

İRVİNQ STOUN

YAŞAMAQ YANĞISI

M.F.Əliyev adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

“AVRASIYA PRESS”
BAKI-2006

*Bu kitab "İrvinq Stoun. Yaşamaq yanğısı" (Bakı, İşıq, 1989)
nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

Ruscadan tərcümə edən:

Fərhad Qəmbəroğlu

813.52-dc22

AZE

İrvinq Stoun. Yaşamaq yanğısı. Bakı, "Avrasiya press", 2006, 456 s.

Bir sıra maraqlı tarixi-bioqrafik əsərlər müəllifi, tanınmış Amerika yazıçısı İrvinq Stounun "Yaşamaq yanğısı" sənədli povesti milliyyətə flamand (hollandiyalı) olan dahi fransız rəssamı Vinsent Van Qoqun keşməkeşli həyatına, bənzərsiz yaradıcılığına həsr olunmuşdur.

Yazıçının böyük ürək yanğısı ilə canlandırıdığı Van Qoq obrazı bütöv bir şəxsiyyət olmaqla inandırıcı və parlaqdır. Müəllifin özünəməxsus təhkiyəsi ilə əsərin bir sıra personajları da tarixi və psixoloji səciyyə daşıyır.

ISBN10 9952-421-50-6

ISBN13 978-9952-421-50-7

© "AVRASIYA PRESS", 2006

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEVİN
**"Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında"**
12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

ÖN SÖZ

Oxucuya təqdim olunan "Yaşamaq yangısı" povestinin müəllifi, Amerikanın məşhur publisisti və yazıçısı İrvinq Stoun 1903-cü ildə San-Fransiskoda doğulmuşdur. Kaliforniya universitetini qurtardıqdan sonra müəllimlik etmiş, gəmilərdə stuard olmuş, teatrlarda inzibati işlərdə çalışmışdır. Ədəbi yaradıcılığa isə gənc yaşlarından başlamışdır. Kiçik hekayələr, detektiv rəvayətlər yazmış, çap olunmamış, ancaq Qrinviçdə "Çerri Leyn" teatrında cəmi altı həftə göstərilmiş "Tutqun güzgülü" adlı bir pyes də yaratmışdır. Sonralar bir sıra tarixi-bioqrafik əsərlər – Amerika fəhlə hərəkatı xadimləri Yucin Debs, Cek London haqqında, Cessi Fremont, dahi rəssam Mikelancelo haqqında roman və povestlər, bir sıra başqa əsərlər yazmışdır. Beləliklə, İrvinq Stoun otuzuncu-qırxıncı illərin Amerika ədəbiyyatına onun demokratik yaradıcılarından biri kimi daxil olmuşdur.

İ. Stouna dünya şöhrətini ilk böyük əsəri olan "Yaşamaq yangısı" povesti getirmişdir. Bu povesti yazmaq istəyi İrvinq Stounda otuzuncu illərin əvvəlində, Nyu-Yorkda keçirilmiş Van Qoq əsərlərinin sərgisinə baxarkən doğmuşdur. Həmin sərgi Van Qoqun Avropa və Amerika təsviri sənətində iyirminci əsrin əvvəllərindən başlayıb indiyədək davam edən "apostol" yolu ilə seçiyələndir. Yazıçı bu sərgiyə baxıb orada göstərilən tabloları diqqətlə gələrek, demək olar, səfil həyat sürmüş, sağlığında əhatəsində olan bir neçə həmkar tərəfindən tanınmış və çəkdiyi yüzlərlə rəsm əsərindən ancaq bir-cəmi satıra bilmiş, ömrünü faciə ilə başa vurmuş, yalnız ölümündən sonra dünyanın ölməz sənətkarları ilə bir sırada tutulan dahi rəngkar haqqında geniş oxucu kütləsinə danışmaq istəmişdir.

İrvinq Stoun tarixi-bioqrafik mövzulardan bəhs edən sənətkarlardan yaradıcılıqda sənədlərə və tarixiliyə sadıq qalması, hadisələrin şərhində və təsvirində özbaşınalığa yol verməməyi, macəraçılığa əl atmamağı tələb edirdi. O deyirdi ki, bioqrafik roman və ya povest tam obyektiv olmalıdır. Yazıçının yazdığı dövrün ruhuna nüfuz etməsi, ədəbiyyatı öyrənməsi, arxiv sənədlərini tədqiq etməsi hələ azdır, kifayət deyildir. Yazıçı-bioqraf öz qəhrəmanlarının yaşadığı və yaratdığı mühiti bilməli, onların olduğu yerlərdə olmalı, şəhərləri və kəndləri öz gözləri ilə görməli, qəhrəmanın qızdığı günəşin altında qızınmalı, gezdirdi torpaqda gəzməli, onun nəfəs aldığı hava ilə nəfəs almalıdır.

"Yaşamaq yangısı" povesti üzərində işlərkən İrvinq Stoun məhz belə hərəkat etmişdi. Bu məqsədlə o, rəssamın həyatını və yaradıcılığını diqqətlə öyrənmişdi. Vinsent Van Qoqun iyirmi il ərzində qardaşı Teodora yazdığı və rəssamı həm yaradıcı, həm də bir insan kimi açıqlayan yeddi yüzdən artıq məktubu (bu məktublar rus dilində iki cildə 1935 və 1966-cı illərdə çap olunmuşdur) araşdırmış, Van Qoqun gözib-dolaşdığı məmləkətləri – Hollandiyanı, Belçikanı, Fransanı; yaşadığı şəhərləri – Londonu, Borinaji, Brabantı,

Etteni, Haaqanı, Nyueneeni, Arlı, Sen-Remini, Parisi, Overi çiyini çantalı gəzmiş, onun keçdiyi əzəblı yollardan keçmiş, kömür şaxtalarına enmiş, rəssamı görə və tanıyan adamları axtarıb tapmış, onların xatirələrini dinləmiş, bir sözlə, Van Qoqun yaşadığı həyatı yaşamağa səy göstərmişdir. Sonralar Stoun özü barədə yazmışdı: "Mən Fransanın bütün cənub hissəsini piyada gəzmişəm, Van Qoqun dəli olub psixi xəstəxanada müalicə olunduğu palatada yaşamışam. Nəhayət, Overdə, rəssamın son günlərini keçirdiyi kiçik mehmanxanada qalmış, onun yatdığı çarpayıda yatmışam".

Məlum olduğu kimi, bu araşdırmalar, tədqiqatlar və öyrənmələr İrvinq Stouna Avropa və Amerika rəngkarlığında yeni yol açmış dahi sənətkar Vinsent Van Qoq haqqında maraqlı bir povest yazmaq üçün zəngin material vermişdir. Ancaq ilk variantını İrvinq Stounun "Bərəkətli torpaq" adlandırdığı bu povest nəşrlər tərəfindən rəğbətlə qarşılanmamışdır. Nəşrlər onu çap etməkdən inadla boyun qaçırmışlar. Bibliografların verdiyi məlumata görə, povest birinci dəfə cəmi beş min nüsxə tirajla nəşr olunmuş, tezliklə oxucuların böyük məhəbbətini qazanmış, Amerikanın kitab ticarətində əsl hadisəyə çevrilmiş və onun tirajı sürətlə rekord səviyyəyə qalxmışdır. Povest ilk dəfə 1934-cü ildə Amerikada çıxmış, sonralar dünya xalqlarının iyirmidən artıq dilinə çevrilmişdir. İndiyədək otuz dəfə ingilis, yeddi dəfə fransız dilində, on dörd dəfə alman, yeddi dəfə çex, dörd dəfə macar dilində nəşr olunmuşdur. Bunlardan əlavə, povesti zaman-zaman serb, island, yapon, çin, portuqal, rumın norveç, isveç, türk, fars dillərinə və Hindistanın üç dilinə çevirib çap etmişlər. Kitab rus dilində İrvinq Stounun SSRİ-yə gəlişi ərəfəsində – 1961-ci ildə çevrilmiş, 1980-ci ildə isə təkrar çapdan buraxılmışdır. Bu gün oxucuya təqdim olunan "Yaşamaq yangısı" povesti azərbaycancaya rus dilindən 1980-ci il nəşrindən tərcümə edilmişdir.

"Yaşamaq yangısı" povestinin ölkəmizdə nəşr olunması, altmışıncı illərdə Van Qoqa sovet və xarici sənətsünasların bir sıra tədqiqat əsərləri həsr etməsi, böyük rəssamın yaradıcılığında dərin humanizmin və bənzərsiz gözəlliyin iqrar və təsdiq edilməsi, 1971-ci ilin aprelində mübadilə yolu ilə Hollandiyanın Otterlo şəhərindəki Krollər Müllər dövlət muzeyindən Van Qoqun tablo və rəsm əsərlərinin gətirilib Moskvada nümayiş etdirilməsi – böyük rəssamın sənətində ancaq sosial etiraz motivləri görüb bütövlükdə bu sənəti danan, onu formalizmdə qınayan vulqar sosioloqlar tərəfindən Van Qoq ətrafında yaradılmış uzun müddətli sükutu pozdu.

İrvinq Stoun ədəbi vasitələrdən istifadə edərək, eyni zamanda rəssamın həyatında və yaradıcılığında heç bir təhrifə yol vermədən Vinsent Van Qoqun bitkin və parlaq obrazını yaratmışdır. O, böyük rəngkarın torpağa, günəşə, havaya, həyatın gözəlliklərinə, kosmik aləmə vurulduğunu Van Qoq istedadına layiq şəkildə vəsf etmişdir. Ən tələbkar sənətsünaslar belə, kitabda əsas personajın bədii və psixoloji cəhətdən çox real verildiyini etiraf edirlər.

Qəhrəmanın taleyinə fəsil-fəsil, varaq-varaq belə olan oxucuda Van Qoqun məhəbbətinin Ursula və Key tərəfindən rədd edilib sərgördən günlər

keçirməsi təəssüf doğursa, son çörək pulunu kasıb şaxtaçı, toxucu və əkinçilərin ailələrinə xərcləməsi, əyninin paltarını və üstünün yorğanını nəsibsizlərin xəstə uşaqlarına paylaması, sadə insanları təmsil edən Tangi ata və poçtalyon Rulen ilə dostluq etməsi Van Qoqa rəğbət oyadırsa, çirkəbdən çıxarıb özünə qanuni arvad etdiyi Xristinanın ərinə xəyanət etməsi nifrət hissi doğurur. Van Qoqu tükənmez ehtirasla sevən və bu yolda özünü qurban verməyə hazır olan Marqonun nakam məhəbbəti oxucunun qəlbini sızladır. Arın yandırıcı düzündə Vinsentə eşq elan edən, onun ancaq sənət üçün doğulduğunu təsdiq edən, və Drezdenin, Münhenin və Berlinin, Moskvanın və Nyu-Yorkun muzeylərini bəzəyəcəyini qabaqcadan xəbər verən Mayyanın təlqinlərinə inanır. Oxucu aqlını itirmiş Vinsentin öz qulağını kəsib qıza hədiyyə aparmasından məyus olur, dəlilərlə arasında dolaşib ümitsizliyə qapılmasına acır, nəhayət, çıxış yolunu özünü öldürməkdə görməsinə dərinləndir.

Oxucu doktor Qaşenin ardınca öz ürəyində "ax, Vinsent, Vinsent, siz nə etdiniz!" sözlərini təkrar etsə də, Van Qoqun cənazesinin altı nəfər tərəfindən qaldırılıb Uza çayının sahilində, günəşə boylanın tepədə basdırıldığına şahidi olsa da, bütün povest boyu Vinsentin keçdiyi yol onda sənətkarın ölməzliyinə inam doğurur. Xeyalən Vinsentin sanki bürüncdən tökülmüş heykəlinin rəssamın həyat bulağı kimi ürəkdən sevdiyi günəşin qızılı boyaları altında ucaldığını görür. Oxucu, İrvinq Stounun doktor Qaşenin dili ilə dediyi bu sözləri xatırlayır: "Vinsent ölməmişdir. O heç vaxt ölməyəcəkdir. Onun məhəbbəti, onun dühəsi, onun yaratdığı böyük gözəllik dünyanı zənginləşdirərək yaşayacaqdır".

Van Qoqun sağlığında bəyənilməyən yüzlərlə tabloları, şəkilləri, eskizləri indi dünya mədəniyyəti xəzinələrinin – muzeylərin, şəxsi kolleksiyaların qiymətli gövhəri olmuşdur. Sankt-Peterburq Ermitajında və Moskvada A.S.Puşkin adına təsviri sənət muzeyində Van Qoqun əsrin əvvəllərində alınmış doqquz tablosu nümayiş etdirilir. İrvinq Stounun öz povestində yaradılmasını heyecanla qələmə aldığı məşhur "Aridə qırmızı üzümlükler" tablosu, ömrünün axır iki ayını Overdə yaşayıb yaratdığı pannolar və digər rəsm əsərləri arasında "Overdə yağışdan sonrakı menzərə" şəkli də vardır.

"Yaşamaq yangısı" povestinin yazıldığı və ilk dəfə nəşr olunduğu vaxtdan yarım əsrdən çox keçmişdir. Ancaq bu kitab indi də öz əhəmiyyətini itirməmişdir. O, Qərbi Avropa rəngkarlığı tarixinin incəliklərinə yaxşı bələd olmayan, Azərbaycan dilində istər ixtisas ədəbiyyatının, istərsə də kütləvi ədəbiyyatın yoxluğu üzündən Vinsent Van Qoq haqqında məhdud təsəvvürə malik olan azərbaycanlı oxucuya dahi rəssamın həyatı və yaradıcılığı yolları haqqında kifayət qədər geniş məlumat verir.

İbrahim Novruzov

1989

Yaşamaq yangısı

POVEST

PROLOQ

LONDON

1

– Cənab Van Qoq! Durmaq vaxtıdır! Hələ tamam-kamal ayılmamış Vinsent Ursulanın səsini bir də eşitmək arzusundaydı.

– Durmuşam, mademuazel Ursula, – cavab verdi.

– Yox, siz hələ ayağa durmamısınız, yenicə qalxırsınız, – qız güldü.

Vinsent qızın pillələri enib mətbəxə getdiyini ayaq səslərindən eşidirdi.

O, əlləri üstə dikəlib cəld bir hərəkətlə çarpayıdan tullandı. Onun geniş sinəsi, özəlili çiyinləri vardı, əlləri iri və qüvvətli idi. Dərhal geyindi, dolçadan soyuq su endirib üzünü islatdı və üzqırxanı hazırlamağa başladı.

Vinsent hər gün üzqırxma mərasimini yamanca xoşlayırdı – iti ülgücü bakenbardından cəhənginə qədər sağ yanağı ilə üzünü aşağı çəkirdi, sonra üst dodağını, əvvəlcə sağdan, burun pərəklərindən, sonra da soldan, lap axırda sanki qranit kimi möhkəm çənəsini tərtəmiz qırxırdı.

O, paltar şkaflarının üstünə səpilmiş bir qucaq ətirli Brabant otunu və palıd yarpaqlarını götürüb üzünə yapışdırırdı. Qardaşı Teo bu yarpaqları və otları Zyundert yaxınlığından yığıb bura – Londona göndərmişdi. Üzünə söykədiyi otlardan və yarpaqlardan Hollandiyanın ətrini duymaz hiss etdi ki, gün başlayıb.

– Cənab Van Qoq! – Ursula təzədən qapını döyərək xeyli ucadan səsləndi. – Poçtalyon sizə məktub gətirib.

Zərfi açanda anasının xəttini tanıdı: “Əziz Vinsent, – oxudu, – göndərdiyim bu kağızda sənə iki kəlmə söz demək istəyirəm”.

Üzünü qurulamadığı yadına düşəndə məktubu şalvarının cibinə soxdu, fikirləşdi ki, sonra boş vaxtında Qupilin yanında olanda oxuyar. O, uzun, qalın və sarımtıl-kürən saçlarını dala daradı, qısa boyunluqlu ağ dar köynəyini əyninə geydi, uzun ucları olan qara qalstukunu bağlayıb aşağı düşdü, orada onu səhər yeməyi və Ursulanın təbəssümünü gözləyirdi.

Ursula Luaye əyalet yepiskopu müavininin dul qadını olan anası ilə birlikdə arxa heyətdə fligeldə oğlanlara məxsus uşaq bağçası

saxlayırdı. On doqquz yaşa yenice qədəm qoymuşdu, üzügülər, irigöz bir qız idi, sanki boyalı qələmlə çəkilmiş incə və uzunsov sifəti biçimli bədəninə yamanca yaraşdı. Qızın təbəssümünü və şənlenməsini sezen Vinsentin kefi kök idi. Günəşin şəfəqləri altında bərq vuran hansı bir çetirinsə əlvan rəngləri qızın adamı yoldan çıxaran çöhrəsində rəqs edirdi. Vinsent yedikcə Ursula cəld, zərif hərəkətlə nimçələri onun qabağına itələyir, ehtirasla danışırdı. Vinsentin iyirmi bir yaşı vardı, ilk dəfə idi ki, sevirdi. Həyat bütün dolğunluğu ilə onun qarşısında sanki təzəcə açılırdı. Ona elə gəlirdi ki, əgər ömrünün axırınadək beləcə Ursula ilə bir stol arxasında oturub səhər yeməyi yesə, dünyanın ən xoşbəxt adamı olacaq. Ursula Vinsentə bir dilim donuz qaxacı, yumurta, bir fincan tünd çay gətirdi. Qız stulda oturdu, boynunun arxasında qıvrılan şabalıd rəngli saçlarını sıgalladı, təbəssümünü gizlətmədən onu süzərək tələsə-tələsə duzu, istiotu, yağı, qı-zardılmış çörəyi onun qabağına qoydu.

– Sizin məhəbbət çiçəyiniz get-gedə boy atır, – qız dodaqlarını yalayaraq dilləndi. – Siz qalereyaya getməzdən qabaq ona baxmaq istərdinizmi?

– Hökmən, – cavab verdi. – Siz mənə ötürərsinizmi? Demək istəyirəm ki ... siz onu mənə göstərərsinizmi, o hardadır?

– Bu Vinsent nə qərribə adamdır, çox qərribədir! Məhəbbət çiçəyini özü əkib, özü də bilmir harada bitir. – Qız adamlarla elə danışmağa adət etmişdi ki, guya yanında heç kim yoxdur. Vinsent çəçədi. Onun iri bədəninə yaraşan hərəkətləri ləng idi, o, Ursula ilə söhbət eləmək istəyirdi, ancaq bilmirdi ki, haradan başlasın. Onlar həyəətə çıxdılar. Soyuq aprel səhəri olduğuna baxmayaraq, alma ağacları çiçək açmışdı. Luayenin evi ilə fligelin arasında kiçik meyvə bağı vardı. Bir neçə gün bundan irəli Vinsent burada lələ ilə birlikdə ətirli noxud da əkməmişdi. Məhəbbət çiçəyi cücərib torpaqdan baş qaldırırdı. Vinsentlə Ursula çö-məltmə üz-üzə oturmuşdular, demək olar ki, onların başları bir-birinə toxunurdu. Ursulanın saçları məstədici, güclü ətir saçdı.

– Mademuazel Ursula! – Vinsent dilləndi.

– Hə? – Qız başını bir qədər ondan kənara çəkib sual dolu təbəssümlə dindi.

– Mən... Mən...

– Aman Allah, damışın da! – Qız cəld ayağa qalxdı.

O, qızla fligelin qapısınınadək gəldi.

– Mənim körpələrim indicə buraya gələcək, – Ursula dilləndi. – Bəs qalereyaya gecikirsiniz?

– Xeyr, gecikmirəm. Mən Strendə qırx beş dəqiqəyə gedirəm.

Qız bilmədi ki, daha nə desin, ağına daha heç bir şey gəlmədiyindən əlləri ilə boynunun ardındakı pırpız saçlarını oynatmağa başladı. Çox incə, zərif bədəninə baxmayaraq, onun döşləri təəccüblü dərəcədə qabarıq görünürdü.

– Uşaq bağçası üçün mənə söz verdiyiniz Brabant şəkli nə oldu? – Qız soruşdu.

– Sezar de Kokun tablolarından birinin reproduksiyasını Parise göndərmişəm. O, şəxsən sizə xatirə olaraq, həmin tablounun üstünü yazıb hədiyyə vermək istəyir.

– Oh, necə də gözəl olardı! – Qız əllərini bir-birinə çırparaq yerində fırlanmağa başladı, sonra yenə üzünü ona çevirdi. – Cənab Van Qoq, bəzən siz, sadəcə olaraq, çox cazibədar görünürsünüz, ancaq həmişə yox! Bəzən!

Qız düz onun üzünə gülümsədi və çıxıb getmək istədi. Vinsent onun əllərindən yapışdı.

– Gecə mən sizə yeni bir ad düşünüb tapmışam. Mən sizi *L'ange aux poupones*¹ çağıracağam.

Ursula başını dala əydi və şaqqanaq çəkib güldü.

– *L'ange aux poupones!* – Qızın nidası ətrafa yayıldı. – Gedim anama deyim!

Qız əllərini Vinsentin əllərindən qopardı, çiyninin üstündən ona tərəf boylanıb qəhqəhə çəkdi və evə sarı qaçdı.

2

Vinsent silindri başına qoydu, əlcəklərini götürüb Klenhemrouda sarı yollandı. Burada, Londonun mərkəzindən uzaqda olan evlər səliqəsiz səpələnmişdi, necə gəldi elə də tikilmişdi. Bütün bağçalarda yasəmən, yemişan və nəfəsotu çiçəkləyirdi.

Doqquza on beş dəqiqə işləyirdi. Qupildə isə o, saat doqquzda olmalıydı. Yeyin addımlayırdı. Evlər böyür-böyürə tikildiyindən bir-birinin kölgəsini kəsirdi. O, işə tələsən adamlarla tez-tez üz-üzə

¹ Körpələrin mələyi (*frans.*)

gəlirdi. Rastlaşdığı adamların hamısına səmimi münasibət bəsləyirdi; axı vurgunluğun gözəlliyini onlar da bilir.

O, Temzanın sahili ilə irəliləyirdi, sonra Vestminister körpüsünü adladı, daha sonra Vestminister abbatlığını və parlamentin binasını ötür Strend küçəsinə çıxdı, Sauthempton-stritdəki on yeddi nömrəli evə döndü, tablolar və estamplar satan London firmasının "Qupil və kompaniyası" filialı burada yerləşirdi.

Qalın xalılar və qırqımlı pərdələrlə bəzənmiş baş salondan keçərkən bir tablo onun diqqətini cəlb etdi. Uzunluğu altı yard olan bu kətan parçanın üzərində balığa, yaxud da əjdahaya bənzər bir şey təsvir olunmuşdu; əjdahanın başı üstündə onu məhv edən insan surəti canlanırdı. Tablo "İblisə qalib gələn Arxangel Mixail" adlanırdı.

– Litoqrafiya stolunda sizin üçün poçt bağlaması var, – salonun xidmətçilərindən biri Vinsentə dedi.

Millenin, Boutonun, Tyornerin əsərləri asılan salonun arxa tərəfindəki otaqda ofort və litoqrafiyalar düzülmüşdü. Sövdələşmələr adətən əvvəlki iki otaqdan bir qədər fərqlənən üçüncü otaqda gedirdi. Bura daha çox iş kontorunu xatırladırdı. Vinsent dünən salonun bağlanması azca qalmış axırıncı tablolu almaq istəyən qadının söhbətini xatırladı və ucadan güldü.

– Harri, bu şəkflə bax, mənim xoşuma gəlmir, sən necə? – o, ərinədən soruşdu. – Bu şəkildəki it keçən yay Braytonda məni dişləyən köpəyə necə də oxşayır.

– Qulaq as, əzizim, – Harri dedi, – it nəyimizə lazımdır. Mənim sahibəm it üstündə itdən bəter hürür.

Vinsent başa düşürdü ki, məzmunuz şeylər satır. Alıcıların çoxu nə aldıklarını özləri də bilmirlər. Onlar fərsiz, axmaq şeylərə əmək-əmək pul xərcləməyi xoşlayırlar. Görəsən bunun ona dexli varmı? Ondən yalnız bir şey tələb olunur – estamplarla ticarət çoxlu gəlir verməlidir.

O, Qupilin Parisdən göndərdiyi bağlamayı açdı. Üzərində Sezar de Kokun imzası olan şəkil vardı: "Vinsent Van Qoqa və Ursula Luayeye – *Les amis de mes amis sont mes amis*".¹

– Mən bu gün axşam şəkili Ursulaya verəndə gərək onunla danışsam, – dodağının altında mızıldandı. – Bir neçə gündən sonra iyirmi iki yaşım tamam olur, ayda beş funt qazanıram. Daha gözleməyin mənası yoxdur.

¹ Dostumun dostu mənim də dostumdur (*frans.*).

Qupilin balaca, sakit otağında vaxt tez keçirdi. Gün ərzində Vinsent orta hesabla əlli reproduksiya satırdı, o, yağlı boya və ofortla çəkilmiş şəkillərlə alver etməyi üstün tuturdu, firma üçün belə pul qazanmaq onun ürəyindən idi. İş yoldaşları ilə münasibəti sazlamayı xoşlayırdı. Onlar saatlarla oturub birlikdə Avropada baş verən hadisələri müzakirə edirdilər.

Uşaqlıqdan o bir qədər qaraqabaq olduğundan yoldaşlarından gen gəzirdi. Ətrafdakılara qeribə, hətta bir az da əcaib görünərdi. Ancaq Ursulayla görüş onun bütün varlığını dəyişmişdi. İndi istəyirdi ki, hamının xoşuna gəlsin, hamı onu sevsin; əvvəllər bütünlüklə öz aləminə qapılmışdı, Ursula isə ona dünyaya yeni gözələ baxmağı, gözəlliyi qiymətləndirməyi öyrətdi, sevincini artırdı.

Axşam saat altıda dükan bağlanırdı. Vinsent dükandan çıxanda cənab Obax onu saxladı və dedi:

– Əminiz Vinsent Van Qoqdan məktub almışam. O sizin işlərinizlə maraqlanır. Mən də dükanın ən yaxşı xidmətçilərindən biri olduğunuzuna ona yazmağıma çox şadam.

– Lütfgarlığınıza görə minnətdaram, ser!

– Minnətdarlığa dəyməz. Yay məzuniyyətindən qayıdıb gələndə vəzifənizi artıracağam – ofortları və litoqrafiyaları sizə etibar etmək istəyirəm!

– Oh, ser, hazırda bu mənə çox vacibdir... Bilirsinizmi mən ... mən evlənmək istəyirəm!

– Doğrudanmı? Hə, bax bu yenilikdir! Toyunuz nə vaxtdır?

– Yəqin ki, bu yay. – Bu vaxta qədər o, toy barəsində heç fikirləşməmişdi.

– Çox yaxşı, cavan oğlan, lap əla. Xidmət etdiyiniz cəmi bir ildir, vəzifəniz böyüyüb. Toy səyahətindən qayıdandan sonra güman edirəm, sizin üçün daha bir şey fikirləşərik.

3

– Mademuazel Ursula, şəkili aldım, – Vinsent nahardan sonra, stulu kənara çəkib dilləndi. Ursula yaşıl ipəkdən üstünə sapla güllər tikilmiş dəbdə olan paltar geyinmişdi.

– Rəssam mənim üçün şəklin üstünə xoşa gələn bir şey yazıbmı? – Qız soruşdu.

– Əlbəttə. Əgər işıq salsanız, şəkli uşaq bağçasından asaram.

Qız öpüşü xatırladan tərzdə dodaqlarını marçıldatdı və Vinsent köndələn baxaraq dedi:

– Anama kömək etməliyəm. Bəlkə bu işlə yarım saatdan sonra məşğul olaq?

Vinsent öz otağına keçib paltar şkaflına söykəndi və uzun müddət güzgüyə baxdı. O öz zahiri görkəmi barədə çox nadir hallarda fikirləşirdi. Hollandiyada bunun heç bir əhəmiyyəti yox idi. Burada ingilislərə diqqət yetirdikdə əmin olmuşdu ki, onun bütün görkəmi cansız və kobuddur. Gözləri öz çanağının lap dərinliyində yerləşmişdi, o sanki çatlamış danış arasından baxırdı. Məli alnı hündür görünürdü, baldır sümüyünə oxşayan geniş, düz burnu qabağa çıxmış, qalın qaşları ilə iri ağız arasına sanki güclə pərçim edilmişdi, yanaq sümükləri geniş və güclü, boynu yoğun və qısa idi, iri çənəsi isə holland inadçılığını və iradəsini canlı təcəssüm etdirirdi.

O, güzgüdən aralandı, fikirli halda çarpayının qırağına oturdu. Vinsent ciddi, sərt ailədə böyümüşdü. Bu vaxta qədər sevginin nə olduğunu bilmirdi. Heç vaxt qızlara baxmamış, əylənməmişdi də. Onun Ursulaya olan məhəbbətində nə ehtiras vardı, nə də arzu. O, gənc idi, sadələvh idi. Ömründə birinci dəfə idi ki, vurulmuşdu.

Vinsent saatına baxdı. Cəmi beş dəqiqə keçmişdi. Hələ iyirmi beş dəqiqə gözləməliydi, bu, ona sonsuz görünürdü. Anasının məktubu olan zərfin içindən qardaşı Teonun məktubunu çıxarıb bir də oxudu. Teo Vinsentdən dörd yaş kiçik idi. Haaqada Qupilin yanında onun yerini tutmuşdu. Vinsentlə Teo ataları Teodor və əmiləri Vinsent kimi uşaqlıqdan möhkəm dostluq edirdilər.

Vinsent kitabı götürdü, üstünə bir vərəq kağız qoydu və Teoya məktub yazdı. Paltar şkaflının üst gözündən özünün Temzanın sahillərini təsvir edən rəsmlərindən bir neçəsini və Jakenin “Qılınclı qız” reproduksiyasını götürdü, məktubla birlikdə hamısını zərfin içinə qoydu.

– Ay Allah! – o, birdən ayıldı. – Mən Ursulanı lap yaddan çıxartmışam!

O bir daha saata baxdı, gördü ki, on beş dəqiqə gecikir. Darağı qaparaq sarı, qıvrım saçlarını çətinliklə daradı, stolun üstündən Sezar de Kokun tablosunu götürdü və otaqdan çıxdı.

– Mən elə fikirləşirdim ki, mənə tamamilə unutmusunuz, – Vinsent qonaq otağına daxil olanda Ursula ona sataşdı.

Qız körpələr üçün kağız oyuncaqlar yapışırdı.

– Şekli gətirdiniz? Verin baxım.

– Yaxşısı budur, onu əvvəlcə divardan asım. Lampa haradadır?

– Anamın yanında.

Oğlan lampanı mətbəxdən götürəndə qız açıq mavi şərfini güclə onun əlinə dürtüdü və xahiş etdi ki, çiyinlərinə salsın. Oğlan şərfə toxunanda bütün bədəni titrədi. Heyətdə çiçək açmış alma ağaclarının ətri gəlirdi. Tamamilə qaranlıqlaşmışdı. Ursula zərif barmaqları ilə onun cod yundan toxunmuş qara paltosunun qollarına toxundu. Qız səndələdi, oğlanın əllərindən möhkəm yapışdı və öz acizliyinə qəhqəhə çəkdi. Vinsent başa düşə bilmədi ki, adam özü yıxılanda niyə belə şaqqanaq çəkib gülərmiş, qızın qəhqəhəsini eşitmək ona xoş idi. O, fligelin qapısını açıb Ursulaya yol verdi, qız isə onun yanından keçərkən qəşəng sifəti ilə yüngülcə Vinsentin üzünə toxundu və oğlanın gözələrinə diqqətlə baxdı. Sanki bu, oğlanın qıza hələ vermədiyi sualın cavabı idi.

Vinsent lampanı stolun üstünə qoydu.

– Siz şəkli hardan asmaq istəyirsiniz? – o soruşdu.

– Zənnimcə burdan, mənim stolumun baş tərəfindən.

Otaqda azı on beş kiçik stul və stol vardı. Əvvəllər Luayələr ailəsi yay mövsümündə buraya köçərdi. Küncün birində, bir qədər hündür yerdə Ursulanın stolu yerləşirdi. Şəkilin haradan asılması məsələsi barədə münasib yer axtararkən istər-istəməz çiyinləri ilə bir-birinə toxunurdular. Vinsent əsəbiləşirdi. Divara sancmaq istədiyi düyməli sancaqlar hey yerə düşürdü. Qız isə ona baxıb altdan-altdan gülümsəyirdi.

– Siz lap ayımsız ki, yaxşısı budur, mənə verin.

Qız əllərini başının üzərinə qaldıraraq cəld işə başladı – onun hər bir əzələsi titrəyirdi. O, ustalıqla, həm də sürətlə və bacarıqla işləyirdi. Vinsent dərhal lampanın tutqun işığında onu əlləri üstə götürmək və birçə dəfə möhkəm bağrına basmaqla hər şeyi həll etmək istəyirdi. Amma qız tez-tez oğlana toxunsa da, hər dəfə onun əlindən sivişib çıxırdı. O, lampanı qaldırıqda Ursula şəkilin üzərindəki yazını oxudu. Qız xoşallanaraq əlləri ilə şırıqqa çaldı, ayaqqabularının dabanları ilə döşəməni döyəcədi. Ursula elə vurmuxur, atılıb düşürdü ki, Vinsent vaxt tapıb onu qucaqlaya bilmirdi.

– Deməli, o mənim də dostumdur, elə deyilmi? – Qız elə bil söz çəkirdi. – Mən həmişə rəssamla dostluq etmək arzusunda olmuşam.

Vinsent söz axtarırdı, o, qıza nə isə səmimi bir şey demək istəyirdi, elə bir şey ki, ondan sonra qəlbinin dərinliklərindəkiləri izah edə bilsin. Ursula qaranlıqda dayanaraq gözələrinə onu təqib edirdi. Qızın

lampanın şöləsini əks etdirən gözlərində xırdaca qığılımlar sayırırdı. Yarımqaranlıq onun üzünün zərif cizgilərinə kölgə salırdı və Vinsentin nəzərləri qızın şumal çöhrəsində aydın hiss olunan qırmızı, nəm dodaqlarına sataşanda onun qəlbində nə isə, heç özünün də izah edə bilməyəcəyi telatüm baş verdi.

Çox mənalı bir sükut başlandı. Oğlana etə gəldi ki, Ursula ona tərəf dartılır, ancaq gözləyir, onun etirafından ehtiyat edir. Oğlan bir neçə dəfə dodaqlarını yaladı.

– Ursula yana çevrildi, bir balaca dikəlmiş çiyninin üstündən ona baxdı və başa qaçdı. Vinsent onunla danışmaq imkanını itirəcəyindən dəhşətə gələrək, qızın arxınca götürüldü. Qız alma ağacının altında ayaq saxladı.

– Ursula, qulaq asın...

Qız ona tərəf çevrildi və büzüşərək baxdı. Səmada soyuq ulduzlar işıq saçırdı. Ətraf zülmətə bürünmüşdü. Vinsent lampanı fligeldə qoymuşdu. Yalnız mətbəxin bircə pəncərəsi tutqun işıq saçırdı. O, hələ də Ursulanın ətrini duyurdu. Qız öz ipək şərfinə bərk-bərk bürünərək əllərini çiynlərində çarpazladı.

– Siz donmusunuz? – oğlan soruşdu.

– Bəli, yaxşısı budur, evə gedək.

– Xeyr, istəməz! Mən... – o, qızın yolunu kəsdi.

Qız çənəsini şərfin içərisində gizlədərək, geniş açılmış təəccüblü gözləri ilə ona baxırdı.

– Cənab Van Qoq, qorxuram, mən sizi anlama bilmirəm.

– Mən ancaq onu demək istəyirəm... görürsünüzmü... mən... mən...

– Xahiş edirəm, sonra danışarıq. Soyuqdan əsirəm.

– Elə bilirəm ki, hər şeyi sizə deməliyəm. Bu gün vəzifəmi artırblar. Məni ofort şöbəsinə keçirirlər. Bir ildə ikinci dəfədir ki, məni böyüdürlər.

Ursula bir neçə addım geri çəkildi, şərfini açdı, soyuğu unudaraq qəflətən dayandı.

– Mənə nə demək istəyirdiniz, cənab Van Qoq?

Qızın sorğusu buz kimi soyuq idi, Vinsent isə acizliyinə görə özünü lənətləyirdi. Onu coşduran qarınqarışıq duyğular birdən səngidi, dərhal da özünü ələ aldı. Qızla söhbətə necə başlamağı götür-qoy elədi, nəhayət, qət etdi:

– Əslində çoxdan bildiyiniz bir şeydi, Ursula, sizə demək istəyirəm. Mən sizi varlığımla sevirəm, yalnız o zaman səadətə qovuşacağam ki, siz mənim arvadım olacaqsınız.

Oğlan hiss etdi ki, sakitliyi və özünü ələ alması qızı heyrətə saldı. Belkə elə indi onu qucaqlamaq vaxtıdır?

– Sizin arvadınız? – Ursulanın səsi daha gur eşidildi. – Xeyr, cənab Van Qoq, bu mümkün deyil.

Oğlan dik tənəni xatırladan alınının aşağısında yerləşən qaşlarının altından qıza tərəf baxdı, qız da qaranlıqda onun gözlərini aydın görürdü.

– Qorxuram ki, mən... mən...

– Qəribədir, siz heç nə bilmirsiniz. Mən bir ildən artıqdır ki, nişanlıyam.

Vinsent bilmədi ki, orada lal-dinməz nə qədər dayandı, nə barədə fikirləşdi, nə hiss etdi.

– Nişanlımız kimdir? – o, pərt və qaşqabaqlı halda soruşdu.

– Hə, axı siz onu bir dəfə də olsun görməmişiniz! O, əvvəllər sizin otaqda yaşayırdı. Mənə elə gəlirdi ki, siz bunu bilirsiniz.

– Hardan biləydim? Qız ayaqlarının ucunda qalxıb mətbəxə sarı baxdı.

– Elə zənn edirdim kimsə sizə deyib!

– Bunu məndən bütün ili niyə gizlətmisiniz? Axı bilirdiniz ki, mən sizi sevirəm. – Onun səsinə özünü itirməkdən, həyəcədən əsər-ələmət qalmamışdı.

– Mən təqsirkar deyiləm ki, siz mənə vurulmuşunuz. Mən istəyirdim ki, biz yalnız dost olaq.

– Mən burada olan müddətdə o sizin yanınıza gəlibmi?

– Xeyr, o, Uelsdə yaşayırdı. Yayda məzuniyyət vaxtı bizə gələcək.

– Yəni siz onu bir ildən çoxdur görmürsünüzmü? Yəqin siz onu unutmuşunuz! İndi siz məni sevirsiniz!

Artıq nə ağıl, nə də ehtiyat barədə fikirləşmədən kobudcasına qızı tutdu və güclə dodaqlarından öpdü. Bu dodaqların nəmliyi və şirinliyi onun bütün vücudunu titrətdi, qızın saçlarının ətrini yenə də duydu, onda məhəbbətin alovu tezədən baş qaldırdı.

– Onu tamam unutmaq lazımdır, Ursula! Mən buna yol vermərəm. Siz mənim arvadım olacaqsınız. Yoxsa mən məhv olaram. Ta onu unudub mənə gəlməyənəcən Sizdən əl çəkən deyiləm!

– Sizə ərə getmək? – o ucadan dilləndi. – Məgər mənə vurulan hər adama ərə getməyə borcluyam? Məni rahat buraxın! Eşidirsinizmi!

Yoxsa köməyə çağıraram. Qız dartınıb onun əlindən çıxdı, tənqəfəs yola tərəf qaçdı, sanki qaranlıqda əriyib yox oldu. Artırmaya çatanda geri döndü, pıçılı ilə iki söz dedi:

– Axmaq kürən!

Bu iki kəlmə oğlanın üzündə güclü şillə kimi səsləndi.

4

Səhər artıq onu heç kim oymadı. O, yataqdan könlüsüz, süst, ovqatı təlx durdu. Üzünü necə gəldi, səliqəsiz qırxdı, çənəsinin altında cod tüklər qaldı. Ursula səhər yeməyinə gəlmədi. O, Qupilə gedəndə yolda gördüyü adamlarla yenə də rastlaşdı, ona elə gəldi ki, onlar da tamam dəyişiblər. Onlar qəmgin, kimsəsiz adamlar idi, iri addımlarla zəhlətökən iş başına tələsirdilər.

O, çiçəkləyən söyüdlüyü, yol boyu cərgə ilə düzülmiş şabalıd ağaclarını sezmirdi. Günəşin şəfeqləri dünənkindən də parlaq idi, ancaq elə bil o bunu hiss etmirdi.

Gün ərzində o, Enqrin “Anadiomen Venerası”nın cəmi iyirmi ədəd rəngli nüsxəsini sata bildi. Qupil üçün bu son dərəcə sərfəli idi, lakin Vinsent firmanın varlanmasına olan marağını tamam itirmişdi. Alıcılarla lap səbirsiz rəftar edirdi. Onlar nəinki yaxşı ilə pisin fərqinə vara bilmirdilər, həm də əsasən bütün təmtəraqlı, bayağı, mənasız şeyləri seçib alırdılar. Vinsent satıcılarla mümkün qədər güclü rəftar etsə də, onlar bu cavan oğlanı heç vaxt şən adam hesab etmirdilər.

– Van Qoqların şöhrətli nəslinin gənc nümayəndəsinin kefinə kim belə soğan doğrayıb? – satıcının biri digərindən soruşdu.

– Deyəsən yuxudan kal durub.

– Görünür, həyəcanı da səbəbsiz deyil. Əmisi Vinsent Van Qoq, Qupilə şərikli sahibdir, Parisdə, Berlində, Brüsseldə, Haaqada və Amsterdamda dükanların yarısı ona məxsusdur. Qoca xəstədir, uşağı da yoxdur, hamı danışır ki, bütün varidatını bu cavan oğlana vəsiyyət edib.

– Gərəkdir baxtı olsun!

– Bu hələ harasıdır. Onun başqa əmisi – Hendrik Van Qoq Brüsseldəki və Amsterdamdakı böyük rəssamlıq mağazalarının sahibidir, üçüncü əmisi – Kornelis Van Qoq Hollandiyada ən böyük firmanın başçısıdır. Daha hansını deyim! Bütün Avropanı gəzsən, rəssamlıq tabloları xırtdan tacirlərin arasında Van Qoqların ailəsi kimi varlı

ailəyə rast gəlmək mümkün deyil. Gün gələcək ki, bu kürən dostumuz bütün Avropa incəsənətinə hökmranlıq edəcək! Axşam Vinsent Luayenin yemək otağına girəndə Ursula anası ilə nə barədə isə pıçılı-daşdı. Vinsent qapının astanasında ayaq saxladı, onlar da dərhal susdular, sözləri yarımçıq qaldı.

Ursula mətbəxə keçdi.

– Axşamınız xeyir, – madam Luaye dindi və onun gözlərində nəşə bir maraq oxundu. Vinsent böyük stolun arxasında tək-tənha oturub şam etdi. Ursulanın vurduğu zərbə onu sarsıtısa da, ümidini tamam qıra bilməmişdi. Yox, o, qızın rədd cavabını qəbul etməyəcək. Ursulanı vadar edəcək ki, həmin adamı unutsun.

Vinsent fürsət tapıb qızla söhbət edəndə qədər, demək olar, bütöv bir həftə keçdi. Bütün bu günlərdə o, çox az yeyir, pis yatırdı, lakin qəfil-dən oyanan həyəcan onun süstlüyünü dəyişdi. Qalereyada əvvəlkindən daha az estamp satırdı. Onun yaşıla çalan gözləri indi mavi-kəderli görünürdü. Əvvəlkindən fərqli olaraq, söz tapıb demək ona çətin gəlirdi.

Bazar günü, bayram yeməyindən sonra o, Ursulanın dalınca bağçaya getdi.

– Mademuazel Ursula, – dedi. – Əgər mən həmin axşam sizi qorxutmuşamsa, günahımdan keçin.

Qız başını qaldırıb soyuq nəzərlərlə ona baxdı, oğlanın onun arxasınca gəldiyinə təəccüb etdi.

– O-oo boş şeydir, üzr istəməyə dəyməz. Gəlin bunu unudaq.

– Sizlə kobud rəftar etdiyimi məmnuniyyətlə yaddan çıxararam. Ancaq mənim hər sözlüm səmimi və doğru idi.

O, Ursulaya yaxınlaşdı. Qız geri çəkildi.

– Bunların hamısını deməyin nə mənası var? Söhbəti nahaq təzə-ləyirsiniz. Mən hər şeyi çoxdan unutmuşam. – Qız arxasını ona çevirib cığırla irəlilədi. Oğlan ona çatdı.

– Mən bunların hamısını deməliyəm, Ursula. Sizi nə qədər sevdiyimi anlamamış deyilsiniz! Siz bilirsiniz, bütün bu həftəni necə əzab çəkmişəm. Nə üçün məndən qaçırsınız?

– Yaxşısı budur evə gedək. Anam qonaq gözləyir.

– Ola bilməz ki, siz o adamı sevsiniz. Belə olsaydı, mən bunu sizin gözlərinizdən oxuyardım.

– Bağışlayın, mən tələsirəm. Vətəninizə dincəlməyə nə vaxt gedirsiniz?

– İyulda, – çətinliklə cavab verdi.

– Nə yaxşı oldu! İyulda adaxlım mənim yanıma gələcək, ona otaq lazım olacaq.

– Mən sizi o adama heç vaxt verməyəcəyəm, Ursula! – Bunu başınızdan çıxarın. Yoxsa anam özü sizi otaqdan çıxarar.

Vinsent daha iki ay qızı dile tutdu. O, uşaqlıqda olduğu kimi təzədən qaradınmöz oldu; Ursula ilə birlikdə olmaq ona mümkün deyildisə, onda tək qalmaq istəyirdi ki, qızın haqqında düşünməyə heç kim mane olmasın. Mağaza yoldaşları ilə soyuq münasibətdə idi. Ursulaya məhəbbətinin işığı təzədən söndü: indi, valideynləri onu Zyundertdə tanıdıqları kimi yenidən qaraqabaq olmuşdu.

İyul gəlib çatdı, Vinsent məzuniyyətə çıxdı. İki həftəliyə Londonu tərk etmək istəmirdi. Vinsentə elə gəlirdi nə qədər ki, Ursula ilə bir damın altında yaşayır, qız başqasını sevmə bilməz.

O, qonaq otağına daxil oldu, Ursula anası ilə orada oturmuşdu. Onlar mənalı nəzərlərlə bir-birinə baxdılar.

– Özümle ancaq bir yol çantası götürürəm, madam Luaye, – o dedi. – Şeylərimin qalanını otaqda saxlayıram. Buyurun, bu da burada olmayacağı iki həftənin kirayəsi.

– Məncə, bütün şeylərinizi yığıdırsanız, daha yaxşı olan, cənab Van Qoq, – madam Luaye dedi.

– Niyə?

– Gələn bazar ertəsindən otağınızı kirayəyə vermişəm. Biz belə hesab edirik ki, siz başqa yerdə otaq tutsanız, daha yaxşıdır.

– Biz?

O, Ursulaya tərəf dönüb qalın qaşlarının altından ona baxdı. Oğlunun baxışları heyrətlə dolu idi.

– Bəli, biz, – anası qızın əvəzinə dilləndi. – Qızımın adaxlısı yazır ki, sizi bu evdə görmək istəmir. Mən bu fikirdəyəm ki, cənab Van Qoq, siz bizim yolumuzu birdəfəlik unutsanız, daha yaxşı olar.

5

Teodor Van Qoq oğlunu qarşılamaq üçün Breda stansiyasına gəldi. Onun əynində ağır qara pastor sürtüyü, enli yaxalı jilet, nişastalanmış ağ köynək vardı, hündür miləmil yaxalığın altında banta oxşayan ensiz böyük qara qalstuk diqqəti cəlb edirdi. Vinsentin iti baxışları atasının üzündə cəmləşdi, atasında olan iki tanış əlamət yenə də onun gözündən yayımadı: sağ gözünün qapağı sol gözünə nisbətən xeyli aşağı

enərək, demək olar, gözünü yarıya qədər örtmüşdü, ağzının sağ tərəfi etli olub diqqəti cəlb etdiyi halda, sol tərəfi nazik və quru görünürdü. Gözləri məlul idi, sanki baxışları adama “nə nəyəmsə buyam” deyirdi.

Zyundertin sakinləri pastor Teodorun ipek silindr geyinib kasıblara baş çəkməyə gəldiyini az görməmişdilər.

Ömrünün axırına qədər başa düşə bilmədi ki, həyat nə üçün ona böyük xeyrxahlıq göstərməyib. Belə hesab edirdi ki, ona çoxdan Amsterdamda və ya Haaqada bir məhəllə kilsəsi verilməliydi. Zyundertdə məhəllə kilsəsinə mənsub olanlar onu “əziz müəllim” adlandırdılar, o, təhsil sahibi idi, yumşaq, mərhəmətli ürəyi vardı, ləyaqətli din xadimi idi, Allaha xidmətdən usanmırdı. Balaca Zyundert kəndində iyirmi beş il idi ki, nəzərə çarpmayan sakit həyat sürürdü. Van Qoqların altı qardaşı arasında birçə o, öz ölkəsində ləyaqətli yer tuta bilməmişdi.

Vinsentin anadan olduğu Zyundertdəki balaca pastor evi bazar meydanı və divanxana binası ilə üzbuüz yerləşirdi. Mətbəxin arxasında bağ salınmışdı, orada akasiyalar göyə boylamır, qayğı ilə yetişdirilən gül ləkləri arasında cığırlar ilan kimi qıvrılırdı. Yüngül taxtadan tikilmiş kilsə elə buradaca, bağın yaxınlığında, ağacların arxasında gizlənirdi. Kilsədə adi şüşədən iki balaca qotik pəncərə, taxta döşəmədə yan-yan qoyulmuş bir düjün kobud skamya vardı, divarlara bir neçə mənalı yerləşdirilmişdi. Arxa tərəfdəki pillələr köhnə orqan qoyulmuş otağa aparırdı. Burada hər şey çox ciddi və sadə görünürdü, hər şeydə Kalvinin ruhu, təlimi hiss olunurdu.

Vinsentin anası Anna-Korneliya pəncərədən baxır, onları gözləyirdi, araba dayanmağa macal tapmamış o, qapını açdı. Oğlunu çox məhrібancasına qucaqlayıb tosqun sinəsinə basdığı ilk andan Anna-Korneliya hiss etdi ki, oğlunda nə isə baş verib.

– *Mijn lieve zoon*,¹ – o pıçıldadı. – Mənim Vinsentim.

Ananın bəzən mavi görünən, bəzən də yaşıl çalan iri gözləri vardı. Bu ağıllı, məhrібan baxışlar hər şeyi görür, heç kəsi həddən artıq məzəmmət etmirdi. Burun pərəklərindən aşağı, dodaqlarının ucuna doğru zərif qırıqlar keçirdi, illər ötdükcə ananın çöhrəsində dərinləşən bu qırıqlara baxanda adama elə gəlirdi ki, o yüngülcə gülümsəyir. Anna-Korneliya Karbentus atasının “kral cildçisi” titulu daşıdığı Haaqada anadan olmuşdu. Villem Karbentusun işləri əla gəldirdi,

¹ Mənim əziz oğlum (*holland dilində*)

Hollandiyanın ilk konstitusiyasını cildləməyi ona tapşırıqda ölkədə şöhrəti daha da artdı. Vinsent Van Qoqun əmisinə ərə getmiş böyük qızı və amsterdamlı, hörmətli pastor Strikkerə ərə getmiş kiçik qızı, neçə dəyərlər, əla tərbiyə olunmuşdular.

Anna-Korneliya xeyirxah qadın idi. Dünyada əlindən pislik gəlməzdi. O, həyatda ancaq zəiflik, aldanma, bədbəxtlik və iztirab görmüşdü. Teodor Van Qoq da xeyirxah adam idi, ancaq o, pisləyin nə demək olduğunu lap yaxşı bilirdi və onun ən kiçik əlamətlərini belə lənətləyirdi.

Şam yeməyindən sonra üstündən qab-qacağı yığışdırılmış enli stolun ətrafında bütün ailənin bir yere toplaşdığı yemək otağı Van Qoqlar evinin mərkəzi idi. Neft lampasının rahat işığında ailənin bütün üzvləri bura yığılıb vaxtlarını keçirirdilər. Anna-Korneliya oğlu sarıdan narahat idi, o arıqlamışdı, hərəkətlərində sərtlik, kəskinlik duyulurdu.

– Nə isə olubmu, Vinsent? – axşam yeməyindən sonra o, oğlundan xəbər aldı. – Gözümə bir təhər dəyirsən. Vinsent gözlerini dolandırıb stolun ətrafında oturmuş Anna, Yelizaveta və VILLEMINAYA tərəf onun bacıları olan bu üç tamam-kamal yad qızlara nəzər saldı.

– Yox, – dedi, – hər şey yaxşıdır.

– London xoşuna gəldimi? – Teodor soruşdu. – Əgər xoşuna gəlməyibse, mən Vinsent əminlə danışaram. O səni Paris mağazalarından birinə keçirər.

Vinsent bərk həyəcanlandı.

– Yox, yox, lazım deyil, istəməz, – qətiyyətlə dedi. – Mən Londondan getmək istəmirəm. Mən... – Burada o özünü ələ aldı. – Əgər Vinsent əmi məni başqa yere keçirmək istəsə, o özü bunun qayğısına qalar.

– Necə istəyirsən, – Teodor razılaşdı.

“Hamısı da o qıza görədir. – Anna-Korneliya fikirləşdi. – İndi aydındır, niyə o, belə məktublar yazmış”.

Zyundert ətrafındakı süpürgəliyin tala yerlərində şam ağacları ucalmış, bir dəstə palıd göyə baş qaldırmışdı. Vinsent bütün gününü çöldə keçirir, buradakı çoxlu gölməçələrə baxmaqdan doymurdu. Hərdən şəkil çəkirdi – bu onun yeganə məşğuliyyəti idi; o, bağçada bir neçə qaralama elədi, günortaüstü pəncərədən şənbə bazarını çəkdi, kağız vərəqdə ata evinin qapısını təsvir etdi. Yalnız şəkil çəkəndə o, Ursulanı unudurdu.

Teodor həmişə böyük oğlunun atasının yolu ilə gətmədiyinə görə deyirdi. Bir axşam xəstə kəndlinin yanından qayıdarkən hər ikisi

arabadan enib piyada yola düşdülər. Şam ağaclarının arxasında qıpqırmızı qızaran günəş batmaqda idi, axşam səması gölməçələrdə əks olunurdu, gömgöy süpürgə ilə sapsarı qum sanki bir-birini tamamlayır, neçə də gözəl görünürdülər.

– Mənim atam keşiş idi, Vinsent, həmişə belə güman edirdim ki, sən də bu yolla gedəcəksən.

– Deyəsən, sənə elə gəlir ki, mən indiki məşğuliyyətimi atmaq istəyirəm?

– Mən bunu ona görə deyirəm ki, bəlkə özün bir qərara gələsən. Axı sən Amsterdamda Yan dayının yanında yaşaya bilərdin, universitetdə oxuyardın. Möhtərəm Strikker isə sənə təhsilə rəhbərlik etməyə həmişə hazırdır.

– Sən mənə Qupilin yanından gətməyi məsləhət görürsən?

– Yox. Əlbəttə, yox. Əgər sənə üçün orada pisdirsə...

Axı hər şey dəyişir.

– Şübhəsiz. Lakin mən Qupildən ayrılmağa hazırlaşmıram.

Onu yola salmağa hər ikisi Breda stansiyasına getmişdi – atası da, anası da.

– Məktubu həmin ünvana yazaq, Vinsent? – Anna-Korneliya soruşdu.

– Yox, mən oradan köçürəm.

– Çox şadam ki, sən Luayegildə yaşamayacaqsan, – atası əlavə etdi.

– O ailə heç vaxt mənim xoşuma gəlməyib. Həddindən artıq sirlə ailedir.

Vinsent tutuldu. Ana öz isti ovcunu onun əlinin üstünə qoydu və mehribanlıqla dedi, ancaq elə dedi ki, Teodor eşitməsin:

– Qəm yemə, mənim əzizim. Sən daha yaxşı holland qızı ilə xoşbəxt olacaqsan, ancaq gözləmək lazımdır, özünü möhkəm tutanaq. O sənə xoşbəxtlik gətirməyəcək, Ursulanı deyirəm, o sənənin bəbəyi deyil.

“Görəsən bunların hamısını anam haradan bilir?” – o təəccübləndi.

Londona gələrkən o, Könşinqton Nyu-roudda mebeli bir otaq tutdu. Balacaboy, qoca arvad olan sahibəsi axşam saat səkkizdə yıxılıb yaturdı. Evdə ölüm sükutu hökm sürürdü. Hər axşam o özü ilə əzablı mübarizəyə başlayırdı, nə işə güclü bir qüvvə onu Luayegilə çəkirdi. O, qapını arxadan cəftələyir, özünə qəti söz verirdi ki, uzanıb yatacaq. On beş dəqiqədən sonra anlaşılmaz bir qüvvə onu küçəyə itələyirdi və o da tələsik Ursulagilə tərəf addımlayırdı.

Evə yaxınlaşarkən sanki onun varlığını hiss edirdi. Belə bir yaxınlıqda ona elçatmaması əsl işgəncə idi, lakin evdə oturub, heç olmazsa onun kölgəsinə toxunmamaq, onun gözəgörünməz varlığını duymamaq daha dəhşətli idi. Əzab çəkdiyindən onda qərribə hallar baş verirdi. Başqalarının əzab və əziyyətinə çox həssas olmuşdu. O hər şeyə – saxtılığa, geniş yayılmış biganəliyə, kobudluğa dözə bilmirdi. Onun mağazada qalmasından heç bir fayda yox idi. Alıcılar ondan soruşanda ki, bu və ya digər qravür barədə nə fikirdədir, o, açıq-açıqlı deyirdi ki, bu sadəcə dəhşətdir və müştərilər heç nə almayıb gedirdilər. Həyatı və emosional dərinliyi o yalnız rəssamın təsvir etdiyi əzab və əziyyətlərdə görürdü.

Oktyabrda mağazaya hündür, krujevalı yaxalıq taxmış dolu bir qadın gəldi, onun yaraşlıq sinəsini samur xəzi bəzəyirdi, başında mavi lələkli girdə məxmər şlyapa vardı. Qadın xahiş etdi ki, ona yeni şəhər evini bəzəmək üçün bir neçə şəkil göstərsinlər. Vinsent xidmət edirdi.

– Mənə sizdə olan ən yaxşı şəkillər lazımdır, neçəyə olur-olsun, qiyməti mənə maraqlandırır. Ölçüləri belədir: qonaq otağında iki enli, bütöv divar var, hərəsi əlli fut olar, onların arasında iki pəncərəli bir divar da var.

O, qadına Rembrandtın bir neçə ofortunu, Tyornerin Veheşyanın kanalları təsvir olunmuş şəklinin gözəl reproduksiyasını, Töye Marisin bezi əsərlərinin litoqrafik ottisklərini, Koro və Dobinyinin muzey lövhələrini təqdim etdi və bunları satmağa çalışarkən yarım gün vaxt itirdi. Alıcı qadın Vinsentin ona göstərdiklərindən ən pisini seçir və onun əsl incəsənət nümunələri hesab etdiyi əsərləri ilk baxışdan rədd edirdi. Saatlar bir-birini əvəz edirdi, bu təşəxxüslü, sadələvh, gombul qadın onun gözlərində orta burjuaziyaya, ümumiyyətlə, bütün tacirlərə məxsus özündən razı və ağıldan kəm adamlar mücəssəməsinə çevrildi.

– Hə, budur, – qadın vüqarla dilləndi. – Deyəsən, mən nəhayət, şəkillərin lap yaxşısını seçmişəm!

– Əgər siz gözlərinizi yumub barmağınızı qarasına uzatsaydınız, – Vinsent dedi, – bunlardan yaxşısını seçərdiniz.

Qadın məxmər yubkasının ədəklərini yığaraq ağır-ağır qalxdı. Vinsent qadının tarıma çəkilmiş sinəsindən tutmuş krujevalı yaxalıqla örtülü boynunadək necə qızardığını gördü.

– Siz!.. – o bağırdı. – Siz... sadəcə qanmaz və kəndçisiniz. – Özündən çıxaraq qapını çırpdı, məxmər şlyapasındakı lələk acıqlı-acıqlı yelləndi.

Cənab Obax qəzəblənmişdi.

– Əziz Vinsent, – o başladı, – sizə nə olub? Siz həftə ərzində ən sərfəli alıcını əlinizdən buraxdınız, üstəlik onu təhqir də etdiniz.

– Cənab Obax, icazənilə sizə bir sual verim.

– O nə sualdır belə? Mənim də sizə bezi sualım var.

Vinsent qadının seçdiyi qravürləri bir kənara çəkib əllərini stolun kənarına qoydu.

– İnsan həyatda birçə dəfə yaşayır. Düzünü deyin, bir nəfərin ağlısız, səfeh adamlara zir-zibil şəkilləri satmaqla həyatını boş yerə sərf etməsinə necə haqq qazandırırınsız?

Obax heç cavab vermək istəmədi.

– Əgər işlər bu cür getsə, – o dedi, – əminizə yazıb sizi başqa filiala keçirməyi xahiş edəçəyəm. Mən sizin ucbatınızdan zərər çəkmək istəmirəm.

Əlinin hərəkətilə Vinsent ağır nəfəs alan Obaxı özündən kənar etdi.

– Cənab Obax, bu cür zir-zibili adamlara sırımaqla biz bu qədər pulu necə qazanırıq? Nəyə görə şəkil almağa imkanı olan bu adamların əsl rəssamlıq əsərlərini görməyə gözü yoxdur? Yoxsa, məhz pul onları belə küt eləyib? Niyə sənəti lazımınca qiymətləndirməyi bacaran kasıbların öz yaşayış yerlərini qravürlərlə bəzəməyə fərtinqləri də yoxdur?

Obax nəzərlərini çəkmədən soruşdu:

– Bu nədir, sosializm?

Evə gələrkən Vinsent stolun üstündən Renanın kitabını götürdü, nişan qoyulmuş səhifəni açdı. “Dünyada düz yolla getmək üçün, – o oxudu, – gərək axıradək özünü qurban verəsən. İnsanın məqsədi, ancaq xoşbəxt olmaqdan ibarət deyil, insan dünyaya yalnız vicdanlı olmaqdan ötrü gəlmir, o, bəşəriyyət üçün böyük bir şey açmalı, nəcib olmalı, insanların əksəriyyətinin keçirdiyi bayağı həyata üstün gəlməlidir”.

Milad günündən bir qəder əvvəl Luayeler pəncərələrində qəşəng bir yolka qurmuşdular. İki gündən sonra Vinsent Ursulagilin evinin yanında gəzişərkən gördü ki, otaqların hamısında işıqlar yanır və onların qapılarına doğru çoxlu adam gəlir. İçeridən danışq və gülüş eşidilirdi. Luayeler miladı bayram edirdilər. Vinsent evə cumdu, cəld üzünü qırxdı, köynəyini və qalstukunu dəyişdi, təzədən yeyin-yeyin Klephemə qayıtdı. Artırmada o, bir-iki dəqiqə dayandı ki, nəfəsini dərsin.

Milad günü idi, hər yerdə sevgi, günahları bağışlamaq əhval-ruhiyyəsi duyulurdu. Vinsent artırmaya qalxdı, çəkiclə qapını döydü. O, dəhlizdə tanış ayaq səsləri eşitdi, tanış səs sahibi kimisə qonaq otağından çağırırdı. Qapı açıldı. Lampanın işığı onun üzünə düşdü. O, Ursulaya baxdı. Ursula qolları açıq, bəzəkli yaşıl paltarında onun qarşısında dayanmışdı; onun paltarını iri bantlar, bütöv bir krujeva qatı tamamlayırdı. Ursula heç vaxt ona belə gözəl görünməmişdi.

– Ursula, – o dedi.

Ursulanın üzündən sanki həmin gecə, bağda ona dediklərinin hamısını təkrar edən bir kölgə keçdi. Vinsent onun dediyi sözləri apaydın xatırladı.

– Gedin, – Ursula dedi.

Qız qapını onun üzünə çırpdı.

Ertəsi gün Vinsent Hollandiyaya getdi.

Milad günlərində Qupilin alveri daha yaxşı gədirdi. Cənab Obax Vinsent əmiyə qardaşı oğlunun icazə almadan işdən yayındığını məktubla bildirdi. Vinsent əmi isə qardaşı oğlunu Parisdə Şaptal küçəsindəki əsas rəssamlıq salonuna düzəltməyi qərara aldı. Vinsent soyuqqanlıqla bildirdi ki, o, şəkil alveri eləməyəcək, buna birdəfəlik son qoyub. Vinsent əminin qəlbi qırılmışdı. O bildirdi ki, yaxasını qırağa çəkir, bundan sonra Vinsentin taleyi üçün heç bir məsuliyyət daşımır. Buna baxmayaraq, milad bayramından sonra o, yumşaldı, adasını Dordrextdəki Blyusse və Braam kitab dükanına satıcı düzəltdi. O vaxtdan bəri hər iki Vinsentin bir daha bir-biri ilə işi olmadı.

Gənc Vinsent Dordrextdə dörd aya yaxın yaşadı. Orada onun üçün nə pis keçirdi, nə də yaxşı. Elə bil heç orada yaşamırdı. Bir şənbə günü o, gecə qatarına minib Dordrextdən Audenbosa getdi, oradan da piyada Zyundertə yollandı. Süpürgə kollarının keskin iyinə bürünmüş soyuq gecənin təmiz havası ilə nəfəs almaq necə də xoş idi. Qaranlığın çoxdan düşməsinə baxmayaraq o, ətrafdakı şamlığı, uzanan bataqlığı

seçə bilirdi. Bu ona atasının kabinetindən asılmış Bodmerin qravürünü xatırladı. Səma zil qara idi, arabir buludların arasından ulduzlar sayrırdı. O, Zyundertdəki kilsənin həyətinə gəlib çatanda dan yeri yavaş-yavaş ağarmağa başlayırdı. Xeyli uzaqlarda körpə cücertilərlə örtülmüş qaranlıq çöldən torağayların nəğməsi eşidilirdi. Valideynləri başa düşürdülər ki, oğulları kədərli günlər keçirir. Yayda bütün ailə Zyundertin bir neçə kilometrliyindəki balaca Etten şəhərinə köçdü. Teodor orada yenidən keşiş yeri tutmuşdu. Ettendə qarağaclar əkilmiş geniş bir meydan vardı. Buradan xeyli böyük, izdihamlı şəhər olan Breddaya lokomotivlə getmək olardı. Teodor üçün Ettənə təyinat almaq hər halda irəliyə doğru atılmış bir addım idi.

Payız yaxınlaşırdı. Vinsentə yenə də öz həyatını qurmaq lazım idi. Ursula hələ ərə getməmişdi.

– Sən orada, o dükanlarda öz yerində deyilsən, Vinsent, – atası deyirdi. – Ürəyin sənə Allaha xidmət etməyi təklif edir.

– Bəli, sən haqlısan, ata.

– Elə isə niyə Amsterdama, oxumağa getmirsən?

– Gedərdim, amma...

– Yəni sən ürəyində hələ də tərəddüd edirsən?

– Yox, ata. Mənə indi bunu izah etmək çətindir. Vaxt ver, fikirləşim. Amsterdama yaşayan Yan dayı yolüstü Ettendə dayandı.

– Mənim evimin qapısı sənün üzünə açıqdır, Vinsent! – o, bacıoğlusuna dedi.

– Möhtərəm Strikker yazır ki, o sənə yaxşı mürəbbilər tapa bilər, – anası əlavə etdi.

Ursulanın ona əzab-əziyyət bəxş etdiyi günlərdə o özünü yer üzündəki binəşiblərin ən binəşibi hesab edirdi. O yaxşı bilirdi ki, Amsterdam universitetində alacağı savadı heç yerdə ala bilməz. Van Qoqlar və Strikkerlər onu bağrılarına basarlar, ona yer verərlər, pul verərlər, kitabla təmin edərlər. Lakin o, heç cür qərara gələ bilmirdi. Ursula hələ İngiltərədə idi, ərə də getməmişdi. Hollandiyada imkan tapıb onun haqqında heç bir məlumat öyrənə bilməyəcəkdi. O, ingilis qəzetləri aldı, bir neçə elanın ünvanına məktub yazdı, nəhayət, Londona demiryolu ilə dörd saat yarımliq yol olan dənizkənarı Ramsheytt şəhərində müəllim düzəltdi.

Mister Stoksun məktəbi ətrafına dəmir çəpər çəkilmiş iri bağlı-bağatlı meydanın ortasında yerləşirdi. Məktəbdə on yaşından on dörd yaşına qədər olan iyirmi dörd oğlan oxuyurdu. Vinsent onlara fransız, alman, holland dillərindən dərs deməli, dərsdən sonra oğlanlara nəzakət etməli, şənbə günləri yuyunmaqda onlara kömək göstərməli idi. Bütün bunların müqabilində ona yemək və mənzil təklif edirdilər, bir qara qəpik də vermirdilər.

Ramsheynt cansıxıcı şəhər idi, lakin şəhər Vinsentin xoşuna gəlirdi. Vinsent özü də bilmədən axırda öz əzablarını sevdi, əziz dostu necə sevib oxşayırlarsa, eləcə əzizlədi, ona bəxş edilən daimi dərd, ağır Ursulanın həmişə burada, yanında olmasını hiss etdirirdi. Madam ki, ona sevdiyi adamla bir yerdə olmaq mümkün deyil, onun üçün harada yaşamağın mənası varmı? O yalnız bir şey arzulayırdı: heç kəs Ursulanın verdiyi dərdin, kədərin ağır yükünü daşımaqda ona mane olmasın.

– Siz mənə bir qədər pul verə bilərsinizmi, mister Stoks? – Vinsent soruşdu, – heç olmazsa tütün və paltar üçün...

– Əlbəttə, yox, nəyə görə, – Stoks cavab verdi. – Mən istədiyim vaxt bir qarın yeməyə və bir də mənzilə müəllim tapa bilərəm.

Növbəti şənbə günü Vinsent şəhər piyada Londona getdi. Yol uzaq idi. Axşamədək göydən od ələndi. Nəhayət, o, Konterberiyə çatdı. O burada, qədim kilsəni əhatə edən ağacların kölgəsində bir qədər dincəldi. Sonra yola düzəldi, balaca gölməçənin qumlu sahilindəki qaynağacı və qaraağacın altında gecələdi. Şəhər saat dördə ayıldı, sübh tezdən civildəşməyə başlayan quşlar onu oyatdılar. Günorta o, Çatamın yaxınlığında idi, su basmış çökək çəmənliyin arxasından Temza və stx meşəni xatırladan dor ağacları görünürdü. Axşam Vinsent Londonun tanış qəsəbələrinə daxil oldu və yorğunluğuna baxmayaraq Luayələrin evinə tələsdi. Vinsenti yenidən Londona gəlməyə məcbur edən Ursulaya qovuşmaq arzusu Ursulanın evinə çatan kimi onun bütün varlığına hakim kəsildi. Burada, İngiltərədə Ursula hələ ona məxsus idi, çünki Vinsent onun varlığını hiss edə bilirdi.

Ürəyi bərk döyünürdü. Vinsent sakitləşə bilmirdi. O, sözlə ifadəsi mümkün olmayan küt bir ağır hiss edərək ağaca söykəndi. Budur, qonaq otağındakı çıraq söndü, sonra onun yataq otağındakı işığı da keçirdilər. Ev qaranlığa qerq oldu. İradəsinin gücü ilə Vinsent yerindən

tərpəndi, səndələyə-səndələyə getdi. Ursulanın evi arxada qalanda başa düşdü ki, onu yenidən itirdi.

Ursula ilə evlənməyi gözüntün önündə canlandırırsa da, o, Ursulanı uğurlu şəkil alverçisinin arvadı kimi təsəvvür edə bilmirdi. Vinsent onu dözümlü, sadıq vaiz arvadı kimi görürdü, xəyalında onunla əl-ələ verib viranəliklərdə birgə işləyir, özlərini yoxsullara xidmətə həsr edirdilər. Demək olar ki, hər şənbə o, Londona gedirdi, lakin bazar ertəsi dərslərin başlanması üçün qayıtmaq ona çətin, ağır olurdu. Bəzən o, cümə günü axşam yola düşürdü, bir gün sonra yenə bir gecə yol gedirdi, bunlar hamısı ona görə idi ki, bazar günü şəhər Ursulanın evdən çıxıb tələsə-tələsə kilsəyə getməsinə öz gözləri ilə görə bilsin. Onun nə çörək almağa qara qəpiyi vardı, nə də bir evdə isti sığınacağa gümən. Qışda o, soyuqdan donurdu. Bazar ertəsi Ramsheyntə qayıdarkən şaxtadan, aclıqdan və yorğunluqdan titrəyirdi. Yalnız həftənin axırında gücünü bərpa etmək müyəssər olur, birtəhər özünə gəlirdi.

Bir neçə aydan sonra Vinsent Aylvortda metodik məktəbdə nisbətən yaxşı bir iş tapdı. Məktəb böyük məhəllə kilsəsinin keşişi mister Consa mənsub idi. O, Vinsenti müəllim götürmüşdü, çox keçmədi onu özünə kilsədə köməkçi elədi. Vinsentin təsəvvüründə yenə də gələcəyin bütün səhnəsi canlandı. Ursula artıq tez-tez yerini dəyişən vaiz arvadı deyildi, viranəliklərdə də çalışmırdı, o, kənd keşişinin arvadı idi, Vinsentin anasının atasına kömək etdiyi kimi, o da kilsə işlərində ərinə kömək edirdi. O, artıq Ursulanın necə xoşbəxt olduğunu görürdü, inanırdı ki, onun küt tacirlər aləmindən uzaqlaşmasını, Qupili tərk etməsini və bəşəriyyətin rifahına çalışmasını Ursula bəyənir. Ursulanın toy gününün yaxınlaşması fikrini başından çıxarıb atmağa çalışırdı. Onu – Ursulanın o biri adaxlısım bir dəqiqə belə canlı insan hesab etmirdi. Həmişə ona elə gəlirdi ki, Ursulanın rədd cavabı onda olan hansısa nöqsanın nəticəsidir və bu nöqsandan nə yolla olursa-olsun o, canını qurtarmalıdır. Bəs hansı yol doğrudur, Allaha xidmətdən başqa?

Consum məktəbində London yoxsullarının uşaqları oxuyurdu. Bir dəfə Cons Vinsentə çoxlu ünvan verdi və onu valideynlərdən təhsil haqqı yığmaq üçün piyada Londona göndərdi. Beləliklə, Vinsent Uaytçepelin viranəliklərində oldu. Bura kəsafət qoxuyurdu, çoxuşaqlı ailələr soyuq, uçuq evlərdə yaşayırdılar, aclıq və xəstəlik onların ağıllı gözlərinin baxışlarından hiss olunurdu. Bir çox ailə başçıları – kişilər burada gizli alveri qadağan olan iyənmiş ət satırdılar. Vinsent cürəndir

içində soyuqdan əsən, çirklə qab suyuna – yaxantıya bənzər şorba, quru çörək və iyənmiş ət yeyən çoxlu ailələrə rast gəldi. Gecə yarıya qədər Vinsent onların yoxsulluq və ehtiyac haqqında söhbətlərini dinlədi.

Londona olmaq imkanına çox sevindi, çünki qayıdanda Ursulanın evinə baş çəkə bilirdi. Lakin Uaytçepel viranələri onun yaddaşından Ursula barəsindəki fikirləri sıxışdırıb çıxartdı, elə buna görə də Klep-xemə gedə bilmədi. Mister Consa bir fərtinq belə gətirmədən Aylvorta qayıtdı.

Cümə axşamı, axşam ibadəti vaxtı Cons özünü elə göstərdi ki, guya kefsizdir və köməkçisinin çiyinə söykəndi.

– Bu gün mən çox yorulmuşam, Vinsent. Siz moizəni yəqin ki, yazmısınız, elə deyilmi? Onlardan birini oxuyun. Görək sizdən necə keşif çıxacaq. Vinsent həyəcanla kafedraya qalxdı. O, qıpqırmızı qızarmışdı, bilmirdi ki, əllərini haraya qoysun. Səsi dərhal batdı, o, kəkələyə-kəkələyə danışdı. Ustalıqla kağıza yazdığı bitkin sözləri çox çətinliklə yadına salırdı. Lakin o hiss edirdi ki, onun ləng deyilən sözlərinə, yəndəmsiz hərəkətlərinə içindən yarılb çıxan şad hissləri üstün gəlir.

– Siz əla danışırsınız, – mister Cons dedi. – Gələn həftə mən sizi Riçmonda göndərəcəyəm.

Xoş payız günü idi. Tezma boyu Aylvortdan Riçmonda getmək gözəl idi. Göy səma, saralmış yarpaqları hələ tökülməmiş hündür şabalıd ağacları güzgü kimi suda əks olunurdu. Riçmondan mister Consa yazmışdılar ki, gənc holland vaizi onların xoşuna gəlir. Xeyirxah Cons Vinsentə irəli getməyə şərait yaratmağı qərara aldı. Consun Ternem Qrində böyük məhəllə kilsəsi vardı, onun ətrafında hər şeyə şəkk gətirən dindarlar yığılmışdı. Əgər Vinsent Ternem Qrində müvəffəqiyyətlə moizə oxusa, onda ona istənilən yerdə kafedra etibar etmək olar.

Vinsent öz moizəsi üçün yüz səkkizinci surənin on doqquzuncu ayəsini seçdi: “Mən bu dünyada qərribə bir səyyaham. Sən öz sirlərini məndən gizlətmə”. O, çox sadə və alovlu danışdı. Onun gəncliyi, hərarəti, gücü, iri başı, kəskin baxışları – bütün bunlar kilsəyə gələnlərə böyük təsir göstərirdi.

Çoxları Vinsentə yaxınlaşır, moizəyə görə ona təşəkkür edirdilər. O, hamının əlini təbəssümlə sıxırdı. Sonuncu adam kilsədən çıxandan sonra o da astaca dal qapıdan sivişib Londona tərəf gəldi.

Tufan qopdu. Vinsent özü ilə nə şlyapa, nə də palto götürmüşdü. Temzanın suyu, xüsusilə sahillərdə sapsarı görünürdü. Üfüqdə ildırım

çaxırdı, göydə qara buludlar süzür, çəpinə şıdırtı yağış yağdı. Sümüyünə qədər islanmış Vinsent addımlarını daha da yeyinlətdi.

Nəhayət, o, müvəffəq oldu! O özünü tapdı. O öz uğurlarını Ursulanın ayaqları altına atacaq, onunla bölüşəcək.

Yağış ensiz ağ cıgırı döyəcəyir, yemişan kollarını silkələyirdi. Uzaqda hansı şəhərsə görünürdü, onun qüllələri, dəyirmanları, kiremid damları və qotik üslubda tikilmiş evləri Dürerin qravüründəki kimi idi. Vinsent inadla, qətiyyətlə Londona tərəf irəliləyirdi, su onun üzünə çırpır, başmaqlarında loqquldayırdı. Yalnız axşamüstü o, Luayenlərin evinə gəlib çatdı. Şəhərin üzərinə kül kimi toranlıq çökürdü. Hələ evə çatmamış o, skripkaların avazını, musiqi sədasını eşitdi. Bu, onu təəccübləndirdi, anlaya bilmirdi ki, burada nə baş verib. Bütün ev parlaq işığa qarq olmuşdu. Artırmanın yanında, yağışın altında faytonlar cərgə ilə dayanmışdılar. Vinsent gördü ki, qonaq otağında rəqs edirlər. Yağışdan daldalanan qoca sürücü böyük çetirin altında qozlada oturmuşdu.

– Nə olub belə burada? – Vinsent soruşdu.

– Deyəsən toydur.

Vinsent faytona söykəndi. Su onun sarı saçlarından şırnaqla axıb üzünə tökülürdü. Vaxt keçirdi, nəhayət, qapı açıldı. Ursula hündür, qəmətli bir kişi ilə göründü. Deyib-gülən qonaqlar dəstə ilə evdən çıxırdılar, onlar qəhqəhə çəkir, evlənenlərin başına ovuc-ovuc düyü atırdılar. Vinsent faytonun kölgəsinə çəkildi. Ursula əri ilə həmin faytonda oturdular. Faytonçu atları qamçıladi. Atlar tərpendi. Vinsent əyilərək faytonun yanına ilə qaçdı və üzünü onun yaş pəncərəsinə söykədi. Əri iki əli ilə Ursulanı möhkəmcə qucaqladı, dodaqlarını onun dodaqlarına yapışdırıb bərk-bərk öpdü. Fayton uzaqlaşdı. Vinsentin qəlbində heç vaxt sağalmayan nə isə nazik bir şey həmişəlik qırıldı. Tilsim sındı. O, bu hadisənin belə asanlıqla baş verəcəyinə hələ də inana bilmirdi.

Güclü yağışın altında o, yenidən Aylvorta qayıtdı, şeylərini yığıdırıb İngiltərəni həmişəlik tərk etdi.

BİRİNCİ KİTAB

BORİNAJ

1

Ali rütbəli dəniz zabiti, Hollandiya donanmasının vitse-admiralı İohannes Van Qoq Admirallıq heyətinin uzaq bir guşəsində, ona hava-yı verilən geniş iqamətgahının artırmasında ayaq üstə dayanmışdı. Qardaşı oğlunun gəlişi münasibətilə o, bayram libasını geyinmişdi, çiyinlərindəki bər-bəzəkli paqonlar par-par parıldayırdı. Əmisinin Van Qoqlar nəslinə mənsub çox iri çənəsi, nəzərə çarpan kobud və dik burnu üstündə qalın qaşları vardı.

– Səni görməyimə şadam, – əmisi Vinsenti salamladı. – Mənim uşaqlarım evləndəndən və köçüb gedəndən sonra evim bomboş qalıb.

Onlar enli pillələrlə qalxdılar, Yan əmi qapıları açdı. Vinsent otağa daxil oldu, çamadanını döşəməyə qoydu. Böyük pəncərədən admirallığın hər yeri görünürdü. Yan əmi çarpayının kənarında oturdu, o, zərli sapla tikilmiş mundiri müqabilində bacardığı qədər özünü sadə aparırdı.

– Sənin oxumağa həvəsini və keşiş olmağı qərara aldığını eşitmək mənə xoş idi, – o dedi. – Van Qoqlar ailəsindən həmişə kimse bir nəfər Allaha xidmət edib.

Vinsent qəlyanını çıxartdı və səylə tənəki doldurdu, o həmişə fikirləşmək üçün vaxt qazanmağa çalışanda belə edirdi.

– Görürsünüz, mən vaiz olmaq üçün dərhal işə başlamaq istərdim.

– Vinsent, səndən xahiş edirəm, vaizliyi başından çıxart. Onlar nadan adamlardır, Allah bilir, nə təbliğ edirlər. Yox, mənim balam, Van Qoqlar həmişə universitetdə oxuyublar, keşiş olublar. İndi isə şeylərini yerbəyer et. Nahar saat səkkizdədir.

Vitse-admiralın enli kürəyi qapının arasında yox olan kimi, Vinsent yüngül qüssə hiss etdi. Baxışları otağı gözdü. Çarpayı enli və rahat, şkaf tutumlu idi, alçaq və hamar yazı stolu adamı özünə tərəf çağırırdı. Vinsent nə isə sıxıntı keçirirdi, belə bir hiss həmişə yad adamların arasında olanda onda baş qaldırırdı. O, papağını qamarlayıb Dam meydanına qaçdı. Meydanı keçərkən gözəl qravürlər satan yəhudi bukinistlə rastlaşdı. Vinsent qravürləri xeyli qurdaladı, onlardan on üç vərəq aldı,

qoltuğuna vurdu, tələsmədən tünd qatran qoxusunu uda-uda kanalın sahili ilə evə sarı getdi. Vinsent divarları korlamamaq məqsədilə ofortları ehtiyatla sancaqlayarkən qapı döyüldü. Möhtərəm Strikker daxil oldu. O, Van Qoq olmasa da, Vinsentin qohumu idi: Vinsentin xalasına evlənməmişdi. Strikkeri Amsterdamda ruhani pastor kimi yaxşı tanıyırdılar və ağıllı adam hesab edirdilər. Əyninə yaxşı parçadan çox gözəl tikilmiş qara kostyum geymişdi.

Salamladıqdan dərhal sonra keşiş dedi:

– Mən Mendes da Kosta ilə danışmışam, o, klassik dillərin ən yaxşı bilicisidir, sənə latın və yunan dillərini öyrədəcək. Yəhudi məhəlləsində yaşayır, bazar ertəsi saat üçdə ora birinci dərəcə gedərsən. Lakin mən, ancaq bunun üçün gəlməmişəm, səni sabaha, bazar gününə, nahara dəvət etməyə gəlmişəm. Xalan Villemina, xalaqızın Key mütləq səni görmək istəyirlər.

– Çox şadam. Saat neçədə gəlməliyəm?

– Günortaüstü, ibadətdən sonra.

Möhtərəm Strikker öz qara şlyapasını və ağır dua kitabını götürəndə Vinsent xahiş etdi:

– Zəhmət olmazsa, məndən bütün ailənizə salam yetirin.

– Sabaha qədər, – Strikker dedi və çıxdı.

2

Strikkerlərin yaşadıkları Keyzersqraxt bulvarı Amsterdamda ən kübar bulvarlar sırasına daxil idi. Amsterdamda dörd kanal boyu uzanan bulvarlardan biri idi. O, limanın cənub hissəsindən başlayıb şəhərin mərkəzində nal kimi əyilərək yenidən şimal tərəfdən ona birləşirdi.

Burada hər şey səliqəli, hər şey təmiz idi. Heç yerdə, hətta digər rayonlarda yüz illərdən bəri kanalların suyunu örtən mamırın izi-tozu görünmürdü.

Bulvardakı ensiz və möhkəm evlər sırf flamand üslubu ilə tikilmişdi, bu evlər “farağat” komandası ilə səf-səf düzülüb Puritan qoşunları kimi bir-birinə sıxılmışdılar.

Vinsent səhərişi gün Strikker dayının moizəsinə qulaq asıb onun evinə yollandı. Parlaq günəş daim holland səmasında üzən kül rəngli boz buludları qovurdu, bu nadir dəqiqələrdə hava şəfəqlənir, yerə işıq saçır. Vinsent tələsmədən gedirdi, onun vaxtı çox idi. O, fikirli halda, kanala qalxan qayıqların suyun axım ilə necə mübarizə etdiklərinə baxırdı.

Bunlar sudan qapqara qaralmış, yastıdıbli uzun qayıqlar idi, onların burnu iti, qabağı kimi arxa tərəfi də sivri idi, yük götürən anbarları dərin deyildi. Qayığın burnundan dal tərəfinə qədər üzərində paltar qurudulan ip çəkilməmişdi. Ailənin başçısı əziyyətlə, gərgin surətdə əyilərək uzun ağacı suyun dibinə dirəyir, çiyinini söykəyib bir neçə addım atır, qayıq isə onun ayaqları altından qabağa sürüşürdü. Kök, enlikürək, qırmızıyanaq arvadı həmişə qayığın dal tərəfində oturur, yöndəmsiz ağac sükanı idarə edirdi. Uşaqlar itlə oynayırdılar, hər beş dəqiqədən bir onlar evi əvəz edən taxta budkaya girirdilər.

Möhtərəm Strikkerin evi flamand memarlığı ilə tikilmiş bütün binalar kimi ensiz, üçmərtəbəli uzunsov qülləli idi. Təmərəqlı naxışlarla bəzədilmişdi, qüllədə pəncərə açılmışdı. Pəncərənin üstündə ucunda dəmir qarmaq olan dirək görünürdü.

Villemina xala Vinsentlə görüşdü və onu yemək otağına ötürdü. Divarda Ari Şefferin çəkdiyi Kalvinin portreti asılmışdı, bufetin üstündə gümüş serviz parıldayırdı. Divarlar tünd taxta pannelə haşiyələnmişdi. Vinsentin gözləri hələ otağın qaranlığına alışmamışdı, haradansa qaranlıqda ucaboy, qamətli gənc bir qadın peyda oldu, onunla səmimi salamlaşdı.

– Siz, əlbəttə, mənə tanıyırsınız, – onun səsi məlahətli idi, – mən sizin xalanız qızı Keyəm.

Vinsent onun əlini sıxdı, uzun aylardan bəri ilk dəfə qadın bədəninin incəliyini və hərarətini duydu.

– Biz heç vaxt görüşməmişik, – Key eyni səslə səmimi danışdı. – Necə də qərībdir, axı mənim iyirmi altı yaşım var, siz isə... Sizin neçə yaşınız var?

Vinsent onu diqqətlə süzərək susurdu. O, cavab verməyin labüdlüyünü dərk edənə qədər bir neçə saniyə keçdi. Axmaq vəziyyətdən bir təhər çıxmaq üçün ucadan dedi:

– İyirmi dörd. Sizdən az.

– O-oo, bəli. Doğrusunu desək, bu o qədər də təəccüblü deyil. Siz heç vaxt Amsterdamba olmamısınız, mən isə Brabantda. Deyəsən, mən pis ev sahibəsiyəm. Xahiş edirəm, əyləşin.

O, stulun kənarında oturdu. Elə bu zaman nə işə baş verdi, o, yöndəmsiz, sanki yonulmamış kəndçidən kübar dairələrinə mənsub nəzakətli şəxsə çevrildi. O dedi:

– Anamın dəfələri sizi evimizə dəvət etdiyi yaxşı yadımdadır. Zənnimcə, Brabant sizin xoşunuza gələrdi. Ora çox gözəldir.

– Bilirəm, Anna xala yazıb, bir neçə dəfə də dəvət ələyib. Hazırlaşırım, yaxın vaxtlarda gedəcəyəm.

– Əlbəttə, hökmən gəlin, – Vinsent dedi.

O, demək olar Keyə qulaq asmırdı və onun suallarına qeyri-ixtiyari cavab verirdi. O bütün varlığı ilə buz kimi yalqızlıq bulağında uzun zaman iztirab çəkən ehtiraslı kişi yangısı ilə onun gözəlliyini öz canına hopdururdu. Keyin sifətinin cizgiləri holland qadınlarının əksəriyyətinə məxsus iri olsa da, son dərəcə cilalanmış, pardaxlanmış və incə görünürdü. Onun saçları digər həmvətənləri kimi nə buğda sünbülü tək sarı, nə də qırmızıya çalan sarımtıl idi, zərif qızıl rəng parlaq alov saçan işıq seli ilə çulğasaaraq hərarətli və incə şəfəq yayırdı. O öz sifətini günəşdən və küləkdən qoruyurdu, qədim holland ustalarının tablolarında təsvir olunduğu kimi, onun buxağının ağılığı hiss olunmadan yanaqlarına keçirdi. Onun gözləri gömgöy idi, bu gözlərdə həyat eşqi qığılcımlanırdı, ətli dodaqları yumulmurdu, sanki öpüş üçün bir balaca aralanmışdı.

Vinsentin susduğunu görüb soruşdu:

– Siz nə bərədə fikirləşirsiniz, xalaoğlu? Qayğılı görünürsünüz.

– Fikirləşirəm ki, yəqin Rembrandt sizi çəkmək istərdi. Key astadan güldü, gülüşü ürəkdən gəlirdi, səmimi idi.

– Rembrandt görək ki, ancaq çirkin qarıları çəkməyi xoşlayırdı.

– Xeyr, – Vinsent etiraz etdi, – o öz qəlblərini qəm və kədər içərisində uyudan, yoxsul, bədbəxt və qəşəng qarların surətini yaradırdı.

Key ilk dəfə olaraq Vinsenti diqqətlə süzdü. Vinsent otağa daxil olanda Key onu belə diqqətlə süzməmişdi, onun ancaq açıq sarı rəngli gur saçlarını, iri və kobud sifətini görə bilməmişdi. İndi o, ətli dodaqları, çökəkdə olan yanar gözləri, onun Van Qoqlara məxsus dik alınını, düz ona tərəf yönəlmiş iri çənəsini aydın gördü.

– Mənə bağışlayın, cəfəngiyyat danışdım, – xalaoğlu səssizcə, az qala pıçıltı ilə üzr istədi. – Mən sizin Rembrandt bərəsində nə demək istədiyinizi başa düşürəm. Ümidsizlikdən və əzabdan üzləri qırış-qırış olmuş, beli bükülmüş qocaları çəkərkən o, gözəlliyin lap mahiyyətinə varır.

– Uşaqlar, siz nə bərədə belə ciddi söhbət edirsiniz? – Qapının ağzında görünən möhtərəm Strikker soruşdu.

– Biz tanış oluruq, – Key cavab verdi. – Niyə sən mənə demirdin mənə belə mehriban xalaoğlum var, hə?

Yemək otağına ucaboylu, qəddi-qamətli, gülürüz bir kişi də daxil oldu. Key ayağa qalxdı və onu nəzakətlə öpdü.

– Xalaoğlum Vinsent, – dedi, – bu da mənim ərim minxer Vosdur.

Key otaqdan çıxdı, bir dəqiqədən sonra iki yaşlı, qıvrımsaç bir oğlanla qayıtdı, uşağın baxışları dalğın görünürdü, gözləri anasının kimi göy idi. Key uşağı qucağına aldı. Vos onu da, uşağı da qucaqladı.

– Burda, mənim yanımda otur, Vinsent, – Vilemina xala dedi.

Bir tərəfində Vos, o biri tərəfində Yan dayı oturmuş Key Vinsentlə üzbeüz öyləşmişdi. Əri yanında olan Key Vinsenti unutmuşdu. Yanlaqları daha da allanmışdı. Bir dəfə əri yavaşcadan, sakitcə ona nə isə gülməli bir söz dedi, o da dərhal öyilib ərini öpdü.

Onların məhəbbətinin titrək dalğaları Vinsenti boğurdu. Həmin bazar günündən sonra Ursulanın vurduğu ağır yara ilk dəfə olaraq həradansa sirli bir dərinlikdən baş qaldıraraq onun ruhunu və bütün vücudunu göynətdi. Hamını bir-birinə möhkəm tellərlə bağlayan bu balaca ailənin bütövlüyünü gördükdə ona aydın oldu ki, bütün bu qüssəli aylarda sevgi həsrəti onu necə yandırır və bu sevgiyə qovuşmaq nə qədər çətin imiş.

3

Hər səhər Vinsent sübh tezdən durub Bibliyanı oxuyurdu. Saat beşə yaxın o, admirallığın heyətinə baxan pəncərədən başını çıxarıp, uzun, nizamsız cərgələrlə heyətə axışan fəhlələrin qara bədənələrinə tamaşa edirdi. Zöyder Zeye ilə gəmilər gedib-gəlirdi, uzaqda, kəndin qurtaracağında Ey körfəzinin o biri sahilində üzən boz yelkənli qayıqlar görünürdü.

Günəş qalxıb şəfəqləri ilə meşənin üstündəki boz dumanları əridib yox edəndə Vinsent pəncərədən çəkilir, səhər yeməyi adıyla bir tike quru çörək yeyir, üstündən bir stəkan pivə içir, yeddi saat oturub latın və yunan dillərini öyrənirdi.

Dörd-beş saatlıq gərgin işdən sonra başı ağırlaşır, hərdən isti onu çaşdırır, fikrini dolaşdırır. Ruhi sarsıntılarla dolu olan bütün bu illərdən sonra bilmirdi ki, müntəzəm və inadla məşğul olmağa özünü necə məcbur etsin. O, qrammatikanı günəş qurub edənə qədər əzbərləyirdi, elə bu vaxt da Mendes da Kostonun dərsi başlayırdı. Vinsent adətən onun yanına Böytenkant küçəsi ilə gedirdi. Kiçik Audözeyds kilsəsini,

Köhnə və Cənub kilsələrini dolanıb dəmirçixanalar, çəllək sexləri və litoqrafiya emalatxanaları yerləşən əyri-üyrü küçələrə çıxırdı.

Mendesə baxarkən, Vinsent hər dəfə Röyperesin “İsus Xristos kimi” tablosunu xatırlayırdı. Bu, ruhanilərə məxsus dərin çuxura düşmüş, ağıllı gözləri, artıq nazik sifəti, yumşaq sivri saqqalı olan klassik yəhudi tipi idi. Axsam tərəfi yəhudi məhəlləsi çox boğanaq olurdu. Yeddi saat yunan və latın dillərini öyrənməyə sərf edən, daha bir neçə saatını holland tarixi və qrammatikası üzərində itirən Vinsent Mendeslə şəkillər barədə danışmaq istəyirdi. Bir dəfə o öz müəlliminə Marisin “Xaç suyuna salınma” tablosunu gətirdi.

Mendes “Xaç suyuna salınma” şəklini sümükləri çıxmış zərif barmaqları ilə günəşin şüalandırdığı hündür pəncərədən düşən işıq topasının altına tutdu.

– Bu yaxşıdır, – o, xirdəkdən gələn yəhudi ləhcəsilə dedi. – Burada ümumi dini ruh əhatə olunub.

Vinsent dərhal yorğunluğu unutdu. O, Marisin yaradıcılığında ruh yüksəkliyi ilə danışmağa başladı. Mendes sakitcə başını tərpətdi. Axı Vinsentə latın və yunan dillərini öyrətdiyinə görə möhtərəm Strikker ona çoxlu pul verirdi.

– Vinsent, – o, sakitcə dedi, – Maris əla rəssamdır, amma vaxt keçir, yaxşı olmazmı ki, işə başlayaq? Siz necə bilirsiniz?

Vinsent razılaşmağa məcbur oldu. İki saatlıq dərstdən sonra evə qayıdanda o tez-tez ayaq saxlayır, xarratların, dülqərlərin və gəmiqayıranların işlədikləri binaların pəncərələrinə baxırdı. Çaxır anbarının qapısı taybatay açıq idi, adamlar ellərində fənər ora girib-çixır, qaralıqda yox olurdular.

Yan əmi bir həftəliyə Xelvoyrta getmişdi. Bir axşam Vinsentin admirallığın heyətində böyük evdə tək qaldığından xəbər tutan Key və Vos onun yanına gəlib onu nahara dəvət etdilər.

– Yan əmi qayıdanadək hər axşam bizə gəlin, – Key dedi. – Anam xahiş edir ki, siz hər bazar günü kilsədə ibadətdən sonra bizimlə nahar edəsiniz.

Nahardan sonra hamı kart oynayırdı, Vinsent oynaya bilmədiyindən sakit bir guşədə oturub Ogüst Qryuzonun “Səlib yürüşlərinin tarix” kitabını oxuyurdu. Oturduğu yerdən o, Keyi görür, onun çox mənalı, çevik gülüşlərini izləyirdi. Key yerindən durub ona yaxınlaşdı.

– Siz nə oxuyursunuz, Vinsent xalaoğlu?

Vinsent kitabın adını çəkib əlavə etdi:

– Çox gözəl kitabdır, mən deyirdim ki, bu, Teys Maris ruhunda yazılıb.

Key gülümsədi. O həmişə bu qərribə ədəbi müqayisələri qarışdırır.

– Niyə bəs Teys Marisin ruhunda? – Key soruşdu.

– Oxuyun, onda görə bilərsiniz ki, müəllifin qayanın üstündə təsvir etdiyi qədim qəsr, payız meşəsinin qaranlığı, uzaqda qaralan çöllər və ağ atın dalınca qaçan əkinçi necə də Marisin tablosuna oxşayır.

Key səhifəni oxuyarkən Vinsent qız üçün kreslo gətirdi. O, Vinsentə baxdı, qızın fikirli göy gözləri getdikcə tünd rəngə çalırdı.

– Bəli, – o dedi, – bu Marisə oxşayır. Yazıçı və rəssam müxtəlif vasitələrdən istifadə etsələr də, eyni fikri ifadə edirlər. Vinsent kitabı götürdü və cəld barmaqlarını səhifədə gəzdirdi.

– Bir baxın, bu sətirləri Mışlədə, ya da Karleyldə tapmaq olar!

– Bilirsinizmi, Vinsent xalaoğlu, az təhsil görmüş bir adam üçün siz təəccüb doğuracaq qədər savadlısınız. Siz indi də çox oxuyursunuz?

– Keyr, əlbəttə, istərdim, ancaq bacarmıram. Düzünü desəm, indi bu mənə artıq lazım da deyil, bütün bunları hər kitabdan daha gözəl və mükəmməl olan İncildə tapmaq olar.

– Oh, Vinsent, – Key cəld ayağa durub dedi, – bu heç sizə oxşamır.

Vinsent təəccüblə gözlərini ona zillədi.

– Atam sizə fikrinizi toplayıb belə şeylər barəsində düşünməməyi desə də, siz “Səlib yürüşlərinin tarixi”ndə Teys Marisi axtararkən mənim daha çox xoşuma gəliirsiniz. Ancaq indi kif basmış kənd keşişi kimi danışsınız.

Vos onlara yaxınlaşıb dedi:

– Kartlar paylanıb, Key.

Key ani olaraq Vinsentin qaşları altında parıldayan közərmiş kömür kimi qığılcım saçan gözlərinə baxdı, sonra da ərinin əlindən tutub kart oynamağa getdi.

4

Mendes da Kosta Vinsentin onunla ümumi mövzularda danışmağı xoşladığını yəqin etdiyindən həftədə bir neçə dəfə bəhanə tapıb dərindən sonra öz şagirdini ötürürdü.

Bir dəfə o, Vinsenti şəhərin ən maraqlı hissəsinə apardı. Bura şəhərin ucqarı idi. Vondel parkının yaxınlığındakı Leydən limanından vağzala qədər uzanırdı. Burada kiçik həyətyanı bağçası olan çoxlu

evlər vardı. Bu evlərdə taxta-şalban zavodunun fəhlələri yaşayırdılar, əhali bu rayonda sıx idi. Ensiz kanallar küçələri tez-tez kəsirdi.

– Yəqin ki, belə bir yerdə keşiş işləmək çox yaxşıdır, – Vinsent dedi.

– Bəli, – Mendes qəlyanını dolduraraq cavab verdi və üçbucaq tənəki kisəsini Vinsentə uzatdı. – Bu adamlara Allah, din daha vacibdir, nəinki bizim varlı məhəllələrdə yaşayan dostlarımıza.

Onlar Yaponiyadakı balaca körpülərə oxşayan yüngül taxta körpülərin üstü ilə gedirdilər. Vinsent ayaq saxladı və soruşdu:

– Siz bununla nə demək istəyirsiniz, minxer?

– Bu fəhlələrin, – o, əli ilə havanı yüngülcə yərərək cavab verdi, – həyatları ağırdır. Əgər onlar xəstələnsələr, həkimə verməyə pulları yoxdur. Əgər bu gün işləməsələr, sabaha çörək pulları olmayacaq, işləri də ağırdır. Yaşayış yerləri gördüyünüz kimi çox darısqaldır. Ehtiyac və bədbəxtlik həmişə qapılarının astanasını kəsdirir. Həyat öz rifahından onları məhrum eləyib, onlara təsəlli vermək üçün Allah lazımdır.

Vinsent qəlyanını yandırıb kibriti kanala atdı.

– Bəs o biri məhəllələrdəki adamlar? – o soruşdu.

– Onlar yaxşı geyinirlər, firavan yaşayırlar, qara gün üçün həmişə pulları var. Onların təsəvvürlərində Allah yer üzündə qurduğu işlərdən tamam razı qalan varlı bir qocadır.

– Bir sözlə, – Vinsent dedi, – onlar bir qədər kif atıblar.

– Nə danışsınız! – Mendes dilləndi. – Mən bunu demirəm.

– Amma mən deyirəm.

Həmin gecə Vinsent yunan kitablarını qarşısına tökdü, gözlərini divara zilləyib uzun müddət lal-dinməz oturdu. O, Londonun viranəliklərini, çirkablarını, dilənçiləri, özünün vaiz olmaq, yoxsullara kömək etmək arzusunu xatırladı. Sonra o, Strikker dayının məhəllə kilsəsinə gələnləri yadına saldı. Bu varlı, savadlı adamlar həyatın rifahının dadını və ondan istifadə etməyin yollarını bildirdilər. Strikker dayının moizələri çox gözəl idi, onlar həqiqətən də təsəlli verirdi, lakin onun camaatı arasında təsəlliye ehtiyacı olan varmı?

Vinsentin Amsterdamda yaşamağa başladığı gündən yarım il keçmişdi. O, artıq dərk etməyə başlamışdı ki, səylə çalışmaq, çox çətin ki, təbii bacarığı əvəz edə bilsin. Lüğətləri və qrammatikanı bir yana itələyib cəbrə girişdi. Geceyarısı Yan əmi gəldi:

– Gördüm otağından işıq gəlir, – vitse-admiral dedi, – qarovulçu bildirdi ki, səhər saat dördə Admirallıqda gəzişirdin. Gündə neçə saat işləyirsən?

– Neçə gəldi. On bir, on iki saat.

– On iki saat! – Yan əmi başını buladı. Onun üzü getdikcə kədər-lənirdi. Van Qoq nəslində küt və uğursuz adamın olması fikri vitse-admirala ağır gəlirdi, bu fikirlə barışmaq istəmirdi. – Bəs niyə belə çox?

– Nə tələb olunursa, hamısını etmək lazımdır, Yan əmi.

Yan əminin pırpız qaşları dartıldı.

– Yaxşı necə olur-olsun, – o dedi, – mən valideynlərinə söz ver-mişəm ki, sənin qayğına qalım. Ona görə də zəhmət çək yat, heç vaxt belə gecəyə qatma. Vinsent dəftərləri geri itələdi. Ona nə yuxu gərəkdi, nə sevgi, nə mərhəmət, nə də əyləncə. Ona bu latın və yunan dillərini, cəbri və qrammatikanı əzbərləmək lazım idi ki, imtahanları verib Universitetə daxil olsun, keşiş adına layiq görülsün, başlasın Allaha xidmət etməyə.

5

Mayın əvvəllərində, Amsterdamda düz bir il yaşadıqdan sonra Vinsent hiss etdi ki, elmlərə yiyələnmək onun işi deyil. Bu, hələlik faktın etirafı deyildi, sadəcə olaraq uğursuzluğun təsdiqi barədə anlayış idi, hər dəfə o bu barədə fikirləşəndə bundan canını qurtarmağa çalışır, beynini daha ağır işlərlə yükləyirdi.

Söhbət yalnız çətinliklərdən, onların öhdəsindən gəlməyin bacarıqsızlığından getsəydi o, qətiyyətlə narahat olmazdı. Lakin onu gecə və gündüz başqa sual düşündürürdü: məgər o, Strikker dayı kimi ağıllı, tərbiyəli ruhani pastor olmaq istəyirmi? Əgər o hələ bütöv beş il hal-lanmalar, cəbri düsturlar üzərində baş-beynini yoracaqsa, onda yox-sullara, məzhlumlara, mənəvi zülmə düşər olarlara kömək etmək arzusu necə olsun?

Bir dəfə, mayın son günlərində, dərslər sona yetəndə Vinsent Mendesə dedi:

– Minxer da Kosta, vaxtınız varmı bir az gəzişək?

Mendes Vinsentin necə iztirab çəkdiyini duyurdu, hiss edirdi ki, bu gənc nə işə bir qərara gəlməlidir.

– Əlbəttə. Mənim də ürəyimdən keçirdi. Yağışdan sonra hava o qə-dər təmizdir ki, məmnuniyyətlə sizinlə gəzişərdim.

Mendes yun şərfini boynuna doladı, hündür yaxalıqlı qara paltosu-nu geydi. Onlar üç yüz il bundan əvvəl Barux Spinozanın qovulduğu sinaqoqun yanından keçib gedirdilər, bir neçə məhəllədən sonra

Zeyestraatda Rembrandtın köhnə evini gördülər. Mendes köhnə ev ar-xada qalarkən səsinə qaldırılmadan dedi:

– O, ehtiyac içində, səfil kimi öldü.

Vinsent cəld ona baxdı. Mendes işin mahiyyətinə, söz düşməmişdən, daha tez varmağa bacarırdı. Bu adamın qeyri-adi iti ağılı vardı, eşitdiyi hər şey, görünür şüurunun ən gizli dərinliklərində özünə yuva sala bilirdi. Yan əmi və Strikker dayı bambaşqa adamlar idi, on-lara nə desən, sanki divara dəyib qayıdır, ya “hə”, ya da “yox” cavabı verirdilər. Mendes isə mütləq əvvəlcə sənin fikrini öz qədim müd-rikiyyətin dərin quyusuna saldıqdan sonra cavab verəcəkdi.

– Hər halda o, xoşbəxt ölüb, – Vinsent dilləndi.

– Əlbəttə, – Mendes razılaşdı, – o özünü bütünlüklə ifadə edərək nə yaratdığını gözəl bilirdi. O öz zamanəsində buna nail olan yeganə adam idi.

– Nə olsun ki, o özünə qiymət qoya bilirdi. Bəlkə səhv edirdi? Bəlkə dünya onu rədd etməkdə haqlı idi.

– Bunun heç bir əhəmiyyəti yox idi. Rembrandt yaratmaya bilməz-di. O, yaxşı çəkirdi, ya pis – bu vacib deyildi, amma məhz rəssamlıq onu adam etdi. Sənətin dəyəri də bundadır, Vinsent. Rəssama özünü təsdiqləməyə imkan verir. Rembrandt, həyatının mənası, məqsədi hesab etdiyini yaradıb, onun bəraəti də bundadır. Hətta onun sənətinin heç bir qiyməti olmasaydı belə, öz arzusunu boğub min dəfə bundan sə-mərəli həyat sürər, Amsterdamın ən varlı taciri olardı.

– Tamamilə doğrudur.

– Əgər Rembrandtın əsərləri bu gün bütün dünyaya sevinc bəxş edirsə, – Mendes öz fikrini genişləndirməyə başladı, – artıq bunun Rembrandta heç bir dəxli yoxdur. Onu hətta qəbirdə incitdiklərinə bax-mayaraq o, öz həyatını büsbütün yaşayıb, öz işini görüb. Onun həyatının kitabı bağlandı və bu, necə də gözəl kitab idi! Onun şəkillərinin mə-ziiyyəti onun ləyaqətində deyil, onun inadkarlığında və ideyaya səda-qətindədir.

Ey körfəzinin yanında dayandılar, fəhlələrin əl arabalarını qumla necə doldurduqlarına tamaşa etdilər, sonra da sarmaşılıqlı bağ çəpərlərinin arası ilə uzanan darsıqal küçələrlə xeyli yol getdilər.

– Bəs cavan adam özünün doğru yol tutub-tutmadığını necə bilsin? Fərz edək ki, o hər hansı bir işi həyatının mənası hesab edir, sonra isə bu işə yaramadığına əmin olur, onda?

Mendes çənəsini paltosunun yaxasından çıxartdı, onun qara gözləri parıldayırdı.

– Baxın, Vinsent, boz buludların üzərinə günəşdən necə qırmızı işıq düşür! – dedi.

Onlar limana çıxdılar. Zöyder Zöyede qürubun fonunda həm gemilərin dor ağacları, həm də sahildeki evlər və ağaclar əks olunurdu. Mendes qəlyanını doldurdu və tənəki kisəsini Vinsentə uzatdı.

– Mən çəkirəm, minxer, – Vinsent dedi.

– Hə, doğrudan da. Bəlkə bənd boyu Zeyburqadək gedək? Yəhudi qəbiristanı ordadır, mənim qohumlarımın qəbirlərinə də baş çəkərik.

Onlar dinməzəcə irəliləyirdilər, qəlyanlarından qopan tüstünü külək ətrafa yayırdı.

– Heç nəyə qəti inam yaratmaq olmaz, Vinsent, – Mendes dedi. – Yalnız özünüzdə qüvvə və cəsəət toplamalısınız ki, doğru hesab etdiklərinizi həyata keçirmək mümkün olsun. Ola bilər ki, bu yolda sizin səhviniz də var, amma hər halda nə etmək istədiyinizi yerinə yetirirsinizsə, bu əsasdır. Siz aqlınızın iradəsinə qulaq asmalıınız, bundan nə çıxacağını qoy Allah özü ayırd etsin. Əgər əminsiniz ki, necə olursun sizin istedadınız ancaq Allaha xidmət işinə həsr edilməlidir, onda bu inamınız sizin üçün yeganə istiqamət olmalıdır. Özünüze inanın və qorxmayın.

– Əgər mən kifayət qədər hazır deyiləmsə?

– Allaha xidmətə kifayət qədər hazır olmağımı deyirsiniz? – Güclə sezilən təbəssümlə Mendes bir də soruşdu.

– Xeyr, universitet təhsilli, savadlı kilsə xadimi olmaq üçün kifayət qədər hazır olmadığımı nəzərdə tuturam.

Mendes heç də Vinsentə məsləhət vermək fikrində deyildi, o yalnız ümumi şəkildə onunla söhbət etmək istəyirdi, sonra qoy gənc özü-özünə həyat yolu seçsin. Onlar yəhudi qəbiristanına çatdılar. Burada hər şey sadə idi, hər yerdə qədim yəhudi dilində yazılmış, ətrafında kəndalaş kolları bitmiş qəbir daşları görünürdü, orda-burda ləkə kimi hündür sıx ot qaralırdı. Mendeslə Vinsent da Kostlar ailəsi üçün ayrılmış sahədəki daş skamyaya yaxınlaşdılar və oturdular. Vinsent qəlyanı cibində gizlətdi. Qəbiristan bu axşam adamsız görünürdü, sakitliyi pozan səs-səmir yox idi.

– Hər kəsin özünəməxsus nə isə bir şeyi olur, özünün təkrarolunmaz xarakteri, Vinsent, – Mendes valideynlərinin rahat yatdıqları məzarlara baxaraq dedi. – Əgər insan bununla razılışırsa, o, nə edirsə-

etsin axırda hər şey yaxşı olur. Əgər siz şəkil satıcısı kimi fəaliyyətinizi davam etdirsəydiniz, xarakterinizə görə siz yaxşı satıcı olardınız. Allaha xidmət etmənlə də belə. Vaxt gələcək hansı yol seçməyinizdən asılı olmayaraq, siz özünüzü təsdiq edə biləcəksiniz.

– Əgər mən Amsterdami tərk edib peşəkar keşiş olmasam?

– Bunun əhəmiyyəti yoxdur. Siz Londona gedə bilərsiniz, orada vaiz də olarsınız, mağazada da qulluq edərsiniz, yaxud da Brabantda kəndçiliklə məşğul ola bilərsiniz. Nə ilə məşğul olsanız, hər şeyi vicdanla edə bilərsiniz. Mən sizin təbiətinizdə nə isə yaxşı bir şey duyuram, siz əsil insan olacaqsınız. Ola bilsin, bir neçə dəfə müvəffəqiyyətsizliyə uğrayasınız, amma axırda özünüzü tapacaqsınız, bu, həyatınızın təsdiqi olacaq.

– Çox sağ olun, minxer da Kosta. Bu söhbət mənə çox kömək etdi!

Mendes soyuqdan büzüşmüşdü. Onların oturduqları daş skamyaya buza dönmüşdü, günəş çoxdan dənizin arxasında gizlənmişdi. Ayağa qalxdılar.

– Gedək, Vinsent, – Mendes dedi.

Ertəsi gün, şəhərin üzərinə axşam qaranlığı çökəndə Vinsent pəncərənin önündə dayanıb Admirallığı seyr edirdi. Solğun səmanın fonunda cərgə ilə hündür və qamətli qovaq ağacları görünürdü. “İndi ki, mən məktəb elminin öhdəsindən gələ bilmirəm, – Vinsent öz-özünə fikirləşirdi, – bu o deməkdirmi ki, mən faydasız, xeyirsiz adamam? Məgər Allaha məhəbbətlə ancaq yunan və latın dillərini bağlıdır?”

Aşağıda Admirallığın həyətinə Yan əmi gəzişirdi. Uzaqda doklarda lövbər salan gəmilərin dor ağaclarının yanında isə qırmızı və boz monitorların arasında qapqara qaralan “Atye”ni seçmək olurdu.

“Mən həmişə, bütün ömrüm boyu Allaha xidmət etmək istəyirəm, daha üçbucaqlarla, çevrələrlə məşğul olmağa yox. Mən heç vaxt böyük məhəllə kilsəsi və bələğətli moizələr arzulamamışam. Mən bənəsilərə və əzabkeşlərə kömək etmək istəyirəm, elə indicə, beş ildən sonra yox!”

Zəng çalındı, Admirallığın həyətinə fəhlələr dəstə-dəstə çıxmağa başladılar. İşıqçı fənərləri yandırdı. Vinsent pəncərədən çəkildi.

Bu bir ilin erzində atasının, Yan əminin, Strikker dayının ona çoxlu vaxt və pul sərf etdiklərini yaxşı başa düşürdü. Əgər o, təhsildən əl çəkə, onlar belə hesab edəçəklər ki, pulları havaya sovrulmuşdur.

Nə edəsən, o, vicdanla, var qüvvəsi ilə çalışırdı. Gün erzində on iki saatdan artıq işləməyə onun gücü çatırdı. Yəqin dər oxumaq onun ki-milərinin məşğuliyyəti deyil. O, çox gec başlamışdı. Əgər Allahın kə-lamını insanlara çatdırsa, elə günü sabah vaiz olarsa, bunu onun uğursuzluğu kimi başa düşmək olarmı? Əgər o, ağrıyanı sağaltsa, yo-rukanı ruhlandırsa, günahkarı sakitləşdirsə, dinsizi yolundan döndərsə, ondamı uğursuz hesab olunacaq?

Qohumlar, əlbəttə, elə belə də deyəcəklər. Söyləyəcəklər ki, o, daim uğursuz, avara və nankor adamdır. Van Qoq nəslində qotur keçidir.

“Siz nə ilə məşğul olsanız, – Mendes demişdi, – hər şeyi vicdanla edəçəksiniz. Axırda özünüzü tapacaqsınız, bu da həyatınızın təsdiqi olacaq”.

Gözüaçıq Key artır onda geridə qalmış, ucqar yerlərin məhdud keşişlərinə məxsus nişanələri görmüş və təəccüblənmişdi. Bəli, o belə də olacaq, əlbəttə, günü-günə satıb bütün arzu və istəklərinin boğul-duğu Amsterdamda qalsa. Vinsent yaxşı bilir ki, onun yeri hardadır. Mendes isə bu yeri tutmağa onda cesarət yaratdı. Qoy bütün yaxın adamları onu lənətləsinlər, indi bunun ona heç dəxli də yoxdur. Məgər söhbət Allahdan gedəndə, adam özü bərəsində düşünə bilərmi? O, çamadanını cəld yığışdırdı, heç kəslə sağollaşmadan evdən çıxdı.

7

Möhtərəm Van den Brinkin, de Yonqun və Piterosenin daxil ol-duqları Belçika yevangelist komitəsi Brüsseldə yeni, pulsuz məktəb açmaq fikrində idi, burada şagirdlər ancaq yemək və mənzil üçün az miqdarda pul verməli olacaqlar. Vinsent komitəyə müraciət etdi, onu məktəbə götürdülər.

– Üç aydan sonra, – möhtərəm Piteresen dedi, – siz Belçikanın harasında, bir yere təyinat alacaqsınız.

– Əgər o, kifayət qədər hazırlıqlı olsa, – möhtərəm de Yonq Piter-senə tərəf çevrilərək qışqabaqla dilləndi.

De Yonq cavahıqda dəyirmançı işləyərkən baş barmağını itirmiş-di, bu da onu ilahiyat yoluna itələmişdi.

– Vaizdən, cənab Van Qoq, hər şeydən əvvəl adamlarla həm bə-lağətli, həm də, başa düşülecək tərzdə danışmaq qabiliyyəti tələb olunur. – Möhtərəm Van den Brink xəbərdarlıq etdi. Bu söhbətin get-diyi kilsədən möhtərəm Piteresen Vinsentlə birgə çıxdı; göz qamaşdı-ran Brüssel günəşinin şəfəqləri hər ikisinin üzərinə düşəndə Piteresen onun qoluna girdi.

– Çox şadam ki, siz bizim məktəbə daxil olursunuz, mənim balam, – o dedi. – Belçikada görülesi o qədər iş var ki, siz özünüzün gənclik çə-şunluğu ilə burada çox lazım olacaqsınız.

Vinsent bilmirdi ki, onun canını qızdıran nədir, günəşin istisimi, yoxsa keşişin gözənilməz xeyirxahlığı. Onlar hər iki tərəfdən möhkəm qayaları xatırladan altımərtəbə daş binaların arası ilə uzanan ensiz küçələrlə addımlayırdılar. Vinsent Piteresenə cavab verməyə söz tapmırdı. Nəhayət, Piteresen ayaq saxladı.

– Yaxşı, mən bu tərəfə getməliyəm, – o dedi, – bu da mənim vizit vərəqəm, axşamlar, nə vaxt boş olsanız, bizə gəlin. Sizlə söhbət etməyə şad olaram.

Yevangeliya məktəbində Vinsent də daxil olmaqla cəmi üç şagird vardı. Onları alçaqboy, ordları batıq, arıq Bokma müəllimə tapşırıdılar, qərribə sifəti vardı, əgər onun qaşlarından çənəsinə qədər düz xətt çə-kilsəydi bu xətt nə burnuna, nə də dodaqlarına toxunardı.

Vinsentin yoldaşları on doqquz yaşlı kəndli oğlanlar idi. Onlar bir-birilə çox tez dostlaşıb Vinsenti ələ salmağa başladılar.

– Mən ürəyimdə mümkün qədər təvazökar olmaq istərdim – *nourir a moi-meme*,¹ – bir dəfə Vinsent hələ heç nədən şübhələnməyərək on-lardan birinə dedi. Vinsentin fransız dilində olan müəllimlərinə necə əz-berlədiyini, yaxud da çox dərin, qəliz, qalın kitablar üzərində işləyə-rək necə qan-tərə batdığını izləyərək hər dəfə ondan söz çəkirdilər:

– Bu nədir, Van Qoq, yenə öz qımına qapılmışsan?

Lakin ən kəskin toqquşmalar Vinsentlə Bokma müəllim arasında baş verirdi. Bokma öz şagirdlərindən məharətli nətiq yaratmaq istəyir-di, evdə axşam hər kəs moizə hazırlamalı, səhəri dərstdə oxumalı idi. Vinsentin yoldaşları gurultulu, lakin dayaz nitqlər yazır və inamla əzbər söyləyirdilər. Vinsent isə moizələri çox çətinliklə yazır, hər sətərə qəlbinin hərarətini hopdururdu. O, demək istədiyi hər fikri bütün var-lığı ilə hiss etsə də, sınıfdə cavab verərkən dili topuq çalırdı.

¹ Mən öz ələməmdə ölmək istərdim (*frans.*).

– Sizdən nə vaiz olacaq, Van Qoq, – Bokma onu danlayırdı, – əgər siz iki kəlməni bir-birinin ardınca qoşub deyə bilmirsinizsə?.. Sizə kim qulaq asacaq?

Vinsent bədahətən danışıqdan qeti imtina etdikdə, Bokma lap qəzəbləndi. Vinsent gecə yarıya qədər oturub moizəsini öyrənir, fransız dilində səylə daha dəqiq sözlər axtarıb tapır, daha məzmunlu etməyə çalışırdı. Ertəsi gün onun hər iki sinif yoldaşı heç bir çətinlik çəkmədən dəftərinə bir-iki dəfə gözücu baxmaqla, nicat və İsus Xristos haqqında danışdılar. Bokma razılıqla başını tərpətdi. Növbə Vinsentə çatdı. O, əl-yazmasını açıb oxumağa başladı. Bokma heç qulaq asmaq istəmədi.

– Bunları sənə Amsterdamba öyrədiblər? Sən bil ki, Van Qoq, elə bir vaxt olmayıb ki, mənim buraxdığım şagirdlərdən kiməsə istənilən dəqiqədə, bədahətən danışa bilməsin və camaatı da aqlatmasın.

Vinsent bədahətən danışmağa başladı, elə həmin dəqiqə də fikrinin ardıcılığını itirərək çaşdı. Şagirdlər xəcalət çəkmədən, onun hüququna gülüşdülər. Bokma da onlara qoşuldu. Amsterdamba keçirdiyi o əzablı ildən sonra Vinsentin əsəbləri çox korlanmışdı.

– Qulaq asın, cənab müəllim, – o dedi, – mən moizələri istədiyim kimi də oxuyacağam. Mən bu moizələri yaxşı yazıram, heç kəsə izn vermərəm ki, məni ələ salsın.

Bokma özündən çıxdı:

– Sənə necə əmr edirəmsə, elə də edəcəksən, – o bağırırdı, – yoxsa buradan qovaram.

O vaxtdan bəri onların arasında açıq-aşkar döyüş başladı. Vinsent moizə moizə ardınca, tələb olduğundan dörd dəfə artıq yazırdı, yuxusu ərşə çökürmüşdü. Gecələr yatağa girib uzanmağın da mənası yox idi. İştahadan da kəsilmişdi, arıqlamışdı, əsəbi olmuşdu.

Noyabrda onu məzunlara təyinat vermək üçün komitənin yığıldığı kilsəyə çağırıldılar. Nəhayət, bütün çətinliklər arxada qalmışdı, yorğunluğa baxmayaraq o, özündə razılıq hissi duyurdu. Kilsəyə daxil olanda sinif yoldaşlarının ikisini də orada gördü. Hörmətli Piteresen heç ona tərəf baxmadı, amma Bokmanın gözlərindən bədxahlıq yağırırdı. Möhtərəm de Yonq Vinsentin şagird yoldaşlarını məktəbi uğurla bitirdiklərinə görə təbrik etdi və onların təyinatlarını verdi. Birini Xoxstraatə, o birini isə Etyexova göndərdi. Onlar qol-qola girib bayıra çıxdılar.

– Cənab Van Qoq, – de Yonq dedi, – komitə əmin deyil ki, siz ilahiyyatdan dərs deməyə qabilsiniz. Mən çox təəssüflənirəm, ancaq biz sizə təyinat verə bilməyəcəyik.

Sonsuz görünən sükutdan sonra Vinsent soruşdu:

– Məgər mən pis oxumuşam?

– Siz böyüyə itaət etməkdən imtina etmişsiniz. Bizim kilsənin ən başlıca tələbi danışıqsız itaətdir. Bundan başqa siz bədahətən danışmağı öyrənməmişsiniz. Müəlliminiz belə hesab edir ki, siz vaizlik vəzifəsinə hazır deyilsiniz.

Vinsent möhtərəm Piteresenə baxdı, o isə gözlərini harasa, pəncərəyə tərəf dikmişdi.

– İndi mən nə etməliyəm? – Vinsent ayrı-ayrılıqda heç kəsə müraciət etmədən soruşdu.

– Siz yarım il də məktəbdə qala bilərsiniz, – Van den Brink cavab verdi. – Bəlkə ondan sonra...

Vinsent gözlərini aşağı dikib bir neçə yerdən cırıq, kobud, enliburun, başmaqlarına baxdı. Deməyə söz tapmadığından dönüb ümumi sükut içərisində çölə çıxdı.

İki addımlarla bütün şəhəri adlayıb keçdi və Lakenə gəlib çıxdı, buraya çoxlu emalatxanalardan səs-küy gəlirdi. Budur, evlər və tikililər arxada qalmışdı, Vinsent açıq düzdə idi. Qocalıb əldən düşmüş, arıq, ayaqlarını zorla çəkən ağ bir at tənbel-tənbel vurnuxurdu. Ətraf sakit və boş idi. Yerdə at kəlləsi vardı, bir az aralıda dərisesoyanın komasının yanında bütöv bir skelet ağarırdı. Vinsentə hakim kəsilməmiş donuqluq yavaş-yavaş ərisməyə başladı, tələsmədən əlini qalyana atdı. Tütünün tüstüsü ona qeyri-adi, acı təsir bağışladı. Yaxınlıqda atılıb qalmış dirəyin üstündə oturdu. Qoca ağ at yaxınlaşıb onun çiyinə toxundu. O da çevrilib atın boynunu tumarladı. Çox keçmədi, Allahı xatırladı, bu ona təsəlli verdi ki, “İsus öz təmkinini tufanda da saxlayırdı, – öz-özünə dedi. – Mən tək deyiləm, Allah məni atmayıb. Bir vaxt, necə olur olsun, mən Allaha xidmət etmək üçün öz yolumu tapacağam”.

O öz otağına qayıdanda, möhtərəm Piteresen onu orada gözləyirdi.

– Gəldim ki, sizi nahara dəvət edim, Vinsent, – o dedi.

Onlar evlərinə tələsən fəhlələrlə dolu küçələrlə irəliləyirdilər. Sanki heç nə olmaybmış kimi, Piteresen ordan-burdan danışdı. Vinsent qulaq asıb onun hər kəlməsini qeyri-adi aydınlıqla dərk edirdi. Piteresen Vinsenti bədii emalatxanaya çevrilmiş dəhlizə apardı. Divardan bir neçə akvarel asılmışdı, küncdə də molbert dururdu.

– Necə? Deməli, siz şəkil çəkirsiniz? – Vinsent ucadan dedi. – Mən bunu bilmirdim.

Pitersen tutuldu.

– Mən sadəcə olaraq həvəskaram, – o dilləndi. – Əyləncə xatirinə, boş vaxtlarımda hərdən bir çəkirəm. Ancaq xahiş edirəm, bu barədə mənim həmkarlarıma bir şey deməyin.

Onlar nahara əyləşdilər. Pitersenin ürəkə gərəkmi on beş yaşında bir qızı vardı, nahar vaxtı qız bir dəfə də olsun gözlerini boşqabdan qaldırmadı. Pitersen tamam başqa şeylərdən danışdı, Vinsent nəzakət xatirinə özünü heç olmasa bir şey yeməyə məcbur edirdi. Birdən o, Pitersene maraqla qulaq asmağa başladı, heç hiss eləmədi ki, Pitersen söhbəti dəyişib başqa mövzuya nə vaxt keçdi.

– Borinaj, – ev yiyəsi dedi, – daş kömür saxtaları rayonudur. Orada, demək olar hamı kömür çıxarır. Kömürçixaranlar, hər dəqiqə həyatlarını risqə qoyurlar, qazancı isə güc-bəla ilə dolanmağa çatır. Uçuş-sökük daxmalarda yaşayırlar, arvad-uşaqları soyuqdan və aclıqdan əziyyət çəkirlər.

Vinsent anlaya bilmirdi ki, Pitersen bütün bunları nəyə görə ona danışır.

– Bu Borinaj haradadır? – o soruşdu.

– Belçikanın cənubunda, Monsun yaxınlığında. Bu yaxınlarda orada olmuşam, sizi inandırırım ki, Vinsent, Allah kəlamı və onları təskinləşdirən adama ehtiyac duyulan bir yer varsa, o da Borinajdır.

Vinsentin nəfəsi kəsildi, tikəsi boğazında qaldı. Çəngəli stolun üstünə qoydu. Görəsən Pitersen ona niyə belə əziyyət verir?

– Vinsent, – keşiş dedi, – nəyə görə siz Borinaja getməyirsiniz? Cavanlığınızla, enerjinizlə siz daha çox xeyirxahlıq göstərə bilərsiniz.

– Bəs mən necə edim? Komitə...

– Başa düşürəm. Bu yaxınlarda mən atanıza yazıb hər şeyi izah etmişdim. Bu gün də cavab almışam. O, sizə ilk vaxtlar kömək etməyə hazır olduğunu bildirir. Sonralar mən də sizin üçün Borinaja təyinat almağa kömək edəyəm. Vinsent ayağa qalxdı.

– Siz mənə təyinat düzəldəcəksiniz!

– Bəli, ancaq bunun üçün vaxt lazımdır. Komitə yaxşı işlədiyinizi görəndə şübhəsiz ki, yumşalacaq. Əgər yumşalmasa... Tezliklə də Yonqla Van den Brink mənə müraciət edəcəklər, işləri düşüb, mən də əvəzində onlara deyəcəyəm... O yerlərdə yoxsullara, Vinsent, sizin kimi adam lazımdır, Allah şahiddir ki, bütün yollar yaxşıdır, tək siz ora düşəsiniz!

Qatar cənub sərhədlərinə yaxınlaşarkən üfüqdə dağlar görünməyə başladı. Flandriyanın yekrəng düzləri Vinsenti yorduğundan dağları görəndə özündə sevinc və yüngüllük hiss etdi. Tezliklə anladı ki, bu dağlarda nə işə qeyri-adilik var. Dağların hər biri sanki düzənlik yerin altından baş qaldırıb bir-biri ilə yanaşı durmuşdu.

– Qara Misir, – Vinsent pıçıldadı, pəncərəyə sıxılaraq əcaib piramidalar yığınınə tamaşa etdi. O, qonşusuna tərəf çevrilib soruşdu:

– Bilmirsiniz, bu dağlar haradan əmələ gəlib?

– Niyə bilmirəm, – səmişin cavab verdi. – Onlar terrildən ibarətdir, – kömürle birgə çıxarılan bu süxuru burada belə adlandırırılar. Orada, lap zirvədəki balaca vaqonları görürsünüzmü? Baxın, görün nə edəcək.

O, sözünü qurtarmamış vaqon böyrü üstə çevrildi və piramida şəkilli dağın döşünü örtüdü, yanından qara bulud süründü.

– Bu dağlar bax beləcə böyüyürlər. – Vinsentin müsahibi davam etdi. – Artıq əlli ildir ki, mən hər gün onların yavaş-yavaş hündürə qalxdığını izləyirəm.

Qatar Vamda dayandı, Vinsent vaqonun pillələrindən yerə sıçradı. Şəhər ürəksızan vadidə yerləşirdi, çəpəki şüalarını şəhərin üstünə salmış günəşin zəif işığında Vinsent gördü ki, havada kömür tozundan sıx örtük asılıb, təpənin yamacında üzüyuxarı iki sıra hisli kərpic binalar düzülüşdü. Kərpic evlər orada təpədə qurtarırdı. – Bu, Kiçik Vam idi.

Təpə ilə üzüyuxarı addımlayan Vinsent sakitliyin hökm sürdüyü bu yerlərdə çox az adam olduğuna təəccüb etdi. Bir nəfər kişiye rast gəlmədi, evlərin kandarında təkəmsəyrək qadınlar dayanmışdı, onların bənizi solğun və donuq idi.

Kiçik Vam saxta qəsəbəsi idi. Orada, təpənin başında birçə daş ev vardı, o da çörəkçi Jan Batist Deniyə məxsus idi. Vinsent də bu daş evə tərəf gedirdi. Möhtərəm Pitersen bir vaxt Denidən Borinaja göndəriləcək yeni vaizi öz evinə buraxacağı barədə razılıq məktubu almışdı.

Madam Deni Vinsenti çox yaxşı, gülərlük qarşıladı, onu acımış xəmir iyi verən çörəkxanadan keçirib, yuxarıda, lap damın altında onun üçün ayrılmış otağa apardı, pəncərədən Kiçik Vamda yeganə olan küçə görünür, arxa divar boyunca əyri-üyrü yanqlar uzanırdı. Burada hər şey madam Deninin iri, işgüzar əlləri ilə par-par parıldayana qədər yuyulmuşdu. Bu qadın ilk baxışdan Vinsentin xoşuna gəldi. O, hədsiz

dərəcədə həyəcanlı olduğundan şeylərini açmadı, kobud taxta pillələrlə aşağı mətbəxə endi və madam Deniyə dedi ki, bir az gözmək istəyir.

– Amma şam yeməyinə gecikməyin, – qadın xəbərdarlıq etdi. – Biz saat beş tamamda yeməyə otururuq.

Madam Deni get-gədə Vinsentin daha çox xoşuna gəlirdi. Hiss edirdi ki, o, hər şeyi başa düşən, mübahisəyə girməyi xoşlamayan adamlardandır.

– Mən tez qayıdacağam, madam, – o cavab verdi. – Bu yerlərə baxıb görmək istəyirəm.

– Bu gün bizə bir nəfər yaxın dost gələcək, onunla tanışlıq pis olmazdı. O, Markassda usta işləyir, sizin işinizə fayda verən çoxlu, maraqlı şeylər danışa bilər.

Qəsəbə ağappaq qarın altında idi. Vinsent ətrafdakı saxtaların daimi tüstüsündən qaralmış bağlara və çölləri ayıran çəpərlərə baxıbaxıba addımlayırdı. Deninin evindən şərqi tərəfdə, əksərən saxtaçı komaları yerləşən eniş dərin bir yarığa aparırdı; o biri tərəfdə, əksərən saxtaçı komaları yerləşən eniş dərin bir yarığa aparırdı; o biri tərəfdə geniş düz uzanırdı, düzün tən ortasında isə terrildən dağ görünür, uzaqda Markass saxtalarının boruları qaralırdı, burada Kiçik Vamın sakinləri yaşayırdı. Düyünlü ağacların kötlüklərindən salınmış və tikanlı kollarla haşiyələnmiş yol dayaz dərədən keçib gedirdi.

Markass saxtası digər yeddi saxta ilə birlikdə “Şarbonaj beljik” şirkətinə məxsus idi, bura bütün Borinajda ən qədim və ən təhlükəli yer sayılırdı. Bu saxta barəsində çox pis əhvalatlar danışılırdı: guya qaldırıcı qurğunu aşağı salanda, yaxud yuxarı qaldıranda, zəhərli qazdan, yaxud su içində boğulan kömürçıxaranların sayı-hesabı yox idi. Partlayışlar və uçqunlar da tez-tez baş verirdi. İki alçaq kərpic binada qaldırıcı kranlar işləyir, yuxarıda kömür çeşidləyir, vaqonlara doldururdular. Bir vaxt sarımtıl kərpiclərdən hörülmüş hündür borular günün bütün iyirmi dörd saatını xeyli uzaqlara yayılan ağır, qara tüstü püskürürdü. Markassın ətrafına kömürçıxaranların uçuq-sökük komaları səpələnmişdi, buradaca hisdən qapqara qaralmış, qupquru qurumuş seyrek ağaclar vardı, hasarlar boyu küllük, zir-zibil, yararsız kömür yığını görünür, bütün sahədə diqqəti cəlb edən qara piramida şəkilli terril dağı ucalırdı. Bura çox cansıxıcı yer idi. Burada hər şey ilk baxışdan Vinsentə kədərli, baxımsız görünürdü.

– Buranı əbəs yerə qara ölkə adlandırmırlar, – o öz-özünə dedi.

Vinsent geri dönməyə macal tapmamış kömürçıxaranlar saxtanın darvazalarında görünməyə başladılar. Əyinlərində kobud nimdəş paltar, başlarında dəri furajka vardı, qadınlar da kişilər kimi geyinmişdilər. Bacatəmizləyənlər hamı qapqara idi, bircə işləyən gözələrinin ağları kəskin surətdə seçilirdi. Yalnız indi anladı ki, onları niyə görə qara sifətli adamlar deyər çağırırlar və bu, əsassız deyil. Hələ dan yeri sökülməmiş yerin altındakı zülmətə düşən bu adamların gözələrini işdən sonra axşam günəşinin tutqun şəfəqləri qamaşdırırdı. Onlar pis görür, ayaqlarını sürüyə-sürüyə çəkir, öz aralarında tez-tez kobudcasına danışırdılar. Bunlar üzlərinin sümükləri çıxmış, bəlləri qoz olmuş, əlləri və ayaqları arıq adamlar idi.

Vinsent indi başa düşdü ki, qəsəbə ona niyə belə boş və baxımsız təsiri bağışlayır: Kiçik Vam heç də yarıq boyu səpələnən daxmalardan ibarət deyildi, yerin altında, yeddi yüz metr dərinlikdə uzanan şəhər – labirint idi; buradakı əhalinin, demək olar, hamısı günün çox hissəsini elə bu labirintdə keçirirdi.

9

– Jak Verney öz ağı ilə cəmiyyətdə yerini tapıb, – madam Deni şam yeməyində Vinsentə danışdı, – qabaqki kimi, indi də kömürçıxaranların dostu olaraq qalır.

– Məgər cəmiyyətdə öz yerini tutanların hamısı fəhlələrin dostu deyil?

– Xeyr, cənab Van Qoq, hamı yox. Elə ki, bir nəfər Kiçik Vamdan Vama çıxdı, o artıq hər şeyə başqa gözlə baxır. Pul xatirinə o, sahibdən yapışır və yaddan çıxarır ki, bir vaxtlar özü də kürək cəzası çəkən adamlar kimi saxtada taqətdən düşürdü, amma Jak həqiqətpərəst, vicdanlı adamdır. Bizdə tətillərdə fəhlələr yalnız onu eşidirlər. Ondan başqa heç kimin məsləhətinə qulaq asmırlar. Ancaq yazığın ömrünə çox qalmayıb.

– Ona nə olub ki? – Vinsent soruşdu.

– Adi işdir – vərəm. Heç bir saxtaçı bundan yaxasını kənara çəke bilmir. Görəsən yazıq yaza çıxa biləcəkmi?

Çox çəkmədi ki, Jak Verney özü də gəldi. Bütün borinajlılar kimi o da çuxura düşmüş qəmgin gözləri olan alçaqboy, donqar bir kişi idi. Burun pərəkləri və qulaqlarının içi tüklü, qaşları pırtlaşmış idi, başı

çoxdan dazlaşmışdı. Eşidəndə ki, Vinsent kömürçıxaranların taleyini yüngülləşdirmək üçün göndərilən vaizdir, o, kədərli bir ah çəkdi.

– Ah, ilahi, – o, Vinsente dedi, – bizə o qədər adam kömək etməyə çalışıb ki... amma heç nə dəyişməyib. Halımız zərrə qədər də yaxşılaşmayıb.

– Deməli, Borinajda yaşamaq ağırdır? – Vinsent soruşdu.

Jak bir az susdu, sonra cavab verdi:

– Mən özüm pis yaşamıram. Anam mənə oxumaq da öyrədi, buna görə də usta olmuşam. Vama gedən yolun üstündə balaca kərpic evim var, qazancım da yeməyimizə çatır. Şikayətlənməyə haqqım yoxdur.

Jak söhbətini kəsdi. Öskürəyi gücləndikcə boğulmağa başladı; Vinsentə elə gəlirdi ki, onun yastı sinəsi gərginlikdən bu dəqiqə partlayacaq. Bir neçə dəfə qapının dalına keçdi, öskürüb bəlgəmi tüpürdü, sonra yenə də isti mətbəxdə öz yerində oturdu, qulaqlarından və burnundan çıxan tükləri asta-asta dartışdırmağa, qaşlarını didişdirməyə başladı.

– Görürsünüzmü, cənab, mən yalnız iyirmi doqquz yaşında usta ola bilmişəm. Ciyərlərim artıq o vaxtadək korlanmışdı. Amma son illəri o qədər də pis yaşamamışam. Kömürçıxaranlar isə... – O, madam Deniyə çəpəki nəzər salıb soruşdu: – Necə bilirsiniz, mən onu Anri Dekrukun yanına aparımmı?

– Əlbəttə, apar. O, bütün həqiqəti olduğu kimi, necə varsa bilsə pis olmaz.

Jak Verney Vinsentə tərəf döndü və üzr istəyirmiş kimi dilləndi:

– Necə olursa-olsun, cənab, hər halda mən ustayam, onlara da hörmət etməliyəm. Anri özü sizə bu barədə danışar.

Vinsent Jakla küçəyə çıxdı, gecənin soyuq havasını ciyərlərinə çəkə-çəkə yarıya tərəf getdilər. Buradakı evlər çox miskin, taxtadan bir otaqlı idi. Plansız və səliqəsiz halda yarıya enişli boyu dar küçələr əmələ gətirmişdi: bu çirkəbin və qarmaqarışıqlığın içərisindən yalnız burada yaşayanlar yol tapa bilirdi. Jakın ardınca addımlayan Vinsent elə hey daşların, tirlərin, zibil qalıqlarının üstünə çıxırdı. Yarıya dibinə çatmamış onlar Dekrukun evinin qabağında ayaq saxladılar. Daxmanın arxa tərəfində, kiçik pəncərədən işıq gəlirdi. Onlar qapını döydülər, səse Dekrukun arvadı çıxdı.

Dekrukların koması başqalarının komasından heç nəylə fərqlənmirdi. Döşəməsi torpaqdan, damı mamırdan idi, divarə pərçimlənmiş kütüklərin arasındakı dəlmə-deşiklərdən gələn küləyin qarşısını almaq üçün həsirlə kəpikləmişdilər. Küncələrdəki çarpayıların birində üç

uşaq yatırdı. Bütün avadanlıq girdə peçdən, taxta stoldan, skamyalardan, stuldan, üstündə bir neçə çuxur, kassa və küpə olan divardan asılmış yeşikdən ibarət idi. Dekruklar heç olmasa arabir ot yeməkdən ötrü Borinajın bütün sakinləri kimi dovşan və keçi saxlayırdılar. Keçi uşaq çarpayısının altında yatırdı, dovşanlar isə peçin dalındakı bir qucaq otun üstündə özlərinə yer eləyib xumarlanırdılar.

Dekrukun arvadı qapının üst tayını açıb baxdı ki, gələnlərin kim olduğunu ayırd etsin, sonra isə Jak ilə Vinsenti evə buraxdı. O da ərinin işlədiyi qazıncaqda işləyirdi, onlar hələ evlənməmişdən xeyli qabaq kömür dolu kiçik vaqonları nəzarət postuna daşıyan vəzifəsində işləyirdilər. Qocalıb taqətdən düşmüş, solğun bənizli bu qadının hələ heç iyirmi altı yaş tamam deyildi.

Jakla Vinsent içəri daxil olanda, çoxdan sönmüş peçin yanında oturan Dekruk stuldan qalxdı.

– Nə yaxşı oldu, – o, belini dikəldərək Jaka dedi. – Çoxdandır bizə gəlmirsən. Səni görməyimə çox şadam. Dostunla birlikdə xoş gəlmisən.

Dekruk həmişə lovgalanırdı ki, Borinajın bütün sakinlərindən birçə o, şaxtada ölməyəcək. “Mən qocalıb öz çarpayımda öləcəyəm, – o tez-tez deyirdi, – şaxta məni öldürə bilməz, mən ona can vermərəm”. Onun başının sağ tərəfində sıx saçlarının arasından getdikcə dazlaşan kvadrat şəkilli iri yer qızarırdı. Həmin qızartı bir dəfə şaxtaya enərkən qaldırıcı qurğunun qırılıb ağır daş kimi yüz metr dərinlikdə onun iyirmi doqquz yoldaşını həlak etdiyi hadisədən yadigar idi. Dekruk dörd yerdən sınımış ayağını hiss ediləcək dərəcədə çəkirdi, bir dəfə də qazıncaqda dayaqlar uçmuş, Dekruku beş gün altında saxlamışdı. Sağ böyüründə, qara, cod köynəyinin altından gözə çarpan şiş qızarırdı: bu, onun sınımış üç qabırğası idi, əməllicə yerinə salınmamışdı, – bir dəfə mədən qazının partlayışı onu vaqonlara çırpmışdı. Heç nəyi vecinə almayan, dalışqanlılığı ilə seçilən iradəli Dekruk ipə-sapa yatmayan adam idi. O, haqsızlığa dözmədiyindən həmişə şaxta sahibləri barəsində nə isə kəskin sözlər danışdı, buna görə də onu ən ağır, çətin kömür çıxardılan qazıncaqlara göndərirdilər. Dekruk üçün nə qədər ağır olurdu, o da sahibkara qarşı daha artıq qızırdı, gözəgörünməz, gizli, yaxud hər yerdə mövcud olan düşmənlərə qarşı getdikcə alovlanırdı. Yumru çənəsinin böyüründə olan batıq onun çox da böyük olmayan sifətini əyri göstərirdi.

– Bəli, cənab Van Qoq, – o bildirdi, – bura gəlməkdə səhv etməmişiniz. Burada, Borinajda bizi heç qul yerinə də qoymurlar, bizi

heyvan hesab edirlər. Səhər saat üçdə Markass saxtasına düşürük, növbə erində, ancaq nahar edəndə on beş dəqiqə dincəlik, sonra yenə də gündüz saat dördədək əlləşirik. Ora qaranlıq, təndir tək istidir. Biz çıpaq işləyirik, hava kömür tozu, zəhərli qazla doludur, nəfəs almaq mümkün deyil! Qazıncaqda kömürü parçalayanda qəddin elə əyilir ki, heç dikələ də bilmirsən, hər şeyi dizi üstə çöküb əyilmiş vəziyyətdə görürük. Oğul-uşaqlarımız da səkkiz-doqquz yaşından şaxtaya gedirlər. On iki yaşına çatmamış hamısı da qızdırmalı, vərəmli olurlar. Əgər bizi mədən qazı boğmasa, ya da qaldırıcı qurğu əzməsə, – o, barmaqları ilə qızaran dazına toxundu, – biz qırx yaşına ancaq çatırıq, sonra da vərəmdən gəberirik. Verney, düzünü deyin, sözlərimdə yalan yoxdur ki?

O, yerli ləhcə ilə elə esəbi halda danışdı ki, Vinsent onu çətinliklə başa düşürdü. Gözləri hirsindən qaralsa da çənəsinin böyüründəki batıq onun üzünə qəribə bir ifadə verirdi.

– Nə yalan ola bilər, canım, – Jak təsdiq etdi.

Dekrukun arvadı uzaq küncə çəkildi və çarpayya oturdu. Neft lampasının tutqun şöləsi onun üzünü güclə işıqlandırır. Ərinin dediklərini min dəfə eşitsə də, diqqətlə qulaq asırdı. İllərlə itələdiyi, sonu görünməyən kömür vaqonları, üç uşaq, həsirle kəpiklənməmiş komada soyuq qış günləri onu ram və laqeyd etmişdi.

Dekruk şikəst ayağını sürüyə-sürüyə Vinsentə lap yaxınlaşdı:

– Onun müqabilində biz nə alırıq? Bir otaqlı daxma, bir də o qədər yemək ki, külüngü əldə saxlamağa heyimiz çatsın. Yediyimiz nədən ibarətdir? Bir parça çörək, üzsüz kəsmik, bir də qara qəhvə. İldə bir-iki dəfə ağzımız ətə çata-çatmaya. Onlar hər gün bizdən əlli santim kəssələr, acından ölərik. Onlar üçün kömür çıxarmağa gücümüz çatmaz, məhz buna görə də aylığımızı azaltmırlar. Biz Allahın hər verən günü ölümle üz-üzə gəlirik! Naçaqlayan kimi, cibimizə bir frank belə qoymadan boynumuzun ardından vurub qovurlar, biz də acından it kimi gəberirik, dul arvadlarımıza və yetimlərimizə isə qonşular baxırlar. Səkkiz yaşından qırx yaşınadək, düz otuz iki il dünya işığı görmədən yerin altında oluruq sonra isə haradasa, elə buralarda, bu yaxınlarda həmişəlik, əzabsız və əziyyətsiz yenə də torpağın altında – qəbirdə.

Vinsent inandı ki, kömürçıxaranlar avamdırlar, – onların əksəriyyəti oxumağı bacarmır, – amma cəsurdurlar, açıqgözlük və qayğıkeşdirlər, işlərində zireklik göstərir və ağıl işlədirlər. Arıq, qızdırmadan solmuş və üzülmüş bu adamlar yorğun görünürdülər. Onların boz, xəstə üzleri (kömürçıxaranlar günəşi yalnız bazar günləri görürdülər), xırda qara ləkələrlə çillənmişdi. Məzlumlara məxsus, çuxura düşmüş məlul gözlərindən ümitsiz itaətkarlıq yağdı. Bu adamlar Vinsentdə mərhəmət doğururdu. Onlarda brabantlılara, Zyundert və Ettenin sakinlərinə məxsus sadəlik, mehribanlıq və çox oxşarlıq görünürdü. Artıq bu yerlər ona darıxdırıcı gəlmirdi, başa düşürdü ki, Borinajın öz siması, öz xarakteri var, o indi bunu bütün qəlbi ilə duyurdu.

Bir neçə gün ötdü. Deninin çörək dükəninin arxasında, köhnə anbarda kömürçıxaranlar ilk dəfə ibadətə topladılar. Vinsent döşəməni tərtəmiz süpürmüş, skamyaları düzmuşdü. Kömürçıxaranlar saat beşə yığılmışdılar, onlar arvad-uşaqlarını da özləri ilə gətirmişdilər, hamının boynunda şərf, başlarında kepka vardı. Vinsentin öz ev sahibindən qısa müddətə götürdüyü neft lampasının tutqun işığında onlar yerlərini tapıb oturdular. Vinsentin Bibliyanı necə vərəqlədiyinə baxdılar. Üşüməsinlər deyə qollarını sinələrində çarpazlayıb, ovuclarını qoltuqlarının altında gizlətdilər və diqqətlə ona qulaq asdılar. Vinsent ilk moizə üçün hansı mətni seçmək barədə çox fikirləşmişdi. Nəhayət, o, “Apostolların əməli” üzərində dayanmışdı – bu on altıncı surənin, doqquzuncu ayəsi idi “Bir gecə Pavel yuxu gördü; onun qarşısında makedoniyalı bir kişi peyda oldu və ondan xahiş etdi: Makedoniyaya gəl və bizim imdadımıza çat”.

– Dostlar, makedoniyalı adı altında biz qəm və kədərdən əzab və əziyyətdən, yorğunluqdan üzü qırıq-qırıq olmuş bir zəhmətkeş başa düşməliyik. Lakin onun çöhrəsindən gözəllik və nəciplik yağır, onun ölməz ürəyi vardır, onun heç vaxt tükənməyən qidaya – Allah kəlamına ehtiyacı var. Allah istəyir ki, İsus Xristos kimi insan itaətkar olsun, yüksək məqsədlərə can atmasın, aza qane olsun, öz qəlbini zənginləşdirsin, yazılanların tələb etdiyi kimi, təyin olunan gündə Allah dərğahına getməyə və rahatlıq tapmağa hazır olsun.

Qəsəbədə çoxlu xəstə vardı, hər gün Vinsent həkim kimi onlara baş çəkirdi; imkanı olanda onlara süd və ya çörək, isti corab və ya

ədyal gətirirdi. Kömürçıxaranların *la sotté levre*¹ adlandırdıqları qarın yatalağı və qara qızdırmanın döymədiyi qapı qalmamışdı, xəstələr sayıqlayır, yuxuda çabalayırdılar. Tamam arıqlamış, üzülüb yatağa düşmüş adamların sayı gündən-günə artırdı.

Vaizi bütün kiçik Vam “cənab Vinsent” deyə çağırırdı. Bu sözlərdə ona qarşı həm məhəbbət, həm də nə işə bir çəkinmə vardı. Hər dəfə çörək və təskinlik gətirən Vinsent elə bir daxma yox idi ki, içəri girib xəstələrə qulluq etməsin, bu bədbəxtlərlə birlikdə dua-səna oxumasın, günahkarları tövbəyə çağırmasın. Milad günündən bir qədər əvvəl onun gözüne Markassın yaxınlığında baxımsız qalmış at tövləsi sataşdı – buraya düz yüz nəfər dindar sığışdırmaq olardı. Tövlə çox soyuq, səliqəsiz idi, lakin Kiçik Vamın kömürçıxaranları lap qapının ağzına qədər dolmuşdular. Vinsent onlara Vifleyemadan, yer üzündə sülhdən danışdı. Borinajda olduğu altı həftə ərzində ona aydın olmuşdu ki, kömürçıxaranların həyatı günü-gündən ağırlaşır, amma o burada bir şeyə nail olmuşdu – bu soyuq tövlədə, hisli lampaların zəif işığında, üzleri qapqara qaralmış, soyuqdan tir-tir əsən bu adamların qəlbinə İsanın surətini həkk edə bilmiş, Allah dərğahına bağlanan ümid ilə onların qəlbini isitmişdi.

İndi yalnız bir şey Vinsentin həyatını kədərləndirir, daim onu narahat edirdi! O hələ də atasının hesabına yaşayırdı. Hər axşam o, dua edirdi ki, tezliklə elə bir vaxt gəlsin ki, özünün kiçik ehtiyaclarını ödəmək üçün bir neçə frank qazana bilsin.

Hava pisləşdi. Göy üzünü qara buludlar örtüdü. Yağış elə bir şırnaqdan tökülürdü, yollar palçıqla örtülmüşdü, palçıq saxtaçların daxmalarının torpaq döşəmələrində də şappıldaırdı. Yeni ilin ilk günü Vama getmiş Jan-Batist oradan Vinsentə məktub gətirdi. Zərfin üstündə yuxarıdan sol küncdə möhtərəm Pitersenin adı yazılmışdı. Həyəcandan titrəyən Vinsent yuxarıya, öz otağına qaçdı. Yağış damı bərk-bərk döyəcəyirdi, lakin o, bunu eşitmirdi. Sanki qıc olmuş barmaqları ilə o, zərfini cirdi və məktubu oxudu.

“Əziz Vinsent!

Yevangelist komitəsinə sizin fədakar işiniz məlum olduğundan komitə yanvarın 1-dən etibarən müvəqqəti olaraq altı aylığa, sizi Kiçik Vama vaiz təyin edir.

¹ Axmaq qızdırma (frans.)

Əgər iyunun axırındak hər şey yaxşı getsə, siz daimi təyinat alacaqsınız. O vaxtadək sizə ayda əlli frank verilməsi qərara alınıb. Mənə tez-tez yazın və gələcəyə inamı itirməyin.

Siza sadıq olan Pitersent”.

Vinsent məktubu əlində sıxaraq özünü çarpayuya saldı. O, yerəgöyə sığmırdı. Axır ki, müvəffəqiyyət qazana bildi! Həyatda öz yolunu, öz işini tapdı! O lap çoxdan buna can atırdı, geriye baxmadan, qətiyyətlə getməyə ancaq gücü və cəsarəti çatmırdı. O, ayda əlli frank alacaq, bu dolanmaq xərci və ev kirayəsi üçün tamamilə kifayət idi. Artıq heç vaxt özgəninin hesabına yaşamaq lazım gəlməyəcək, indi heç kəsdən asılı deyil.

Stolun arxasında əyləşdi, atasının yardımına daha onun ehtiyacı olmadığı, valideynlərinə özünün kömək edə biləcəyi barədə həyəcanlı, təntənəli bir məktub yazdı. Məktubu yenicə tamamlamışdı ki, pəncərədəki işıqlar söndü, Markassın başı üstündə göy guruldadı, ildırım çaxdı. Vinsent pilləkənlərlə aşağı cumdu, sevincdən sərxoş kimi mətbəxdən yüyürüb yağışın altına qaçdı. Onun ardınca kandarda madam Deni görüldü.

– Cənab Vinsent, hara belə? Paltonuzu geyinin, şlyapanızı da götürün!

Vinsent heç cavab da vermədi. O, yaxınlıqdakı təpəyə tərəf götürüldü və üzüyuxarı dırmaşmağa başladı, qarşısında, demək olar, bütün Borinajı, onun borularını, terrikonlarını, kiçik saxtaçı daxmalarını gördü. Hər yerdə, indicə saxtadan çıxmış, qarışqa kimi qaynaşan qapqara insan fiqurları vurmuxurdu. Uzaqda şam meşəsi qaralırdı, onların fonunda balaca ağ evlər, daha uzaqda kilsənin milləri və köhnə yel dəyirmanı görünürdü. Ətrafda hər şey yüngül dumana bürünmüşdü. Səmada süzən buludlar yerdə qərribə işıq və kölgə oyunu oynayırdı. Borinajda olduğu müddət ərzində ilk dəfə Vinsent gördü ki, qarşısında açılan mənzərə ona Mişlenin və Reysdalın tablolarını xatırladır.

İndi, artıq Vinsent rəsmi təyinat aldıqdan sonra ona ibadət üçün daimi yer lazım idi. Uzun axtarışlardan sonra o, şam meşəsindən keçən cığırın kənarında, yağmanın lap dibində kifayət qədər böyük bir ev gördü; bu ev uşaq salonu adlanırdı, nə vaxtsa burada uşaqlara rəqs

öyrədirmişlər. Vinsent özündə olan reproduksiyalar və qravürlərlə evi bəzəyib səliphə-sahman yaratdı. Axşamlar Vinsent dörd yaşından səkkiz yaşınadək balaca uşaqları buraya yığır, onlara oxumaq öyrədir, Bibliyadan mümkün qədər sadə və aydın dildə bir əhvalat danışır. Uşaqların gördüyü də, öyrəndiyi də elə bu idi.

– Görəsən haradan kömür tapaq? – Vinsent uşaq salonunu almaqda ona kömək edən Jak Verneydən soruşdu. – Uşaqlar soyuqdan donarlar, bir də ki, peç yansa dindarlar burada axşamlar daha çox otura bilərlər.

Jak bir an fikirləşib dedi:

– Sabah gündüz bura gəlin, mən sizə kömür tapmağı öyrədərəm.

Ertəsi gün uşaq salonuna şaxtaçıların çoxlu arvadları və qızları toplaşmışdı. Hamı qara kofta və yubka geyinmiş, başına göy yaylıq örtmüşdü, hər kəs özü ilə bir boş torba gətirmişdi.

– Cənab Vinsent, bu da sizin torbanız, – Verneyin cavan qızı ucadan dedi. – Siz də onu ağzınacan doldurmalısınız.

Onlar daxmaların arası ilə dolanbac cığurlarla üzüyuxarı yamaca qalxdılar, təpənin başında Deninin çörəxanasını ötüb keçdilər, ortasında Markass şaxtası olan çölü də adladılar, dolanıb qara terrikona çatdılar. Burada hərə bir tərəfə dağıldı və dağa çıxdılar, qarışqalar çürük kötüyə daraşan kimi onlar da dağı бүрүdүlər. – Yuxarı çıxın, cənab Vinsent, kömür oradadır, – Verneyin qızı dedi. – Aşağıda qalmayıb, neçə illərdir ki, oranı tərtemiz təmizləmişik. Gedəyin, mən sizə kömürün yerini göstərim.

Qız dağa çəpiş kimi çox asanlıqla dırmandı, Vinsent isə az qala iməkləyə-iməkləyə qalxırdı – terril də hey ayaqları altında sürüşürdü. Verneyin qızı Vinsenti ötüb keçir, qabaqda oturur, dəcəllik edib yuxarıdan ona bir-birinə yapışmış gil parçaları atırdı. O, qeşəng, qırmızıyanaq, çevik bir qız idi: atası usta olanda onun yeddi yaşı vardı. Ona bir dəfə də olsun şaxtaya düşmək qismət olmamışdı.

– Cəld olun, cənab Vinsent, cəld olun, – o qışqırırdı, – yoxsa sizin torbanız axıraçək boş qalacaq!

Qız üçün bu, yalnız şən əyləncə idi: şaxta sahiblərinin şirkəti Verneyə kömürü ucuz qiymətə verirdi.

Lakin nə qız, nə də Vinsent piramidanın başınadək qalxa bilmədi, gah bu, gah da o biri tərəfdən vaqonlar müəyyən fasilə ilə buraya yaxınlaşır, boş süxurları əndərirdilər. Kömür yığmaq o qədər də asan deyildi. Verneyin qızı bunun necə edildiyini Vinsentə göstərdi: əlin içinə terril yığıb bütün gərəksiz şeyləri – qumu, daşı, gili barmaqların

arasında ələmək lazımdır. Kömür az idi. Şirkət heç nəyi tullaırmıdı. Şaxtaçıların arvadları pula getməyən, ancaq belə kömürü yığıb apara bilərdilər. Qar və yağış terrili islatmışdı. Çox keçmədi ki, Vinsentin əlləri cızıq-cızıq oldu, sıyrıldı, bununla belə, torbasının dördüdə bir hissəsini doldura bildi, torbasındakıların ancaq kömür olduğuna şübhə etmirdi. Qadınlar isə torbalarını ağzına qədər doldurmuşdu. Arvadlar torbalarını gətirib uşaq salonuna qoydular, özləri isə tələsik evlərinə, şam yeməyi hazırlamağa dağılışdılar. Hamısı axşam moizəyə qulaq asmağa gələcəklərinə və ərərini də gətirəcəklərinə söz verdilər. Verneyin qızı Vinsenti şam yeməyinə dəvət etdi, o da məmnuniyyətlə razılaşdı. Verneyin yaşayış yeri iki hissəyə bölünürdü: birində peç, mətbəx avadanlığı, yemək qab-qacağı vardı, o birində isə çarpayılar qoyulmuşdu. Jak çox kasıb olmasa da, evində sabun yox idi. Vinsent yaxşı bilirdi ki, Borinajın sakinləri üçün sabun – ağılasıgmaz sərvətdir. Oğlanların şaxtaya getdikləri, qızların isə terrildə eşələndikləri gündən düz ölonədək borinajlılar heç vaxt üzərini kömür tozundan əməlli-başlı yumurdular.

Verneyin qızı Vinsent üçün küçəyə bir ləyon soyuq su gətirdi. O, söylə əl-üzünü yudu. Əlbəttə, Vinsent bilmirdi ki, tər-təmiz yuyuna bilib ya yox, amma stolun arxasına keçib qızın qarşısında oturdu, onun üzündə kömür tozunun və hisinin qara izlərini gördükdə başa düşdü ki, özü də qızdan təmiz deyildir. Qız bütün axşamı şən-şən danışır, hey üyüdüb-tökürdü.

– Görürsünüzmü, cənab Vinsent, – Jak dedi. – Siz iki aya yaxındır ki, Kiçik Vamda yaşayırsınız, amma Borinajı əməlli-başlı tanımırınsız.

– Bu, doğrudur, – Vinsent itaətlə razılaşdı, – ancaq mənə elə gəlir ki, buradakı adamları get-gədə daha yaxşı başa düşürəm.

– Mən başqa şey deyirəm, – Jak burnunun deşiyindən uzun bir tük çəkib çıxartdı və maraqla nəzərdən keçirərək etiraz etdi. – Demək istəyirəm ki, siz bizim həyatımıza yalnız üzəndən bələdsiniz. Bu isə əsas məsələ deyildir. Axı biz ancaq yerin üstündə yarıq. Bizim həyatımızı lap yaxşı bilmək istəyirsinizsə, gərək şaxtaya düşsəsiniz, bizim necə işlədiyimizi görəsəniz – səhər saat üçdən axşam dördədək əlləşirik.

– Düzü şaxtaya düşməyi çox istərdim, – Vinsent dedi, – amma şirkət icazə verərmə?

– Mən bu barədə soruşub öyrənmişəm, – qatran kimi qara, ilıq qəhvəni qurtum-qurtum içən Jak ağzında bir tikə qənd cavab verdi. – Əməyin mühafizəsinin necə təşkil olunduğunu yoxlamaq üçün sabah mən Markass şaxtasına düşürəm. Məni səhər saat üçə on beş dəqiqə qalmış

Deninin evinin yanında gözləyin, sizi də özümle apararam. Uşaq salonuna Verneylər ailəsi Vinsentlə birgə getdilər; evdə, istidə sağlam və qıvraq görünən Jakı burada dəhşətli öskürək tutdu və geri qayıtmağa məcbur oldu. Anri Dekruk Vinsenti gözləyirdi; şikəst qıçını sürüyə-sürüyə peçin yanında qurdalanırdı.

– A-aa, cənab Vinsent, axşamınız xeyir! – o, Vinsenti qarşıladı, təbəssüm onun balaca qırıxıq sifətini işıqlandırdı. – Bu peçi bütün Kiçik Vamda məndən başqa heç kəs yandıra bilmir. Onun dilini ancaq mən bilirəm. Lap çoxdan, buralarda rəqslər təşkil olunduğu vaxtdan. Bu, çox məkrli peç olsa da, onun hiylələri mənə bəllidir.

Torbalardakı kömür nəm çıxdı, həm də bunun çoxu kömür deyildi. Dekruk peçi alışıra bildi, ətrafa xoş isti yayıldı. Dekruk hələ də vurnuxurdu, başının daz yeri qıpqırmızı qan rəngində idi.

Vinsentin uşaq salonundakı ilk moizəsinə qulaq asmağa, demək olar, Kiçik Vamın bütün kömürçıxaranları gəlmişdi. Skamyalarda boş yer qalmadıqda qonşu evlərdən yeşik və stul gətirdilər. Üç yüzdən artıq adam yığışmışdı. Vinsent kömür dalınca gedən qadınlara qızgın minnətdarlığını bildirdi, nəhayət, öz məbəbində moizə oxuduğuna ürəkden sevinir, elə beləgətlə və inamla danışırdı ki, borinajlıların qaş-qabaqlı sifətləri açılmağa başlayırdı.

– Qədim, lap qədim bir rəvayətdə deyilir ki, – Vinsent qarəsifətli kömürçıxaranlara deyirdi, – biz yer üzündə yalnız bir müsafirik. Bu, həqiqətən belədir. Amma biz tək deyilik, çünki bizim atamız Allah həmişə bizimlədir. Biz bu dünyada bir səyyahıq, bizim həyatımız – bu göylər səltənətinə gedən uzaq yoldur.

Sevincdən kədər yaxşıdır, çünki ürək sevinəndə də kədərlidir. Kef məclisi və şadlıq olan evə girməkdənsə, kədər və göz yaşı məskən salan evə girmək yaxşıdır, çünki qəlbi yalnız dərd yumşaldır.

İsus Xristosa iman gətirənlərə kədər təkə üz vermir, ümidlə birgə gəlir. Hər an biz yenidən doğuluruq, hər an qaranlıqdan işığa irəliləyirik.

Bizi müsibətdən, bələdan qoru, ey yaradan! Bizə nə kasıblıq göstər, nə də sərvət bəxş elə, bizə yalnız gündəlik ruzi ver.

Amin!

Vinsentə birinci Dekrukun arvadı yaxınlaşdı. Onun gözləri dolmuş, dodaqları titrəyirdi.

– Cənab Vinsent, – o dedi, – mənim həyatım o qədər ağır keçib ki, Allahımı da unutmuşdum. Amma siz onu yenidən mənə qaytardınız. Buna görə sağ olun.

Hamı dağılışandan sonra Vinsent qapını bağladı, fikirli halda asta-asta Deninin evinə tərəf getdi. Bu gün axşam onu necə qarşıladıqlarından hiss edirdi ki, kömürçıxaranlar ona inanırlar, özünə qarşı əvvəlki soyuqluqdan əsər-əlamət qalmamışdır. “Qara sifətli” indi onu qətiyyətlə özlərinə mənəvi mürəbbi hesab edirdilər! Bu dəyişikliyə səbəb nə idi? Məsələ, əlbəttə, onda deyil ki, o, moizə etməyə bina tapmışdı, kömürçıxaranlar buna əhəmiyyət vermirdilər. Camaatın heç xəbəri də yox idi ki, Vinsent öz vəzifəsinə rəsmi təyinatı indi alıb – axı o təzə gələndə öz işləri barədə heç kəsə danışmamışdı. Düzdür, bu gün o, çox alovla, ilhamla danışırdı, amma onun daxmalarda və başsız qalmış tövlələrdəki əvvəlki moizələri də pis deyildi.

Denilərin evində bütün ailə öz rahat otağında yatağa uzanmışdı, çörəkxanadan isə gündüzdəki kimi iştah açan təzə çörəyin iyi gəlirdi. Vinsent düz mətbəxin altında qazılmış dərin quyudan su çıxarıb ləyəne tökdü və sabun ilə güzgü dalınca yuxarı getdi. O, gözünü divara dayadı və öz əksinə baxmağa başladı. Bəli, o, səhv etməyib: Verneygilde əməlli-başlı yuyuna bilməmişdi. Göz qapaqlarında və yanaq sümüklərində kömür tozu qalmışdı. Onun kömürə bulaşmış sifətini, öz yeni məbədinə necə işıqlandırdığını atası və Strikker dayı görə bilsəydi, necə dəhşətə gələcəklərini təsəvvürünə gətirərək gülümsündü.

O, əllərini soyuq suya saldı, köpük emələ gətirdi, – sabunu Brüsseldən gətirmişdi, – üzünü yaxşıca sabunlamaq istəyirdi ki, birdən ağına qəfil fikir gəldi. Yaş əllərini havada saxlayaraq bir daha diqqətlə güzgüyə baxdı: kömür tozu onun alınının qırıqlarında, göz qapaqlarında, yanaq sümüklərində, irəli çıxmış iri çənəsində qaralırdı.

– Əlbəttə ki, – o, bərkdən dedi. – İndi bildim niyə mənə bu qədər səmimi qarşıladılar. Mən, nəhayət, onlar kimi olmuşam.

Elə beləcə də etdi, üzünü yumadı, ancaq əllərini yaxaladı və yatağa getdi. O vaxtdan bəri, Borinajda yaşadığı gündən şaxtaçılardan seçilməmək üçün o, qəsdən üzünə kömür tozu sürtürdü.

Vinsent səhər üçün yarısında oyandı, mətbəxdə bir tikə yavan çörək yedi, üç on beş dəqiqə qalmış küçüyə çıxdı və Jakla rastlaşdı.

Gecə çoxlu qar yağmışdı. Qar şaxtaya gedən yola qalın örtük çəkmişdi. Jakla birlikdə çöldən keçib qara borulara və terrikonlara tərəf gedən Vinsent hər yerdə qarın üstü ilə tələsən kömürçıxaranların qara

fiqurlarına diqqət yetirirdi, uzaqdan onlar sanki öz yuvalarına qaçan nə isə kiçik qara heyvanları xatırladırdı. Qılınc tək kəsən soyuqdan fəhlələr büzüşür, çənələrini yüngül paltolarının yaxalıqları arasında gizlədirdilər.

Əvvəlcə Jak Vinsenti xüsusi nömrə altında qarmaqlardan çoxlu neft lampası asılmış otağa gətirdi.

– Yerin altında bir hadisə baş verəndə, – Jak izah etdi, – bu nömrələrlə bilirlər ki, kim fəlakətə uğrayıb: əgər lampa yerində yoxdusa, deməli sahibi şaxtadadır.

Kömürçıxaranlar tələsik lampalarını götürüb qar basmış həyətdən lift işləyən kərpic binaya qaçırdılar. Vinsentlə Jak da onlara qoşuldular. Qaldırıcı qurğu bir-birinin üstündə yerləşən altı hissədən ibarət idi, hər hissədə kömür doldu vaqonu yuxarı qaldırmaq olardı. Burada iki nəfərə güclə yer qalırdı, ancaq oraya beş şaxtaçı sığurdular.

Jak usta olduğundan qaldırıcı qurğunun yuxarı hissəsi ilə yalnız üç nəfər – Jak, köməkçilərindən biri və Vinsent düşürdü. Ayaqqabılarının ucunu liftin divarına dirəyərək çömbəltmə otursalar da yenə başları məftilli tavana toxunurdu.

– Əllerinizi sinənizə sıxın, cənab Vinsent, – Jak dedi. – Əgər divara toxunsanız, əlsiz qalarsınız.

Zəng çalındı, iki polad birazdan asılmış qaldırıcı qurğu aşağı şütüdü. Bu, demək olar ki, şaxtanın lüləsindən tutmuş dibinədək olan bütün hissəni tuturdu, onunla divar arasında bir düyüm qədər məsafə qalırdı. Vinsent təsəvvürünə gətirəndə ki, ondan aşağı yarım mil dərinliyində qara uçurum açılıb və texnikanın çox kiçik bir hissəsinin xarab olması ölümə nəticələnə bilər, onu qeyri-ixtiyarı titrətmə tutdu. Bu, onun əvvəllər heç vaxt başına gəlmədiyi qorxulu bir duyğu idi – bu, üzəaşağı, zülmətə doğru sürətlə uçuşdan başqa bir şey deyildi. O özünə bununla belə, neft lampalarının çox zəif işıqlandırdığı qorxunc zülmət düşüncəsinin bütün dəlillərini kütləşdirmişdi.

O öz qorxusunu Jaka etiraf edəndə Jak yüngülcə gülümsədi.

– Sizin duyduqlarınızı hər bir şaxtaçı hiss edir, – o dedi.

– Şaxtaçılar, əlbəttə, aşağı düşməyə alışmışlar.

– Xeyr, heç vaxt! Qaldırıcı qurğu qarşısındakı vahimə keçmir. Ondən son günlərinə qədər hamı qorxur.

– Bəs siz özünü?

– Düz otuz il şaxtaya düşməyimə baxmayaraq elə mən də sizin kimi qorxuram!

Yolun yarısında, üç yüz əlli metr dərinlikdə, qaldırıcı qurğu bir anlığa dayandı, sonra yenə aşağı şütüdü. Vinsent hiss etdi ki, şaxtanın divarlarından su damcılayır, bütün bədəni titrədi. O, yuxarı baxdı və orada gündüz işığı ulduz boyda balaca ləkə kimi görünürdü. Altı yüz əlli metr aşağı düşdükdən sonra Jak və Vinsent qaldırıcı qurğudan çıxdılar, kömürçıxaranlar isə aşağı enməkdə davam etdilər. Vinsent dəmir yol relsləri düzülmiş geniş lağım gördü. O, cəhənnəm istisi gözləyirdi, amma, təəccüblü bu idi ki, ora çox sərin idi.

– Cənab Verney, buralar bir o qədər də pis deyil! – o, ucadan dedi.

– Ancaq burada heç kəs işləmir. Kömür təbəqələri bu qatda çoxdan tükənib. Biz burada ventilyasiya qurmuşuq, ancaq aşağıda şaxtaçıların vəziyyəti heç də bundan yaxşı deyil.

Onlar lağımın təxminən milin dördüdə biri qədər getmişdilər ki, Jak səmtini dəyişdi.

– Məndən geri qalmayın, cənab Vinsent. Ancaq ehtiyatlı olun, mümkün qədər çox ehtiyatlı. Əgər siz büdrəsəniz, belədən yaxanızı qurtara bilməyəcəksiniz.

O, dərhal harasa baş vurub gözdən itdi, elə bil heç yox imiş. Vinsent bir addım irəli atıb ayağının altında quyu olduğunu aşkar edəndə pillələri axtarmağa başladı. Quyu darısqal idi, artıq adam güclə keçə bilərdi. Birinci beş metri Vinsent asanlıqla düşdü. Sonra üzünü pilləyə çevirməli oldu. Hər yerden su damcılayırdı və pillələri sürüşkən palçıq örtürdü, Vinsent üstünə sıçrayan damcıları hiss edirdi.

Nəhayət, Vinsentlə Jak quyunun dibinə çatanda, uzaqdakı qazıncaqlara aparıcı uzun darısqal yolla əlləri üstə sürülməli oldular. Onun qarşısında tryumdakı kimi, yonulmamış taxta dirəklər berkidilmiş cərgə-cərgə çuxurlar uzanırdı. Hər qazıncaqda beş nəfər işləyirdi – ikisi külünlə kömürü yarırdı, üçüncüsü kürekləyirdi, dördüncüsü kiçik vaqonlara yükləyirdi, beşincisi onları relsli dar yollarla itələyib aparırdı.

Fəhlələrin əynində tamam toza və çirke bulaşmış kətan paltar vardı. Kömürü belindəki kətan sarğı nəzərə alınmazsa, tamam lüt olan bir oğlan uşağı yükləyirdi, vaqonları isə bir qayda olaraq digər kömürçıxaranlar kimi qapqara, əyinlərində cod köynək olan qızlar itələyib aparırdılar. Tavandan daim əhəngli ərp əmələ gətirmiş su damcılayırdı. Qazıncaqlar balaca lampalarla işıqlandırılırdı, neftə qənaət etmək üçün kömürçıxaranlar pillələri lap axıradək yandırırtdılar.

Heç bir ventilyasiya yox idi. Kömür tozu havada heykəl kimi dayanmışdı. Dərinlikdəki hərərətdən adamlardan qara zolaqlarla tər

axırdı. Birinci qazıncaqlarda kömürçixaranlar ayaq üstə işləyirdilər, Vinsent irəlilədikcə hiss edirdi ki, başının üstündəki tavan getdikcə aşağı enir və adamlar külüngü dirsekdən tutaraq uzanmış vəziyyətdə işləyirdilər. Kömürçixaranların qızmış bədənlərinin hərəkətindən qazıncaq daha da istiləşirdi, havada qatılaşan isti kömür tozu isə ağızlarına dolurdu.

– Bu adamlar gündə iki frank yarım qazanırlar, – Jak Vinsentə dedi, – bu da o şərtlə ki, nəzarət məntəqəsindəki inspektor kömürün keyfiyyətini bəyənmiş olsun. Beş il əvvəl onlar üç frank alırdılar, o vaxtdan muzdu ilbəl azaldırlar.

Jak qazıncaqda dayaqları nəzərdən keçirdi, – saxtaçı ilə ölüm arasında dayanan yeganə maneyə işarə edərək fəhlələrə dedi:

– Dayaqlarınız çox pisdir. Dirəklər zəif vurulub. Tavan uçanda birdən ayılacaqsınız, – onda da gec olacaq.

Kömürçixaranlardan biri, artılda başçı vəzifəsi tutan cavab əvəzinə yeyin-yeyin elə söyüşlər yağdırdı ki, Vinsent ancaq bir neçə söz başa düşdü.

– Bax, bizə bu dayaqları bərkitməyə görə pul versələr, o, səs-kiyi salmağa başladı, – onda necə lazımsa, elə də bərkidirik. Biz buna vaxt sərf eləsək onda kömürü nə vaxt doğrayarıq? İstəyirsən yerin altında öl, istəyirsən evdə acından öl, eyni şey deyilmə?

Yeraltı yolun axırında yeni quyu meydana çıxdı. Burada heç pillə də yox idi. Süxur uçub kömürçixaranları basmasın deyərək, quyunun eninə bir-birindən azca aralı dirək bərkidilmişdi.

Jak Vinsentin lampasını götürüb belindən asdı.

– Ehtiyatlı olun, cənab Vinsent, – o dedi, – ayağınızı başıma qoymayın, yoxsa aşağı millənərəm.

Dirəkləri ayaqlarıyla çox çətinliklə axtarıb tapdı, əllərilə çirkli divardan yapışdı və hər ikisi qaranlıq quyunu beş metrə qədər aşağı endi.

Aşağıda daha bir kömür layı qalmışdı, saxtaçılar burada sadəcə çala belə aç bilməmişdilər. Adamlar bu layda kömürü bilavasitə dar və ensiz yeraltı yolda dizi üstə, bükülmüş bellərini tavana dirəyərək doğrayırdılar. Yalnız indi Vinsent başa düşdü ki, yuxarıdakı qazıncaqlarda nisbətən genişlik və sərnilik idi, burada isə gur qalanmış peçlərin yaratdığı isti vardı, hava o qədər kəşif idi ki, sanki onu bıçaqla kəsib doğraymaq olardı. Adamlar ağır nəfəs alırdılar, qovulub əldən salınmış heyvanlar kimi şişmiş quru dillərini eşiyə çıxararaq ləhliyə-ləhliyə ağız açıq işləyirdilər, onların bədənləri kömürün hissi ilə örtülmüşdü, tamam

çirk içində idilər. Bu dəhşətli istiyə düşən Vinsent fikirləşdi ki, hətta tamaşaçı kimi də o, burada bir dəqiqə belə davam gətirə bilməz. Halbuki, kömürçixaranlar ağır fiziki işlə məşğul olurlar və Vinsentdən min dəfə artıq əziyyət çəkirdilər, lakin onlara bir saniyə belə nəfəslərini dərmək olmazdı. Əgər işi dayandırsalar tələb olunan qədər vaqonu kömürlə doldura bilməyəcək və iki frank yarım əlləri çıxacaq.

Vinsent və Jak iməkləyə-iməkləyə dar yeraltı yolla süründülər, vaqonlara yol vermək üçün tez-tez divara sıxılırdılar. Burada yeraltı yol yuxarıdakıdan da dar idi. Vaqonları lap balaca qızlar itələyirdilər, onlara on yaşdan çox vermək olmazdı. Ağır vaqonları itələmək üçün bütün zəif güclərini toplamalı idilər.

Yolun qurtaracağında vaqonların buruzla düşürüldükləri yerdə demir döşənəkli yumalayıcılar vardı.

– Gedək, cənab Vinsent, – Jak dedi. – Lap aşağı düşək, yeddi yüz metrə, siz orada dünyanın heç bir yerində görə bilməyəcəyinizi görecəksiniz.

Onlar yumalayıcı vasitəsilə otuz metrə də sürüdüldülər və iki relsli yolu olan geniş lağıma gəlib çıxdılar. Yarım mil yol getdikdən sonra, lağım qurtardıqda dar deşikdən içəri girdilər və yaxın günlərdə qazılmış quyunun yanına çıxdılar.

– Bu da təzə lay, – Jak izah etdi. – Ən qorxunc təbəqə, dünyanın heç bir saxtasında belə cəhənnəm tapmaq olmaz.

Jakla Vinsentin dayandıqları yerdən on iki dar lağım ayrılırdı. Jak onlardan birinin içinə girdi və Vinsenti çağırdı: “Dalımca gəlin!” Vinsent ilan yuvasına oxşayan bu deşiyə çiyinlərini güclə soxdu və ilan kimi qıvrıla-qıvrıla qarnı üstündə süründü. Vinsent ondan üç düyüm aralı sürünən Jakın ayaqlarını görmürdü. Lağımın cəmi yarım metr hündürlüyü, dördüncü üç metr eni var idi. Bu lağımın başlanğıcından hiss edilirdi ki, hava çatışmır, bura lap cəhənnəm idi. Nəhayət, onlar, demək olar, adam boyu hündürlükdə dayana biləcəkləri tağlı mağaraya girdilər. Bura tamam qaranlıq idi, yalnız bir qərdən sonra Vinsent divarda maviyə çatan dörd ləkə gördü. O, tepədən-dırnağa qədər islanmışdı, kömür tozu ilə qarışan tər damcıları alından axaraq gözlərini bulaşdırırdı. Vinsent böyük məmnunluqla ayağa qalxıb qəddini düzəltdi. O, sürünəndə az qalırdı boğulsun və indi ağızını açıb acgözlüklə havanı udurdu, lakin onun ciyərlərinə hava deyil, ona əziyyət verən, onu yandıran od, duru alov axırdı. Vinsent indi Markassın ən dəhşətli yeraltı mağarasında orta əsrlərə məxsus qorxunc işgəncə kamerasında idi.

– *Tiens, tiens!* – Vinsent tanış səs eşitdi. – *Cest monsieur Vinsent!*¹. Gəlmisiniz görəsiniz ki, biz iki frank yarımı necə qazanırıq?

Jak dərhal saxtaçıların lampalarını nəzərdən keçirməyə başladı. Onlarda alovun dilləri mavi haşiyəyə alınmışdı.

– Ona bura düşmək olmaz, – Dekruk gözlərini ağardaraq bu barədə Vinsentin qulağına pıçıldadı. – Onun boğazından qan açıla bilər, sonra da gəl onu bloklarla yuxarı daşı.

– Dekruk! – Jak dedi. – Sizin lampalarınız səhərdən belə yanır?

– Bəli, lap belə, – Dekruk laqeydliklə dilləndi. – Mədəndə qaz günü-gündən daha çox yığılır. Nə vaxtsa partlayış olacaq və bizim bütün bedbəxtliklərimizə birdəfəlik son qoyulacaq.

– Axı bu qazıncaqlarda qazı keçən bazar günü çəkmişdilər, – Jak qeyd etdi.

– Görürsənmi, yenə də yığılıb, – Dekruk nəzərə çarpan razılıq hissi ilə, daz başını qaşıyaraq dedi.

– Elə işə bir günlüyə işi dayandırıb yenə qazı çəkmək lazımdır.

Kömürçixaranlar narazılıq elədilər.

– Onsuz da uşaqları dolandırmağa çörək pulumuz çatmır!

– Zəhmət haqqı çox azdır, belə olsa, bütöv bir günümüz də batacaq!

– Qoy qazı bir şaxtada olmayanda çəksinlər; biz də adamıq bizə dolanmaq lazımdır.

– Yaxşı, yaxşı, Verney, – Dekruk gülümsədi. – Qorxma, şaxta məni yeməyəcək. Cəhd eləyib, amma bir şey çıxmayıb. Mən qocalanda, öz yorğan-döşəyimdə öləcəyəm. Yeri gəlmişkən, indi ki, yeməkdən danışdınız, de görək saat neçədir?

Jak saatını lampanın mavi alovuna yaxınlaşdırdı.

– Doqquz.

– Əla. Düz nahar vaxtıdır.

Gözlərinin ağı parıldayan qara, tər basmış adamlar alətlərini atdılar, kürəklərini divara söykəyərək yerə oturdular və çantalarını açmağa başladılar. Onlar bir az sərin olan tərəfə sürünməyə cürət etmirdilər, çünki buna bir on beş dəqiqə vaxt lazım idi, saxtaçılar isə on beş dəqiqədən çox istirahət etməyi özlərinə rəva görmürdülər. Dözülməz istidə onlar acgözlüklə kəsmik ilə çörək yeməyə başladılar, əllərinə bulaşmış kömür tozu çörəkdə yağlı qara izlər salırdı. Kömürçixaranlar naharın üstündən pive butulkasında özləri ilə gətirdikləri ilıq qəhvə

¹ Paho! Bu ki, cənab Vinsentdir (*frans.*)

içirdilər. Qəhvə, çörək və kəsmik – bunların naminə onlar gün ərzində on üç saat işləməli idilər.

Vinsent artıq altı saat idi ki, vaxtını yerin altında keçirirdi. O, hava çatışmazlığından boğulur, istidən və tozdan taqətdən düşürdü. Hiss edirdi ki, bundan sonra on dəqiqə də dözə bilməz, Jak deyəndə ki, getmək vaxtıdır, çox sevindi.

– Qaza nəzarət elə, Dekruk, – Jak gedərkən xəbərdarlıq etdi. – Əgər pis olsa, arteli yuxarı çıxarmaq lazımdır.

Dekruk boğuş səslə güldü.

– Əgər kömürü şaxtadan yerin üstünə çıxartmasaq, onlar bizə iki frank yarım verərlərmi?

Bu sualın cavabı yox idi, Dekruk bunu Verneyin özündən pis bilmirdi. Jak çiyinlərini çəkdi və qarnı üstə yeraltı yolla süründü. Vinsent gözlərini tutmuş tər dəmən demək olar, irəlini görmürdü, kororanə onun dalınca gedirdi.

Yarım saatdan sonra onlar qaldırıcı qurğunun adamları və kömürü çəkib çıxartdığı mədənin heyətində idilər. Jak at saxlanılan tövləyə döndü və qara bəlgəm tüpürərək uzun müddət öskürdü.

Şaxtadan qalxan qaldırıcı qurğunu quyudan çəkilən vedrəyə bən-zədərək Vinsent dedi:

– Heç nə anlamıram, Verney, görəsən niyə bu adamlar şaxtadan belə bərk yapışıblar? Niyə başqa bir yerə köçürülər, başqa iş axtarırlar?

– Ah, əziz Vinsent, elə bilirsən başqa yerdə iş var. Başqa yerə də köçə bilmərik, bizim pulumuz yoxdur. Bütün Borinajdə elə ailə tapa bilməzsən ki, heç olmasa dar gününə on frank qoymuş olsun. Biz hə-rasa köçə bilsəydik də bunu bacarmazdıq. Bax, məsələn, dənizçi bilir ki, gəmidə onu hər cür təhlükə gözləyir, amma quruya ayağı dəyən kimi dəniz üçün darıxmağa başlayır. Eləcə də biz, cənab Vinsent. Biz öz şaxtalarımızı sevirik, bizə yerin altında, üstündə olduğundan daha yaxşıdır. Bizə lazım olan işə dolanışığa çatan məvacib, qısa iş günü və yaxşı əmək mühafizəsidir.

Qaldırıcı qurğu yuxarı çatdı və dayandı. Qıç gününün tutqun işi-ğindən kor kimi olmuş Vinsent qar basmış heyətdən keçib getdi. Əli-üz yuyulan yerdə güzgüyə baxanda gördü ki, o, peçin qapağı kimi qar-qaradır. Ancaq o, yuyunmadı. Başına nə gəldiyini dərk etmədən ciyər dolusu soyuq havanı udaraq cəld çölə çıxdı. Görəsən, o, qızdırmaya tutulmayıb ki, bəlkə bütün bunları o, dəhşətli yuxuda görüb? Axı Allah götürməz ki, onun fağır bəndələri belə kölə vəziyyətinə düşsün! Yox,

onun gördüklerinin hamısı dəhşətli yuxudan başqa bir şey deyil! O, Deninin evinin yanından keçdi, özü də hiss etmədən şaxtaçılar qəsəbəsinin çirkli dolanbaclarına girib Dekrukun daxmasına tərəf yollandı. Onun qapını döyməsinə əvvəlcə heç kim cavab vermədi. Sonra qapıda yaşına görə alçaqboy, altı yaşlı oğlan görüldü. Amma bu solğun bənizli, zəif, sısqı uşaqda Dekrukun yaddaqalan çox qərribə döyüşkən coşqunluğu duyulurdu. İki ildən sonra bu balaca oğlan hər səhər saat üçdə Markass şaxtasına düşəcək və vaqonları kömürlə dolduracaq.

– Anam terril dağına gedib, – oğlan nazik səsle dedi. – Mən isə körpələrə baxıram. Siz gözləməli olacaqsınız, cənab Vinsent.

İki körpə döşəmədə oturub balaca taxtalarla və iplərlə oynayırdı; əyinlərində yalınqat köynək vardı, soyuqdan gömgöy göyərmişdilər. Böyük oğlan peçə kömür atdı, peç yaxşı qızdırmırdı. Uşaqlara baxanda Vinsent sarsıldı. O, uşaqları çarpayuya uzatdı və çənələrində qədər üstlərini örtüdü. Vinsent özü də bilmirdi ki, bu miskin evə nə üçün gəlib. Onu gözə görünməyən bir şey, təkə bir şey, təkə bir duyğu narahət edirdi: o nəşə etməliydi, bu adamlara nə işə deməliydi, nə yolla olursun, onlara kömək etməliydi. Heç olmasa o hiss etdirməlidir ki, onların yoxsul həyatının bütün ezablarını başa düşür.

Dekrukun arvadı evə qayıtdı, onun əlləri və üzü qapqara idi. O, Vinsenti dərhal tanımadı. O qədər qaralmışdı ki, tanınmalısı qalmamışdı. Arvad yemək saxlanılan yeşikdən qəhvə çıxartdı, peçin üstündə qızdırdı. Bu xeyirxah qadına xoş gəlsin deyə, Vinsent acı dadan ilıq qəhvəni içdi.

– Terril daha heç nəyə yaramır, cənab Vinsent, – Dekrukun arvadı şikayətləndi. – Şirkət bizə heç kömür qıntısı da vermir. Bəs uşaqlarımı nəylə qızdırım? Pal-paltarları da yoxdur, yalınqat köynəkdən başqa. Bir də təlisdən tikdiyim bir-iki para şey. Təlis də onların bədənlerini qızarana qədər sürür. Həmişə də çarpayıda saxlasaq, necə böyüyürlər.

Vinsent qəhərləndi, bir kəlmə söz deyə bilmədi. Belə dəhşətli yoxsulluğu o hələ görməmişdi. Uşaqları soyuqdan donan bu qadına dualar və müqəddəs kitablar nə verə bilərdi? Görəsən Allah-taala hara baxır? Bu fikir ilk dəfə idi ki, Vinsentin ağına gəlirdi. Onun cibində bir neçə frank vardı, o, pulları Dekrukun arvadına uzatdı.

– Uşaqlara, zəhmət olmazsa, yun tuman alın, – dedi.

Vinsent dərk edirdi ki, bu əlbəttə, heç nəyi dəyişməyəcək.

Borinajda yüzlərlə uşaq soyuqdan donur. Dekrukun uşaqları da isti tumanları yırtandan sonra yenə də soyuqdan əsəcəklər.

O, yavaş-yavaş yamacı doğru qalxaraq Deninin evinə çatdı. Mətbəxə isti və səliqəli idi. Madam Deni ona su qızdırdı, Vinsent yuyundu. Səhər yeməyinə ona buxarda bişirilmiş, dünəndən qalma dovşan əti verdi. Vinsentin yorğun və perişan olduğunu gören madam Deni onun çörəyinə bir qəder yağ yaxdı.

Vinsent yuxarı, öz otağına qalxdı. Yeməkdən sonra onun bədənində xoş bir istilik yayıldı. Çarpayısı enli və rahat idi, yastıqüzüleri dümağ ağarırdı. Divarlarda dahi sənətkarların şəkillərinin qravürləri asılmışdı. O, şifoneri açdı, dəstə-dəstə yığılmış köynəklərə, alt paltarlarına, corablara, jiletlərə nəzər saldı. Paltar şkaflına yaxınlaşdı və iki cüt ayaqqabısına, qalın paltosuna və kostyumlarına baxdı. İndi başa düşdü ki, o yalançıdır, həm də qorxaqdır. O, kömürçıxaranları inandırır ki, kasıblıq – ləyaqətdir, özü isə gör necə də rahat və firavan yaşayır. O, sadəcə ikiüzlü və boşboğazdır. Onun etiqadı, inamı vəziyyəti dəyişmir, onlardan heç bir fayda yoxdur. Kömürçıxaranlar ona nifrət etməlidirlər, onu Borinajdan qovmalıdırlar. O özünü elə göstərirdi ki, guya onların dərdinə şərikdir, özünün isə qəşəng, isti paltarı var, rahat, yumşaq yorğan-döşəkdə yatır və bir oturuma şaxtaçının bir həftəyə görmədiyi ləziz xörəklər yeyir. Bütün bu dəsgahı, bu rahatlığı öz əməyi ilə ödəmir. O yalnız boş-boş danışır, özünü yaxşı adam kimi qələmə verir. Borinajlılar onun bir sözüne də inanmalı deyillər, onun moizələrinə gəlməməli, onu öz pastorları saymamalıdırlar. Bütün bu qayğısız, yüngül həyat onun sözlərini sanki yalan çıxarır. Deməli o yenə də, əvvəlkindən daha dəhşətli iflasa uğrayıb!

İndi o, iki yoldan birini seçməlidir: nə qədər ki, kömürçıxaranlar onun yalançı, qorxaq köpək olduğunu başa düşməyiblər, gizlicə, gecə ilə, mümkün qədər də tez, Borinajdan qaçıb getməlidir, ya da bu gün onun gözünün qarşısında olanlardan nəticə çıxarıb həqiqətən də Allah adamı olmalıdır.

O, bütün şeylərini şifondən çıxartdı və tələsik çamadana yığıdı. Kostyumlarını, başmaqlarını, kitablarını və qravürlərini də oraya soxdu. Çamadana stulun üstünə atıb küçəyə qaçdı.

Yarğanın dibi ilə kiçik çay axırdı. Çayın o biri sahilindəki yamacda şam meşəsi göyərirdi. Meşənin içində bir neçə şaxtaçı daxması vardı. Yarım saat gəzib doluşan Vinsent orada pəncərəsiz, boş qalmış taxta daxma tapdı. Daxma yarğanın üstündə, sıldırım bir yerdə tikilmişdi. Torpaq döşəməsi əvvəl burada yaşayanların ayaqları altında döyüclənib bərkimişdi, kobud dirəklər üstə dayanmış tavanından qar əriyib

damcılayırdı. Qışda bu daxmada heç kim yaşamırdı, ona görə də taxtaların arasındakı dəlmə-deşiklərdən buz kimi soyuq külək vururdu.

– Bu kimin daxmasıdır? – Vinsent yolda rastlaşdığı qadından soruşdu.

– Vamlı bir tacirin.

– Bilmirsiniz, bunun haqqı neçədir?

– Ayda beş frank.

– Çox gözəl. Mən onu kirayə götürmək istəyirəm.

– Axı, cənab Vinsent, siz burada yaşaya bilməzsiniz.

– Niyə?

– Axı... Axı tamam uçulub dağılır. Mənimkindən də betərdir.

Bütün Kiçik Vamda bundan pisini tapmaq olmaz.

– Mənə də elə beləsi lazımdır. Vinsent Deninin evinə qayıtdı. İndi elə bil bir balaca rahatlanmışdı, qəlbi də durulmuş kimi idi. O, yarığa gedib qayıdanadək madam Deni təsadüfən onun otağına girmiş, yığılmış çamadanı görmüşdü.

– Cənab Vinsent, – onun qarşısına atılaraq dedi, – nə olub? Niyə siz belə tələsik Hollandiyaya getməyə hazırlaşırsınız?

– Mən Hollandiyaya getmirəm, Madam Deni, Borinajda qalırım.

– Bəs onda nə olub? – qadının sifəti təəccübdən uzandı.

Vinsent hər şeyi izah edəndə o, mülayim dedi:

– İnanın Vinsent siz orada yaşaya bilməzsiniz, siz buna alışmamısınız. İsus Xristosun vaxtından çox şeylər dəyişib, indi hamı daha yaxşı yaşamağa can atır. Gördüyünüz işlərdən hamı bilir ki, siz doğrudan da yaxşı adamsınız.

Vinsent yolundan dönməz idi. O, Vamdakı taciri axtarıb tapdı, daxmanı kirayə götürdü və ora köçdü. Bir neçə gündən sonra ona ilk qazancını – əlli franklıq çek göndərəndə o, ensiz taxta çarpayı və köhnə peç aldı. Bundan başqa özünü ayın axırınadək çörək, kəsmik və qəhvə ilə təmin etməyə pulu da qaldı. Rütubətdən qorunmaq üçün çardağa torpaq daşdı, dəlik-deşikləri də kişlə tutdu. İndi o da bütün kömürçixaranların daxmasına bənzər daxmada yaşayır, onların yediklərindən yeyirdi, onların kimi çarpayıda yatırdı. Vinsent onlardan heç nə ilə seçilmirdi. İndi onlara Allahın kəlamını yetirə bilərdi.

Vamın ətrafındakı dörd şaxtanın birləşdiyi “Şarbonaj beljik” şirkətinin direktoru Vinsentin təsəvvür etdiyi qədər də xəsis heyvan deyildi. Doğrudur, bir qədər gombul idi, lakin onun xeyrixah, mehriban gözləri, bir qədər də günahkar edaları vardı.

Kömürçixaranların ağır həyatı barədə Vinsentin qızgın nitqini diqqətlə dinlədikdən sonra o dedi:

– Mən bilirəm, cənab Van Qoq. Bu köhnə məsələdir. Adamlar elə bilir ki, daha çox qazanmaq məqsədilə biz onları qəsdən acımdan öldürürük, inanın ki, bu belə deyildir. İcazə verin, Parisdə beynəlxalq mədən sənayesi bürosunun buraxdığı diaqramları sizə göstərim.

O, böyük bir kağız vərəqini stolun üstünə sərib barmağı ilə aşağıdakı göy xətti göstərdi.

– Baxın, cənab Van Qoq, Belçikanın kömür mədənləri dünyada ən yoxsul mədənlərdir. Burada kömür çıxarılması o qədər çətinləşdirilib ki, indiki rəqabətdə mənfəət götürmək demək olar ki, ağlasığmazdır. Bizim istehsal xərclərimiz bütün Avropada ən yüksək, gəlirimiz isə ən aşağıdır! Siz başa düşürsünüzmü, biz kömürü tonu xeyli ucuz başa gələn şaxtaların satdığı qiymətə xırd etməyə məcburuq. Biz hər an müflis ola bilərik. Siz məni başa düşürsünüzmü?

– Deyəsən, bəli.

– Əgər biz şaxtaçıların haqqını gündə bir frank artırıbsaq, xərclərimiz kömürün bazar qiymətini vurub ötəcək. Onda biz mədənləri bağlamalı olacağıq. Belə olduqda, fəhlələr doğrudan da acımdan öləcəklər.

– Sahibkarlar bir qədər az gəlir götürsələr olmazmı? Onda fəhlələrə də çox qalardı.

Direktor qəmgin-qəmgin başını buladı.

– Xeyr, cənab Van Qoq. Siz bilirsinizmi, şaxta nəylə yaşayır? Kapitalın hesabına, bütün başqa işlər kimi. Kapital isə gəlir verməlidir, yoxsa o başqa yere axıb geder. Hazırda “Şarbonaj beljik”in səhmləri cəmi üç faiz gəlir gətirir. Əgər *dividendlər*¹ heç olmazsa yarım faiz aşağı düşsə, səhm sahibləri özlərinə məxsus kapitalı geri götürürlər və şaxtalarımız bağlanır, çünki pulsuz işləmək olmaz. Kömürçixaranlar bir

¹ Dividend – müəssisə şəriklərinin qoymuş olduqları kapitala görə götürdükləri mənfəət

tikə çörəyə möhtac qalarlar. Gördüyünüz kimi, cənab Van Qoq, nə səhmdarlar, nə də şirkətin direktorları Borinajdakı dəhşətli əmək şəraiti üçün məsuliyyət daşıyırlar. Bütün məsələ kömür laylarının pis yatımındandır. Buna görə, mənə elə gəlir ki, yalnız Allahı günahlandırmaq lazımdır! Başqa vaxt olsaydı Vinsent bu küfr danışığından diksinərdi, indi isə bunu qulaqardına vurdu. O, direktorun dediklərini götür-qoy edirdi.

– Heç olmazsa, iş gününü qısaldın. Axı on üç saatlıq iş ölüm deməkdir. Tezliklə bir fəhləniz də qalmayacaq.

– Cənab Van Qoq, biz iş gününü qısaltda bilmərik, bu, əmək haqqının artmasına bərabərdir. Axı fəhlə gündə iki frank yarımın müqabilində daha az kömür verəcək və bir ton kömürə olan xərclər artacaq.

– Hər halda şaxtaçıların aqibətini yüngülləşdirməyə imkanımız var.

– Siz əmək mühafizəsini dəyirsiniz?

– Düz tapmışınız. Bədbəxt hadisələrin sayını azaltmağı, əlbəttə, bacararsınız.

Direktor yenə də qətiyyətlə əsəbiləşmədən başını buladı.

– Xeyr, cənab Van Qoq, bacarmırıq. Biz yeni səhmlər buraxa bilmərik, çünki bizim dividendlər aşağıdır. Hər cür təkmilləşdirmələrə əlavə xərci haradan alağ? Ah, cənab Van Qoq, həqiqətən də çıxılmaz vəziyyət almır. Bu ümitsiz işdir. Mən bu barədə min dəfə fikirləşmişəm. Nəticədə əqidəli katolikdən qatı ateistə çevrilmişəm. Başa düşə bilmirəm, hər şeyə qadir olan Allah niyə qəsdən həyatda belə şərait yaradıb, heç bir ümid yeri qoymayan bütöv bir insan nəslini ömürlük köləliyə və yoxsulluğa məhkum edib.

Vinsentin daha deməyə bir sözü yox idi. Dərindən sarsılmış halda ağır-ağır öz daxmasına getdi.

14

Bu qış fevral ayı dəhşətli soyuq keçdi. Tez-tez vadiyə adamları ayaqdan salan güclü, sert küləklər soxulurdu. Daxmaları qazdırmaq üçün şaxtaçılara indi daha çox terril lazım idi, ancaq şaxta və külək o qədər şiddət edirdi ki, qadınlar terrikonlara gedə bilmirdilər. Onların cod yubkadan və koftadan, pambıq corabdan və yaylıqdan başqa geyməyə bir şeyləri yox idi. Soyuqdan donmamaq üçün uşaqlar bütün günü yataqdan çıxmırdılar. İsti xörəyə tamarzı qalmışdılar, peçi yandırmağa bir şey yox idi. Fəhlələr od saçan yeraltı komalardan

çıxanda soyuq dərhal iliklərinə işləyir, qar basmış açıq düzlərdə külək adamların sifətini qılınc kimi doğrayırdı. Hər gün kimsə vərəmdən və ya sətəlcəmdən ölürdü. Təkcə bu ay ərzində Vinsent neçə-neçə cənazənin başı üstə durub axirət duası oxumalı olmuşdu.

Vinsent soyuqdan göyərmiş uşaqlara savad öyrədə bilmirdi, o bütün günü Markass dağında kömür yığır, yığıdığı azca kömürü də daha kasıb ailələrin arasında bölüşdürürdü. İndi üzünə kömür sürtməyə ehtiyac qalmamışdı, qara kömürün damğası onun üzündən getmirdi. Kiçik Vama gələn hər hansı bir yolçu burada Vinsenti başqa “qarasifətlilərdən” ayıra bilməzdi.

Vinsent terril dağında saatlarla vaxt itirməyinə baxmayaraq, ancaq yarım torba kömür yığa bilmişdi. Gömgöy göyərmiş əlləri soyuqdan rəngi solmuş süxur parçaları ilə cızılmışdı. Saat dördə yaxın yığıqlarını qəşəbəyə apardı: qoy heç olmasa bir neçə qadın ərllərinin gəlməsi üçün qəhvə qaynatsın, O, Markass şaxtasının darvazalarına fəhlələrin çıxdıqları anda yaxınlaşdı. Bəziləri onu tanıyır və “Voyan”¹ deyirdilər, qalanları isə küt baxışlarını yerdən ayırmadan, qamətləri bükük halda əlləri ciblərində yeriyirdilər.

Darvazadan axırıncı alçaqboy qoca çıxdı. O elə ağır öskürdü ki, bütün bədəni əsım-əsim əsdi, çöldə vıyıldayan küləyin zərbindən sən-dələdi, o az qala üzüqoylu, buz bağlamış yerə yıxılacaqdı. Nəfəsini dərib gücünü topladı və hər dəfə küləkdən üzünü yan tutaraq çöllə keçib getdi. O, çiyinə bir parça təlis salmışdı. Vamda hansı dükandan-sa almışdı. Vinsent gördü ki, təlisin üstündə iri hərflərlə nə isə yazılıb. Diqqətini toplayıb yazını oxudu: “Şüşə. Atmaq olmaz”.

Vinsent kömürü şaxtaçıların daxmalarına paylayıb öz evinə getdi, çamadandan bütün paltarlarını çıxarıb çarpayının üstünə sərdi. Onun beş köynəyi, üç dəst alt paltar, dörd cüt corabı, iki cüt başmağı, iki kostyumunu və əsgər şinelinə oxşayan ikinci paltosu vardı. Bir köynəyi, bir cüt corabı və bir dəyişiklik alt paltarını o çarpayının üstünə qoydu, qalanlarını yenidən çamadana yığıdı.

Vinsent kostumlardan birini küreyində “şüşə” yazılan qocaya verdi. Alt paltar və köynəkləri təzədən biçilib uşaqlara tikildi. Corablar şaxtada işləyən vərəmlilər arasında bölüşdürüldü. İsti paltosunu Vinsent hamilə qadına bağışladı; onun əri bu yaxınlarda uçqun vaxtı ölmüşdü, iki uşağını dolandırmaqdan ötrü qadın şaxtada ərini yerini tutmalıydı.

¹ Salam (fransızca *vonyoiç* sözünün pozulmuş ifadəsi)

Uşaq salonunu bağlamaq lazım gəldi, çünki Vinsent ev sahiblərini bir ovuc kömürdən məhrum etmək istəmirdi. Ayaqlarını islatmamaq üçün borinajlılar fəvqəladə ehtiyac olmadan, çox nadir hallarda küçəyə çıxırdılar. Vinsent özü bir-bir evlərə gedir və tələsik dua oxuyurdu. Lakin tezliklə o əmin oldu ki, yalnız praktik işlərlə məşğul olmaq lazımdır; xəstələri yuyundurmaq və müalicə etmək, içməyə isti bir şey və dərman hazırlamaq. Xəstələri yoluxmağa gedərkən, o, artıq özü ilə Bibliya aparmırdı, onsuz da onu açıb oxumağa vaxt qalmırdı. Allah kəlamı indi artıq kömürçıxaranların özlərinə rəva görmədikləri bir dəbdəbə idi.

Martda havalar sındı, əvəzində qızdırma tüğyana qalxdı. Fevral ayının maaşından Vinsentin qırx frankı xəstələr üçün dərmana və yeməyə getdi, özü isə demək olar, lap az yeyirdi. Doyunca yeməməkdən arıqlayıb əldən düşmüşdü, daha əsəbi və sərt olmuşdu. Soyuqlar onu elə hala salmışdı ki, özü də qızdırmaya tutulmuşdu. Çuxura düşmüş gözləri tutqun şəfəq saçırdı, Van Qoqlara məxsus enli alnı elə bir quruyub kiçilmişdi. Yanaqlarında dərin çökəklər əmələ gəlmişdi, yalnız irəli çıxmış sivri çənəsi həmişəki kimi vüqarlı görünürdü.

Dekrukun böyük oğlu qarın yatalağına tutuldu və o biri uşaqlara yatmağa yer olmadı. Cəmi iki çarpayı vardı; birində valideynlər, o birində üç uşaq yatırdı. Əgər körpələr xəstə oğlanla bir çarpayıda qalsa idilər, onlar da yoluxacaqdılar. Yerdə yatsaydılar, sətəlcəm olacaqdılar. Valideynlər döşəmədə yatsaydılar, səhər işləməyə təqətləri qalmayacaqdı. Vinsent bu çətinliyi araşdırıb dərhal vəziyyətdən çıxmağa çalışdı:

– Dekruk, – şaxtaçı işdən qayıdanda o dedi, – şam yeməyinədək bir işdə mənə kömək etməzsiz?

Dekruk yorulub təqətdən düşmüşdü, baş ağrısı da ona əziyyət verirdi, lakin cıncırını çıxarmadan, şikəst ayağını sürüyə-sürüyə Vinsentin ardınca, onun daxmasına getdi. İçəri girəndə Vinsent çarpayıdan bir ədyal götürüb – onun iki ədyalı vardı – Dekruka dedi:

– Çarpayının o tərəfindən yapışın görüm; biz bunu sizə, oğlunuz üçün aparacağıq.

Dekruk qəzəblə dişlərini qıcadı:

– Bizim üç uşağımız var, – o dedi, – əgər Allaha lazımsa, biz onlardan biri ilə vidalaşa bilərik. Lakin hamının qayğısına qalan və qəsəbədə hamını müalicə edən bizim yalnız bir cənab Vinsentimiz var, mən onun özünə belə qəsd etməsinə yol verə bilmərəm!

O, axsaya-axsaya daxmadan çıxdı. Vinsent çarpayını divardan araladı, çiyinə alıb sürüyə-sürüyə Dekrukun komasına apardı. Quru çörək və qəhvə ilə şam edən Dekrukla arvadı təəccüblə başlarını qaldırdılar. Vinsent xəstə uşağı öz çarpayısına köçürdü və üstünü adyalla örtüdü.

Həmin axşam Vinsent Denigilə getdi və özünə yataq düzəltmək üçün ondan saman istədi. Madam Deni samanın nəyə görə olduğunu eşidəndə heyratlandı.

– Cənab Vinsent, – o dedi, – otağınız hələ tutulmayıb. Təzədən ora keçə bilərsiniz.

– Siz çox mərhəmətlisiniz, madam Deni, amma bacarmaram.

– Bilirəm, sizi kirayə haqqı narahat edir. Amma, doğrusu, bu barədə danışmağa dəyməz. Biz Jan Batistlə kifayət qədər qazanırıq. Bizdə havayı yaşaya bilərsiniz, qardaş kimi. Axı siz özünüz dəfələrlə demisiniz ki, Allahın övladları – qardaşdırlar! Vinsent hiss edirdi ki, o donub, soyuq lap iliklərinə qədər işləyib, o həm də ac idi. Bir neçə həftədən bəri ona əziyyət verən qızdırmadan titrəyirdi. Yeməməzlikdən və yuxusuzluqdan zəifləmişdi. Bütün qəsəbənin düçar olduğu bədbəxtlik və əzab-əziyyətdən o, başını itirmişdi. Yuxarıda onu isti, rahat, təmiz yataq gözləyirdi. Madam Deni ona şam yeməyi verəcək və ürəyini sıyıran aclıq yox olacaq; madam Deni onu qızdırmadan müalicə edəcək, ona tünd, qızdırılmış şərab verəcək, titrətmə keçəcək, canı qızacaq. Vinsent titrəyirdi, halı xarablaşırdı, az qalmışdı ki, çörək-xananın qırmızı kaşı döşəməsinə yıxılsın. Amma özünü ələ alıb zəifliyini üstün gəldi.

Allah onu axırıncı dəfə sınağa çəkir. Əgər o, ruhdan düşsə, ya da geri çəkilsə, onun etdikləri əbəs, mənasız olacaq. Doğrudanmı qəsəbədə heç vaxt görünməmiş ehtiyacın və fəlakətin hökm sürdüyü bu günlərdə o sarsılacaq, tutduğu yoldan dönəcək, fürsət düşən kimi rahatlığa və bolluğa tamah salan rəzil və qorxaq olacaq.

– Allah sizin xeyirxahlığınızı görür, madam Deni, o sizi mükafatlandıracaq, – Vinsent dedi, – amma siz mənə öz vəzifəmi yerinə yetirməkdən çəkəndirməyin. Əgər sizdə bir qucaq saman tapılmasa, qorxuram quru yerdə yatam. Xahiş edirəm, mənə samandan başqa heç nə təklif etməyin, onsuz da götürməyəcəm.

O, samanı daxmasının küncündə, nəm torpağın üstünə döşədi və nazik ədyala büründü. Bütün gecəni yata bilmədi, səhər açılanda isə onu öskürək incitməyə başladı, gözləri əvvəlkindən də çuxura düşmüşdü. Qızdırma getdikcə şiddətlənirdi, o, nə edəcəyini artıq anırdıra bilmirdi.

Onun terrili yox idi: o belə hesab edirdi ki, qara dağda yığıdığı yanacaqdan bir ovuc da götürməyə ixtiyarı yoxdur, şaxtaçılara zərər vurur. Özünü güclə iki-üç tikə boyat çörəyi çeynəyib udmağa məcbur etdi, sonra daxmadan çıxaraq öz adi işləri ilə məşğul olmağa başladı.

15

Nəhayət, mart öz yerini aprele verdi, yaşamaq bir qəder yüngülləşdi. Sert küləklər sinib yatdı, günəş getdikcə dağı-daşı qızdırdı, qar əriməyə başladı. Qara çöllər çılpqlaşır, torağaylar ötür, meşədə ağaclarda tumurcuqlar əmələ gəlirdi. Qəsəbədə qızdırma yoxa çıxdı, isti havalar başlanan kimi qadınlar yenə Markass terrikonlarına, kömür dalınca getdilər. Tezliklə girdə peçlər yenə də alovlandı, uşaqlara bütün günü çarpayıda uzanmağa ehtiyac qalmadı. Vinsent yenə də Uşaq Salonunu açdı. Birinci moizəyə bütün qəsəbə yığışmışdı. Kömürçixaranların qəmgin gözləri yenə də təbəssüm saçırdı, adamlar bir balaca ruhlanmışdılar. Salonun daimi ocaqçısı vəzifəsini öz öhdəsinə götürən Dekruk peç barədə zarafatlar edir, məzəli sözlər danışır, ciddi-yətlə tez-tez öz dazını qaşıyırdı.

– Yaxşı günlərimiz hələ qabaqdadır, – Vinsent kafedradan şən səsle deyirdi. – Allah sizi sınavırdı, siz öz etiqadınızı sübuta yetirdiniz. Ən acı müsibətlərimiz və əzablarımız arxada qalmışdır. Tezliklə zəmilərdə sünbüllər dənə dolacaq, iş günündən sonra öz evinizin qabağında oturub dincələndə günəş canınızı qızdıracaqdır. Uşaqlar torağayların nəğməsini dinləyəcək, meşəyə giləmeyvə dalınca gedəcəklər. Nəzərlərinizi Allaha çevirin, çünki həyatda sizə sevinci o bəxş edir. Allah çox mərhəmətlidir. O sizin inam və səbrinizin əvəzini verir. Gəlin Allaha şükür edək, çünki yaxşı zamanlara az qalıb. Gözəl dövrən gələcək!

Kömürçixaranlar Allaha minnətdarlıqlarını bildirib qızğın dua etdilər. Şən səslər eşidildi, hamı bir-birinə deyirdi:

– Cənab Vinsent haqlıdır. Bütün əziyyətlərimiz arxada qalmışdır. Qış keçdi. Yaxşı günlər qabaqdadır!

Bir neçə gündən sonra Vinsent bir dəstə uşaqla terril dağında eşələndə qaldırıcı mexanizmin yerləşdiyi binadan kiçik, qara insan fiqurlarının necə atıldığını və çöldə hərəsinin bir tərəfə qaçdığını gördü.

– Bu nədir? – Vinsent təəccüblə soruşdu, yoxsa saat üçdür? Günəş hələ zenitə qalxmayıb.

– Bədbəxtlik baş verib! – Uşaqlardan böyüyü qışqırdı. – Mən bir dəfə adamların şaxtadan çıxıb belə qaçdıqlarını görmüşəm. Yer in altında nə işə olub!

Uşaqlarla birlikdə Vinsent dağdan üzünəsağı atıldı, – daşlar onların əllərini cızıb yaralayır, paltarlarını cırırdı. Markass şaxtasının ətrafındakı bütün çöldə qarışqa kimi qara fiqurlar qaynaşırdı, – adamlar təhlükədən xilas olmağa çalışırdılar. Vinsent şaxtaya yaxınlaşanda adamlar qəsəbədə buraya axışib gəlmişdilər: çöldə var gücü ilə qaçan qadınlar uşaqları qucaqlarında aparır, ya da dallarınca sürüyürdülər.

Təngnəfəs şaxtanın darvazasına çatan Vinsent ətrafda “Qaz! Təzə lağımda! onlar batdılar! Onlar çıxıb bilməyəcəklər!” qışqırtılarını eşitdi.

Soyuqlarda yatağa düşən Jak Verney indi var qüvvəsini toplayıb çöldə güclə yeriyirdi. O, dəhşətli dərəcədə anqlamış, sinəsi lap batmışdı. Onunla üz-üzə gələndə Vinsent soruşdu.

– Deyin, nə olub?

– Dekrukun keçdiyi yeraltı yol! Mavi alov yadınızdadırmı? Mən elə bilirdim bu partlayışla qurtaracaq!

– Orada neçə adam var? Neçə? Onları necə xilas etmək olar?

– Siz ki, görmüsünüz, orada on iki qazıncaq var. Hərəsində də beş adam.

– Biz bir şey edə bilərikmi?

– Bilmirəm. Bu saat könüllülərdən ibarət xilaskarlar komandası yığıram.

– Məni götürün. Mən də kömək etmək istəyirəm.

– Yox, yox. Mənə təcrübəli adamlar lazımdır. – Jak həyətdən keçib qaldırıcı qurğuya doğru qaçdı.

Ağ at qoşulmuş araba şaxtanın darvazalarına yaxınlaşdı. Neçənci dəfə idi ki, ağ at qoşulmuş bu araba ilə meyitləri və şikəstləri qəsəbəyə daşıyırdılar! Çöldə qaçan kömürçixaranlar adamların arasından öz ailələrini axtarmağa başladılar. Qadınlardan bəziləri fəryad qoparıb, bəziləri də gözlərini bərəldib baxa-baxa dinməzəcə addımlayırdılar, uşaqlar ağlaşırdılar. Xilaskar komanda yağın briqadirlər təşvişlə kimisə adbaad çağırırdılar.

Hay-küy və qışqırıq qəfildən kəsildi. Əllərində ədyala bükülmüş nə işə aparan bir neçə adam asta-asta pillələrlə düşərək həyətdə çıxdı. Bir anlığa ətrafa əzəblı sükut çökdü. Sonra adamlar yenə də qışqırdı və hönkürtü ilə ağladı.

– Kimi apardılar?

- Onlar sağdırmı?
- Yoxsa ölüblər?
- Siz Allah, onları bizə göstərin!
- Adlarını çəkin!
- Ərim yerin altındaydı!
- Uşaqlarım!..

Mənim iki uşağım qazıncaqdaydı!..

Qaldırıcı mexanizmdən çıxan adamlar ağ atlı arabanın qabağında dayandılar. Onlardan biri adamlara müraciət edərək dedi:

- Öz vaqonları ilə partlayışdan kənarında olan üç fəhlə xilas edilib. Amma möhkəm yanılıb.

- Kimləri xilas ediblər? Allah xatirinə, deyin, kim xilas olunub? Onları göstərin! Göstərin! Oğlum yerin altındaydı! Mənim oğlum, mənim ciyərpərəm! Xilaskarlardan biri ədyalı açdı, doqquz yaşlı iki qızın və on yaşlı bir oğlanın yanmış sifətləri görüldü. Hər üçü huşsuz idi. Həm dəhşət, həm də sevinc bildirən bağırtıyla qohumları onların üstünə atıfı. Sonra onları ağ atlı arabaya uzadıb kələ-kötür yolla çöllə apardılar. Vinsent və zərər çəkənlərin qohumları ağır nəfəs alaraq, arabanın yanı ilə qaçırtdılar. Vinsent arxadan gələnlərin hönkürtü ilə ağladıqlarını və bərkədən ağı dediklərini eşidirdi. O, ətrafına baxdı və arxada, üfüqdə cərgə ilə düzülmiş terril piramidalarını gördü.

- Qara Misir! - sanki dərini və ümitsizliyini dağıdaraq ucadan dilləndi. - Allahın xəlq etdiyi bu adamların köləlikdən əziyyət çəkdiyi Qara Misir. Aman Allah, sən necə bunu rəva görürsən? Sən necə də qıyırsan!

Xilas olunmuş qızlar və oğlan yanıqdan ölmədilər, amma onların başında bir tük də qalmamışdı, üzlərinin və əllərinin dərisi tökülürdü. Vinsent arabadakı qızlardan birinin içəri keçirdikləri daxmaya girdi. Anası ağlayır və əllərini çırpırdı. Vinsent uşağı soyundurub qışqırdı:

- Bitki yağı. Cəld olun!

Qadın azca yağ tapdı. Vinsent yanan yerlərə çəkdi.

- İndi sarğı!

Qadın ona dəhşətlə baxır və susurdu.

- Sarğı! - Vinsent acıqlı-acıqlı təkrar etdi. - Yoxsa siz istəyirsiniz ki, uşaq ölsün?

- Bizdə heç nə yoxdur, - qadın hönkürə-hönkürə dilləndi. - Evdə bir parça da yoxdur. Payızdan bəri!..

Qız çabalayır və zarıyırdı. Vinsent paltosunu soyundu, alt və üst köynəyinin ikisini də əynindən çıxartdı. Paltosunu yenidən çılpaq bədəninə geyindi, köynəklərini isə uzun-uzun hissələrə bölüb qızı başdan ayağa sarıdı. Yağ bankasını götürüb ikinci qıza tərəf qaçdı, onu da sarıdı. Oğlanı sarımağa bir şey qalmadı. O, ölüm ayağında idi. Vinsent altdan geyindiği yun tumanını da parçalayıb onu sarıdı.

O, paltosunu çılpaq sinəsinə bərk-bərk sıxaraq çöldən keçib Markassa tərəf yollandı. Uzaqdan gələn hıçqırıqları, anaların və arvadların ağlaşma səsinə eşidirdi. Kömürçixaranlar şaxtanın darvazası ağzına toplaşdılar. Fəlakət baş verən yerin keçidi darısqal olduğundan ora yalnız bir xilaskar komanda yollamaq olardı. Xilaskarlar öz növbəsini gözləyərək işsiz dayanmışdılar. Vinsent briqadirlərdən biri ilə danışdı.

- Xilasa ümid varmı?

- Qorxuram ki, onlar artıq ölmüş olalar.

- Onların yanına gedib çıxmaq olarmı?

- Onlar süxur altında qalıb.

- Uçqunu təmizləmək üçün nə qədər vaxt lazımdır?

- Həftələr, bəlkə də aylar.

- Axı niyə? Niyə ki?

- Bundan tez olmaz.

- Onda, əlbəttə, sağ qalmazlar!

- Orada əlli yeddi nəfər adam var, kişilər də, qızlar da!..

- Hamısı məhv olacaq, hamı bir nəfər kimi.

- Bəli, biz onları heç vaxt görməyəcəyik!

Xilaskar komandalar bir-birini əvəz edərək fasiləsiz düz otuz altı saat işlədilər. Yerin altında ərləri və uşaqları qalan arvadları şaxtadan qovmaq heç cür mümkün olmadı. Onlara deyirdilər ki, bütün şaxtaçıları mütləq xilas edəcəklər, lakin qadınlar bu sözlərin ancaq təsəlli olduğunu yaxşı bilirdilər. Bəlanın toxunmadığı adamlar öz bədbəxt qonşularına isti qəhvə və çörək daşıyırdılar, ancaq yeməyə əlini uzadan yox idi. Gecəyarısı şaxtadan ədyala bükülmüş Jak Verneyi çıxartdılar. Ondan güclü qan axırdı. Səhərə yaxın keçindi.

İki gün keçəndən sonra, Vinsent Dekrukun arvadını uşaqlarla bərabər evə getməyə razı saldı. Xilaskarlar on iki gün işlərini dayandırmadılar. Hasilat dayanmışdı. Şaxtadan kömür çıxarılmadığına görə, heç kimə pul vermirdilər. Şaxtaçıların dar günlərinə saxladıqları qəpik-quruş tez əridi. Madam Deni bişirdiyi çörəyi ev sahiblərinə nisbətən paylayırdı. Onun pulu qurtarmışdı, tam iflas təhlükəsi qarşısında idi. Şirkət

kömürçıxaranlara heç nə ilə kömək etmirdi. On üçüncü günü xilas etmə işlərini dayandırmaq, yenidən kömür çıxarmağa başlamaq barədə əmr verildi. O vaxtadək Kiçik Vamda bir santim də pul qalmamışdı.

Kömürçıxaranlar tətıl elan etdilər. Vinsent aprel ayının maaşını aldı. O, Vama getdi, əlli franklıq ərzaq alıb şaxtaçıların arasında bölüşdü. Bu, kömürçıxaranları cəmi altı gün gördü. Sonra onlar meşədəki giləmeyvə və yeyilən bitki kökləri ilə dolanmağa başladılar. Adamlar hər cür heyvan – siçovul, sünbülqıran, ilbiz, qurbağa, kərtənkələ, pişik, it ovuna çıxırdılar, tək qarınlarını bir şeylə doldursunlar və daimi əzablı aclığın qarşısını alsınlar. Çox keçmədi ətrafda nə pişik qaldı, nə də siçovul. Vinsent Brüsselə məktub yazıb, yardım istədi. Cavab gəlmədi. Əlləri qoynunda qalmış kömürçıxaranların gözləri qarşısında arvad-uşaqları acından ölürdü.

Bir dəfə onlar Vinsentdən fəlakət zamanı həlak olmuş əlli yeddi nəfərin ruhuna dua oxumasını xahiş etdilər. Yüz nəfərə yaxın kişi, qadın və uşaq onun kiçik daxmasına dolmuş və qapısının ağzına toplaşmışdı. Vinsent neçə gün idi ki, ancaq qəhvə ilə dolanırdı. Partlayış günündən bəri, o, demək olar, ağzına bir şey almamışdı, ayaq üstə dayana bilmirdi. Qızdırmadan titrəyirdi, qəm və ümitsizlik qəlbinə hakim kəsilmişdi. Hədəqəsində sancaq ucu kimi qaralan gözləri nazılmışdı, yanaq sümükləri çıxmışdı, bütün sifətini çirkli sarı saqqal basmışdı. Vinsent həm alt paltarı, həm üst geyimini əvəz edən cəf təlise bürünmüşdü. Sınıq tirdən asılmış fənər daxmanı tutqun işıqlandırır. Vinsent əlini başının altına qoyaraq küncdə samanın üstündə uzanmışdı. Divanlarda əcaib kölgələr səyriyir, sayrışan işıq əldən düşmüş kömürçıxaranların iztirab çəkmiş sifətlərinə düşürdü. Vinsent zəif boğuc səslə danışmağa başladı, lakin sakitlikdə onun hər sözü aydın eşidilirdi. Qaraüzlü, arıq, acından və fəlakətlərdən üzülmüş adamlar ona Allahın özünə baxdıqları kimi baxırdılar. Təəssüf ki, Allah onlardan çox uzaq idi.

Birdən hardansa eşikdən həyəcanlı yad səslər eşidildi. Sonra qapı açıldı və hündürdən uşaq səsi gəldi:

– Cənab Vinsent burdadır!

Vinsent öz nitqini kəsdi, hamı başını qapıya tərəf döndərdi. Yaxşı geyinmiş iki nəfər daxmaya daxil oldu. Fanar bir anlığa parlaq işıq saçdı, Vinsent içəri girenlərin sifətində qorxu və dərşət ifadəsi hiss etdi.

– Salam, möhtərəm de Yonq və möhtərəm Van den Brink, – o, yerindən qalxmadan dedi. – Biz şaxtada diri-diri basdırılmış əlli yeddi

kömürçıxarana rəhmət oxuyuruq. Bəlkə siz adamlara təskinləşdirici bir söz deyəsiz?

Çaşıb qalmış keşişlər nitqə gələnədək xeyli vaxt keçdi.

– Biabırçılıqdır! Özü də yekəsindən! – de Yonq öz gombul qamına bərkdən vuraraq diləndi.

– Belə fikirləşmək olar ki, guya biz Afrika cəngəlliklərindəyik.

– Van den Brink acıqlı-acıqlı dedi. – Bir Allah bilir, o burada nə qədər ziyan törədib!

– Bu adamları xristian kilsəsinin ağışına qaytarmağa neçə illər lazım gələcək! – de Yonq əllərini qarnının üstündə çarpazladı və əlavə etdi: – Mən sizə dedim ki, ona təyinat vermək lazım deyildir.

– Bəli, əlbəttə... amma Piteresen... Kim fikirləşə bilərdi?... Bu adam həqiqətən dəli olub.

– Mən lap əvvəldən şübhələnirdim, onun ağı çaşıb. O mənə heç vaxt etimad doğrultmurdu.

Keşişlər bir-birilə təmiz fransız dilində danışdılar, o qədər cəld danışdılar ki, borinajlılar bir kəlmə də başa düşmürdülər. Vinsent isə onların dediklərinin bütün mənasını araşdırmağa bilmək üçün çox zəif və xəstə idi.

De Yonq oradakıları öz şişman qamı ilə itələyə-itələyə Vinsentin lap yanına gəldi və acıqlı halda pıçıldadı:

– Bu murdar itləri qovun evlərinə!

– Bəs rəhmətə gedənlər?... Biz hələ duanı qurtarmamışıq...

– Tüpürüm onlara. Mən sizə deyirəm, qovun onları!

İşin nə yerdə olduğunu anlamayan kömürçıxaranlar yavaş-yavaş dağılışmağa başladılar.

– İlahi siz özünüzü nə kökə salmışsınız! – keşişlər Vinsentin üstünə düşdülər. – Görəsən, siz belə bir yerdə ibadət edəndə nə fikirləşirsiniz? Axı bu vəhşilikdir! Hansısa yeni bütə ibadət! Sizdə azca da olsa ləyaqət hissi varmı? Xristian vaizinə özünü belə aparmaq yaraşarmı? Yoxsa siz ağılınızı tamam itirmisiniz? Siz bizim kilsəni biabır etməkmi istəyirsiniz?

Möhtərəm de Yonq bir dəqiqəliyə susdu və Vinsentin yoxsul, qaranlıq daxmasını, onun saman yatağını, büründüyü təlisi və bulaşmış çuxura düşmüş gözlərini nəzərdən keçirdi.

– Kilsəmizin xoşbəxtliyidir ki, cənab Van Qoq, – o dedi, – sizə yalnız müvəqqəti təyinat vermişik. Özünüzü azad hesab edə bilərsiniz. Bizdən bir də təyinat gözləməyin. Siz özünüzü çox pis və biabırçı aparmısınız. Siz bundan sonra məvacib almayacaqsınız, sizin yerinizi

dərhal başqası tutacaq. Əgər sizi mərhəmətə layiq dəli hesab etməsəydim, deyərdim, Belçikanın Yevangelist kilsəsinin bu vaxtadək görmədiyini xristianlığın ən qatı düşmənisiniz!

Daxməyə sükut çökdü.

– Hə, cənab Van Qoq, özünü müdafiə üçün nə deyə bilərsiniz?

Vinsent Brüsseldə bu keşşlərin ona vaiz yeri verməkdən boyun qaçırdıqları günü xatırladı. Qəlbində elə bir boşluq əmələ gəldi ki, bir kəlmə də söz deyə bilmədi.

– Nə edə bilərik, gedəyin, qardaş de Yonq, – Van den Brink uzun sürən sükutdan sonra dedi. – Burda bizlik bir iş yoxdur. Ümitsiz vəziyyətdir, heç nə ilə kömək etmək olmaz. Vamda münasib mehmanxana tapmasaq, elə bu gün Monsa yola düşərik.

16

Ertəsi gün Vinsentin yanına bir dəstə yaşlı kömürçixaran gəldi:

– İndi artıq Jak Vermeyin olmadığı bir vaxtda, – hamısı bir ağızdan dilləndi, – biz ancaq sizə etibar edə bilərik, cənab Van Qoq. Deyin, biz nə edək? Biz acından ölmək istəmirik. Bəlkə siz onları bizim tələblərimizlə hesablaşmağa inandırarsınız. Onlarla danışıq, sonra bizə desəniz ki, işə çıxmaq lazımdır, biz çıxarıq. Yox, desəniz ki, ölün, ölərik. Ancaq sizin sözlünüze baxacağıq, cənab Van Qoq, başqa heç kəsin yox.

“Şarbonaj beljik” kontoru boş və qaranlıq idi. Direktor Vinsenti məmnuniyyətlə qəbul etdi və çox canıyananlıqla dinlədi.

– Mən bilərəm, cənab Van Qoq, saxtaçılar ona görə hiddətləniblər ki, meyitləri qazıb çıxartmamışıq. Qazıb çıxartsaydıq da bir şey əmələ gəlməzdi. Şirkət qərara alıb ki, bu təbəqədən daha kömür istehsal etməsin, o öz xərcini ödəmir. Bəlkə də bütöv bir ay qazmalı olacaqdıq, bəs nəticəsi? Adamları bir qəbirdən çıxarıb o biri qəbirə basdırmağın nə mənası!

– Bəs dirilər barədə? Yəni siz, saxtada əmək şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün heç nə edə bilməzsiniz? Yəni onlar bütün ömürləri boyu daim ölüm təhlükəsi altında işləməlidirlər? – Bəli, cənab Van Qoq, işləməlidirlər. Təəssüf başqa yol yoxdur. Şirkətin təhlükəsizlik texnikasını təkmilləşdirməyə vəsaiti yoxdur. Fəhlələr bu işdə mütləq uduzacaqlar, onlar heç nəyə nail ola bilməyəcəklər, çünki iqtisadiyyatın dəmir qanunları onların əleyhinədir. Hamısından pisi də odur ki, bir

həftə də işə çıxmasalar, Markass saxtası tamam bağlanacaq. Bir Allah bilir ki, fəhlələr onda nə ilə dolanacaqlar.

Vinsent tamam ümitsiz halda əyri-üyrü yollarla Kiçik Vama tərəf qaçırdı. Bəlkə də, Allah bilir, – o, acı-acı öz-özünə deyirdi, – “birdən o da bilməsə, onda necə olsun?”

Ona aydın idi ki, artıq o, kömürçixaranlara gerek deyil. Vinsent onlara deməlidir ki, yenə də o cəhənnəmə düşsünlər və bir qarın çörəkden ötrü gün ərzində on üç saat işləsinlər. Daim onları təqib edən ölümə yenə də üz-üzə dayanmalıdırlar. Yerini təkində ölümdən canlarını qurtaranlar işə vərəmin qurbanı olub yavaş-yavaş sönəcəklər. O nə qədər çalışıb vuruşdusa kömürçixaranlara kömək edə bilmədi. Hətta Allahın özü də onlara yardım edə bilmədi. Vinsent Borinaja kömürçixaranları Allah yoluna çağırmağa gəlmişdi. Bəs indi görəndə ki, kömürçixaranların köhnə düşməni saxta sahibləri deyil, qadir Allahın özüdür, onlara nə desin?

Vinsent kömürçixaranlara işə çıxmağı məsləhət gördüyü saatda, boyunlarına yenə də köləlik boyunduruğunu keçirməyi söylədiyi dəqiqədə, həmin anda kömürçixaranların gözündən düşdü, onlar üçün yararsız oldu. Hətta bundan sonra Yevangeliya komitəsi ona icazə versəydi də, moizə ilə ünsiyyət yarada bilməzdi, Allah kəlamının indi fəhlələrə heç bir faydası yox idi. Allah onlara qarşı amansız idi, Vinsent isə bu qəddarlığı yumşaltmaqdan aciz idi.

Vinsent mahiyyətcə lap çoxdan bildiyi bir şeyi qəfildən anladı. Allah bərəsindəki bütün bu danışqlar, məhkumların soyuq gecənin əbədi zülmətində tənha gəzərək vahimə və ümitsizlik içərisində təsəlli tapdıqları bəlli yalandır, uşaq aldatmasıdır. Allah yoxdur. Axı bu lap sadə bir həqiqətdir. Allah yoxdur, yalnız qarmaqarışıqlıq var, mənasız, qəddar, əzablı, kor, qaranlıq, əzəli xəotik bir aləm var.

17

Kömürçixaranlar işə çıxdılar. Yevangeliya komitəsi Teodor Van Qoqa hər şeyi xəbər vermişdi, o da Vinsentə pul və Ettənə qayıtmaq barədə xahiş dolu bir məktub göndərmişdi. Bunun əvəzində Vinsent öz komasını tərk edib yenidən Deninin yanına qayıtdı. O, Uşaq Salonuna getdi, ora ilə vidalaşdı, divarlardan qravürləri çıxartdı və onları özünün yuxarıdakı otağına köçürtdü.

Yenə də o, iflasa uğramışdı, indi yekun vurmaq vaxtı idi. Lakin yekun təskinləşdirici deyildi. Onun heç neyi yox idi – nə işi vardı, nə pulu; nə sağlamlığı qalmışdı, nə qüvvəsi; nə düşünmək bacarığı vardı, nə də arzusu; nə ruh coşqunluğu, nə şöhrət axtarmaq niyyəti, başlıcası, həyatının söykənə biləcək dayağı yox idi. Onun iyirmi altı yaşı vardı, beşinci dəfə idi ki, o, müvəffəqiyyətsizliyə uğrayırdı və hər şeyi təzədən başlamaq üçün daha özündə qüvvə hiss etmirdi.

O, güzgüdə özünə baxdı. Üzünü azacıq qıvrım sarı tük basmışdı. Saçları seyrəlmişdi, ətli dodaqları qupquru qurumuş, nazılmış, elə bil sapa çəkilmişdi, gözləri isə lap çuxura düşmüşdü, sanki zil qaranlıq mağaralarda itib-batmışdı. Bir vaxtlar hər şeyə qadir olan Vinsent Van Qoq indi limon kimi sıxılmış, büzüşmüş, quruyub qaxac olmuş, meyitə dönmüşdü.

O, madam Denidən bir parça sabun istədi, ləyənin içərisində dayanıb təpədən-dırnağadək əməlli-başlı yuyundu. Necə də arıqlamış, üzgün görünürdü, iri, qüvvətli bədəni tamam erimişdi! Vinsent üzünü səliqə ilə qırxdı, sifətindəki sümüklərin necə yöndəmsiz və yersiz çıxdığını görəndə təəccübləndi. Uzun aylardan bəri ilk dəfə olaraq saçlarını bir vaxtlar daradığı kimi daradı. Madam Deni ona öz ərinin üst köynəyini və dəyişək verdi. Vinsent geyinib, səliqəli mətbəxə düşdü. O, ər və arvad Denilərlə nahara əyləşdi, şaxtada partlayışdan sonra isti, ev xörəyi dadmamışdı. Yemək haqqında fikrin özü onda təəccüb doğururdu. Ona elə gəlirdi ki, taxta kəpəyindən hazırlanmış isti sıyıq çeynəyir.

Kömürçıxaranlara moizə oxumağın ona qadağan olunduğu barədə heç bir söz demədi, bunu ondan heç xahiş edən də olmadı, görünür, indi onların moizələrə ehtiyacları qalmamışdı. Vinsent onlarla çox az-az söhbət edirdi. İndi o, ümumiyyətlə, adamlarla nadir hallarda danışırdı. Onlarla üz-üzə gələndə ancaq "salam" deyib ötürdü, vəssalam. Daha kömürçıxaranların komalarına girmir və onların həyatı ilə maraqlanmırdı. Fəhlələr sanki nə isə başa düşüblərmiş kimi dinməz-söyləməz, indiki tələblə razılaşıb heç onun adını belə çəkmirdilər. Kömürçıxaranlar görürdülər ki, Vinsent onlardan gen gəzir, uzaq qaçır, ancaq buna görə onu heç vaxt qınamırdılar. Ürəklərində onun nə çəkdiyini başa düşürdülər. Borinajda isə həyat öz qaydasında davam edirdi.

Vinsent evdən xəbər aldı ki, Key Vosun əri qəflətən rəhmətə gedib. Lakin onda elə güclü ruh düşkünlüyü əmələ gəlmişdi ki, bu xəbər onun şüurunun haradasa lap dərinliyində itib-batdı.

Həftələr ötüb keçdi, Vinsent nə isə hadisələrin fəvqündə yaşayırdı – yeyir, yatır, gözlərini boşluğa dikib otururdu. İndi qızdırma onu getdikcə daha az narahat edirdi. O, itirdiyi gücünü toplamağa, kökəlməyə başlamışdı. Amma gözləri əvvəlki kimi, şüşəyə dönmüş meyit gözlərinə oxşayırdı. Yay girdi, qara düzlər, borular, terrikonlar günəşin parlaq şüaları altında şəfəq saçdılar. Vinsent tez-tez gəzintiyyə çıxırdı. O haraya getdiyini özü də dərk etmədən, yan-yörəsindəkilərə fikir vermədən gedirdi. Yalnız ona görə gedirdi ki, uzanmaqdan, oturmaqdan, bir yerdə durmaqdan yorulub tənə gəlmişdi. Gəzməkdən yorulanda isə, yenə də oturur, ya uzanır, ya da saatlarla ayaq üstə dayanırdı.

Əlində olan qəpik-quruşu təzəcə tükənmişdi ki, Parisdən Teodan məktub aldı; qardaşı onu dilə tuturdu ki, Borinajda vaxtını boş-boşuna itirməsin, məktubun arasına qoyduğu pulu götürüb həyatda öz yolunu yenidən tapmaq üçün qəti addımlar atsın. Vinsent pulları madam Deniyə verdi. Borinaj xoşuna gəlməyə də burada qaldı, ona görə ki, getməyə bir yeri yox idi, həm də yerindən dəbərmək üçün çox böyük səy tələb olunurdu.

O, Allahını da itirmişdi, özünü də. İndi o, yer üzündə ən qiymətli adamını – ona daim əziz və yaxın olan, onu Vinsentin arzu etdiyi kimi başa düşə bilən yeganə qardaşını da itirmişdi. Bəli, Teo öz qardaşını tamam unutmuşdu. Vinsent bütün qışı ondan həftədə bir-iki dəfə məktub alardı, bunlar qardaşına maraqlı dolu geniş, canlı, gümrəhlik tələqin edən məktublardı. İndi isə məktubun arası kəsilmişdi. Ona qardaşı Teo da inamını itirmişdi, artıq heç nəyə ümidi qalmamışdı. Vinsent tamam tək qalmışdı, son dərəcədə tək, hətta Allah da ondan üz döndərmişdi. Vinsent bu dünyada özünün tənhalığını, canlı meyitə çevrilməsini, nə üçün burada qalmasını başa düşürdü.

Yayın ardınca payız hiss edilmədən gəldi. Borinajın onsuz da az olan göylüyü solub məhv oldu, lakin Vinsentin daxilində nə isə oyanmışdı. O hələ də öz həyatına ayıq baxa bilmirdi, amma başqalarının həyatı onu maraqlandıрмаğa başlamışdı. Vinsent meylini kitablara salmışdı. Mütləliyə ona həmişə qərribə bir sevinc gətirirdi, indi isə o, başqalarının qələbəsi və məğlubiyyəti, kədəri və sevinci barədə oxuyarkən şəxsi fəlakətini unudurdu.

Hava imkan verən kimi o, çölə çıxır və bütün günü orada mütaliə edərdi, yağış yağanda öz otağına girib yatağında uzanar, yaxud da Deninin mətbəxindəki kreslodə oturub saatlarla kitabdan ayrılmazdı. Beləliklə o, özü kimi mübarizəyə qoşulan yüzrlə adi adamların həyatına, onların kiçik qələbələrində və böyük məğlubiyyətlərinə vəqif olardı, həm də qarşısında yavaş-yavaş nə isə bir məqsəd görünməyə başlayırdı. İndi o öz-özünə dönə-dönə eyni şeyi təkrar edib: "Mən uğursuzam! Uğursuz! Uğursuz!" demirdi. Özünü tez-tez suala tuturdu: "İndi mən nə etməliyəm? Mən nəyə daha çox yararam? Bu dünyada mənim əsl yerim hardadır?" Əlinə keçən hər kitabda o, necə olacağına, nəyə can atacağına cavab axtarırdı.

Evdən yazırdılar ki, onun keçirdiyi həyat dəhşətlidir; atasının deyində görə, Vinsent avaranın biri olub, hamı tərəfindən qəbul edilmiş ədəb və əxlaq qaydalarına meydan oxuyur. Nəhayət, nə vaxt yenidən bir işin qulpundan yapışacaq, işləməyə başlayıb özünə çörək pulu qazanacaq, cəmiyyət üçün yararlı adam olacaq, yer üzündə ümumi əməyə öz payını verə biləcək?

Vinsent özü də bu suallara cavab axtarırdı.

Nəhayət, o, mütaliədən tənqə gəldi, artıq əlinə kitab ala bilmirdi. Məğlubiyyətinin ilk həftələrində o, həddindən artıq sarsılmış, yorulmuşdu, onun qəlbində heç bir hissə yer qalmamışdı. Sonralar yenə də o öz hisslərini və fikirlərini mütaliə ilə sanki boğurdu. Demək olar, tamamilə sağalmışdı, elə bil aylarla daxilinə dolmuş iztirablar axını birdən-birə üzə çıxmış və coşaraq onun bütün vücudunu təzədən dərd-qəmlə, ümitsizliklə bürümüşdü. Ağlının kəsdiyi dəlillər artıq onu sakitləşdirmirdi.

O, həyatının ən ağır dəqiqələrini, ən ağır çağlarını yaşayırdı və bunu özü də dərk edirdi.

Hiss edirdi ki, özündə nə isə qiymətli bir şey var, anlayırdı ki, dünyada sonuncu səfeh, axmaq deyil, o, bir heç deyil, o, insanlara az da olsa xeyir verə bilər. Amma necə? Adı rəsmi vəzifəyə yaramırdı, qabiliyyəti çatan hər şeyi sınaqdan çıxarmışdı. Yoxsa o, ancaq uğursuzluğa, əzabı məhkum olunub? Doğrudanmı onun ömrü artıq sona çatıb?

Bu suallar onun beynində üsyan edirdi, ancaq onlara cavab tapa bilmirdi. Vinsent sanki yuxulu vəziyyətdə yaşayırdı. Qış yaxınlaşırdı. Tez-tez hirsələnən atası pul göndərməyin arasını kəsirdi; Vinsent Denigildə yeməkdən də imtina edir, ac qalırdı. Belə vaxtlarda Teonun

vicdanı dözmür, ona Ettendən azacıq pul göndərirdi. Sonra Teonun da hövsələsi tükəndi, bu zaman qəflətən valideynlik qayğısını əsirgəməyən atasının ona köməyi çatırdı. Arada elə vaxtlar olurdu ki, Vinsent gūnaşırı yeməyə məcbur olurdu.

Bir dəfə, aydın noyabr günlərindən birində Vinsent Markass şaxtasının yanında, fikirsiz, boş-boşuna veyllənirdi, sümükləri çıxmış dizləri əsirdi, paslı dəmir çarxın üstündə oturdu. Darvazadan qoca kömürçüxaran çıxdı, qara kepkasını gözlərinin üstünə basmışdı, əllərini ciblərinə soxmışdu, çiyinləri əyilmişdi, sümükləri çıxmış dizləri əsirdi. Bu adam nə isə Vinsentin diqqətini cəlb etdi. O, fikirləşmədən, heç bir məqsəd güdmədən, əlini cibinə salıb karandaş qırığı və evdən gələn məktubu çıxartdı, cəld zərfin o biri üzünə qara düzdə gəzişən kiçik insan fiqurunu çəkdi.

Sonra o, zərfin içindən atasının ona göndərdiyi məktubu çıxartdı – vərəqin bir tərəfi təmiz idi. Bir neçə dəqiqədən sonra, şaxtanın darvazasında daha bir kömürçüxaran göründü, on yeddi yaşlı bir gənc idi. O, qocadan hündür, qamətli idi, kərpic divar boyu, dəmir yollarına tərəf addımlayanda çiyinlərinin cizgilərində nə isə bir gümrahlıq hiss olunurdu. Oğlan gözden itənədək Vinsent bir neçə dəqiqə nə isə qaralayıb kağıza çəkdi.

19

Vinsent Denigildə bir Qom ağ kağız və yoğun karandaş tapdı. Öz qaralamalarını stolun üstünə düzdü və onları yenidən çəkməyə başladı. Barmaqları qatlanmır və onun sözüne baxmırdı, özünün istədiyi cizgiləri heç cür kağıza köçürə bilmirdi. O, karandaşdan çox pozandan istifadə edirdi, bununla belə, bu işdən əl çəkmirdi. O qədər aludə olmuşdu ki, qaranlığın nə vaxt düşdüyünü hiss etmədi. Madam Deni qapını döyəndə o təəccübləndi.

– Cənab Vinsent, şam yeməyi stolun üstündədir, – madam Deni dedi.

– Şam yeməyi! – Vinsent dilləndi, – heç adamın inanmağı gəlmir ki, axşam düşüb!

Stol arxasında ər-arvad Denilərlə deyib-gülür, səmimi söhbətlər edirdi, onun gözlərində keçmişin parıltısı əmələ gəldi. Denilər mənalı-mənalı bir-birinə baxdılar. Şam yeməyini cəld yeyib qurtaran Vinsent üzrxahlıq edib dərhal öz otağına çəkildi. Neft lampasını yandırdı, şəkillərini divara sancdı və geri çəkildi ki, uzaqdan baxsın.

– Pisdir, – o, rəsmlərə diqqətlə baxa-baxa astadan dedi. – Çox pisdir. Bəlkə sabah daha yaxşı çəkə bildim.

Vinsent yanar lampanı baş tərəfdən yerə qoyub çarpayıya uzandı. O, heç şey haqqında fikirləşmədən gözlərini rəsmlərdən çəkirdi, sonra baxışlarını elə oradaca, divardan asılmış qravürlərə çevirdi. Əslində, o bu qravürləri yeddi ay əvvəl Uşaq Salonundan apardıqdan sonra ilk dəfə idi ki, görürdü. Birdən ona elə gəldi ki, şəkillərin xiffətini çəkir. Vaxt vardı Rembrandtın, Millenin, Jül Düprenin, Delakruanın, Marisin kim olduğunu yaxşı bilirdi. Bir vaxtlar ona mənsub olan gözəl reproduksiyaları, Teoya və valideynlərinə göndərdiyi bütün litoqrafiya və qravürləri yadına saldı. O, Londonun və Amsterdamın muzeylərində gördüyü gözəl tabloları gözünün qabağına gətirdi, bu sənət əsərləri barəsində fikirləşən, artıq özünü bədbəxt hiss etməyən Vinsent çox dərin, sağlam yuxuya getdi. Arabir çırtıldaayan və getdikcə işığı zəifləyən neft lampası, nəhayət, söndü.

O, səhər çox erkən, saat üçün yarısında oyandı, özünü gümrah və qıvrıq hiss edirdi. Çarpayıdan yüngülce tullandı, yoğun karandaşlarını və yazı kağızını götürdü, çörəxanada nazik bir taxta parçası tapdı və Markass saxtasına tələsdi. Hələ dan yeri sökülmemişdi, yenə də həmin paslı dəmir təkərin üstündə yerini rahatladı və kömürçixaranların nə vaxt keçib gedəcəklərini gözlədi.

O, hər adamdan aldığı ilk təəssüratı yalnız qeyd etməyə çalışır, tələsik cızmaqara edirdi. Bir saatdan sonra, bütün kömürçixaranlar keçib getdikdə onun vərəqlərində üzleri aydın çəkilməmiş beş fiqur vardı. Vinsent tələsik evə qayıtdı, yuxarıda, öz otağında bir fincan kofe içdi, hava tamam işıqlaşanadək qaralamalarının üzünü köçürtdü. O, borinajlıların fiqurlarına özünün çox yaxşı duyduğu, lakin kömürçixaranlar onun yanından tez ötüb keçdiklərinə görə qaranlıqda tuta bilmədiyini bir qədər qəribə və cazibədar xarakterləri vermək istəyirdi.

Bu qaralamalardakı anatomiya düzgün deyildi, uyğunluq pozulmuşdu, şəkil isə lap gülməli və yöndəmsiz görünürdü. Bununla belə, kağız üzərində təsvir olunanlar borinajlılara oxşayırdılar, onları heç kəslə səhv salmaq olmazdı. Öz acizliyinə, bacarıqsızlığına özü də mat qalmış Vinsent şəkilləri cırdı. Sonra o, Allebinin qış günü küçədə isti su, bir də kömür apararı qarını təsvir olunmuş qravürləri ilə üzbeüz, çarpayının kənarında oturdu və onun üzünü köçürməyə başladı. Qarının xarakterini tutmaq mümkün olmuşdu, lakin nə qədər əlləşib çalışsa da evlərin və küçələrin fonunda fiqurun nisbətini verə bilməmişdi. Vinsent vərəqi

yumrulayıb küncə atdı, sonra da Bosboomun səmada qaçısan buludların fonunda tənha ağacı təsvir edən etüdü ilə üzbeüz stulda oturdu. Burada hər şey sadə görünürdü: ağac, bir ovuc gilli torpaq, yuxarıda isə süzən buludlar. Amma Bosboom son dərəcə dəqiq idi, çox zərif görünürdü, Vinsent inandı ki, həddindən artıq təmkin və səbir tələb edən sadə predmetləri təsvir etmək adətən, hər şeydən çətinidir.

Səhər hiss olunmadan keçdi. Vinsentin kağızı qurtaranda öz avadanlığını ələk-vələk elədi, nə qədər pulu qaldığını dönə-dönə hesabladı. Onun iki frankı vardı, yaxşı kağız və bəlkə də kömür karandaşı almaq ümidi ilə Monsa yola düşdü. Mons on iki kilometr aralıda yerləşirdi. Kiçik Vamla Vam arasındakı hündür təpəni aşanda gördü ki, komaların qapılarından saxtaçı arvadları ona baxırlar. Özünün adətən “*bonjour*” dediyi sözə indi ixtiyarsız olaraq “*Comment, ça va?*”¹ sözlərini də əlavə etdi. Monsa gedən yolun ortasında olan kiçik şəhər Patyurajda, çörək dükanının pəncərəsində o, qəşəng bir qız gördü. O, dükana girdi və yalnız qıza baxıb zövq almağın xatirinə beş santime yağı bulka aldı.

Patyurajla Kem arasındakı çöl leysandan sonra yamyaşıl görünürdü. Vinsent qət etdi ki, yaşıl karandaşı olanda bir də buraya gəlib bu mənzərəni çəksin. Monsda o, saya, sarımtıl kağızlı albom, kömür və qurğuşun karandaşlar aldı. Mağazanın yaxınlığında, dükanda qədim qravürlər satırdılar. Heç nə almayacağını çox gözəl bilən Vinsent düz bir saat onların arasında eşələndi. Satıcı da Vinsentlə birlikdə qravürlərə baxmağa başladı, onlar muzeydə gəzir, köhnə tanışlar kimi hər şəklın önündə dayanıb zövq alır, hər tablo barəsində söhbət edirdilər.

– Mən sizdən üzr istəyirəm, – qravürlərə doyunca baxdıqdan sonra Vinsent axırda dedi. – Mənim qara qəpiyim də yoxdur, sizdən heç bir vərəq də ala bilmərəm.

Satıcı qallara məxsus hərəkətlə əllərini başı üstünə qaldırdı.

– O-oo, bunun heç dəxli yoxdur! Buraya yenə gəlin, cibinizdə bir santim olmasa da.

Vama qədər olan on iki kilometr yolun hamısını Vinsent elə getdi ki, sanki xoş bir gəzintiyyə çıxmışdı. Günəş kömür piramidaları ilə diş-diş olmuş üfünün arxasında gizlənir və orda-burda süzən buludların uclarını zərif sədəfi rəngə boyayırdı. Vinsentə elə gəlirdi ki, Kemin kiçik daş evləri sanki təbiətin özü tərəfindən yaradılmış sənət əsərləri

¹ Necəsiniz? (*frans.*)

– çərçivəyə salınmamış qravürlərdir, o, təpəyə qalxanda isə, hiss etdi ki, aşağıda uzanan yaşıl vadi rahatca nəfəs alır. Niyəsini anıqdıra bilməsə də, özünü xoşbəxt sayırdı.

Ertəsi gün o, Markass terrikonuna getdi, yamaclarını eşələyib qara qızıl qırıntıları çıxartdıqları dağa dırmaşan qızların, qadınların şəklini çəkdi. Nahardan sonra o, Denilərə dedi:

– Xahiş edirəm, bir dəqiqəliyə stol arxasında oturun. Mən bir şey etmək istəyirəm.

O öz otağına qaçıb albom və karandaş gətirdi, öz dostlarının çox oxşar portretlərinin eskizlərini qaraladı. Madam Deni ayağa qalxıb Vinsentin çiyni üstündən alboma nəzər saldı.

– Ax, cənab Vinsent! – o, ucadan dedi. – Siz ki, rəssamsınız!

Vinsent qızardı.

– Siz nə deyirsiniz, – o etiraz etdi. – Bu yalnız əyləncədir.

– Xeyr, sadəcə olaraq bu çox əladır, – madam Deni təkid etdi. – Mən burda elə bil lap canlıyam.

– Doğrudur elə bil! – Vinsent güldü. – İş ondadır ki, elə bil bir balaca, amma tamamilə yox.

O öz yeni məşğuliyyəti barədə evdə valideynlərinin necə münasibət bəsləyəcəklərini çox yaxşı bildiyindən onlara bir kəlmə də yazmamışdı. “Oh, Vinsent yenə də hoqqa çıxarır! Görəsən, nə vaxt ağıllanacaq, nə vaxt əməlli-başlı bir işin qulpundan yapışacaq!”

Bütün bunlardan əlavə, bu yeni məşğuliyyətin maraqlı bir xüsusiyyəti vardı: bu məşğuliyyət onun özünə aid idi, başqasına yox. O öz şəkilləri barədə nə danışa, nə də yazı bilirdi. Vinsent ömründə heç nəyi bu şəkillər kimi qısqançlıqla gizlətmirdi: bu şəkillərə yad gözlərin baxacağı fikrini heç ağına da sığışdırmırdı. Bəlkə onlardakı son ştrixinə qədər hər şey yalnız dəyərsiz bir diletantlıqdan başqa bir şey deyil, nə olur-olsun, bu şəkillər onun üçün müqəddəsdir.

Vinsent yenə də kömürçixaranların komasına girib-çıxırdı, amma indi onun əlində Bibliya əvəzinə albom və karandaş vardı. Kömürçixaranlar onun gəlişinə əvvəlkindən heç də az sevinmirdilər. Vinsent uşaqların döşəmədə necə oynadıqlarını, ailənin işdən sonra necə şam etdiyini çəkirdi. O öz albomunda Markassı uzun boruları ilə birlikdə, qara çölləri, yarığın o tərəfindəki şam meşəsini, Patyurajın kənarında yer şumlayan kəndliləri təsvir edirdi. Pis havada öz otağında oturaraq divardan asılmış qravürlərin və bir gün əvvəl özünün çəkdiyi qaralama

eskizlərin üzünü köçürürdü. Axşam yatağa uzanarkən o fikirləşirdi ki, əgər bir-iki iş görə bilibsə, demək, gününü hədəf keçirməyib. Səhər isə, dünənki yaradıcılıq məstliyindən ayılında özünü inandırır ki, şəkilləri çox pis, son dərəcə pis çəkilib. Tərəddüd etmədən onları bir kənara tullayırdı. Vinsent ona əzab verən sıxıntıdan qurtara bilməmişdi, özünü ona görə xoşbəxt hesab edirdi ki, öz bədbəxtliyi barədə bir dəfə də fikirləşmirdi. O bilirdi ki, öz zəhməti ilə dolanmağa cəhd etmədən atasının və qardaşının hesabına yaşamaq ayıbdır, ancaq bunu tez unudurdu və özünü tamamilə şəkil çəkməyə həsr edirdi.

Bir neçə həftədən sonra qravürlərin üzünü dəfələrlə köçürərkən, başa düşdü ki, təkmilləşmək istəyirsə, mümkün qədər çox şəkil surəti köçürməlidir, həm də mütləq usta sənətkarların. Az qalırdı bir il olsun ki, Teodan bir barmaq kağız almırdı, nəhayət, Vinsent öz uğursuz şəkil qalağına baxıb vüqarını boğdu və özü qardaşına məktub yazdı:

“Əziz Teo!

Səhv etmirəmsə, bir vaxtlar səndə Millenin “Çöl işləri” vardı.

Zəhmət olmazsa, onları qısa müddətə, poçtla mənə göndər. Məsələ burasındadır ki, mən Bosboomun və Allebenin böyük etüdlərinin üzünü köçürürəm. Əgər sən mənim şəkillərimə baxsaydın, bəlkə də razı qalardın.

Hər nəyin varsa, hamısını göndər, məndən nigaran qalma. Əgər bu işi davam etdirməyə imkanım olsa, necə olursa-olsun, öz yerimi tapacağam.

Sənə çəkdiyim şəkildən aralanaraq yazıram, bu işi tezliklə tamamlamağa çalışıram. Xülasə, sağ ol, sağlıqla qal, mümkün qədər qravürləri tez göndər.

Əllərini bərk-bərk sıxıram.

Vinsent”.

Vinsentdə tədricən daha bir arzu baş qaldırdı – öz işi barədə hər hansı bir rəssamla görüşüb söhbət etmək, nəyin yaxşı, nəyin isə pis olduğunu öyrənmək istəyirdi, bu, ona çox vacib idi. O bilirdi ki, çəkdikləri rəsmlər çox pisdir, bununla belə, şəkillərin qüsurluğunu görüb etiraf etmək onun üçün çətin idi. Müəlliflik vüqarından gözləri tutulmamış, yad, özü də ciddi gözə ehtiyacı vardı.

Bəs o kimə müraciət edə bilərdi? Bu hətta arzu da deyildi, onun həftələrlə yalnız su və çörəklə dolandığı, qışda isə ona hakim kəsilən

acılıqdan daha qüvvətli, əsl acılıq idi. Yer üzündə digər rəssamların, onun kimi insanların mövcud olduğunu daim hiss etmək ona çox vacib idi – yəqin ki, onlar da Vinsentin özü kimi sənətkarlıq barədə, onun fikirləşdiyi şeylər barədə baş sındırırlar: rəssam işinə ciddi yanaşanlar bəlkə də onun şəkillərini insafla qiymətləndirirlər. Vinsent bilirdi ki, Maris və Mauve kimi adamlar bütün həyatlarını rəngkarlığa həsr etmişlər. Lakin burada, Borinajda, bu, qeyri-mümkün idi.

Bir dəfə, yağışlı bir gündə, Vinsent evdə oturub qravürlərin üzünü köçürərkən birdən möhtərəm Piteresenin Brüsseldə öz emalatxanasında onu necə xəbərdar etdiyini xatırladı: "Ancaq bu barədə mənim həmkarlarıma deməyin". Bax, Vinsentə bu adam lazımdır! O, naturadan çəkdiyi şəkillərinə baxdı kömürçixaranı, girdə peçin qarşısında ev sahibəsini, terrikonda kömürüyağan qarını seçdi və Brüsselə yollandı.

Onun cibində üç frankdan bir qədər çox pulu vardı. Ona görə də o, qatarla gedə bilmədi. Brüsselədək piyada səksən kilometrə yaxın yol var idi. Vinsent elə həmin gün günortadan sonra yola düşdü, həmin axşamı, bütün gecəni və sonrakı günün çox hissəsini yola sərf etdi. Brüsselə hələ otuz kilometr qalırdı. O, dayanmadan gedə bilərdi, amma gecələməli oldu, köhnə başmaqları cırıq-cırıq olmuşdu, bir tayından barmaqları da çıxmışdı. Bütün qışı Kiçik Vamda geydiyi paltosunu qalın toz basmışdı. Vinsent özü ilə nə daraq, nə də dəyişək köynək götürmüşdü, buna görə də səhər tezdən duranda o, soyuq su ilə ancaq üzünü yudu.

Vinsent başmaqlarının içinə kartondan içlik qoyub yola düşdü. Eşiyə çıxan barmaqlarını ayaqqabının dərisi bərk sürtürdü, çox çəkmedi ki, barmaqları qanadı. Karton tez sürtülüb töküldü, ayaqları suluqladı, sonra da tez partlayan qanlı qabarlar əmələ gəldi. Vinsent acmışdı, susuzluqdan yanırıdı, həddindən artıq yorulmuşdu, amma sözlə ifadə oluna bilməyəcək dərəcədə xoşbəxt idi.

Axı o, rəssamla görüşə gedirdi!

Hələ səhərin gözü açılmamış, cibində bir santim pulu olmadığı halda o, Brüsselin ətrafındakı qəsəbəyə daxil oldu. O, Piteresenin harada yaşadığını yaxşı xatırlayırdı, küçədə tələsə-tələsə yeri yirdi. Qarşısına çıxan adamlar onu görəndə kənara çəkilir, ardınca ona baxa-baxa başlarını bulayırdılar. Amma Vinsent heç kəsi eyninə almırdı, öz qanlı ayaqlarına belə əhəmiyyət vermədən tələsirdi.

Zəngə Piteresenin qızı çıxdı. O, Vinsentin çirklə tərlə üzünə, qarışıq, pırpız saçlarına, kirli paltarına, palçığa bulanmış şalvarına, qapqara,

qanı axan ayaqlarına baxıb qışqıra-qışqıra qapıdan qaçdı. Qızının ardınca kandarda görünən möhtərəm Piteresen Vinsenti xeyli diqqətlə süzdü, onu dərhal tanıya bilmədi, sonra keşişin üzü geniş, hərərətli gülüslə işıqlandı.

– Vinsent, mənim balam! – o ucadan dedi. – Səni yenidən görməyimə necə də şadam! İçəri gəlsənə, gəl!

O, Vinsenti emalatxanaya ötürüb, rahat, yumşaq kreslodə oturtdu. Nəhayət, indi, Vinsent öz məqsədinə çatmaqda birdən-birə onun əsəbləri zəiflədi, dərhal kəskin surətdə hiss etdi ki, bir tikə pendir çörəklə o, səksən kilometrlik yolu piyada gəlib. Qəfildən donqarlaşdı, çiyinləri əyildi, təngnəfəs oldu.

– Yaxınlıqda bir dostumun boş otağı var, Vinsent. Orada özünüzi qaydaya salıb, yoldan sonra dincəlmək istəmirsiniz ki?

– Bəli, əlbəttə, istərdim. Mən ağıma gətirmirdim ki, belə yorulub əldən düşə bilərəm.

Piteresen şlyapasını götürdü və qonşularının maraqlı baxışlarına məhəl qoymadan Vinsentlə birlikdə küçəyə çıxdı.

– İndi sizin üçün yəqin ki, hər şeydən yaxşısı yatıb dincəlməkdir, – o sağollaşarkən Vinsentə dedi. – Sabah saat on ikidə işə bizə nahara gəlin. Biz çox şey barəsində danışmalıyıq.

Vinsent dəmir löyənənin içində yaxşıca yuyundu, saat altı olmasına baxmayaraq ac qarına yatağa uzandı. Səhər saat ona qədər yatdı, yalnız ona görə oyandı ki, boş mədəsində sanki dəmirçi at nallayırdı. O, ev sahibindən ülgüc, daraq, paltar şotkası istədi və səylə bütün paltarını səliqəyə saldı, ancaq başmaqlarına heç nə edə bilmədi.

Nahar zamanı Piteresen aram-aram Brüssel xəbərlərini danışdı, Vinsent isə çəkinmədən yeməyin üstünə düşmüşdü. Nahardan sonra onlar emalatxanaya keçdilər.

– Oho, görürəm siz az işləməmişiniz, elə deyilmi? Divarlarda çoxlu yeni şəkillər var, – Vinsent qeyd etdi.

– Bəli, indi mən rəssamlıqdan daha çox ləzzət alıram, nəinki moizələrdən, – Piteresen cavab verdi.

– Düzünü deyin, öz əsl işinizdən bu qədər vaxt ayırdığınıza görə vicdanınız sizi narahat etmir ki? – Vinsent təbəssümlə soruşdu.

Piteresen güldü.

– Siz Rubens barədə lətifəni eşitməmişiniz? O, İspaniyada Hollandiyanın səfiri idi, günortadan sonra həmişə vaxtını kral bağçasında molbert arxasında keçirməyə adət etmişdi. Bir dəfə pərqu

geyimli saray adamı, bağıın içi ilə gedərkən deyir: “Görürəm, bizim diplomat bəzi rəngkarlıqla əylənir”. Rubens isə cavabında ona deyir: “Xeyr, rəssam bəzən diplomatiya ilə əylənir!”

Pitersenlə Vinsent bir-birini başa düşərək baxışb bərkədən gülüş-dülər. Vinsent öz bağlamasını açdı.

– Mən bir neçə cızmaqara etmişəm, – dedi, – sizə göstərməyə üç şəkil gətirmişəm. Lütfən onlar barədə öz fikrinizi mənə deyərsinizmi?

Pitersen üz-gözünü turşutdu, o yaxşı bilirdi ki, təzə başlayan adamın işini təhlil etmək o qədər də asan iş deyildir. Buna baxmayaraq o, şəkilləri molbertə qoydu, kənara çəkilərək diqqətlə baxmağa başladı. Vinsent bir anlığa öz şəkillərinə Pitersenin gözləri ilə tamaşa elədi və acı da olsa anladı ki, onlar necə də vecsiz şeylərdir.

– O saat görünür ki, – bir qədər susduqdan sonra Pitersen dedi, – siz naturaya çox yaxın dayanmışsınız. Bu, belədirmi?

– Bəli, başqa cür də çəkmə bilməzdim. Mən əsas etibarilə dəniz qal saxtaçı komalarında çəkməli olurdum.

– Aydınır. Sizin şəkillərinizdəki əsas səhvlər də bundan ibarətdir. Bəs siz elə bir yer tapa bilməzsinizmi, orada naturadan çəkəndə uzaqda dayanmaq mümkün olsun? Sizi əmin edərim ki, onda hər şeyi daha aydın görürdünüz.

– Orada kifayət qədər böyük komalar da var. Mən ucuz qiymətə onlardan birini emalatxana kimi kirayə götürə bilərəm.

– Əla fikirdir, – Pitersen yenə də susdu. – Siz heç rəssamlıq oxumusunuzmu? Üzləri kvadrlarla çəkmişinizmi? Siz nisbəti gözləyirsinizmi?

Vinsent qızardı.

– Mən heç nə bacarmıram. Görürsünüzü, mənə heç kəs, heç nəyi öyrətməyib. Mənə elə gəlirdi ki, sadəcə olaraq qəti qərara gəlmək və çəkmək lazımdır, vəssalam.

– Xeyr, xeyr, – Pitersen məyus halda dedi. – Siz hər şeydən əvvəl elementar texnikaya yiyələnməlisiniz, onda iş düz gedər. Verin, mən sizə, bax bu qadın şəklindəki səhvlərinizi göstərim.

O, xətkeşi götürdü, fiquru kvadrlara böldü və Vinsentə nisbətin necə pozulduğunu göstərdi, sonra da dayanmadan izah edərək, şəkildəki adamın başını özü yenidən çəkməyə başladı. Təxminən bir saat işlədi, qurtardıqdan sonra bir neçə addım geri çəkildi, şəklə baxdı və dedi:

– Bax belə, indi biz, zənnimcə, fiquru düz çəkdik.

Vinsent onunla yanaşı dayanıb şəklə baxdı. Qarının şekli düzgün çəkilmişdi, nisbətə tam əməl edilmişdi, buna şübhələnmək olmazdı.

Amma bu, kömürçixaranın arvadı, terril yığan, Borinaj sakini deyildi. Bu, adi bir qadın idi, yere əyilmiş vəziyyətdə əla çəkilmiş bir qadın şekli idi. Bir kəlmə kəsmədən Vinsent molbertə yaxınlaşdı, peçin qarşısındakı qadın şeklini düzəldilmiş şeklin yanına qoydu və yenə də Pitersenin çiyininin ardında durdu.

– Hm, – Pitersen fikirli halda dedi. – Mən sizin nə demək istədiyinizi başa düşürəm. Mən bunu bütün qaydası ilə çəkmişəm, amma o, xarakterini tamam itirib.

Onlar uzun müddət yanaşı dayanaraq molbertə baxdılar.

– Vinsent, siz bilirsinizmi, – Pitersen qəfildən dedi. – Peçin yanındakı o qadın heç də pis deyil. Doğrudan pis deyil, şeklin texnikası isə dəhşətdir, heç bir nisbət gözlənilməyib, üzünə Allah bilir ki, nə olub. Əslində, deyəsən üzü heç yoxdur. Amma siz nəyi isə nəzərdə tutmuşunuz. Nəyi isə, mənim başa düşə bilmədiyim bir şeyi. Bəs siz özünüz necə, başa düşürsünüzü, Vinsent?

– Yox, başa düşmürəm. Mən sadəcə olaraq onu necə görmüşəmsə, elə də çəkmişəm.

Pitersen molbertə yaxınlaşdı. Peçin qabağındakı qadın şeklini ortaya çəkib düzəltdiyi şekli molbertdən çıxartdı və zənbilə tulladı.

– Etiraz etmirsiniz ki, – o, Vinsentdən soruşdu. – Axı mən onsuz da onu korlamışam.

Pitersenlə Vinsent oturdular. Pitersen bir neçə dəfə nə isə demək istədi, amma söz tapa bilmədi, susdu.

– Vinsent, – o, nəhayət, dedi, – mən özüm-özümə təəccüblənirəm, amma etiraf etməliyəm, bu qadın, demək olar, mənim xoşuma gəlir. Əvvəlcə o, mənə çox dəhşətli göründü, amma onda ürəyəyatan nə isə bir şey var.

– Siz niyə özünü təəccüblənirsiniz?

– Ona görə ki, bu mənim xoşuma gəlməməlidir. Burada heç şey düz deyildir, son ştrixədək! Əgər siz heç olmazsa bir az rəssamlıq məktəbində oxusaydınız bu qaralamayı cıradınız və hər şeyi təzədən başlayardınız. Ancaq hər halda qadın məni nə isə həyəcanlandırdı. And içirəm ki, mən onu haradasa görmüşəm.

– Bəlkə siz onu Borinajda görmüşünüz? – Vinsent sadələvhlüklə soruşdu.

Pitersen Vinsentə iti bir nəzər saldı ki, ciddi və ya zarafat etdiyini ayırd etsin.

– Bəli, ola bilsin, elədir ki, var. Axı siz onu simasız vermişiniz. Bu hər hansı bir qadın deyil, ümumiyyətlə, Borinaj sakinidir. Vinsent, siz saxtaçı qadınların lap ruhunu, lap qəlbini tutmusunuz, bu işə şəkil çəkməyin düzgün texnikasını bilməkdən yüz dəfə vacibdir. Bəli, sizin çəkdiyiniz qadın mənim xoşuma gəlir. O, mənə nə işə deyir. Vinsent həyəcanından titrəyirdi. Axı Piteresen təcrübəli rəssamdır, professionaldır... Şəkil doğrudan da xoşuma gəlirsə, bunu ona bağışlamağı xahiş etsəydi!..

– Siz onu mənə bağışlayarsınız mı, Vinsent? Məmnuniyyətlə bu şəkli divardan asardım. Mənə elə gəlir ki, biz bu qadınla mehriban, səmimi dost olacağıq.

20

Vinsent geriye – Kiçik Vama qayıtmağa hazırlaşanda, möhtərəm Piteresen ona öz köhnə başmaqlarını bağışladı və Borinaja bilet pulu verdi. Vinsent bu pulları nə vaxtsa, əvəzini çıxmaq şertilə, dostundan yardım kimi qəbul etdi.

Qatarda Vinsent özü üçün iki vacib məsələni dərk etdi: Möhtərəm Piteresen bir dəfə də olsa, Vinsentin baş tutmayan ruhani vəzifəsindən söhbət açmadı, onu öz sənət yoldaşı – rəssam kimi qəbul etdi. Peçin qarşısındakı qadın şəkli o qədər xoşuna gəldi ki, onu özündə saxladı, bu işə başlıca qələbədir.

“O mənə yol göstərdi, – Vinsent fikirləşdi. – Əgər mənim qaralamalarım onun xoşuna gəlirsə, deməli başqalarının da xoşuna gələcək”.

Denilərin evinə çatan Vinsent Teonun göndərdiyi “Çöl işləri”ni gördü, lakin qardaşı ona məktub göndərməmişdi. Piteresenin yanına getməsi Vinsenti o qədər ruhlandırılmışdı ki, o, çox böyük həvəslə Millenin qocasının şəklinin üzünü köçürməyə başladı. Qravürler albomu ilə birlikdə Teo qardaşına iri rəsm vərəqələri də göndərmişdi. Vinsent bir neçə günün ərzində “Çöl işləri”ndən on səhifənin üzünü köçürdü, birinci cildi çəkib qurtardı. Sonra onda çılpaq naturadan çəkmək həvəsi oyandı, Borinajda isə bu vəziyyətdə rəssam qarşısında durmağa razılıq verən bir adam tapılmadı, o, Haaqada Qupil qalereyasının müdiri, köhnə dostu Terstexə yazıb Barqın “Kömürlə məşğələlər” kitabını göndərməsini xahiş etdi.

Piteresenin məsləhətini unutmayan Vinsent Kiçik Vamın kənarında ayı doqquz franka bir saxtaçı koması kirayələdi. Bu dəfə o, ən pisini

deyil, lap yaxşı koma axtardı. Yonulmamış taxta döşəməli bu evdə iki böyük pəncərə, çarpayı, stol, stul və peç vardı. Bura kifayət qədər geniş idi, lazım olan perspektivi əldə etmək üçün modeldən uzaqlaşmaq olardı. Keçən qış Vinsent hər halda Kiçik Vamda hər evin sahibəsinə, hər uşağa kömək göstərmişdi, indi də heç kəs şəkil üçün onun qarşısında durmaqdan boyun qaçırmırdı. İstirahət günlərində kömürçıxaranlar onun komasına doluşurdular, o da öz növbəsində cəld qaralamalar edirdi. Bütün bunlar kömürçıxaranları əyləndirirdi. Onlar Vinsentin arxasına toplaşır, onun necə işlədiyinə maraqla baxırdılar.

Haaqadan “Kömürlə məşğələlər” kitab gəldi və düz iki həftə səhərdən axşamədək çalışıb oradakı altmış etüdü hamısının üzünü köçürdü. Terstex ona həmçinin Barqın “Şəkil çəkmək kursu”nu da göndərmişdi. Vinsent onu çox böyük həvəslə öyrənirdi. Vinsentin keçmişdə başına gələn beş fəlakətin beşi də unudulub yaddan çıxmışdı. Yaradıcılıq onun qəlbini sevincə o qədər doldurur və ona o qədər məmnunluq bəxş edirdi ki, o bunu hətta Allaha xidmət etdiyi günlərdə belə hiss etməmişdi. On bir gün cibində bir santimi belə olmayanda, madam Denidən bir parça çörəyi borc almağa məcbur qalandə, achiqdan şikayət etmək ağına belə gəlməmişdi. Belə bir mənəvi qida bolluğu qarşısında mədənin boş və ya dolu olmasının bir əhəmiyyəti varmı?

Bütöv bir həftəni o hər gün səhər üçün yarısında Markass saxtasına gedir və böyük vərəqlərdə kömürçıxaranların – tikanlı kollardan düzəldilmiş hasar boyu cığırla işə gedən və tutqun kölgələri sübhün toranında bir neçə dəqiqə güclə seçilən arvad və kişilərin şekillərini çəkirdi. O bu fiqurlar üçün fonu, tutqun səmada güclə seçilən saxtaüstü tikililəri və posa yığınını götürürdü. Rəsm başa çatanda Vinsent onun üzünü köçürür və məktubla Teoya göndərirdi.

Beləliklə, iki ay keçdi. Vinsent gün çıxandan günbatanadək şəkil çəkirdi, şekillərin üzünü isə lampa işığında köçürürdü. Onun qəlbində yene də hər hansı bir rəssamla görüşüb danışmaq, düz yolla gedib getmədiyini aydınlaşdırmaq, arzusu oyandı. Bəzi nailiyyətlər əldə etməsinə – əlinin məharətinin azca artmasına, gözlərinin bir qədər iti olmasına baxmayaraq özünə inamı möhkəm deyildi. Vinsent indi onu öz qanadları altına alan, təkidlə, səbirlə ona böyük sənətin başlanğıcını öyrədən əsl sənətkarla görüşmək istəyirdi. Bundan ötrü o hər şeyə hazırı: öz mürebbilərinin başmaqlarını silib təmizləyər və gündə on dəfə emalatxanayı süpürər.

Vinsentin cavanlıqdan şəkillərinə məftun olduğu rəssam Jül Breton Kiçik Vamdan yüz yetmiş kilometr aralı Kuryerdə yaşayırdı. Vinsent olan-qalan pulunu biletə xərclədi, bilet qurtarıqdan sonra beş gün də piyada getdi, ot tayalarında gecələdi, şəkillərini çörəyə dəyişdi. Vinsent Kuryerin yamyaşıl bağları arasına düşdükdə və Bretonun qırmızı kərpicdən yenice tikilmiş əla emalatxanasını gördükdə – bir anda onun bütün cəsarəti əriyib yox oldu. O, iki gün şəhəri dolaşdı, amma bu qədər elçatmaz görünən ciddi emalatxana qarşısında öz cəsarətsizliyinə üstün gələ bilmədi. Yorulub əldən düşmüşdü, bərk acmışdı, cibində bir santim pulu qalmamışdı, Piterсенin ona bağışladığı başmaqların da altı nazilib dağılmışdı, o, Borinaja qədər yüz yetmiş kilometr yolun hamısını piyada getdi. Vinsent öz komasına tam xəstə, əldən düşmüş halda çatdı. Nə pul vardı, nə də məktub. Yatağına uzandı. Şaxtaçı arvadları ərlərinin və uşaqlarının boğazından kəsdikləri cüzi qırıntılarla onu sağaldılar.

Kuryerə gediş-gəlişi zamanı o, dəhşətli dərəcədə arıqlamışdı, ovurduları yenidən batmışdı, dərinə düşmüş tünd yaşıl gözləri qızdırmadan od tutub yanırdı. Lakin xəstəlik zamanı da o, fikir aydınlığını qoruyub saxlayırdı və bilirdi ki, yenə nə isə bir qərara gəlmək vaxtı çatıb.

O özü ilə bacara bilmirdi. Necə yaşasın? Müəllim, yoxsa bukinist olsun? Bəlkə yenidən ticarətə qayıdıb şəkil satsın? Harada yaşasın? Ettəndə, valideynlərinin yanındamı? Parisdə qardaşı Teo ilə birlikdəmi? Ya Amsterdamda əmiləri ilə? Yoxsa, elə hey təsadüflər dalmca sürünüb, sərsəri həyat keçirsin, taleyin çaldığı kimi oynasın?

Bir dəfə, özünü nisbətən yaxşı hiss etdiyi günlərin birində yastığa söykənərək yatağında oturub Teodor Russonun “Landda çörəxana” şəklinin üzünü köçürərkən öz-özündən soruşurdu: “Görəsən, bu zərərsiz, lakin onun üçün əziz olan bu məşğuliyyətə çoxmu uyacaq?” Birdən kimse qapını döymədən açdı və içəri girdi. Bu, qardaşı Teo idi.

21

Vaxt Teonun xeyrinə keçmişdi. İyirmi üç yaşında ikən o, Parisdə şəkil alveri sahəsində, demək olar yaxşı ad-san çıxarmışdı, ona həmkarları da, qohumları da hörmətlə yanaşırdılar. O, kübar cəmiyyətinin bütün incəliklərinə varmışdı; necə geyinməyi, cəmiyyətdə özünü necə aparmağı, nədən danışmağı bilirdi. Teo kənarları ipək tesma ilə tikilmiş, axıra qədər kip düymələnən enli yaxalıqlı sürtük geyinmişdi,

çənəsi hündür yaxalığına söykənmiş, boynuna dəbdəbəli ağ qalstuk bağlamışdı.

Alın Van Qoqlara məxsus çox iri idi, saçları tünd-şabalıdı rəngdə idi, üzündə qadınlara məxsus çox zərif cizgiləri diqqəti cəlb edirdi, gözləri fikirli idi, çöhrəsinin ovalı çox qərribə, incə görünürdü.

O, komanın qapısına söykənib dəhşət içərisində Vinsente baxırdı. Cəmisi bir neçə saat bundan əvvəl Parisdəki evində idi. Orada onun Lui Filipp üslubunda gözəl mebeli, dəsmalı və sabununu olan əlüzyuyanı, pəncərələrində pərdələri, döşəməsində xalısı, yazı stolu, kitab şkafları, göz oxşayan lampaları, divarlara yapışdırılmış gözəl kağızları olan mənzili vardı. Vinsent isə çirki axan mələfəsiz döşəyin üstündə uzanmış, köhnə ədyala bürünmüşdü. Burada döşəmə və divarlar yonulmamış taxtadan düzəldilmişdi, bütün mebel köhnə stoldan və stuldan ibarət idi. Saçına daraq dəyməmiş Vinsent neçə vaxtdır yuyunmamışdı, üzünü və boynunu cod sarı tük basmışdı.

– Salam, Teo! – Vinsent dedi.

Teo özünü çarpayıya tulladı və diqqətlə qardaşının üzünə baxdı.

– Vinsent, sənə nə olub? Allah xatirinə, de, nə olub?

– Heç nə, indi hər şey qaydasındadır. Bir balaca xəstələnmişdim.

– Axı bu... Bura ki, heyvan yuvasıdır! Sən yəqin burada yaşamırsan... Bura sənin mənzilindir?

– Mənimdir. Burada nə var ki? Bura mənim emalatxanamdır.

– Oho, Vinsent! – Teo qardaşının saçlarını tumarladı, boğazında ilişən qəhər ona danışmağa mane olurdu.

– Nə yaxşı ki, sən burdasan, Teo.

– Vinsent, de görüm, sənə nə olub? Sən niyə xəstələnmişdin? Nə olmuşdu?

Vinsent Kuryerə səfəridən danışdı.

– Belə də, deməli sən lap halsızlaşıb əldən düşmüşsən. Yaxşı bəs sonra, sən Kuryerdən qayıdandan sonra necə, aqlıq keçirməmişən? Özünü qorumusanmı?

– Mənə kömürçüxaranların arvadları qulluq edirdilər.

– Yaxşı, bəs sən nə yeyirdin? – Teo komaya nəzər saldı. – Sənin ehtiyatın hanı? Gözümə bir şey deyir.

– Arvadlar hər gün mənə az-az gətirirlər, əllərindən gələni əsirgəmirlər: çörək, qəhvə, kəsmik, hətta bir parça dovşan əti də.

– Bu nə yeməkdir, Vinsent, sən özün bilirsən ki, çörəklə qəhvə adamı sağaltmaz! Niyə sən yumurta, tərəvəz, ət alıb yemirsən?

– Bütün bunları almaq üçün hər yerdə olduğu kimi, Borinajda da pul lazımdır.

Teo çarpayıda oturdu.

– Vinsent, Allah xatirinə, mənı bağışla! Mən bilmirdim. Mənim bütün bunlar barədə heç təsəvvürüm də yox idi.

– Boşla, qoca, sən mənim üçün bacardığını etmişən, özü də artıqlaması ilə. Özümü əla hiss edirəm. Bir neçə gündən sonra ayaq üstə duracağam.

Teo əllərini gözlərinin üstünə çəkdi, sanki ona baxmağa mane olan toru gözlərindən silmək istəyirdi.

– Yox, yox mən başa düşmürdüm. Fikirleşirdim ki, sən... Mən heç nə bilmirdim. Vinsent, mən heç nə bilmirdim...

– Ah, boş şeydir. Bütün bunlar gərəksizdir. Parisdə işlər necədir? İndi hara gedirsən? Ettəndə olmusanmı?

Teo ayağa qalxdı.

– Bu lənətə gəlmiş qəsəbədə mağaza varmı? Burada bir şey almaq olar?

– Yalnız Vamda, aşağıda təpələrin arxasında var. Yaxşısı budur, sən stul götür, əyləş. Səninlə danışmaq istəyirəm. Arıan Allah, düz iki ildir ki, bunlar davam edir!

Teo Vinsentin üzünü astaca tumarladı.

– Hər şeydən əvvəl mən sənin otağını Belçikada tapılan ən yaxşı yeməklərlə dolduracağam. Aclıq çəkmisən, Vinsent. Sənin belən bündadır, sənə bu qızdırmadan yaxa qurtaran yaxşıca dərman verərəm, yumşaq yastıqda uzanıb yatarsan. Allah, kərəminə şükür! Yaxşı ki, gəldim. Mən bilsəydim ki... Sakit uzan, mən gələnə qədər tərpenmə.

O, çıxdı. Vinsent karandaşı götürüb yenə də "Landda çörəxana" şəklinin üzünü köçürməyə başladı. Yarım saatdan sonra Teo iki oğlan uşağı ilə qayıtdı. O, bir neçə mələfə, yastıq, bir yığın banka və içərisində yeməli şeylər olan bağlamalar gətirdi. O, təmiz, sərin mələfələri çarpayuya sərdi və Vinsenti uzanmağa məcbur etdi.

– İndi isə de görüm, bu peçi necə yandırım? – o öz qəşəng sürtükünü çıxarıb qollarını çirmalayaraq soruşdu.

– Bax, orada kağız və çırpı var. Əvvəlcə onları alışıdır, sonra üstünə kömür at.

– Kömür! Sən buna kömür deyirsən? – Teo terrildən seçilmiş çirkli qırıntılara baxaraq təəccübləndi.

– Bəli, bizdəki yanacaq belədir. Dayan görüm, mən sənə peçi necə yandıрмаğı göstərim.

Vinsent yataqdan qalxmaq istəyərkən, Teo ona tərəf atıldı və qışqırdı:

– Sənin başın xarəbdir, nədir! Farağat uzan, özün də tərpenmə, yoxsa mən sənə yaxşı bir kötək ilişdirərəm!

Vinsent son aylar ərzində ilk dəfə gülümsündü. Gülüş onun qızdırmalı gözlərinin parıltısını itirdi. Teo küpələrdən birinə iki yumurta atdı, o birisinə paxla qoydu, üçüncüsünə təzə sağılmış süd tökdü və demirin üstündə çörəyi qızdırmağa başladı. Vinsent Teonun qollarını lap yuxarı çirmalayıb peçin qabağında necə qurdalanmasına göz qoyurdu və yalnız bir duyğu, qardaşının yenə də onun yanında olması, ona hər cür yeməkdən daha qiymətli idi.

Nəhayət, Teo biş-düşü qurtardı. O, stulunu çarpayuya yaxın çəkdi, yol çantasından qar kimi ağ dəsmal çıxartdı və süfrə əvəzinə onu açdı. Sonra o, paxlanın içinə əməllicə yağ saldı, ilıq bişmiş yumurtaları da ora tökdü və qaşığı əlinə götürdü:

– Bax, qoca, – o dedi, – ağzımı aç görüm. Allah bilir neçə vaxtdır, insan kimi yemək də yemirsən.

– Boşla, Teo, – Vinsent müqavimət göstərirdi. – Mən özüm yeyə bilərəm.

Teo yumurtanın sarısını qaşıqla götürdü və Vinsentin burnuna yaxınlaşdırıb dedi:

– Ağzımı aç, oğlan, yoxsa bu yumurtanı düz gözlərinə soxaram!

Vinsent yeyib yastığa söykəndi və dərin razılıq hissi ilə köks ötürdü.

– Ax, necə ləzzətlidir! – o dedi. – Mən yer üzündə dadlı şeylər olduğunu tamamilə unutmuşam. Dünyada necə dadlı şeylər varmı.

– Daha unutmazsan, mənim balam.

– Teo, bildiklərinin hamısını mənə danış. Qupilin işləri necə gedir? Mən yeni xəbərlər həsrətindəyəm.

– Sən bir az da həsrət çəkməli olacaqsan. Məndə sənin üçün ələ bir şey var ki, içən kimi dərhal yatacaqsan. İç və sakitcə uzan, qoy yemək səni əməlli-başlı bərkitsin.

– Axı mən qətiyyənlə yatmaq istəmirəm, Teo. Mən danışmaq istəyirəm. Sonra yatacam.

– Səndən soruşan varmı nəyi istəyirsən, nəyi yox? Sənə əmr edirlər. Bax bunu iç, ağıllı ol. Yatıb duranadək mən sənə kartofla gözəl bir bifşteks bişirəcəyəm, yeyən kimi dərhal sağalıb ayağa duracaqsan.

Vinsent düz axşamədək yatdı, ayılında özünü xeyli yaxşı hiss etdi. Teo pəncərənin yanında oturub qardaşının çəkdiyi şkillərə baxırdı. Vinsent uzun zaman lal-dinməz gözünü ondan çəkmədi, daxilən özündə rahatlıq və sakitlik duydu. Teo Vinsentin yatmadığını görəndə, ayağa qalxdı və ürək dolusu güldü.

– Di yaxşı! İndi nə təhərsən, özünü necə hiss edirsən? Yaxşısan-mı? Çox bərk yatmışdın.

– Çəkdiyim şkillər barədə nə deyə bilərsən? Heç xoşuna gələn varmı?

– Dayan görüm, əvvəlcə bifşteksi qızdırım. Kartofunu soymuşam, ancaq bişirməyi qalıb.

O, peçin yanında qurdalandı, çarpayının qabağına isti su ilə ləyən gətirdi.

– Hansı ülgücü götürüm, Vinsent, mənimkini, ya səninkini?

– Məgər üzümü qırxmamış bifşteksi yemək olmaz?

– Yox da, bu olmadı ki! Əvvəlcə boynunu, qulaqlarını yumasan, daranmasan bifşteksə toxunmaq olmaz. Bu dəsmalı çənənin altına sox.

O, səliqə ilə Vinsentin üzünü qırxdı, saçını daradı və yol çantasından çıxartdığı təzə köynəyini onun əyninə geyindirdi.

– Əla! – o, bir neçə addım geri çəkilib öz işindən həzz alaraq qışqırdı. – İndi sən Van Qoqa oxşayırsan, oxşayırsan!

– Cəld ol, Teo! Bifşteks yanır!

Teo yenə də stolu çarpayıya yaxın çəkdi, qalın, dadlı bifşteksi, yağda qızardılmış kartofu və südü stolun üstünə qoydu.

– Teo, yəni sən belə fikirləşirsən ki, mən bu bifşteksin hamısını yeyəcəyəm?

– Şübhəsiz ki, yox. Yarısını özüm aşıracağam. Di başla görüm. Birçə gözlerini bərk-bərk yummaq qalır, onda hər şey lap evdəki, Ettendəki kimi olacaq.

Nahardan sonra Teo Vinsentin qəlyanını Paris tütününü ilə doldurdu.

– Çək, – o dedi. – Düzü, sənə belə şeyi qadağan etmək lazımdır, amma mənə elə gəlir ki, əsl tütün ziyandan çox xeyir gətirər.

Vinsent qəlyanı ləzzətlə sümürür, aradır onun ilıq, bir qədər də nemli çubuğunu yanağına sürtürdü. Teo isə buluda bənzər tüstü laylarını havaya püskürərək fikirli-fikirli divarın kələ-kötür taxtalarına baxır və Brabantda öz uşaqlığını görürdü. Vinsent həmişə onun üçün yer üzündə ən yaxın, ən əziz adam olmuşdu, atasından da və anasından

da xeyli yaxın. Vinsentin səbəbinə onun bütün uşaqlıq çağları aydın və çox gözəl keçmişdi. Parisdə olduğu bu bir il ərzində o, Vinsenti tamam unutmuşdu, lakin bundan sonra heç vaxt yaddan çıxarmayacaq. Vinsentsiz onun həmişə nəyi işə çatmırdı. Hiss edirdi ki, onlar ikisi də nə işə bütöv bir tamın ayrı-ayrı hissələridir. Birlikdə onlar öz həyat məqsədlərini daha aydın görürdülər, ayrılıqda isə çıxılmaz vəziyyətə düşürdülər. Birlikdə onlar həyatın mənasını başa düşür, qədrini bilirdilər, təklikdə, Vinsent olmayan vaxtlarda dəfələrlə öz-özündən soruşurdu bütün bu cəhdlər və uğurlar nəyə gərəkdir? O istəyir ki, Vinsent həmişə yanında olsun, onda həyat dolğun olar. O, Vinsentə də lazımdır, axı Vinsent hələ uşaqdır. Onu bu uzaq deşikdən çıxarmaq, yenidən ayaq üstə qoymaq lazımdır. Ona anlatmaq gərəkdir ki, vaxtını boş yerə sərf edir, onu hər nə təhər olsa, silkələmək lazımdır ki, yeni məqsəd, yeni qüvvə əldə etsin.

– Vinsent, – o dedi, – bir-iki gün gözləyək, sən bir qədər özünə gəl, sonra sənə evimizə, Etenə aparacağam.

Vinsent bir neçə dəqiqə qəlyanını tüstülətdi və hay vermədi. O, yaxşı başa düşürdü ki, indi hər şeyi lap dəqiq müzakirə etmək lazımdır və bunun üçün də, bədbəxtlikdən, sözdən başqa bir vasitə yoxdur. Neyləmək olar, görünür, o, Teoya öz qəlbini tamam açmalıdır. Onda hər şey qaydasına düşər.

– Teo, mənim evə qayıtmağımın mənası varmı? Özüm də istəmədən ailəmizin gözündən düşmüşəm, hər halda mənə şübhə ilə baxırlar. Buna görə də fikirləşirəm ki, qohumlardan uzaq olsam, mənə unutsalar yaxşıdır. Tez-tez mənə ehtiras bürüyür, hər dəqiqə axmaq hərəkətlərə yol verə bilərəm. Dilimi saxlaya bilmirəm, səbir etmək lazım gələn yerdə tələsirəm. Bundan ötrü özümü təhlükəli, heç bir şeyə yaramayan adamı hesab etməliyəm? Zənn etmirəm. Ancaq bu ehtirasın özünü yaxşı bir işə yönəltmək pis olmazdı. Məsələn, məndə şkillərə və kitablara qabağalınmaz bir yanğı var, bütün həyatım boyu oxumaq istəyirəm – bu mənə çörək qədər vacibdir. İnanıram ki, sən mənə başa düşərsən.

– Bu doğrudur, – o cavab verdi. – Doğrudur, bəzən mən çörək pulunu özüm qazanmışam, bəzən də mənə onu dostlarım sədəqə verib. Bu həqiqətdir, bir çox adamların etibarını itirmişəm, maliyyə vəziyyətim çox acınacaqlıdır, gələcəyim isə zülmət kimi qaranlıqdır. Məgər bu, mənim hökmən düşkünləşməyimmə deməkdir? Teo, mən

mütləq seçdiyim yolla getməliyəm. Əgər axtarışlar aparmasam, mütləyin daşını atsam, buna etinasızlıq göstərsəm, bax, o vaxt mən həqiqətən batmış olaram.

– Sən mənə nəşə başa salmaq istəyirsən, qoca, əgər işin nə yerdə olduğunu anlayırsansa, qoy Allah mənə qənim olsun.

Vinsent yanar kibrit çöpünü tütünə lap yaxınlaşdırıb qəlyanı sümürdü.

– Mən, – dedi, – ikimizin Reyveykdəki köhnə dəyirmanının yanında gəzdiyimiz vaxtları yaxşı xatırlayıram. Onda biz çox şeyə eyni gözlə baxırdıq.

– Vinsent, sən o vaxtdan bəri çox dəyişmişən.

– Bu, o qədər də doğru deyil. O vaxt mənim həyatım çox asan və yüngül idi, bu doğrudur, həyata olan baxışıma gəldikdə, heç bir şey dəyişməyib.

– Sənin xoşbəxtliyin naminə mən buna inanmaq istərdim.

– Sən elə fikirləşmə ki, Teo, mən faktları danıram. Mənim heç bir günahım yoxdur, mən yalnız bir şey narahat edir – necə edim ki, insanlara lazım olum. Doğrudanmı, mən özümə faydalı bir iş tapa bilərəm?

Teo stuldan durdu, neft lampası ilə əlləşdi və nəhayət, onu yandırdı. Bir stəkan süd töküdü:

– İç, – dedi, – mən istəmirəm, sən yenə də zəifləyib əldən düşsən.

Vinsent südü elə yeyin içdi ki, az qaldı çəçəsin. Dodaqlarını silməmiş yenə dilləndi.

– Bizim sirli fikirlərimiz həyatda öz ifadəsini tapa biləcəkmi? Ola bilsin sənin qəlbində gur alov atəş saçsın, amma qızınmağa gələn olmasın. Keçib gedənlər yalnız borudan azca tüstü çıxdığını görəcek və öz yollarına davam edəcəklər. De, nə etmək olar? Bu daxili alovu qorumaq, əzizləmək, qızınmaq üçün kimsənin bura yaxınlaşacağı vaxtı səbirlə gözləmək lazımdırımı?

Teo stuldan keçib çarpayıda əyləşdi.

– Bilirsən, indi mənim xəyalımdan nə keçdi? – o, soruşdu.

– Yox, bilmirəm.

– Reysveykdəki köhnə dəyirman.

– Yamanca gözəl idi... o dəyirman... Düzdür?

– Düzdür.

– Eh, bizim uşaqlığımız da gözəl idi.

– Sən mənim uşaqlıq çağlarımı unudulmaz eləmişən, Vinsent. Mənim bütün ilk xatirələrim səninlə bağlıdır.

Uzun müddət hər ikisi susdu.

– Vinsent, mənə sən başa düşürsən – dediyim hər kəlmə valideynlərimizin tapşırığıdır, özümdən düzəltmirəm. Məni buraya göndərdilər ki, səni dilə tutum, Hollandiyaya qayıdsan, yaxşı bir iş düzələsən. Tapşırıqlar ki, səni bir qədər məzəmmət edim.

– Hə, Teo, onların dediklərinin hamısı tamam həqiqətdir. Ancaq onlar başa düşməzlər ki, mən niyə belə edərəm, bilmirlər ki, gördüyüm bu işlər mənim bütün həyatım üçün nə qədər vacibdir. Düzdür, mən düşkünləşmişəm, əvəzində sən irəli getmişən. Əgər indi heç kəs mənə sevmirsə, əvəzində səni sevirlər. Elə buna görə də mən xoşbəxtəm. Bunları sənə səmimi qəlbədən deyirəm, həmişə də deyəcəyəm. Amma çox istərdim ki, sən mənim şəxsimdə islah olunmaz bir avara görməyəsən.

– Gəl bunu unudaq. Əgər bütöv bir il sənə məktub yazmamışamsa, bu, yalnız diqqətsizlik üzündəndir, məzəmmət deyil. Mən sənə inanırdım, əl-ələ tutub Zyundert çəmənlindəki hündür otların arası ilə gəzdiyimiz vaxtlardan inanırdım. Elə indinin özündə də sənə az inanmıram. Mən yalnız sənin yanında olmaq istəyirəm, bilirəm onda sən hər nə etsən də axırı yaxşı olar.

Vinsent bir vaxtlar Brabantda olduğu kimi, şən, ürək dolusu güldü.

– Sən necə də xeyirxahsan, Teo.

Birdən Teo nə işə etmək ehtirası ilə coşdu.

– Qulaq as, Vinsent, gəl elə indidən, təxirə salmadan, hər şeyi həll edək. Mənə elə gəlir, sənin bütün düşüncələrinin arxasında nəyə işə nail olmaq istəyi, sənə xoşbəxtlik və uğur gətirəcək bir şey etmək arzusu gizlənilir. De görüm, qoca, sənin arzun, diləyin nədir? Son il yarımda Qupil və onun kompaniyası iki dəfə mənim maaşımı artırıb. İndi mənim o qədər pulum var ki, hara xərcləyəcəyimi bilmirəm. Nəyə işə nail olmaq istəyirsənsə, köməyə ehtiyacın varsa, əgər həyatda öz işini tapmışansa, açığını de, biz bir növ şirkət yarada bilərik. Sən tərəfdən emək olar, mən tərəfdən işə kapital. Əlin gətirəndə də sən mənim kapitalımı faizi ilə birlikdə qaytara bilərsən. Düzünü de, sənin heç bir planın yoxdur? Sən, yəqin, bütün həyatın boyu, gələcəkdə nə ilə məşğul olacağını çoxdan qərara almısan! Vinsent Teonun indicə pəncərənin yanında durub nəzərdən keçirdiyi qalaq-qalaq şəkillərə göz yetirdi. Onun sifətini təəccüblü bir gülüş bürüdü, sonra inamsızlıq

duyuldu, daha sonra çöhrəsində gizlədə bilməyən bir sevinc alışı. Heyrətlə baxışlarını qaldırıb ağzını araladı, gözləri isti günəş şüaları altında günəbxanlar kimi açıldı.

– Bu nə böyük xoşbəxtlikdir! – o, astadan dilləndi. – Mən elə məhz bunu demək istəyirdim, amma bacarmırdım.

Teo da şəkillər yığımına baxdı.

– Mən sənə nə arzuladığımı çoxdan bilirdim, – o dedi.

Vinsent sevincindən titrəyirdi, o, elə həyəcan keçirirdi ki, sanki dərin, uzun bir yuxudan ayılmışdı.

– Teo, sən bunu mənədən daha tez başa düşdün! Mən bu barədə heç fikirləşməyə cürət etmirdim. Mən qorxurdum. Əlbəttə ki, mənə öz peşəm var, mən bu işdən əl çəkən deyiləm. Bütün ömrüm boyu özüm də bilmədən bu eşqlə yaşamışam. Mən Amsterdamda və Brüsseldə oxuyarkən gördüklərimi sonsuz məhəbbətlə kağızda əks etdirmək, çəkmək istəyirdim. Ancaq əl-qol atmağa qorxurdum. Qorxurdum ki, bu mənə əsl işimə mane olar. Əsl iş! Mən necə də kor imişəm! Son illər daxilimdə üzə çıxmağa can atmaq istəyən nəyə isə müqavimət göstərirdim, mən bu həvəsi öz daxilimdə boğurdum. Budur bax, mənə iyirmi yeddi yaşım var, həm də heç nə etməmişəm! Gör mən nə qədər axmaq və kör olmuşam!

– Qəm yemə, Vinsent. Sən öz enerjinlə, qətiyyətinlə hər hansı bir həvəskardan min dəfə çox şey edə bilərsən. Qabaqda sənə hələ bütöv bir həyatın var.

– Hər halda, heç olmazsa bir on ilim var. Bu müddətdə mən dəyərlə bir şey etməyə macal taparam.

– Əlbəttə, taparsan! Ürəyin harda istəsə, orada da yaşaya bilərsən: Parisdə, Brüsseldə, Amsterdamda, Haaqada. Özün qərara gəl, haranı istəyirsən seç, mən hər ay sənə pul göndərəm. Bəlkə bunun üçün uzun illər sərf etməli oldun, ruhdan düşmə, sən özünə inandığın kimi, mən də sənə inanacağam.

– Oh, Teo, bütün bu dəhşətli aylar ərzində mən nə isə axtarmışam. Həyatımın əsil məqsədini, mənasını axtarıb tapmağa çalışmışam, bu məqsədin nədən ibarət olduğunu isə anlamamışam. Amma indi, bunu anladığım zamanda bir daha ruhdan düşməyəcəyəm. Başa düşürsənmi, Teo, bu nə deməkdir? Bu qədər mənasız keçən illərdən sonra, nəhayət, mən özümü tapmışam! Mən rəssam olacağam! Mən rəssam olmağa bilmərəm. Bax, elə buna görə əvvəllər mənədən heç bir şey almırdı, mən öz yerimdə deyildim. İndi isə heç vaxt mənə xəyanət etməyəcək

bir iş tapdım. Oh, Teo, nəhayət, zindanın qapıları açıldı, bu qapıları mənə üzümə sən açdın, sən, qardaş!

– Heç kəs daha bizi ayıra bilməz, Vinsent! Biz indi təzədən bir yerdəyik, doğrudurmu?

– Hə, Teo, özü də ömürlük.

– İndi isə dincəl və tez sağal. Bir-iki gündən sonra, vəziyyətin yaxşılaşan kimi sənə Hollandiyaya, ya Parise, ya da hara istəsən ora apararam.

Vinsent bir sıçrayışla çarpayıcıdan otağın düz ortasına atıldı.

– Cəhənnəm olsun bir-iki gün! – o qışqırdı. – Gəl elə indi gedək! Brüsselə gedən qatar axşam doqquzda yola düşür.

O, həyəcanla pal-paltarını geyinməyə başladı.

– Sən bu gün heç yerə gedə bilməzsən, Vinsent. Sən xəstəsan.

– Xəstəsan, xəstəsan! Bu gündən xəstəliklə qurtarıdım! Bütün həyatım boyu özümü indikindən yaxşı hiss etməmişəm. Tez ol, Teo, biz on dəqiqəyə stansiyaya çatmalıyıq. Bu gözəl mələfələri də çantaya at, yola çıxacaq!

İKİNCİ KİTAB

ETTEN

1

Teo Brüsselde Vinsentlə birçə gün qaldı, sonra Parisə yola düşdü. Bahar gəldi, Brabant düzlərinin əsrarəngiz gözəlliyi adamı heyran qoyur, doğma ev tanrının yaratdığı cənnətə bənzəyirdi. Vinsent orada velutin adlanan qara cod velvetdən iş kostyumu, şəkil çəkmək üçün enqər kağızı aldı və ilk qatarla doğma yurdu Ettənə yollandı.

Anna-Korneliya Vinsentin həyat tərzi pisləyirdi, oğlunu əzabkeş və bədbəxt görürdü. Teodor isə oğlunu tamam başqa baxımdan pisləyirdi. Əgər Vinsent onun doğma oğlu olmasaydı, onu asanlıqla rədd edərdi. O, bilirdi ki, Vinsentin günahkar həyatı Allahın da xoşuna gəlmir, eyni zamanda ehtiyat edirdi. Əgər o, atalıq borcunu əsirgəsə, onu taleyin axımına buraxsa, Allaha heç də xoş getməz.

Vinsent hiss etdi ki, atasının saçları çox ağarıb, sağ gözünün qapağı ağırlaşmış, daha da aşağı düşüb. İllər sanki onun üzünün bütün cizgilərini qırpıquru qurutmuşdu, bu itkilərin heç birini geri qaytarmaq olmazdı. O, saqqal saxlamırdı, gözləri isə əvvəllər olduğu kimi "Bu mənəm" demirdi, əksinə, sanki soruşurdu: "Bu mənəm?"

Anası Vinsentə əvvəllər olduğundan daha gümrah, daha mehriban görünürdü, yaşının çoxluğuna baxmayaraq qəddi əyilməmişdi, əksinə, bir qədər də yaxşılaşmışdı. Üzünün, burun pərəklərinin və dodaqlarının yan-yörəsindəki qırıqlar arasında gizlənmiş təbəssümü sanki insanların bütün nöqsanlarını və səhvlərini qabaqcadan bağışlayırdı, iri, geniş və xeyrixah sifəti yer üzünün gözəlliyinə qarşı həmişə açıq idi.

Bir neçə gün bütün ailə boş ciblə gəlmiş, qarşısına heç bir məqsəd qoymamış Vinsenti zorla yedizdirirdilər, ona hər cür qulluq etdilər. Vinsent samanla örtülmüş kiçik evlərin səpələndiyi süpürgə kolluğunun talaları arasında avara-avara gəzir, kəsilmiş şam ağaclarının yan-yörəsində əlləşən meşəqıranlara tamaşa edir, ətrafında sıx qaraağacalar ucalan Protestant kilsəsinin qarşısındakı çəmənlikdə yerləşən dəyirman və qəbiristanın yanındakı Rozendala gedən yolla tənbel-tənbel var-

gəl edirdi. Borinaj tədrisçən uzaq keçmişdə qalırdı, Vinsent getdikcə sağalıb möhkəmlənirdi, əvvəlki gücü özünə qayıdırdı, tezliklə yenə də iş onu özünə çəkdi.

Yağışlı bir gün səhər erkən Anna-Korneliya mətbəxə düşdü və gördü ki, peç qıpqırmızı közərib, peçin yanında isə Vinsent ayaqlarını səbəkənin üstünə qoyaraq oturmuş, dizlərinin üstündə isə, demək olar, yenicə çəkib qurtardığı "İş vaxtı" şəklinin surətini tutmuşdu.

– A-aa, bu sənən, oğlum! Sabahın xeyir, – Anna-Korneliya təəcübü ilə dedi.

– Sabahın xeyir, ana, – Vinsent nəzakətlə anasının yanağından öpdü.

– Sən bu gün nə tezdən durmusan, Vinsent?

– İşləmək istədim, ana.

– İşləmək?

Anna-Korneliya öncə şəkə, sonra alışıb-yanan peçə baxdı.

– Sən demək istəyirsən peçi yandırmaq istəmişən, eləmi? Amma bundan ötrü narahət olmağına dəyməzdi.

– Yox, ana, mənə şəkil çəkmək lazımdır.

Anna-Korneliya Vinsentin çiyini üstündən onun çəkdiyi şəkə bir də baxdı. Ona elə gəldi ki, bu, uşaq əyləncəsidir; axı uşaqlar jurnallardan şəkillərin üzünü köçürməyi xoşlayırlar.

– Sən bütün ömrünü şəkil çəkməyə sərf etmək fikrindəsən, Vinsent?

– Bəli, ana.

O öz planları və Teonun ona kömək etməyə razı olduğu barədə anasına danışdı. Gözlədiyinin əksinə olaraq Anna-Korneliya oğlundan razı qaldı. O, cəld öz otağına çıxdı, əlində məktub qayıtdı.

– Bizim qohumumuz Anton Mauve – rəssamdır, özü də çoxlu pul qazanır. Bacımın göndərdiyi bu məktubu srağagün almışam, bunu bilir-sənmi, Mauve bacım qızı Yet ilə evlənib, o yazır ki, Qupilin yanında işləyən minxer Terstex mağazada, Antonun hər cür şəklini beş və ya altı yüz quldənə satır.

– Bəli, Mauve bizim ən məşhur rəssamlarımızdan birinə çevrilir.

– Bəs belə bir şəkil çəkməkdən ötrü nə qədər vaxt lazımdır, Vinsent?

– Müxtəlif cür olur, ana. Bir tabloya bəzən bir neçə gün sərf edirsən, bəzən də illər.

– Necə, necə illər! İlahi!

Anna-Korneliya bir dəqiqəliyə fikrə gedib sonra soruşdu:

– Sən adamı elə çəkə bilərsənmi özünə oxşasın?
– Düzü, bilmirəm. Yuxarıda məndə bir neçə şəkil var. Mən onları sənə göstərəm.

Vinsent otağa qayıdanda anası ağ mətbəx ləçəyini örtmüşdü, içində su olan çuqun qazanlarını peçin üstünə qoyurdu. Mətbəxin divarlarına çəkilmiş ağ-mavi kaşının parıltısı şaqraq suda əks olunurdu.

– Mən sənə sevdiyin kəsmikli puding hazırlayaram, – Anna-Korneliya dedi. – Yadındadırımı?

– Heç yadımdan çıxarmı, ana!

Oğlu anasının boynunu kobudcasına qucaqladı. Ana fikirli halda gülümsədi. Vinsent onun böyük oğlu idi, onun sevimlisi idi. Oğlunun uğursuz taleyi anaya qəm-qüssə gətirirdi.

– Evdə ananın yanında yaşamaq yaxşıdırımı? – Anna-Korneliya soruşdu.

– Əladır, mənim əzizim, – Vinsent onun bir qəder qırıxmış, lakin sağlam yanağını zarafatla çimdikləyib cavab verdi.

Anna-Korneliya Borinaj şəkillərini əlinə aldı və diqqətlə onlara baxmağa başladı.

– Vinsent, bunların sifətlərinə nə olub?

– Heç nə. Necə bəyəm?

– Axı bu adamların üzü heç görünür!

– Hə! Məni yalnız bədənləri maraqlandırır.

– Sən, yəqin ki, adam sifəti çəkə bilirsən, hə? Məncə burada Ettendə öz şəklini çəkdirmək istəyən çox qadın tapılar. Bundan gələn qazancla da dolanmaq olar.

– Hə, bəlkə də. Amma mən əməlli-başlı çəkməyi öyrənənədək onlar gözləməli olacaqlar.

Ana yumurtanı sındırıb tavanın içinə tökdü, dünən özünün hazırladığı kəsmiklə qarışdırdı. O hər əlində yumurta qabığının bir yarısını tutaraq bir dəqiqəliyə sanki quruyub qaldı, sonra Vinsentə tərəf döndü.

– Sən demək istəyirsən ki, əməlli-başlı çəkməyə başlayanda sənin portretlərini alacaqlar?

– İş bunda deyil, ana, – Vinsent karandaşı kağız üzərində cəld gezdirərək cavab verdi. – Mən, necə lazımdır elə, həqiqətən yaxşı çəkməliyəm.

Anna-Korneliya bir müddət fikirli halda pudingə yumurta sarısı sürterek dedi:

– Qorxuram, mən bundan bir şey anlamayam, oğul.

– Hə, elə mən də, amma hər halda beledir, – Vinsent dilləndi.

Səhər yeməyi zamanı, yumşaq, qızarmış pudingi yeyərkən Anna-Korneliya bu söhbəti ərinə çatdırdı. Onun Vinsentin işlərinin ərilə gizlicə müzakirə etməsi birinci dəfə deyildi.

– Bu, sənə gələcəkdə bir şey vəd edirmi, Vinsent? – atası soruşdu.
– Özünə çörək pulu qazana biləcəksənmi?

– O-oo, dərhal yox, ata. Mən ayağa durub özümü tapanadək Teo mənə kömək edəcək. Yaxşı çəkməyi öyrənəndə qazancımın dolana bilərəm. Londonda və Parisdəki həvəskar rəssamlar gündə on-on beş frank qazanırlar, jurnallar üçün illüstrasiyalar edənələr isə lap çox qazanırlar.

Teodor Vinsentin artıq qarşısına nə isə bir məqsəd qoymasını alqışlayırdı, bütün bu illərdə olduğu kimi, onun bundan sonra veyil-veyil gəzməyəcəyinə sevinən ata özündə bir yüngüllük hiss edirdi.

– Ümidvaram ki, Vinsent, sən bu işdən möhkəm yapışırsan, onu başa çatdırarsan, daha bir işdən o birinə vurnuxmazsan.

– Onlara son qoyulub, ata. Daha geri çəkildi yoxdu.

2

Yağış tez kəsdi, hava aydınladı və istiləşdi. Vinsent öz molbertini və şəkil çəkmək ləvazimatını götürüb əyaləti qarış-qarış gəzirdi. Hər şeydən çox Seppe yaxınlığındakı süpürgə kolluğunda işləmək xoşuna gəlirdi, amma tez-tez Passevartdakı böyük bataqlığa, su zanbaqlarını çəkməyə gedirdi. Ettendə, hamının bir-birini yaxşı tanıdığı bu balaca şəhərdə adamlar ona şübhə ilə baxırdılar. Buranın sakinləri hələ indiyədək bu şəhərdə qara velvet kostyum geyinən görməmişdilər, yaşlı bir adamın bütün günü əlində karandaş və kağız çöldə veyllənməsi onları təəccübləndirirdi. Yöndəmsiz və qaradiməz olmasına baxmayaraq, Vinsent atasının məhəllə adamları ilə rastlaşanda daim nəzakətlə görüşsə də, bu adamlar ondan uzaq qaçmağa çalışırdılar. Burada, əhalisi az olan bu sakit şəhərcikdə, Vinsenti bədheybət və qərribə adam hesab edirdilər. Doğrudan da, onda hər şey qərribə, qeyri-adi idi: onun geyimi, xasiyyəti, sarı saqqalı, keçmiş barədəki şayiələr, açıq-aşkar avaralığı da, bütün günü çöldə oturub həmişə nəyə isə

baxması da. Yerli camaat ona etibar etmirdi. Vinsentin həmyerlilərinə heç bir zərəri dəyməsə də, onlara bənzəmədiyi üçün hətta ondan qorxurdular. O isə yalnız bir şeyi arzulayırdı – bu adamlar ona mane olmasınlar. Vinsent heç təsəvvürünə gətirmirdi ki, Ettenin sakinləri onu elə beləcə xoşlamırlar.

Bir dəfə o, böyük bir vərəqədə şam ağaclarının kəsilməsi şəklini çəkirdi, ön planda kiçik çayın sahilində tənha ucalan ağacı təsvir edirdi. Meşəqıranlardan biri tez-tez ona yaxınlaşır, çiyinin üstündən boylanıb şəkli baxır, mənasız-mənasız gülürdü, sonra da şaqqanaq çəkirdi. Vinsent bu şəkli üzərində bir neçə gün işlədi, kəndli isə getdikcə daha artıq rişxənd etməyə başladı. Vinsent kəndçini nə əyləndirdiyini ayırd etməyi qərara aldı.

– Sizcə ağac şəkli çəkmək gülməlidir? – o, nəzakətlə soruşdu.

Meşəqıran cavabında yenə də ucadan qəhqəhə çəkib güldü və dedi:

– Aydın məsələdir ki, gülməlidir. Sən yəqin ki, axmaq adamsan.

Vinsent bir dəqiqəlik fikrə getdi və xəbər aldı:

– Ağac əksəydim necə, axmaq olardım?

Kəndlinin üzü dərhal ciddiləşdi.

– Yox, əlbəttə, yox.

– Bəs mən bu ağaca qulluq etsəydim necə, axmaq sayıldımı?

– Aydın məsələdir, yox.

– Ağacın barını yığsaydım necə?

– Sən sadəcə mənə gülürsən, hə?

– Yaxşı, mən də hamı kimi buradakı ağacları kəsib böyrü üstə yıxsaydım necə, mənə axmaq deyərdilərimi?

– Niyə ki, ağacı kəsərlər də.

– Deməli, əkmək olar, ona qulluq etmək olar, hətta qırmaq da olar, ancaq onların şəklini çəkmək axmaqlıq sayılır. Bu ədalətdirmi?

Kəndli yenə qımışdı:

– Əlbəttə, vaxtını boş şeylərə sərf edən adam axmaq deyil, bəs nədir? Hamı da deyir, sən səfehən. Axşam Vinsent heç yerə getmədi, ailə qonaq otağında böyük taxta stolun arxasında oturmuşdu. Biri məktub yazır, o biri mütaliə edirdi, qadınlar da tikiş tikirdilər. Qardaşı Kor hələ lap uşaq idi, çox nadir hallarda danışığa, söhbətə müdaxilə edirdi. Bacısı Anna ərə gedib, ərəyə yaşayırdı. Yelizaveta Vinsentə laqeyd, etinasız münasibət bəsləyir, özünü elə aparırdı ki, sanki Vinsent heç evdə yox imiş. Təkcə Villeminanın qardaşına üreyi yanırıdı,

məmnuniyyətlə onun üçün poza yaradır, onda heç bir qüsür görmürdü. Lakin qardaşının mənəvi marağına şerik ola bilmirdi.

Vinsent gün ərzində çöldə etdiyi qaralamaları stolun ortasında dayanan sarı örtüklü iri lampanın parlaq işığında təzədən canlandırır. Teodor oğlunun eyni fiqurları on dəfələrlə çəkdiyinə, narazı halda bir-birinin ardınca kənara atdığına tamaşa edirdi. Nəhayət, pastor dözə bilmədi.

– Vinsent, – o, stoldan oğluna tərəf əyilərək dedi, – heç elə olubmu ki, çəkdiyini tamam alınsın?

– Yox, – deyərək Vinsent cavab verdi.

– Qorxuram, sən böyük bir səhv edəsən.

– Elədiyim səhvlərin sayı-hesabı yoxdur, ata. Sən məhz nəyi nəzərdə tutursan?

– Mənə elə gəlir ki, səndə istedad olsaydı, əgər sən, doğrudan da, bir rəssam kimi doğulsaydın, onda hər şey necə lazımdırsa, elə ilk dəfədən alınardı.

Vinsent çəkdiyi şəkli baxdı – dizləri üstə oturaraq torbaya kartof yığan kəndli şəklinə. Vinsent kəndlinin əlinin cizgilərini nə qədər çalışdırsa, heç cür tapa bilmirdi.

– Bəli, ata, ola bilsin, bu, elə sən deyən kimidir.

– Bax, mən də deyirəm, heç bir nəticə əldə etmədən eyni şeyi yüz dəfə çəkməyin mənası yoxdur. Səndə anadangəlmə qabiliyyət olsaydı, onda sən istədiyinə cızma-qarasız, dərhal nail olardın.

– İlk vaxtlarda natura həmişə rəssama müqavimət göstərir, ata, – Vinsent karandaşı əlindən buraxmadan cavab verdi. – Əgər mən bu işə ciddi girişmişəmsə, onda müqavimətə üstün gəlməliyəm, naturaya təslim olmamalıyam. Əksinə, daha əzmlə çalışmaq, çətinliyə qalib gəlmək lazımdır.

– Güman etmirəm, – Teodor dedi. – Qəzəb heç vaxt xeyirxahlıq doğurmur, pis iş də yaxşını.

– İlahiyyatda bəlkə də bu belədir. Sənətdə isə yox. İncəsənətin özünün qanunları var.

– Mənim oğlum, sən yanılırsan. Rəssamın işi ya pis, ya da yaxşı ola bilər. İş pisdirsə, o, rəssam deyil. O bunu lap əvvəldən başa düşməlidir və vaxtını boş yerə sərf etməməlidir.

– İş pisinə alınsa da, əgər rəssam xoşbəxtdirsə, onda necə?

Teodor Allah tərəfindən bütün deyilənləri söyləyib fikrində götür-qoy etsə də, bu suala cavab tapa bilmədi.

– Yox, – Vinsent dedi, – şəkildə kəndlinin sol əlinin yöndəmsiz halda havada qalmasına səbəb olan kartof torbasını pozdu. – Mahiyyətinə görə, təbiətlə əsl rəssam həmişə həmrəy olublar. Bəlkə də, təbiətin rəssama ram olmasınadək uzun illərin qovğası və səyi lazım gəlsin, ancaq ən axırda, hətta ən pis sayılan bir iş belə yaxşı olacaq, əmək özünü doğruldacaq.

– Bəs axırda zay iş alınsa necə? Bax bu torbalı oğlanı neçə gündür çəkirsən, bir məna çıxmır. Təsəvvürünə gətir, birdən sən onun üstündə illərlə əlləşdin, bundan yaxşı edə bilmədin?

Vinsent çiyinlərini çəkdi.

– Bu qumardır, ata, rəssam da riskə gedir.

– Uduş belə fisqə dəyirmi?

– Uduş? Hansı uduş, ata?

– Pul. Cəmiyyətdə mövqə.

Bütün bu söhbət ərzində Vinsent ilk dəfə olaraq gözünü kağızdan çəkib atasının üzünə baxdı, çox diqqətlə baxdı, sanki qarşısında tamam yad bir adam oturmuşdu.

– Axı biz deyəsən bu barədə söhbət eləmərdik, sənətdən danışdıq, – o dedi.

3

O, gecə-gündüz işləyərək ustahğa yiyələnirdi. Öz gələcəyi barədə yalnız ona görə fikirləşirdi ki, Teonun boynunda oturmağa son qoyaçaqdı, işi də kamilləşəcəkdi. Şəkil çəkmədən yorulduqda kitab oxumağa başlayırdı. Mütləhdən usananda isə yatağına uzanırdı.

Teo bütün artıq pullarını verib Vinsent üçün enqer kağızı, baytarlıq məktəbləri üçün buraxılmış atın, inəyin və qoyunun anatomik şəkillərini alırdı. O, qardaşına Holbeynin “Qrafika nümunələri” kitabından bir neçə şəkil, müxtəlif karandaşlar, qaz lələkləri, sepiya, insan skeletinin maketini göndərmişdi, bununla bərabər ona söylə işləməyi, orta səviyyəli rəssam olmamağı tövsiyə edirdi. Vinsent qardaşına belə cavab yazırdı: “Nə bacarırsa edirəm, amma mən ortabablığa, bu sözün geniş mənasında, heç də nifrət etmirəm. Əlbəttə, ortabablığa nifrət rəssamı qətiyyənlə öz səviyyəsindən yuxarı qaldırmır. Amma söylə işləmək barəsində sən tamamilə haqlısan. Qavarninin bizə məsləhət gördüyü kimi: “Qələmə sarılmayan bir gün belə olmamalıdır”.

Vinsent getdikcə daha çox dərk edirdi ki, insan fiqurlarını çəkmək ona çox böyük fayda verir, peyzaj üzərində işləməyinə də bilavasitə kömək edir. Vinsent söyüdü çəkərkən ona canlı varlıq kimi baxanda – əslində, axı o elə canlı idi, – bütün fonu yaxşı verməyə nail olurdu, – təkcə bütün diqqəti bu söyüddə cəmləşdirmək və geri çəkilməmək, ağac canlı varlığa çevrilənə qədər işdən aralanmamaq lazım gəlirdi. O, peyzajı çox sevirdi, lakin Qavarni, Domye, Dore, De Qru və Felisyen Ropsun məhərrətlə çəkdiqləri, bəzən öz realizmi ilə insanı heyran qoyduqları həmin janr eskizləri onun daha çox xoşuna gəlirdi. Özünü hər gün naturadan çəkməyə alışdıran Vinsent tədrisən qəzet və jurnallar üçün illüstrasiyalar hazırlamağa ümid bağlayırdı; o, müstəqil olmaq, çox çətin və uzun illər ərzində öz texnikasını təkmilləşdirib rəssamlığın ən yüksək ifadə formasına çatanadək özü-özünü dolandırmaq istəyirdi.

Oğlunun əyləncə xatirinə oxuduğunu zənn edən Teodor bir dəfə ona dedi:

– Vinsent, həmişə dönə-dönə deyirsən, sənə çox işləmək lazımdır. Bəs niyə vaxtını bu axmaq fransız kitablarına sərf edirsən?

Vinsent “Qorio ata” kitabının səhifələri arasına nişan qoyub gözlərini qaldırdı. O, ümidini itirmirdi ki, atası oğlunun ciddi şeylərə necə baxmasını bir gün başa düşəcəkdir.

– Bilirsənmi, – o, asta-asta sözə başladı, – insanları, janr lövhələrini yaratmaq üçün təkcə şəkil texnikasına yiyələnmək azdır, həm də ədəbiyyatı dərinləndirmək lazımdır.

– Doğrusu, bunu başa düşürəm. Əgər yaxşı moizə söyləmək istəyirəmsə, mətbəxə gedib ananın bişirdiyi dilləri necə hissə verdiyinə tamaşa etmək gerek deyil.

– Yeri gəlmişkən, – Anna-Korneliya söhbətə söz qatdı, – yaxınlarda hissə verdiyim o dilləri səhər yemək lazımdır.

Vinsent bu bənzətmənin əleyhinə çıxmadı.

– Mən insanın bütün sümüklərini, əzələlərini, vətərlərini diqqətlə öyrənmədən onun fiqurunu yarada bilmərəm, – o dedi. – İnsanın qəlbində nələr baş verdiyini öyrənməsəm, sifətini də çəke bilmərəm. Heyatı təsvir etməkdən ötrü, təkcə anatomiyadan baş çıxarmaq azdır, insanın hisslərini, onun yaşadığı dünya barəsində fikirlərini dərk etmək lazımdır. Təkcə öz peşəsini bilən, başqa heç nəyi öyrənməyə can atmayan bir kəs yalnız səthi rəssam ola bilər.

– Ah, Vinsent, – Teodor dərinləndən ah çəkdi. – Qorxuram sən nəzəriyyəçi olasan.

Vinsent yenə də “Qorio ata”nı əlinə aldı.

Teodan Vinsenti həyəcanlandıran bir bağlama gəldi. Orada gələcək işlərində ona kömək edəcək Kassanın bir neçə kitabı vardı. Vinsent nəzakətlə kitabları vərəqlədikdən sonra Villeminaya göstərdi.

– Mənim xəstəliyimə bundan yaxşı dərman olmaz, – o, bacısına deyirdi. – Mən sağalsam, yalnız bu kitabların sayəsində sağala bilərəm.

Villemina anasının gözələrinə oxşayan dupduru, aydın gözlerini mehribanlıqla qıyaraq gülümsədi.

– Vinsent, doğrudan da elə fikirləşirsən ki, – Parisdən gələn hər şeyə şübhə ilə yanaşan Teodor soruşdu, – kitablarda incəsənət haqqında mülahizələri oxumaqla yaxşı şəkil çəkmək olar?

– Əlbəttə.

– Möcüzədir, ancaq möcüzədir.

– Daha düzü budur ki, oxuduqlarımı işdə tətbiq etməyi bacarmalıyam. Praktika isə ayrı məsələdir, kitab kimi onu satın almaq olmaz. Yoxsa bu kitabları əldən qapardılar.

Əməklə zəngin olan xoşbəxt günlər tez ötüb keçirdi, yay girmişdi, indi də yağışlar yox, bürkü Vinsenti süpürgəli kolluqlarda dolaşmağa qoymurdu. O, Villeminanın tikiş maşını arxasında şəklini çəkmişdi. Barqın kitabından etüdlərin üçüncü dəfə üzünü köçürtdü, beş dəfə müxtəlif vəziyyətlərdə bel ilə işləyən “*Un Becheur*”¹ kişi fiquru çəkmiş, iki dəfə isə səpinçini və süpürgəli qızı təsvir etmişdi. Sonra da kartofsoyan ağ ləçəkli qadın, uzun çomaqlı çoban və nəhayət, xəstə qoca kəndli qələmə alınmışdı. Başını əlləri arasına alıb dizlərinə dirsəklənmiş qoca ocaq başında stulda oturmuş halda təsvir olunmuşdu. Yerqazanlar, səpinçilər, əkinçilər, kişilər və qadınlar – Vinsent hiss edirdi ki, onları həmişə təkrar-təkrar çəkməyə ehtiyac var, kənd həyatına diqqətlə nəzər yetirmək və müşahidələrini kağızda daha ehtirasla canlandırmaq lazımdır. O artıq əvvəlki kimi təbiət qarşısında aciz deyildi, bu ona indiyədək heç vaxt hiss etmədiyi sevinc gətirirdi.

Şəhər sakinləri əvvəlki kimi yenə də Vinsentdən kənar gəzir, ona qərribə adam kimi baxırdılar. Anasının, Villeminanın, hətta atasının özünəməxsus məhəbbətlərini bildirib onu əzizlədiklərinə baxmayaraq Etten sakinlərindən heç kəs Vinsentin qəlbinin dərin guşələrini görə bilmirdi. Onun qəlbi isə boş və tənha idi.

¹ Yerqazan (*frans.*)

Amma vaxt ötdükcə kəndlilər onu sevdilər, ona etibar etməyə başladılar. Vinsent kəndlilərlə onların becərdikləri torpaq arasında nə isə bir oxşarlıq tapırdı. Məhz bunu da öz şəkillərində əks etdirməyə çalışırdı. Bu şəkillərə baxarkən, onun qohumları çox zaman torpağın haradan başladığını, kəndli fiqurunun harada qurtardığını deyə bilmirdilər: Vinsent bu cəhətlərin onun tablolarında necə alındığını özü də başa düşmürdü, lakin hiss edirdi ki, şəkillər əslində uyğundur, bu da kifayət edir.

– İnsanı və torpağı bir-birindən ayıran kəskin xətt lazım deyil, – o, bir axşam təsadüfən onun işi ilə maraqlanan anasına dedi. – Bütün bunlar torpağın bir-birinə keçən, bir-birindən ayrılmayan müxtəlif formalarıdır, onlar ayrılmaz olur, bu isə mahiyyətə vahid olan iki formadır, bu formaları bir-birindən ayırmaq, demək olar, qeyri-mümkündür.

Anası bu qərara gəldi ki, hələ də evlənməyən Vinsentin bütün yayğılarını öz üzərinə götürməli, onun müqəddəratını özü həll etməlidir.

– Vinsent, – ana bir səhər oğluna dedi, – xahiş edirəm, saat ikidə evdə olasan. Sən mənə yox deməzsən ki?

– Heç vaxt, ana. Nə olub ki?

– Biz qonaq gedəcəyik.

Vinsent çaşıb qaldı.

– Ana, mən vaxtımı boş yerə sərf edə bilmərəm!

– Necə yəni boş yerə?

– Axı mən şəkil yaratmaq istəyirəm, orada isə çəkiləsi bir şey yoxdur!

– Sən səhv edirsən. Ettenin bütün kübar qadınları orada olacaq.

Vinsent qapıya çöpəki nəzər saldı. Ona birçə an lazım idi ki, o evdən qaçıb uzaqlaşsın. Çox çətinliklə özünü ələ aldı, özünün qonaq gedə bilməyəcəyinin səbəbini anasına başa salmağa çalışdı, Vinsent sözləri çox çətinliklə seçirdi.

– Necə sənə deyim, ana, – o başladı, – ziyafətlərdə olan bu qadınlarda xarakter yoxdur, mənə isə xarakter lazımdır.

– Boş şeylərdir! Onların əla xarakterləri var. Heç vaxt eşitməmişəm ki, bir kəs onlardan pis şeylər danışsın.

– Əlbəttə, anacan, əlbəttə. Mən ancaq demək istəyirdim ki, onlar hamısı bir-birinə oxşayırlar. Keçirdikləri həyat sanki onları bir biçimdə töküüb.

– Yaxşı, tətullım belədir, mən ki, onları əziyyətsiz ayırd edə bilərəm.

– Bəli, əzizim, bilmirəm səni necə başa salım. Onların hamısının həyatı o qədər yüngüldür ki... çöhrələrinə maraqlı heç bir şey həkk olunmayıb.

– Mən səni anlamıram, oğlum. Axı sən çöldə-bayırda rast gəldiyin hər hansı bir fəhləni, ya da kəndlini çəkirsən.

– Bəli!

– Bunun sənə xeyri nədir? Onlar ki, kasıb-kusublardır, özləri də heç nə alıb eləməzlər. Amma şəhər xanımları öz portretlərinə yaxşı pul verirlər.

Vinsent bir əlilə anasını qucaqladı, o biri əlilə də onun çənəsindən yapışdı. Anasının mavi gözləri o qədər aydın, o qədər mehriban idi ki, bu gözlərdə o qədər incəlik və məhəbbət vardır ki... Eh, görəsən niyə bu baxışlar oğlunun qəlbinə nüfuz edə bilmir?

– Əzizim, – o, astadan dedi, – xahiş edirəm, heç olmazsa mənə bir azca inan. Nə etmək lazım olduğunu mən çox gözəl bilirəm, bir qədər səbir elə, mən müvəffəqiyyət qazanacam. Bəlkə sənə elə gəlir ki, mən faydasız bir iş görürəm, qoy gəlsin, onu da bil ki, əvvəl-axır şəkillərimə görə mənə pul verəcəklər, mən çox yaxşı qazanc əldə edəcəyəm.

Anna-Korneliya Vinsenti, oğlunun özünün istədiyi kimi başa düşməyə çalışırdı. O, dodaqları ilə Vinsentin sarı cod tüklərinə toxundu və bir vaxtlar Zyundertdəki həmin həyəcanlı günlərdə ana bətnindən ayrılan yumağa bənzər titrək çağanı xatırladı. İndi onun qucaqladığı həmin körpə güclü, kobud kişi olmuşdu. Onun ilk övladı ölü doğulmuşdu, Vinsentin isə dünyaya gəlişini xəbər verən tələbkar qışqırıqları ananın sevincinə, hədsiz şükranlığına səbəb olmuşdu. Anna-Korneliyanın Vinsentə olan məhəbbəti gözünü dünyaya açmamış ilk övladının qəmi, Vinsentin ardınca doğulan digər uşaqların sevinci ilə rəvnəqlənmişdi.

– Sən yaxşı oğlansan, Vinsent, – o dedi. – Bildiyin kimi də et. Sənə nə lazım olduğunu özün yaxşı bilirsen. Mən, ancaq sənə kömək etmək istəyirəm.

Həmin gün çölə şəkil çəkməyə getmək əvəzinə Vinsent bağban Pit Kaufmandan şəkil çəkmək üçün onun qarşısında durmağı xahiş etdi. Onu uzun müddət dilə tutmalı oldu, nəhayət, Pit razılaşdı.

– Nahardan sonra bağda, – o dedi.

Vinsent bağa çıxanda Pitin əynində bazar günləri geydiyi kostyumunu gördü, əl-üzünü yuyub, daranıb onu gözləyirdi.

– Bir dəqiqə! – o, həyəcanla dilləndi. – Mən stul gətirim. Sonra başlaya bilərsiniz.

O, alçaq stulu gətirdi və uzunboy adam kimi dümdüz oturdu, elə bil fotoaparat qarşısında oturmuşdu. Vinsent ixtiyarsız qəhqəhə çəkdi.

– Hə, Pit, – dedi, – mən səni bu bərbəzəkdə çəkə bilmərəm.

Pit təəccüblə özünü nəzərdən keçirdi.

– Nədir ki, məgər şalvarım qaydasında deyil. Lap təzədir. Cəmi bir neçə dəfə, bazar günləri geymişəm.

– Bilirəm, – Vinsent cavab verdi. – Elə pisi də budur. Mən səni köhnə iş paltarında, dırmaqla işləyərkən çəkmək istəyirəm. Onda hər cizgi canlı görünər. Mənə sənindir səklərini, dizlərini, işlətdiyin belini görmək lazımdır. İndi isə ancaq kostyumunu görürəm.

Bel barədə eşitdikdə Pit inad etdi.

– Köhnə şalvarım çirkindir, həm də cırıq-cırıqdır. Məni çəkmək istəyirsənsə, bu vəziyyətdə çək.

Vinsentin yenə də çölə gedib yer qazmaqdan belləri əyilmiş kəndlilərin şəklini çəkməkdən başqa əlacı qalmadı. Yay qurtarırdı, o başa düşürdü ki, müstəqil öyrənə biləcəyi hər şeyin sonu çatıb. O yenə də özündə hər hansı bir rəssamla dostluq yaratmaq və yaxşı emalatxanada işləmək arzusu duydu. Bəli, əsl rəssamların tablolarına baxmaq, rəssamların necə işlədiklərinə tamaşa etmək onun üçün vacib idi – onda o öz qüsurlarını başa düşər, nə etmək lazım gəldiyini qərara alardı.

Teo öz məktublarında onu Parisə çağırırdı, amma Vinsent dərk edirdi ki, belə bir addım atmaq onun üçün hələ tezdir. Peşəkar sənətkar olmaq üçün onun gördüyü işlər hələlik həddindən artıq kobud, həddindən artıq yəndəmsiz idi. Haaqaya isə bir neçə saatlıq yol vardı, sözsüz orada ona Qupilin mağaza müdiri minxer Terstex və qohumu Anton Mauve kömək edərlər. Bəlkə, yaxşı olardı, uzun sürən əziyyətli şagirdliyinin sonrakı mərhələsini Haaqada keçirsin. O, məktubda Teodan məsləhət istədi, qardaşı cavabında ona yol pulu göndərdi.

Haaqaya köçməzdən əvvəl, Vinsent Terstex və Mauvenin ona necə münasibət bəsləyəcəklərini, ona kömək etməyə razılıq verib-verməyəcəklərini öyrənməyi qərara aldı; əgər olmasalar, onda başqa bir şəhərə gedəcəyini qət etdi. O, dəyişək paltarları ilə birlikdə şəkillərini də səliqə ilə çamadanına yığırdı. Cavan əyalət rəssamlarının ənənələrini yaşadan paytaxta yola düşdü.

Minxer German Geysbert Terstex Haaqa rəngkarlıq məktəbinin təşkilatçısı və bütün Hollandiyada ən iri şəkil taciri idi. Bütün ölkədə şəkil almaq istəyənlər məsləhət üçün onun yanına gəlirdilər, əgər minxer Terstex tablounun layiqli olduğunu təsdiq etsəydi, deməli əslində də belədir.

O zaman Terstex, Vinsent Van Qoqun Qupildə müdir vəzifəsində işləyən əmisinin yerinə keçəndə ümid verən gənc holland rəssamları harada gəldi, ölkənin müxtəlif yerlərində yaşayırdılar. Anton Mauve və Yosef Amsterdamda idilər. Yakob və Villem Marislər əyalətdə olurdular. Yosef İzraels, İohanes Bosboom və Blommers isə daimi yaşayış yerləri olmadığından şəhərbəşəhər gəzirdilər. Terstex onların hamısına belə bir məktub yazdı:

“Niyə biz öz qüvvələrimizi Haaqada birləşdirməyə və bu şəhəri holland incəsənətinin paytaxtı etməyə? Biz bir-birimizə kömək edib bir-birimizdən də öyrənə bilərik, gəlın hamımızın birgə səyi nəticəsində Frans Xalsın və Rembrandtın vaxtında haqlı olaraq qazanılmış ümumdünya şöhrətini holland rəngkarlığına qaytarmağa nail olaq”.

Rəssamlar dərhal cavab vermədilər, amma tədricən Terstexin axtardığı bütün istedadlı rəssamlar bir-bir Haaqaya gəldilər. Həmin illərdə onlar öz tablolarından bir dənə də sata bilmədilər. Bu rəssamların şəkillərinə tələbat olmadığına baxmayaraq, Terstex onlarda əsl ustalığı əlamətlərini gördüyündən onlara himayədarlıq etdi. O, İzraelsin, Mauvenin və Yakob Marisin əsərlərini xalqın diqqətini cəlb etdiklərindən altı il əvvəl almağa başladı.

İllər keçirdi, Terstex səbirle Bosboomun, Marisin və Neyxeysin əsərlərini alır, onları mağazasının arxa otağında divara söykəyirdi. O, əmin idi ki, sənətin zirvəsinə aparan çətin yollarla irəliləyən bu rəssamları qoruyub saxlamaq lazımdır; əgər Hollandiya cəmiyyəti özünün milli istedadlarını qiymətləndirmək üçün uzaq gören deyilsə, onda Terstex bir tənqidçi və işgüzar adam kimi, bu gözəl gənclərin dünyaya verə biləcəklərini verə bilən qədər onları yoxsulluqdan, şöhrətsizlikdən və uğursuzluqdan məhv olmağa qoymayacaq. Terstex onların tablolarını alır, işlərini tənqid edir, bir-birləri ilə tanış edir və bütün bu ağır illərdə onları hər vasitə ilə ruhlandırır. Günü-gündən, o, hollandların zövqünü inkişaf etdirməyə, nəhayət, həmvətənlərinin

böyük istedadlarının bütün gözəlliyini və gücünü görmək üçün onların gözünü açmağa çalışırdı.

Vinsentin Haaqaya getməyə hazırlaşdığı vaxt Terstex artıq müvəffəqiyyətə nail olmuşdu. Mauve, Neyxeys, İzraels, Yakob və Villem Marislər, Bosboom və Blommers nəinki Qupil vasitəsilə bütün əsərlərini böyük pula satırdılar, həm də tezliklə klassik olmağa ümid bəsləyirdilər.

Minxer Terstex qədim holland ruhlu qəşəng kişi idi: iri sifəti, üzünün qüvvətli cizgiləri vardı, hündür alını, arxaya darlanmış şabalıd rəngində hamar saçları, qulaqlarının dibindən başlayaraq üzünə nazik qırılmış saqqalı və Hollandiya səması kimi aydın, bozuntul-mavi gözləri ona yaraşır verirdi. O, şahzadə Alberto üslubunda enli qara sürtük, ştibletlərini örtən zolaqlı, enli şalvar geyinirdi. Hündür yaxalılı köynəyinin üstündən hər səhər arvadı onun üçün qara qalstuk bağlayırdı.

Terstex Vinsenti sevirdi və gənci Qupil firmasının London şöbəsinə keçirəndə oradakı müdirə çatdırmaq üçün ona səmimi bir zəmanət məktubu göndərmişdi. O, Vinsent üçün Borinaja Barqın “Kömürlə məşğələlər” və “Şəkil çəkmək kursu” kitablarını göndərmişdi, gənc rəs-sama bunların faydalı olacağına inanırdı. Nə qədər ki, Qupil firmasının Haaqa şöbəsi Vinsentin əmisi Van Qoqa mənsub idi, Vinsent Terstexin ona rəğbət bəslədiyinə şübhə etmirdi. O elə adam deyildi ki, işi necə idarə etməyi ona öyrədəydilər.

Qupilin qalereyası Plaatsda, Haaqanın ən kübar meydanında, 20 nömrəli evdə yerləşirdi. Bura, ətrafında Haaqa şəhərinin salındığı Haaqa qalasının lap yaxınlığında idi. Burada həm orta əsrlərə mənsub balaca həyat, həm də indi gözəl bir gölə çevrilmiş çökək, evlərin arxasında Rubensin, Xalsın, Rembrandtın və kiçik holland ustalarının rəsmləri asılan Mauritsxöys yerləşirdi.

Vağzaldan Vinsent dar, dolanbac və izdihamlı Vegenstraatla getdi, qalanın yanındakı Pleyn və Binnenhofu da keçib Plaats küçəsinə çıxdı. Axırıncı dəfə o, Qupil firmasının binasından səkkiz il bundan qabaq çıxmışdı; kədərlə dalğası axıb Vinsentin qəlbinə və vücuduna doldu, qulaqlarını kar etdi.

Səkkiz il qabaq! Onda hamı onu sevir, onunla fəxr edirdi. O, Vinsent əminin sevimli qardaşı oğlu idi. Heç kəs şübhə etmirdi ki, o, nəinki əmisini bütün işlərdə əvəz edəcək, həm də onun varisi olacaqdır. Vinsent indi hamının hörmət etdiyi qüdrətli, varlı bir adam ola bilərdi. Tədricən də o, Avropanın ən böyük şəkil qalereyalarını əlinə keçirə bilərdi.

Bəs ona nə olub?

O bu sual üzərində düşünməyə vaxt itirmədi, Plaatsı keçib firmanın binasına daxil oldu. Burada hətta Vinsentin artıq unuduğu şeylərdə də dəbdəbə və zəriflik möhürü vardı. Əyninə geydiyi qara velvet iş kostyumunda o dərhal özünü dilənçi və məzlum hiss etdi. Binanın aşağı mərtəbəsini tünd krem rəngli ağır pərdələrlə bəzədilmiş çox böyük salon tutmuşdu, onun üstündə şüşə tavanlı başqa bir salon da vardı, ondan yuxarıda isə ayrıca təntənəli kiçik qalereya vardı. Geniş pillələrin ucaldığı ikinci mərtəbədə Terstexin kontoru və mənzili yerləşirdi. Pillənin üstündəki divardan başdan-ayağa şəkil asılmışdı.

Qalereyadakı hər şey aşıb-daşan var-dövlətdən və yüksək mədəniyyətdən xəbər verirdi. Mağaza xidmətçiləri əla təlim keçmişdilər, incə zövqlərlə fərqlənirdilər. Tablolar ürəkaçan fonların arxasında, bahalı çərçivələrdən asılmışdı. Vinsent ayağının altında yumşaq və gözəl xalılar olduğunu hiss etdikcə xatirinə gəldi ki, salonun künclərində qoyulmuş stullar çox qiymətli qədim mebelidir. O, cır-cındır içində şaxtadan kömürçuxaranları, terril yığmaqdan belləri bükük arvadları, Brabant yerqazanlarını və əkinçilərini təsvir edən şəkilləri barədə fikirləşirdi. O, düşünürdü, görəsən, bir vaxt onun da sadə şəkillərini burada, bu təntənəli sənət sarayında satışı qoyacaqlarmı?

Görünür, bu ağlasığmazdır.

Mauvenin çəkdiyi qoyun başına heyrətlə baxan Vinsent yerində donub qalmışdı. Mağazanın xidmətçiləri üzərində estamplar olan stolun yanında öz aralarında nə isə yavaşca danışırdılar, onlardan heç biri Vinsentin pal-paltarına məhəl qoymadılar, ona nə lazım olduğunu da soruşan olmadı. Terstex şəkillərin kiçik qalereyada asılmasına göstərişlər verib əsas salona düşdü. Vinsent onu görmədi.

Terstex pillələrin aşağısında ayaq saxlayıb keçmiş işçisini gözdən keçirdi. Qısa vurulmuş saçları, yanağında sarı cod tükləri, kobud kəndli başmaqları, əynində iş paltarı, qalstuksuz və qoltuğunda bərbək bərbək sıxdığı iri bağlama olan bir nəfər onun diqqətini cəlb etmişdi. Vinsentdə nə isə bir yöndəmsizlik, qeyri-adilik hiss olunurdu, burada təntənəli salonda isə bu, xüsusilə özünü büruzə verirdi.

– Oho, Vinsent, – yumşaq xaliya sakitcə ayaq basan Terstex dedi.

– Görürəm, sən bizim tablolardan zövq alırsan.

Vinsent cəld çöndü.

– Ah, bunlar sadəcə olaraq füsunkar şəkillərdir! Necəsiniz, minxer Terstex? Mənim qocalarım sizə salam göndərirlər.

Onlar səkkiz ildən sonra bir-birinin əlini sıxdılar.

– Siz çox gözəl görünürsünüz, minxer Terstex. Hətta mən sizi axırıncı dəfə gördüyüm vaxtdan da indi yaxşıyıq.

– Hə, illər mənim xeyrimədir, Vinsent. Ona görə də mən qocalmıram. Gedək kabinetimə.

Vinsent enli pillələrlə onun ardınca addımladı, gözlərini divarlardan asılmış tabloları çəkmə bilmədiyindən, daim büdrəyirdi. Teo ilə Brüsseldə keçirdiyi az müddətdən sonra ilk dəfə idi ki, əsl rəngkarlıq nümunələri görürdü. O, sarsılmışdı. Terstex öz kabinetinin qapılarını taybatay açdı və Vinsenti içəriyə dəvət etdi.

– Buyur, əyləş, Vinsent, – Terstex hiss etdi ki, Vinsent indiyə qədər tanımadığı Veysenbruxun şəkildən gözlərini çəkmə bilmir. Vinsent oturdu, əlindən yerə saldığı bağlamayı qaldırıb Terstexin pardaqlanmış yazı stolunun üstünə qoydu.

– Sizin lütfkarlıqla mənə göndərdiyiniz kitabları gətirmişəm, minxer Terstex.

O, bağlamayı açdı, köynək və corablarını bir kənara çəkdi.

“Kömürlə məşğələlər” kitabını çıxarıb stolun üstünə qoydu.

– Mən şəkil üzərində çox işləmişəm, bu kitaba görə də sizə çox minnətdaram.

– Çəkdiyiniz surətləri göstər görüm, – Terstex əsas məsələyə keçərək dedi.

Vinsent kağız qalağını araşdırdı və Borinajda çəkdiyi rəsmləri götürdü. Terstex dinməz gözləyirdi. Vinsent nədənsə, Ettendə seriya ilə çəkdiyi başqa şəkilləri cəld ona verdi. Şəkilləri nəzərdən keçirən Terstex arabil qeyri-müəyyən tərzdə “hmm, hmm” eləsə də, heç bir söz demirdi. Vinsent üçüncü seriya şəkilləri çıxartdı, bunları Haaqaya yola düşməzdən bir qədər əvvəl çəkmişdi. Terstex maraqlandı.

– Bax bu cizgilər yaxşıdır, – o, bir şəkil barəsində dedi. – Kölgə verməyin mənim xoşuma gəlir, – o, digər şəkil barəsində də dedi. – Sənə nə lazımsa, demək olar, nail olmusan.

– Mən özüm də hiss edirəm ki, bu, bir o qədər də pis deyil, – Vinsent dilləndi.

O, bütün işlərini Terstexə göstərdi, onun nə deyəcəyini gözlədi.

– Hə, Vinsent, – Terstex uzun, nazik əllərini stolun üstünə qoydu və asta-asta taqqıldadaraq sözbə başladı, – sən bir qədər irəliləmişən. Çox da yox, amma hər halda irəliləmişən. Mən sənə ilk rəsmlərinə baxanda az qala qorxmışdım. Ancaq bunlara baxanda görünür ki, sən çalışırsan.

– Çalışırım? Vəssalam? Təkçə sey? Bəs istedad?

Vinsent bilirdi ki, belə sual verməzlər, amma özünü saxlaya bilmədi.

– Məncə istedadın, qabiliyyətdən danışmaq hələ tezdir, Vinsent.

– Nə olar, bəlkə də bu doğrudur. Mən bir neçə orijinal rəsm də gətirmişəm. Onlara baxmaq istəməzdiniz?

– Məmnuniyyətlə.

Vinsent kömürçixaranları və kəndliləri təsvir edən bir neçə şəkil çıxartdı. Bütün Hollandiyada məşhur olan gərgin sükut hökm sürməyə başladı, gənc rəssamların işlərinin heç nəyə yaramadığını bildiren qəti hökmün verildiyi dəhşətli sükut. Terstex hətta özünün adət etdiyi “hmm” səsinə çıxarmadan bütün şəkilləri gözdən keçirdi. Vinsentin küreyinin altı sanıdı. Terstex kresloya yaslandı və pəncərəyə, Plaatsın arxasında qu quşlarının üzdüyü nohura baxdı. Vinsent öz təcrübəsindən bilirdi ki, əgər o, birinci danışmasa, sükut heç vaxt qurtarmayacaq.

– Yəqin mən heç bir şeyə nail olmamışam, minxer Terstex? – o soruşdu. – Sizə elə gəlirmi ki, mənim Brabantda çəkdiyim qaralamalar, Borinajda çəkdiyərimdən yaxşıdır?

– Sən haqısan, – Terstex pəncərədən aralanaraq dedi, – bu şəkillər yaxşıdır. Amma onları lap yaxşı adlandırmaq olmaz. Orada bünövrənin özündə düz olmayan nə isə var. Ancaq nə var? Bu saat mən özüm də deyə bilmərəm. Mənə elə gəlir ki, bir müddət sən surət çıxarmağı davam etdirsən, yaxşıdır. Orijinal rəsmlər çəkmək üçün hələ yetişməmişən. Sənə aid şeyləri yaxşıca mənimsəmək, sonra isə naturaya keçmək lazımdır.

– Mən Haaqada yaşayıb öyrənmək istərdim. Sizcə, bu faydalı olardı mı?

Terstex Vinsent barəsində heç bir öhdəlik götürmək istəmədi. Bütün bunlar ona çox qərribə görünürdü.

– Haaqa, elbəttə, gözəl şəhərdir, – o dedi. – Həm yaxşı qalereyalrı, həm də çoxlu gənc rəngkarları var. Ancaq düzü, bilmirəm onun Antverpendən, Parisdən və ya Brüsseldən nəyi yaxşıdır?

Vinsent Terstexin yanından kifayət qədər yaxşı əhval-ruhiyyə ilə çıxdı. Axı Terstex hər halda onun bəzi müvəffəqiyyətlərini etiraf etmişdi, amma bütün Hollandiyada onun kimi hər şeyə qulp qoyan tənqidçinin tayı-bərabəri yox idi. O da yaxşıdır ki, Vinsent öz yerində dayanıb durmur. Özü gözəl bilir ki, naturadan çəkdiyi şəkillər kamillikdən uzaqdır, hər halda uzun müddət və inadla işləsə, onda şübhəsiz ki, öz istəyinə nail ola bilər.

Haaqa, bəlkə də bütün Avropada ən səliqəli və yaraşıqla şəhərdir. Əsl holland ruhunu saxlayan bu şəhər doğrudan da sadə, ciddi və gözəldir. Gül-çiçək açmış ağaclarla haşiyələnmiş tər-təmiz küçələri, qəşəng və səliqəli evləri vardır. Hər evin qarşısında məhəbbətlə qulluq edilən qızılgül və ətirşahdan kiçik çiçəklilik salınmışdır. Orada xarabalıqlar, yoxsullar məhəlləsi, göz oxşamayan heç bir şey yoxdur; hər şeydə ciddi holland xarakteri duyulurdu.

Artıq çoxdan bəri Haaqanın rəsmi gerbində leylok təsvir olunur. Həqiqətən də onun əhalisi ildən-ilə artırdı.

Ertəsi günün səhəri Vinsent Eyleboomendəki 198 nömrəli evdə yaşayan Mauvenin yanına yollandı. Mauvenin qaynanası Karbentuslar ailəsindən olsa da, Anna-Korneliyanın bacısı hesab olunurdu; bu dairələrdə qohumluq əlaqələri böyük əhəmiyyətə malik olduğundan Vinsenti çox mehriban qarşıladılar.

Mauve çiynləri əyilmiş, sinəsi geniş bir kişi idi. Terstexdə və demək olar Van Qoqların hamısında olduğu kimi, onun görkəmində hər şeydən əvvəl bədənin bütün əzalarını özünə tabe edən iri alnı diqqəti cəlb edirdi. Onun bir qədər qəmli görünən gözləri açıq rəngdə idi, qığırdaqlı burnu düz qaşının üstündən uzanırdı, qulaqları kəlləsinə yapışırdı, çöhrəsinin düzgün dairəsini örtən çallaşmış saqqalına elə bil duz səpilmişdi. Mauvenin saçları yana daranmışdı, qalın dalğavari tükələri sağ qaşının üstünü örtürdü.

Mauve çox qüvvətli adamdı, enerjisinin boş yerə sərf olunmasına yol verməzdi. O həmişə nə isə yazırdı, yorub əldən düşəndə, əlindəki işi kənara atar, başqasından yapışırdı. Çox keçməzdi ki, özünü gümrah hiss edər və üçüncü işin qulpundan tutardı.

– Yet evdə yoxdur, Vinsent, – Mauve dedi. – Bəlkə biz emalatxanaya keçək? Məncə, orada bizə daha rahat olar.

– Nə deyirəm gedək, – emalatxanayı görməyə can atan Vinsent razılaşdı.

Onlar evdən çıxıb Mauvenin emalatxanasına yollandılar. Mauvenin emalatxanası evlə yanaşı, bağın ortasında, böyük taxta tikilidən ibarət idi. Bağı qalın çəpər əhatə edirdi, Mauve işləyəndə yer üzündə heç nə ona mane ola bilmirdi.

Tütünün valehedici iyi, qədim qəlyanlar və laklanmış ağac – bütün bunlar astananı adlayan kimi Vinsenti əhatə etdi. Emalatxana döşəmə-

sine qalın Deventer xalısı salınmış geniş otaq idi. Burada çoxlu şəkil olan molbertlər düzülüşdü, divarlardan etüdlər asılmışdı, qarşısına İran xalçası serilmiş bir küncdə qədim stol qoyulmuşdu. Şimal tərəfdə divarın yarısını tutan böyük pəncərə vardı. Hər tərəfdə atılıb qalmış kitablar gözə deyir, rəssamlığa gərək olan avadanlığa rast gəlmirdi. Emalatxanada çoxlu oşya olmasma baxmayaraq, Vinsent hiss etdi ki, burada Mauvenin xarakterinə xas olan və bütün otaqda özünü göstərən müəyyən səliqə və sahman hökm sürür.

Ailə işləri barədə söhbət cəmiyyəti bir neçə dəqiqə vaxt apardı: Mauve ilə Vinsent yalnız bundan sonra hər ikisini maraqlandıran əsas söhbətə keçdilər. Mauve neçə müddət idi ki, rəssamlarla görüşdən qaçırdı (o həmişə deyirdi ki, ya gərək rəngkarlıqla məşğul olasan, ya da bu barədə boşboğazlıq edəsən, onların hər ikisini birləşdirmək mümkün deyil), öz yeni planları ilə məşğul idi. O, ürəksızın toranın şefə-qində dumanlı bir peyzaj təsvir etmək fikrində idi. O, Vinsentlə məsləhətləşmədən, sadəcə olaraq etirazı yol vermədən bu layihəni onun öhdəsinə atdı.

Mauvenin arvadı gəldi və Vinsenti dilə tutub şam yeməyinə saxladı. Möhkəm qəlyanaltı edəndən sonra Vinsent ocağın qarşısında oturub Mauvenin uşaqları ilə oynamağa başladı, eyni zamanda fikirləşirdi: nə yaxşı olardı, kiçik də olsa öz ailəsi olsun, onu sevən və gücünə inanan arvadı, onu "ata" əvəzinə "imperator" və ya "hökmdar" çağıran uşaqları olsun? Bu, necə böyük səadətdir! Görəsən, bu xoşbəxtlik mənə də qismət olacaqmı?

Bir qədər sonra Mauve Vinsentlə birlikdə yenə emalatxanaya getdilər, məmnuniyyətlə xeyli oturub qəlyan çəktilər. Vinsent çəkdiyi şəkillərin surətini çıxartdı. Mauve cəld onları təcrübəli mütəxəssis baxışı ilə nəzərdən keçirdi.

– Bu, pis çəkilməyib, – o qeyd etdi. – Çıxarılmış surət kimi pis deyil. Ancaq bunlardan nə fayda?

– Nə fayda? Düzü, deyə bilmərəm.

– Sən, Vinsent, məktəbli kimi hər şeyin surətini çıxarırsan. Amma əsl işi sənəin əvəzinə kimsə, başqası görüb.

– Mən elə güman edirdim ki, surət çıxarmaq mənə naturanı daha yaxşı hiss etməyi öyrəder.

– Cəfəngiyyatdır. Əgər sən yaradıcılığa can atırsansa, həyata müraciət elə. Vaxtını yamsılamağa sərf etmə. Sənəin öz çəkdiyin qaralamalar varmı?

Vinsent Terstexin onun şəkilləri barədə dediklərini xatırladı. Onları Mauveyə göstərməyə dəyərmə? O, Haaqaya ona görə gəlib ki, Mauvedən onu şagirdliyə götürməyi xahiş etsin. Birdən onun bütün sınaqları baş tutmasa...

– Hə, – o cavab verdi, – mən həmişə məişət şəkilləri çəkmişəm.

– Çox gözəl!

– Mənim bezi qaralamalarım var, Borinaj kömürçüxaranlarını və Brabant kəndlilərini çəkmişəm. Bunlar bir o qədər də uğurlu deyil, amma...

– Bu vacib deyil, – Mauve onun sözünü kəsdi. – Onları göstər görüm. Sən necə olsa oradakı adamların həqiqi ruhunu tutmalıydın.

Vinsent vərəqləri verərkən hiss etdi ki, nəfəsi tıncıxır. Mauve şəkillərə tərəf əyildi, əlini bir neçə dəfə gur saçlarına aparıb onları tutardı. Birdən o, sanki ağappaq ağarmış saqqalının zəiflədib udduğu yüngül istehza ilə güldü. O, yenə də əlini aparıb başını sıgalladı, gur saçlarını qarışdırıb pırtlaşdırdı və Vinsentə qısqaqc bir nəzər saldı. Sonra kömürçüxaran təsvir olunmuş şəkli götürüb ayağa qalxdı, onu özünün yarımçıq qalmış qaralamasındakı insan fiquru eskizi ilə yanaşı qoydu.

– İndi yaxşı görürəm səhvim nədədir, – dedi.

O, karandaşı qapıb molberti işığa tərəf çevirdi, Vinsentin şəklinə gözünü çəkmədən tələsik bir neçə xətt çəkdi.

– Bax indi yaxşıdır, – lövhədən kənara çəkilərək dedi. – Elə bil dilənçi canlı insana bənzədi.

O, Vinsentə yaxınlaşdı və əlini onun çiyinə qoydu.

– Narahat olma, – dedi, – sən düzgün yoldasan, qaralamaların kobuddur, lakin onların mayası həqiqətdir. Onlarda mənim çox zaman tapa bilmədiyim həyat və ritm var. Çıxardığın surətlər qoy cəhennəm olsun, tulla getsin onları, Vinsent, fırçadan, palitradan yapış! Rənglərlə, nə qədər tez işləməyə başlasan, bir o qədər yaxşıdır. Çəkdiyin şəkil hələ fərli deyil, onun üzərində çox işləmək lazım gələcək.

Vinsent qərara gəldi ki, risk etmək vaxtıdır.

– Mauve xalaoğlu, həm Haaqaya köçmək və işimi burada davam etdirmək fikrindəyəm, – o dedi. – Siz mənə kömək edərmisiniz? Sizin kimi adamın köməyinə ehtiyacım var. Bu gün öz etüdünüzdə göstərdiyiniz xırda şeylərdə də mənalar tapmaq olur. Hər bir gənc rəssama müəllim lazımdır, Mauve xalaoğlu, mənə öz rəhbərliyiniz altında işləməyə razılıq versəniz, sizə çox minnətdar olaram.

Mauve yarımçıq qalmış bütün tablolarını fikirli halda nəzərdən keçirdi. O öz işindən azacıq da olsa aralananda evdə, ailə üzvlərinin arasında olmağı xoşlayırdı. Onun Vinsenti qarşılayarkən göstərdiyi hərarət və səmimiyyət birdən-birə sanki əriyib yox oldu. Bunları qəfil özgələşmə əvəz etdi. Özünə qarşı dəyişikliyi həmişə yaxşı hiss edən Vinsent bu barədə ona qarşı münasibətin dəyişdiyini dərhal hiss etdi.

– Mənim işim–gücüm başımdan aşır, Vinsent, – Mauve dedi. – Başqalarına kömək etmək mənə çətinidir. Rəssam görəndə xudbin olsun, o öz vaxtının saniyəsinin qədrini bilməlidir. Sənə ciddi yardım göstərəcəyimə əmin deyiləm.

– Mən çox şey ummuram! – Vinsent dilləndi, – heç olmazsa hərdən sizinlə burada işləməyə, şəkli necə çəkdiyinizə baxmağa icazə verin. Bu gün danışdığımız kimi, mənə öz işinizdən danışın. Mən isə sizin fikirlərinizin necə təcəssüm etdirildiyinə tamaşa edəyəm. Hərdən siz istirahət edəndə mənim şəkillərimə baxar, səhvlərimi göstərərsiniz. Xahişim birçə budur.

– Sənə elə gəlir ki, az şey istəyirsən, amma inan, şagird götürmək – mənə zarafət iş deyil.

– Düzü, mən sizə yük olmaram.

Mauve dərin fikrə getdi. O, şagird götürmək istəmirdi. İş vaxtı yanında yad adamın olmasına dözmə bilmirdi. Öz şəkilləri barədə danışmağa çox nadir hallarda həvəs göstərirdi, təzə başlayanlara məsləhət verdikdə, cavabında ancaq təhqir eşidərdi. Ancaq Vinsent onun qohtumu idi, Vinsent Van Qoq dayı ilə Qupil onun şəkillərini ahırdılar, bundan əlavə, Vinsentin şəkillərində kobud da olsa özünə rəğbət qazandıran nə isə sərt bir qəribəlik vardı.

– Di yaxşı, Vinsent, – Mauve dedi. – Gəl, baxağ görək.

– O–oo, Mauve xalaoğlu!

– Yadında saxla, sənə nə isə vəd etməkdə çətinlik çəkirəm. Bundan qətiyyənlə heç bir şey çıxmaya da bilər. Burada yerini rahatladıqdan sonra yanıma, emalatxanaya gəl, baxağ görək bir-birimizə kömək edə bilərikmi. Payızda mən Drentə getməyə hazırlaşırım, sən isə Haaqaya, qışın əvvəllərində gələrsən.

– Elə mən də o vaxt gəlmək fikrində idim. Hələ Brabantda bir neçə ay işləməliyəm.

– Deməli, danışdıq.

Geri qayıdarkən yol boyu Vinsentin qəlbində nə isə susmaq bilməyən bir sevinc, bir səs oyandı: “Mənim müəllimim var.

Müəllimim! Tezliklə mən dahi bir rəngkardan dərs alacağam. Tezliklə özüm şəkil çəkməyə başlayacağam, mən işləyəcəyəm, nəyə nail olacağımı o özü görəcək”.

Ettənə qayıtdı, Key Vosu da orada gördü.

6

Keyə üz verən kədər onu ilahiləşdirmişdi. O, ərini çox sevirdi, onun ölümü Keyin daxilində nəyi isə qırılmışdı. Onun gülümsər sifəti dəyişmiş, gümrahlığı, enerjisi, şadlığı büsbütün itmişdi. Elə bil gur saçlarının rəngi solmuş, tutqunlaşmışdı. Uzunmuş sifətindən tərki–dünyalıq yağırdı, mavi gözlərində dərin, tünd ləkələr görünürdü, dərisinin valehedici parıltısı da getmişdi. Amsterdamda olarkən Vinsenti heyran edən əvvəlki suxluq qalmasa da, elə bil gözəlliyi daha da artmışdı, dözülməz kədər isə onun xasiyyətinə ağırlıq və böyüklük gətirmişdi.

– Nə yaxşı oldu ki, siz nəhayət, bizə gəldiniz, Key, – Vinsent dedi.

– Sağ olun, Vinsent.

Onlar “xalaoğlu”, “xalaoğlu” kəlmələrini işlətmədən bir-birini öz adı ilə çağırırdılar. Bunun belə olduğunu onlar özləri də bilmədilər, hiss etmədilər.

– Yəqin ki, siz Yanı da özünüzlə gətirmisiniz?

– Bəli, bağdadır.

– Siz axı ilk dəfədir Brabanta gəlirsiniz. Nə yaxşı ki, mən də buradayam, şəhəri sizə göstərə bilərəm. Biz çöllərdə gəzişərik.

– Məmnuniyyətlə, Vinsent.

Key mehribanlıqla danışsa da onda heç bir ruh yüksəkliyi duyulmurdu. Vinsent hiss etdi ki, xalası qızının səsi daha dərin və cingiltili olmuşdur. Vinsent Keyin Keyzersqraxdakı evdə ona necə səmimi münasibət bəslədiyini xatırlayırdı. İndi onun ərinin ölümü barədə söz salmaq, ona təskinlik verməyə cəhd etmək lazımdırımı? Əlbəttə, bu barədə nə isə demək pis olmazdı, amma hiss edirdi ki, onun kədərinə toxunmamaq daha nəzakətli olardı.

Key Vinsentin nəcib hərəkətini qiymətləndirirdi. Əri Key üçün müqəddəs idi, onun haqqında danışmağa çətinlik çəkirdi. Vinsent kimi o da Keyzersqraxdə Vos və valideynləri ilə kart oynadığı, Vinsentin isə uzaq bir küncdə, lampanın yanında oturduğu o gözəl qış axşamını yada saldı. Sinəsini küt ağrı sancdı. Tünd–mavi gözləri dumana büründü. Vinsent ovcu ilə yüngülcə onun əlini örtüdü, həyəcanlı Key minnət–

darlıq hissi ilə ona baxdı. Vinsent açıqca görürdü ki, qüسسə xalası qızının bütün duyğularını tarıma çəkir. Qabaqlar o, ancaq xoşbəxt bir qız idi, indi isə onun qarşısında dərin mənəvi iztirablardan eziyyət çəkən gözəl bir qadın oturmuşdu. Haradansa qədim müdrik bir kəlam onun yadına düşdü: "Gözəllik iztirabdan doğur".

– Bura sizin xoşunuza gələcək, Key, – o, astadan dedi, – mən bütün günü çöldə gəzir və şəkil çəkirəm, biz Yanı da götürüb bir yerdə gedərik.

– Axı mən sizə mane olaram.

– O-oo, yox mən tək gəzməyi xoşlamıram. Mən sizə çoxlu maraqlı şey göstərəm.

– İndi ki, belədir, böyük həvəslə sizinlə gedərəm.

– Bu, Yana da çox xeyirli olar. Açıq havada o bərkiyər.

Key yüngülcə onun əlini sıxdı.

– Biz dost olacağıq, düzdürmü, Vinsent?

– Bəyi, Key.

Key onun əlini buraxdı, dolmuş gözlerini yolun o tərəfindəki Protestant kilsəsinə dikdi.

Vinsent başa çıxdı. Key üçün skamya gətirdi və Yana qumdan ev tikməyə kömək etdi. Bir müddət o, Haaqadan necə vacib xəbər gətirdiyini tamam unutdu.

Nahar vaxtı elan etdi ki, Mauve onu şagirdliyə götürməyə söz vermişdir. Başqa vaxt olsaydı o, Terstex və Mauvedən öz ünvanına eşitdiyi təriflərin bir kəlməsini də deməzdi, amma indi o, Keyin qarşısında yaxşı görünmək istəyirdi. Anna-Korneliya son dərəcə xoşlandı.

– Sən hər işdə xalaoğlu Mauveyə qulaq asmalısan, – o, oğluna nəsihət verirdi. – Mauve xalaoğlu necə müvəffəqiyyət qazanmağın yolunu bilir.

Səhər tezdən Key və Yan Vinsentlə birlikdə şəkil çəkməyə hazırlaşdığı Lisbosa getdilər. O heç vaxt özü ilə yemək götürməzdi, bu dəfə isə anası hər üçünə yemək qoyduğu zənbili onun əlinə dürtüdü. Anası elə xəyal edirdi ki, onlar seyrə çıxmağı qərara alıblar. Qəbiristandan keçərkən üstündə sağsağan yuvası olan hündür akasiya ağacı diqqətini cəlb etdi, uşaq bundan çox həyəcanlandı. Vinsent ona sağsağan yumurtası tapmağı vəd etdi. Tezliklə onlar ayaqlarının altında qupquru iynəyarpağın çırtıldadığı şam meşəsinə gəlib çıxdılar sonra da sarımtıl-boz qumlu talaya çıxdılar. Orada onlar sınıq-salxaq kotana və arabaya rast gəldilər. Vinsent öz kiçik molbertini qurdu, Yanı arabaya oturtdu və cəld qaralamalar etdi. Key Yanın necə oynadığını daha yaxşı

görmək üçün kənara çəkildi. O, qaradınmaz olmuşdu. Vinsent isə onu bezdirmək istəmirdi, onun yanında olmasını kifayət hesab edirdi. Qabaqlar heç təsəvvürünə gətirməzdi ki, yanında qadın olanda işləmək necə də yaxşıdır.

Onlar üstü samanla örtülmüş bir neçə evin yanından keçdilər və Rozendala gedən yola çıxdılar. Yalnız bura çatanda Key dilləndi:

– Bilirsiniz, Vinsent, – o dedi, – sizi molbert arxasında gördükdə, mən tez-tez Amsterdamda ağılıma gələn bir şeyi xatırladım.

– Bu nədir, belə Key?

– Söz verirsinizmi, inciməyəcəksiniz?

– Əlbəttə, söz verirəm!

– Onda deyərəm. Mən həmişə əmin idim ki, siz dini pastor olmaq üçün yaranmamısınız. Bilirdim ki, siz öz vaxtınızı nahaq yerə bu işə sərf edirsiniz.

– Bəs niyə siz bunu mənə o vaxt demədiniz?

– Mənim buna hüququm çatmırdı, Vinsent.

O, sarımtıl-qızılı saçından bir neçəsini qara şlyapasının altında gizlətdi; sərt dönüş onu Vinsentin çiyinə sığınmağa məcbur etdi. Tarazlığını saxlamaq və Keyə kömək etməkdən ötrü onun dirsəyindən tutdu və əlini çəkməyi unutdu.

– Mən başa düşürdüm ki, hər şeyi siz özünüz əldə etməlisiniz, – o davam etdi, – söhbətlər isə heç bir fayda verməzdi.

– İndi yadıma düşür, – Vinsent dedi. – Siz məni məhdud pastor olmaqdan necə də çəkindirirdiniz! Keşiş qızının dilində bu, çox qərribə səslənirdi.

O, mehribanlıqla gülümsədi, amma Keyin gözləri kədərli görünürdü.

– Bəli, əlbəttə, – Key dedi. – Görürsünüzümü, Vinsent, Vos mənə özümün heç vaxt başa düşməyəcəyim çox şeyləri öyrədib.

Vinsentin Keyin dirsəyini tutan əli dərhal yanına düşdü. O hər dəfə Vosun adını eşidəndə özü ilə Key arasında aradan qaldırıla bilməyən, gözəgörünməz bir maneə dururdu.

Bir saatdan sonra onlar Lisbosa çatdılar. Vinsent işləmək üçün molbertini qurdu. O, kiçik bir bataqlığı çəkmək istəyirdi. Yan qumda eşələnməyə başladı, Key isə arxada Vinsentin özü ilə götürdüyü qatılama stulda əyləşdi. O, əlində kitab tutmuşdu, amma oxumurdu. Vinsent çox cəld, ilhamla çəkirdi. Etüd onun əlinin altında əvvəllər heç vaxt olmayan bir sürətlə yaranırdı. Vinsent özü də bilmirdi ki, onun

karandaşı birdən-birə niyə belə cəsarətli və ilhamlı olmuşdu, Mauvenin təriflərindən sonramı belə olmuşdu, yoxsa Keyin onun yanında oturduğundanımı. Vinsent bir-birinin ardınca bir neçə şəkil çəkdi. O, bir dəfə də olsun dönüb Keyə baxmırdı. Key də onunla danışmırdı, lakin Keyin onun yanında olması fikri qeyri-adi həyat bütövlüyü hissi ilə Vinsenti zənginləşdirirdi. Bu gün Key ona valeh olanadək, mümkün qədər yaxşı çəkmək istəyirdi.

Yemək vaxtı çatanda onlar yaxınlıqdakı palıdlığa girdilər və serin kölgəlikdə Key zənbildən yeməyi çıxartdı. Küləksiz bir gün idi. Güclə hiss olunan palıd yarpaqlarının iyinə su zanbaqlarının bataqlıqlardan gələn ötri qarışırdı. Keylə Yan zənbilin bir tərəfində, Vinsent isə o biri tərəfində əyləşdilər. Key ona pendir-çörək verdi. Vinsent xatırladı ki, Mauvenin ailəsi də bax, beləcə, sakit süfrə arxasında oturmuşdu.

Vinsent Keyə baxır və fikirləşirdi ki, heç vaxt ondan gözəl qadın görməmişdir. Qalın, sarı pendir dilimləri çox ləzzətli idi, anasının bişirdiyi çörək də dadlı idi, amma Vinsent yeyə bilmirdi. Getdikcə onda qarşısalınmaz, şiddətli aclıq əmələ gəlirdi. O, ovsunlanmış kimi Keyin zərif dərisinə, qəşəng sifətinə, fikirli, tünd-mavi gözlərinə, indi bir qədər solmuş, yəqin tezliklə çiçək kimi açacaq dolğun, təmiz dodaqlarına baxırdı.

Yeməyi yeyib qurtardıqdan sonra Yan başını anasının dizləri üstünə qoyub yatdı. O, Keyin uşağın qayğısız sifətinə baxaraq açıq saçlarını tumarlamasına tamaşa edirdi. Vinsent bilirdi ki, ana oğlunun cizgilərində başqa cizgilər, ərinin cizgilərini axtarır, özü də öz xalası oğlu Vinsentlə Brabantın mərkəzindən uzaq yerlərində deyil, orada Keyzers-qraxdakı evində, sevdiyi adamla bir yerdədir.

Axşam qaranlığı düşənədək şəkil çəkdi, Yan tez-tez onun dizləri üstündə otururdu. Uşaq Vinsentə bağlanmışdı. Vinsent ona enqər kağızına qara ləkələr çəkməyə icazə verdi. Oğlan ucadan gülür, çısqırır, talada qaçır, tez-tez Vinsentin yanına gəlib nə barədəsə soruşur, yerdən nə isə götürüb göstərir, təkid edirdi ki, onu əyləndirsinlər. Vinsent əsəbiləşmirdi, əksinə, xoşuna gəlirdi ki, balaca, mehriban məxluq ona yaxınlıq edir, onu belə məhəbbətlə sevir.

Erkən batan günəş payızın dağların arxasında deyil, yaxında olduğunu xəbər verirdi. Evə qayıdarkən onlar qürubun kəpənək qanadlarına bənzər əlvan rənglərinin suda əksinə tamaşa etmək üçün tez-tez göllərin yanında ayaq saxlayırdılar. Günəş yavaş-yavaş sönmür, qaranlıqda yox olurdu. Vinsent Keyə çəkdiyi şəkilləri göstərdi. O da gözü-

nün ucu ilə baxdı. Bunlar Keyə kobud və yöndəmsiz görünürdü. Lakin Vinsent Yanla çox mehriban idi, həm də Key ağrının nə demək olduğunu yaxşı bilirdi.

– Şəkillərin xoşuma gəlir, – o dedi.

– Doğrudanmı, Key?

Bu tərifdən onun bütün hissələri çuşə gəldi. Key ona qarşı Amsterdamda o qədər mehriban olmuşdu ki, yəqin onun nəyə can atdığına başa düşəcəkdə. Bəlkə də bütün dünyada təkcə Key onu başa düşə bilər. Qohumlarla danışmaq yersizdir – onlar heç əməlli bilmirlər, söhbət nədən gedir, Terstex və Mauve qarşısında isə heç hiss etmədən həmişə özünü təvazökar göstərmək lazım gəlirdi.

O tələsik, əlaqəsiz ifadələrlə danışaraq bütün qəlbinə Keyin qarşısında açırdı. Ruh yüksəkliyindən yaranan coşqunluqdan özü də bilmədən hey addımlarını yeyinlədirdi, Key onunla güclə ayaqlaşdı. Vinsent nədənsə həyəcanlananda onun təmkinindən əsər-ələmət qalmırdı, o, əsəbi və sərt olurdu. Bütün günü özünü ədəbli, tərbiyəli göstərən insanı sanki dəyişdirmişdilər: bu yonulmamış, kobud, avam əyalət adamı Keyi eyni zamanda həm təəccübləndirirdi, həm də qorxuya salırdı. Onun ehtirash arzuları Keyə qərribə uşaqsayağı yüngül görünürdü. Key təsəvvürünə gətirmirdi ki, Vinsent ona yalnız kişinin qadına göstərə biləcəyi nadir hörməti göstərir.

O, Teo Parisə gedəndən bəri özündə gizlətdiyi hər şeyi Keyin qarşısında açıb tökdü. Vinsent Keyə öz arzuları, planları barədə danışdı, şəkillərin süjetinə neyi daxil etmək istədiyindən söhbət açdı. Key onun həyəcanını başa düşmədi, sözünü də kəsmədi, amma ona qulaq da asmırdı. Key bütünlüklə öz keçmişinə qapılmışdı, yalnız öz keçmişinə. İşıqlı gələcəyə kiminsə belə inamla nəzər salması onun xoşuna gəlmirdi. Vinsent də həddindən artıq özünə aludə olmuşdu. Keyin soyuqluğunu, uzaqlığını hiss etmirdi. Nəhayət, Keyin diqqətini cəlb edən adı eşidənədək o, əl-qolunu ölçə-ölçə hey danışdı.

– Neykeys? Bu, Amsterdamda yaşayan rəssamdır?

– Əvvəllər yaşayırdı. İndi isə Haaqadadır.

– Bəli, bəli. Vos onunla dostluq edirdi. Ərim onu bir neçə dəfə bizə gətirmişdi.

Vinsentin dərhal dili dolaşdı.

Vos! Həmişə, hər yerdə Vos! Niyə? Axı o ölüb. Bir ildən çoxdur ölüb. Onu unutmaq vaxtıdır. Vos da Ursula kimi keçmişə məxsus idi.

Nəyə görə Key bir şey olan kimi Vosu xatırlayırdı? Hələ Amsterdamda olanda Keyin ərindən Vinsentin xoşu gəlmirdi.

Payız özünü göstərdi. Şamlıqda torpağı örtmüş iynəyarpaq xalı pash-qəhvəyi rəngə boyanmışdı. Key ilə Yan hər gün Vinsentlə birlikdə çölə gedirdilər. Uzun-uzadı gəzintilər nəticəsində Keyin yanaqları yüngülcə allanmışdı, yerisi isə inamlı və möhkəm olmuşdu. O da özü ilə iş zənbilini götürürdü ki, Vinsent kimi məşğul olsun. İndi o əvvəlkindən daha çox, həm də həvəslə danışırdı, öz uşaqlıq illəri barədə, oxuduğu kitablardan, Amsterdamda tanıdığı maraqlı adamlardan danışırdı.

Van Qoqlar ailəsi belə gəzintiləri bəyəndilər. Vinsent Keyi əyləndirir, onda həyata maraqlı oyadırdı. Onun evdə görünməsi də Vinsentin xarakterini yumşaldırdı. Anna-Korneliya əri Teodorla hər gün Allaha dua edir və əllərindən gələni əsirgəməkdən qorunmuşdu ki, cavanlar tez-tez bir yerdə olsunlar. Vinsent Keydə görüb sezdiyi, demək olar, hər şeyi, onun sadə qara paltarları altında sıxılmış zərif, incə qamətine çölə gedərkən başına qoyduğu qəşəng qara şlyapasına, hər dəfə ona tərəf əyilərkən bədənindən yayılan ətrə, tez-tez danışarkən dodaqlarını tərpətmək tərzinə, tünd-mavi gözlərinin sınıyıcı baxışlarına, Yanı ondan alarkən toxunduğu əllərinin titrəyişinə, yatağa uzanarkən qəlbində səslənən və bütün vücudunu sarsıdan sinəsindən gələn nazik səsinə, dodaqları ilə ona qısılmaq ehtirası oyadan derisinin parlaq ağılığına məftun olmuşdu.

İndi başa düşdü ki, uzun illər yarımcıq həyat sürübmiş. Gör nə qədər sərf olunmamış incəlik itib, onun qurumuş dodaqları buz kimi təmiz məhəbbət bulağına sığına bilməmişdi. Yalnız Key onun yanında olanda özünü xoşbəxt sayırdı, birgə olanda sanki o, nəvazişlə əhatə olunurdu. Key onunla çölə gedəndə o, çox yeyin və asanlıqla yaradırdı, Key evdə qalanda o, hər xətti, cizgini çox çətinliklə başa vururdu. Axşamlar qonaq otağında böyük taxta stolun arxasında Keylə üz-üzə əyləşir, başını aşağı əyib etüdlərinin üzünü köçürərkən belə, onun incə siması gözləri qarşısından çəkilmirdi. Arabir gözlərini qaldırıb Keyə baxır, o isə böyük sarı lampanın tutqun işığında zəif, qəmli və mehriban təbəssümlə ona cavab verirdi. Hər dəfə ona elə gəlirdi ki, bir an da dözə bilməyəcək, dərhal yerindən sıçrayacaq və onu var qüvvəsi ilə qucaqlayıb bağrına basacaq, alışıb-yanan dodaqlarını onun sərin dodaqlarına sıxacaq.

O, Keyin təkçə gözəlliyinə deyil, onun bütün vücuduna, hər bir hərəkətinə: sakit, ahəstə yerləşmə, qərribə iradəsinə, bütün hərəkətlərində hiss olunan tərbiyəsinə pərəstiş edirdi.

Heç təsəvvür edə bilmirdi ki, Ursulanı itirdiyi bu yeddi il ərzində necə yalqız qalıb. Bütün ömrü boyu heç bir qadın ona xoş bir söz deməyib, heç bir qadın ona mehriban, sevən nəzərlər bəxş etməyib, heç kəs onun üzünə astadan toxunmayıb və dodaqlarına təmas etməyib, onun indicə öpdüyü barmaqların hərəkətini ömründə görməyib.

Heç bir qadın onu sevməyib. Belə həyat ölməyə bərabərdir. O, Ursulanı sevdiyi vaxt, bu o qədər də dəhşətli deyildi, çünki o vaxt – gənclik dövründə o özü-özünü qurban verməyə can atırdı, onu bundan məhrum etdilər. İndi isə, yetkin kişi məhəbbətinin çoxduğu anlarda o yalnız özünü həsr etmək istəmirdi, həm də eyni dərəcədə almaq istəyirdi. Özlüyündə qət eləmişdi ki, əgər Key ona hakim kəsilən yangını söndürməsə, həyat mənasız olacaq.

Bir gecə o, Mişlin oxuyarkən belə bir ifadəyə rast gəldi: "*Il faut guune femme souffler sur toi pour quetu sois homme*".¹

Həmişə olduğu kimi, Mişlə haqlı idi. Vinsent, kişi deyildi. İyirmi səkkiz yaş olmasına baxmayaraq, sanki hələ də doğulmamışdı. Key ona gözəlliyi ilə, sevgisinin bihüşədici ətri ilə nəfəs verdi, yalnız indi, nəhayət, kişi oldu.

O indi Keyi qarşısızalmaz kişi ehtirası ilə istəyirdi. Var qüvvəsi ilə, hərəkətlə sevirdi. O, Yanı da vurulduğu qadının bir hissəsi, ciyərpərəsi olduğuna görə sevirdi. Ancaq o, Vosa nifrət edirdi, bütün varlığı ilə nifrət edirdi, çünki Key onu unuda bilmirdi, heç unutmaq da istəmirdi. Keyin Vosa əvvəlki məhəbbəti və ona ərə getməsi Vinsentə Ursulanın məhəbbətinin verdiyi əzablı illərdən heç də az deyildi. Onların hər ikisi – Vinsentlə Key əziyyət sınağında bərkilib möhkəmlənmişdi, belə məhəbbət də yalnız təmiz ola bilər.

Vinsentə elə gəlirdi ki, Keyi keçmişdə qalan o adamı unutmağa məcbur edə biləcək. Onun məhəbbəti elə odlu-alovlu olacaq ki, bu keçmiş heç bir nişanə qoymadan küle döndərəcək. Tezliklə o, Haaqaya gedəcək, Mauvedən dərs alacaq. O, Keyi də özü ilə aparacaq, onun Eyleboomda gördüyü ailəyə bənzər öz ailəsi olacaq. Vinsent istəyirdi ki, Key ona ərə getsin, onlar həmişə bir yerdə olsunlar. O arzulayırdı ki, evi-əşiyi, özünə oxşayan uşaqları olsun. O, kişi olmuşdu, artıq avaraçılığı atmaq vaxtı çatmışdı. Ona məhəbbət lazım idi. Sevgi yəndəmsiz hərəkətləri qaydasına salacaq, o, məhəbbətin köməyi ilə bundan sonra kobud şəkillər çəkməyəcək, sevgi onlara həyat verəcəkdir.

¹ Kişi olmaq üçün sənə qadın nəfəsi dəyməlidir (*frans.*).

Yalnız indi başa düşdü ki, məhəbbətsiz onda çox şey ölü imiş. Qabaqlar bunu vaxtında anlaya bilsəydi, heç fikirləşmədən qarşısına çıxan ilk qadına vurulardı. Sevgi – həyatda əsasdır, insan yalnız məhəbbətdə varlığın səadətini duya bilər.

İndi o hətta şad idi ki, Ursula onu sevmirdi. Məhəbbət o vaxtlar necə də xırda və səthi imiş, indi necə dərin və zəngindir! Əgər Ursula evlənsəydi heç vaxt məhəbbətin ölçüsünü bilmək ona nəsihət olmazdı. O heç vaxt Keyi sevməzdi! İlk dəfə olaraq, o öz-özünə hesabat verdi ki, Ursula hər cür həssaslıqdan və mənəvi ləyaqətdən uzaq olan yüngül, yelbeyin uşaq imiş. O necə də boş yerə əzab çəkərək uzun illəri öldürmüşdür! Keylə keçirilən bir saat Ursula ilə olan bütün iztirablara bəraət verirdi. Həyat bundan sonra yaxşı gedəcək: o çalışacaq, sevecək, şəkillər çəkərək pul qazanacaq. Onlar birlikdə xoşbəxt olacaqlar. Hər insanın həyatda öz məqsədi, öz ideali var, bu ideala nail olmaq üçün səbirlə çalışmaq lazımdır.

Coşqun təbiətinə və sevgidən məst olmağına baxmayaraq Vinsent əl-qol açmırdı. Çöldə Keylə üzbəüz müxtəlif boş şeylər barəsində danışıqda o çox vaxt demək istəyirdi: “Bura bax, gəl bütün bu riyakarlığı, bütün bu saxtılığı bir kənara qoyaq! Mən səni qollarım üstünə alıb uzun zaman dodaqlarından öpmək, nəhayətsiz dərəcədə öpmək istəyirəm. Mən istəyirəm ki, sən mənim arvadım olasan, heç vaxt məni tərk etməyəsən! Biz bir-birimiz üçün doğulmuşuq, biz yalnız, bir-birimizə lazımq!”

Ancaq hansı möcüzə ilə özünü ələ alıb saxlayırdı. O durduğu yerdə öz sevgisindən danışa bilmirdi – bu çox ədəbsizlik olardı. Key heç vaxt bundan ötrü onun əlinə bəhanə vermirdi. O, məhəbbət və evlənmək haqqında hər cür söhbətdən inadla uzaq qaçırdı. Bəs Vinsent öz qəlbinə ona necə, nə vaxt açsın? O başa düşürdü ki, bunu çox da təxirə salmaq olmaz, qışın gəlməyinə az qalıb, Haaqaya yola düşmək vaxtı da yaxınlaşır.

Nəhayət, o, dözə bilmədi. Bu hadisə Bredaya gedən yolda baş verdi. Vinsent bütün səhəri yerqazanların şəkillərini çəkmişdi. Sonra o, Keylə birlikdə qarağac altındaki kiçik çayın kənarında oturub yemək yeyirdilər. Yan otun üstündə yatırdı. Key yemək-ichmək olan zənbinin yanında oturmuşdu. Dizi üstə çökən Vinsent çəkdiyi şəkilləri ona göstərirdi. Birdən dilinin dolaşdığını hiss etdi. Şəkilin üzərinə əyilmiş Keyin çiyininin hərəti onu yandırır. Vinsent sözünü deyə bilmir, çaxırdı. Nə dediyini anlamırdı. Keyin çiyini onun aqlını başından

çıxararaq yandırır. Bu uzun çəkmədi, şəkillər əlindən düşdü, kobud coşqun hərəkətlə o, Keyi özünə tərəf sıxdı, şiddətli ehtirasdan kükrəyən söz seli axmağa başladı.

– Key, mən əzab çəkirəm, mən daha susa bilmirəm! Bilin, Key, mən sizi sevirəm, həyatımdan daha çox sevirəm! Mən sizi Amsterdamda gördüyüm ilk gündən sevmişəm! Mən istəyirəm ki, siz həmişə mənimlə olasınız! Key, siz deyən, heç olmazsa bir azca məni sevirsinizmi? Biz Haaqaya gedərik, ikilikdə orada yaşayırıq. Bizim öz ev-əşiyimiz olacaq, biz xoşbəxt yaşayacağıq. Axı siz məni sevirsiniz, Key! Deyin, biz evlənəcəyik, Key, əzizim!

Key onun ağısından çıxmağa çalışırdı. Dəhşətdən və utandığından onun sifəti əyilmişdi. O ələ bil, heç nə eşitmirdi, sanki bir söz belə başa düşmürdü, yox, onun nə demək istədiyini anlayırdı və qorxudan titrəyirdi. Keyin tünd-mavi gözlərində kəskin bir ifadə əmələ gəlmişdi, qışqırmamaq üçün o, ağızını ovcu ilə sıxdı.

– Yox, heç vaxt, heç vaxt! – o, acıqla dedi.

Əsəbi halda Vinsenti itələdi, yatmış uşağı qamarlayıb qucağına aldı və tələsik çöl ilə qaçmağa üz qoydu. Vinsent onun dalınca atıldı. Qorxu Keyə cəldlik gətirmişdi. Key onu çox arxada qoymuşdu. Vinsent nə baş verdiyini dərhal kəsdirə bilmədi.

– Key! Key! – o qışqırırdı. – Dayanın!

Onun qışqırığını eşidən Key daha yeyin qaçmağa başladı. Vinsent dəli kimi əl-qol atır, onun dalınca qaçırdı, başı kobud surətdə yırğalanırdı. Birdən Key büdrədi və oyuğa yığıldı. Yan ağladı. Vinsent çirkinin içində dizləri üstə çökərək Keyin əlindən tutdu.

– Key, siz niyə məndən qaçırırsınız? Axı mən sizi çox sevirəm! Siz görmürsünüz, mən sizə yaşaya bilmirəm. Siz də sevirsiniz, məni sevirsiniz, Key! Qorxmayın, axı mən ancaq sevirəm demişəm. Biz keçmişə unudacağıq, Key, yeni həyata başlayacağıq.

Bir an əvvəl dəhşətlə baxan Keyin gözləri indi Vinsentə dərin nifrətlə zillənmişdi. O, əlini dartıb çıxartdı. Yan da tamam ayıldı. Vinsentin ehtirasdan yanan divanə sifəti, boğuş, həyəcanlı səsi uşağı qorxutmuşdu. O, balaca əlləri ilə anasının boynunu qucaqladı və ağladı.

– Key, əzizim, de ki, məni sevirsən, heç olmazsa bir damcı!

– Yox, heç vaxt, heç vaxt.

Key ayağa sıçrayıb yenə də çölə yola tərəf götürüldü. Vinsent torpağın üstə çöküb sarsılmış halda qaldı. Key qarşısındakı yola çıxdı və gözəndən itdi. Vinsent var qüvvəsini toplayıb onu ucadan harayladı və

yenə də arxasınca qaçdı. O, yola çıxanda gördü ki, Key çox uzaqdadır, hələ də ayaq saxlamadan qaçırdı, uşağı da bağına basmışdı. Vinsent yerində donub qalmışdı. Key yolun döngəsində yox oldu. O, uzun müddət tərpenmədən dayandı. Sonra ayaqlarını sürüyə-sürüyə çöllə geriyyə qayıdıb yerden etüdlərini yığırdı. Şəkillər bir az batmışdı. O, yeməkləri zənbilə yığıdı, molbertini çiyinə aldı, ayaqlarını güclə sürüyərək yorğun halda evə tərəf yollandı.

Evdə isə qara dumanlar daha da sıxlaşmışdı. Vinsent kandara ayaq basan kimi bunu hiss etdi. Key Yanla birlikdə öz otağında idi, qapını arxadan kilidləmişdi. Anası ilə atası qonaq otağında oturmuşdular. Onlar nə barədəsə danışmışdılar, Vinsent içəri girən kimi dərhal söhbətlərini kəsdilər. O, qapını dalınca kip örtüdü. Atası yəqin ki, berk qəzəblənmişdi, sağ gözünün qapağı tamam örtülmüşdü.

- Vinsent, sən necə oldu ki?.. – anası şikayətli bir səsle başladı.
- Nə olub ki? – o qəti anlaşı bilmirdi ki, onu nədə təqsirləndirirlər.
- Sən öz xalan qızını necə təhqir edə bildin!

Vinsent bilmədi nə cavab versin. O, molberti çiyindən götürüb bir küncə qoydu. Atası hələ də özündə deyildi, sanki nitqi tutulmuşdu.

- Key sizi başa saldı ki, məhz nə olub? – Vinsent soruşdu.

Atası qızarmış boynuna batan hündür yaxalığı dartıb qopartdı. O biri əli ilə stolun kənarını sıxdı.

– Key dedi ki, sən azca qalbmış onu boğasan, quduz kimi də qışqırırmışsan.

- Mən onu sevdiyimi dedim, – Vinsent sakitcə etiraz etdi. – Bilmirəm, burada onu təhqir edən nə var?
- Sənin ona dediklərin ancaq bundan ibarətdir? – atasının tonu buz kimi soyuq idi.

- Yox. Mən xahiş etdim ki, o mənim arvadım olsun.
- Sənin arvadın!
- Hə. Sizi belə təcəübləndirən nədir?
- Oh, Vinsent, – anası dedi, – sən haradan belə bu fikrə düşdün?
- Sən özün də deyəsən, bu barədə fikirləşirdin...
- Amma mən fikirləşməmişdim ki, sən ona vurularsan!
- Vinsent, – atası qışqırdı, – bilirsənmi ki, Key sənin xalan qızıdır.
- Bəli, bilirəm. Hə, bundan nə olsun ki?
- Sən xalaqızınla evlənmə bilməzsən, bilməzsən... bilməzsən.

Pastor özünü məcbur edə bilmirdi ki, bu mənhus sözü dilinə gətirsin. Vinsent pəncərəyə yaxınlaşdı, fikirli-fikirli gözlerini bağa tuşladı.

– Bəyem nə olardı ki?

– Günah!

Vinsent özünü güclə saxladı. Onlar onun məhəbbətini hər cür çeynənmiş sözlərlə ləkələməyə necə cürət edirlər!

– Ata, sən özünə layiq olmayan mənasız sözlər danışsan.

– Mən sənə deyirəm, bu günahdır! – Pastor qışqırdı. – Mən Van Qoqlar nəslində belə biabırçılığa yol vermərəm!

– Hə, Bibliyadan sitat gətirdiyini yəqin təsəvvür etmərsən! Xala-oğlunun xalaqızına nikahına həmişə izn verilib.

– Oh, Vinsent, əziz Vinsent, – anası yalvardı, – əgər ona vurulmuşsansa, nəyə görə bir qədər gözləməyəsən? Əri cəmisini bir il əvvəl ölüb. O hələ də bütün qəlbiylə rəhmətliyi sevdi. Bundan başqa özün bilirən, sənin arvad saxlamağa pulun yoxdur.

– Sənin hərəkətlərini mən uşaqlıq və ədəbsizlik hesab edirəm, – atası dedi.

Vinsent ikrahdan diksindi. Cibindən qəlyanını axtardı, çıxarıb bir neçə saniyə əlində saxladı və təzədən cibinə soxdu.

– Ata, mən qətiyyətlə xahiş edirəm, belə ifadələr işlətməyəsən. Mənim Keyə olan məhəbbətim – həyatda nəyim varsa, hamısından işıqlı, hamısından müqəddəsdir. Mən istəmirəm ki, sən onu uşaqlıq və ədəbsizlik adlandırasan.

Vinsent molbertini qamarladı və öz otağına getdi. Çarpayıda oturub özündən soruşdu: “Nə olub ki? Mən nə etmişəm? Mən Keyə dedim ki, onu sevirəm, o da qaçdı. Niyə? Yəni mən ona belə iyrənc göstürürəm?”

O gecəni əzab-əziyyətlə keçirdi, baş verənləri dönə-dönə xatırladı. Onun düşüncələri hər dəfə, həmişə eyni şeylə qurtarırdı: “Yox, heç vaxt, heç vaxt!” Bu qısa sözlər onun qulaqlarında matəm sədaları kimi, talenin hökmü kimi səslənirdi.

O özünə zor gəlib aşağı enəndə artıq səhər qurtarırdı. Evdəki qara buludlar elə bil çəkilmişdi. Anası mətbəxdə əlləşirdi. Vinsenti öpdü və mehribanlıqla yanağını tumarladı.

– Necə yatdın, əzizim? – o soruşdu.

– Key haradadır?

– Atan onu Bredaya apardı.

– Niyə?

– Qatara. Evlərinə gedir.

– Amsterdama?

– Hə.

- Başa düşürəm...
- Key hesab edir ki, belə yaxşıdır, Vinsent.
- Mənə bir şey yazıbımı?
- Yox, əzizim. Otur, yeməyin hazırdır.
- Bir kəlmə də yazmayıb? Dünənki barədə? Mənə acığı tutub?
- Yox, yox, o, sadəcə olaraq, evə, valideynlərinin yanına getməyi qət edib.

Anna-Korneliya Keyin dediklərini açıb ağartmadı, cıncırını çıxartmadan yumurtanı sındırıb tavaya tökdü.

- Qatar Bredadan saat neçədə yola düşür?
- On birə iyirmi dəqiqə işləmiş.

Vinsent mavi mətbəx saatına baxdı.

- Elə indi saat on birə iyirmi dəqiqə işləyir.
- Hə.
- Deməli, mən heç nə edə bilmərəm.

- Otur yeməyini ye, oğul. Mən hisdə qurudulmuş dadlı dil hazırlamışam.

O, mətbəx stolunun üstünü təmizlədi, kiçik süfrə saldı, yeməyi qoydu. Anası yemək üçün Vinsenti dilə tutur, ondan aralanmırdı. Nədənə ona elə gəlirdi ki, əgər oğlu qarnını yaxşıca doldursa, hər şey keçib gedəcək.

Vinsent anasına xoş getsin deyə, hamısını axır qırıntısına qədər yedi. Lakin Keyin dediyi: "Yox, heç vaxt, heç vaxt!" sözlərinin acısı hər tikəsini zəhərə döndərirdi.

7

O başa düşürdü ki, öz işini Keydən qat-qat çox sevirdi. Ona seçmək lazım gəlsəydi, bir dəqiqə də tərəddüd etməzdi. Amma o indi birdən-birə şəkil çəkməyə olan həvəsini, zövqünü itirmişdi. İş artıq onu maraqlandırmırdı. Divardan asılan Brabant şəkillərinə baxanda bir daha əmin oldu ki, onda Keyə qarşı məhəbbət oyanandan bəri, öz sənətində xeyli irəli addımlamışdır. Hiss edirdi ki, çəkdiyi şəkillərdə nə isə kobudluq, sərtlik olsa da, Keyə olan məhəbbəti onları yumşaldacaq, baxımlı edəcək. O, Keyi elə dərindən, elə ehtirasla sevirdi ki... Key nə qədər "Yox, heç vaxt, heç vaxt!" desə də, onu məhəbbət yolundan yayındıra bilməyəcək. Keyin etirazı, rədd cavabı Vinsent üçün ürəyinə sıxıb əridəcəyi buz qayası idi.

Onun qəlbində işə başlamağa mane olan şübhə baş qaldırır. Birdən onun qətiyyətini sarsıtmaq Vinsentə nəsbilə olmadı? Axı o, yeni məhəbbətin mümkünlüyünü fikrinin özünü belə günah hesab edir. Vinsent onu müdhiş xəstəlikdən qurtarmaq, inadla yapışdığı lənətə gəlmiş keçmişdən ayırmaq istəyirdi. O özünün şəkil çəkən iri əli ilə onun incə əlini birləşdirməyə çalışaraq gündəlik ruzi və xoşbəxtlik hüququ qazanmaq istəyirdi.

Bütün günü o, öz otağından çıxmıdı və Keyə ehtiras və yalvarışla dolu məktublar yazdı. Keyin bu məktubları heç oxumadığını başa düşənə kimi bir neçə həftə keçdi. O, demək olar, hər gün özünün şəxsi şübhələrinə qarşı mübarizə apararaq, valideynləri ilə möhtərəm Strikkerin birgə hücumlarından qorunaraq bütün sirlərini etibar etdiyi qardaşı Teoya məktubunda yazırdı. O, əzab, bərk əzab çəkirdi, bunu həmişə gizlədə bilmirdi. Anası mülayim baxışları ilə onu sakitləşdirməyə çalışırdı.

- Vinsent, - o bir dəfə dedi, - sən başını daşa vurursan. Strikker dayın deyir ki, Key səni qəti rədd edir.

- Tüpürüm dayımın dediklərinə.
- Əzizim, axı Key özü bunu dayına deyib.
- Deyib ki, mənə sevmir?
- Hə, onun axırncı sözü belə olub.
- Yaxşı, buna biz hələ baxarıq.

- Sənin ümid bəsləməyə bir əsasın yoxdur, Vinsent. Strikker deyir ki, Key səni sevmiş olsa belə, sənə ərə getməyə razılıq verməz, indinin özündə sən ildə heç min frank qazana bilmirsən. Özün yaxşı bilir-sən, bu sənin üçün hələ çox uzaqdadır.

- Ah, ana, kim sevirdi, o yaşayır, kim yaşayırsa o işləyir, kim işləyirsə o, çərəksiz qalmır.

- Bütün bunlar çox yaxşı, mənim əzizim, axı Key həmişə sərvət içində yaşayıb. Onda həmişə hər şeyin yaxşısı olub.
- Bütün bunlara baxmayaraq, o indi çox da xoşbəxt deyil.
- İkiniz də elə həssassınız ki, siz evlənsəniz də, yalnız bir dərd olar, kasıblıq, aclıq, soyuq, xəstəliklər. Sən bilirsən ki, atan sənə bir frank da verməyəcək.

- Mən bütün bu hücumları sınaqdan keçirmişəm, ana, bu mənə qorxutmur. Bütün bunlarla yanaşı, biz bir yerdə olsaq, daha yaxşı olar, nəinki ayrılıqda.

- Mənim balam, axı Key səni sevmir!

– Mən bircə Amsterdama getseydim, səni inandırırım ki, o razılaşacaq.

Sevdiyi qadının dalınca gedə bilmədiyini, bilet almağa bir frank belə qazana bilmədiyini Vinsent *petites miseres de la vie humaine*¹ kimi qəbul edirdi. Acizliyi onu qəzəbləndirirdi. Onun iyirmi səkkiz yaşı vardı, on iki il idi yalnız zəruri olanlardan başqa, qalan hər şeydən imtina edib səylə çalışmağa cəhd göstərsə də, yenə də heç olmazsa Amsterdama bilet almağa lazım olan məbləği əldə edə bilmirdi.

Vinsent yüz kilometrlik yolu piyada getməyi fikirləşirdi bu o demək idi ki, Vinsent Amsterdama çirkli, ac, cır-cındır içində gəlib çıxacaqdı. Çətinliklər onu qətiyyənlə narahət etmirdi, ancaq Pitersevin evinə getdiyi kimi möhtərəm Strikkerin evinə girmək olardımı, yox, bu ağlasığmazdır! Səhər tezdən Teoya uzun bir məktub yolladığına baxmayaraq, Vinsent həmin gün qardaşına bir məktub da yazdı:

“Əziz Teo.

Amsterdama getməyə mənə çox təcili pul lazımdır. Heç olmazsa bilet pulu.

Sənə bir neçə şəkil göndərirəm, yaz görüm, onları niyə almırlar və nə etmək lazımdır ki, bu şəkilləri satmaq mümkün olsun. Mən pul qazanmalı, onun dalınca getməli və bu “Yox, heç vaxt, heç vaxt”ın nə demək olduğunu öyrənməliyəm”.

Bir neçə gündən sonra Vinsentin qüvvəsi sel kimi aşır-daşırdı. Məhəbbət ona cəsarət vermişdi. O, özündə olan bütün şübhələri boğdu və özünü möhkəm inandırdı ki, Keylə görüşməsinə dəyər, onun gözlərini açmağı bacarar, qəlbini başa düşməyə Keyi vadar edər və “Yox, heç vaxt, heç vaxt!” sözlərinin əvəzinə “Hə, həmişəlik, həmişəlik!” sözlərini eşidər. O yeni həvəslə işə girişdi. Onun daxilində hələ də möhkəmliyin və ustalığın çatışmadığına baxmayaraq, məğlub edilməz bir inam yaşayırdı. Vaxt ona işdə və Keyə olan məhəbbətində öz istəyinə nail olmağa kömək edəcək. Ertəsi gün o, möhtərəm Strikkere açıq məktub yazdı. O heç nəyi gizlətmədi və dayısının bu məktubu oxuyarkən nə deyəcəyini fikirləşdikcə, gülümsədi. Atası Strikkere yazdığı Vinsentə qadağan etmişdi – evdə hər an əsl tufan qopa bilərdi. Teodor hesab edirdi ki, həyatda əsas şey – itaət və ədəb qay-

¹ İnsan həyatının kiçik müsibətləri (frans.)

dalarına ciddi riayət etməkdir; insan qəlbinin ehtirasları barədə o heç nə eşitmək istəməirdi. Əgər oğul valideynləri ilə yola gedə bilmirsə, onda yalnız oğul günahkardır, valideynlər yox.

– Oxuduğun bütün bu fransız kitabları isə... – şam yeməyi zamanı Teodor dedi. – Oğrularla, qatillərlə bir oturub durursansa, sən sözə qulaq asan oğul və vicdanlı adam olacağını güman etmək olarmı?

Vinsent gözlərini Mişlenin kitabından ayırdı, təəccüblə atasına baxıb dedi:

– Oğrular, qatillərləmi deyirsən? Səncə Viktor Hüqo, Mişle oğru, qatildirler?

– Yox, amma onlar, ancaq hər cür fırıldaqçılardan yazırlar. Onların kitabları şərhlə doludur.

– Boş şeylərdir, ata. Mişle Bibliya kimi pakdır.

– Bəsdir mənə evimdə küfr danışdın, cavan oğlan! – Hiddətlənmiş Teodor qəzəblə qışqırdı. – Bütün bu kitablar əxlaqsızlıq təbliğ edir. Səni məhv edən də belə fransız ideyalarıdır.

Vinsent ayağa durub stolun ətrafına fırlandı və “Məhəbbət” və “Qadın” kitabını atasının qarşısına qoydu.

– Səni necə inandırmağı yaxşı bilirəm, – o dedi. – Heç olmazsa özün bir neçə sətir oxu. Görərsən, sənə xoşuna gələcək. Mişle yalnız çətinlikləri və xırda narazılıqları aradan qaldırmaqda bizə kömək etməyə çalışır.

Teodor şər işləri süpürüb atan mömin bəndələr kimi kitabı yerə çırpdı.

– Mən sənə kitablarını oxumayacağam! – o bağırdı. – Sənə bir baban vardı. Van Qoqlar nəslində tək-cə o, fransız ideyalarına yoluxmuşdu, sonra da içki düşkünü oldu!

– *Mille pardons*,¹ Mişle ata, – Vinsent mızıldanaraq kitabı yerdən qaldırdı.

– İcazə ver soruşum, niyə görəsən, bu kitabı Mişle ata adlandırsan? – Teodor soyuq xəbər aldı. – Məni təhqir etmək istəyirsən?

– Bu mənə heç ağlıma da gəlməzdi, – Vinsent etiraz etdi. – Amma açıqlığı deməliyəm, məsləhət lazım olsa, onu səndən yox, Mişledən alaram. Bu daha doğru, düzgün olar.

– O-oo, Vinsent, – anası yalvardı, – belə sözlər nəyə lazımdır? Nəyə görə sən ailənlə əlaqəni kəsmək istəyirsən?

¹ Yüz dəfə üzr istəyirəm (frans.).

– Hə, o, mehız belə etmək istəyir, – atası ucadan dedi. – O, ailəsi ilə əlaqəni kəsmək istəyir. Vinsent, sən özünü çox abırsız aparırsan... Rədd ol mənim evimdən, hansı cəhənnəmə istəyirsən itil get!

Vinsent öz otağına qalxıb çarpayısında oturdu. Səbəbini özü də bilmədən ağır zərbələrdən sonra o, həmişə stulda yox, çarpayıda oturardı. O, çəkdiyi şəkillər asılmış divarları nəzərdən keçirdi: yerqazanlar, səpincilər, ustalar, tikişçilər, aspazlar, meşəqıranlar, Keykenin dərsliyindən köçürülmüş surətlər. Hə, o, bezi müvəffəqiyyətlər qazanmışdı. Açıq-aşkar irəli getmişdi. Lakin o, Ettendə hələ mümkün olduğundan çox az iş görmüşdü. Mauve indi Drentdədir, gələn aydan tez qayıtmayacaq. Vinsent Ettəndən getmək istəmirdi. Burada işləmək rahatdır, başqa yerdə həyat ondan daha çox xərc tələb edəcək. Vaxt lazım idi ki, şəkil üzərində daha incə, daha həssas işləsin, çatışmazlığa üstün gəlsin, brabantlıların əsl ruhunu duysun, bax, onda getmək olardı. Atası isə onu evdən qovur, o demək olar ki, Vinsenti lənətləmişdi. Amma bütün bunlar onun hirsli vaxtında deyilib. Əgər atası elə doğrudan da fikirləşdiyini deyibsə, bəs onda necə?.. Yəni o bu qədər axmaq adamdır ki, ata evindən onu qovurlar?

Səhərişi o, birdən-birə iki məktub aldı. Biri möhtərəm Strikkerdən – Vinsentin sifarişli məktubuna cavab idi. Məktuba onun arvadının bir barmaq kağızı da əlavə olunmuşdu. Onların hər ikisi Vinsentin keçmiş barədə çox pis fikirdə olduqlarını yazır və bildirirdilər ki, Key başqasını, çox varlı bir adamı sevir və Vinsentdən xahiş edirlər ki, onların qızlarına mənasız iddialarından dərhal əl çəksin.

“Hə, görünür, yer üzündə kilşə xadimlərindən də allahsız, ürəksiz və qəddar adam yoxdur”, – öz-özünə deyən Vinsent Strikkerin məktubunu ovcunda elə qəzəblə əzişdirdi ki, sanki möhtərəm pastorun özü onun əlinin içində idi.

İkinci məktub Teodan idi.

“Çəkdiyin şəkillər çox ifadəlidir. Onları satmaq üçün əlimdən gələni edirəm. Hələlik isə Amsterdama getmək üçün iyirmi frank göndərirəm. Sənə uğurlar diləyirəm, qoca”.

Vinsent mərkəzi vağzaldan çıxanda artıq qaranlıq düşürdü. O, Damrak küçəsi ilə cəld Dam meydanına yönəldi, Kral sarayını, poçtamtı keçdi və Keyzersqraxta çatdı. Bütün mağazalardan, idarələrdən satıcıların və işçilərin kütləvi surətdə işdən çıxdıqları vaxt idi.

O, Sinqeli keçdi və Xerenqraxt körpüsündə dayanıb aşağıda, gül-çiçək zənbilləri yüklənmiş barjda adamların stol ətrafında oturaraq siyənek balığı ilə çörək yemələrinə baxdı. O, Keyzersqraxtla sağa döndü və ensiz flamand evlərinin uzun cərgəsi qarşısından keçərək qara sürahisı olan daş pillələrə gəlib çıxdı. Möhtərəm Strikker burada yaşayırdı. Vinsent özünün Amsterdama gələrkən ilk dəfə bu evə daxil olduğunu xatırladı və o fikirləşdi ki, yer üzündə elə şəhərlər var ki, insan həmişəlik orada uğursuzluğa məhkum olunub.

Damrak küçəsi və şəhərin mərkəzi ilə gedərkən Vinsent var qüvvəsi ilə tələsirdi, indi, məqsədinə yaxınlaşdığı bir vaxtda onu qorxu və inamsızlıq bürüdü. O, başını qaldıranda əvvəlki kimi dəmir qarmağın çardaq pəncərəsinin üstündən sallandığını gördü. Özünü asmağın fikrinə düşən adam üçün necə əlverişli şərait var, deyə Vinsent özlüyündə qımışdı. Vinsent qırmızı kərpiclə döşənmiş enli küçəni ötdü və dayanıb kanala tamaşa etdi. O, bilirdi ki, azı bir saata onun taleyi həll olunacaq. Əgər ona Keyi görmək və onunla danışmaq nəsib olsa, hər şey yaxşı olacaq. Amma giriş qapısının açarı qızın atasında idi. Möhtərəm Strikker sadəcə olaraq onu buraxmaya bilərdi.

Qum yüklənmiş barj asta-asta kanalda axının əksinə üzür, gecəni burada lövbər salmağa hazırlayırdı. Qaraya çalan qum qalağında bel dəymiş yerlərdə nəm çöküklər saralırdı. Etinasız nəzərlərlə baxan Vinsent gördü ki, barjda adətən burundan dal tərəfdə çəkilən paltar zivəsi yoxdur. Sümükləri çıxmış arıq adam sinəsi ilə şüvülün üstünə yığılıb güc verir, çətinliklə bir neçə addım atır və yəndəmsiz qayıq onun ayağının altından qabağa sürüşürdü. Geminin dal tərəfində kirlə önlüyü olan bir qadın oturmuşdu, qadın daş kimi tərənəmirdi, əlini küreyinə uzadaraq o, kobud sükanı idarə edirdi. Balaca oğlanla bir qız uşağı və çirkəbə bulanmış it geminin rubkası arxasında dayanaraq qəm-qüssə dolu gözlərilə Keyzersqraxt boyu uzanan evlərə baxırdılar. Vinsent daş pillələrlə qalxıb zəngi çaldı. Bir neçə dəqiqədən sonra zəngə qulluqçu çıxdı. O, kölgədə dayanan Vinsentə baxdı, onu tanıdı və qapının qabağını kəsdi.

- Möhtərəm Strikker evdədir? – Vinsent soruşdu.
- Yox. O gedib, – görünür, o lazımı sərəncam almışdı.

Vinsent otaqlardan səs eşitdi. Qəti hərəkətlə qulluqçunu kənara itələdi.

– Buraxın, – dedi.

Qız Vinsentin arxasından yapışaraq tutub saxlamağa çalışdı.

– Onlar nahar edirlər! – qulluqçu hiddətlə qışqırdı. – Ora getmək olmaz!

Vinsent uzun dəhlizi keçib qonaq otağına girdi. Tanış qara paltarlımın birdən-birə qapıda yox olması onun gözündən yayınmadı. Stolun arxasında möhtərəm Strikker, Villemina xala və iki balaca uşaq oturmuşdu. Süfrə isə beş nəfərlik açılmışdı. Çəpəki yana çökilmiş stulun qarşısında içərisində qızardılmış dana ətə, kartof və qınlı paxla olan boşqab vardı.

– Mən onu saxlaya bilmədim, – qulluqçu dedi. – O, güclə soxuldu.

Stolun üstündə iri şamları olan iki gümüş şamdan vardı. Kalvinin di-vardan asılı portreti şamların sarımtıl işığında qorxunc görünürdü. Tutqun işıqda oyma bufetin üstündə serviz bərq vururdu, yanında isə Vinsent qarşısında Keylə ilk dəfə söhbət etdiyi ensiz pəncərəni gördü.

– Bəs belə, Vinsent, – Strikker dayı dedi. – Görünür, sənin xasiyyətin yaxşılaşmayıb.

– Mən Keylə danışmaq istəyirəm.

– O, evdə yoxdur. Qonaq gedib.

– O, indicə burada oturmuşdu, mən zəngi çalanda o sizinlə nahar edirdi.

Strikker arvadına tərəf döndü:

– Uşaqları otaqdan çıxart.

Sonra dedi:

– Hə, Vinsent, sən bizə çox pisliklər etmisən. İndi nəinki mənim, bütün ailəmizin hövsələsi tükənib. Sənin avara, tənbeə və kobud olmağın bəs deyil, sən həm də nankor, yaramaz adamsan. Sənin ağlına haradan gəlib ki, mənim qızıma eşq elan edəsən? Bu eşidilməmiş, görünməmiş bir təhqirdir.

– İcazə verin, mən Keyi görüm, Strikker dayı. Mən onunla danışmağımı istəyirəm.

– Key sənə danışmaq istəmir. Sən onu heç vaxt görməyəcəksən.

– Özü belə deyib?

– Bəli.

– Mən sizə inanmıram.

Strikkeri dəhşət götürdü. O, dini mənəbi qəbul etdiyi gündən hələ heç kəs onu yalan danışmaqda təqsirləndirməmişdi.

– Sən nə cəsarətlə deyirsən ki, mən yalan danışmam!

– Mən bunu onun öz dilindən eşitməyincə, sizə inanmıram. Heç onda da inanmayacağam.

– Nankor! Görəsən nəyə görə sən Amsterdamda yaşayanda mən pulumu və vaxtımı sənə sərf etdirdim!

Vinsent yorğun halda özünü bir az bundan əvvəl Keyin oturduğu stula yıxdı və hər iki əlini stolun kənarına qoydu.

– Dayı, mənə qulaq asın. Sübut edin ki, hətta dini mənəbə qulluq edən adamın üç qat polad zireh altında insan ürəyi döyünür. Mən sizin qızınızı sevirəm. Dəlicesinə sevirəm. Hər dəqiqə mən onun haqqında düşünür, onun həsrətini çəkirəm. Siz Allaha xidmət edirsiniz, onda Allah xatirinə, mənə mərhəmət göstərin. Bu qədər də qəddar olmayın. Əlbəttə, mən hələ heç nəyə nail olmamışam, amma bir az gözləyin, mən müvəffəqiyyət qazanacağam. İcazə verin, mən öz məhəbbətimi ona sübut edirəm. Məni sevməli olacağımı ona başa salacağam. Axı siz özünüz də, dayı, bir vaxtlar sevmisiniz, sevən adamın necə fikir və əzab çəkdiyindən xəbərsiz deyilsiniz. Mən tamam üzülmüşəm: qoyun mən, heç olmazsa, bir dəfə bəxtimi sınayım. Qoyun, onun məhəbbətini qazansın – mənim xahiş etdiyim, bax, budur. Mən daha həsrət içərisində və yalnız yaşaya bilmirəm!

Möhtərəm Strikker onu başdan-ayağa süzdü və dedi:

– Yəni sən bu dərəcədə qorxaq və iradəsizsən, özünü ələ ala bilmirsən? Bütün ömrün boyu belə ağlayıb sızlayacaqsan?

Vinsent vəhşicəsinə stuldan sıçradı. Onda həlimlikdən heç bir şey qalmamışdı. Əgər üstündə iri şamların yandığı iki gümüş şamdan olan enli stol onları bir-birindən ayırmısa, o, keşişi yerə sərəcəkdi. Otaqda gərgin sükut hökm sürürdü. Strikkerlə Vinsent qəzəbli qılgımlar alıyan baxışları ilə düz bir-birinin gözlerinin içinə baxırdılar.

Vinsent bilmədi ki, bu nə qədər davam etdi. O əlini qaldıraraq stolun üstündəki şamdanın yanına qoydu.

– İcazə verin onunla danışım, – dedi, – mən onunla düz əlimi bu şamın alovunda saxlaya bildiyim qədər danışacağam.

Əlinin arxa tərəfini çevirib şamın alovuna tutdu. Otaq dərhal qaralıqlaşdı. Vinsentin əli hissən tezcə qaraldı. Bir neçə andan sonra qızardı. Vinsent qımıldanmırdı, nəzərlərini də Strikkerin üzündən çək-

mirdi. Beş saniyə də keçdi. On saniyə. Əlin dərisi suluqlayıb şişdi. Pastorun gözləri dəhşətlə doldu. Sanki onu iflic vurmuşdu. Bir neçə dəfə danışmağa, tərpenməyə cəhd etdisə, bacarmadı. Vinsentin amansız, deşib keçən iti nəzərləri sanki onu yerinə mıxlamışdı. On beş saniyə də ötdü. Əlindəki suluqlar partladı, amma əl heç titrəmədi. Nəhayət, özünə gələn möhtərəm Strikker əsəbi halda tərpendi və var gücü ilə qışqırdı:

– Sən lap ağılını itirmisən! Sarsaq!

O, qabağa atıldı, Vinsentin əli altından şamı qapdı və bir yumruq zərbəsi ilə odu söndürdü. Sonra stolun üstünə əyilib tələsik ikinci şamı da üfürdü. Otaq qaranlığa qərq oldu. Strikkerlə Vinsent qapqara qatı qaranlıqda ovuclarını stola dayayıb durmuşdular, bununla belə yenə də bir-birini dəhşətli dərəcədə aydın görürdülər.

– Sən dəlisən! – Pastor bağırırdı. – Key sənə nifrət edir, bütün varlığı ilə nifrət edir! Bu evdən rədd ol, bir də bura gəlməyə cəsarət etmə!

Vinsent qaranlıq küçə ilə ağır-ağır addımlayırdı, yalnız şəhərin kənarına çıxanda özünə gəldi. Baxımsız qalmış ölü kanala nəzər saldıqda durğun suyun tanış qoxusu onun burnuna dəydi. Küncdəki qaz fanarı onun sol əlini tutqun işıqlandırır – hansı bir rəssam hissi isə sağ əlini Alova tutmağa qoymamışdı və o, əlində çox böyük yara açıldığını gördü, güclə hiss olunan, çoxdan yaddan çıxmış dəniz qoxusunu ciyərlərinə çəkə-çəkə, çoxlu dar kanalların arası ilə ötüb getdi. Axırda o, Mendes de Kostanın evinin yanına gəlib çıxdı. Sahildə oturdu, bir ovuc xırda daş götürüb kanalı örtən qalın yaşıl krosun üstünə tullandı. Çınqıl krossa elə yumşaq şappıltı ilə deydi ki, sanki onun altında su yox idi. Key onun həyatından axıb getmişdi. “Yox, heç vaxt, hey vaxt!” sözləri onun qəlbinin lap dərinliyindən gəlirdi. İndi onlar artıq Keyin deyil, Vinsentin sözləri idi. O bu sözləri tez-tez ürəyində təkrar edib deyirdi: “Yox, heç vaxt, heç vaxt sən onu görməyəcəksən. Heç vaxt onun mehriban səsinə eşitməyəcək, onun dərin göy gözlərindəki təbəssümə baxıb həzz almayacaqsan, yanağıyla bədəninin hərərətini duymayacaqsan. Sən heç vaxt sevginin nə olduğunu bilməyəcəksən, o yoxdur, hətta sən bədəninin əzab sınağında qovrulub yandığı o qısa anlar da yoxdur!”

Onun boğazında dözülməz, çarəsiz bir ağrı başladı. Qışqırıb bağırmaq üçün ağzını yumdu. Qoy Amsterdam və bütün dünya heç vaxt onun məhkəmə qarşısında durduğunu və rədd edildiyini bilməsinlər. Onun dodaqları sönməz arzusunun yalnız yovşan kimi acı külünü daddı.

ÜÇÜNCÜ KİTAB

HAAQA

1

Mauve hələ Drentdə idi. Vinsent Eyleboomenə bitişik olan məhəlləni əldən-ayaqdan saldı və Reyn vağzalına yaxın bir yerdə ayı on dörd franka balaca bir otaq kirayə etdi. Vinsent ora köçənədək sadəcə olaraq otaq adlanan emalatxana kifayət qədər geniş görünürdü. Orada yemək də hazırlamaq olardı, otağın taxçası, cənuba baxan iri pəncərəsi vardı. Küncdə uzun, qara borusu düz tavanın altında divara pərçimlənən alçaq bir peç dururdu. Divarın tər-təmiz açıq-boz rəngli kağızları vardı. Pəncərədən ev yiyəsinin odun anbarı, onun arxasında yamyaşıl çəmənlər və qum təpələrinin enli zolağı görünürdü. Ev Haaqanın ucqar küçəsi olan Sxenkeveqdə yerləşirdi. Bu küçənin arxasında isə cənub-şərqə tərəf çəmənlilər uzanırdı. Onun damı daim Reyn vağzalında səslənən parovozların tüstüsündən his bağlamışdı.

Vinsent davamlı mətbəx stolu, iki sadə stul, ədyal aldı. O, ədyala bürünüb düz döşəmənin üstündə yatırdı. Bu xərclər onun pul ehtiyatını tamam tükəndirdi, amma ayın biri yaxınlaşırdı. Teo ona növbəti yüz frank göndərməli idi. Yanvarın şaxtası ona açıq havada işləməyə imkan vermirdi. Vinsentin modelə pulu olmadığına görə, əlini-əlinin üstünə qoyub Mauveni gözləməkdən başqa çarəsi qalmadı.

Nəhayət, Mauve Eyleboomenə, evə qayıtdı. Vinsent vaxt itirmədən onun emalatxanasına yollandı. Mauve böyük bir tablo üzərində coşqunluqla işləyirdi, alına dağılmış saçları tel-tel olub gözlərinin üstünə düşmüşdü. O bu ilin əsas işini – Sseveninqenin sahilində atların balıqçı barkasını sudan çıxarmasını təsvir edən şəkil çəkməyə başlamışdı. Tablo salon üçün nəzərdə tutulmuşdu. Mauve və arvadı Yet əmin idilər ki, Vinsent bir də Haaqaya qayıtmayacaq: onlar bildirdilər ki, Vinsent yaşında olanların, demək olar, hamısı rəssam olmaq kimi anlaşılmaz bir arzu ilə yaşayır.

– Deməli, axır ki, gəldin, Vinsent. Nə etmək olar, lap yaxşı. Biz seni rəssam edirik. Özünə mənzil tapmışsan?

– Bəli, mən Sxenkeveqdə yaşayıram, yüz otuz səkkiz nömrəli evdə, düz Reyn vağzalının arxasında.

– Bu ki, lap yaxındır. Xərcliyin necə, var?

– Pulum azdır, çox da əl-qol atmaq olmaz. Mən bir stol və bir cüt stul almışam.

– Bir də çarpayı, – Yet əlavə etdi.

– Xeyr, mən yerdə yatıram.

Mauve Yetə nə işə pıçıldadı, Yet çıxdı və bir dəqiqədən sonra pul kisəsini gətirdi. Mauve oradan yüz qulden çıxartdı.

– Bu pulları götür, Vinsent, sonra qaytararsan, – o dedi. – Özüne çarpayı al, gecələr yaxşıca yatmaq lazımdır. Otağın kirayəsini vermisenmi?

– Hələ yox.

– Di onda ver, qurtarsın getsin. İşiq məsələsi orada necədir?

– Otağın bir pəncərəsi olsa da, işiq boldur. Təəssüflər olsun ki, pəncərə cənuba baxır.

– Bu pisdir, bir şey fikirləşmək lazımdır. Yoxsa, modelin işıqlanması hər on beş dəqiqədən bir dəyişəcək. Mütləq pərdə al.

– Mən sizdən pul götürmək istəməzdim, Mauve xalaoğlu. Sizin məni öyrətməyə razılıq verməyinizin özü kifayətdir.

– Boş şeylərdir, Vinsent. Həyatda bir dəfə avadanlıq almaq lazım gəlir. Odur ki, özün üçün mebel almaq hər şeydən ucuz başa gəlir.

– Bəli, orası elədir. Ümid edirəm ki, çəkdiyim bir neçə şəkli tezliklə satmaq mənə nəsib olacaq, onda mən sizə borcumu qaytararam.

– Terstex sənə kömək edər. O mənim çəkdiyim şəkilləri, hələ təzə-təzə öyrənməyə başladığım vaxtlarda alırdı. Amma sənə akvarellə və yağlı boya ilə başlamaq lazımdır. Karandaşla çəkilən şəkillər satılmır.

Köklüyünə baxmayaraq Mauvenin hərəkətləri əsəbi və cəld idi. İşləyəndə bir çiyini qabağa verir, həmin anda onu cəlb edən şeyin üstə dərhal cumurdu.

– Vinsent, – o dedi, – bu etüd qovluqdur, orada akvarel və yağlı boyalar, fırçalar, palitra, mastixin, lak və skipidar var. Gəl sənə palitrant tutmağı, molbertin qarşısında dayanmağı öyrədim.

O, Vinsentə bir neçə texniki üsullar göstərdi. Vinsent onları çox tez öyrəndi.

– Əla! – Mauve qışqırdı. – Mən elə bilirdim sən kütün birisən, amma indi görürəm ki, səhv edirmişəm. Hər səhər buraya gəlib akvarellə işləyə bilərsən. Xahiş edərim, səni “Pulxri”yə götürsünlər, orada sən həftədə bir neçə dəfə axşamlar model çəke bilərsən. Bundan əlavə,

orada rəssamlarla tanış olarsan. Öz əsərlərini satmağa başlayanda, klubun tam hüquqlu üzvü olarsan.

– Hə, çox istəyirəm ki, model çəkim. Çalışaram bir qadın tutum, hər gün evimdə naturadan onun şəklini çəkim. Yalnız əməlli-başlı insan fiquru çəkməyi öyrənmək gərəkdir, qalan hər şey öz-özünə düzələcək.

– Bu doğrudur, – Mauve razılaşdı. – Hər şeydən çətin insan fiqurunun öhdəsindən gəlməkdir, elə ki, bunu yaratmağa nail oldun, ağacları, inəkləri, günəşin qürubunu asanlıqla çəkəcəksən. Fiquraya etinasızlıq göstərən rəssamlar ona görə belə edirlər ki, öz gücsüzlüklərini hiss edirlər. Vinsent çarpayı və pəncərə üçün pərdə aldı, otağın kirəsini verdi, divarlardan öz Brabant şəkillərini asdı. O bilirdi ki, bu şəkilləri satmaq mümkün olmayacaqdır. İndi bütün çatışmazlıqlarını görürdü, amma bu qaralamalarda nə işə təbiətin bir parçası hiss olunurdu, onlar əsl ehtirasla çəkilmişdi. Vinsent bu ehtirasın nədə üzə çıxdığını və haradan gəldiyini deyə bilməzdi, o, De Bokla rastlaşana-dək onun əsl dəyərini də bilmirdi.

De Bok, mehriban adam idi, o, çox yaxşı tərbiyə almış, gözəl ədalətə, daimi gəlirə malik idi. Təhsilini İngiltərədə almışdı. Vinsent onunla Qupilin yanında tanış olmuşdu. De Bok Vinsentin tam əksi idi: həyata yüngül münasibət bəsləyirdi, hər şeyi sakit və laqeyd qarşılayırdı, xasiyyəti çox mülayim idi. Burun pərəklərindən enli olmayan dar ağzı vardı.

– Bizə bir fincan çay içməyə gəlməzsinizmi? – o, Vinsentə təklif etdi. – Mən bezi işlərimi göstərərdim. Mənə elə gəlir ki, Terstex şəkillərini satmağa başlayandan bəri məndə nə işə bir yeni duyğu əmələ gəlib.

De Bokun emalatxanası Haaqanın ən kübar məhəlləsində, Villemsparkda yerləşirdi. Divarları açıq rəngli məxmərlə pərdələnmişdi. Hər küncə yumşaq yastıqlı rahat divanlar qoyulmuşdu; burada papiros çəkməyə stollar, kitablarla dolu şkaflar, əsl şərq xalıları da vardı. Emalatxanasının miskinliyini xatırlayan Vinsent özünü dilənçi hiss edirdi.

De Bok rus samovarının altındakı qaz odluğu alışdırdı və evin təsərrüfat müdirəsinə peçenyə gətirməyi tapşırırdı. Sonra divar şkafindan şəkil çıxarıb molbertin üstünə qoydu.

– Axırıncı işimdir, – o dedi. – Baxa-baxa, siqaret çəkmək istəməzdiniz? Bəlkə, belədə şəkil daha yaxşı göründü, hə?

O, zarafat edirdi, sərbəst tonla danışırdı. De Boku Terstex kəşf edəndən və qiymətləndirəndən bəri, rəssamın özünə inamı xeyli

artmışdı. Şəkin Vinsentin xoşuna gələcəyinə şübhə etmirdi. Uzun müstüklü rus papirosunu əlinə alıb – bu papiroslara hərisliyinə görə o, bütün Haaqada məşhur idi – yandıran De Bok Vinsentin üzünün ifadəsini izləməyə başladı.

Bahalı siqarın mavi tüstüsünə bürünən Vinsent tabloya baxırdı. O anlayırdı ki, De Bok indi bir rəssam kimi, öz yaradıcılığını yad gözlərin qarşısında ilk dəfə nümayiş etdirir və onun barəsində nə deyəcəklərini həyəcanla gözləyirdi. Bu şəkil barədə nə demək olardı? Peyzaj pis deyildi, lakin çox yaxşı da deyildi. Şəklə De Bokun xarakterindən çox şey hopmuşdu, yüngül idi. Vinsent hər hansı cavan bir bambılının onun işi barədə yüksək fikir söyləməyə cəsarət etdiyi vaxt özünün necə əsəbiləşdiyini, kədərləndiyini və xəstələndiyini xatırladı. Halbuki, De Bokun şəkillərinə kiçik və yüngül bir baxışla baxmaq kifayət edərdi, Vinsent isə ona uzun müddət, xeyli baxdı.

– Siz peyzajı pis duymursunuz, De Bok, – o dilləndi. – Buna necə füsunkarlıq verməyi də gözəl bacarırsınız.

– O-oo, təşəkkür edirəm, – məmnun qalmış De Bok bu rəyi kompliment kimi qəbul edərək dedi. – Xahiş edirəm, bir fincan çay buyurun. Vinsent çayı bahalı xalının üstünə dağıtmamaq üçün fincanı hər iki əli ilə qamarladı. De Bok samovara yaxınlaşdı, özünə çay süzdü. Vinsent De Boku, şəkli barədə qətiyyətlə danışmaq istəmirdi. Bu adam onun xoşuna gəlirdi və onunla dostluq etməyin üstündə əsirdi. Amma Vinsentin daxilində vicdanlı rəssam duyğuları üsyan qaldırdı və özünü saxlaya bilməyib sözbə başladı:

– Sizin peyzajda bir şey var, o mənim heç xoşuma gəlmir.

De Bok ev təsərrüfatı müdirəsinin əlindən padnosu aldı və dedi:

– Peçenye yeyin, dostum.

Vinsent rədd etdi. O, içində çay dolu fincanı dizləri üstündə tutmağı və eyni zamanda peçenye yeməyi heç cür təsəvvürünə gətirmirdi.

– Sizin xoşunuza nə gəlmir? – De Bok sakitcə soruşdu.

– İnsan fiqurları. Onlar deyəsən təbii görünməzlər.

– Bilirsinizmi, – De Bok divanda rahatlanaraq etiraf etdi, – mən əməlli-başlı fiqurlar yaratmaq barədə çox fikirləşmişəm. Ancaq deyəsən, bu mənim xəbərim deyil. Mən model götürüb günlərlə üzərində səylə işləmişəm, sonra qəflətən onu kənara tullayıb hansısa maraqlı bir peyzaja keçmişəm. Nəhayət, axı mənim marağım məhz peyzajdır, insan fiqurları üzərində çox əlləşməyimə dəyərmə, necə bilirsiniz?

– Mən peyzajlar üzərində işləyərkən, – Vinsent cavab verdi, – onlara nə isə insan fiqurları əlavə etməyə çalışıram. Siz məni bir neçə illər qabaqlamısınız, bundan əlavə, siz tanınmış rəssamsınız. Dostcasına sizə bir tənqidi fikir söyləyim, izin verərsinizmi?

– Çox şad olaram.

– Görün nə deyirəm: sizin rəsmlərinizdə ehtiras çatışmır.

– Ehtiras? – De Bok bir də soruşdu və əlindəki fincan ilə samovara tərəf əyilərək hiyləgərcəsinə, bir gözü ilə Vinsentə çəpəki nəzər saldı. – Siz külli miqdarda mövcud olan ehtiraslardan hansını nəzərdə tutursunuz?

– Bunu başa salmaq o qədər də asan deyil. Predmetə sizin münasibətiniz bir qədər dumanlıdır. Məncə, onu daha canlı ifadə etmək gərəkdir.

– Qulaq asın, qoca, – De Bok divandan qalxıb öz tablolarından birinə diqqətlə baxaraq dedi. – Öz hiss və duyğularımı kətanın üzərinə ona görə tökə bilmərəm ki, bunu camaat tələb edir. Mən gördüyümü və hiss etdiyimi çəkərəm. Heç bir ehtiras hiss etməyərsən, onu fırçayla necə verə bilərəm? Axı ehtirası dükanə gedib daş-tərəzi ilə çəkib ala bilməzsen!

De Bokun yanından qayıdandan sonra, öz emalatxanası Vinsentə çox miskin və yoxsul göründü, lakin yaxşı bilirdi ki, təmtərağın əvəzində onda nə isə başqa bir zənginlik var. O, çarpayısını küncə çəkdi və bütün mətbəx avadanlığını uzaqda gizlətdi – o istəyirdi ki, otaq emalatxana görkəmi alsın, yaşayış yeri yox. Teo hələ pul göndərməmişdi, ancaq Mauvenin ona verdiyi yüz quldəndən hələ bir qədər qalırdı. O bunları natərərə xərclədi. Tezliklə Mauve özü də onun yanına gəldi.

– Mən sənin yanına cəmi on dəqiqəliyə gəlmişəm, – o, otağı nəzərdən keçirərək dedi, – hə, bura pis deyil. Əlbəttə, pəncərə şimala baxsaydı daha yaxşı olardı, amma belə də pis deyil. İndi adamlar səni diletant və tənbəl hesab etmələrinə son qoyarlar. Görürəm, bu gün model çəkmişən?

– Bəli. Mən hər gün model çəkərəm. Bu o qədər də ucuz başa gəlmir.

– Amma nəhayət, bu özünü doğruldur. Sənə pul lazımdırımı, Vinsent?

– Təşəkkür edirəm, Mauve xalaoğlu. Mən bir təhər dolanıram.

Vinsent Mauvenin hesabına yaşamaq istəmirdi. Onun cibində cəmisi bir frank qalırdı, bu pula daha bir gün yaşamaq olardı, təkə Mauve ona pulsuz dərs verəydi, çörək pulunu isə o bir təhər qazanardı.

Mauve düz bir saat Vinsentə akvarel rənglərlə necə çəkməyi, sonra da onları vərəqdən silməyi göstərdi. Vinsent bunun öhdəsindən heç cür gələ bilmirdi.

– Utanma, – Mauve onu ürekləndirirdi, – sən fırçanı düzgün tutmağı öyrənənədək, azı onlarla qaralamanı korlamaq lazımdır. Axırını Brabant etüdlərindən birini göstər görüm!

Vinsent öz qaralamalarını çıxartdı. Mauve texnikaya o qədər mükəmməl yiyələnmişdi ki, bir neçə sözlə, hər hansı bir işin başlıca nöqsanını dərhal açə bilirdi. O heç vaxt “Bu pisdir” deməklə kifayətlənmirdi, – həmişə əlavə edirdi: “Belə eləməyə çalış”. Vinsentin hər hansı bir tablo üzərində işi baş tutmasaydı, öz-özünü bərk danıyardı, buna görə də o, Mauvenin ona dediyi sözlərə acgözlüklə qulaq asırdı.

– Sən çəkə bilirsən, – o, Vinsentə deyirdi. – Bütün bu ili karandaşdan ayrılmamağın sənə çox fayda verib. Əgər Terstex tezliklə sənə akvarellərini almağa başlasa, töəcəblənərəm.

İki gündən sonra bir santimi olmayan Vinsentə bu təsəlli az kömək etdi. Ayın biri çoxdan keçmişdi, amma Teonun göndərəcəyi yüz frank hələ də gəlib çatmamışdı. Görəsən nə olub? Bəlkə Teonun ona acığı tutub, hirslənib? Yoxsa, qardaşına müvəffəqiyyətin astanasında olduğu bir vaxtda kömək etməkdən boyun qaçıracaq? Vinsent cibini eşəleyib poçt markası tapdı, indi o, Teoya məktub yazıb heç olmazsa pulun bir hissəsini xahiş edə bilər, – təki acından ölməsin və arabir naturanın pulunu versin.

Üç gündür ki, onun dilinə heç bir şey dəyməmişdi, səhərlər o, Mauvenin emalatxanasında akvarellə işləyir, gündüzlər kasıblar üçün yeməxanada və vağzalın gözləmə salonunda mənzərə rəsmləri çəkir, axşamlar isə “Pulxri”də, ya da Mauvenin emalatxanasında əlləşirdi. O, çox qorxurdu ki, Mauve işin nə yerdə olduğunu başa düşsün və onun müvəffəqiyyətinə inamını itirsin. Vinsent anlayırdı ki, Mauve ona bağlanıb. Onu da gözəl bilirdi ki, şagirdin qayğıları onun şəxsi işinə maneçilik törətdiyinə əmin olan kimi, tərəddüdsüz onu bayıra atacaq. Yet Vinsenti nahara dəvət edəndə o boyun qaçırırdı.

Cinahnın altındakı küt, əziyyətli ağrı ona Borinajı xatırlamağa məcbur etdi. Doğrudanmı o bütün ömrü boyu aclıq çəkməyə məhkum olunub? Görəsən o, firavanlıq və rahatlıq nə olduğunu biləcəkmə?

O biri gün Vinsent öz qüruruna üstün gəldi və Terstexin yanına yollandı. Bəlkə Haaqa rəssamlarının yarısını qəyyumluq edən bu adamdan on frank borc almaq mümkün oldu?

Terstexin iş dalınca Parisə getdiyini söylədilər. Vinsent möhkəmcə titrədi, əlində karandaş tuta bilmirdi. O, yorğan-döşəyə düşdü. Ertəsi gün yenə də Plaatsa tərəf süründü və Terstexi qalereyada tapdı. Bir vaxtlar Terstex Teoya Vinsentin qayğısına qalmağa söz vermişdi. O, Vinsentə iyirmi beş frank borc verdi.

– Mən elə hey sənə emalatxanana baş çəkmək istəyirəm, Vinsent, – o dedi. – Gözlə, tezliklə gələcəyəm.

Vinsent özünü Terstexə nəzakətlə cavab verməyə məcbur etdi. O dərhal getmək və bir yerdə yemək istəyirdi. Qupilin qalereyasına gedən yolda fikirləşdi: “Əgər pul tapsam, hər şey yenə də yaxşı olacaq”. Amma indi, onun cibində pul olduğu bir vaxtda özünü daha da bədbəxt hiss edirdi. Dəhşətli, dözülməz təklif hissi onu bərk əzirdi.

“Nahar edərim, hər şey keçib gedər” – o öz-özüne dedi.

Yemək mədəsindəki ağrıyı boğdu, ancaq haradasa Vinsentin daxili dünyasının dərinliyində yuva salmış təklif, baxımsızlıq hissini boğa bilmirdi. O, ucuz tütün aldı, evə getdi, çarpayıya uzandı və qəlyanını sümərdü. Yenə də Key həsrəti onun xəyalında canlandı. O özünü elə binəsib hesab edirdi ki, inciklikdən ürəyi sıxılırdı. Çarpayıdan sıçradı, pəncərəni açdı və başını qarlı yanvar gecəsinin zülmətinə soxdu, möhtərəm Strikkeri xatırladı. Onu elə bir titrətmə tutdu ki, sanki bütün bədəni ilə kilsənin daş divarlarına sıxılmışdı. O, pəncərəni örtüdü, paltosunu və şlyapasını götürdü, Reyn vağzalının qarşısında gördüyü kafeyə yollandı.

2

Kafeni iki neft lampası işıqlandırır – bunlardan biri girəcəkdən, o biri – piştaxtanın üstündən asılmışdı. Salonun ortası yarımqaranlıq idi. Divar boyu cızıq-cızıq edilmiş daş üzlü kələ-kötür kiçik stollar və skamyalar qoyulmuşdu. Divarları tutqun, ölü rəngində olan sement döşəməli bu kafe fəhlələr üçün nəzərdə tutulmuşdu, şənlənmək və istirahət etmək yerindən daha çox acınacaqlı bir sığınacağa oxşayırdı.

Vinsent stollardan birinin arxasında əyləşdi və yorğun halda kürəyini divara söykədi. İşləyirsənsə, yeməyə, modelə pul varsa, yaşamaq bir o qədər də pis deyil. Bəs dostların hanı, oturub sadəcə heç olmazsa, hava haqqında bir neçə kəlmə kəsə biləcək yaxın adamın haradadır? Mauve – sənəyin müəllimin, müəllimin, işdən başı açılmayan Terstex – daim məşğul olan mötəbər tacir, De Bok – varlı kübar. Bəlkə

bir stəkan şərab yüngüllük gətirdi? Sabah o yenə işləyə biləcək və heç bir şey ona belə tutqun görünməyəcək.

O, qırmızı şərabi tələsmədən içirdi. Kafedə adam az idi. Onunla üzbəüz bir fəhlə əyləşmişdi. Küncdə, piştaxtanın yanında iki nəfər oturmuşdu, qadın əlvan və yöndəmsiz geyinmişdi. Qonşu stolun arxasında daha bir qadın oturmuşdu – tək, kişisiz. Vinsent bir dəfə də ona sarı baxmadı. Kafenin xidmətçisi qadının yanından keçərkən, kobudcasına soruşdu:

– Bir stəkan da?

– Mənim heç bir suum da yoxdur! – o cavab verdi.

Vinsent qadına tərəf döndü.

– Bolkə mənimlə bir stəkan içəsiniz?

Qadın ona tərəf nəzər saldı.

– Əlbəttə.

Xidmətçi bir stəkan şərab gətirdi, iyirmi santim alıb getdi. Vinsentlə qadın indi bir-birinə lap yaxın oturmuşdular.

– Çox sağ ol, – qadın dedi.

Vinsent ona diqqətlə baxdı. Çox da cavan və yaraşlıq deyildi, bənizi bir qədər solmuşdu, – görünür, həyat onu bərk-bərk sıxıb, əldən-dildən salmışdı. Ariqlığına baxmayaraq yaxşı qaməti vardı. Vinsent onun stəkan tutan əlinə diqqət yetirdi – kübar əli deyildi, Keyin əlinə bənzəmədi, ömrü boyu çox işləmiş bir qadının əli idi. Kafenin yarımqaranlığında o, Vinsentə Şardenin və Yan Stenin bəzi tiplərini xatırladırdı. Burnu düz deyildi, donqarı vardı, üst dodağını narın tük örtürdü. Gözləri qüssəli görünürdü, amma onlarda həyat hissi olunurdu.

– Dəyməz, – Vinsent cavab verdi. – Mənə yoldaşlıq etdiyinizə görə siz sağ olun.

– Mənim adım Xristinadır, – o dedi. – Bəs sizin?

– Vinsent.

– Siz burda Haaqada işləyirsiniz?

– Bəli.

– Nə edirsiniz?

– Mən rəssamam.

– O-oo! Rəssamın da günü İtin günüdür, elə deyilmi?

– Hər cür olur.

– Mən isə paltaryuyanam. İşləməyə gücüm çatanda. Amma çox vaxt gücüm çatmır.

Bəs onda nə edirsiniz?

– Mən uzun müddət küçələrdə dolanıram. İndi yenə oraya gedirəm, xəstələnəndə işləyə də bilmirəm.

– Paltaryuyan işləmək ağırdır?

– Bəs necə? Biz on iki saat işləyirik. Pulumuzu da o saat vermirlər. Elə olur ki, bütün günü işləyirsən, sonra da kişi axtarırsan ki, balacalar ac qalmasınlar.

– Sənin neçə uşağın var, Xristina?

– Beş. İndi yenə də artımdayam.

– Ərin ölüb?

– Mən hərəsini bir kişidən doğmuşam.

– Yəqin ki, bu sənə çox asan başa gəlmiş, elə deyilmi? O, çiyinlərini çəkdi.

– Aman Allah! Axı şaxtaçı onu orada ölüm gözlədiyi üçün, şaxtaya düşməkdən boyun qaçıra bilməz.

– Əlbəttə. Bəs sən o kişilərdən uşaq doğduğun kişiləri deyirəm, heç olmazsa birini tanıyırsanmı?

– Ancaq birincisini. O birilərinin heç adını da bilmirəm.

– Bəs indi, hamilə olduğun uşağın atasını necə?

– Bunu da demək çətindir. Mən o vaxt çox xəstə idim, paltar yuya bilmirdim, elə hey küçəyə gəldim. Eh, bir də ki, nə fərqi var!

– Yenə şərab istəyirsənmi?

– Cin və pivə sifariş et, – o, çantasını açıb qurdalandı, oradan ucuz qara siqar qırığı çıxarıb yandırdı. – Sənin görkəmin o qədər də qəşəng deyil, – qadın dedi. – Sən çəkdiyən şəkilləri satırsanmı?

– Yox, hələ təzə başlayanam.

– Təzə başlamaq üçün bir qədər qocasan.

– Mənim otuz yaşım var.

– Amma qırx yaş vermək olar. Bəs sən hansı pula dolanırsan?

– Qardaşım bir az göndərir.

– Lənət şeytana, sənin vəziyyətin paltaryuanlardan heç də yaxşı deyil!

– Sən harada yaşayırsan, Xristina?

– Anamın yanında.

– Bəs anan bilir ki, sən küçədə qazanırsan?

Qadın ucadan qəhqəhə çəkdi, lakin onun gülüşü şən səslənmirdi.

– Ay Allah, əlbəttə, bilir! Elə özü mənə küçəyə göndərir. Özü bütün ömrü boyu bununla dolanıb. Məni də, qardaşımı da küçədə qazanıb.

– Qardaşın nə ilə məşğuldur?

– Evində qadın saxlayır. Yanına kişilər gətirir.
 – Yəqin, bu sənin beş uşağın üçün çox əlverişli deyil.
 – Tüpürüm hər şeyə. Nə vaxtsa, onlar da bu işlə məşğul olacaqlar.
 – İşlər yaxşı deyil. Elə deyilmi, Kristina?
 – Ağlayıb-sızlasan, bundan yaxşı olmayacaq. Bir stəkan da cin olarmı? Sənin əlinə nə olub? Böyük qara yara...
 – Yandırmışam.
 – Oh, yəqin ki, səni çox incidib.
 O, nəvazişlə Vinsentin əlini əlinə aldı və stolun səviyyəsindən azca yuxarı qaldırdı.
 – Yox, Kristina, ağrımır. Bunu mən qəsdən etmişəm.
 Qadın onun əlini buraxdı.
 – Sən niyə bura tək gəlmisən? Sənin dostların yoxdur?
 – Yox. Qardaşım var, o da Parisdədir.
 – Yəqin ki, qüسسə səni didib parçalayır, doğrudurmu?
 – Hə, Kristina, lap çox.
 – Mən də. Evdə uşaqlar, anam, qardaşım. Bir də ki, küçədə yaşadığım kişilər. Amma özünü həmişə yalqız hiss edirsən, başa düşürsənmi? Mənə, həqiqətən də, həmdəm olan heç kəs yoxdur. Heç olmazsa biri xoşuma gələydi.
 – Sənin heç xoşuna gələn olubmu, Kristina?
 – Lap birinci cavan oğlan. Onda mənim on altı yaşım vardı. O varlı idi. Valideynlərinin ucbatından mənimlə evlənə bilmədi. Ancaq uşağa pul verirdi. Sonra o öldü, bir santimə də həsrət qaldım.
 – Sənin neçə yaşın var?
 – Otuz iki. Uşaq doğmağa bir az gecdir. Xəstəxanada doktor dedi ki, bu uşaq məni məhv edəcək.
 – Əgər həkim diqqətlə sənə baxsa, onda heç nə olmaz.
 – Elə həkimə mən haradan tapım? Bir frank da yığa bilməmişəm. Pulsuz xəstəxanalarda doktorlar bizə çox da fikir vermirlər. Orada onların xəstələrinin sayı-hesabı yoxdur.
 – Yəni heç yerdən az-maz pul tapa bilməzsən?
 – Heç yerdən, istəyirsən lap öl. Bircə iki ay hər gecə küçəyə çıxmaq qalır. Bu məni uşaqdan da tez məhv edir.
 Vinsentlə Kristina bir neçə an susdular.
 – Sən indi hara gedəcəksən, Kristina?
 – Mən bütün günü paltar yumuşam. İt kimi yorulub əldən düşmüşəm, bura gəldim ki, bir stəkan içim. Onlar mənə bir frank yarım ver-

məliyidilər, ancaq pulu şənbe gününə kimi saxladılar. Mənə isə yeməyə iki frank lazımdır. Bir kişi tapana qədər burda dincəlmək istəyirdim.

– Olarmı mən sənənlə gedim, Kristina? Mən lap təkəm. Olar?
 – Əlbəttə. Lap yerinə düşər. Həm də sən çox xoşsifətsən.
 – Sən də mənim xoşuma gəlirsən, Kristina. Sən əlimə toxunanda və... deyəndə ki... bu, heç bilmirəm nə vaxtdan bəri qadından eşitdiyim ilk nəvazişli sözdür.

– Qərİbedir. Üzdən heç də kifir deyilsən. Həm də tərbiyəlisən.
 – Sadəcə olaraq sevgidə mənim bəxtim gətirmir.
 – Hə, buna bir şey etmək olmaz. Bir stəkan da cin içmək olar?
 – Bura bax, bir-birimizi hiss etmək üçün nə mənə, nə də sənə çox içmək olmaz. Yaxşısı budur, bu pulları cibinə qoy, mən onlarsız keçinə bilərəm. Heyif ki, azdır.

– Sənə baxanda, adama elə gəlir ki, pul məndən çox sənə lazımdır. Öz yolunla get. Səndən sonra, başqa bir gəncə ilişib iki frank qazanaram.

– Yox. Pulları götür. Mən bunlarsız keçinərəm. Bir tanışımdan iyirmi beş frank borc almışam.

– Di yaxşı. Gəl buradan gedək.

Onlar qadının evinə tərəf, qaranlıq küçələrlə addımlayaraq köhnə dostlar kimi söhbət edirdilər. Kristina özünü qətiyyətlə şişirtmədən və tələyindən şikayətlənmədən öz həyatından danışdı.

– Sən heç rəssamların qarşısında durub şəkil çəkdirmisən? – Vinsent ondan soruşdu.

– Cavanlıqda olub.

– Onda mənim qarşımda da niyə durmayasan? Mən çox pul verə bilmərəm, heç gündə bir frank da verə bilmərəm. Amma çəkdiyim şəkilləri almağa başlayanda, sənə gündə iki frank verərəm. Bu, paltar yumaqdan yaxşı olar.

– Olsun. Mən razıyam. Öz oğlumu da gətirərəm, onu pulsuz çəke bilərsən. Ya da mən zəhləni təkəndə anamı çəkərsən. O da arabir əlavə frank qazanmaqdan çəkinməz. Günümüzə fəhlə işləyir.

Nəhayət, onlar Kristinanın evinə gəlib çıxdılar. Bu balaca həyəti olan birmərtəbə daş ev idi.

– Bizi heç kəs görməz, – Kristina dedi. – Mənim otağım birincidir.

Kristinanın baxımlı və dərİşqal evi vardı; divardakı hamar kağızlar Vinsentə Şardenin tablolarındaki sakit və boz rəngləri xatırladırdı. Taxta döşəməyə ayaqaltı və tünd qırmızı xalça parçası salınmışdı. Bir küncdə

adi mətbəx peçi, o birində kamod, ortalıqda isə enli çarpayı vardı. Bu tipik fəhlə qadının otağı idi.

Səhər tezdən ayılan Vinsent tək olmadığını dərk edəndə, yarımqaranlıq otaqda, bir adamın onun yanında uzandığını hiss etdikdə, dünya ona əvvəlkindən xeyli gözəl göründü. Onun qəlbini didib parçalayan ağrı və təklik öz yerini dərin sakitlik hissinə verərək yox olmuşdu.

3

Səhər gələn poçtla o, Teodan məktub ilə birlikdə gözlədiyi yüz frankı da aldı. Teo heç cür pulu tez göndərə bilməmişdi. Vinsent küçyə yüyürdü və bostanda yer belləyən qarını görçək ondan şəkil çəkmək üçün qarşısında durmağı xahiş etdi və müqabilində ona əlli santim ödəyəcəyini söylədi. Qarı həvəslə razı oldu.

Vinsent çaydanı qarının böyrünə qoyub onu sakit vəziyyətdə, peçin yanında əyləşdirdi. O, lazım olan rəngin çalarını axtarırdı: qarının başı çox ifadəli və rəssam fırçasına uyur idi. Boyanın dördde üçünü o, yaşıl sabun tonunda verdi. Qarının oturduğu küncü bacardıqca yumşaq, incə və həssaslıqla çəkməyə çalışırdı. Əvvəllər onda hər şey kəskin, kobud, qeyri-bərabər alınırdı, sonralar rəvanlığa nail oldu. Vinsent etüdü tez qurtardı, istədiklərini ifadəli verə bildi. Kristinanın etdiyi hər şey üçün Vinsent ona dərin minnətdar idi. Nakam məhəbbət ehtirası bütün həyatını zəhərləşə də onu sındıra bilməmişdi, cismani achiq daha qorxulu olmuşdu, bu onun sönməz yaradıcılıq həvəsini məhv edə bilirdi, bu da onun üçün ölüm demək idi.

– Cismani məhəbbət qüvvə verir, – fırça ilə yüngül və asanlıqla işləyən Vinsent burnunun altında öz-özünə mızıldandı. – Çox təəcübüdür, görəsən, Mişle ata bu barədə niyə yazmur.

Qapı döyüldü. Vinsent açdı və minxer Terstexi içəri buraxdı. Onun zolaqlı şalvarı əla ütülənmişdi. Enliburun şabalıdı ştibletli güzgü kimi parıldayırdı. Saqqalı səliqə ilə vurulmuşdu, saçı ikiyə ayrılmışdı, yaxaltığı ağappaq ağarırdı.

Terstex Vinsentin, həqiqətən, emalatxanası olduğunu və burada səylə işlədiyini gördükdə sevindi. Gənc rəssamların müvəffəqiyyətləri həmişə onu sevindirirdi: bu onun həm sevimli şüarı, həm də peşəsi idi. Lakin Terstex uğurun onlara qanuni yolla, təyin olunmuş yolla gəlməsini daha üstün tuturdu, o ələ hesab edirdi ki, rəssam bütün qanunları

pozub şöhrət qazanmaqdan, bəzən müvəffəqiyyətsizliyə uğrasa da, qoy adi yolla getsin. Terstexin gözlərində oyunun qaydaları uduşun özündən mühüm sayılırdı. Terstex namuslu və düzgün adam idi və belə hesab edirdi ki, adamların hamısı da bu cür olmalıdır. O, fikrinə belə gətirmirdi ki, həyatda əl anlar olur ki, şər xeyirə qalib gəlir, yaxud günah xilaskarlıq hesab olunur. Öz şəkillərini Qupil firmasına satan rəssamlar yaxşı bilirdilər ki, sözsüz, danışqsız qanuna tabe olmalıdırlar. Əgər onlar ədəb qaydalarından kənara çıxsalar, Terstex bu sənətkarların çəkdiqləri lap şah əsərlər olsa da şəkilləri rədd edəcəkdə.

– Afərin, Vinsent, – o dedi, – səni iş başında görməyimə çox şadam. Mən öz rəssamlarıma, onlar işləyən zaman, baş çəkməyi xoşlayıram.

– Mənə baş çəkməyiniz sizin tərəfdən çox böyük lütfkarlıqdır, minxer Terstex.

– Qətiyyəni! Mən çoxdan, sənin buraya gəldiyin gündən bu emalatxanaya baş çəkmək istəyirdim.

Vinsent baxışları ilə çarpayını, stolu, stulları, peçi və molberti nəzərdən keçirdi.

– Doğrusu, burada siz deyən baxılası bir şey yoxdur.

– Bunun nə əhəmiyyəti var. Gecəni-gündüzə qatıb işlə, görünür, səndə nə isə yaxşı bir şey alınacaq. Mauve mənə dedi ki, sən akvarellə işləməyə başlayırsan; yaddan çıxartma – akvarelə böyük tələbat var. Mən sənin etüdlərindən bir neçəsini satmağa çalışsaram, qalanlarını da Teo götürər.

– Mən buna çox ümid edirəm, minxer.

– Bu gün sən bizim dünənki görüşümüzə olduğundan daha gümrəh görünürsən.

– Bəli, mən dünən xəstə idim. Sonra hər şey keçib getdi.

O, şərəbi, cini, Kristinanı xatırladı, bütün bunları biləndən sonra Terstexin nə deyəcəyini fikirləşəndə, canına vicvəcə düşdü.

– Minxer, bir neçə etüdə baxmaq istəməzdinizmi? Sizin rəyiniz mənim üçün çox vacibdir.

Terstex yaşıl sabun çalarında çəkilmiş etüdə – ağ önlüklü qarıya baxdı. Onun susması Vinsentə Plaatsdakı unudulmaz görüşdə olduğu qədər də aydın deyildi. O, bədəninin bütün ağırlığı ilə əl ağacına söykənərək bir dəqiqə dayandı, sonra əl ağacını qolundan asdı.

– Bəli, bəli, sən, şübhəsiz, irəli getmişən. Mauve səni akvarelçi edəcək, bunu indidən görürəm. Əlbəttə, bunun üçün vaxt tələb olunur, lakin son nəticədə bunun öhdəsindən gələcəksən. Tələs, Vinsent, artıq

özün üçün çörək pulu qazanmağın vaxtıdır. Teo hər ay sənə göndərdiyi yüz frankı asanlıqla qazanmır, mən bunu Parisdə olanda görmüşəm. Sən bacardığın qədər özünü tezliklə təmin etməlisən. Mən lap yaxın vaxtlarda səndən bir neçə etüd almağa çalışaram.

– Sizə minnətdaram, minxer. Siz mənim qayğıma elə qalrsınız ki!

– Mən istəyirəm ki, sən uğurlu olasan, Vinsent. Bu, Qupil firmasının xeyrinədir. Mən sənin işlərini satmağa başlayan kimi, yaxşı bir emalatxana kirayə edə bilərsən, münasib geyim alarsan, arabir cəmiyyət içinə çıxarsan. Əgər istəyirsənsə, sonralar səndən yağlı boya ilə çəkilmiş şəkilləri alsınlar, bu vacibdir. Yaxşı, mənim Mauvegilə getmək vaxtıdır, onun salon üçün çəkdiyi Sxeveningen işinə baxmalıyam.

– Mənim yanıma yenə gələcəksinizmi, minxer?

– Mütləq. Bir-iki həftədən sonra yenə baş çəkəcəyəm. Səylə işlə, mən sənə müvəffəqiyyətlərini istəyirəm. Mən bura boş yerə gəlməyərəm, başa düşürsən?

Onlar bir-birinin əlini sıxdılar və Terstex getdi. Vinsent yenə işə girdi. Əgər o yaşamaq üçün heç olmazsa cüzi bir şey qazana bilsəydi! Ona artıq heç nə lazım deyildi. O, müstəqillik əldə edərdi, heç kəsə boyunduruq olmazdı. Başlıcası, heç vaxt tələsməzdi, ustalığa aparan yolla asta-asta, sakitcə irəliləyib şəxsi üslubunu tapardı.

Axşam Vinsent çəhrayı kağızda De Bokdan məktub aldı:

“Əziz Van Qoq!

Sabah səhər mən siza Artsdan canlı model gətirəcəyəm və birlikdə şəkil çəkərik.

De B.”

Canlı model gənc və gözəl bir qız idi – hər seans üçün bir frank yarım alırdı. Vinsent rast gəldiyi bu təsadüfə son dərəcə razı idi. Özünün qızı müstəqil işə götürə biləcəyi fikri ağına da gəlməzdi. Qız parlaq alov saçan peçin yanında soyundu. Bütün Haaqada ancaq peşəkar modelçilər çıpaq halda rəssam qarşısında durmağa razılaşırdılar. Bu isə Vinsenti çox kədərləndirirdi: o öz çaları, öz xarakteri olan qoca kişilərin və qarıların bədənini çəkmək istəyirdi.

– Mən tütün kisəmi və təsərrüfat müdirəmin hazırladığı sadə yeməyi də özümə gətirmişəm, – De Bok dedi. – Beləliklə, bizə evdən çıxmaq və yemək qayğısına qalmaq lazım gəlməyəcək.

– Nə olar, sizin tütünün dadına baxarıq. Mənimki səhər-səhər çəkmək üçün bir balaca tündüdür.

– Mən hazır, – modelçi qız bildirdi. – Pozanı təyin edə bilərsiniz.

– Oturduğu yerdə, yoxsa ayaq üstə, De Bok?

– Gəlin əvvəl ayaq üstə çəkek. Mənim yeni peyzajımda ayaq üstə duran bir neçə fiqur var.

Onlar, demək olar, bir saat yarım, qız yorulanadək çəkdiilər.

– Qoy indi əyləşsin, – Vinsent dedi. – İndi fiqurada gərginlik az olacaq.

Onlar şəkilçəkən taxtaların üstünə əyilib, arabir işıq və ya tütün barədə bir-iki atmaca atmaqla günortayadək işlədilər. Sonra De Bok yemək bağlamasını açdı və hər üçü peçin yanında əyləşib nazik çörək dilimlərini soyuq ət və pendirle yeməyə başladılar. Vinsentlə De Bok çəkdiyələri şəkillərdən ayrılı bilmirdilər, elə hey onlara baxırdılar.

– Sadəcə olaraq təəccüblüdür, yalnız bir qədər yedikdən sonra, məndə öz işimə qəribə obyektiv baxış əmələ gəlir, – De Bok dedi:

– Olarmı baxım, sizdə necə alınıb?

– Lütfən buyurun!

De Bok çəkdiyi şəklın sifətində böyük oxşarlıq yaratmışdı, fiqurasına gəldikdə isə, onda heç bir fərdilik yox idi. Bu ancaq qeyri-adi, gözəl bir bədən idi, vəssalam.

– Aman Allah! – De Bok Vinsentin şəklinə baxanda ucadan qışqırdı. – Siz sifətin əvəzinə nə çəkmişiniz? Sizin canlandırdığımız ehtiras budurmu?

– Biz ki, portret çəkmirik, – Vinsent etiraz etdi, – biz fiqura çəkirik.

– Birinci dəfədir eşidirəm ki, sifətin fiquraya daxil yoxdur.

– Siz bir baxın görün qarnımı necə çəkmişiniz, – öz növbəsində Vinsent dedi.

– Necə?

– Onun görünüşü elədir ki, guya isti hava ilə doldurulub, bağırsaqlar qətiyyən hiss olunmur.

– Nəyə görə hiss olunmalıdır? Mən yazıq qızın bağırsaqlarının çölə çıxdığını görmədim.

Modelçi qız ağzında buterbrodu çeynəyirdi, heç gülümsəmədi də. O bütün rəssamları bir balaca gicbəsər hesab edirdi.

Vinsent çəkdiyi şekli De Bokun şekli ilə yanaşı qoydu.

– Budur, görürsünüzmü, – o dedi. – Bu qarında hər şey dopdoludur. Bu qarına baxanda, siz deyə bilərsiniz, oradan tonlarla yemək keçib.

– Sənətin bura nə dəxli var? – De Bok töccübləndi. Biz daxili orqanlar mütəxəssisi deyilik. Mən istəyirəm ki, adamlar mənim peyzajlarıma baxanda görsünlər ki, duman ağacları necə bürüyür, qızaran günəş buludlarda necə gizlənir. Mən heç vaxt onların bağırsağ görmələrini istəmirəm.

Hər gün səhər tezdən Vinsent modelçi axtarmağa gedirdi. Bu gün bir dəmirçi oğlunu, sabah Qeyestdə ruhi müalicəxanadan bir qarını, birisi gün torfpaylayanı tapırdı, bir dəfə yəhudilərin Paddemus məhəlləsindən nəvəsi ilə birlikdə bir qarı gətirdi. O, hər bir sunu qoruyub ayın axırına çatdırmağa çalışırdı. Modelçilər isə onun qarşısında qəpik-quruşa dayanmırdılar. Var gücünlə işləmirsənsə, Haaqada yaşamağın və Mauvedən öyrənməyin nə mənası var! Doyunca yeməyə isə o özünə mövqə tutduqdan sonra vaxt tapa bilər. Mauve onunla səbirlə məşğul olurdu. Hər gün axşam Vinsent Eyloboomədə isti, rahat emalatxanada əyləşib səylə çalışırdı. Bəzən onun akvareli ürək sıxan və çirklə olanda o, ümitsizliyə tutulurdu. Mauve buna yalnız gülürdü.

– Əlbəttə, aydındır, heç kəs deyə bilməz ki, bu hələ nədir, – o deyirdi. – Əgər işlərin artıq bu gün göz qamaşdırsa, bu parıltılar zahiri olardı, sabah, şübhəsiz, daha cansıxıcı, daha pis işləməli olardın. İndi bu şəkillərin üzərində dayanmadan çalışırsan və sənə o qədər də yaxşı alınmır, amma sonralar daha tez, daha cazibədar çəkib yaradacaqsan.

– Bu düzdür, Mauve xalaoğlu, əgər insana çörəkpuhu qazanmaq lazımsa, onda nə etmək olar?

– İnan mənə, Vinsent, əgər tələssən, bir rəssam kimi özünü məhv edərsən. Layiq olmadığı mövqeyi tutan adam həmişə elə qalır. Sənətdə indinin özündə belə köhnə qaydalar özünü saxlayır: “Düzlük ən yaxşı siyasətdir!” Tamaşaçıların xoşuna gəlmək üçün zahiri bəzəyə tutulmaqdan, bədbəxtliyə dözüb ciddi öyrənmək daha yaxşıdır.

– Mauve xalaoğlu, mən özümə sadıq olmaq istəyirəm, sərt üslubla sərt həqiqəti ifadə etmək vacibdir. Yaşamaq üçün qazanmaq lazım gəldikdə isə... bir neçə etüd çəkmişəm, mənə Terstex bunları... Əlbəttə, başa düşürəm...

– Etüdləri mənə göstər görüm, – Mauve dedi.

O, gözücu akvarelləri nəzərdən keçirdi və onları tikə-tikə parçalayıb kənara atdı.

– Öz kəskin üslubundan bərk yapış, Vinsent, – o dedi, – həvəskarları, alverçiləri razı salmağa çalışma. Qoy sənə başa düşənlər, özləri sənənin yanına gəlsinlər. Vaxt gələr ki, sən öz əməyinin bəhrəsini dadarsan.

Vinsent döşəməyə səpələnmiş kağız qırıntılarına baxdı.

– Sağ olun, Mauve xalaoğlu. Bu dərs mənim xeyrimə olacaq.

Həmin axşam Mauve qonaqlıq verirdi. Çox çəkmədi rəssamlar – öz həmkarlarının işini mərhəmətsizcəsinə tənqid etdiyinə görə Cəza Qılını adlandırılan Veysenbrux, Breytner, De Bok, Yulius Bakxeyzen və Vosun dostu Neyxeys gəlməyə başladılar.

Veysenbrux balacaboy, çox enerjili bir adam idi. O heç kəsin və heç nəyin qarşısında təslim olmurdu. Xoşuna gəlməyən hər şeyi – demək olar ki, çox şey onun xoşuna gəlmirdi – zəhər kimi acı dililə bir anda məhv edirdi. O, nəyi gərəkli hesab edirdisə, necə lazım bilirdisə, elə də çəkirdi, öz işlərini camaata məcburi sevdirməyi də bacarırdı. Bir dəfə Terstex onun tablosunda nəyi isə bəyənmədi, onda Veysenbrux Qupil firmasının xidmətlərindən həmişəlik imtina etdi. Buna baxmayaraq o öz fırçasından çıxan hər şeyi satdı, kimə nə yolla satdığından heç kəs xəbər tuta bilmirdi. Onun sifəti də dili qədər kəskin idi: burnu, alını və çənəsi bıçağın tiyəsinə oxşayırdı. Hamı Veysenbruxdan qorxub çəkirdi və onun rəğbətini qazanmağa çalışan hər kəs ona yaltaqlanırdı. Hər kəsə şübhə ilə yanaşması, hər şeydən şübhələnməsi sayəsində bütün ölkədə ad çıxarmışdı. Veysenbrux Vinsenti küncə, buxarıya tərəf çəkərək ocağa tüpürdü, ağız suyunun közərməmiş kömür üzərində necə fişildədiyini ləzzətlə dinlədi və ocağın lövhəsi üzərinə qoyduğu gips ayağı sıgallamağa başladı.

– Mənə dedilər ki, siz Van Qoqsunuz, – o başladı. – Doğrudanmı siz, şəkilləri əmilərinizin satdıqları qədər müvəffəqiyyətlə çəkirsiniz?

– Xeyr, mənə heç nə uğur gətirmir.

– Sizin üçün belə daha yaxşıdır! Rəssam görə, azı altmış yaşına-dək aqlı çəksin. Bəlkə onda, bir neçə layiqli lövhə yarada bilər.

– Boş şeydir! Sizin qırx yaşınız olar, ancaq siz valehedici şeylər çəkirsiniz.

Qətiyyətlə deyilmiş “Boş şeydir!” nidası Veysenbruxun xoşuna gəldi. Uzun illərdən bəri birinci dəfə idi cürət göstərərək, ona bu cür etiraz edirdilər. Öz razılığını o, yeni hücumla ifadə etdi.

– Mənim çəkdiqlərim xoşunuza gəlirsə, yaxşısı budur, rəssamlığı atın, gedin qapıçı işləyin. Yəqin fikirləşirsiniz ki, mən çəkdiqlərimi niyə belə səfəh camaata satıram? Ona görə ki, bunlar zir-zibildir! Yaxşı olsaydılar onlardan ayrılmazdım. Xeyr, mənim əzizim, hələlik mən ancaq öyrənirəm. Onda mən yaratdıqlarımı heç kimə verməyəcəyəm, özümde saxlayacağam, öləndə də deyəcəyəm ki, onları mənimlə bir-

likdə qəbirə qoysunlar. Rəssam layiqli hesab etdiyini heç vaxt əlindən buraxmır, Van Qoq. O, camaata yalnız zir-zibil satır.

De Bok Vinsentə oturduğu künçdən oğrun-oğrun göz vurdu, Vinsent dedi:

– Siz peşə seçməkdə səhv edibsiniz, Veysentbrux, gerek tənqidçi olaydınız.

Veysenbrux bərkdən güldü.

– Hə, Mauve, xalaoğlunuz zahirən çox sakitdir. Amma görünür, dildən pərgardır.

O, Vinsentə tərəf çevrildi və nəzakət gözləmədən soruşdu:

– Lənət şeytana, siz niyə belə cır-cındıra bürünmüsünüz? Niyə münasib bir paltar alıb geyinmirsiniz?

Vinsent Teonun nimdaş kostyumunu söküb öyninə tikdirmişdi. Kostyumu çox da yaxşı düzəltməmişdilər. Bundan əlavə, hər gün akvarelle işləyən Vinsentin üstünə rəng sıçrayıb paltarını ləkələmişdi.

– Əmilərinizin bütün Hollandiya əhalisini geyindirməyə pulu çatır. Doğrudanmı onlar sizə kömək etmirlər?

– Məgər onlar mənə kömək etməyə borcludurlar? Onlar sizin dediklərinizə şərik çıxıb söyləyirlər ki, rəssam gərək bir qarnı ac, bir qarnı tox yaşasın.

– Onlar sizə inanmırlarsa, onda iş pisdir. Deyirlər Van Qoqlarda hissiyyat o qədər güclüdür ki, onlar əsl rəssamı yüz kilometrlikdən hiss edib duyurlar. Görünür, sizin istedadınız yoxdur.

– Açıq başımdan görüm! Vinsent hirsli-hirsli çevrildi, lakin Veysenbrux Vinsentin əlindən tutdu. Onun sifəti təbəssüm içində idi.

– Bu nə xasiyyətdir! – o az qala qışqırdı. – Mən yalnız sınamaq istəyirdim, görüm sizin səbriniz nə qədərdir. Ruhdan düşməyin, mənim əzizim. Siz möhkəm materialdan biçilmisiniz.

Mauve qonaqlara məmnuniyyətlə müxtəlif səhnələr göstərirdi. O, keşiş oğlu olsa da, bütün həyatı boyu yalnız bir dinə, rəssamlıq dininə pərəstiş etmişdi.

Yet çay, piroq, pendir gətirənədək Mauve apostol Pyotrun balıqçı qayığı barədə moizə oxudu. Pyotr bu qayığı pula almış, yoxsa ona miras qalmışdı? Bəlkə onu möhlətlə əldə etmişdir? Bəlkə də, – belə fikirləşmək nə qədər qorxuludur, – onu oğurlamışdı. Pendir-çörəyə girişən rəssamlar qəlyanı tüstüləyib ürekdən güldürdülər.

– Mauve çox dəyişilib, – Vinsent dodaqaltı dedi.

Vinsent bilmirdi ki, Mauve öz yaradıcılıq metamorfozlarından birini keçirir. O həmişə şəkillərini çəkməyə süst, tamam maraqsız başlayırdı. Fikrini topladıqca, hər şey şüuruna hakim kəsildikcə enerjisi də aşib-daşırdı. Gündən-günə səylə çalışır, molbertin arxasında daha çox dayanırdı. Təsvir kətan üzərində öz ifadəsini tapanda, rəssam özünə qarşı tələbkarlığı artırır. İndi o, ailəsini, dostlarını, bir sözlə, işdən savayı hər şeyi unudurdu. Onun iştahı da pozulurdu, bütün gecəni yuxusuz keçirir, ancaq yaratdığı şəkil barəsində fikirləşirdi. Üzülüb gücdən düşür, narahatçılığı artırdı. Çox əsəbi olurdu. İri bədəni əriyir, xəyal-pərəst gözlərini duman örtürdü. Yorulub əldən düşdükcə daha inadla işləyirdi. Ona hakim kəsilmiş əsəbilik işə getdikcə artırdı və daxili ehtirasla duyub hiss edirdi ki, işi başa çatdırmaq üçün iradəsini toplayıb axıradək dözməsi lazımdır. O, enerjisi aşib-daşan adama oxşayırdı. Bilirdi ki, ömrü qabaqdadır, tələsməyə bilər, ancaq aram və bir qədər rahatlıq bilmədən özünü qovurdu. Nəhayət, son anlarda o qədər qəzəblənirdi ki, bir adam əlinə düşəndə, dənşətli səhnələr yaranırdı. O bütün qüvvəsini son qətrəsinədək çəkdiyi şəkllə sərf edirdi. İş uzandıqca onda hər şeyi daha dərinədən başa düşmək qabiliyyəti çoxalır, axırıncı boyanı çəkənədək dözümlü və mətanəti kifayət edirdi. Tablo üzərində işi qurtarmayınca, onun iradəsini heç nə qıra bilməzdi.

Şekli qurtarıb tamamlayanda yorğunluqdan ayaq üstə dayana bilmirdi. O, zəif, xəstə, demək olar halsız bir adam təsiri bağışlayırdı. Gücü, ağılı özünə qayıdanadək, Yet ona uzun müddət, körpə uşağa edilən kimi, nevaziş göstərirdi. Mauve o qədər zəifləyib əldən düşmüşdü ki, boyaq gördükdə, yaxud qoxusunu hiss etdikdə ürəyi bulanırdı. Onun sağlamlığı çox asta-asta, çox ləng bərpa olunurdu. Artan gücü ilə yanaşı işə də marağı oyanırdı. Kətanlar üzərindən tozu silib-silkələyib emalatxanada var-gəl edirdi. Sonra çölə çıxdı, öncə ətrafında heç neyi görə bilmədi. Nəhayət, hansı peyzajsa onun donunu açdı. Hər şey yenidən, təzədən başladı.

Vinsent Haaqaya gələndə Mauve öz Sxeveningen işinə təzəcə başlamışdı. İndi işə tir-tir əsirdi, o, ən ağılsız, ən gözəl, hər şeyə üstün gələn çılğınlığın – rəssamın yaradıcılıq çılğınlığının astanasındaydı.

Bir gün axşam Vinsentin emalatxanasının qapısını Xristina döydü. Onun əynində qara yubka, tünd göy kofta vardı, saçlarını başına qoyduğu tünd şlyapa gizlədirdi. Bütün günü o, təknənin qabağında durmuşdu. Həmişə lap yorğun vaxtlarında olduğu kimi, onun ağzı yarım açıq idi, üzündəki çopurları Vinsentə daha böyük və dərin göründü.

– Salam, Vinsent, – o dedi. – Dedim ki, gedim görüm, necə yaşayırsan.

– Xristina, sən mənim yanıma gələn ilk qadınsan. Səni görməyimə çox şadam! İcazə ver, şalını açmaqda kömək edim.

O, qızınmaq üçün peçin yanında oturdu. Sonra diqqətlə otağı nəzərdən keçirdi və dedi:

– Bura pis deyil. Amma bir az boşluqdur.

– Bilirəm. Mebel almağa pulum yoxdur.

– Hə, görünür pulun o qədər də çox deyil.

– Mən elə şam yeməyinə hazırlaşmışam, Xristina. Birlikdə yemək istərsənmi?

– Sən niyə mənə Sin demirsən? Hamı məni belə çağırır.

– Di yaxşı, çoy Sin olsun.

– Şama nəyin var?

– Kartof və çay.

– Mən bu gün iki frank qazanmışam. Gedim, bir az mal ətə alım.

– Mənim pulum var. Qardaşım mənə bir az göndərib. Ətə nə qədər lazımdır?

– Mənə elə gəlir ki, əlli santimlikdən çox yemərik.

Sin tezliklə əlində bağlama qayıtdı. Vinsent ətə ondan alıb bişirmək istədi.

– Otur yerində, eşidirsənmi? Ev işlərindən başın çıxmaz. Bu qadın işidir.

Sin peçin üstünə əyiləndə alovun şəfəqi onun yanaqlarında oynadı. İndi o daha yaraşlıq görünürdü. O, kartofu doğradı, ətə birlikdə qazana atıb ocağın üstünə qoydu, bu çox təbii görünür, rahatlıq hiss olunurdu! Vinsent divarın yanındakı stulda oturub Xristinaya baxırdı – onun qəlbi hərətlə isinmişdi. Bəli, bu onun evi idi, yanındakı da məhəbbətlə ona şam yeməyi hazırlayan qadın idi. O necə də Keyi ev sahibəsi kimi təsəvvüründə canlandırır, tez-tez bu barədə düşünürdü! Sin ona baxdı. Vinsentin stul qarışıq birdən divara söykəndiyini gördü.

– Ey, səfeh, – o dedi, – əməlli otur. Boynunu sındırmaq istəyirsən, nədir?

Vinsent gülümsündü. Onun bir dam altında yaşadığı qadınların hamısı – anası, bacıları, xalaları, xalası qızları – bir nəfər kimi ona eyni sözləri deyirdilər: “Vinsent” stulda əməlli otur. Yoxsa, boynunu sındırarsan”.

– Yaxşı, Sin, – o dilləndi. – Ağıllı olacam.

Sin dönən kimi, o yenə də stul qarışıq divara tərəf yığıldı və özündən razı halda qəlyanını sümürdü. Xristina şam yeməyini stolun üstünə qoydu. Ətdən başqa o, iki bulka da almışdı, bozartma qurtardıqdan sonra, çörək tikələrini xörəyin suyuna batırdılar.

– Mərc gələ bilərəm, sən belə şam yeməyi hazırlaya bilməzsən, – Sin dedi.

– Əlbəttə, yox, Sin! Özüm bişirəndə heç baş açə bilmirəm, nə yeyirəm – balıqımı, quşmu, ya da şeytanın özünü.

Çay dəsgahından sonra Sin özünün sədaqətli qara siqarını çəkdi. Onlar dostcasına lağlağı edirdilər. Vinsent özünü onunla Mauve və ya De Bokla olduğundan daha açıq hiss edirdi. Sinlə onun arasında nə isə oxşar bir şey vardı, Vinsent məsələnin nə yerdə olduğunu ayırd etməyə heç çalışmırdı da. Onlar ən adi şeylərdən danışmışdılar, bir-birinin qarşısında lovğalanmadan, çox sadə danışmışdılar. Sin Vinsentin sözünü ağzında qoymadan, özü barədə bir kəlmə kəsmədən ona qulaq asırdı. O, Vinsentin zəhləsini heç nə ilə tökmək istəmirdi. Nə Sin, nə də Vinsent bir-birinə təsir göstərməyə çalışmırdı. Sin özü barədə, iztirabları və bədbəxtlikləri, həyatı barədə danışanda, Vinsentə elə gəlirdi ki, azacıq dəyişikliklə, onun özünün iztirab və bədbəxtlikləri, həyatı barədə danışılır. Söhbət sakit və həyəcənsiz gedirdi, sükut da təbii idi. Bu hər cür şərtlikdən iraq, azad, hər cür təmənnadan və sünilikdən uzaq, iki açıq qəlbin ünsiyyəti idi.

Vinsent yerindən qalxdı.

– Nə etmək fikrindəsən? – Sin soruşdu.

– Qabları yumaq.

– Otur. Sən qab-qacaq yuya bilməzsən. Bu qadın işidir.

O, stulla birlikdə peçə söykəndi, qəlyanını doldurdu və məmnun halda üstü burumlarını havaya buraxırdı, Sin isə ləyəndə qab yuyurdu. Onun möhkəm əlləri sabun köpüyünə bələnmişdi, damarları şişmişdi, narın qırışların yaratdığı tor bu əllərin öz ömürlərində az işləmədiklərinə

söyləyirdi. Vinsent karandaşla kağız götürüb onun əllərinin qaralmasını çəkdi.

– Hə, budur, hazırdır, – qadın qabları yuyub qurtarandan sonra bildirdi. – İndi bir cin və pivə içsəydik...

Onlar bütün axşamı oturub asta-asta pivə içdilər. Vinsent Sinin şəklini çəkdi. Yanan peçin yanında stulda əllərini dizləri üstə qoyan Sin aldığı ləzzəti gizlətmirdi. İsti və onu başa düşən adamın xoş rəftarı və danışıqları qadının həyat eşqini artırır.

– Sən paltar yumaqdan nə vaxt qurtaracaqsan? – Vinsent soruşdu.

– Sabah. Allaha şükür. Daha gücüm qalmayıb.

– Özünü pis hiss edirsən?

– Yox, amma az qalmışdır, lap az. Lenəyə gəlmiş uşaq hey içimdə tərponir.

– Bəlkə, gələn həftədən otursan şəklini çəkə, hə?

– Nə etmək lazımdır, ancaq oturmaq?

– Əlbəttə, hərdən durmaq, soyunmaq da lazım gələcək.

– Lap yaxşı. Sən işləyərsən, mən də pülcüqaz qazanaram.

Qadın pəncərədən boylandı. Küçədə qar yağır.

– Kaş indi evdə olaydım. Gör necə soyuqdur, şaldan başqa heç nəyim yoxdur. Yol da uzaq.

– Sabah səhər yenə bura gələcəksən?

– Saat altıda. Alaqaranlıqdan.

– Bəlkə Sin, qalasan burda. Mən şad olaram.

– Mən sənə mane olمام?

– Qətiyyə. Çarpayım enlidir.

– İki nəfər ora yerləşər?

– Tamam.

– Deməli, qalırım.

– Çox gözəl.

– Nə yaxşı, mənə qalması təklif etdin, Vinsent.

– Nə yaxşı, sən qaldın?

Səhər Xristina qəhvə demlədi, yatağı yığışdırdı, emalatxanayı süpürdü. Sonra o, paltar yumağa getdi. Emalatxana Vinsentə lap boş görünürdü.

Elə həmin gün Terstex yenə də Vinsentin yanına gəldi. Gözləri parıldıyırdı, yanaqları isə şaxtadan qızarmışdı.

– İşlər necə gedir, Vinsent?

– Əla, minxer Terstex. Təkrar mənə baş çəkməyinizdən məmnunam.

– Mənə maraqlı bir şey göstərə bilərsinizmi? Əslində, mən bunun üçün gəlmişəm.

– Bəli, məndə bir neçə yeni şəkil var. Xahiş edərim, əyləşin.

Terstex stula çəpəki baxdı, əlini cibinə saldı ki, dəsmal çıxarıb tozunu silsin, amma fikirləşdi ki, bu o qədər də nəzakətli hərəkət olmaz, iyrendiyini gizlədib oturdu. Vinsent ona çox da iri olmayan üç-dörd akvarel göstərdi. Terstex tələsik onlara baxdı, sanki uzun-uzadı bir məktubu gözdən keçirirdi, sonra birinci etüdə qayıdıb diqqətlə baxmağa başladı.

– İş yaxşı gedir, – o bir qədər susub dedi. – Akvarellər, əlbəttə, arzularırıq daha yaxşı olsun, bir qədər kobuddur, amma sən irəliləyirsən. Sən tezliklə elə bir şey çəkməlisən ki, mən ala bilim.

– Yaxşı, minxer.

– Sərbəst qazanc haqqında düşünmək vaxtıdır, mənim oğlum. Başqasının hesabına yaşamaq yaramaz.

Vinsent çəkdiyi akvarellərini əlinə alıb onlara baxdı. Əvvəllər də bunların kobud olduğunu duyurdu, lakin bütün rəssamlar kimi öz əsərlərinin nakamlığını görə bilmirdi.

– Elə arzum odur ki, minxer, özüm qazanım.

– Elə isə söylə çalış. Tələsmək lazımdır. Dəyərli bir şey yaratsaydın, onu məmnuniyyətlə alardım.

– Təşəkkür edərim, minxer.

– Nə olursa olsun, şadam ki, ruhdan düşmədən işləyirsən. Teo məndən xahiş edib ki, sənə göz qoyum. Dəyərli bir şey çək. Vinsent, istəyirəm ki, sən Plaatsda öz yerini tutasan.

– Mümkün qədər yaxşı çəkməyə çalışıram. Amma əlim həmişə iradəmə tabe olmur. Ancaq bu şeylərdən biri Mauvenin xoşuna gəlib.

– O nə dedi?

– Dedi ki: “Bu artıq akvarelə bənzəməyə başlayır”.

Terstex güldü, yun şərfini boynuna doladı və “İşlə, Vinsent, işlə, əsərlər yalnız belə yaranır” – deyib, emalatxanadan çıxdı.

Vinsent əmisi Kora yazdı ki, o, Haaqada yaşayır və onu yanına dəvət etdi. Əmisi özünün Amsterdamda olan ən böyük rəssamlıq mağazası üçün şəkil və material almaqdan ötrü tez-tez Haaqaya gəlirdi. Bir dəfə bazar günü Vinsent tanış olduğu bir dəstə balaca uşağı evinə qonaq çağırırdı. Onları çəkənədək uşaqlar darıxmasınlar deyər, Vinsent uşaqlara konfet almışdı və şəkilçəkən taxtadan ayrılmayaraq, nağılı nağılı dalınca qoşurdu. Qapının bərk döyülməsindən və yorğun gur səsdən Vinsent başa düşdü ki, əmisi gəlib.

Kornelis Marinyus Van Qoq ad-san sahibi idi, varı başından aşır, işi yağ kimi gedirdi. Buna baxmayaraq onun iri və tünd gözlərində kədər görünürdü. Dodaqları bütün Van Qoqlarda olduğundan daha nazik və quru idi. Başı tipik Van Qoqların başına oxşayırdı: irəli çıxmış qaşları, dördbucaq alını, geniş yanaq sümüyü, böyük girdə çənəsi və iri burnu.

Kornelis Marinyus emalatxanada özünü elə göstərirdi ki, guya heç nəyə fikir vermir, əslində isə, hər xırda şeyə diqqət yetirirdi. Hollandiyada elə bir adam tapılmazdı ki, onun qədər emalatxana görmüş olsun.

Vinsent konfetin qalanını da uşaqlara paylayıb onları evlərinə yolladı.

– Mənimlə bir stəkan çay içməzsənizmi, Kor əmi? Yəqin ki, küçə dəhşətli soyuqdur.

– Sağ ol, Vinsent, içərəm.

Vinsent fincanı ona verdi və hər cür yeniliklər barədə fikir söyləyən əmisinin fincanı dizləri üstündə necə laqeydliliklə və məharətlə tutduğuna təəccübləndi.

– Demək, sən rəssam olmağı qərara almısan, Vinsent, – Kornelis dedi. – Hə, vaxtdır, Van Qoqların öz rəssamı olmalıdır. Bax, artıq otuz ildir ki, Xeyn, Vinsent və mən yad adamlardan şəkil alırıq. İndi isə pulun bir hissəsi evdə qalacaq.

– Üç əmim və qardaşım şəkil satırsa, var qüvvəmlə inkişaf edə bilərəm! – Vinsent güldü. – Pəndir-çörək yeyərsənizmi, Kor əmi? Bəlkə siz acsınız?

Kornelis Marinyus yaxşı bilirdi ki, kasıb rəssamın süfrəsinə əl uzatmamaq onu bərk təhqir etmək deməkdir.

– Sağ ol, məmnuniyyətlə yeyərəm. Bu gün səhər tezdən yediyimin üstündəyəm.

Vinsent bir neçə boyat qara çörək dilimini nahamar boşqaba qoyub, ucuz pəndir parçasını kağızdan çıxartdı. Kornelis Marinyus özünü pəndirle çörəyin dadına baxmağa vadar etdi.

– Terstex mənə dedi ki, Teo sənə ayda yüz frank göndərir.

– Bəli, göndərir.

– Teo cavandır, o gərək özünə pul yığınsın. Sən isə, çörək pulunu özün qazanmalısən.

Dünən Terstexdən eşitdiyi nəsihətlər Vinsentin canını boğazına yığmışdı. O fikirləşmədən cəld cavab verdi:

– Öz çörək pulumu qazanmaqımı, Kor əmi? Bu nə deməkdir? Öz çörək pulumu qazanmaq... yoxsa havayı yeməmək? Öz çörəyini havayı yemək, yaxud, başqa sözlə, ona layiq olmamaq, – bu, əlbəttə, cinayətdir, çünki hər bir vicdanlı adam öz çörəyinə layiq olduğuna baxmayaraq, qazana bilməmək, bax, bu bədbəxtlikdir, böyük bədbəxtlik.

Vinsent qara çörəyin içindən bir tikə qoparıb ondan bərk kürecik yumruladı.

– Deməli belə, Kor əmi, desəniz ki, “Sən öz çörəyinə layiq deyilsən”, – mənim qəlbimə toxunarsınız. Əgər ədalətlə qeyd etsəniz ki, mən heç də həmişə çörək pulumu qazanmıram, burda etiraza yer yoxdur. Lakin bu barədə danışmağın mənası nədir? Sizin daha deyiləsi sözünüz yoxsa, bu mənə qətiyyətlə kömək eləməz.

Çörək barədə Korneli bir daha danışmadı. Vinsent tamamilə təsadüfən, incəsənətdə ifadəlilik barədə söhbət salaraq, rəssam De Qrunun adını çəkənədək danışmaq çox sakit tonda gedirdi.

– Sən bilmirsənmi, Vinsent, – Kornelis dedi. – De Qrunun şəxsi həyatı barədə pis danışılar gedir?

Vinsent şanlı De Qru barədə eşitdiyi belə şeylərə həyəcanlı və sakit qulaq asa bilmirdi. O başa düşürdü ki, itaət göstərən əmisini sakitcə təsdiqləmək daha yaxşıdır, amma görünür, Van Qoqlarla danışarkən o, artıq heç nə ilə razılaşmadığını gizlədə bilmirdi.

– Kor əmi, mənə həmişə elə gəlirdi ki, rəssam öz işini xalqın mühakiməsinə verəndə həyəcanlarını, şəxsi həyatını özündə saxlamaq hüququna malik olmasına baxmayaraq, o, sənət əsəri yaradarkən bütün çətinliklərə üstün gəlməlidir.

– Bununla belə, – Kornelis yanına Vinsentin qənd qoymadığı çaydan qurtum-qurtum içərək etiraz etdi, – insanın kotanın dalınca getməməsi və ya hesablayıcı kitab üzərində əlləşməməsi, təkəfiflə işləməsi faktının özü, ona rəssamların şəkillərinin alınmasına şübhə edirəm.

– Mən isə belə hesab edirəm ki, rəssamın işi nöqsansızdırsa, onun qeybətini qırmaq böyük əxlaqsızlıqdır. Rəssamın əməyi və onun şəxsi həyatı – zahı qadın və ya onun uşağı kimidir. Siz uşağa baxa bilərsiniz,

amma zahı qadının köynəyini qaldırıb onun qana bulaşıb-bulaşmadığına baxmağa lüzum yoxdur. Bu son dərəcə ədəbsizlikdir.

Kornelis elə indicə bir tikə pendir-çörəyi ağzına apardı və o saat da hayxırıb ovcuna tüpürdü və peçə tulazladı.

– Pah atonnan, – o donquldadı. – Pah atonnan!

Vinsent qorxdı ki, Kornelis hirslenib özündən çıxacaq, lakin hər şey yaxşıqla qurtardı. Əmisini ocağa daha yaxın oturdub qaralamaları və etüdləri olan qovluğu çıxartdı. Kornelis susurdu, ancaq torf bazarı tərəfindən Poddemusu təsvir edən kiçik şəkllə çatanda, – Vinsent bunu gecə saat on ikidə Breytnerlə gözəndə çəkmişdi, – əmisi özünü saxlaya bilmədi.

– Bu, əladır, – o dedi. – Sən yenə bir neçə səhər peyzajı çəkə bilərsənmi?

– Əlbəttə. Mən bunları modellə işlədikdən sonra, yorğunluğumu çıxartmaq istəyəndə, istirahət zamanı çəkirəm. Burda bu cür peyzajlar yenə var. Bir baxın!

Vinsent Kornelisin çiyini üstündən baxa-baxa, qovluqdakı müxtəlif ölçülü vərəqləri seçib ayırmağa başladı.

– Bu Flerstexdir... bu isə Qeyest. Bu balıq bazarıdır.

– Mənim üçün bir düjün belə peyzajlar çəkə bilərsən?

– Bilərəm, deyəsən artıq bu sövdələşmədir, sövdələşmədirsə, gəl qiymət kəs.

– Yaxşı, sən nə qədər istəyirsən?

– Bu ölçüdə şəkillərə, dəxli yoxdur, karandaşla, yoxsa qələmlə, qiymət birdir, – iki frank yarım. Bu, çox baha deyil ki, necə bilirsiniz?

Kornelisin öz-özünə gülməkdən başqa çarəsi qalmadı, – bu çox cüzi məbləğ idi!

– Əlbəttə, baha deyil. Şəkillər yaxşı çıxsa, mən səndən Amsterdamin daha on iki mənzerəsini çəkməyi xahiş edəyəm. Onda artıq qiyməti özüm təyin edəyəyəm ki, bir qədər çox qazanasan.

– Kor əmi, bu mənə verilən ilk sifarişdir! Necə xoşbəxt olduğumu dilimə gətirə bilmirəm!

– Hamımız sənə kömək etmək istəyirik, Vinsent. Təkcə öz işlərini lazım olan səviyyəyə çatdır və biz səndən nə çəksən hamısını alacağıq, – o, şlyapasını və əlcəklərini götürdü. – Məktub yazsan, Teoya məndən salam yetir.

Uğurdan sərxoş olmuş Vinsent yeni akvarelini qamarladı və Eyleboomen küçəsinə qaçdı. Qapını Yet açdı. Üzündən dilxorçuluq yağdı.

– Sənin yerinə olsam, emalatxanaya girməzdim, Vinsent. Anton özündə deyil.

– Nə olub? Xəstədir?

Yet ah çəkdi.

– Həmişəki kimi çabalayırs.

– Onda, əlbəttə, mən onun gözündə deyiləm.

– Yaxşısı budur, gələn dəfəyə kimi gözle, Vinsent. Mən ona deyərəm ki, sən gəlmişdin. O, bir qədər sakitləşəndə, özü sənə deyər.

– Mənim barəmdə ona deməyi unutmazsan ki?

– Unutmaram.

Həftələr ötüüb keçdi, ancaq Mauve görünmədi. Onun əvəzinə Terstex iki dəfə gəlmişdi. Hər dəfə o, eyni şeyi təkrar edirdi:

– Hə, hə, sən, deyəsən, bir az irəliləmişən. Amma bu hələ lazım olan dərəcədə deyil. Hələ sənin çəkdiklərini Plaatsda sata bilmərəm. Sənin kifayət qədər səylə işləmədiyən və tələsmədiyən məni qorxudur, Vinsent.

– Əziz minxer Terstex, mən səhər saat beşdə dururam, gecə saat on birə və ya on ikiyədək işləyirəm. Mən işdən yalnız bir qədər yemək üçün ayrılıram.

Terstex heyətlə başını buladı. O yenə də diqqətlə akvarelə baxdı.

– Başa düşmürəm, heç nə başa düşmürəm. Birinci dəfə Plaatsda görünən vaxt şəkillərində olan kobudluq və sərtlik yenə də qalır. Sən gərək bunu çoxdan aradan qaldırardın. Qabiliyyəti olan adam, ciddi iş zamanı buna tamamilə nail ola bilər.

– Ciddi iş zamanı! – Vinsent təkrar etdi.

– Allah şahiddir, mən sənin etüdlərini almaq istəyirəm, Vinsent! Mən istəyirəm, sən özünə çörək pulu qazanasan. Teonun səni dolandırmaması ədalətsizlikdir... Nə qədər ki, sənin çəkdiklərin pisdir, mən onları ala bilmərəm! Sənə ki, sədəqə lazım deyil.

– Xeyr, lazım deyil.

– Sən tələsməlisən, bu əsas məsələdir. Əsərlərini satmağa başlamalı və özünə çörək pulu qazanmalısan.

Terstex bu sözləri dördüncü dəfə təkrar edəndə, Vinsent fikirləşdi ki, Terstex sadəcə olaraq onu ələ salır: “Sən özünə çörək pulu qazanmalısan... amma mən səndən heç nə ala bilmərəm, qətiyyənlə ala bilmərəm, heç nə!” Lənət şeytana, əgər ondan heç nə almırlarsa, o necə çörək pulu qazana bilər?

Bir dəfə Vinsent küçədə Mauveni gördü. Rəssam başını aşağı salayıb, sağ çiyinini irəli verərək iri addımlarla gedirdi, deyəsən hara getdiyini özü də bilmirdi. Sanki Vinsenti tanımırdı.

– Çoxdandır sizi görmürəm, Mauve xalaoğlu.

– Məşğul idim, – Mauvenin tonu soyuq və laqeyd idi.

– Bəli, bilirəm, yenə şəkil çəkirsiniz. İşlər necə gedir?

– Ah!.. – o, əlilə anlaşılmaz hərəkət etdi.

– Olarmı, vaxt tapanda sizin emalatxanaya gəlim? Qorxuram öz akvarellərimlə bir yerdə ilişib qalam.

– İndi yox. Deyirəm ki, məşğulam. Vaxtımı boş yerə sərf edə bilmərəm.

– Onda gəzməyə çıxarkən siz mənə baş çəkərsinizmi? Sizin bir neçə sözünüz mənə düzgün yol göstərirdi.

– Bəlkə də, bilmək olmaz. Ancaq indi vaxtım yoxdur, məşğulam. Mən getməliyəm.

Mauve bütün bədənini irəli verib yoluna davam etdi. Vinsent anlaşılmaz nəzərlərlə onun ardınca baxa-baxa qaldı.

Görəsən nə olub? Bəlkə o, Mauveni təhqir edib? Onu özündən uzaqlaşdırıb?

Bir neçə gündən sonra Veysenbruxun gəlişi Vinsenti çox təəccübləndirdi. Axı bu adam cavanlarla, hətta tanınmış rəssamlarla yalnız ona görə söhbət etməyə çalışırdı ki, onları yerə vursun.

– Bax, belə ha! – Veysenbrux otağı nəzərdən keçirərək astanadan qışqırdı. – Saray. Əsl saray! Tezliklə siz burada kralların və kraliçaların portretlərini çəkəcəksiniz.

– Əgər bura xoşunuza gəlmirsə, rədd olub gedə bilərsiniz, – Vinsent sərt cavab verdi.

– Siz ki, inkişaf edirsiniz.

– Bəli, mən müvəffəqiyyət qazanmışam. Siz isə heç vaxt qazanmayacaqsınız.

– Ola bilsin. Amma mən sizdən xeyli yaxşı çəkəcəyəm.

Veysenbrux qəhqəhə çəkdi.

– Xeyr, bu sizə nəsib olmayacaq! Siz Haaqada, hamıdan yaxşı çəke bilərsiniz, ancaq mən istisna olmaqla. Əgər rəsmlərinizdə sizin xarakteriniz öz əksini tapa bilsə.

– Siz elə hesab edirsiniz ki, burda xarakter yoxdur? – Vinsent öz qovluğunu çıxardaraq soruşdu. – Əyləşin, baxın.

– Mən şəkillərə oturmağım yerdə baxa bilmərəm.

Veysenbrux kənara çəkildi və özünü zorlayıb akvarellərə gözücu nəzər saldı.

– Bu sizin üslubunuza yaddır, akvarel sizin istədiyinizi ifadə etmək üçün həddən artıq duzsuzdur, ölü texnikadan başqa bir şey deyil.

O, Vinsentin Haaqada tez-tez karandaşla çəkdiyi borinajlılar, brabantlılar, qoca kişilər və qarılar təsvir olunmuş şəkillərlə maraqlandı. Vərəqlərə bir-birinin dalınca baxaraq yalnız gülümseyirdi. Vinsent gözləyirdi ki, indicə istehza dolu sözləri onun üstünə yağdıracaq.

– Həddən artıq gözəl çəkirsiniz, – Veysenbrux dedi və onun gözləri işıldadı. – Çox güman ki, mən özüm də bu eskizlərlə işləməkdən boyun qaçırmaram.

Veysenbruxun sözləri elə gözlənilməz oldu ki, Vinsentin sanki dizləri qırıldı. O, belə sınımış adam kimi stula yıxıldı.

– Elədir ki, var. Görseydim ki, sizin şəkilləriniz pisdir, bunu üzünüze deyirdim.

– Terstex isə mənə bunlara görə bərk danladı. Dedi ki, bunlar həddindən artıq kobud və kəskindir.

– Səfeh sözlərdir! Bu şəkillərin gücü elə kobud və kəskin olmasındadır.

– Mən qələmlə çəkmək istəyirdim, amma Terstex deyir ki, bütünlüklə akvarellə keçmək lazımdır.

– Onda akvarelləri satacaqmı, hə? Yox, mənim dostum, sizə naturanı qələmlə çəkilmiş şəkil kimi görürsünüzsə, onda elə bu cür də təsvir edin. Başlıcası, heç kəsin sözünə qulaq asmayın, hətta mənim də. Öz yolunuzla gedin.

– Deyəsən, elə də lazım gələcək.

– Mauve deyəndə ki, sizə rəssamlıq Allah vergisidir, Terstex onunla razılaşmadı və Mauve sizi müdafiə etməyə başladı. Əhvalat mənim yanımda olub. Bu, bir də təkrar olunsa, indi artıq mən sizin işlərinizə belədəm, onda mən də sizə tərəf çıxacağam.

– Mauve dedi ki, mənə rəssamlıq Allah vergisidir?

– Bunu beyninizə yeritməyin. Allaha yalvarın ki, heç olmasa rəssam kimi öləsiniz.

– Bəs onda niyə o mənə qarşı belə soyuqdur?

– Çəkdiyi şəkli qurtarhaqurtarda, o hamıya soyuq olur, Vinsent. Buna fikir verməyin. Bax, o, öz Sxeveningen tablosunu qurtaran kimi hər şey öz qaydasına düşəcək. Hələlik isə sizə kömək lazım olsa, mənim yanıma gələ bilərsiniz.

- İcazənizlə sizə bir sual verim, Veysenbrux?
- Buyurun.
- Sizi Mauve bura göndərib?
- Bəli, Mauve.
- Niyə?
- O sizin işiniz barədə mənim fikrimi bilmək istəyir.
- Axı bunu bilmək onun nəyinə lazımdır? Əgər mənə rəssamlıq Allah vergisidirsə...
- Bilmirəm. Ola bilsin, Terstex onda şübhə oyadıb.

6

Terstex Vinsentə olan inamını getdikcə daha çox itirirdi. Mauve də ona qarşı soyuq olurdu. Ancaq bunların yerini onun həyatında təcridcən Kristina tuturdu: o, Vinsentə həddindən çox həsrətində olduğu sadə dostluğu bəxş edirdi. O hər gün emalatxanaya sübh tezdən gəlir, özü ilə bir zənbil tikmiş gətirirdi, – istəyirdi ki, onun da əlləri Vinsentin əlləri kimi həmişə bir işin qulpundan yapışsın. Onun səsi kobud, sözləri yöndəmsiz idi, ancaq sakit, asta danışdı, Vinsentə fikrini bir yerə toplamaq lazım gəldikdə, qətiyyətlə mane olmurdu. Demək olar, həmişə Kristina peçin yanında sakit oturur, pəncərəyə baxaraq gələcək uşağı üçün nə işə tikməklə məşğul olurdu. Arabir pis pozada durur, ondan nə istəndiyini çətinliklə başa düşürdü, amma deyilənlərə var qüvvəsi ilə əməl edirdi. Evə getməmişdən Vinsentə xörək bişirmək onda bir vərdişə çevrilmişdi.

- Sən nahaq narahat olursan, Sin, – Vinsent ona deyirdi.
 - Burada heç bir narahatçılıq yoxdur. Sadəcə olaraq mən bunu səndən yaxşı bacarıram.
 - Mənimlə nahar edəcəksənmi?
 - Əlbəttə. Uşaqlara anam baxar. Bura mənim xoşuma gəlir.
- Vinsent ona gündə bir frank verirdi. Həm də başa düşürdü ki, bu onun cibinə görə deyil, amma Sinin həmişə onun yanında olması ona xoş idi. Bundan başqa, Sin onu paltar yumaqdan da xilas edirdi. Bu, Vinsentə ləzzət verirdi. Vinsent gündüzlər evdən bir yana getsəydi, axşamlar, gecə yarıya qədər Sinin şəklini çəkirdi, Kristina da onun yanında qalırdı. Yuxudan oyananda Vinsent bu qayğıkeş qadının peçin yanında əlləşməsinə baxır, yenicə dəmlənmiş qəhvənin iyini ləzzətlə

nəfəsinə çəkirdi. Həyatında ilk dəfə idi ki, onun öz ailəsi vardı və özünü çox rahat hiss edirdi.

- Bu gün mən burda yatacağam, Vinsent, – o deyirdi. – Olar?
- Əlbəttə, Sin. Nə vaxt istəyirsən qal. Sən bilirsən ki, mən buna sevinirəm.

Vinsent xahiş eləməsə də, Sin onun əyin-başını yumağa, paltarını yamağa və bazarlıq etməyə başladı.

– Axı siz kişilər özünü baxa bilmirsiniz, – o deyirdi. – Sizin böyrünüzdə qadın olmalıdır. İnanıram ki, addımbaşı bu dükançılar səni yamanca aldadırlar. Sin o qədər də yaxşı evdar deyildi; uzun illər anasının evində hökm sürən tənbellik onda təmizliyə və səlhiyə olan meyli kütləşdirmişdi. O, evi yalnız hərdən bir yığırdı. Amma işə qətiyyətlə, enerji ilə girirdi. Axı o, ömründə ilk dəfə idi ki, xoşuna gələn kişinin ev işlərini görürdü və... onu unutmuyanda məmnuniyyətlə yır-yığış edirdi. Vinsent valeh olmuşdu; Sin hansı işdən yapışırsa yapışsın, Vinsentin heç ağına da gəlmirdi ki, onu nədəsə məzəmmətləndirə bilər. İndi, Sin daimi yorğunluğundan özünə gəlmiş bir vaxtda, səsi də artıq əvvəlki kimi kobud çıxmırdı, ədəbsiz sözlər bir-birinin ardınca onun nitqində əriyib yox olurdu. Lakin Sin hisslərini cilovlamağı bacarmırdı, onu əsəbiləşdirən bir şey olanda qəzəblənirdi, yenə də xırdalaya-xırdalaya Vinsentin məktəb illərindən bəri eşitmədiyi sözləri yağdırmağa başlayırdı.

Bu dəqiqələrdə Vinsent Kristinada öz karikaturasını görürdü; o sakitcə stulunda oturaraq tufanın sakitləşməyini gözləyirdi. Kristina da ona qarşı eyni dərəcədə səbirli, təmkinli idi. Hərgah onun çəkdiyi şəkil alınmırdısa və ya Sin hərdən Vinsentin öyrətdiklərini yaddan çıxarıb pis pozada dururdusa, Vinsent divarı lərzəyə gətirən sözlər söyləyər, əsəbiləşirdi. Sin ona ürəyini boşaldıb sakitləşsə qədər imkan verir, tezliklə yenə də sükut çökürdü. Xoşbəxtlikdən onların eyni vaxtda özlərindən çıxdıqları hallar olmurdu.

Hər gün Kristinanın şəklini çəkən Vinsent onun fiqurasını əməlli-başlı öyrənmişdi, ona görə də əsl, ciddi etüd çəkməyi qərara aldı. Bu fikrə onu Mişledəki bir ifadə sövq etmişdi: “*Comment se fait – il quily ait sur la terreune femme seule desesperee?*”¹ O, çıpaq Kristinanı peçin yanındakı ağac parçasına yaxın oturtdu. Etüdü təkmilləşdirərkən bu ağac parçasını ətrafını ot basmış kötüyə oxşadı və bütün mənzərəni

¹ “Necə olur ki, yer üzündə bir yalqız, ümitsiz qadın yaşayır” (frans.)

təbiətin ağışına keçirdi. Kristinanı belə təsvir etdi: biləkləri çarpazına dizlərinin üstünə qoyulmuş, başı arıq əllərinə tərəf əyilmiş, seyrek hörüyü kürəyinə tökülmüşdü, dik döşləri arıq budlarına tərəf sallanırdı və uzun yastı pəncələri yüngüləcə yerə dirənmişdi. O, şəkli “Kədər” adlandırdı. Bu, həyatın bütün şirəsi sıxılıb canından çıxarılmış bir qadın idi. Şəklın altında isə o, Mişledən bir sətir yazdı.

Şəkil üzərində iş bir həftə vaxt apardı, nəhayət, Vinsentin cibini boşaltdı, martın birinə isə hələ on gün qalırdı. İki-üç gün əvvəlki ehtiyatların hesabına qara çörəklə dolanmaq olardı. Naturadan çəkməməyin Vinsenti dala atmasına baxmayaraq, o bu işi dayandıрмаğa məcbur oldu.

– Sin, – dedi, – deyəsən səni gələn ayın əvvəlinədək çəkə bilməyəcəyəm.

– Nə olub ki?

– Mənim bütün pullarım qurtarıb.

– Sən mənə pul verə bilmirsən?

– Hə.

– Onsuz da indi mənim görməyə işim yoxdur. Sənin yanına elə belə gələrəm.

– Axı sənə pul lazımdır, Sin.

– Birtəhər qazanaram.

– Bəs, bütün günü burada otursan, necə paltar yuyarsan?

– Boşla, bu barədə fikirləşib başını yorma... Mən keçinərəm.

Sin onun yanına, çörək qurtaranadək, üç gün də gəldi. Axırını çörəyi də birlikdə yeyib qurtardılar. Ayın birinə düz bir həftə qalırdı, Vinsent Kristinaya dedi ki, o, Amsterdama, əmisinin yanına gedir, qayıdanda ona baş çəkəcək. O ancaq su ilə dolanaraq üç gün emalatxanadan çölə çıxmıdı, bezi şəkillərin üzünü çıxartdı, aclıq ona çox da əzab vermirdi.

Üçüncü gün axşam peçenye ilə çay içmək ümidi ilə De Bokun yanına getdi.

– Xoş gəlmisən, qoca, – molbertin yanında dayanmış De Bok onu salamladı. – Əyləş, rahatlan. Tezliklə ziyafətə getməliyəm, o vaxtadək işləmək istəyirəm. Stolun üstündə jurnal var, zəhmət olmazsa oxuyun.

Çay barədə heç bir kəlmə də söhbət salmadı.

Vinsent bilirdi ki, Mauve onu görmək istəmir, Yetdən də bir şey xahiş etməyə utanırdı. Terstexə gəldikdə, Vinsent Mauvenin yanında onu gözədən salmış bu tacirin yanına gedib baş əyməkdənsə, acından

ölməyi üstün tuturdu. Vinsentin vəziyyəti nə qədər ümitsiz olsa da, heç ağlına gəlmirdi ki, rəssamlıqdan başqa, bir iş görüb bir neçə frank qazanmaq olar. Yəne də onun köhnə azarı – qızdırma baş qaldırdı, ayaqları dizlərindən sancdı və yorğan-döşəyə düşdü. O bilirdi ki, əbəs yerə gözləyir, amma hər halda möcüzəyə ümid edirdi. Bəlkə, birdən Teo yüz frankı vaxtından bir neçə gün əvvəl göndərdi. Teo özü məvacibini ayın birində alırdı. Beşinci gün axşama yaxın Kristina qapını döymədən emalatxanaya girdi. Vinsent yatırdı. Kristina onun başı üstə durub, qırıq-qırıq olmuş sifətini, kürən saqqalı altında saralıb solmuş dərisini, qızdırmanın hərərətindən cadar-cadar olmuş dodaqlarını nəzərdən keçirdi. Kristina, adətən, yemək saxlanılan rəfi araşdırdı. Orada nə bir tikə boyat çörək qırıntısı, nə də bir çimdik qəhvə vardı. Kristina qapını arxasınca astaca örtərək çıxdı.

Bir saatdan sonra isə Vinsent yuxusunda gördü ki, o, Ettendə mətbəxdə oturub, anası da ona qəhvə dəmləyir. O ayıldı. Peçin yanında oturub qaşıqla qazını qarışdıran Kristinanı gördü.

– Sin, – Vinsent astadan mızıldandı.

Sin çarpayıya yaxınlaşdı, sərin əli ilə onun kürən türklərinə toxundu: Vinsentin yanağı sanki alışıb yanırdı.

– Sən öz qürurunu bir yana qoy, – Sin dedi. – Bəsdir, mənə yalan danışdın. Biz kasıbqsa, bu bizim günahımız deyil. Bir-birimizə kömək etməliyik. Biz ilk dəfə kafədə rastlaşanda sən mənə kömək etmədinmi?

– Sin, – o təkrar etdi.

– Sakitcə uzan. Mən evdən kartof və paxla gətirmişəm. Hər şey hazırdır.

O, kartofu əzdı, içinə paxla qoydu və başının üstündə oturaraq Vinsenti yedizdirməyə başladı.

– Özünə çatmırdısa, niyə hər gün mənə pul verirdin? Yarı ac dolanmaq yaramaz.

İndi o, Teodan pul gələndək, ehtiyacla əlbəyaxa olub bir həftə mübarizə edə bilərdi. Lakin gözlənilməz xeyirxahlıq həmişəki kimi onu əydi. O, Terstexin yanına getməyi qərara aldı. Kristina Vinsentin köynəyini yudu, amma ütüləməyə bir şey yox idi. Səhəri Sin ona çörəklə qəhvə verdi. O birbaşa Plaatsa tərəf sürünməyə başladı. Başmaqları çirkin, palçıqın içində idi, dabanın biri düşmüşdü, yamaqlı şalvağı yağa bulaşmışdı. Teonun ona bağışladığı paltosunu zorla çiynlərinə keçirtirdi. Köhnə qalstuk sol tərəfə sürüşmüşdü. Başına hamının töəcəbünə səbəb olan, haradansa tapıb çıxartdığı yöndəmsiz bir papaq qoymuşdu.

O, Reyn vağzalı, demir yolları boyu meşə kənarını və qatarların Sxeveninginə yola salındığı platformanı dövrə vurub dolaşdı. Günəşin zəif şüaları altında o, necə zəiflədiyini daha aydın hiss etdi. Pleyndə təsadüfən mağazanın pəncərəsində öz əksinə baxdı. Qəfildən bir fikir onun qəlbini işıqlandırdı – o özünü Haaqa sakinlərinin onu görükləri kimi təsəvvür etdi: yöndəmsiz, tüklü çirklili, avara, xəstə, gücsüz, düşkün.

Plaats geniş üçbucaq şəklində Xof-feyfer yaxınlığındakı qəsrdəki uzanırdı. Ancaq ən varlı tacirlər burada mağaza saxlaya bilirdilər. Vinsent əsə-əsə bu müqəddəs üçbucağa ayaq basdı. O yalnız indi başa düşdü ki, onu Plaatsdan nə qədər böyük bir məsafə ayırır.

Qupil firmasının xidmətçiləri yır-yığışla məşğul idilər. Onlar aydın bir maraqla gözlərini Vinsentə dikdilər. Axı onun qohumları bütün Avropada incəsənətin taleyini həll edirdilər. Bəs bu axmaq niyə belə cır-cındır içində, it kökündə gəzir? Terstex yuxarıda öz kabinetində oturmuşdu. Nefrit saplaqlı bıçaqla o, səhər poçtunu açırdı. Gözlərini qaldırıb o, Vinsentin qaşlarından xeyli aşağıda yerləşən balaca, yumru qulaqlarını, yanaq sümüklerinden aşağıya doğru sivrileşib dördbucaq çənəyə keçən sifətini, sol qaşının üstü qahn tüklərlə örtülmüş alını, sınaqçı, eyni zamanda ehtirassız baxan yaşıl-mavi gözlərini, saqqal və bığın dövrələdiyi qırmızı dodaqlarını gördü. Terstex heç vaxt təyin edə bilmirdi ki, Vinsent gözəldir, ya kifir.

– Beləliklə, sən bu gün bizim mağazaya ən tez gələn müştərisən, Vinsent, – o dedi. – Nə göstərə bilərəm?

Vinsent öz çətinlikləri barədə danışdı.

– Bəs yüz frankı neylədin?

– Xərclədim.

– Əgər belə bədxərcənsən, mənim köməyimə ümid bağlama. Hər ayda otuz gün var; sən bir günə lazım olan qədərindən çox xərcləməlisən.

– Mən bədxərcə deyiləm. Demək olar, bütün pullar modelə getdi.

– Belə çıxır, model tutmaq lazım deyil. Tək işləmək daha ucuzdur.

– Modelsiz işləmək, adam çəkmək istəyən rəssamı məhv etmək deməkdir.

– Nə etmək olar, adamları çəkmə. İnekleri və qoyunları çək. Onlara pul vermək lazım deyil.

– İnekleri, qoyunları, Minxer, hiss edə bilmirəmsə, onları şəklini necə çəkə bilərəm?

– Elə, ya belə, adamları çəkməyin əbəddir, belə şəkilləri onsuz da sata bilməzsən. Yalnız akvarel çək, başqa heç nə.

– Akvarel mənim xarakterimə uyğun deyil.

– Mənə elə gəlir ki, şəkil sənin üçün – narkotik maddə kimidir, akvarellə çəkə bilmədiyinə görə, özündə olan incikliyi boğmaqdan ötrü qəbul edirsən.

Sükut çökdü, Vinsent bilmirdi nə desin.

– De Bok varlı olsa da, modeldən istifadə etmir. Onun çəkdiyi tabloların əla olduğunu inkar edə bilməzsən, bu şəkillər gündən-günə bahalanır. Mən gözləyirdim ki, sən ondan bir qədər incəlik öyrənərsən. Amma, görürəm, bir şey çıxmır. Mən sadəcə olaraq təəssüflənirəm, Vinsent, – sən çəkdiyənlərin həvəskar rəssam işi kimi yararsızdır. İndi mən tamamilə əminəm ki, sən rəssam deyilsən.

Vinsentin qəflətən qıçları büküldü: artıq beş gün onu didib parçalayan aclıq özünü göstərirdi. O, italyan kreslosunun naxışlı dəstəyinə oturdu. Onun sözləri sanki haradasa, aşağıda, boş mədəsində ilişib qalmışdı, öz səsinin öhdəsindən hər cür gələ bilmirdi.

– Niyə mənimlə belə danışırsınız, minxer? – o susduqdan sonra yavaşcadan dedi.

Terstex qar kimi ağ dəsmalını çıxarıb burnunu, cəhənglərini, saqqalını sildi.

– Çünki sən və ailənin qarşısında öhdəliyim var. Sən həqiqəti bilməlisən. Sənin hələ özünü xilas etməyə vaxtın var, sən tələsməlisən, Vinsent. Sən rəssam doğulmamısan, sən həyatda özünə başqa yer tapmalısan. Rəssamlar barəsində mən heç vaxt səhv eləməmişəm.

– Mən bilərəm, – Vinsent dedi.

– Əsas belə ondadır ki, çox gec başlamısan. Əgər balaca oğlan ikən çəkməyə başlasaydın, ola bilsin, nəyə isə nail olmuşdun. Amma sən otuz yaşın var, Vinsent, müvəffəqiyyət qazanmaq vaxtıdır. Sənin yaşında mən tanınmış adam idim. Bəs müvəffəqiyyətə necə belə bağlaya bilərsən ki, sən heç istedadın yoxdur? Bundan əlavə, özün-özünə necə bəraət qazandıra bilərsən ki, Teodan sədəqə alırsan!

– Mauve bir dəfə mənə dedi: “Vinsent, şəkil çəkəndə əsl rəssam olursan”.

– Mauve sən xalaoğlundur: onun sənə sadəcə yazığı gəlir. Mənə dostunam, inan ki, sənə Mauvedən daha yaxşı münasibət bəsləyirəm. Şəkil çəkməyi nə qədər gec deyil, at bir kənara, ömrünün hədəf keçdiyini nə qədər ki, başa düşməmişən, əl çək bu sənətdən. Bir vaxt

həyatda yerini müəyyənləşdirib başa düşəndə və müvəffəqiyyət qazananda, mənim yanıma gəlib sağ ol deyəcəksən.

– Minxer Terstex, artıq beş gündür, cibimdə bir santim çörək pulum yoxdur. Söhbət yalnız məndən getseydi qapınıza gəlib istəməzdim. Bir modelçi qadınım var, kasıb və xəstədir. Ona borcluyam. O dəhşətli dərəcədə ehtiyac içindədir. Sizdən xahiş edirəm, mənə on qulden borc verin, Teodan pul alanadək. Dərhal qaytararam.

Terstex qalxıb pəncərəyə baxdı: Salamət qalmış tək saray gölündə qu quşları üzürdü. O başa düşə bilmirdi ki, Vinsentin əməllərinin Amsterdamda, Rotterdanda, Brüsseldə və Parisdə rəssamlıq mağazaları olduğu halda niyə o, Haaqada məskən salmaq fikrinə düşüb.

– Sən hesab edirsən ki, on qulden versəm, xeyirxah iş görmüş olaram, – Terstex başını əymədən və arxasında bir-birinə çıxılmış əllərini ayırmadan dedi. – Amma mənə elə gəlir ki, səni rədd etsəm daha xeyirxah iş tutmuş olaram.

Vinsent Sinin kartof və paxlaya verdiyi pulu necə qazandığını bildirdi. O yol verməzdi ki, Sin onu bundan sonra da yedizdirsin.

– Minxer Terstex, siz, əlbəttə, haqlısınız. Mən rəssam deyiləm, mənim istedadım yoxdur. Mənə pul vermək siz tərəfdən ağılsızlıq olardı. Mən özüm qazanmağa, həyatda öz yerimi tapmağa başlamalıyam. Amma bizim köhnə dostluğumuz naminə sizdən on qulden borc verməyi təvəqqe edirəm.

Terstex sürtükünün cibindən pul kisəsini çıxartdı, on quldenlik pul götürdü və Vinsentə uzatdı, bir kəlmə də danışmadı.

– Sizə minnətdaram, – Vinsent dedi. – Siz çox necib adamsınız.

O, törtəmiz süpürülmüş küçələrlə, üstlərindən səliqə-sahman yağan kəpəc evlərin böyrü ilə gedərkən öz-özünə danışdı: “Hamı ilə həmişə dost olmaq mümkün deyil, arabir küsmək də lazım gəlir. Azı yarım il Terstexin yanına getməyəcək, bir dəfə də onunla danışmayacaq, ona bir işimi də göstərməyəcəyəm”. O birbaşa De Bokun yanına yollandı ki, camaat arasında müvəffəqiyyət qazanan bir rəssamın tablolarına baxıb onun şəkillərində olan, lakin özününkülərdə çatmayan incəlikləri öyrənsin. Ayaqlarını stulun üstünə uzatmış De Bok roman oxuyurdu.

– Sabahın xeyir! – o dedi. – Məndə ruh düşkünlüyü başlayıb. Əlimə karandaş ala bilmirəm. Stul götürün və mənə əyləndirməyə çalışın. İndi siqar çəkmək tez deyilmi? Mənə maraqlı bir şey danışın.

– İcazə verin, bir də sizin tabloları baxım, De Bok. Mən aydınlaşdırmaq istəyirəm, niyə sizin tabloları alırlar, mənimkini yox.

– İstedad lazımdır, qoca, istedad! – De Bok tənbel-tənbel yerindən qalxaraq gülümsədi. – İstedad – Allah vergisidir. Ya o sizdə var, ya da heç yoxdur. Necə adam olduğumu deməyə çətinlik çəkərəm, amma əla yaradırəm! O hələ çərçivədə olan bir düjün şəkil çıxartdı, bu dərdsiz və qayğısız adam zarafat edir, məzəli əhvalatlar danışdı. Vinsent isə, işləyən gözləri ilə az qalırdı ki, yağlı boya ilə çəkilmiş şəkilləri bu üzündən deşib o biri üzünə keçsin.

“Mənim işlərim daha yaxşıdır, – o öz-özünə deyirdi. – Mənim çəkdiyəmlər daha rəaldır, daha dərin. Dülğər karandaşı ilə mən onun bütün palitra rənglərilə ifadə etdiyindən daha uyarlı canlandırırəm. O, yalnız göz qabağında olanları təsvir edir. Əslində heç nə demir. Bəs nəyə görə onun başına təriflər yağır, pul səpilir. Məni isə qara çörəkdən, qəhvədən məhrum edirlər?”

Vinsent De Bokun yanından gedəndə burnunun altında öz-özünə deyirdi:

– De Bok, nə isə bir təhərdir. Onda nəse çiyərəndirici, cansıxıcı və qeyri-səmimilik var. Mille haqlı idi: “*Jaimerais mieux ne rien dire que m'exprimer faiblement*”¹ Qoy De Bok öz gözəlliyi və varidatı ilə öyünsün. Mən real həyatı, ehtiyacı, məhrumiyyəti çəkərəm. Bu yolla gedərkən məhv olmazsan.

Kristina onu elindən yaş əski qarşıladi, – emalatxanada döşəməni yuyurdu. Saçlarını qara yaylıqla bağlamışdı, üzünün çopurlarında tər damcılarını parıldayırdı.

– Pul tapdın? – Sin başını qaldıraraq soruşdu.

– Tapdım. On qulden.

– Varlı dostları olmaq yaxşıdır!

– Sözsüz. Bu da mənim sənə borclu olduğum altı frank.

Sin belini düzəldib qara önlüklə üzünü sildi.

– Mənə heç nə verməyə bilərsən, – o dedi. – Qardaşından pul alanadək. Dörd frankla heç yana çıxa bilməzsən.

– Mən keçinərəm, Sin. Sənə isə bu pullar görəkdir.

– Sənə də. Gəl biz belə eləyək. Qardaşından məktub gələndə mən burada qalaram. O vaxtadək bu on frankla dolana bilərik. Belə hesab elə ki, bu bizim ümumi pulumuzdur. Mən bu pulları səndən qənaətlə xərcləyəyəm.

¹ “Mən özümü zəif göstərməkdənsə, ümumiyyətlə, heç nə etməməyi üstün tutardım” (frans.)

– Bəs poza? Axtı, mən sənə bir santim belə, verə bilməyəcəyəm.
– Sən mənə yataq və yemək verirsen. Məgər bunlar azdır? Mən tamamilə razıyam, burada mənə yaxşıdır, istidir, gedib işləmək və əldən düşmək lazım gəlmir.

Vinsent Sini qucaqladı və mehribanlıqla seyrək cod saçlarını onun alnından kənara itələdi.

– Sən, sən bəzən əsl möcüzə edirsən! Mənim həтта inanmağım gəlir ki, göydə, doğrudan da, Allah var!

7

Bir həftədən sonra o, Mauveyə baş çəkməyi qərara aldı. Xalaoğ-lusu onu emalatxanaya buraxdı, amma tələsik öz Sxeveningen tablounun üstünə örtük atdı. Vinsent baxmağa macal tapmadı.

– Sənə nə lazımdır? – sanki Vinsentin niyə gəldiyini başa düşmə-yərək soruşdu.

– Sizə bir neçə akvarel göstərmək istəyirəm. Fikirleşirdim ki, mənə bir dəqiqə vaxt ayırırsınız.

Mauve fırçaları yuyurdu, onun hərəkətləri əsəbi, həyəcanlı idi. Üç gün idi ki, çarpayıya uzanmırdı. Hərdən bir elə buradaca, emalatxanada, taxtın üstündə mürgüleyirdi, amma bu yuxu ona tərəvət gətirmirdi.

– Mən heç də həmişə səni öyrətmək fikrində deyiləm, Vinsent. Bəzən mən çox yoruluram, onda Allah xatirinə, başqa vaxt seç.

– Məni bağışlayın, Mauve xalaoğlu, – Vinsent qapıya tərəf çəkilə-rək dedi. – Sizə mane olmaq istəmədim. Yaxşısı budur, sabah axşam gələrəm.

Mauve heç Vinsentə qulaq asmadan örtüyü tablodan götürdü.

O biri axşam Mauvenin yanına gələndə Vinsent orada Veysen-bruxu gördü. Mauve son dərəcə yorulub əldən düşmüşdü, demək olar, təbdən çıxmışdı. Fikrini dağıtmaq və dostunu əyləndirmək üçün bəhanə axtararaq Vinsentin üstünə düşdü.

– Veysenbrux! – o ucadan dedi. – Onun bir sir-sifətinə baxın!

O artistlik etməyə başladı, – üzünü elə əzib-büzdü, qalın qırıqlarla elə örtüdü və çənəsini elə qabağa verdi ki, lap Vinsent kimi. Bu qəzəbli bir karikatura idi. Sonra Mauve Veysenbruxa yaxınlaşdı, qıyılmış göz-lərilə ona baxıb elan etdi: “İndi də danışacaq”. Tüpürçeyini sıçrada-sıç-rada Vinsentin tez-tez elədiyi kimi xırıltılı, əlaqəsiz sözlərlə başladı. Veysenbrux gülməkdən qəşş edirdi.

– Oho, bu qiyamətdir! – o qışqırdı. – Adamlar da sizi bax, belə görürlər, Van Qoq. Sizin belə bir qərribə div olduğunuz yəqin, heç ağ-lınıza gəlmir, hə? Mauve, çənənizi bir az da irəli verin, barmaqlarınız-la saqqalınızı darayın görək. Bu ifrat dərəcədə dəhşətlidir! Vinsent karıxmışdı. O, küncə sıxılmışdı. Danışanda səsi özünə yad gəldi:

– Əgər siz dan yeri ağaranadək yağışın altında, Londonun küçələ-rini dolassaydınız, Borinajda acqarına, evsiz-əşiksiz, soyuq gecələrdə qızdırmanın içində titrətsəydiniz, sizin də üzünüzdə eybəcər qırıqlar əmələ gələrdi, sizin də səsiniz xırıldayardı.

Bir neçə dəqiqədən sonra Veysenbrux getdi. Onun ardınca qapı örtülən kimi, Mauve güclə nəfəs alaraq kresloya çökdü. Keçirdiyi hə-yəcanlar onu təqətdən salmışdı. Vinsent susaraq küncdə dayanmışdı, nəhayət, Mauve onu gördü.

– A-aa, sən hələ burdasan? – o təəccübləndi.

– Mauve xalaoğlu, – Vinsent qızgın sözə başladı və Mauvenin indicə təsvir etdiyi kimi, ağız-burnunu büzdü. – Aramızda nə olub? Deyin, mən sizə nə etmişəm? Siz niyə mənimlə belə rəftar edirsiniz?

Mauve yorğun halda qalxdı və ona itaət etməyən saçını alnından dala itələdi.

– Mən səndən narazıyam, Vinsent. Sən özün çörək pulu qazanma-lısan. Amma sən harada gəldi pul dilənirsən, Van Qoqlar adını rüsvay edirsən.

Vinsent bir dəqiqəlik fikrə getdi.

– Siz Terstexlə görüşsünüz? – o soruşdu.

– Yox.

– Deməli, siz daha məni öyrətməyəcəksiniz?

– Yox.

– Nə etmək olar, gəlin bir-birimizin əlini sıxaq, ədavətsiz, küsüş-mədən ayrılmaq. Məndə sizə qarşı minnətdarlıq hissini heç nə boğa bilməz.

Mauve uzun müddət heç bir söz demədən susdu. Sonra dedi:

– Bunu çox da üreyinə salma, Vinsent. Mən yorğun və xəstə ada-mam. Mən bacardığım hər şeylə sənə kömək edərdim. Sən öz rəsmlə-rini götürməsin?

– Gətirmişəm. Amma indi deyəsən, siz o halda deyilsiniz...

– Onları mənə göstər.

O, yorğunluqdan qızarmış gözləri ilə etüdlərə baxdı və çox ciddi tərzdə dedi:

– Şekillərin pisdir. Son dərəcə pisdir. Təəccüb edirəm, necə olub, mən bunu əvvəllər görə bilməmişəm.

– Siz bir dəfə dediniz ki, şəkil çəkəndə mən əsl rəngkara oxşayıram.

– Mən yanılmışam, mən kobudluğu güc başa düşmüşəm. Sən, həqiqətən də, öyrənmək istəyirsənsə, onda hər şeyi təzədən başlamaq lazımdır. Bax, orada küncdə, içində kömür olan vedrənin qabağında bir neçə gips var. Onları lap elə indi çəke bilərsən.

Təəccüblənmiş Vinsent az qala sürünə-sürünə küncə tərəf getdi. Orada ağ gips ayağın qarşısında oturdu. Uzun müddət o nə dərk edə bildi, nə də qımıldandı. Sonra cibindən bir neçə rəsm kağızı çıxartdı, ancaq birçə xətt belə çəkmək iqtidarında deyildi. Çönüb Mauveyə baxdı – o, molbertin qarşısında dayanmışdı.

– Sizin işiniz necə gedir, Mauve xalaoğlu?

Mauve divana sərələndi. Onun qanla dolmuş gözləri dərhal yumuldu.

– Terstex bu gün dedi ki, bu, mənim yaratdığım ən yaxşı əsərdir.

Bir neçə saniyə keçdikdən sonra Vinsent fikirli halda dedi:

– Deməli, Terstex burada olub!

Mauve astadan xoruldayırdı, yəqin ki, heç nə eşitmirdi.

Vaxt ötdükcə Vinsent bir balaca sakitləşdi. O, gips ayağı çəkməyə başladı. Üç saatdan sonra Mauve ayılında, Vinsentin artıq yeddi rəsmi hazır idi. Mauve pişik kimi divandan sıçradı, sanki o, bir dəqiqə belə yatmamışdı və Vinsentə tərəf atıldı.

– Göstər, – dedi. – Göstər!

O bütün yeddi şəkə baxa-baxa təkrar etdi.

– Yox! Yox! Yox!

O, şəkilləri tikə-tikə cırıb yerə atdı.

– Elə həmin eyni kobudluq, eyni diletantlıq! Yəni sən bu gipsi necə var o cür, çəke bilməzsən? Yəni bir düzgün xətt tapa bilmirsən? Heç olmazsa, ömründə bir dəfə, gördüyünü eynilə çək!

– Siz lap rəssamlıq məktəbindəki müəllim kimi danışırsınız, Mauve xalaoğlu.

– Əgər sən məktəbdə əməlli-başlı oxusaydın, sən indi necə çəkmək lazım olduğunu bilərdin. Hər şeye yenidən başla. Bax ha, elə et ki, çəkdiyin ayaq ayağa oxşasın!

O, bağçaya çıxdı, oradan da mətbəxə, şam etməyə getdi, sonra qayıdib lampa işığında işləməyə başladı. Gecə düşmüşdü, saatlar bir-birini əvəz edirdi. Vinsent vərəqə vərəqə dalınca hey ayaq çəkirdi. O nə qədər çox işləyirdisə, qarşısındakı bu mənfur gips parçası onda daha çox nifrət

oyadırdı. Şimal tərəfdəki pəncərədə tutqun səhər görünəndə, Vinsent çoxlu şəkil çəkmişdi. O dikəldi, bədəni ağrıyırdı, ürəyi sancırdı. Mauve ona yaxınlaşdı, şəkillərə baxdı və onları yenə əzik-əzik etdi.

– Pisdir, – o dedi. – Lap pis. Sən bütün adı qaydaları pozursan. Bilirsen nə var, get evə və bu ayağı da özünə götür. Onu yenidən təkrar-təkrar çək, lazımı səviyyədə çəkməyəndək yanıma gəlmə.

– Necə, heç vaxt, qətiyyə! – Vinsent bağırdı.

O, gips ayağı vedrəyə tərəf elə tulladı ki, min parçaya bölündü.

– Mənə daha gips barəsində bir söz deməyin, mən o barədə eşitmək belə istəmirəm. Mən yer üzündə canlı bir əl-ayaq qalmaqayınca, bu gipsə yaxın durmaram, daha ondan tez yox!..

– Yaxşı, əgər sən belə hesab edirsənsə... – Mauve buz kimi soyuq tonla başladı.

– Mauve xalaoğlu, ölü sxemləri mənə zorla qəbul etdirməyə yol vermərəm, nə sizə, nə də heç kimə! Mən öz ehtirasıma, öz xarakterimə tabe olub çəkmək istəyirəm. Mən naturanı özüm necə görürəmsə, elə də çəkmək istəyirəm, sizin gördüyünüz kimi yox!

– Daha mənim, sənə deməyə sözüm yoxdur, – Mauve ölüm yatağında uzanmış xəstəyə həkimin dediyi kimi, soyuqqanlıqla dedi.

Günorta yuxudan ayılan Vinsent öz emalatxanasında Xristinanı və onun böyük oğlu Germanı gördü. O, yaşıla çalan ürək gözləri və xırdaca çənəsi olan avazımsız oğlan uşağı idi. German sakit otursun deyə, Xristina ona bir vərəq və karandaş verdi. O yazıb oxuya bilmirdi. O, Vinsentə çox cəsarətsiz yaxınlaşdı, yad adamlardan hürkürdü. Vinsent karandaşı necə tutmağı və inəyi necə çəkməyi ona göstərdi. Oğlan vəcdə gəldi, tezliklə Vinsentlə dostlaşdı. Xristina stola bir qədər pendirlə çörək qoydu, hər üçü səhər yeməyinə əyləşdilər.

Vinsent Key və onun gözəl balası Yan barədə fikirləşirdi. O, qəhərləndi.

– Mən bu gün özümü yaxşı hiss etmirəm, odur ki, mənim əvəzime Germanı çək.

– Sənə nə olub, Sin?

– Bilmirəm. İçimdə hər şey burur, çevrilir.

– Əvvəllər hamı olanda səndə belə şeylər olubmu?

– Pis olub, amma beləsini görməmişəm. İndi lap pisdir.

– Doktora getməlisən.

– Pulsuz xəstəxanaya, doktora getməyin xeyri nədir? Dərman verəcək – vəssalam. Dərmanla da yüngülləşməyəcəyəm.

– Leydenə, dövlət xəstəxanasına get.
– Oh, deyəsen getməli olacağam.
– Qatarla bu çox da uzaq deyil. Biz sabah tezdən gedərik. Oraya bütün Hollandiyadan adamlar axışıb gəlir.

– Hə, deyirlər yaxşı xəstəxanadır.

Bütün günü Kristina yatağından durmadı. Vinsent oğlanın şəklini çəkirdi. Nahardan qabaq o, Germanın əlindən tutub anası Kristinanın yanına apardı. Ertəsi gün səhər tezdən Kristina ilə birlikdə Leyden qatarı ilə yola düşdülər.

– Sizin özünü pis hiss etməyiniz heç də təəccüblü deyil, – doktor Kristinanı müayinə etdikdən və ona çoxlu suallar verdikdən sonra dedi. – Sizin uşağınız düzgün vəziyyətdə yerləşməyib.

– Bir şeylə kömək etmək olarmı doktor? – Vinsent soruşdu.

– O-oo, bəli, yarmaq lazımdır.

– Bu təhlükəlidirmi?

– Hələ yox. Uşağı sadəcə olaraq, maşa ilə çevirmək lazımdır. Ancaq buna pul lazımdır. Yarmaq üçün yox, xəstəxanada qalmaq üçün, – o, Kristinaya tərəf döndü. – Sizin heç ehtiyatınız varmı?

– Bir frank da yoxdur.

Doktor demək olar, öz təəssübünü gizlətmədən ah çəkdi.

– Adi hadisədir, – o dedi.

– Doktor, bu neçəyə başa gələr? – Vinsent soruşdu.

– Əlli frankdan çox olmaz.

– Bəs yarmaq olmasa necə?

– Onda xilas etməyə heç bir ümid yoxdur.

Vinsent bir dəqiqəlik fikrə getdi. Kor əmi üçün on iki akvarel təxminən hazır idi; bunlara otuz frank verəcək. Qalan iyirmi frankı da o, Teonun apreldə göndərəcəyi puldan götürər.

– Mən pul taparam, doktor, – o dedi.

– Bax, bu yaxşı oldu. Onu şənbə günü səhər gətirərsiniz, mən özüm yararam. Bir də ki, mən sizin münasibətlərinizi bilmirəm, bunu bilmək də istəmirəm. Doktorlar belə işlərə qarışırlar. Lakin mən sizi xəbərdar etməyi özümə borc bilirəm, əgər bu qadın təzədən küçəyə getse, o heç altı ay da yaşamayacaq.

– O heç vaxt bir də o tərəflərə ayaq basmayacaq, doktor. Sizə söz verirəm.

– Lap yaxşı. Onda şənbə gününədək.

Bir neçə gündən sonra Vinsentin yanına Terstex gəldi.

– Görürəm, elə hey əlləşirsən, – dedi.

– Bəli, işləyirəm.

– Senin poçtla göndərdiyin on quldeni aldım. Heç olmazsa, özünə yanına gəlib mənə təşəkkür edə bilərdin.

– Yol uzaqdır, minxer, hava isə pis idi.

– Bəs sənə pul lazım olanda, yol uzaq deyildi, hə?

Vinsent cavab vermədi.

– Bu nəzakətsizlikdir, Vinsent, sənə qarşı mənə rəğbət doğurmur. İndi mən sənə inanmıram, sən işlərinə də ala bilmərəm.

Vinsent stulun kənarına oturdu və Terstexi dəf etməyə hazırlaşdı.

– Mənə elə gəlir ki, siz çəkdiklərimi alırsınız, ya yox, bunun şəxsi mübahisələrimizə heç bir dəxli yoxdur, – o dedi. – Məncə, siz işin ləyaqətinə qiymət verməlisiniz. Əgər şəxsi münasibətlər iş barəsində mülahizələrinizə təsir göstərəcəksə, onda sizin tərəfinizdən bu şərfətsizlik olar.

– Yox, əlbəttə, yox. Sən nə isə, çox nəfis bir şey yaratsan, ələsini ki, satmaq mümkün olsun, mən onu böyük məmnuniyyətlə Plaatsda nümayiş etdirərdim.

– Minxer Terstex, gərgin əməklə, ehtirasla və hisslərlə yaradılmış bir əsər heç kəsi maraqlandırmır və satılmır. Bəlkə mənə, ilk çağlarda kiminsə zövqünə oxşamaq üçün çalışmaq daha yaxşı olar.

Terstex paltosunun düymələrini açmadan və əlcəklərini çıxartmadan stulda əyləşdi. O hər iki əlini əl ağacının başına qoyaraq oturmuşdu.

– Bilirsinizmi, Vinsent, mənə bəzən elə gəlir ki, sən heç öz əsərlərini satmaq istəmirsən, özgecni hesabına yaşamağı üstün tutursan.

– Mən heç olmazsa bircə şəkil belə satsam, xoşbəxt olaram, Veysenbrux kimi gözəl bir rəssamdan eşitdiyim sözlər mənə daha artıq xoşbəxt edir. Sizin satmaq üçün yararsız saydığımız bir şəkil barədə görün mənə o nə deyir: “Bu həqiqətə çox bənzəyir. Mən özüm də bu eskiz üzrə işləyə bilərəm”. Xüsusilə indi, pula daha çox ehtiyacım olduğu bir halda, mənim üçün ən əsas məsələ nə isə ciddi bir şey yaratmaqdır.

– De Bok kimi varlı bir adam belə danışa bilər, əlbəttə, sən yox.

– Sənətdə prinsiplərin, əziz minxer Terstex, gəlirə heç bir dəxli yoxdur.

Terstex əl ağacını dizinin üstünə qoydu və stulun söykənəcəyinə sığındı.

– Valideynlərin mənə xahiş edənlər ki, Vinsent, sənə üçün mümkün olan hər şeyi edim. Bax belə. Əgər vicdan rahatlığı ilə sən

şəkillərini ala bilmirəmsə, qoy onda heç olmazsa, sənə kiçik əməli bir məsləhət verim. Sən bu cır-cındır içərisində özünü məhv edirsən. Mütələq özünə tezə paltar almalı və öz zahiri görkəminə fikir verməlisən. Yaddan çıxartma ki, sən Van Qoqsan. Haaqanın layiqli adamları ilə tanış olmağa çalışsan, bu bütün günü fəhlələrlə və hər cür rezil adamlarla əlləşməkdən daha yaxşı olar. Səndə çirkinliyə və eybəcərliyə nə isə bir hərislik var, səni dəfələrlə ən şübhəli yerlərdə və ən şübhəli məclislərdə görüblər. Özünü belə aparsan, hər hansı bir müvəffəqiyyətə necə ümid bəsləyə bilərsən?

Vinsent stoldan sıçrayıb Terstexə yaxınlaşdı. O bildirdi ki, bu adamın rəğbətini yalnız indi, elə buradaca, emalatxanada qazanmaq mümkündür. Vinsent bacardıqca yumşaq və səmimi danışmağa çalışırdı.

– Minxer, siz mənə kömək etməklə çox mərhəmət göstərmisiniz, mən iqtidarım daxilində, sizə səmimi və açıq cavab verəcəyəm. Əgər mənə bir frankım, ya da bu pulu qazanmaq imkanım yoxdursa, necə münasib paltar geyinə bilərəm. Düzdür, sahil küçələrində, qaranlıq döngələrdə, vağzallarda, hətta meyxanalarda avaralanmaq bir o qədər ləzzət vermir, ancaq rəssama bu vacibdir! Ən qorxulu xarabalıqlarda çəkib yaratmaq, füsunkar xanımlarla oturub çay içməkdən yaxşıdır. Süjet axtarmaq, fəhlələr arasında yaşamaq, elə yerindəcə naturadan qaralamalar çəkmək çox çətin, bəzən də çox çirkinli işdir. Ancaq çəkdiyələri şəkilləri satmaq, daha çox pul qazanmaq məqsədilə gözəl xanımlarla, varlı conablarla əylənmək meylinde olmayan başqaları kimi, mənə də tacirlərin ədəsi, onların geyimi maraqlandırır.

Mənim işim Qeyest qazmaçıları çəkməkdir, bu gün bütün vaxtımı ona sərf etmişəm. Mənim eybəcər sifətim, cırıq paltom o mühitə tamamilə uyğun gəlir və mən orada böyük həvəslə işləyirəm. Amma çox qəşəng paltar geyinib bəzənsəm, çəkmək istədiyim fəhlələr məndən qorxacaq, mənə inanmayacaq. Mən öz rəsmlərimlə xalqa diqqətəlayiq və hər kəsin görə bilmədiyini göstərmək istəyirəm. Bəzən işin xatirinə kübar adətləri qurban vermək lazım gəlirsə, məgər bu qurban bəraət qazanmır? Çəkdiyim adamlar arasında yaşayırsansa, özümü məgər alçaldırarm? Kasıbların daxmalarına gedərkən, onları emalatxanama gətirərkən məgər özümü alçaldırarm? Mənə elə gəlir ki, bunu mənim sənətim tələb edir. Sizcə mənə məhv edən elə budur?

– Sən çox tərssən, Vinsent, sənə yaxşılıq arzulayan yaşlıların sözüne baxmırsan. Sən artıq uğursuzluğa düşər olmusan, qarşıda səni yeni eyni şey gözləyir. Həmişə də belə olacaq.

– Mənim əlim rəssam əlidir, minxer Terstex, sizin bütün məsləhətlərinizin əksinə olaraq, qələmimi atmayacağam! Sizcə, mən çəkməyə başladığım vaxtdan özümdən şübhələnmişəmmi, tərəddüd etmişəmmi, geri çəkilməmişəmmi? Siz ki, görürsünüz, mən mübarizə aparır, irəli gedir, daha güclü oluram.

– Ola bilsin. Amma sən ümitsiz iş uğrunda mübarizə aparırsan.

Terstex qalxdı, əlcəklərini düymələdi və hündür ipək silindirini başına qoydu.

– Biz Mauve ilə çalışırıq ki, Teo sənə daha pul göndərməsin. Bu səni ağıllandırmaq üçün yeganə üsuldur.

Vinsent daxilən nəyinsə qırıldığına hiss etdi. Teonu ona qarşı kökləsələr, o batdı.

– İlahi! – o qışqırdı. – Bu fitnə sizin nəyinizə gərəkdir? Mən sizə nə etmişəm, siz niyə mənə məhv etmək istəyirsiniz? Məgər bu ədalətdirmi? Sizin düşündüyünüz kimi düşünmədiyinə görə, adamı öldürüb məhv etmək olarmı? Niyə siz imkan vermirsiniz, mən öz yolumla gedim? Sizə söz verirəm, bir daha sizi narahat etməyəm. Qardaşım mənim üçün dünyada yeganə doğma adamdır, onu məndən ayırmaq olarmı?

– Biz bunu sənin öz xeyrin üçün etməliyik, – Terstex dedi və emalatxanadan çıxdı.

Vinsent pul kisəsini götürüb gips ayaq almaq üçün küçəyə çıxdı. Eyleboomen küçəsində onun zənginə Yet çıxdı. Vinsenti görcək o çox təəccübləndi.

– Anton evdə yoxdur, – o dedi. – Sənin əlindən yaman hirsələnib. Deyir ki, daha səni görmək istəmir. O-oo, Vinsent, çox təəssüflənirəm ki, hər şey belə oldu!

Vinsent gips ayağı ona uzatdı.

– Bunu, xahiş edirəm, Antona ver, – dedi. – Ona de ki, mən üzr istəyirəm.

O döndü və uzaqlaşib getmək istəyəndə, birdən çiyinə Yetin nəvəzislə toxunduğunu hiss etdi.

– Sxeveningen şəkli artıq qurtarıb. Baxmaq istəyirsənmi?

O, Mauvenin balıqçı barkasını sahile dartan atlar çəkilmiş nəhəng tablosunun qabağında sakit dayanmışdı, Vinsent yəqin etdi ki, qarşısındakı həqiqi şah əsərdir. Şəkildəki qara, boz və köhər atlar qovulub əldən salınmış, əsl yorğun yabılar idi; dözümlü, müti, itaətkar atlar bir anlığa duruxmuşdular. Ağır qayığı çəkib çıxarmağa lap az qalmışdı, iş demək olar, qurtarmışdı. Qan-tər içində olan atlar güclə nəfəs

alırdılar, ağızlarından köpük daşlarırdı, ancaq elə bil veclərinə deyildi. Lap çoxdan, uzun illərdən bəri onlar bu ağır işə alışmışdılar. Belə yaşamağa, işləməyə uyğunlaşmış bu atları sabah dərilləri soyulan yerə qovlasaydılar da, oraya getməyə də hazır idilər.

Vinsent şəkildə həyatiliyin dərin mənasını gördü. Bu böyük tablo sanki ona deyirdi: "*Savoir souffrir sans se plaindre, ca cest la scule chose psatique, cest la grnde science, la legon a apprendre, la solution du pnoleme de la ive.*"¹

O bütün həyatı boyu ona ağır zərbə vuran bir adamın, zərbəyə mütiliklə və təvazökarcasına davam gətirməyi öyrədən yeganə adam olması xəyalı ilə emalatxanadan tamam dəyişmiş, gülə-gülə çıxdı.

8

Cərrahiyyə əməliyyatı uğurlu keçdi, ancaq tamam sağalmaq üçün pul vermək lazım idi. Vinsent əmisi Kora on iki akvarel göndərmişdi və otuz frank pul gözləyirdi. Çox da gözləmək lazım gəldi: Kor əminin belə bir adəti vardı ki, pulu ağına nə vaxt gəlsə idi, onda da göndərirdi. Bir halda ki, Leyden xəstəxanasında cərrahiyyə əməliyyatından sonra, doktor Xristinanın uşağını tutmalı idi, buna görə də onunla yaxşı münasibət saxlamaq lazım idi. Vinsent son on iki frankını ayın birinə hələ xeyli qalmış ona göndərdi. Köhnə əhvalat yenidən təkrar olunmağa başladı. Əvvəlcə kofe və qara çörək, sonra təkə su, dalınca da əldən düşmə, qızdırma, isitmə, sayıqlama... Xristinanı evdə yedirirdilər, lakin o, Vinsentə bir şey gətirə bilmirdi: bir tikə də artıq qalmırdı. Nəhayət, Vinsent son qüvvəsini toplayaraq çarpayından güclə düşdü, gözlərini tutan qanlı pərdə ilə ağır-ağır Veysenbruxun emalatxanasına tərəf süründü.

Veysenbruxun pulu başından aşırı, amma o belə hesab edirdi ki, spartalı kimi yaşamaq lazımdır. Onun emalatxanası dördüncü mərtəbədə yerləşirdi. Yuxarıda şimala açılan pəncərə vardı. Burada işləməyə mane olan heç bir artıq şey görünmürdü: nə kitab, nə jurnal, nə divan, nə yumşaq kreslo, nə divardakı etüdlər, nə də küçəyə açılan pəncərələr – ancaq rəssam sənətinə aid ləvazimat var idi. Hətta qonağın oturması üçün artıq stul da saxlamırdı; istər-istəməz adamlar burada çox qalmırdılar.

¹ "Əzablara şikayətsiz dözməyi bacarmaq – lazım olan yeganə şeydir, bu mənimsənilməsi vacib olan böyük elmdir, dərindir, tarixdir, bu həyat probleminin həllidir" (frans.)

– Hə, bu sizsiniz? – Veysenbrux əlindəki fırçanı yerə qoymadan mızıldadı. O, başqa rəssamlara mane olmaqdan utanmırdı, kimsə ona mane olanda qonaqpərvərlik hissini unudur, tələyə düşmüş şir kimi nəre çəkirdi.

Vinsent öz xahişini bildirdi.

– Ah, mənim əzizim, yox! – Veysenbrux ucadan dedi. – Siz ünvanı səhv salmışınız, tamamilə səhv! Sizə heç on santim belə vermərəm.

– Sizin artıq pulunuz yoxdur?

– Əlbəttə, var! Yoxsa fikirləşirsiniz ki, mən də Allahın lənətinə gəlmiş diletantam və sizin kimi heç nə sata bilmirəm? Bankda mənim üç ömrə çatacaq qədər pulum var.

– Bəs onda siz niyə mənə iyirmi beş frank borc vermək istəmirsiniz? Mən ağır vəziyyətdəyəm! Mənim bir tikə çörəyim qalmayıb.

Veysenbrux təntənə ilə əllərini bir-birinə sürtdü.

– Çox gözəl! Çox gözəl! Sizə belə də lazımdır! Bu sizə çox faydalıdır. Sizdən hələ rəssam çıxar.

Vinsent təqətsiz dayanmağa gücü çatmadığından divara söykəndi.

– Əgər adam aclıq keçirirsə, bunun nəyi gözəldir?

– Bu sizin üçün mümkün olan ən yaxşı şeydir, Van Qoq. Bu sizi əzab çəkməyə məcbur edər.

– Nə üçün mənim əzab çəkməyimi istəyirsiniz?

Veysenbrux otaqdakı yeganə stula oturdu, ayaqlarını bir-birinin üstünə aşırı və üstündə qırmızı rəng olan fırçanı az qaldı ki, Vinsentin üzünə dirəsin.

– Ona görə ki, bu sizi əsl rəssam edər. Siz nə qədər çox əzab çəkənsəniz, bir o qədər də taleyinizə minnətdar olmalısınız. Ancaq əzablar sınağından çıxan adam əsl rəssam olur. Yadda saxlayın, Van Qoq, boş mədə dolu mədədən, əzab çəkən qəlb xoşbəxt qəlbdən yaxşıdır!

– Siz cəfəngiyyat danışsınız, Veysenbrux, özünüz də bunu yaxşı bilirsiniz.

Veysenbrux fırçanı az qala Vinsentin gözünə soxmuşdu.

– Bədbəxt olmayan adam heç bir şey yarada bilməz, Van Qoq. Xoşbəxtlik heyvanların və tacirlərin qismətidir. Rəssam əzablardan doğulur: əgər acsansa, binesibsənsə, bədbəxtsənsə, Allaha şükür et! Deməli, o seni yaddan çıxartmayıb!

– Kasıblıq insanı məhv edir.

– Bəli, o, zəifləri məhv edir. Güclüləri isə heç vaxt! Əgər yoxsulluq sizi məhv etsə, deməli, zəif adamsınız, yolunuz da belə olmalıdır.

– Siz mənə kömək etmək üçün əlinizi ağdan-qaraya vurmayaq-sınız?

– Xeyr, siz dünyanın ən dahi rəssamı olsanız belə, əgər adamı aclıq, əziyyət məhv edirsə demək, onun xilas olunmağa haqqı yoxdur. Dünyada ancaq o rəssamlar yaşayırlar ki, onları nə Allah, nə də şeytan məhv edə bilər. Onlar etməli olduqlarını hələlik etməmişlər.

– Axı mən artıq neçə illərdir ki, aclıq çəkirəm, Veysenbrux, – mən sığınacaqsız yaşamışam, yağışın, qarın altında demək olar, qızdırma içində çılpaq gəzmişəm, yalqız qalmışam, unudulmuşam. Mən bütün bunları artıq sınaqdan keçirmişəm, burada öyrənməyimə bir şey yoxdur.

– Siz əziyyətə yenidən başlamısınız, Vinsent. Bu hələ yalnız başlanğıcdır. Sizə deyirəm, ağır dünyada nəhayəti olmayan yeganə əzabdır. İndi isə evə gedin və karandaşdan yapışın. Siz aclıq və məhrumiyətdən nə qədər çox əzab çəksəniz bir o qədər də yaxşı işləyəcəksiniz.

– Kütlə də mənim çəkdiklərimi bir o qədər tez rədd edəcək!

Veysenbrux irişdi.

– Əlbəttə, rədd edəcək! Başqa cür ola da bilməz. Bu da sizin üçün yaxşıdır. Bu sizi daha da bədbəxt edir. Ancaq sizin növbəti tablunuz əvvəlkindən daha gözəl olar. Siz aclıq və ehtiyaca dözsəniz, işlərinizi isə uzun illər əldən-ələ gəzdirib istehza etsələr son nəticədə yenə siz yaradacaqsınız, fikir verin, mən deyirəm yaradacaqsınız, elə əsər yaradacaqsınız ki, onu Yan Stenin, yaxud başqalarının şəkilləri ilə yanaşı asmamaq mümkün olmasın.

– Yaxud Veysenbruxun!..

– Bəli, bəli. Ya da Veysenbruxun. Əgər mən indi sizə pul versəm, sizi qarət etmiş olaram, sizi ölməzlik imkanından məhrum etmiş olaram.

– Cəhənnəm olsun ölməzlik! Mən elə indi, buradaca çəkmək istəyirəm. Acqarına işləmək mümkün deyil.

– Boş şeydir, mənim əzizim, bütün dəyərli əsərlər acqarına yaradılıb. Qarınız tox olanda siz elə bil səmərəsiz işləyirsiniz.

– Nə isə, siz çox əzab çəkən adama heç oxşamırsınız.

– Mənim zəngin yaradıcılıq təsəvvürüm var. Mən əzab çəkmədən belə ona qalib gələ bilərəm.

– Siz sadəcə köhnə yalançısınız!

– Heç də yox. Əgər əmin olsam ki, De Bok kimi mənasız, qansız çəkirim, onda qazandığım pullara tüpürərəm, ön alçaq avara kimi yaşa-

yaram. Ancaq fakt faktlığında qalır: mən iztirabı görmədən onun bütün illüziyasını yarada bilərəm. Bax, buna görə də mən böyük rəssamam.

– Bax, elə buna görə siz böyük lovgasınız. Qulaq asın, Veysenbrux, insaf edin, mənə iyirmi beş frank verin.

– İyirmi beş santim belə vermərəm! Siz elə fikirtəşirsiniz ki, mən zarafat edirəm? Mən sizin haqqınızda çox yüksək fikirdəyəm. Borc pul verməklə sizi korlaya bilərəm. Bir gün gələr ki, əgər taleyiniz qarşısında təslim olmasanız, parlaq bir əsər yaradarsınız; Mauvenin və-rəsindəki gips məni buna inandırmışdır. İndi isə gedin, yolunuzun üstündə kasıblar üçün yeməxanada bir qab pulsuz sup için.

Vinsent səssizcə Veysenbruxa baxdı, çevrilib qapıya tərəf getdi.

– Dayanın görək! – Veysenbrux onu soslədi.

– Demək istəyirsiniz ki, siz təslim olursunuz və ya fikrinizi dəyişmişiniz? – Vinsent istehza ilə soruşdu.

– Qulaq asın, Van Qoq, mən xəsis deyiləm, prinsipə görə belə edirəm. Sizi axmaq hesab etseydim, başımdan etmək üçün iyirmi beş frank verərdim. Ancaq sizə hörmət edirəm, rəssam yoldaşım kimi hörmət edirəm. Mən sizə elə bir şey verəcəyəm ki, onu pula almaq olmaz. Mən bunu bütün Haaqada Mauvedən başqa heç kəsə göstərməzdim. Bura gəlin görüm. Bu pəncərənin örtüyünü qaldırın, yuxarıdan gələn işığın qabağımı açın. Bax belə. İndi bu etüdə baxın. Mən bunu bütünlüklə, bax, beləcə, işləyib kətan üzərinə köçürmək istəyirəm. Aman Allah, pəncərənin qabağında durub işığı kəssəniz, nə görə bilərsiniz? Vinsent Veysenbruxun yanından bir saat sonra çox şən və ruhlanmış halda çıxdı. O, az vaxt ərzində bütün bir ildə rəssamlıq məktəbində öyrənə biləcəyindən daha çox öyrəndi. Aclığı, xəstəliyi, yorğunluğu və cibinin boşluğu yadına düşənədək xeyli yol getdi.

9

Bir neçə gündən sonra Vinsent qum təpələri arasında dolaşarkən qəfildən Mauve ilə üzleşdi. Öz müəllimi ilə hələ də barışmağa ümid bəsləyən Vinsenti məyusluq gözləyirdi.

– Mauve xalaoğlu, emalatxanada baş verən hadisəyə görə üzr istəyirəm. Mən səfəh hərəkət etmişəm. Siz məni bağışlaya bilərsinizmi? Birtəhər vaxt tapıb çəkdiklərimə baxmağa, söhbətə bizə gələrsinizmi?

Mauve qəti etiraz etdi.

– Mən sizin yanınıza heç vaxt gəlməyəcəyəm.

– Doğrudanmı, siz mənə olan hər cür inamınızı itirmisiniz?
– Bəli, itirmişəm. Sənin pis xasiyyətin var.
– Sizə mənə nəyi pis etdiyimi desəydiniz, onu düzəltməyə çalışardım.

– İndi sənə nə etməyinin mənim üçün fərqi yoxdur.
– Bütün rəssamlar kimi mən də yemişəm, yatmışam, işləmişəm.
Burda qüsurlu nə var?

– Sən özünü rəssam adlandırırısan?
– Bəli.
– Nə mənasız sözdür. Sən bütün ömrün boyu heç bir şəkil də satmamısan.

– Məgər rəssam olmaq şəkil satmaq deməkdir? Mən fikirləşirdim, rəssam daim axtaran və heç vaxt tapmayan bir insandır. “Mən bilirəm, mən tapmışam” sözləri rəssama aid deyil, deyəndə ki, mən rəssamam, deməli, “mən axtarıram, mən çalışıram, mən bütün qəlbimlə duyuram”.

– Bununla belə, sənin pis xasiyyətin var.
– Siz məndən nədənsə şübhələnmirsiniz. Bu dərhal görünür, sizə elə gəlir ki, mən nə isə gizlədirəm: “Vinsentin nə isə bir sirri var, ona görə o utanır”. Nə olub, Mauve? Açıq danışın.

Mauve molbertinə tərəf çevrilib fırçanı kətan üzərində gəzdirməyə başladı. Vinsent yavaş-yavaş uzaqlaşdı.

Bəli, o səhv etmədi. Onun başının üstünə həqiqətən də buludlar toplaşdı. Haaqada onun Xristina ilə əlaqəsindən xəbər tutmuşdular. Bu xəbəri birinci De Bok gətirdi. O, həbəşi dodaqlarında iyrenc bir təbəssüm emalatxanaya gəldi. Vinsent Xristinanın şəklini çəkirdi. O ingiliscə danışdı.

– Belə, Van Qoq, – o, ağır, qara paltosunu soyunub uzun müştüklü papirosunu sümürərək dedi, – bütün şəhər danışır ki, siz məşuqə saxlayırsınız. Mən bunu Veysenbruxdan, Mauvedən və Terstexdən eşitmişəm. Bütün Haaqa sizə qarşı ayağa qalxıb.

– Bəs belə, – Vinsent dedi.
– Bir qədər ehtiyatlı olmaq lazımdır, qoca. Bəs bu modelçi kimdir? Mənə elə gəlir ki, onların hamısını tanıyıram.

Vinsent peçin yanında oturub əl işləri görən Xristinaya baxdı. Onun dizlərinin üstündə yun iplik vardı, gözləri tikdiyi naxışa zillənmişdi, bütün qamətində qeyri-adi bir nisbət və məlahət vardı. Birdən De Bok papirosunu döşəməyə atdı və yerindən sıçradı.

– İlahi, – o qışqırdı. – Doğrudanmı bu sizin məşuqənizdir?

– Mənim məşuqəm yoxdur, De Bok. Amma güman edirəm ki, söhbət məhz bu qadındandır.

De Bok özünü elə göstərdi ki, guya alınıdakı təri silir, amma diqqətlə Xristinaya baxdı.

– Başa düşmürəm, onunla necə yata bilirsiniz?

– Bu sizi niyə maraqlandırır?

– Əzizim, axı bu qoca ifritənin biridir! Əsl ifritədir! Siz nə fikirləşirsiniz? Terstexin nə üçün özündən çıxdığı indi aydın olur. Sizə məşuqə lazımdırsa, niyə məlahətli bir modelçi qız seçməmişiniz? Haaqada belələrinin sayı-hesabı yoxdur.

– Sizə dedim ki, De Bok, bu qadın mənim məşuqəm deyil.

– Bəs kimdir?

– Arvadımdır!

De Bok dodaqlarını elə büzdü ki, butonyörə¹ oxşadı.

– Arvadınız?

– Bəli, mən onunla evləniyəm.

– Aman Allah!

De Bok dəhşətli, nifrətli baxışlarla Xristinaya bir də baxdı, paltosunu əməlli-başlı geymədən yürürərək emalatxanadan eşiyə çıxdı.

– Siz orada məndən nə danışırırsınız? – Xristina soruşdu.

Vinsent əllərini sinəsində çarpazlayıb bir saniyə ona baxdı.

– De Boka dedim ki, sən mənim arvadım olacaqsan.

Xristina xeyli dinmədi. Barmaqları işlə məşğul idi. Ağzı aralanmışdı. İlan kimi tez-tez tərpənən dili ilə qurumuş dodaqlarını yalayrdı.

– Doğrudanmı mənimlə evlənəcəksən, Vinsent? Niyə axı?

– Səninlə evlənməsəm, onda səni dərhal, həmişəlik atmaq daha vicdanlı olar. Ailə həyatının bütün sevincini və kədərini öz təcrübəmdə təcəssüm etdirmək üçün bu sevinci, kədəri yaşatmaq istəyirəm. Vaxtı ilə bir qadını sevirdim, Xristina. Yanına gələndə dedilər ki, o sənə nifrət edir. Mənim məhəbbətim həqiqi, vicdanlı, dərin məhəbbət idi, Xristina, onun evini tərk edəndə bildim ki, məhəbbətim artıq məhv olmuşdur. Ancaq ölümdən sonra dirilmə gəlir, mənim dirilməm sənənsən, Xristina.

– Sən mənimlə evləne bilməzsən! Mənim uşaqlarım var! Qardaşın sənə pul göndərməz.

– Səndəki qadınlıq və analıq hissənə hörmətim var, Xristina. Sənin gələcək körpən və German bizimlə yaşayacaq, qalanlarına da anan

¹ Butonyör – yaxaya taxılan qönçəli sancaq

baxar. Teo isə... Bəli... O lap boğazımı da üzə bilər. Amma mən ona bütün həqiqəti yazacağam, ümid edirəm, o mənə atmaz.

Vinsent onun ayaqlarının yanında, döşəməyə oturdu. İndi Sin ona ilk dəfə görüldüyündən daha yaxşı görünürdü. Sinin kədərli qonur gözlerinde güclə sezilən məsud bir parıltı əmələ gəlmişdi. Sanki onun bütün vücudu dirçəlmişdi. Seçilmiş pozada durmaq ona asan başa gəlmirdi, lakin səy göstərirdi, dözürdü. Vinsent ilk dəfə onu görəndə Sin, kobud, xəstə, zavallı bir qadın idi. İndi o xeyli qıvrıq və sakit idi. Sağlamlığı təzədən əldə etmiş, həyatın şirinliyini yenidən dadmışdı. Vinsent onun yaraşıqsız, çöpür sifətinə baxarkən, onda azca zəriflik əlamətləri gördü və yenə də Mişlenin bu sözlərini xatırladı: *“Comment se fait – il qul y ait sur la terre une femme seule desesperee?”*

– Sin, biz hər santimi qoruyub qədrini biləcəyik, elə deyilmi? Qorxuram, elə vaxt gələr ki, mən tamam pulsuz qalaram. Gedib xəstəxanada yatanadək mən sənə kömək edəyəm, ancaq bilmirəm, sən qayıdanda yeməyə çərəyim olacaq, ya yox. Hər şeyimi son tikəsinədək sənənlə və körpənlə böləcəyəm.

Xristina sürüşüb döşəməyə düşdü, Vinsentlə yanaşı oturdu, boynunu qucaqlayıb başını onun çiyinə qoydu.

– Bircə sənənlə qalmağıma icazə ver, Vinsent. Daha heç nə istəmirəm. Əgər bizim yavan çövrəklə qəhvəmiz olsa, bəsimizdir. Mən səni sevirəm, Vinsent. Sən mənə xeyirxahlıq göstərən ilk kişisən. İstəmirəm, mənənlə evlənməyə bilərsən. Mən istədiyim pozada duracağam, işləyəcək, nə desən, onu da edəyəm. Təki sənənlə birlikdə olum! Ömrümdə ilk dəfədir xoşbəxtəm, Vinsent. Mənə heç nə lazım deyil. Mən hər şeyi sənənlə böləcək və xoşbəxt olacağam.

Vinsent qadının bətnində isti, diri uşağın necə tərpendiyini hiss etdi. Vinsent onun yaraşıqsız sifətini barmaqları ilə nəvazişli oxşadı, hər qırışı, hər çöpürü öpdü. Onun saçlarını açıb kürəyinə tökdü və seyrək tellərini mehribanlıqla sığalladı. Xristina xoşbəxtlikdən qızarmış yanağını onun saqqalına qısaraq asta-asta cod tükələrə sürtdü.

– Məni sevirsənmi, Xristina?

– Hə, Vinsent.

– Səni sevən olanda necə də yaxşıdır. Qoy adamlar istəyirlər bunu əxlaqsızlıq adlandırsınlar, fərqi yoxdur.

– Adamların sifətinə tüpürüm, – Xristina sadəcə dedi.

– Mən fəhlə kimi yaşayacağam, bu mənim ürəyimdədir. Bir-birimizi başa düşürük. Bizim üçün fərqi yoxdur, nə deyəcəklər desinlər.

Bizə riyakarlıq etmək, cəmiyyətdə öz mövqeyini qorumaq lazım deyil. Ətrafındakılar mənə öz sıralarından çoxdan qovublar. Sənsiz yaşamaqdansa, kasıb bir komada quru çövrək qırıntıları ilə dolanmaq daha yaxşıdır.

Onlar döşəmədə oturaraq bir-birini möhkəm qucaqlayıb közərmiş peçin böyüründə qızınırdılar. Bu xoş “həyatı” poçtalyon pozdu. O, Vinsentə Amsterdamdan məktub gətirmişdi:

“Vinsent! Sənin rüsvayçı hərəkətlərindən yenəcə xəbər tutdum. Zəhmət çək, altı şəkil üçün verdiyim sifarişini unut. Sənin işin mənə indən belə qətiyyənlə maraqlandırmır.”

K.-M Van Qoq”

İndi onun taleyi bütünlüklə Teonun əlində idi. Əgər o, qardaşına Xristina ilə əlaqəsinin əsl mahiyyətini başa sala bilməsə, Teo da yüz frank verməkdən imtina etməkdə haqlı olacaqdı. Nə qədər ki, onun işi, Xristinası var, o, müəllimi Mauvesiz, alverçi Terstexsiz, qohumları, dostları və həmkarları olmadan da keçinə bilər. Amma ayda aldığı yüz franksız o heç cür dolana bilmezdi! Vinsent qardaşına uzun-uzadı ehtirash məktublar yazaraq, hər şeyi ona izah etməyə çalışır, Teodan onun vəziyyətini başa düşməyi, onu atmamağı xahiş edirdi. Günlər bir-birini əvəz edirdi. Qabaqcadan hiss etdiyi belə Vinsentə iztirab verirdi. O, pulunu ödəyə bilmədiyindən mağazadan çoxlu rəsm ləvazimatı almağa cürət etməzdi, akvarel ilə təzə işə başlamaqdan və başladığı işi davam etdirməkdən çəkinirdi.

Teo məktubda etirazlarını irəli sürdü, onlar az deyildi, ancaq Vinsenti qəti qınamırdı. Teo ona məsləhət verirdi, lakin onun məktubunda belə bir eyham yox idi ki, əgər Vinsent onunla razılaşmazsa, daha pul göndərməyəcək. Məktubun sonunda Vinsentin əməllərinə qarşı narazılığını bildirsə də, Teo ona əvvəlki kimi kömək edəyinə söz verirdi.

May gəldi. Doktor Xristinaya dedi ki, onu xəstəxanaya iyunda götürəcək. Vinsent də belə qərara gəldi ki, Xristina doğuşdan sonra onun yanına köçsə, yaxşı olar: o bu müddət ərzində Sxenkvendəki emalatxanasının yanında kirayə ev tapmağa ümid edirdi. Xristina bütün gününü Vinsentin yanında keçirirdi, şeyləri isə anasigildə qalmışdı. Qərara almışdılar ki, Xristina tamam-kamal sağalandan sonra rəsmi evlənəcəklər.

Vinsent Xristinanı xəstəxanaya apardı. Sancılar axşam doqquzda başlamışdı, uşaq isə ancaq gecə ikinin yarısında doğuldu. Körpəni maşa ilə çəkdilər, ancaq o salamat qalmışdı. Xristina bərk ağrıyırdı, lakin Vinsenti görəndə ağrılarını unuddu.

– Tezliklə yenə şəkil çəkməyə başlayacağıq, – o dedi.

Vinsent ona göz yaşları içərisində boğula-boğula baxır, heç fikirləşmirdi ki, bu uşaq onunku deyil, başqa kişininindir. Yox, bu onun arvadıdır, onun uşağıdır – sevincdən onun nəfəsi tutulurdu. Vinsent Sxenkvenqə qayıdarkən qonşu evin və ona bitişik odun anbarının sahibini öz evində gördü.

– Ev kirayə etmək istəyirsinizmi, minxer Van Qoq? O sizə vur-tut həftədə səkkiz franka başa gələcək. Tapşırıram ki, hər şeyi təzədən suvasınlar və rəngləsinlər. Xoşunuza gələn kağızı seçin, divara çəkək.

– Möhlət verin, – Vinsent dedi. – Arvadım xəstəxanadan çıxanda mənə təzə ev lazım olacaq, ancaq əvvəlcə bu barədə qardaşıma yazmalıyam.

– Nə deyirəm. Otaqlara onsuz da kağız çəkmək lazımdır, odur ki, zövqünüzə görə seçin. Ev tuta bilməsəniz də, kağızlar lazım olar.

Teo bir neçə ay olardı ki, qonşuluqdakı bu boş evdən xəbər tutmuşdu. Bu, emalatxanadan, qonaq otağından, mətbəxdən və mansardalı yataq otağından ibarət geniş ev idi. Vinsent bu ev üçün həftədə köhnə emalatxanaya verdiyindən dörd frank artıq verməli idi, amma indi Xristina, German və çağa Sxenkvenqə köçəcəyi vaxtda xeyli çox yer lazım idi. Teo yazırdı ki, onun maaşını artırblar və o, Vinsentə ayda yüz əlli frank göndərə bilər. Vinsent yubanmadan həmin evi kirayə etdi. Bir həftədən sonra Xristina qayıtmalı idi və Vinsent istərdi ki, o, rahat mənzilə köçsün. Sahibkar ona anbardan köhnə emalatxanadakı bütün avadanlığı daşımağa iki fəhlə verdi. Xristinanın anası onların təzə mənzilində təmizlik və səliqə-sahman yaratdı.

Yeni emalatxana artıq gerçəklik olmuşdu – açıq qəhvəyi rəngli hamar divar kağızları, təmiz yuyulmuş taxta döşəmələr, divarlardakı etüdlər, hər küncdə molbert, şam ağacından hazırlanmış uzun iş stolu. Xristinanın anası pəncərələrə ağ nazik pərdə asdı. Emalatxanada taxça vardı və Vinsent rəsm taxtalarını, qovluqlarını, qravürlərini orada sax-

layırdı: butulkalar, rəng bankaları və kitablar üçün xüsusi yer ayrılmışdı. Qonaq otağında stol, bir neçə sadə stul, balaca neft peçi vardı, pəncərənin yanında Xristina üçün həsir kreslo. Vinsent kreslo ilə yanaşı yaşıl örtüklü dəmir çarpayı qoymuşdu, üzərində isə divara Rembrandtın qravürünü vurmuşdu: iki qadın nəninin yanında oturlar, onlardan biri şam işığında Bibliya oxuyur.

Vinsent mətbəx üçün lazım olan hər şeyi almışdı ki, Xristina xəstəxanadan qayıdanda bir neçə dəqiqəyə nahar hazırlaya bilsin. Ehtiyat üçün, əgər Teo qonaq gəlsə, Vinsent əlavə qaşığı, çəngəl, bıçaq və boşqab aldı. Mansardada özü və Xristina üçün böyük çarpayı qoydu, elə buradaca öz köhnə taxtını yataq aqları ilə birlikdə German üçün hazırladı. Xristinanın anası Vinsentə saman, yosun, döşək tapmaqda kömək etdi; onlar birlikdə elə oradaca, mansarda da döşəkləri doldurdular.

Xristina xəstəxanadan çıxanda onu yola salmağa həm doktor, həm dayə, həm də baş tibb bacısı gəlmişdi. Vinsent bir anda başında belə bir fikir dolandırdı ki, Xristinanın taleyi başqa cür olsaydı, ən ciddi, ən ağıllı insanların hörmət və məhəbbətini qazana bilərdi. “Axı o, həyatda yaxşı heç nə görməmişdi, – o öz-özünə dedi, – necə yaxşı ola bilər?”

Xristinanın anası və German onu Sxenkvenqdəki evdə qarşıladılar. Fərəh hissi keçirən Xristina təəccübləndi: təzə mənzilləri barədə Vinsent ona heç nə deməmişdi. O, otaqları bir-bir gəzir, hər şeyə, uşaq çarpayısına, həsir kresloya, Vinsentin kreslonun qarşısındakı pəncərəyə qoyduğu içində gül olan dibçəyə əlini toxundururdu. Xristina sevincindən həyəcanlanmışdı.

– Bu professor çox qəribə adamdır! – o ucadan danışdı. – O mənədən soruşur: “De görüm, cin və pivəni xoşlayırsanmı? Bəs siqar necə, çəkirsənmi?” – “Bəli” – deyirəm. – “Mən bunu elə-belə soruşuram, – deyir, – sənə içməyi və siqareti tərgitmək lazım deyil. Ancaq sən, deyir, nə sirkədən, nə istiotdan, nə də xardaldan istifadə et. Ət isə, deyir heç olmazsa həftədə bir dəfə yemək lazımdır”.

Yataq otağı daha çox gəmi anbarını xatırladırdı – ona taxtadan üz vurulmuşdu. Körpənin dəmir çarpayısını Vinsent hər axşam yuxarı aparmalı, səhərlər isə aşağı – qonaq otağına düşürməli olurdu. Hələlik Xristina zəif olduğundan Vinsent ev işlərini özü görürdü, – o, yatağı düzəldir, peçi yandırır, odun gətirir, döşəməni süpürürdü; onda belə bir təsəvvür yaranmışdı ki, sanki Xristina və onun uşaqları ilə lap çoxdan yaşayırdı, bu onun doğma ailəsidir. Xristina doğumdan sonra hələ də özünə gəlməmişdi, ancaq özünü bir növ gümrah, cavanlaşmış hiss edirdi.

Vinsent öz işinə qayıtdı, ürəyi əvvəlki kimi rahatlanmışdı. Öz ocağı, ətrafında canyandıran ailəsi olmaq nə qədər xoşdur! Xristina ilə keçirdiyi həyat ona işini davam etdirməyə güc və inam verirdi. O şübhə etmirdi ki, əgər Teo onu atmasa, o mütləq yaxşı rəssam olacaq.

Borinajda o, Allahın qulu idi. İndi onun mahiyyətini bir neçə sözlə təyin etmək mümkün olan yeni, daha real və gözə görünən Allahı, yeni dini vardı: zəhmətkeş insan fiquru, şumlanmış tarlada şırımlar, bir parça qumlu sahil, dənizlər və səmalar bunlar çox ciddi, elə çətin, eyni zamanda elə gözəl mövzulardı ki, onlarda olan gizli pəeziyami təsvir etməyə fikirləşmədən belə bütün həyatını verməyə dəyərdi.

Bir dəfə axşama yaxın qum təpələrindəki işindən evə qayıdanda Vinsent öz qapısında Terstexi gördü.

– Səni görməyimə şadam, Vinsent, – Terstex dedi. – Bax, qərara gəldim ki, sənə baş çəkim, görün işlərin necə gedir.

Vinsent dəhşətə gəldi: Terstex evə girəndə necə tufan qopacaq! O cürətlənmək üçün küçədə dayandı və Terstexlə söhbət etdi. Terstex mehriban və səmimi idi. Vinsenti isə titrətmə tutmuşdu.

Onlar otağa girəndə, həsir kreslosunda oturmuş Xristina körpəsini əmizdirirdi. German peçin yanında oynayırdı. Terstex təəccüblə, bir xeyli onlara baxdı. Sonra ingiliscə dedi:

- Bu nə deməkdir, bu qadınla uşaq kimdir?
- Xristina mənim arvadımdır. Qucağındakı isə bizim körpəmizdir.
- Doğrudanmı sən onunla evlənmişən?
- Xeyr, rəsmi toy hələ olmayıb, siz bu barədə soruşursunuzsa...
- Sən bu qadınla, onun uşaqları ilə necə yaşaya bilərsən ki, o...
- Gec, ya tez, kişilər evlənilir, belə deyilmi?
- Axı sən pulun yoxdur. Səni qardaşın dolandırır.
- Heç də belə deyil. Teo mənə maaş verir. Çəkdiklərimin hamısı da ona məxsusdur. Vaxt gələr o, pullarının hamısını qaytarar.
- Sən dəli olmusan, Vinsent! Yalnız ən ağılsız adam belə deyə bilər!
- İnsan əməllərinin rəssamlıqla ümumi cəhətləri çoxdur, minxer.

Bir addım geri çəkilən kimi bütün perspektiv dəyişir, odur ki, təəssürat da təkə obyektə deyil, həm də tamaşaçıdan asılıdır.

- Mən atana yazacağam, Vinsent. O hər şeyi bilməlidir.
- Onlar sizdən hiddətli məktub, ardınca da məndən, mənim hesabıma bura qonaq gəlməyi təklif edən dəvət məktubu alanda necə, gülməli olmazmı?

– Sən özün onlara yazmaq istəyirsən?

– Bəs necə fikirləşirdiniz? Əlbəttə! Amma etiraf edirəm ki, indi bunun üçün vaxt münasib deyil. Atam Nyuenendə təzə məhəllə kilsəsinə köçür. Arvadım hələ sağalmayıb, hər cür narahatlıq və ya gərginlik onun üçün ölümə bərabərdir.

– Belə olan halda, əlbəttə, mən yazmam. Mənim oğlum, sən özünü məhv etməyə hazır olan adam kimi, çox ağılsız hərəkət edərsən. Mən, ancaq səni bu işlərdən qurtarıb xilas etmək istəyirəm.

– Mən sizin xeyirxah niyyətlərinizə şübhə etmirəm, minxer Terstex, elə buna görə də sizin sözlərinizə acığımı tutmur. Lakin bu söhbət mənim son dərəcə xoşuma gəlmir.

Terstex çıxıb gedəndə onun sifətində anlaşılmazlıq ifadəsi və dilxorçuluq vardı. Tezliklə Vinsent Veysenbruxdan ilk sarsıdıcı zərbə aldı. Bir axşam Veysenbrux Vinsentin sağ olub-olmamasını yəqin etmək üçün yolüstü onlara dəydi.

– Gün aydın, – dedi. – Görürəm, mənim iyirmi beş frankım olmadan da birtəhər dolanırsınız.

– Deyesən.

– İndi yəqin sevinirsiniz ki, o vaxt sizə üz vermədim?

– Yadımdadır, Mauvegildəki görüşümüzə sizə ilk sözüm bu olmuşdu: “Rədd olun!” İndi də bu xeyir-duanı təkrar edirəm.

– Əgər belə hərəkət etsəniz, sizdən ikinci Veysenbrux çıxacaq; sizdə əsl insani əlamətlər var. Niyə məni xanımınıza təqdim etmirsiniz? Onunla tanışlıq şərəfinə nail olmamışam.

– Nə qədər istəyirsiniz, məni ələ salın, Veysenbrux, ancaq ona toxunmayın.

Xristina yaşıl örtüklü dəmir çarpayını yırğalayır. Hiss edirdi ki, ona istehza edirlər, o yazıq-yazıq Vinsentə baxırdı. Vinsent ona yaxınlaşdı və uşaq çarpayısının yanında dayandı, sanki ananı və uşağı müdafiə edirdi. Veysenbrux onlara baxdı, sonra isə gözlerini dolandıraraq çarpayının üzərindən divardan asılmış Rembrandtın qravürünə dikdi.

– Vallah, şəkil üçün əla süjetdir! – o qışqırdı. – Hamınızı beləcə çəke biləydim. Şekli “Müqəddəs ailə” adlandırardım.

Vinsent qəzəblə Veysenbruxun üstünə atıldı, o isə cəld sürüşüb qapıdan çıxdı. Vinsent Xristinanın və uşağın yanına qayıtdı. Divardan Rembrandtın qravürü ilə yanaşı balaca güzgü asılmışdı. Vinsent güzgüdə Xristinanı, özünü, uşağı gördü, bütün bunlara Veysenbruxun son dərəcə dəhşətə gəlmiş gözləri ilə baxdı... Alçaq, pozğun arvad və xeyirxah xilaskar!

- O bizi necə adlandırdı? – Xristina soruşdu.
- Müqəddəs ailə.
- O nə deməkdir?
- Mariya, İisus və İosifin şəkli.

Xristinanın gözlərindən yaş axdı, uşaq əksisilə üzünü gizlətdi. Onu sakitləşdirmək arzusu ilə Vinsent çarpayımın yanında dizi üstə çökdü. Şimala açılan pəncərədən qaranlıq süzülür, otağı sakit toran bürüyürdü. Vinsent yenə də öz ailəsinə öz qəlbinin gözü ilə baxırdı.

– Ağlama, Sin, – dedi, – ağlama, əzizim. Başını qaldır və gözlərini sil. Veysenbrux haqlı idi!

11

Vinsent özü üçün Sxeveningeni kəşf etdi və demək olar, eyni vaxtda rəngli boya ilə çəkməyə başladı. Sxeveningen – Şimal dənizinin sahilində qum təpələri arasında dərəyə sığınmış balaca balıqçı kəndi idi. Kəndin yaxınlığında pis havadan köhnəlib dağılmış tünd yelkənli, birdorluq balıqçı gəmiləri cərgə ilə lövbər salmışdılar. Gəmilərin arxa tərəfində kobud da olsa möhkəm sükan düzəldilmişdi, elə buradaca ova hazır torlar yığılmışdı. Dor ağaclarında qırmızıyaçalan paslı və mavi üçbucaq bayraqlar dalğalanırdı. Burada balığı sahildən kəndə daşıyan qırmızı təkərli göy arabalar, qızıl suyuna çəkilmiş iki sancaqla bərkidilmiş müşəmbə ləçəkli arvadlar; gəmiləri qarşılamaq üçün dəstə ilə sahilə çıxmış ailələr; əlvan bayraqlı kurzal – dodaqlarında dənizin dadını hiss etməyi xoşlayan, amma duzlu küləkdən boğulmaq istəməyən ecnəbilər üçün əyləndirici idarə də vardı.

Dəniz sahilə köpükdən ağappaq ağarırdı, sonra tədricən çevrilib yaşıl, tutqun göy olurdu; bozumtul səmada qərribə buludlar üzür, bəzən adda-budda mavilik görünür, sanki balıqçılara Hollandiya üzərində hələ də günəşin parıldayıb işıq saçdığını xatırladırdı. Sxeveningendə bu sahillərlə və dənizlə möhkəm bağlı olan əməkçi xalq yaşayırdı. Vinsent açıq havada akvarel etüdlər az çəkməmişdi və başa düşürdü ki, akvarel yalnız öteri təəssürat vermək üçün yaxşıdır. Şübhəsiz, Vinsentə lazım olan dərinlik, möhkəmliyi bildiren üslub hələ də çatışmırdı. O, yağlı boya ilə işləməyi arzulayırdı, amma bu işdən yapışmağa qorxurdu, bilirdi ki, bir çox rəssamlar şəkil çəkməyi öyrənmiş yağlı boya ilə işləməyə başladıklarından, öz istedadlarını məhv etmişlər. Bu vaxt Teo Haaqaya gəlirdi.

İyirmi altı yaşına qədər qoymuş Teo artıq sanballı şəkil taciri kimi məşhurlaşmışdı. O, öz firmasının işləri ilə əlaqədar ora-bura çox gedir və hər yerdə ən qabiliyyətli işgüzar gənclərdən biri kimi tanınırdı. Qupil firmasının Paris şöbəsi Busso və Valadonu satın almışdılar (işgüzar aləmdə bu firma “Mesye” adı ilə tanınırdı), Teonu övvəlki vəzifəsində saxladıklarına baxmayaraq, ticarət heç də Qupil və Vinsent əminin vaxtındakı kimi yaxşı getmirdi. Yeni sahibkarlar şəkilləri ləyaqətindən asılı olmayaraq, mümkün qədər baha satmağa çalışırdılar və yalnız müvəffəqiyyət qazanan rəssamlara iltifat göstərirdilər. Vinsent əmi, Terstex və Qupil yeni, cavan rəssamlar tapmağı, onları ruhlandırmağı özlərinin birinci vəzifəsi hesab edirdilər; indi ancaq tanınmış ustalara maraq göstərirdilər. Yeni rəngkarlar nəslə – Mane, Mone, Pissarro, Sisley, Renuar, Berta, Morizo, Sezann, Deqa, Qiyomon və nisbətən gənclər – Tuluz-Lotrek, Qogen, Syöra və Sinyak yeni söz deməyə, Buqronu və akademikləri təkrar etməməyə can atırdılar, lakin heç kəs onlara qulaq asmaq istəmirdi. Bu rəssamların fırçasına məxsus bir tablolu belə “Mesye” firması tərəfindən nə sərgiyə qoyulmuşdu, nə də satılmışdı. Teonun bütün meyli gənc həvəskarlar idi; o, Buqroya və akademiklərə dərin nifrət bəsləyirdi. Elə bir gün olmurdu ki, o öz sahibkarlarını yeni rəssamların əsərlərini sərgiyə qoymağa sövq etməsin və camaatı onları almağa inandırmasın. “Mesye” cavanları qətiyyətlə texnikaya bələd olmayan ağılsızlar hesab edirdi. Teo isə onlarda gələcəyin korifeylərini görürdü. Qardaşlar emalatxanada görüşəndə Xristina yuxarıda – yataq otağında idi. Bir-biri ilə salamlaşdıqdan sonra Teo dedi:

– Mən bura iş dalınca gəlmişəm, ancaq düzünü deyim, əsas məqsədım sənə öz taleyini bu qadınla bağlamamağı tövsiyə etməkdir. Axı kimdir o, nə cür qadındır?

– Zyundertdə bizim qoca dayəmiz, Leyen Fermanı xatırlayırsanmı?

– Yadımdadır.

– Sin də o tipdə qadındır. O, xalq içərisindən çıxmış adi qadındır, amma mən onda ülvə cəhətlər görəəm. Axı heç nə ilə gözü çarpmayan bir adamı sevirənsə, o da səni sevirə – bu həyat nə qədər ağır olsa da, əsl xoşbəxtlikdir. Kiməsə görəək olmağımı dərk etməyim məni diriltirdi. Mən bu hissi axtarmırdım, o özü məni tapdı. Sin rəssam həyatının qayğıları və rahatsızlığı ilə barışır, böyük həvəslə çəkilməyə razılıq verir, mənə onunla ömür sürsəm daha yaxşı rəssam olaram, nəinki Keylə evlənmiş olsaydım.

Teo emalatxanada gəzindi və nəhayət, nəzərlərini akvarellərdən birindən çəkməyərək dedi:

– Mən bir şeyi başa düşmürəm, sən Keyə olan ehtirash məhəbbətindən sonra bu qadına necə vurula bildin?

– Mən ona vurulmamışam, Teo, daha doğrusu, vurulmuşam, amma dərhal yox, Key məni rədd etdisə, bu o deməkdir ki, məndə olan bütün insani hisslər məhv olmalıdır? Bax, sən mənim yanıma gəlmişən, görürsən ki, mən ruhdan düşməmişəm, xiffət eləmirəm, mənim yeni emalatxanam, ailəm, öz evim vardır; mənim emalatxanam da hər hansı bir sirli hücrə yox, həyat qaynağıdır, bu evdə beşik və hündür uşaq stulu var, burada pozğunluq yoxdur, hər şey haraylayır, işləməyə ruhlandırır. Mənim üçün gün kimi aydındır ki, rəssam çəkdiyini hiss etməlidir, öz əsərlərində ailə həyatını dərinləndirərək göstərmək istəyirsənsə, öz ailən olmalıdır.

– Bilirsənmi, Vinsent, mən heç vaxt sinfi xurafata əhəmiyyət verməmişəm, amma doğrudanmı sən bunu ağıllı hesab edirsən...

– Yox, Vinsent onun sözünü kəsdi, işimin xatirinə xalqın içərisinə nüfuz edirəmsə, aşağı təbəqələrlə yaxınlıq etməliyəmsə, həyatımın məğzindən yapışb ehtiyacları və məhrumiyyətlərə baxmayaraq irəli yol açırsansa, bunu özüm üçün heç də təhqir və rüsvayçılıq hesab etməirəm.

– Bu barədə mübahisə etməirəm, – Teo cəld qardaşına yaxınlaşdı və onun üzünə baxdı. – Axı niyə sən mütləq evlənməmişsən?

– Ona görə ki, biz bir-birimizə söz vermişik. İstəmirəm ki, sən ona mənim məşuqəm və ya təsadüfi bir qadın kimi baxasan. Onun qarşısında mən heç bir öhdəlik götürməmişəm. Biz bir-birimizə iki şey vəd etmişik; birincisi, mümkün olan kimi mülki nikah kəsdirmək, ikincisi, bir-birinə kömək etmək, bir-birinin qayğısına qalmaq, bir-ər-əvvad kimi hər şeyi yarı bölmək.

– Yəqin sən, mülki nikah kəsdirməzdən əvvəl bir az gözləyəcəksən?

– Sən bunu istəyirsənsə, gözləyərəm. Mən yüz əlli frank qazanadək gözləyəcəyik, sənənin yardımına ehtiyac olmayanadək gözləyəcəyik. Sənə söz verirəm ki, ancaq öz hesabıma yaşayanda evlənəcəyəm. Tədricən mən qazanacağam, sən mənə getdikcə daha az pul göndərə bilərsən, sonra isə mən tamamilə sənənin yardımın olmadan dolana bilərəm. Onda mülki nikah barədə danışa bilərik.

– Zənnimcə, bu lap ağıllı olar.

– Teo, bax, o gəlir. Mənim xatirimə, ona arvadıma və anaya baxan kimi bax! Axı bu esləndə də belədir.

Xristina pillələrlə emalatxanaya endi. Onun əynində səliqəli qara paltar vardı, saçları diqqətlə dala daranmışdı, yanaqlarında görünən azacıq qızartı çopurlarını demək olar, görünməz etmişdi, o, başdan-ayağa qədər məlahətli və səliqəli idi. Vinsent məhəbbəti onun inamını artırmış, həyatından məmnunluq hissi baş qaldırmışdı. O, təmkinlə Teonun əlini sıxdı, çay təklif etdi, xahiş etdi ki, şam yeməyinə qalsın. Sonra öz kreslosuna oturdu və uşağın çarpayısını tərpedə-tərpedə tikiş tikməyə başladı. Vinsent həyəcanla emalatxanada qaçır, kömürlə çəkilən şəkilləri, akvarelləri, sanki xarrat karandaşı ilə çəkilmiş bir dəstə etüdünü qardaşına göstərirdi. O istəyirdi ki, Teo onun qazandığı müvəffəqiyyəti görsün.

Teo inanırdı ki, bir vaxt Vinsent böyük rəssam olacaq, amma hazırda Vinsent işləri onu çox da açmırdı... Hər halda, hələlik. Teo mahir incəsənət bilicisi idi, o, yaxşı məktəb keçmişdi, amma Vinsent işlərinə özünün münasibətini heç cür müəyyənləşdirə bilmirdi. Ona elə gəlirdi ki, Vinsent daim təşəkkül prosesində olduğundan yetkin bir şey yaratmır.

– Əgər sənə özündə yağlı boya ilə işləmək ehtiyacı duyursansa, niyə başlamayasan?

– Vinsent bacardığı hər şeyi ona göstərib öz arzusunu etiraf etdikdən sonra Teo dedi:

– Bəs nəyi gözləyirsən?

– Gözləyirəm ki, mənim rəsmlərim lazımınca yaxşı olsun. Mauve və Terstex deyirlər ki, mən istəyimə nail olmamışam...

– Amma Veysenbrux deyir ki, nail olmusan... Ən nəhayət, bu barədə ancaq özün mühakimə yürütməlisən. Əgər daha gur, melodik işıq qamması ifadə etməyi duyursansa, deməli, vaxt çatıb. Başla!

– Ah, Teo, bilirsənmi nə qədər pul lazımdır! Bu tübiklər az qala qızıl qiymətinə satılır.

– Sabah, səhər saat 10-da mehmanxanaya yanıma gəl. Sən yağlı boya ilə çəkilmiş tablolarını mənə nə qədər tez göndərsən, pulunu bir o qədər tez çıxararam.

Şam yeməyi zamanı Teo ilə Xristina qızgın söhbət edirdilər. Teo gedərkən pilləüstü üzünü Vinsentə çevirib fransız dilində dedi:

– O məlahətlidir, doğrudan da çox sevimlidir. Mən heç gözləmədim! Ertesi gün bir-birinə qətiyyət oxşamayan iki adam Vagenstraatla yanaşı gedirdilər; kiçik qardaş tək-tək geyinmişdi, ayaqqabıları parıldayırdı, köynəyi nişastalanmışdı, qalstuk qüsursuz bağlanmışdı, kostyumu ütülənmişdi, qara şlyapası yanakı qoyulmuşdu, şabalıd rəngli

yumşaq saqqalı səliqə ilə qırılmışdı, o aramla və şux addımlarla gedirdi; böyük qardaş – dabanı əyilmiş başmaq, rəngi qətiyyən dar pal-tosuna uyuşmayan yamaqlı şalvar geymişdi, qalstuksuz, başında yön-dəmsiz kəndli papağı, gur kürən qıvrım saqqalı vardı, – əllərini yellə-dək ara vermədən danışır, dolayıq addımlarla gedirdi.

Onlar kənardan necə qərribə görünlüklerini heç ağıllarına getir-mirdilər.

Teo Vinsenti tübiklər, fırça və kətan almaq üçün Qupilin mağaza-sına gətirdi. Terstex Teonu çox sevdi və ona hörmət edirdi; o, Vinsenti də anlamaq və sevmək istərdi. Onların nə üçün geldiklərini eşitdikdə, etirazlarına baxmayaraq, lazım olan hər şeyi şəxsən özü seçdi və müxtəlif rənglərin sirlərini Vinsentə izah etdi.

Qum təpələri ilə altı kilometr yol getdikdən sonra, Teo və Vinsent Sxeveningenə gəlib çatdılar. Sahilə balıqçı barkası yan alırdı. Dənizin sahilindəki daş dirəyin yaxınlığında, altında gözətçi oturan taxta talvar var idi. Yaxınlaşan gəmini gördükdə, gözətçi böyük bayrağı yellətdi. Gözətçinin ətrafına uşaqlar yığışdı. Bayrağı yellədikdən bir neçə də-qiçə sonra, onun yanına lövbəri sahilə çəkmək üçün, qoca yabı minmiş bir kişi gəldi. Balıqçıları qarşılamaq üçün kənddən qumlu enişlə kişilər və qadınlar yürüdü. Gəmi yaxınlaşanda, atlı suya girdi və lövbəri sahilə çəkib gətirdi. Sonra ayaqlarında hündür uzunboğaz rezin çək-mələr olan cavan oğlanlar balıqçıları sahilə daşınmağa başladılar, onlardan hər birini səs-küy salan camaat sevinclə qarşılayırdı. Balı-qçıların hamısı quruya çıxdıqdan və atlar barkası sahilə çəkdikdən sonra, karvan kimi uzanan camaat qumlu yamacla qalxdı, karvanın qar-sısında gedən atlı xəyal kimi göründü.

– Bax mən bunu yağlı boyalarla çəkmək istərdim, – Vinsent dedi.

– Çəkib qurtarandan sonra hazır olan tablolarını mənə göndər. Bəlkə Parisdə müştəri tapdım.

– Ah, Teo, xahiş edirəm! Mənim şəkillərim üçün alıcılar tapmalısan.

12

Teo getdikdən sonra, Vinsent yağlı boyalarla işləməyə başladı. O, üç etüd çəkdi! Qeyətdə körpünün arxasında kəsilmiş söyüd ağacları, cıdır və Merderforddakı bostanda kartof qazıb çıxaran göy köynəkli ki-şini çəkdi. Bostanda torpaq bəyaz, qumsal, ara-sıra qazılmış və bəzi yerlərdə göyərmiş saplaqları olan quru tağlarla örtülmüşdü. Bir qədər

aralıda evlərin damı və tünd yaşıl ağaclar görünürdü. Emalatxanada öz işinə nəzarə salan Vinsent sevinirdi, ona elə gəlirdi ki, bu onun yağlı boya ilə çəkdiyi ilk şəkil olduğu heç kimin ağına gəlməyəcəkdir. Rəngkarlığın əsası, skeleti olan rəsm dəqiq və inandırıcı idi. Vinsent hətta təəccübləndi, çünki o ilk işlərinin müvəffəqiyyətsizliyə uğraya-cağını gözləyirdi.

O, quru fıstıq yarpaqları ilə örtülmüş meşə yarpağınının yamacını il-hamla çəkirdi. Torpaq burada tünd və açıq çalarlı, ağacların kölgələri ilə ləkələnmiş qəhvəyi rəngdə idi: bu kölgələr çox vaxt torpağın rəngini tamam dəyişirdi. Bu rəngin bütün dərinliyini, torpağın bütün gü-cünü, sambalını və qüdrətini vermək lazım idi. Ancaq indi o, ilk dəfə başa düşdü ki, bu tünd rənglərdə nə qədər rəng çalarları cəmlənibmiş. O bu rəngi kətanə köçürməyə və eyni zamanda koloritin bütün zən-ginliyini, dolğunluğunu verməyə cəhd etdi.

Batmaqda olan payız günəşinin şüaları fonunda ağac yarpaqları ilə döşənmiş torpaq tünd qırmızı-qəhvəyi xalçanı xatırladır. Günəşin böyükdən işıqlandırdığı cavan qoz ağacları açıq yaşıl rəngə çalırdı. Gövdələr isə tünd yaşıl rəngdə idi. Uzaqda, ağacların və kolların arxasında qırmızı-qəhvəyi torpaq üzərində çəpəki işıqlanan zərif, mavi-boz səma görünürdü. Səmanın fonunda azca sezilən yaşıl zolaq, nazik budaqlarda saralmış yarpaqlar rəsm edilmişdi. Meşədə çırpı yığan adamlar gəzişirdilər. Onların tənha fiqurları sehrkar kölgələrin qarışığına bənzəyirdi. Bir sırada quru budağa tərəf əyilib tünd qəhvəyi torpağa baxan qadının ağı ləçəyi çox aydın seçilirdi. Sıx kolluqda kişi köl-gəsi qaralırdı. Poeziya ilə sehlənmiş səmanın fonunda o, nəhəng gö-rünürdü. Kətanın üstünə rəng yaxa-yaxa Vinsent öz-özünə deyirdi: “Payızın bu füsunkar, bu ovsunlu, bu əzəmətli axşamı gözədən itmə-yincə, mən heç yerə getməyəcəyəm”.

Lakin günəş tez batdı. Vinsent etüdü bitirməyə tələsirdi. Adam-ların fiqurunu o, firçanın qətiyyətli və güclü zərbələri ilə dərhal çəkirdi. Cavan ağacların köklərinin torpağın dərin qatlarına işləməsi onu təəccübləndirirdi. O bunu təsvir etməyə cəhd göstərirdi, ancaq kətandakı rənglər o qədər qatlaşmışdı ki, fırça yerimirdi, sadəcə ola-raq ilişib orada qalırdı. Nəhayət, o öz gücsüzlüyünə əmin oldu; gillli torpağın əlvan boyalarını fırça ilə göstərmək mənasız idi. Əsəbi halda o, firçanı yerə tulladı və tübikdəki rəngi kətanın üstünə sıxmağa baş-ladı, kök və gövdə yaratdı, sonra yenidən firçanı götürdü və dəstəsi ilə yağlı ləkələri yaymağa başladı.

Meşə tamamilə qaranlıqlaşanda o, sevinclə qışqırdı:

– Bəli, indi mənim işim də torpağa dərin köklərlə bağlıdır. İstədiyimə nail olmuşam!

Axşam Veysenbrux onun yanına gəldi və dedi:

– “Pulxri”yə gedək. Orada canlı şəkillər göstəriləcək, bilməcələr söylənəcək.

Vinsent Veysenbruxun axırıncı gəlişini unutmamışdı.

– Sağ ol, arvadımı tək qoymaq istəmirəm, – dedi.

Veysenbrux Kristinaya yaxınlaşdı, onun əlini öpdü, səhhətini soruşdu və körpə ilə öyləndi. Görünür, o keçən dəfə burada nə dediyini xatırlamırdı.

– Vinsent, mənə özünüzün yeni işlərinizi göstərin.

Vinsent məmnun halda bu təkliflə razılaşdı. Veysenbrux bir neçə etüd seçdi: bazar günü alverdən sonrakı bazar, tacirlər öz mallarını yığışdırarkən; kasıblar üçün yeməxana qarşısındakı növbə; ağılı itirmişlər sığınacağında üç qoca; Sxeveningendə lövbəri qaldırılmış balıqçı barkası, nəhayət, Vinsentin çirkab, qum içərisində, dizləri üstündə, tufan zamanı çəkdiyi qaralamalar.

– Bunlar satılır? Mən bunları almaq istərdim.

– Yəne sizin iblisənə zarafatlarınız tutub, Veysenbrux?

– Söhbət rəngkarlıqdan gedəndə, mən zarafat etmirəm. Bu etüdlər çox gözəldir. Bunlar üçün siz nə qədər istərdiniz?

– Qiyməti özünüz təyin edin, – Vinsent utancaq dedi, Veysenbruxun onu ələ salmasından qorxdı.

– Çox gözəl. Əgər mən sizin hər şəklinizə beş frank versəm, nə deyərsiniz? Cəmi iyirmi beş frank.

Vinsent gözlərini geniş açdı.

– Bu həddən artıq çoxdur! Kor əmi mənə iki frank yarım verirdi.

– O, səni aldadıb, mənim əzizim! Tacirlər həmişə bizi aldadırlar. Bir vaxt gələcək, onlar sizin rəsmlərinizi beş min franka satacaqlar, hə, nə oldu, razılaşdıq.

– Veysenbrux, arada siz mələk olursunuz, bəzən də lap iblis!

– Oho, bu rəngarənglik üçündür, həm də dostlarımı bezikdirmək istəmirəm.

O, cibindən pul kisəsini çıxarıb Vinsentin qabağına iyirmi beş frank qoydu.

– İndi də “Pulxri”yə gedək. Sizə bir az öylənmək lazımdır. Toni Offermansın məzhəkəsinə baxarıq. Öylənərsiz, bunun sizə faydası olar.

Beləliklə, Vinsent “Pulxri”yə gəldi. Klubda çox adam vardı, hamı ucuz, tünd tütün çəkirdi. Birinci tamaşa Nikolas Maasin “Vifleyemdəki pəyə” qravürü əsasında qoyulmuşdu, artistlər xarakterləri və koloriti ələ vermişdilər, amma ekspressiya tamamilə itmişdi. İkinci şəkil Rembrandtın idi: “İsaak İakova xeyir-dua verir”. O, cazibədar Revekka ilə birlikdə həyəcanla gözləyirdi ki, görsən bu kələklər baş tutacaqmı? Kəşif havada Vinsentin başı ağrıdı, təlxəyin oyununu gözləmədən klubdan çıxdı və yol boyu atasına yazacağı məktubu düşündü.

O, atasına qısa şəkildə Kristina ilə münasibətlərindən yazdı və onu Haaqaya qonaq dəvət etdi, məktuba Veysenbruxun iyirmi beş frankını da əlavə etdi.

Bir həftədən sonra atası gəldi. Onun mavi gözləri zəifləmişdi, yerışı yavaşmışdı. Teodor oğlunu evdən qovandan bəri, onlar görüşməmişdilər. Təkcə ara-sıra səmimi məktublarla bir-birindən xəbər tuturdular. Teodorla Anna-Korneliya bəzən oğullarına alt və üst paltar, siqar, evdə bişirilmiş peçenye, yaxud on-on beş frank göndərirdilər, Vinsent bilmirdi ki, atası Kristinaya necə münasibət bəsləyəcək. Adamlar bəzən həssas və rəhmdil, bəzən isə əksinə, kor və qəzəbli olurlar.

Amma o, hər halda əmin idi ki, körpə beşiyi ata üreyini rıqqətə gətirib onu yumşaldacaq. Beşik tamamilə ayrı bir şeydir, zarafat deyil. Kristinanın keçmişinə baxmayaraq atası onu bağışlamağa məcbur olacaqdır.

Teodor qoltuğunda böyük bir bağlama ilə gəldi. Vinsent bağlamarı açdı, içində Kristina üçün isti palto gördü, indi aydın idi ki, hər şey qaydasındadır. Kristina yuxarı öz yataq otağına qalxandan sonra, Teodor və Vinsent emalatxanada tək qaldılar.

– Vinsent, – atası soruşdu, – sən uşaq barədə bizə heç nə yazmamısan. O sənindir?

– Xeyr. Mən onunla tanış olanda, o, hamilə idi.

– Bəs onun atası hardadır?

– Onu atıblar, – Vinsent Teodora uşağın atasının, ümumiyyətlə, məlum olmadığını deməməyi qərara aldı.

– Amma sən onunla evlənəcəksən hə, Vinsent, bu doğrudur? Belə yaşamaq yaramaz.

– Doğrudur. Mən mümkün qədər tezliklə qanuni nikah kəsədim, amma Teo ilə qərara aldım ki, şəkillərim üçün ayda yüz əlli frank alanadək gözləsem yaxşıdır.

Teodor ah çəkdi.

– Əlbəttə, belə yaxşı olar. Vinsent, anan xahiş edir ki, vaxt tapıb evimizə qonaq gələsən. Mən də xahiş edirəm. Nyuenen xoşuna gələcək, oğlum, bu bütün Brabantda ən gözəl yerlərdən biridir. Orada kilşə çox balacadır, eskimos iqlusuna¹ oxşayır. Təsəvvür et ki, orada heç yüz adam yerləşdirmək olmaz. Evimizin arxasında isə çoxlu gül-çiçək, qum qəbirlər və köhnə ağac xaçları var.

– Ağac xaçlar! Ağ?

– Ağ. Adlar qara rənglə yazılıb, ancaq demək olar, yağış yuyub aparıb.

– Kilsədə hündür, gözəl mil varmı?

– Var, Vinsent. Nazik, kövrək, özü də başı göylərə dəyir. Elə anlar olur, mən fikirləşirəm o, lap Allaha qədər gedib çatır.

– Və qəbiristana ensiz kölgə salır, – Vinsentin gözü işıldadı. – Bunu çəkmək yaxşı olardı!

– Orada süpürgə kolları da bitib, yaxınlıqda küknar meşəsi də var, tarlalarda kəndlilər işləyir. Tez gəl, oğlum.

– Mən hökmən Nyueneni görməliyəm. Balaca xaçlar, kilşə mili və tarlalardakı kəndlilər üçün burnumun ucu göynəyir. Bu Brabantdır, əsl Brabant!

Teodor evlərinə qayıtdı və oğlunun işlərinin gözlədiyindən bir o qədər də pis olmadığından danışaraq Anna-Korneliyanı sakitləşdirdi. Vinsent daha böyük həvəslə işə girişdi. Tez-tez Millenin sözləri onun yadına düşdü: “*İarf cest un combat, dans İarf il faut y mettre sa peau*”.²

Teo ona inanırdı, atası da, anası da Xristinanı rədd etmədilər, daha heç kəs Haaqada onu narahat etmədi. O tamamilə azad idi, o bütünlüklə öz işinə girişə bilərdi. Taxta-şalban anbarının sahibi iş axtaran adamların hamısını şəkil çəkmək üçün onun yanına göndərirdi. Vinsentin pul kisəsi boşaldıqca, şəkil qovluqları şişirdi, peçin yanındakı beşikdə yatan uşağı, o, dəfələrlə çəkmişdi. Payız yağışları başlayanda, o, açıq səma altında yağlı torşon kağızlar üzərində, onu maraqlandıran effektləri işləyirdi. Tezliklə o başa düşdü ki, əsl kolorist təbiətdə rəngləri görürkən, elə oradaca, onu tərkib elementlərinə ayırmaqlıdır: “Sarı ilə qaranın qarışığına azca mavi qatmaqla boz-yaşıl çalar yaratmaq olar”.

İstər insan, istərsə də peyzaj çəksin, o, sentimental melanxoliyanı deyil, əsl qüssəni ifadə etməyə çalışırdı. O istəyirdi ki, tamaşaçı onun

¹ İqlu – eskimoslarda buz koma

² Sənət mübarizə deməkdir, sənətdə özünü qurban verməyi bacarmalısan (frans.)

əhval-ruhiyyəsini başa düşsün və desin: “O, dərin və incə hisse malikdir”.

O bilirdi ki, adamlar ona ecaib, az xoşa gələn, həyatda öz yerini tapmayan bivec adam kimi baxırlar. O öz rəsmlərində bu bivec və ecaib adamın ürəyinin nə qədər dolu olduğunu göstərmək istəyirdi. Ən kasıb daxmalarda, ən pinti künc-bucaqda onun gözüne şəkillər və rəsmlər görünürdü. O, nə qədər çox rəsm çəkirdisə, bir o qədər digər işlərə marağını itirirdi. Kənar işlərdən ayrıldıqca, onun gözləri həyatı, onun mənzərələrini daha aydın görürdü. Sənət ondan ciddi iş tələb edirdi, heç bir çətinliyə baxmayaraq, o ayıq müşahidə tələb edirdi.

İndi Vinsentə yalnız bir şey mane olurdu: yağlı boyalar çox baha idi, o isə kətana rəngi çox qatı vururdu. Tübiki basıb bol rəngi kətan üzərinə yayanda ona elə gəlirdi ki, o, frankları Zöyder Zeyə tullayır. O, cəld işləyirdi və kətana xeyli pul verməli olurdu: bir gün ərzində o, Mauvenin iki aya işlətdiyi qədər rəng işlədirdi. Nə etmək? O yeyin işləyir, rəngi nazik qatla çəkə bilmirdi; onun pulu əridikcə, emalatxanası şəkillərlə dolurdu. Teodan pul gələn kimi – qardaşı hər ayın birindi, onunda və iyirmisində əlli frank göndərirdi – o cəld tacirin yanına qaçır və böyük tübiklərdə oxra, kobalt, Berlin lacivərdi, kiçik tübiklərdə sarı Neapol rəngi, siyen, ultra-marin və qumiqut alardı. Adətən, beş-altı gün, Parisdən növbəti əlli frank gələndək, nə qədər ki, rəngi və frankı qurtarmamışdı, o, qayğısız, üreklə, ilhamla işləyirdi.

O, uşağ üçün nə qədər çox şey almaq lazım gəldiyini gördükdə təcüblənirdi; təcüblənirdi ki, Xristinaya həmişə dərman, yeni paltar, ayrıca yemək lazımdır; Germana kitab və yazı ləvazimatı almaq lazımdır, çünki uşağı məktəbə qoymuşdular; ev təsərrüfatı – daim işlənən lampaları, qazanları, ədyalları, kömürü, odunu, pərdələri, xalçaları, şamları, döşək ağlarını, çəngəl və bıçaqları, boşqabları, stolları, stulları və ağlasığmaz miqdarda ərzaq yeyən bir anquttur. Növbəti əlli frankı saxladığı üç nəfər və rəssamlıq arasında bölmək çox çətin idi.

– Sən pul alanda meyhanaya qaçan fəhlə kimisən, – bir dəfə Vinsent zərfdən əlli frankı çıxarıb dərhal boş tübikləri yığmağa başlayanda, Xristina onu acıladı.

O, mənzərəyə uzaqdan baxmaqdan ötrü özü alət düzəltmişdi. Bu qurğu iki uzun ayağı ilə qum təpələrində, torpağın üstündə yaxşı dururdu və o, dəmirçiye çərçivələr üçün demirdən bucaqlar düzəltməyi sifariş etmişdi. Sxeveningen öz dənizi, qumlu təpələri, balıqçıları, yelkənli gəmiləri, atları və torları ilə onu, həqiqətən, məftun edirdi. O hər

gün əlində ağır molbert və yöndəmsiz aləti ilə qumlu təpələri dolaşaraq dənizin və səmanın dəyişkən görkəmini güdürdü. Payız özünü göstərirdi, rəssamlar öz emalatxanalarının isti bucaqlarında daldalanırdılar, o isə elə hey küləkdə də, yağışda da, dumanda da, güclü tufanda da gəzir və çəkirdi. Pis havalarda onun nəm kətanları tez-tez qumla və duzlu dəniz suyu ilə örtülürdü. Yağış onu amansızcasına isladır, duman və külək sümüklərinə qədər işləyir, qum gözlərinə və burun pərkələrinə dolurdu... amma o, işinin hər anından həzz alırdı. İndi onu bu yolda ancaq ölüm dayandıra bilərdi.

Bir dəfə axşam necə oldusa o, təzə şəklini Xristinaya göstərdi.

– Vinsent! – Təəccüblə o qışqırdı, – səndə hər şey necə də oxşar alınır?

Vinsent unutdu ki, o, sadə, savadsız bir qadınla danışır. Ona elə gəldi ki, Veysenbruxla, ya da Mauve ilə danışır.

– Özüm də bilmirəm, – o dedi. – Məni özünə cəzb edən yerin qarşısında təmiz kətanla otururam və öz-özümə deyirəm: “Bu təmiz kətandan gözəl bir şey yaratmaq lazımdır”. Çox işləyirəm, evə narazı qayıdırəm və tablomu anbara atıram. Bir qədər dincəldikdən sonra, yenidən ona baxmaq üçün qorxa-qorxa oraya gedirəm. Mən ondan indi də razı deyiləm, çünki mənim üzərimdə işlədiyim o möcüzə, orijinal hələ daxili baxışlarım qarşısında yaranmayıb. Hələ mənə öz çəkdiqlərimlə barışmaq çətindir. Nəhayət, mənə elə gəlir ki, çəkdiyim şəkillər məni məftun edən mənzərənin əks-sədasıdır. Təbiət mənə nə isə demiş, nağıl etmiş, mən isə onun stenoqramını çıxarmışam. Ola bilər ki, mənim stenoqramımda elə sözlər var ki, onları izah etmək çətindir, səhvlər və yaddan çıxan şeylər də ola bilər, amma bunun fərqi yoxdur. Lakin onlarda meşələrin, qumluğun və insanların mənə dedikləri bir sırr var. Sən məni başa düşürsənmi?

– Yox.

13

Ümumiyyətlə, Xristina onun işindən baş açmırdı. Ona elə gəlirdi ki, Vinsentin müxtəlif əşyaları çəkmək həvəsi sadəcə olaraq zərər verən şıltaqlıqdır. Nəhayət, o gördü ki, bu onun bütün həyatının təməl daşındır və buna görə də heç vaxt Vinsentə mane olmağa çalışmırdı, amma onun işinin məqsədi, şəkillərinin çətin müvəffəqiyyət qazanması və şe-

killərin qeyri-adi iradəliyi – bütün bunlar ona qətiyyətlə təsir etmirdi. O, gündəlik həyat üçün yaxşı yoldaş idi, lakin Vinsent bu həyata ürəyinin lap az hissəsini verirdi, Vinsent öz fikrini bölmək istədikdə, Teoya məktub yazmağa məcbur olurdu. Demək olar, hər axşam, uzun-uzadı, ehtiraslı məktublarında hər şey barəsində, nə görüb, nə fikirləşib, nə çəkibse, hamısını yazırdı. Başqasının yaradıcılığından zövq almaq istədikdə isə fransız, ingilis, alman və holland romanlarını oxuyurdu. Xristina onun həyatının ancaq bir hissəsinə şərik olurdu. Lakin o bundan razı idi; Xristinanın onun arvadı olduğuna heç də təəssüf etmirdi və onun açıq-aydın hazır olmadığı intellektual əqli məşğələləri zorla onun boynuna qoymağa cəhd etmirdi.

Yayda və payızda o, səhər saat beşdə və ya altıda evdən çıxanda və yalnız axşam düşəndə, qum təpələri ilə soyuq qaralıqda ayaqlarını sürüyə-sürüyə evə qayıdanda, hər şey son dərəcə yaxşı idi. Lakin Reyn vağzalına ilə üz bəuz kafedə görüşlərinin üdönümü qeyd ediləndə, ilk dəfə şiddətli çovğun baş verdi. Vinsent bütün günləri səhərdən axşamadək evdə işləməli oldu və bu, yaxşı münasibəti saxlamağı çətinləşdirdi.

O yenidən rənglərə qənaət edə-edə şəkil çəkməyə başladı, modelçilər onu dilənçi kökünə salmaq təhlükəsinə çatdırmışdılar. Ən çətin və ən alçaq işlərə, cüzi məbləğə, məmnuniyyətlə razı olan adamlar, onun qarşısında oturmaq üçün, böyük miqdarda pul istəyirdilər. O, dəlixanada şəkil çəkməyə icazə istədi, ona cavab verdilər ki, burada indiyə qədər belə işlər görülməyib, həm də hazırda döşəməni təmir edirlər, odur ki, ancaq qəbul günləri çəkmək olar.

Yeganə ümid Xristinaya qalmışdı. İndi o özünü yaxşı hiss edirdi və Vinsent fikirləşirdi ki, uşaq olmamışdan əvvəl Xristina necə pozada dururdusa, indi də eyni səylə duracaq. Ancaq Xristina buna başqa cür baxırdı. Əvvəlcə o dedi:

– Mən hələ tam sağalmamışam. Bir qədər gözlə. Axı niyə tələsirsən? Tamam-kamal sağaldıqdan sonra, bildirdi ki, vaxtı yoxdur.

– Axı indi heç şey əvvəlki kimi deyil, Vinsent, – o deyirdi. – Mən uşaq əmizdirirəm. Evi də yığıdırmaq lazımdır, hələ dörd nəfər üçün yemək də hazırlamalıyam.

Vinsent səhər saat beşdə durur və bütün ev işlərini görürdü ki, Xristina onunla məşğul ola bilsin.

– Mən nə vaxtdan sənin modelçinəm, – deyər, bir dəfə Xristina hid-dətləndi. – Mən sənin arvadınam.

– Sən, şəkil çəkməkdə mənə kömək etməlisən! Mən hər gün model kirayə edə bilmərəm. İndi sənənin burda olmağına bəis səbəblərdən biri də budur.

Xristina Vinsentlə tanış olduqları ilk vaxtlarda onun az eşitmədiyi biabırçı söyüşlər yağdırdı.

– Demək, buna görə mənə saxlayırsan! Mənim sayəmdə pul qənaət edərsən! Mən sənənin üçün yaramaz qulluqçudan başqa bir şey deyiləm. Sənənin üçün pozada durmasam mənə evdən qovarsan.

Vinsent bir qədər fikirləşdi və dedi:

– Sənənin anan bu cür kökləyib. Özün heç vaxt belə fikirləşməirdin.

– Əgər özüm də belə fikirləşirdimse, onda necə? Bu ki, əsl həqiqətdir, yoxsa buna da inanmırsan?

– Sən, sən bir də ora getməyəcəksən.

– Bu nə deməkdir? Səncə, mən anamı atmalıyam?

– Bu adamlar bizim bütün həyatımızı korlayırlar. Sən yenə onlar kimi olacaqsan. Bəs bizim toyumuz?

– Evdə yeməyə bir şey tapmayanda, mənə özün ora göndərmirsən? Çox pul qazan, mən də ora getməyim.

Nəhayət, Vinsent onu pozada durmağa nə qədər dilə tutdusa bir şey çıxmadı. Xristina bir il əvvəl aradan qaldırılması çox böyük zəhmət tələb edən bütün məhvləri təkrar edirdi. Bəzən Vinsent şübhələnirdi ki, Xristina bilə-bilə, qəsdən bacarıqsız hərəkətlər edir, ona görə ki, Vinsent ondan əl çəksin, onu rahat buraxsın. O, doğrudan da Xristina ilə işi dayandıрмаğa məcbur oldu. İndi daha tez-tez modelçi tutmaq lazım gəlirdi. Ailə isə elə hallar olurdu ki, bir santim çörək puluna möhtac qalırdı, belə vaxtlarda Xristina anasıgildə daha çox vaxt keçirirdi. Hər dəfə Sən oradan qayıdıb gələndə Vinsent onun xasiyyətində, münasibətində güclə sezilən dəyişikliklər görürdü. Bu çox çıxılmaz vəziyyət idi: əgər bütün pulları evə xərcləsə, onda Xristina anasının təsiri altından çıxar, Vinsent də onunla yaxşı yola gedər. Ancaq o zaman, gerek o, öz işini birdəfəlik atsın. Yox, Vinsent Xristinanın həyatını ona görə xilas etməmişdi ki, özünün axırına çıxsın? Əgər Xristina ayda bir neçə dəfə anasıgildə getməsə, onda uşaqlar korluq çəkəcək, hərgah ora getsə, bu da axırda onların ailəsini dağıdacaq. Görəsən, bir çıxış yolu varmı?

Xəstə, hamilə Xristina, xəstəxanadakı Xristina, doğuşdan sonra sağalan Xristina, səfil, ümidini itirmiş, mənhus ölümün kənarında dayanan, bir kəlmə xoş söz üçün cüzi, bir köməyə görə qəlbinin lap dərinli-

yinə kimi minnətdar olan, yer üzünün bütün acısını dadan və heç olmazsa birçə dəqiqə azad nəfəs almaqdan ötrü hər şeyə hazır olan, özünə, başqalarına ən ehtirash, ən cəsarətli vədlər verməyə qadir olan bir qadın idi. Yaxşı yeməkdən, müalicədən sağalmış, qayğılı qulluq edilməkdən kökəlmiş Xristina bambaşqa Xristina idi. O, çəkdiyi əzabları unutmuşdu, onun yaxşı arvad, yaxşı ana olmaq qətiyyəti zəifləyirdi, əvvəlki baxışları, adətləri yavaş-yavaş yenidən onu öz tərəfinə çəkirdi. On dörd il o istədiyi kimi yaşamış, sərxoşluq etmiş, siqar çəkmir, söyüşlər yağdırmış, kobud, qəddar kişilər arasında yaşamışdı. İndi o sağaldığı vaxtda, bu pozğun on dörd il məhəbbət və diqqətlə isinmiş bir ilə üstün gəlirdi. Onda gizli dəyişikliklər baş verirdi. İlk vaxtlarda Vinsent bunu anlamadı, sonra yavaş-yavaş o nə baş verdiyini dərk etdi.

Elə bu vaxtlar, təzə ildən az keçmiş, Vinsent qardaşından maraqlı bir məktub aldı. Teo Parisdə, küçədə tamamilə kimsəsiz, xəstə, düşkün bir qadına rast gəlmişdi. Qadının ayaqları ağrıdığından işləyə bilmirdi. O özünü öldürmək astanasında idi. Vinsentin örnəyi Teoya təsir etmiş, onun yolu ilə getmişdi. Teo bu qadını öz köhnə dostlarının evinə yerləşdirmişdi. Ona həkim çağırtdırılmış, onun təminatı üçün bütün xərcləri ödəmişdi, məktublarında Teo onu öz xəstəsi adlandırır.

“Mən öz xəstəmlə evlənmə bilərəmmi, Vinsent? Bu onun üçün ən yaxşı şey olarmı? Mən bu kabini rəsmiləşdirməliyimmə? O qadın çox əzab çəkir, o bədbəxt, sevdiyi yeganə adam onu atıb. Onu necə xilas edim?”

Vinsent çox mütəəssir olmuşdu, Teoya çox səmimi bir məktub yazdı. Amma Xristina ilə onun işi getdikcə çətinləşirdi. Ailə yalnız çörək və qəhvə ilə dolananda Xristina deyirdi. O tələb edirdi ki, Vinsent modelə pul xərcləməsin, pulun hamısını, son santimə qədər evə versin. Təzə paltar almağa imkan olmaya-olmaya o, nimsə paltarları da qorumurdu. Paltar bütün yağ ləkələri ilə bulanmışdı və çirkində idi. O, Vinsentin pal-paltarlarını daha yamamırdı. Bir gün Vinsentin ya özünün qaçağına, ya da onu qovacağına inandırان anasının təsiri altına düşmüşdü. Madam ki, Xristina ilə daimi, birgə həyat qeyri-mümkün olmuşdu, onunla müvəqqəti yaşamağın nə mənası vardı?

O, Teoya öz xəstəsiylə evlənməyi məsləhət görə bilərdimi? Belə qadınların xilasını üçün rəsmi kobin ən yaxşı yol ola bilərdimi? Məgər başı üstə damı olmaq, sağlamlığı bərpa edən tox qarın, xeyirxah münasibət – bütün bunlar yenidən həyat eşqini qaytarmaq üçün, vacib şeylərdimi?

“Dayan! – o, qardaşını sağındırdı, – onun üçün əlindən gələni et, bu, alicənablıqdır! Ancaq onunla evlənmək heç nəyə kömək etməyəcək. Aranızda qarşılıqlı məhəbbət olsa, kəbin də olacaq. Lakin əvvəlcədən götür–qoy et, fikirleş, sən onu xilas etməyə qadirsənmi?”

Teo ona ayda üç dəfə əlli frank göndərirdi. İndi, Xristina evdarlıqla məşğul olmadığı bir vaxtda, pullar əvvəlkindən daha tez xərclənirdi, Vinsent hər yerdə acgözlüklə modelçi axtarırdı, böyük şəkil çəkmək üçün daha çox etüdlər toplamaq istəyirdi. O, rəsmə deyil, ev ehtiyaclarına xərclədiyi hər franka heyfsilənirdi. Xristina isə ev xərclərindən ayıraraq rəsmlərə sərf olunan hər frank üçün ağlayıb–sızlayırdı. Bu ölüm–dirim mübarizəsi idi. Ayda yüz əlli frank Vinsentin özünün mənzilinə, iş materiallarına və yeməyinə güclə çatırdı, – bu pullarla dörd adamı yola vermək özünü qoçaqlıq sayılırdı, lakin ağlasığmaz idi. Yavaş–yavaş Vinsent ev sahibindən, pinəçidən, baqqaldan, çörəkçidən, rəng satandan borc almağa başladı. Üstəlik Teonun da bazarı kasadlaşdı. Vinsent məktublarında ağlayıb–sızlayırdı. “Bacarsan, xahiş edirəm, pulu iyirmisindən bir az tez göndər, gecikdirmə. Mənim cəmi iki vərəq kağızım və axırıncı rəngli karandaş qımtılarım qalıb. Modelə və yeməyə xərcləməyə bir frankım da qalmayıb”. Belə məktubları o, Teoya ayda üç dəfə yazırdı; hər növbəti əlli frank gələndə, Vinsent o dəqiqə pulları öz borclarına paylayır və yenə sonrakı on günə bir qəpiyi qalmırdı.

Teonun “xəstəsi”nin cərrahiyyə əməliyyatına ehtiyacı vardı. Ayağındakı şişi kəsmək gərəkdir. Teo onu yaxşı bir xəstəxanada yerləşdirdi. Bundan əlavə, o, Nyuenenə də pul göndərməli idi, oradakı məhəllə kilsəsi balaca olduğundan Teodor çox çətinliklə dolanırdı. Teo özünü, öz “xəstəsini”, Vinsenti, Xristinanı, Germanı, Antonu saxlayırdı və Nyuenendə valideynlərinə kömək edirdi. Maaşından bir santim də artıq qalmırdı və o, Vinsentə yüz əlli frankdan artıq heç cür göndərə bilmirdi.

Budur, martın əvvəlində elə bir gün gəlib çatdı ki, Vinsent vur–tut birçə frankı qaldı – cırıq, çirklə kağız pulu satıcılar götürməkdən boyun qaçırdılar. Evdə bir qırıq yemək qalmamışdı. Teodan isə doqquz gündən tez pul almağa ümidi yox idi. Vinsent, Xristinanı uzun müddətə anasıgilə göndərməyə qorxurdu.

– Sin, – o dedi, – uşaqları acından öldürmək olmaz. Teodan pul alanadək, yaxşısı budur, uşaqları anasıgilə apar.

Eyni məsələ barəsində fikirleşən Vinsentlə Xristina ucadan danışmağa cürət etməyib bir–birinin üzünə baxdılar.

– Hə, – Sin dedi. – Çox güman belə lazım gələcək.

Baqqal Vinsentdən cırıq frankı almağa razılaşdı, ona qara çörəyin qırağını və bir az qəhvə verdi. Vinsent modelçini borcla tuturdu. Onun əsəbləri lap gerilmişdi. İş ağır, çox gərgin gedirdi. Aclıqdan sınıxıb zəifləmişdi. Bir tikə çörəkdən ötrü çəkdiyi tükənmez qayğılar onu tənə gətirmişdi. O işləməyə bilmirdi, lakin hər dəfə karandaşı əlinə alanda, belə bir qənaətə gəlirdi ki, getdikcə daha pis çəkir.

Düz doqquz gündən sonra Teodan əlli frankla birlikdə məktub gəldi. Onun “xəstəsi” yarğıdan sonra özünə gəlmişdi və Teo onu xüsusən evdə yerləşdirmişdi. Pul çətinliyi artıq onu da əldən salmışdı və o tamamilə ruhdan düşmüşdü. O yazırdı: “Qorxuram, gələcəkdə sənə bir şey vəd edə bilməyim”.

Bu cümlə az qaldı Vinsentin ağlını başından çıxartsın. Teo bununla nə demək istəyirdimi ki, daha Vinsentə pul göndərə bilməyəcək? Öz–özülüyündə bu o qədər də dəhşətli deyildi. Bəlkə də qardaşı ona işarə edərək demək istəyirdi ki, hər gün Teoya göndərdiyi qaralamalar yəqin onu inandırır ki, Vinsent istedadsızdır və gələcəkdə heç bir şeyə ümid edə bilməz.

Axşamlar o, gözlərini yummadan uzanır, hey bu barədə fikirləşirdi. O, Teoya uzun–uzadı məktublar yazır, yalvara–yalvara xahiş edirdi ki, bu vəziyyətdən çıxış yolu tapmaqda və özünə dolanışığ üçün pul əldə etmək yolunu tapmaqda ona kömək etsin. Çıxış yolu yox idi.

14

Xristinanın dalınca gəldikdə, Vinsent onu anasının, qardaşının, onun məşuqəsinin və yad bir kişinin arasında gördü. Xristina siqar çəkir, cin içirdi. Görünür, o, Sxenvenqə qayıtmaq fikrində deyildi.

Anasının yanında keçirdiyi doqquz gün ərzində o, köhnə vərdislərinə, keçmiş məhvedici həyatına qayıtmışdı.

– Əcəb eləyirəm, lap siqar da çəkirəm! – o qışqırdı. – Mənə qadağan etməyə sənə heç bir ixtiyarın yoxdur, siqarlar sənə puluna alınmayıb. Xəstəxanada doktor mənə dedi ki, nə qədər istəsən cin də içə bilərəm, pive də.

– Düzdür, dərman kimi... iştaha üçün. Xristina xırıltılı səslə qəh–qəhə çəkdi.

– Dərman! Eh, səni...

O, tanış olduqları gündən bəri Xristinadan belə sözlər eşitməmişdi. Vinsentin daxilində hər şey alt-üst oldu. O, bərk qəzəbləndi. Xristina heç nədən ondan geri qalmırdı.

– Sən mənim bərdə fikirləşməyi də unutmusan! – o qışqırdı.
– Sən hətta mənə bir tikə çörək vermirsən! Nə üçün bu qədər az pul qazanırsan? Səni görüm lənətə gələsən, necə kişisən?

Günlər keçir, sərt qış yavaş-yavaş öz yerini ilk bahara verirdi. Vinsentin işləri isə getdikcə pisləşirdi. O, borcun əlindən başını itirmişdi. Artıq, o, yarıac yaşamaqdan mədə ağrısı tapmışdı. O indi bir qırıntını da ağrısız uda bilmirdi. Sonra dişləri də ağrıdı. Gecələr də yata bilmədi. Bir tərəfdən də sağ qulağı sancmağa başladı və Vinsent səhərdən axşamədək ilan kimi qıvrıldı.

Xristinanın anası tez-tez Vinsentgilə gəlir, burada qızı ilə birlikdə içir və siqar çəkirdi. Bu qadın artıq Vinsentin Xristina ilə kəbin kəsdirməsini xoşbəxtlik hesab etmirdi. Bir dəfə Vinsent evlərinə gələndə Xristinanın qardaşının sivişib aradan çıxdığını gördü.

– O niyə gəlmişdi? – Vinsent soruşdu. – O səndən nə istəyirdi?
– Onlar deyirlər ki, sən məni evdən qovmağa hazırlayırsan.
– Özün çox gözəl bilirsən ki, Sin, mən bunu heç vaxt etmərəm. Əlbəttə, sən özün burda nə qədər qalmaq istəyirsənsə, qal.
– Anam tələb edir ki, mən gedim. Deyir ki, yeməyə bir şey yoxdursa, burada qalmağımın nə mənası?
– Hara gedəcəksən axı?
– Məlum məsələdir ki, evimizə.
– Uşaqları da ora aparacaqsan?
– Burada ac qalmaqdansa, ora yaxşıdır. Mən işləyib özümü saxlaya bilərəm.

– Bəs sən nə edəcəksən?
– Bir şey tapılar...
– Yenə günümüzə işləyəcəksən? Yoxsa paltar yuyacaqsan?
– Bilmirəm... Bəlkə də...
O gördü ki, Xristina yalan danışır.
– Hə, bildim, onlar səni nəyə sövq edirlər?
– Neyləmək olar, bu o qədər də pis deyil... hər halda həmişə pul var!
– Qulaq as, Sin, əgər ananın yanına getsən, məhv olarsan. Axı o səni yenə də küçələrə salacaq. Leydəndə doktorun dediklərini yadına sal. Keçmiş həyata qayıtsan, bu səni öldürər.
– Öldürməz, mən indi tamam sağalmışam.

– Sağalmısan, ona görə ki, adam kimi yaşamısan... Hər şeyi təzədən başlayan...

– Aman Allah, sən məni göndərməsən, kimdi təzədən başlayan?
Vinsent həsir kreslonun qırağında oturdu və əlini Xristinanın çiyinə qoydu. Qadının saçları dağıntıq idi.

– İnan mənə, Sin, səni heç vaxt atmaram. Nəyim var, hamısını mənimlə bölənədək sən burda yaşayacaqsan. Amma sən, anan və qardaşınla birdəfəlik əlaqəni üzməlisən. Onlar səni məhv edəcəklər! Söz ver ki, səadətə naminə, bir daha onlarla görüşməyəcəksən.

– Söz verirəm.
İki gündən sonra o, kasıblar yeməxanasında şəkil çəkirdi, evə qayıdanda gördü ki, Xristina emalatxanada yoxdur. Şam yeməyinə də heç nə yox idi. O, Xristinanın anasıgilə tapdı. Oturub cin içirdi.

– Mən sənə deyirəm, anamı çox istəyirəm, – onlar evə qayıdanda Xristina dedi. – Mən onun yanına nə vaxt getmək istəsəm, qadağan etməyəcəksən. Mən senin qulun deyiləm. Mən nə istəsəm, onu da edəcəyəm.

Əvvəllər olduğu kimi, onun yenə də üstünün çirki axırdı, pinti görünürdü. Vinsent onun başına ağıl qoymağa, hər şeyi aydınlaşdırmağa çalışırdısa, Xristina onu özündən uzaqlaşdırır, həmişə sözünü təkrar edirdi:

– Hə, mən çox yaxşı bilirəm, sən mənimlə yaşamaq istəmirsən.
Vinsent ona deyirdi ki, evi başlı-başına buraxmısan. Hər şey toztorpaq içindədir, səliphə-səhman pozulub, o da öz növbəsində dil-dil ötürdü:

– Yaxşı, qoy mən avara və tənbel olum. Mən həmişə belə olmuşam. Daha heç nə edə bilməzsən. Vinsent isə bu tənbelliyin axırda onu haraya çıxaraçağını başa salmaq istəyəndə o deyirdi:

– Bilirəm, mən məhvə məhkumam, bu doğrudur. Bax, bu dəqiqə özümü çaya ataram ha.

Xristinanın anası indi demək olar, hər gün emalatxanaya gəlir, Vinsenti çox sevib qiymətləndirdiyi bir şeydən, Xristina ilə bir yerdə tənha olmaq imkanından məhrum edirdi. Evdə elə bir qarınqarışıqlıq vardı ki, gəl görəsən. Naharı, yaxud şamı nə vaxt gəldi yeyirdilər. German paltarları cırıq və çirkli gəzirdi, dərs buraxırdı. Xristina çox az işləyir, lakin həddindən artıq siqar çəkir, cin içirdi. Vinsent bilmirdi ki, bu şeyləri almağa pul haradan tapırdı. Yay gəldi. Vinsent yenə də səhər tezdən evdən çıxır, bütün günü təmiz havada şəkil çəkirdi. Yenə

də müxtəlif rəng, fırça, kətan, çərçivə, molbert almaq üçün çoxlu pula ehtiyacı vardı. Teo məktublarında yazırdı ki, onun “xəstəsinin” vəziyyəti yaxşılaşıb, ancaq onunla münasibətini necə qurmağı yoluna qoya bilmir. İndi, bu qadın sağaldıqdan sonra onunla neyləsin?

Vinsent evində baş verən bütün hadisələrə göz yumur, inadla şəkil çəkməkdə davam edirdi. Başa düşürdü ki, artıq onun ailəsi dağılır, Xristina özü ilə birlikdə onu da uçuruma aparır. Vinsent fikrini işdə dağıtmağa çalışırdı. Hər səhər o yeni kətana başlayanda, özünü belə bir ümidlə sakitləşdirirdi ki, şəkil çox gözəl və kamil olacaq, dərhal da alacaqlar, o, bir rəssam kimi məşhurlaşacaq. Hər axşam da arzuladığı ustalıqdan onu uzun illərin ayırdığını dərk edərək, kədərli fikirlərlə evə qaıdırdı.

Onun yeganə təsəllisi Xristinanın uşağı Anton idi. Bu son dərəcə zirək, diribaş bir oğlan idi, gülə-gülə, ona verilən hər şeyi, vağ-vağ edə-edə yaxşı iştahla yeyirdi. O tez-tez Vinsentlə emalatxananın bir klüncündə, döşəmədə otururdu. O, Vinsentin necə şəkil çəkməyinə baxaraq gülümsünür, sonra sakitləşir, gözələrini divarlardan asılmış şəkillərə zilləyirdi. Oğlan möhkəm və sağlam böyüyürdü. Xristina oğlanın qayğısına nə qədər az qalırdısa, Vinsent uşağa bir o qədər çox bağlanırdı. O keçən qışda etdiyinin mənasını və bəraətini Antonda görürdü.

Veysenbrux bütün bu müddət ərzində ona birçə dəfə baş çəkmişdi. Vinsent ona hələ payızda çəkdiyi bir-iki qaralamanı göstərdi, özü də bu şəkillərin yarımçıq qaldığına təəccüb etdi.

– Kədərlənməyin, – Veysenbrux ona dedi. – Bir neçə ildən sonra siz erkən çəkdiyiniz bu şəkillərə baxacaq və başa düşəcəksiniz ki, onlarda səmimiyyət, rıqqət doğuracaq hisslər az deyil. İşləyin, işləyin, mənim oğlum, heç bir şey qarşısında dayanmayın...

Lakin tezliklə Vinsent düz üzünə endirilmiş ağır bir zərbədən işini dayandırmalı oldu. Hələ baharda Vinsent təsərrüfat dükanına lampanı düzəltməyə getmişdi. Dükançı ona zorla iki təzə nimçə büküb vermişdi.

– Axı mən bunları götürə bilmərəm, pulum yoxdur.

– Boş şeydir. Mən tələsmirəm. Götürün, olanda pulunu verərsiniz.

İki ay keçəndən sonra, emalatxananın qapısı bərk-bərk döyüldü.

Bu yoğunluğundan başı qımına girmiş çox zorba oğlan idi.

– Məni niyə belə dolayırırsınız? – o, qəzəblə qışqırdı. – Mal götürürsünüz, pulunu ödəmirsiniz, özünüzdən isə əliniz həmişə pulla oynayır.

– İndi qəpiyə güllə atıram, pul alan kimi ödəyəcəyəm.

– Yalançı! Siz elə indicə qonşuluğumdakı pinəçiyə pul vermisiniz.

– Mən işləyirəm, xahiş edirəm ki, mane olmayasınız, – Vinsent dedi.

İmkanım olan kimi, sizinlə də hesablaşacağam. Gedin, zəhmət olmazsa.

– Pulu alana qədər burada gözləyəcəyəm, verməseniz getdi yoxdur!

Vinsent fikirləşmədən dükançını qapıya tərəf itələdi.

– İtilin burdan! – o qışqırdı.

Dükançı da elə bunu gözləyirmiş. Vinsent ona toxunan kimi, dükançı onun üzünə bir yumruq ilişdirib divara söykədi. Sonra Vinsenti bir də vurdu, taqətdən saldı və bir kəlmə də demədən emalatxanadan çıxdı.

Xristina həmin gün anasıgildə idi. Döşəmədə oynayan Anton iməkləyə-iməkləyə Vinsentin yanına gəldi və ağlaya-ağlaya onun üzünü tumarladı. Bir neçə dəqiqədən sonra Vinsentin huşu özünə gəldi, sürünə-sürünə pilləyə tərəf getdi, güc-bəla ilə yuxarı çıxıb yatağına uzandı.

Vinsentin üzü yaralanmışdı. O, ağrı hiss etmirdi. Döşəməyə yıxılarda da zədələnməmişdi. Amma bu iki yumruq onda nəyi isə sındırmışdı, onu məhv etmişdi. O, bunu hiss edirdi.

Xristina gəldi, yuxarı qalxdı. Evdə nə yemək vardı, nə də pul. Xristina dəfələrlə təəccüblənmişdi ki, belə bir həyat keçirən Vinsent necə ayaq üstə dura bilir. İndi o, başını və əllərini bir tərəfə, ayaqlarını isə başqa tərəfə sallayıb çarpayının eninə uzanmışdı.

– Nə olub? – o soruşdu.

O, güc toplayıb qalxana və başını yastığın üstünə qoyanadək xeyli vaxt keçdi.

– Sin, mən Haaqadan getməliyəm.

– Neyləmək olar. Aydındır.

– Mən mütləq burdan getməliyəm. Harasa bir kəndə. Bəlkə də Drentə. Biz orada daha ucuz yaşayırıq.

– İstəyirsən, mən də səninlə gedim? Bu ki, dəhşətdir, bu Drent çox uzaq yerdədir. Sənin nə pulun var, nə də çörəyin, mən orada nə edəcəyəm?

– Bilmirəm, Sin. Dözməli olacaqsan.

– Sən isə özünü bütün yüz əlli frankını evə xərcləməyə söz verirsənmi? Onu rənglərə və modelə xərcləməyəcəksən ki?

– Bunu edə bilmərəm, Sin. Axı bu mənim üçün başlıca şeydir.

– Hə, ancaq sənin üçün!

– Məlum məsələdir ki, sənin üçün yox. Sən bunu başa düşə bilməzsən!

– Mən birtəhər özümə baxmalıyam, Vinsent. Mən yeməsəm, yaşaya bilmərəm.

– Mən isə şəkilsiz yaşaya bilmərəm.

– Neyləmək olar, pullar sənindir... sən də həll etməlisən... Mən hamısını başa düşürəm. Heç olmazsa səndə bir neçə santim varmı? Gəl Reyn vağzalının yanındakı kafeyə gedək.

Kafedən turş şərab iyi gəlirdi. Çox gec idi, amma lampaları yandırmamışdılar. Bir vaxt onların oturduğu həmin iki kiçik stol boş idi. Kristina Vinsenti oraya çəkdi. Onlar şərab sifariş etdilər. Kristina öz stəkanı ilə oynayırdı. Vinsent fikirləşirdi ki, iki il bundan əvvəl Sin beləcə stəkanla oynayarkən, onun yorğun zəhmətkeş əlləri Vinsenti necə də heyran etmişdi.

– Onlar deyirdilər ki, məni atacaqsan, – o sakitcə dedi. – Özüm də bunu bilirdim!

– Səni atmağa hazırlaşmıram, Sin.

– Hə, əlbəttə, buna atmaq deməzlər. Səndən yaxşılıqdan başqa heç nə görməmişəm.

– Mənimlə yaşamaq istəsən, səni özümə Drentə apararam.

O başını buladı.

– Yox, orada ikilikdə dolana bilmərik.

– Sən bunu başa düşürsən, Sin, düzdür? Mən varlı olsaydım, sənin üçün heç nə əsirgəməzdim. Amma səninlə işi seçməyə gəldikdə...

O, əli ilə Vinsentin əlini örtüdü, Vinsent onun əlinin cadar-cadar olduğunu hiss etdi.

– Yaxşı, qəm yemə. Mənim üçün əlindən gələni etmişən. Sadəcə olaraq vaxt çatıb... Vessalam.

– İstəyirsən, Sin, evlənək? Səni də özümə aparım, təki sən xoşbəxt olasan.

– Yox, mən anamla qalacağam. Hər kəsə özününkü. Hər şey öz yerini tutacaq; qardaşım öz qızları və mənim üçün tezə mənzil tutacaq.

Vinsent şərabı axırədək vurdu, dibindəki son damlalar acı dadırdı.

– Sin, sənə kömək etmək istəyirdim. Səni sevirdim və bütün sevincimi sənə verirdim. Bütün bunların müqabilində yalnız bir şey xahiş edirəm, bir şey.

– Nə? – Kristina laqeydliklə soruşdu.

– Bir daha küçələrə düşmə. Bu səni məhv edər! Antonun xətrinə, əvvəlki həyata qayıtma.

– Yenə bir stəkan şəraba pulun çatar?

– Çatar.

O, stəkanın, demək olar, yarısını bir nəfəsə içib dedi:

– Axı mən bilirəm ki, belə dolanmaq çətinidir, xüsusilə iki uşaqla. Mən küçələrdə öz istəyimə, həvəsimə görə veyllənmirəm, əlacsızlıqdan gedirəm.

– İşin olsa necə, söz verirsənmi bunu etməyəsən?

– Yaxşı, söz verirəm.

– Mən sənə pul göndərəcəyəm, Sin, hər ay uşaq üçün pul göndərəcəyəm. Mən istəyirəm, sən uşağı adam kimi böyüdəsən.

– Hər şey yaxşı olacaq... başqaları kimi o da itməz.

Vinsent Kristina ilə əlaqəsini kəsmək və kəndə getmək fikrini Teoya yazdı. Teo növbəti poçtla cavab göndərdi, – o, əlavə yüz frank pul göndərmişdi. “Dünən axşam mənim xəstəm yoxa çıxıb, – Teo yazırdı. – O tamamilə sağalmışdı, lakin biz heç cür ümumi dil tapa bilmədik. O hər şeyi özü ilə aparıb, mənə heç ünvanını da qoymayıb. Fikirleşirəm ki, belə olması yaxşıdır. İndi hər ikimiz azadlığa çıxdıq”.

Vinsent bütün mebeli Mansardaya daşdı. O hələ bir vaxt Haaqaya qayıtmağa ümid edirdi. Drentə getməyinə bir gün qalmış o, Nyuenendən məktub və bağlama aldı. Bağlamada anasından yağlı kağıza bükülmüş kəsmikli puding və tütün var idi.

“Sən kilsənin yanındakı qəbiristanda ağac xaçın şəklini çəkməyə nə vaxt gələcəksən?” – atası Vinsentdən soruşurdu.

Vinsent o dəqiqə hiss etdi ki, ev onu çəkir. O, xəstə idi. Olmazın aclıq çəkmişdi, əsəbləri gərginləşmişdi, yorğunluq onu ruhdan salmışdı. Bir neçə həftəliyə anasının yanına gedib səhhətini düzəldər və ruhlardı. O, Brabant peyzajları, qum təpələri, tarlalarda işləyən kəndlilər barədə düşünerkən aylardan bəri hiss etmədiyi rahatlıq və dinclik ona qayırdı.

Kristina iki uşağı ilə onu vağzala qədər ötürdü. Onlar platformada dayanmışdılar, bilmirdilər ki, nə desinlər. Qatar gəldi, Vinsent vaqona mindi. Körpəsini sinəsinə sıxan Kristina Germanın əlindən tutub dayanmışdı. Vinsent, qatar gur günəş şüalarına bələnmiş düzə çıxanadək onlardan gözlerini çəkmədi. Nəhayət, hisli, tüstülü platformada dayanan qadın görünməz oldu. Həmişəlik gözəndən itdi.

DÖRDÜNCÜ KİTAB

NYUENEN

1

Nyuenendə keşişin ikimərtəbə, ağappaq daşdan, bağlı-bağatlı evi vardı. Bağçada dümdüz cərgələrdə yaşıl kollar görünürdü, oradakı çiçək ləkləri, nohur, səliqə ilə budanmış üç cavan palıd ağacı bağçanın ya-raşığı artırır. Nyuenenin iki min altı yüz sakini olmasına baxmayaraq, onlardan yalnız yüz nəfəri protestant idi. Teodorun kilsəsi çox balaca idi; Çoxlu əhalisi və varlı olan Ettendən sonra Nyuenen onun üçün geriyyə addım idi. Əslində, Nyuenen balaca və sadə qəsəbə idi. Onun evləri mahal mərkəzi Eyndhovenə gedən geniş küçənin hər iki tərəfi boyu düzülmüşdü. Əhalinin çoxu – toxucularla kəndlilər, çölün düzünə səpələnmiş daxmalarda birtəhər yaşayırdılar. Bunlar Allahdan qorxan, əməksevər, əcdadlarının adət və ənənələri ilə yaşayan adamlar idi.

Müqəddəs evin dəhlizinə açılan qapının üstündə qara dəmirdən rə-qəmlər düzülmüşdü – 1764. Qapı düz küçəyə açılırdı, içəriyə girəndə evi iki hissəyə bölən böyük salona düşmək olurdu. Sol tərəfdə yemək otağı ilə mətbəxin arasında, ikinci mərtəbəyə, yataq otağına aparan kobud pillələr vardı. Vinsent qardaşı Korla birlikdə yuxarıda, qonaq otağının üstündə yaşayırdı. Səhərlər yuxudan ayılarkən atasının kilsə-sinin nazik mili üstündə doğmaqda olan güneşi, incə, əlvan rənglərə bo-yanmış nohurun səthini görürdü. Gün batanda bu rənglər səhərkinə nisbətən tündləşirdi. Vinsent pəncərənin qarşısında oturur və axşam-çağında boyaların ağır örtük kimi suyun üzərinə sərilməsinə, sonra da tədricən qaranlıqda eriyib yox olmasına tamaşa edirdi.

Vinsent öz valideynlərini sevirdi, valideynləri də onu sevirdilər. Hər üçü sükutla qərara aldılar ki, sülh və əmin-amanlıq şəraitində ya-şasınlar. Vinsent çox yeyir, çox yatır, bəzən çöldə dolanırdı. O, həvəs-lə danışır, şəkil çəkir, heç nə oxumurdu. Evdə hamı ona xüsusi nəza-kətlə yanaşırdı, o da evdəkilərə eyni münasibət bəsləyirdi. Bu, çox da

asanlıqla başa gəlmirdi; hamı ağızından çıxanı ölçüb-biçməli, daim özünə: “Ehtiyatlı olmaq lazımdır! Mən sazişi poza bilmərəm!” sözlə-rini xatırlatmalı olurdu.

Saziş Vinsent sağalana qədər davam etdi. O özü kimi fikirləşməyən adamlarla bir otaqda sakit otura bilmirdi. Bir dəfə atası dedi ki: “Hötenin “Faust”unu oxumaq istəyirəm. Bu kitabı möhtərəm Ten Kate tərcümə edib, ona görə də o həddindən artıq ədəbdən kənar ola bilməz” – Vinsentin nifrətdən az qaldı ürəyi bulansın. Vinsent buraya cə-misi iki həftəliyə dincəlməyə gəlmişdi, lakin o, Brabantı sevirdi, ona görə də burada bir qədər artıq qalmaq istəyirdi. O işləməyə hazırlaşır-dı, müdriklilik etmədən sadəcə, sakit təbiəti təsvir etmək, gördüyünü çəkmək istəyirdi. O indi birçə şey arzulayırdı: burada, bu ucqar yerdə ya-şamaq, kənd həyatını kətan parçalarda əks etdirmək. Mehriban Mille ata kimi, o, kəndlilərin arasında olmaq, onları başa düşmək, şəkillərini çəkmək istəyirdi. O, qəti əmin idi ki, şəhərə düşən və orada yaşamağa məcbur olan bəzi adamlar, kənd bərəsində solmaz xatirələr yaşadır, ömürlərinin axırına qədər çöllərin, sadə adamların xiffətini çəkirlər.

Çoxdan bəri onda belə bir həvəs oyanmışdı ki, o bir vaxt Brabanta qayıdacaq, həmişəlik burada qalacaq. Lakin o, valideynlərinin arzusunun əksinə çıxaraq Nyuenendə yaşaya bilməzdi.

– Astanada vurnuxmaqdan, dərhal qapının arxasında yox olmaq yaxşıdır, – o, atasına dedi. – Gəl, hər şeyi aydınlaşdırmaq.

– Vinsent, mən bunu ürəkdən istəyirəm. Mən görürəm ki, senin rəssamlığından əvvəl-axır bir şey çıxacaq, bu, məni sevindirir.

– Yaxşı. Onda düzünü de, biz əmin-amanlıq şəraitində yaşaya bilirikmi? Siz istəyirsinizmi mən burada qalım?

– Bəli, istəyirik.

– Nə qədər?

– Nə qədər istəyirsən, o qədər də qal. Bura sənin evindir. Sənin yerin buradadır, bizim aramızda olmalısən.

– Birdən küsdük?

– Heç nə, gerek bunu ürəyimizə salmamaq, çalışmaq sakit yaşayaq və bir-birimizə isnişək.

– Bəs emalatxana? Axı siz istəmirsiniz ki, evdə işləyim.

– Mən bu bərədə fikirləşmişəm. Sən bağdakı camaşırxanadan niyə istifadə etməyəsən? Oranı tamam götürə bilərsən. Orada sənə heç kəs dəyib dolaşmaz.

Camaşırxana mətbəxlə yanaşı yerləşmişdi, lakin onunla birləşmirdi. Camaşırxananın hündür kiçik pəncərəsi bağa açılırdı, döşəməsi torpaqdan idi, qış vaxtı həmişə rütubət olurdu.

– Biz orada böyük tonqal qalayırıq, Vinsent, hər şeyi yaxşıca qurduq. Sonra taxtadan döşəmə salırıq və orada rahat-rahat işləyər-sən. Hə, necədir, ürəyinə yatır?

Vinsent camaşırxanayı nəzərdən keçirdi. Bu çöllərdəki kəndli koma-larına çox oxşayan yoxsul bir bina idi. Ondan kənd rəssamı üçün eməlli-başlı emalatxana çıxıb bilərdi.

– Pəncərəsi kiçikdirsə, – Teodor dedi, – bir az ehtiyat pulum var, usta çağırmaq, bir qədər böyütsün.

– Yox, yox, elə belə də yaxşıdır. Modelçiyə burada başqa koma-larda olduğu qədər işıq düşər.

Köhnə deşik çəlləyi sürüyüb camaşırxanaya gətirdilər və içində tonqal qaladılar. Divarlar və tavan quruduqdan, torpaq döşəmə bərkilyən-dən sonra üstünə taxta döşədilər. Vinsent öz ensiz çarpayısını, stolunu, stulunu və molbertlərini buraya daşdı. O öz etüdlərini asdı, mətbəxə çıxan, əhənglə ağardılmış divarda isə böyük və kobud hərflərlə QOQ sö-zünü naxış etdi. İndi o, hollandiyalı Mille olmağa hazır idi.

2

Nyuenenin bütün əhalisi arasında Vinsenti daha çox toxucular ma-raqlandırır. Onlar gildən tikilmiş balaca, adətən damları iki hissəyə bölünüb samanla örtülmüş komalarda yaşayırdılar. Nazik işıq zolağı bu-raxan balaca pəncərəli bir otaqdan bir ailə qalırdı. Divarlarda, çarpa-yılar üçün hündürlüyü bir metrə çatan kvadrat taxçalar vardı; bundan əlavə, burada stol, bir neçə stul, torfla qalanan peç və qab-qacaq üçün kobud düzəldilmiş şkaflar olurdu. Döşəmə torpaqdan, kələ-kötür divarlar gildən idi. Ondan üç qat kiçik, həm də sallanmış çatıq tirlərinə görə çox alçaq olan otaqda dəzgah qoyulmuşdu.

Səhərdən axşamədək işləyən toxucu həftədə altmış qulac parça toxuya bilirdi. O toxuyub qurtaranadək arvadı onun üçün teşiyə iplik dolmalı idi. Altmış qulac parçaya toxucu dörd frank yarım alırdı. Öz işini möhtəkire gətirəndə, ona çox vaxt deyirdilər ki, növbəti sifariş o yalnız bir və ya iki həftədən sonra alacaq. Vinsent hiss etdi ki, buradək toxucular Borinajın kömürçixaranlarından kəskin sürətdə fərqlə-

nirlər; onlar özlərini sakit aparırlar və üsyankar ruhlu söhbətləri heç yerdə eşidilmir. Özlərinin ümitsiz mütilikləri ilə bu adamlar gəmilərdə İngiltərəyə göndirilən yabı arabalarını və ya qoyunları xatırladırdılar.

Vinsent onlarla tez dostlaşdı. Kartof, qəhvə, bezən də bir parça qaxac olunmuş donuz əti ala bilmək üçün ancaq işə qatlaşan, sadə ürəkli bu adamlar onun xoşuna gəlirdilər. Vinsent onların dəzgah ar-xasında şəklini çəkəndə onlar etiraz etmirdilər, o buraya gələndə həmişə uşaqlar üçün şirniyyat, qoca babalar üçün tütün gətirirdi.

Bir dəfə Vinsent yaşıl-qəhvəyi rəngə çalan palıd ağacından qayrılmış, üzərində 1730-cu il tarixi oyulmuş köhnə dəzgah gördü. Dəzgahın yanında, yaşıl çəmənlik görünən pəncərənin qabağında uşaq stulu qoyulmuşdu. Onun üstündə oturan uşaq, bütün günü sehlənmiş kimi, dəzgahda fasiləsiz işləyən məkikdən gözlərini çəkmirdi. Torpaq döşəməsi olan otaq səliqəsiz idi, lakin Vinsent orada nə işə qiyamsız bir rahatlıq və gözəllik görüb, bunları öz tablolarında verməyə çalışırdı.

O, səhər tezdən durur, bütün vaxtını gah çöldə, gah da kəndlilərin, toxucuların komalarında keçirirdi. Onlarla birlikdə özünü evdəki kimi hiss edirdi. Axı bu qədər gecələri kömürçixaranlarla, torf mədonləri-nin fəhlələri ilə, yerqazanlarla ocaq başında əbəs yerə oturmamışdı. Günün hansı vaxtı olursa olsun, həmişə kəndli həyatını izləyirdi, o bu həyata indi elə aludə olmuşdu ki, demək olar, başqa heç bir şey barə-sində fikirləşmirdi. O özünün bütün varlığı ilə *ce qui ne passe pas dans ce qui passe*¹-ni dərk etməyə çalışırdı.

Onda yenə də adamların şəklini çəkmək ehtirası baş qaldırılmışdı, lakin bununla bərabər, onda başqa bir ehtiras da oyanmışdı: kolorit. Yetişən zəmilər tünd qızılı, qırmızımtıl və qızılı tunc rəngində idi, sə-manın solğun kobaltı ilə təzadda bu rənglər, xüsusilə dərin və parlaq görünürdü. Uzaqda – sadə, qüvvətli, günəşdən yanıb qaralmış əlləri və üzləri tunca çalan, toz-torpaq içində tünd sürməyi rəngə kobud paltar geymiş və qısa saçlarını gözlədən qara şlyapalı qadınlar görünürdü.

O, çiyində molbert, qolтуğunda tamamlamadığı tablolar yırtıla-nı-yırtılana yolla addımlayanda, bütün pəncərələrdə pərdələr yün-gülçə qalxır, ürəkək və hər şeylə maraqlanan qadın gözləri ona zillə-nirdi. O indi inanmışdı ki, “astanada vurnuxmaqansa, qapının dalında yox olmaq yaxşıdır”, zərbi-məsəli onun valideynləri ilə münasibətlərinə tətbiq edilə bilməz. Ailə rahatlığının qapıları onun üzünə örtülməmişdi,

¹ Keçicidə əbədi (frans.)

lakin taybatay da açıq deyildi. Bacısı Yelizavetanın onu görməyə gözü yox idi: qorxurdu ki, Vinsentin yöndəmsiz qəribəlikləri onu Nyuenəndə ərə getmək imkanından məhrum etsin. Vilemina onu sevir, eyni zamanda ürəksızan hesab edirdi. Yalnız son vaxtlar o, kiçik qardaşı Korla dostlaşmışdı.

Vinsent ümumi stol arxasında nahar etmirdi, harda isə bir küncdə boşqabı dizinin üstündə tutaraq, növbəti etüdünü qarşısındakı stulun üstünə qoyur, öz işini diqqətlə nəzərdən keçirir, heç bir qüsuru, heç bir səhvi özünə bağışlaya bilmirdi. Valideynləri ilə danışmırdı. Onlar da Vinsentə nadir hallarda müraciət edirdilər. Az yeyirdi, çünki özünü korlamaq istəmirdi. Hər dəfə stol arxasında Vinsentin xoşladığı yazıçılardan biri barədə mübahisə başlayanda, o, söhbətə bir-iki söz əlavə edirdi. Ümumiyyətlə, o inanmışdı ki, valideynləri ilə nə qədər az danışsa, hamı üçün bir o qədər yaxşı olar.

3

O, demək olar, düz bir aydı ki, çöldə şəkil çəkirdi, birdən kiminsə daimi onu izlədiyini hiss etdi. O bilirdi ki, Nyuenenin sakinləri ona heyrət edirlər, kendlilər kərkiyə söykənərək bəzən ona şübhə ilə də baxırdılar. İndi, bu, nə isə başqa şey idi. Onda belə hiss əmələ gəlmişdi ki, nəinki onu izləyirdilər, hətta addım-addım dalınca gezlirlər. İlk günlər bu qarabasmadan canını qurtarmağa çalışırdı, amma kiminsə gözələrinin daim onun arxasınca dikilməsi hissi onu rahat buraxmırdı. Dəfələrlə o, çölü, ətrafı diqqətlə nəzərdən keçirmiş, amma heç nə görməmişdi. Bir dəfə o, kəskin sürətdə döndü və ona elə gəldi ki, ağacın arxasında ağ yubka görüldü. O biri dəfə, toxucunun komasından çıxanda kiminsə kənara sıçradığını və yolla qaçdığını gördü. Bir hadisə də belə olmuşdu: meşədə işləyərkən Vinsent bir dəqiqəliyə molbertindən aralanıb nohurdan su içməyə getmişdi. Qayıdarkən, o, nəm kətanın üstündə kiminsə barmaq izlərini görmürdü.

Bu qadının kim olduğunu o yalnız iki həftədən sonra öyrənə bildi. O, kərki ilə boş yerləri yumşaldan kişilərin fiqurlarını çəkirdi; yaxınlıqda köhnə, atılmış qırıq furqonun arxasında gizlənmişdi. Vinsent yağlı boya ilə çəkdiyi şəkilləri və molberti yığışdırdı və özünü elə göstərdi ki, guya evə gedir. Qadın ondan qabağa qaçdı. Vinsent şübhə doğurmadan onun ardınca gedirdi və qadının keşişin evinə qonşu olan evə döndüyünü gördü.

– Ana, bizdən solda kim yaşayır? – axşam hamı şam yeməyinə oturanda soruşdu.

– Begemann ailəsi.

– Onlar kimdir ki?

– Biz onları, demək olar, tanımırıq. Beş qız, bir anadır. Ataları, görünür, çoxdan ölüb.

– Onlar necə adandırlar?

– Demək çətindir, onlar elə sirr saxlayırlar ki.

– Katolikdirlər?

– Yox, protestantdırlar. Ataları keşiş olub.

– Onlardan heç ərə getməyeni var?

– Əlbəttə! Onların heç biri ərə getməyib, nəyə görə soruşursan?

– Sadəcə maraqlıdır. Bəs bu ailəni kim dolandırır?

– Heç kim. Onlar, görünür, varlıdırlar.

– O qızların adlarını sən yaqın ki, bilmirsən?

Anası sınaçı nəzərlərlə ona baxdı.

– Yox, bilmirəm.

Səhəri o, çölə həmin yerə yollandı. O, yetişmiş taxıl zəmilərinin içərisində və fisdıq çəpərlərinin solmuş yarpaqları arasında kendlilərin göy fiqurlarını çəkmək istəyirdi. Kendlilər evdə toxunmuş cod kətan-dan üst köynəyi geyirdilər, parçanın yeri qara, argacı isə göyə çalırdı, bir növ qaramtıl-göy damalı şəkil alınırdı. Üst köynəkləri günəşdən və küləkdən solub bozaranda, bədənin öz rəngini çox gözəl nəzərə çarpıran sakit, incə çalar yaradırdı.

Günortaya yaxın o hiss etdi ki, qadın yenə də haradasa onun arxa tərəfində gizlənib. Gözünün ucu ilə baxanda, köhnə furqonun yanında, bu adamın gözə çarpıb tez yox olan paltarını gördü.

– Etüd yarımçıq qalsa belə, bu gün onu tutacağam. – Vinsent dodaqaltı dedi.

O, gördüklerini, təəssüratını tükənməz bir arzu ilə dərhal kətan üzərinə köçürməyə daha çox adət edirdi. Köhnə holland şəkillərində onu hər şeydən əvvəl o təəccübləndirirdi ki, bu şəkillər cəld, çevik çəkilmişdilər, böyük sənətkarlar predmeti fırçanın bircə hərəkəti ilə çəkir və bir daha ona qəti toxunmurdular. Onlar ilk təəssüratın tərəvətini itirməmək və fikrin doğurduğu əhval-ruhiyyəni saxlamaq üçün son dərəcə cəld işləyirdilər.

İşin qızğın çağında Vinsent qadını unutdu. Yarım saatdan sonra təsadüfən kənara baxanda gördü ki, qadın ağacın dalından çıxdı və

furqonun qabağında dayandı. Vinsent qadına tərəf atılıb onu tutmaq və niyə həmişə onu təqib etdiyinə cavab almaq istəyirdi, amma işdən ayrılı bilmirdi. Bir qədər keçdikdən sonra, başını qaldırıb baxdı və təəccübləndi ki, qadın hələ də furqonun yanında dayanaraq gözlerini ona zilləmişdi. Qadın ilk dəfə idi ki, gizlənməmiş və daldalandığı yerdən üzə çıxmışdı. Vinsent həyəcanla işləyirdi. O, nə qədər səylə çəkirdisə, qadın ona bir o qədər çox yaxınlaşırdı. O öz tablosu üzərində nə qədər coşğunluqla işləyir, xəyala dalırdısa, arxadan sancılmış baxışlar onu bir o qədər şiddətlə yandırır. Vinsent işığa uyğunlaşmaq üçün molberti azca yana çevirərək gördü ki, qadın onunla furqon arasındakı yolun ortasında quruyub qalmışdı. O sanki hipnoz edilmişdi və yuxuda yeriyirdi. Dala dönməyə cəhd göstərərək, hərdən dayanır, getdikcə addım-addım yaxınlaşırdı, lakin hansı dəfə dəfə qüvvəyə tabe olaraq o irəliləyirdi. Vinsent hiss etdi ki, qadın lap onun kürəyinin arxasındadır. O, çevik və iti bir hərəkətlə döndü və düz onun gözlerinin içinə baxdı. Qadının üzündən qorxu və utancaqlıq oxunurdu, elə bil onu öhdəsindən gələ bilmədiyi hisslər qanadlandırmışdı. O, Vinsentə deyil, tabloya baxırdı. Vinsent onun nə vaxt danışacağını gözləyirdi. Qadın susurdu. Vinsent öz işinə tərəf çevrildi və bir neçə yaxımla tablону tamamladı. Qadın tərpenmirdi. Vinsent qadının paltarının onun gödəkçəsinə necə toxunduğunu hiss edirdi.

Axşam düşürdü. Qadın da uzun müddət idi ki, çölün düzündə dayanıb durmuşdu. Vinsent yorulsa da, yaradıcılıq ehtirası onun bütün varlığına hakim kəsilmişdi. Birdən Vinsent yerindən sıçrayıb qadına tərəf döndü.

Qadının dodaqları qıpıquru qurumuşdu. O, dili ilə əvvəlcə üst dodağını, sonra alt dodağını yaladı. Amma tüpürçəyi də dərhal qurudu, ağzını sanki alov yandırır. Qadın əlini boğazına apardı. Elə bil, nəfəsi tıncıxırdı. Qadın danışmaq istəyirdi, amma bacarmırdı.

– Mən Vinsent Van Qoqam, sizin qonşunuz, – o dedi. – Bu ad sizə yəqin elə belə məlumdur.

– Bəli, – o güclə eşidiləcək tərzdə pıçıldadı.

– Siz Begemann bacılarındansınız? Hansısınız?

Qadın sənədlədi, Vinsent onun əlindən tutdu, amma tez düzəlib özünü ayaq üstə saxladı. O yenə də dodaqlarını qurumuş dili ilə yaladı və ağzını açmağa, bir neçə dəfə danışmaq istədi. Nəhayət, dedi:

– Marqo.

– Siz niyə məni izləyirsiniz, Marqo Begemann? Bunu neçə dəfədir hiss edirəm.

O, var gücü ilə qışqırdı, qıç olmuş halda Vinsentin əlindən yapışdı və huşunu itirib yerə yıxıldı. Vinsent dizi üstə çökdü, əlini onun başının altına qoydu və saçlarını alnından dala atdı. Qızaran axşam günəşi çöllərin arxasından baxırdı, yorğun kəndlilər ağır-ağır evə qayıdırırlar. Vinsentlə Marqo tək idi. Vinsent diqqətlə ona baxdı. Qadın gözəl deyildi. Onun yaşı yəqin ki, otuzu çoxdan keçmişdi. Ağzının sol küncü kobud və qalın idi, sağ küncündən isə, demək olar ki, düz yanaq sümüyünədək nazik xətt keçirdi. Gözlerinin altında üstü xırda çillərlə örtülmüş göy dairələr vardı. Sifətinin bəzi yerlərində narın qırıqlar oynayırdı. Vinsentin su qabında azca su qalmışdı. Fırçalarını sildiği əski parçası ilə o, qızın üzünü islatdı. Qız tez gözlerini açıb Vinsentə baxdı. Gözlər onun xoşuna gəldi, – tünd-qonur, incə, əsrarlı gözlər. Əlinə su töküüb yaş barmaqlarını qızın üzündə gəzdirdi, Vinsentin barmaqları toxunan kimi, o diksindi.

– Yaxşılaşdınız mı, Marqo? – o soruşdu.

Qız daha bir saniyə uzanıb Vinsentin yaşımıl-göy, mehriban, nüfuzedici və ağıllı gözlərinə baxdı. Sonra vücudunun lap dərinliyindən gələn şiddətli hıçqırıqlarla onun boynunu qucaqladı və üzünü onun saqqalı arasında gizlətdi.

4

Ertəsi gün onlar şərtləşdikləri yerdə, kənddən kənarında görüşdülər. Marqo aşağıdan kəsiyi olan gözəl ağ batist paltar geymişdi, əlində həsir şlyapa tutmuşdu. O, həyəcan keçirsə də, özünü bir gün əvvəlkindən xeyli tox tutmuşdu. O gələndə Vinsent palitranı bir qırağa qoydu. Marqoda Keyin incə gözəlliyinin heç izi də yox idi, amma Kristina ilə müqayisədə çox cazibədar qadın idi.

Vinsent nə edəcəyini bilmədən stuldan durdu. Qadın paltarları onun zövqünə deyildi, o, qadında yubka və jaketi çox xoşlayırdı. O dövrün ləyaqətli sayılan holland qadınlarını çəkməyi xoşlamırdı – onlar bir o qədər də qəşəng deyildilər. Vinsent qulluqçulara üstünlük verirdi: çox zaman onlar əsl şarden tipli qadınlar olurdu. Marqo ayaqlarının ucunda qalxıb onu öpdü, sadəcə, adicə, sanki onlar çoxdan bir-biri ilə aşiq-məşuq idilər; sonra o, birdən bütün bədəni ilə Vinsentə sıxıldı və titrəməyə başladı. Vinsent gödəkçəsini torpağın üstünə sərdi, özü də stula oturdu. Marqo onun ayaqlarına qısıldı və Vinsentin hələ heç vaxt qadınların gözələrində görmədiyi bir ifadə ilə ona baxdı.

– Vinsent, – qız təkçə onun adının necə gözəl səslənməsini eşitmək ləzzəti naminə dedi.

– Hə, Marqo?

O bilmirdi ki, nə desin, özünü necə aparsın.

– Dünən sən, yeqin, mənim barəmdə pis fikirleşirdin?

– Pis? Yox. Nəyə görə belə deyirsən?

– Mənə inanmaya bilərsən, Vinsent, amma dünən seni öpərkən ömrümdə ilk dəfə idi ki, kişi öpürdüm.

– Doğrudanmı? Məgər sən heç vaxt sevməmişən?

– Yox.

– Təəssüf.

– Doğrudan? – o susdu. – Bəs sən necə, başqa qadınları sevmisən, yeqin sevmisən, hə?

– Sevmişəm.

– Çoxunu?

– Yox... Yalnız üçünü.

– Bəs onlar necə, səni sevirdilər?

– Yox, Marqo, sevməmişlər.

– Heç inanmaq olmur.

– Mənimki sevgidə heç vaxt gətirməyib.

Marqo Vinsentə yaxın oturdu və əlini onun dizinə qoydu. O biri əlini yüngülcə Vinsentin üzündə gəzdirdi, onun iri burnuna, yarı açıq, ətli dodaqlarına, möhkəm, girdə çənəsinə toxundu. Yənə də qızın bədənindən yüngül bir titrətmə keçdi, qız cəld barmaqlarını çəkdi.

– Sən necə də güclüsen, – o astadan dedi. – Səndə hər şey qüvvətlidir, əllərin də, yanaq sümüklərin də, boynun da. Mən bu vaxta qədər sənə kimi kişi görməmişəm.

Vinsent kobudcasına onun üzünü ovucları arasına aldı. Qızda coşan ehtiras və həyəcan ona da sirayət etmişdi.

– Mən heç olmasa bir az sənə xoşuna gəlirəmmi? – Qızın səsi çox həyəcanlı idi.

– Hə.

– Sən mənə öpərsənmi?

Vinsent qızı öpdü.

– Xahiş edirəm, mənə barəmdə pis fikirleşmə, Vinsent. Özümə bacara bilmirəm. Görürsənmi, sənə vurulmuşam. Özümü saxlaya bilmirəm.

– Sən mənə vurulmusan? Doğrudan? Axı niyə?

Qız Vinsentə qısıldı və onun ağzının küncündən öpdü.

– Bax, buna görə, – qız pıçıldadı.

Onlar qımıldanmadan oturmışdular. Yaxınlıqda kəndli qəbiristanı vardı. Əsrlər bir-birini əvəz etdikcə, kəndlilər sağlıqlarında becərdikləri həmin torpaqlarda uzamb əbədi istirahət edirdilər. Vinsent öz tablolarında bunun necə sadə bir şey olduğunu göstərməyə çalışırdı – ölüm, payız yarpağının düşməsi kimi adi bir şeydir, – balaca torpaq təcəyi, bir də ağac xaç. Qəbiristan çəpərinin arxasında ot göyərirdi, haradasa ətrafda lap uzaqlarda səma ilə birləşən və dənizdəki kimi geniş üfüq yaradan çöllər uzanırdı.

– Sən mənə barəmdə heç olmazsa, bir şey bilirsənmi, Vinsent? – o astadan soruşdu.

– Çox az.

– Bir kəs deyibmi... mənə necə yaşım var?

– Yox, heç kəs.

– Mənə otuz doqquz yaşım var. Tezliklə qırx olacaq. Beş ildir ki, hey özümə deyirəm, qırx yaşınadək bir kəsi sevməşəm, özümü öldürəcəyəm.

– Axı sevmək çox asandır.

– Sən belə fikirleşirsən?

– Hə. Sənə məhəbbətə layiq sevlmək çətindir.

– Yox, yox. Nyuenədə hər şey çətindir. İyirmi ildən artıqdır, mənə kimi isə sevməyi arzulamışam. Bu mənə heç vaxt qismət olmayıb.

– Heç vaxt?

Qız harasa uzaqlara baxırdı.

– Yalnız birçə dəfə... mən hələ balaca qız idim... bir oğlan mənə xoşuma gəlirdi.

– Bəs nə oldu?

– O, katolik idi. Onlar oğlanı qovdular.

– Kimdir onlar? Anam və bacılarım.

O, dizi üstə durarkən, öz gözəl paltarını gilə bulaşdırdı və üzünü əlləri ilə örtüdü. Vinsentin dizləri azca onun bədənə toxunurdu.

– Qadın həyatı boşdur, əgər orada məhəbbət yoxdursa, Vinsent.

– Bilirəm.

– Hər səhər yuxudan ayılanda öz-özümə təkrar edirdim: “Bu gün mütləq kiməsə rast gələcəyəm və sevecəyəm. Axı başqaları vurulurlar, mənə onlardan nəyim əskikdir?” Sonra gecə düşürdü və mən özümü yalnız və bədbəxt hiss edirdim. Eh, nə qədər belə davam edər. Evdə

mən iş görmürəm, bizim qulluqçularımız var, mənim hər bir saatım sevgi həsrəti ilə dolu idi. Hər axşam mən öz-özümə deyirdim: “Belə həyatdan ölüm yaxşıdır, sən isə yaşayırsan!” Məni o fikir ovundururdu ki, bir gün gələcək bir adama rast gələcəyəm, sevəcəyəm. İllər keçirdi. Mən otuz yeddiyə, otuz səkkizə keçdim, nəhayət, otuz doqquz yaşım oldu. Özümün qırxıncı ad günümü mən sevməmiş qeyd edə bilməzdim. Qarşıma sən çıxdın, Vinsent. Axır ki, axır ki, mən də sevdim! Bu qələbə həyatı idi, sanki qız böyük bir zəfər çalmışdı. Qız öpüş üçün dodaqlarını ona tərəf uzatdı. Vinsent onun qulaqlarından ipək saçlarını geri atdı. Qız Vinsentin boynuna sarıldı və onu minlərlə öpüşə qərq etdi. Burda, kəndli qəbiristanının yaxınlığında, balaca qatlama stulda oturaraq, palitrasını və fırçaları bir kənara ataraq, diz üstə çökmüş incə varlığı ağışuna sıxan, ehtiraslar seli ilə kəməndlənən Vinsent ömründə ilk dəfə qadın məhəbbətinin şirin və şəfaverici məlhəmini daddı. O bunun müqəddəs olduğunu hiss edərək titrəyirdi.

Marqo yenə də onun ayaqlarına tərəf əyildi. Başını onun dizləri üstünə qoydu. Qızın yanaqları allanır, gözləri parıldayırdı. O, ağır, çətinliklə nəfəs alırdı. Məhəbbətin qızgın çağında ona otuzdan çox yaş vermək olmazdı. Vinsent, heyrətlənmiş halda, demək olar, heç nə dərk etmir, onun üzünü tumarlayırdı. Qız onun əlini ovcuna götürüb öpdü və özünün yanan yanağına söykədi. Bir qədər keçdikdən sonra danışdı.

– Bilirəm, məni sevmirsən, – o astadan dedi. – Bu həddindən artıq böyük bir xoşbəxtlik olardı. Mən Allaha yalnız ona görə yalvarırdım ki, özüm sevim. Mən kimsənin məni sevməsini arzulamağı belə cürət etmirdim. Sevmək – bax, vacibi budur, sevmək, amma sevilmək yox. Düzdür, Vinsent?

Vinsent Ursula ilə Keyi yadına saldı.

– Hə, – o cavab verdi.

O, başını onun dizinə sürərək mavi səmaya baxdı.

– Sən mənə, hər yərə, səninlə getməyi izin verərsən? Sən danışmaq istəməsən, mən sakit oturaram və bir söz də demərəm. Təkcə sənin yanında olmağa icazə ver; söz verirəm, səni tənqə gətirməyəcək, işləməyinə mane olmayacağam.

– Əlbəttə, mənimlə gedə bilərsən. Amma de görüm, Marqo, Nyuenəndə kişi yoxdursa, niyə sən buradan getmirsən? Heç olmazsa qısa müddətə, müvəqqəti. Sənin pulun yox idi?

– Nə danışsan, mənim puluma nə gəlib. Babam mənə çoxlu miras qoyub.

– Bəs onda niyə sən Amsterdama, yaxud Haaqaya getməmişən? Orada sən qəşəng kişilərə rast gələrdin.

– Məni buraxmırdılar.

– Bacılarının heç biri ərə getməyib, elədir?

– Hə, əzizim, beşimiz də ərə getməmişik.

Vinsentin ürəyi ağrıdan sıxıldı. Ömründə ilk dəfə qadın ona “əzizim” deyirdi. O, bu cavab hissələrinə rast gəlmədən sevməyin necə dəhşətli olduğunu bilirdi. Mehriban, yaxşı bir qadının bütün varlığı ilə səni sevdiyinin necə gözəl olduğunu heç vaxt təsəvvürünə gətirməmişdi. Ona elə gəlirdi ki, Marqonun qəflətən alısan məhəbbəti Vinsentin heç bir rol oynamadığı qərribə bir təsadüfdür. Marqonun belə sakit və məhəbbətlə ifadə etdiyi bu sadə söz, dərhal onun fikirlərini alt-üst etdi. O, Marqonu ağışuna çəkdi və onu bərk-bərk özünə sıxdı.

– Vinsent, Vinsent, mən səni o qədər sevirəm ki! – o pıçıldayırdı.

– Bunu səndən eşitmək o qədər qərribədir ki...

– İndi mən bütün bu illəri sevgisiz yaşamağıma təəssüflənmişəm. Mənim əzizim, mənim sevgilim, sən məni mükafatlandırmısan. Hətta xəyalımda belə mən təsəvvürümə gətirmirdim ki, indi keçirdiyim bir xoşbəxtliyi yaşamaq olar.

– Mən də səni sevirəm, Marqo.

O astaca arxaya söykəndi.

– Bunu demə, Vinsent. Ola bilsin, sonra, bir neçə müddət keçdikdən sonra, məni bir qədər sevəcəksən. İndi isə mən yalnız bir şeyi xahiş edirəm: icazə ver, qoy mən səni sevim!

Qız Vinsentin qucağından sürüşüb çıxdı, gödəkçəsini kənara atıb üstündə oturdu.

– İşlə, mənim əzizim, – o dedi. – Mən sənə mane olmayacağam. Sənin şəkil çəkməyinə baxmaq xoşuma gəlir.

Marqo, demək olar, hər gün Vinsentlə çölə gedirdi. Çox vaxt iş yerini o, Nyuenəndən on kilometr kənarda seçirdi və ora gəlib çatanaq isti onları əldən salırdı. Lakin Marqo heç vaxt şikayətlənmirdi. Onda fəvqəladə dəyişikliklər baş verirdi. Tünd şabalıdı saçları canlı, parlaq rəngə çalırdı. Dodaqları öncə nazik və quru idi, indi isə ətli və qırmızı görünürdü. Əvvəlki solğun, qırıq dərisi indi hamar, yumşaq

və hərərətli olmuşdu. Gözləri genişlənmiş, döşləri dolmuşdu, səsi şələlə kimi çağlayırdı, yerişi inamlı, addımları möhkəm idi. Ehtiras onda qaynar həyat çeşməsinə bənzəyirdi və Marqo məstedicisi sevgi çeşməsində çimirdi. Vinsentə xoş gəlmək üçün çölə ona yemək gətirirdi, Vinsent hər hansı bir qravür barədə həsrətlə danışanda qız dərhal Parisə sifariş verib onu gətirtdirirdi. Marqo heç vaxt işdə ona mane olmurdu. Nə qədər ki, o çəkirdi, qız tərپəmədən onun yanında oturur, öz kətanlarını ilhamlandırığı fədakar ehtirasın təsiri altına düşürdü.

Marqo rəssamlıqdan heç nə başa düşmürdü, ancaq o, iti, aydın ağıla, sözü vaxtında və yerində demək qabiliyyətinə malik idi. Vinsent belə hesab edirdi ki, Marqo şəkillərdən baş açmasa da hissləri ilə onları duyur. Qız ona bacarıqsız əllərin təmir etdikləri Kremon skripkasını xatırladırdı.

– Heyif ki, ona on il əvvəl rast gəlməmişəm! – o öz-özünə deyirdi.

Bir dəfə Vinsent növbəti tabloya başlayanda Marqo soruşdu:

– Haradan bilirsən, sənin seçdiyən yer şəkildə yaxşı çıxacaq.

Vinsent bir an fikirləşdi və dedi:

– İş görmək istəyən, görək uğursuzluqdan qorxmasın. Mənasız mənə baxan boş bir kətan gördükdə, fırçanı əlimə alıram və dərhal onu rənglərə boyayıram.

– Hə, doğrudan da, bir göz qırpmında çəkirsən. Mən təəvvürümə gətirmirəm, kimsə bu sürətlə şəkil çəkə bilsin.

– Başqa cür bacarmıram. Boş kətan sanki mənə buxovlayır, elə bil mənə deyir: “Eh, sən, əlindən bir iş gəlmir!”

– Bununla da sanki sənə meydan oxuyur?

– Düz tapmısan. Qoy kətan mənə küt və mənasız baxsın, amma mən bilərəm, “əlindən bir iş gəlmir!” deyən kətan bu tilsimi həmişəlik qırmış coşqun və cəsarətli rəssamdan qorxur, çekinir. Axı həyatın özü də, Marqo, insana özünün təmiz kətan üzərində olduğu kimi çox şey göstərilməyən mənasız, laqeyd, ümitsiz tərəfini göstərir.

– Elədir ki, var.

– Amma inam və qüvvə ilə dolu olan insan bu boşluqdan qorxmur, o irəli gedir, o hərəkət edir, yaradır, qurur, bomboş olan kətan, nəhayət, həyatın bütün rəngləri ilə çiçək açır. Vinsent Marqonun sevgisi ilə xoşbəxt idi. Qız onda heç bir çatışmazlıq görmürdü. Onun hər işini bəyənyirdi. Marqo heç vaxt deməzdi ki, onun hərəkətləri kobuddur, səsi xırıltılıdır, yaxud üzünün cizgiləri xoşagəlməzdir. Qız bir dəfə də olsun, onu pul qazanmadığına görə qınamamışdı, heç vaxt ona deməmişdi ki, rəssamlıqdan başqa digər bir sənətlə məşğul olsun. Axşamın

sakit toranında evə qayıdarkən qolunu qızın belinə dolayaraq öz işləri barədə mehriban bir səslə ona danışar, başa salardı ki, nəyə görə o hər hansı bir bələdiyyə rəisini təsvir etməkdənsə, yas içində olan kəndlinin şəklini daha həvəslə çəkir, ona görə ki, onun fikrincə, nazik lifli, yamaqlı, göy paltar geymiş sadə kəndli qızı, kübar qadından qat-qat gözəldir. Marqo heç bir şey bəresində soruşmurdu, hər şeylə razılaşırdı. Vinsent ona elə-belə bağlı idi, qız isə onu sonsuz sevirdi. Vinsent heç cür özünün Marqo ilə münasibətlərinə alışa bilmirdi. O hər gün özünün həyatındakı bütün uğursuzluğuna görə partlayışlar, amansız və kobud məzəmmətlər gözləyirdi. Lakin qızın məhəbbəti bu isti yay günlərində getdikcə daha hərərətli olurdu; qız onu ancaq yetkin qadının qadir olduğu dolğun hisslərlə sevirdi. Görəndə ki, qız onu heç nədə günahlandırmır, Vinsent qəsdən keçmişini çox pis qələmə verərək qızı bu yolla özündən uzaqlaşdırmağa çalışırdı. Lakin qız bunların hamısını onun məhz başqa cür deyil, hökmən bu cür hərəkət etməsi kimi qəbul edirdi. Vinsent ona Amsterdamda və Borinajdakı uğursuzluqları barədə danışdı.

– Bu məğlubiyyət idi, tam məğlubiyyət, – o inandırardı. – Orada etdiklərimin hamısı səhv idi. Necə fikirləşirsən?

Cavabında o, incə təbəssümlə dedi:

– Kral səhv etmir.

Vinsent onu öpdü.

Gələn dəfə Marqo ona dedi:

– Anam deyir sən səfeh və əxlaqsızsan. O eşidib ki, sən Haaqada gəzəyən qadınlarla yaşamısan. Mən isə etiraz etdim, dedim, bunlar hamısı dedi-qodudur.

Vinsent Xristina barədə danışdı. Marqo gözlərində xəfif qüسسə ona qulaq asırdı, lakin tezliklə bu gözlərdə yenə də yalnız məhəbbət işıqları parlıdadı.

– Bilirsənmi, Vinsent, sən nəynənsə İsayə oxşayırsan. Əminəm, atam da elə belə fikirləşərdi.

– Boynuma alanda ki, iki il fahişə ilə yaşamışam, sən mənə deyəcəyin elə budur?

– O, fahişə yox, sən arvadın idi. Sən onu xilas edə bilmədin, Borinajdakı qazmaçıları xilas edə bilməməkdə günahkar olmadığın kimi, bu işdə də günahın yoxdur. Tək əldən səs çıxmaz.

– Doğrudur. Xristina mənə arvadım idi. Cavan vaxtlarımda qardaşım Teoya deyirdim: “Yaxşı arvad tapmasam, pisini alacağam. Heç olmamaqdansa, pisi yaxşıdır”.

Ortaya ağır bir sükut çökdü: evlənmə barəsində onlar bir dəfə də olsun, danışmamışdılar.

– Xristina ilə bağlı bütün bu əhvalatlarda mənə yalnız bircə şey təəssüfləndirir, – Marqo dedi, – heyif ki, sənin məhəbbətinin bu iki ili mənə məxsus olmayıb.

Vinsent daha Marqonu özündən rədd etmək istəmədi və danışqısqız onun məhəbbətini qəbul etdi.

– Marqo, cavan olanda, – o dedi, – fikirləşirdim ki, həyatda hər şey təsadüfdən, xırda, boş anlaşılmaqlıqlardan asılıdır. İllər keçdikcə, anlamaya başladım ki, hər şeyin dərin səbəbləri var. Əksər adamların da labüd aqibəti belədir – onlar uzun müddət işiq axtarmalıdırlar.

– Mən səni axtarıb tapan kimi!

Onlar toxucunun alçaq qapılı daxmasına yaxınlaşdılar. Vinsent Marqonun əlini bərk-bərk sıxdı. Marqo ona elə incə və sadıq gülüşlə cavab verdi ki, Vinsent bütün bu illər ərzində taleyin nəyə görə onu bu qadının məhəbbətindən məhrum etməsinin səbəbini anlaya bilmədi, pərt oldu. Onlar daxmanın saman damının altına girdilər. Yay başa çatmışdı, payız idi, çöldə qaranlıq tez düşürdü. Daxmada tavandan asılan lampa yanırdı. Dəzgahda qırmızı kətan parça tarım çəkilməmişdi. Toxucuya arvadı kömək edirdi: onların üstünə işiq düşmüş qara fiqurları qırmızı kətanın üzərində aydın görünür və dəzgahın kiçik dairələrinə və tirlərinə nəhəng kölgələr salırdı. Marqo və Vinsent bir-birinə baxdılar və bir-birini anladılar. Vinsent ona ən yoxsul evlərdə gizlənməmiş gözəlliyi duymağı öyrətmişdi.

Noyabrda, xəzan vaxtı, ağaclar bir neçə gün ərzində yarpaqlarını tökəndə Nyuenəndə söhbət ancaq Vinsentlə Marqodan getdi. Qəsəbənin sakinləri Marqonu sevirdilər. Vinsentə isə inanmırdılar, hətta ondan qorxurdular. Anası və dörd bacısı onların münasibətlərinə son qoymağa çalışırdılar, lakin Marqo onları əmin edirdi ki, Vinsentlə onun arasında dostluqdan başqa bir şey yoxdur, çölləri qoşa gəzməkdə pis nə ola bilər?

Begemannlar bilirdilər ki, Vinsent avaradır və ümid edirdilər ki, günlərin birində o, aradan çıxacaq. Buna görə onlar o qədər də narahat olmurdular. Bütün qəsəbə isə heyecan içərisində idi; hamı qeybət edirdi ki, bu qərribə Van Qoqdan yaxşılıq gözləmək olmaz, Begemannlar ailəsi qızlarını onun əlindən almasalar, peşman olacaqlar.

Vinsent heç cür anlaya bilmirdi, nə üçün burada onu sevmirlər. O heç kimə mane olmamış, heç kimin xətrinə dəyməmişdi. Heç güman

etmirdi ki, bir dəfə qoyulmuş qanun üzrə yüz illərdən bəri həyatın axdığı bu sakit kənddə o necə qərribə təsir bağışlayırdı. Biləndə ki, yerli sakinlər onu tənbel hesab edirlər, Vinsent onlarla dostlaşmaq fikrindən əl çəkdi. Bir dəfə dükənçi Din Van den Bek Vinsenti yolda səsledi və bütün qəsəbənin adından ona meydan oxudu.

– Çöldə payızdır, hava pisləşir eləmi? – o başladı.

– Görünür ki, belədir.

– Güman etmək olar, tezliklə işə başlayacaqsınız, hə? – Vinsent çiyindəki molberti düzəltdi.

– Hə, mən çöldə gəzirəm.

– Yox, mən iş barəsində danışram, – Din etiraz etdi. – Bütün ili məşğul olduğunuz əsl iş barəsində.

– Mənim işim rəngkarlıqdır, – Vinsent aramla cavab verdi.

– İş onda deyərler ki, pul çıxсын, pul!

– Gördüyünüz kimi, mən çölə gedib orada işləyirəm, minxer Van den Bek. Bu da ticarət kimi bir işdir.

– Hə, ancaq mən öz malımı satıram! Siz necə, öz malınızı satırsınız?

Burada kiminlə danışdırsa, hamı ona bu sualı verirdi. Bu, Vinsenti lap tənge gətirdi.

– Bəzən satıram. Qardaşım bu işlə məşğuldur, o mənim şəkillərini alır.

– Siz ciddi bir işlə məşğul olmalısınız, minxer. Bax, belə bekar gəzmək yaramaz. Dəhşət orasındadır ki, qocalıq gələndə cibində bir santim də olmasın.

– Necə yəni, bekar gəzmək nədir? Hər gün sizin dükanda oturduğunuzdan iki qat artıq işləyirəm.

– Siz bunu iş adlandırırırsınız? Çəmənləkdə oturub şəkil çəkmək. Bu ki uşaq əyləncəsidir! Dükanda alver etmək, yer belləmək, əsl kişi işidir. Sizin yaşınız o yaş deyil ki, vaxtınızı səmərəsiz keçirəsiniz. Vinsent başa düşürdü ki, Din Van den Bek bütün kəndin adından danışır, yerli əhali üçün rəssam və işçi – bir araya sığmaz anlayışlardır. O, camaatın artıq onun barəsində nə danışdığı ilə maraqlanmadı və küçədən keçərkən çalışdı ki, ayaq saxlayıb heç kəslə danışmasın. Vinsentə qarşı düşmənçilik hissi son həddə çatanda elə bir hadisə baş verdi ki, nəticədə o, birdən-birə hamının rəğbətini qazandı.

Xelmondda, qatardan düşəndə Anna-Korneliya ayağını sındırdı. Onu təcili evə gətirdilər. Doktor yaxın adamlardan gizlətsə də, onun

həyatı üçün qorxurdu. Vinsent tərəddüd etmədən işini atdı. Borinajda o, xəstəyə qulluq etməyi öyrənmişdi. Həkim yarım saat evdə qaldı və Vinsentə dedi:

– Siz işin öhdəsindən hər hansı bir qadından yaxşı gəlirsiniz, ananız yaxşı əllərdədir.

Vinsentə qarşı qəddar olan Nyuenen camaatı ağır gündə çox qayğıkeş idilər: onlar xəstənin yanına şirniyyatla, kitabla, təsəlliverici sözlərlə gəlirdilər. Onlar Vinsentə baxarkən təəccüb edirdilər: o, yataq ağlarını dəyişir, anasını narahat etmədən onun əl-üzünü yuyur, yedirdir və ayağındakı gips sarğısını düzəldirdi. İki həftədən sonra, Vinsentə qarşı kindən əsər-ələmət qalmadı. Qonşular evə gələndə Vinsent onlarla öz tay-tuşları kimi söhbət edirdi; onlar bədbəxt hadisələrdən necə qaçmaq, xəstəyə nə yedirtmək, xəstənin otağını tez-tezmi qızdırmaq barədə məsləhətləşirdilər.

Onları maraqlandıran mövzular barəsində Vinsentlə söhbət edərkən əmin olurdular ki, o, ən adi insandır. Anasının vəziyyəti bir qədər yüngülləşəndə o, vaxt ayıraraq şəkil çəkməyə gedərkən, nyuenenlilər üzünə gülümsünür və onu öz adı ilə çağırırdılar. O, küçə ilə gedərkən pəncərələrdən pərdələrin qalxdığını görmürdü.

Marqo həmişə Vinsentin yanında olurdu. Təkcə Marqo onun həssaslığına təəccüblənirdi. Bir dəfə xəstənin otağında Marqo ilə piçil-daşarkən, Vinsent dedi:

– Rəssamlıqda elə şeylər var ki, insan bədənini bilmədən onları anlamaq mümkün deyil, onları öyrənməyə çoxlu pul lazımdır. Mən Con Marşallın “Rəssamlar üçün anatomiya” kitabını alardım, ancaq o çox bahadır.

– Sənin pulun yoxdur?

– Yoxdur, nə qədər ki, işlərimdən bir şey satmamışam, heç olmayacaq da.

– Vinsent, sən məndən borc alsaydın, özümü xoşbəxt sanardım. Sən bilirsən ki, mənim gəlirim çoxdur, mən sadəcə olaraq bilmirəm ki, pulu hara xərcləyim?

– Sən çox xeyirxahsan, Marqo, lakin bu mümkün deyil.

Marqo təkid etmədi, lakin iki həftədən sonra Haaqadan alınmış zərfi ona verdi.

– Nədir bu?

– Açı, bax.

– Zərfin üzərinə kartoçka yapışdırılmışdı. İçərisində Marşallın kitabı vardı, kartoçkanın üzərinə yazılmışdı: “Həyatda ən xoşbəxt gün olan ad günü münasibətilə”.

– Axı bu gün mənim anadan olan günüm deyil, – Vinsent dedi.

– Əlbəttə, yox, – Marqo güldü. – Sənin yox, mənim. Başa düşürsən? Qırx yaşım var, Vinsent. Sən mənə həyat bəxş etmişən. Əzizim, xahiş edərim, bunu götür. Bu gün mən elə xoşbəxtəm ki, istəyirəm, sən də xoşbəxt olasan.

Onlar Vinsentin emalatxanasında oturmuşdular. Bütün evdə heç kəs yox idi, təkcə Vilemina xəstə anası ilə qalmışdı. Axşam düşürdü, batan günəş əhənglə ağappaq ağardılmış divarın üzərinə sönük işıq salırdı. Vinsent ehtiyatla kitabı əlinə aldı. Teodan başqa heç kəs ona Marqo kimi, ürəkdən kömək etmirdi. O, kitabı çarpayının üstünə tulladı və Marqonu bərk-bərk qucaqladı. Marqonun gözləri məhəbbətdən azacıq dumanlandı. Son vaxtlar onlar bir-birini az əzizləyirdi: hətta çöldə gəzərkən, qorxurdular ki, kimse onları görər. Marqo həmişə onun ağışına fədakarlıqla, ehtirasla atılırdı. Vinsentin Kristina ilə ayrılığından beş ay keçmişdi, indi iş o yerə çatanda, çalışırdı əl-qol açmasın. Vinsent Marqonun xətrinə dəyib, məhəbbətini təhqir etmək istəmirdi.

Vinsent Marqonu öpərkən onun məhraban qonur gözlərinə baxdı. Marqo gülümsədi, göz qapaqlarını aşağı edirdi və dodaqlarını azca aralayaraq yeni bir öpüş gözlədi. Onlar bütün bədənləri ilə bərk-bərk bir-birinə sarıldılar. Çarpayını onların iki addımlığında idi. Onlar çarpayıda əyləşdilər. Bir-birlərini ehtirasla qucaqlayaraq məhəbbət həsrəti ilə yaşadıkları uzun illəri unudular. Günəş batdı və divara düşmüş kvadrat işıq yox oldu. Emalatxana yüngül torana büründü. Marqo əlini Vinsentin üzündə gəzdirdi, məhəbbət onun sinəsindən anlaşılmaz, incə sözlər çəkib çıxarırdı. Vinsent isə bu dəqiqə uçuruma yuvarlanacağını hiss edirdi, bir saniyə belə itirmək olmazdı. O, Marqonun ağışından qopub ayağa qalxdı, molbertə yaxınlaşdı və çəkməyə başladı kağızı əzik-əzik edib atdı. Sakitlik idi, təkcə akasiyalardan qarğaların zəif qarılısı eşidilir, naxırdan qayıdan inəklərin boğazlarındakı zıncırovlar səslənirdi. Bir dəqiqə sonra Marqo sakitcə və çox sadəliklə dedi.

– Əzizim, əgər istəsən sənə hər şey olar.

– Olar? – deyər o çevrilmədən təkrar etdi.

– Hə, çünki mən səni sevirem.

– Bu, səhv olardı.

– Vinsent, mən artıq demişəm, kral səhv etmir.

Vinsent dizi üstə çöküb başını yastığın üstünə qoydu. O yenə də Marqonun ağzının sağ ucundan yanaq sümüyünədək uzanan qırışı gördü və dodaqlarını ona yaxınlaşdırdı. O, Marqonun burnunun lap nazik hissəsini, həddindən artıq enli olan burun pərelərini öpdü, birdən-birə on il cavanlaşmış kimi dodaqlarını onun üzündə gəzdirdi. Zəif işıqda onun sinəsinə qısıldı. Marqo sanki iyirmi il bundan əvvəlki kimi gözəl bir qız idi.

– Mən də səni sevirəm, Marqo, – Vinsent deyirdi. – Əvvəllər bunu bilmirdim, indi isə bilirəm.

– Sağ ol, əzizim, – onun səsi incə və xəyali səslənirdi. – Bilirəm, sənin bir az xoşuna gəlirəm. Mən isə səni bütün qəlbigimlə sevirəm. Bu mənim bəsimdir.

O, bir vaxt Ursulanı və Keyi sevdiyi qədər Marqonu sevmirdi. Hətta Kristinanı sevdiyi qədər də sevmirdi. Lakin yenə də ağuşunda mütilliklə uzanan bu qadına qarşı özündə dərin incəlik duyurdu. O bilirdi ki, insanlar arasında, məhəbbət demək olar, bütün münasibətləri əhatə edir. Yer üzündə onu dəlicəsinə sevin yeganə bir qadına qarşı hisslərinin necə xırda olduğunu fikirləşəndə özünə acığı tuturdu. Vinsent Ursula və Keyi sevdiyi vaxt çəkdiyi izzətləri xatırlayırdı. Marqonun qarşısı alınmaz ehtirası Vinsentdə səbəbi anlaşılmayan iyirəncliklə qarışıq hörmət oyadırdı. Kobud taxta döşəmə üzərində dizi üstə durub, Ursulanı və Keyi sevdiyi qədər onu sevin bir qadının başını əlləri arasında tutarkən, Vinsent bu iki qadının nə üçün onu rədd etdiyini, nəhayət, başa düşdü.

– Marqo, – o dedi. – Mənim həyatım yüngül deyil, lakin sən bu həyatı mənimlə böləsən, xoşbəxt olaram.

– Mən onu səninlə bölməyə hazırım, əzizim.

– Biz burada, Nyuenendə qala bilərik. Yoxsa, biz evlənəndən sonra harasa getmək istəyirsən?

O, mehribanlıqla alnını onun əlinə sürtdü.

– Rufun dediyini xatırlayırsanmı? “Hara getsən, mən də sənənləyəm.

6

Onlar səhərişi gün evlərində, qərarlarını bildirəndən sonra, baş qaldıran tufanı heç cür gözləmədilər. Van Qoqlar ancaq pulu behanə gətirirdilər. Vinsent evlənmək barədə necə fikirləşə bilər ki, onun özünü Teo saxlayır?

– Əvvəlcə qazanmağa başlamalı, həyatda özünə yol açmalı, sonra evlənməlisən, – atası ona dedi.

– Sənətimin həqiqiliyi ilə özümə yol açmış olsam, – Vinsent cavab verirdi, – vaxtında pulum da olacaq.

– Nə olar, elə vaxtında da evlənersən. Ancaq indi yox!

Qonşuluqda, Begemann ailəsindəki hay-küy və həyəcanın yanında pastor evindəki həyəcan toya getməli idi. O vaxtdək ərə getməmiş beş bacının hamısı onlara düşmən kəsilmiş həyata qarşı bir-birlərini dostcasına müdafiə edirdilər. Bir bacının ərə getməsi bütün qəsəbədə o birilərinin uğursuzluğunu nəzərə çarpdırırdı. Madam Begemann belə hesab edirdi ki, birini xoşbəxtlikdən məhrum etmək, qalan dördünü bədbəxtlikdən qurtarmaqdan daha yaxşıdır.

Həmin gün Marqo Vinsentlə birlikdə toxucuların yanına getmədi. Axsama yaxın onun emalatxanasına gəldi. Gözləri şişmiş və qızarmışdı, indi onun qırx yaş olduğu, xüsusilə aydın bilirdi. O titrəyə-titrəyə Vinsenti qucaqladı.

– Onlar bütün günü ağızlarına gələnə deyib, səni o qədər söyürdülər ki, – o dedi, – həqiqətən də sənin kimi bu qədər pislik edib sağ qalmış bir adamı təsəvvür etmək çox çətindir.

– Bunu gözləmək olardı.

– Əlbəttə. Ancaq mən bilmirdim, onlar belə qəzəblənərlər.

Vinsent incəliklə onun əlindən tutdu və yanağından öpdü.

– Bu işi mənə həvalə et. Şamdan sonra sizə gələcəyəm. Bəlkə, o qədər də qorxunc olmadığımıza, onları inandıra bildim.

Vinsent yenice onların evlərinin kəndarına ayaq basmışdı ki, özünü düşmən ərazisində hiss etdi. Çoxdan bəri kişi səsi eşidilməyən, kişi ayağı dəyməyən altı qadının yaşadığı bu evdə nə isə bir vahimə vardı.

Onu qonaq otağına dəvət etdilər. Bura kəsif, soyuq bir otaq idi. Həftələrlə bu otağa keçmədilər. Vinsent bütün bacıları adları ilə bilirdi, lakin onları üzdən yadda saxlamağı bacarmırdı. Onların hər biri Marqonun canlı karikaturu idi. Evdə hər şeyə böyük bacı rəhbərlik edirdi, istintaqa da o başladı.

– Marqo deyir ki, onunla evlənmək istəyirsiniz. Mümkünsə deyin, Haaqada arvadınıza nə olub?

Vinsent Kristina barədə danışdı. Otağın havası bir neçə dərəcə də aşağı düşdü.

– Neçə yaşınız var, minxer Van Qoq?

– Otuz bir.

– Marqo sizə deyib ki, onun...
 – Bəli, bilirəm.
 – İcazə verin soruşum. Sizin gəliriniz nə qədərdir?
 – Ayda yüz əlli frank.
 – Bu hansı mənbədənindir?
 – Bu pulları mənə qardaşım göndərir.
 – Demək istəyirsiniz, sizi o dolandırır?
 – Xeyr, o mənə maaş verir. Buna görə də mən çəkdiyim bütün şəkilləri ona verirəm.
 – O, şəkillərdən neçəsini satıb?
 – Düzünü desəm, bilmirəm.
 – Amma mən bilirəm. Atanız deyir ki, qardaşınız hələ birini də satmayıb.
 – Əvvəl-axır satacaq. Ona indi verə biləcəklərdən daha çox pul verəcəklər.
 – Bu hələ şübhəlidir. Gəlin faktlara müraciət edək.
 Vinsent onun sət, yaraşıqsız sifətinə diqqətlə baxdı. Başa düşdü ki, buradan mərhəmət gözləmək olmaz.
 – Siz heç nə qazanmırsınızsa, – o davam etdi, – onda icazə verin soruşum, siz arvadı hansı pula saxlayacaqsınız?
 – Qardaşım ayda mənə yüz əlli frank verməyi vacib hesab edir, o nə üçün bunu edir, sizə dəxli yoxdur. Mən bu pullara maaş kimi baxıram. Mən onları ağır zəhmətlə qazanıram. Qənaətlə xərcləsək, biz bu pula Marqo ilə dolana bilərik.
 – Qənaət etmək lazım gəlməyəcək! – Marqo qışqırdı. – Özümü dolandıрмаğa mənim də xeyli pulum var.
 – Sus, Marqo, – böyük bacısı onun sözünü ağzında qoydu.
 – Yaddan çıxartma, – anası əlavə etdi, – ailənin şərəfini ləkələsən, səni gəlirdən məhrum edə bilərəm.
 Vinsent gülümsədi.
 – Məgər mənə ərə getmək belə rüsvayçılıqdır? – o soruşdu.
 – Sizi yaxşı tanımırıq, minxer Van Qoq, bundan başqa, bildiklərimiz də sizin xeyrinizə deyil. Siz çoxdan rəssamsınız?
 – Üç ildir.
 – İndiyədək də heç nə əldə etməmişiniz! Müvəffəqiyyət qazanmaq üçün sizə neçə il lazımdır?
 – Bilmirəm.
 – Rəssamlığa başlamazdan əvvəl nəçi idiniz?

– Şəkil satan, müəllim, kitab satıcısı idim, ilahiyyatçı tələbə və vaiz olmuşam.
 – Bəs heç birində uğur qazanmamısınız?
 – Hamısını atmışam.
 – Nəyə görə?
 – Bunların heç biri ürəyimə yatmadı.
 – Bəs nə vaxt rəssamlığınızı atacaqsınız?
 – O bunu heç vaxt atmayacaq! – Marqo müdaxilə etdi.
 – Məncə, minxer Van Qoq, – böyük bacı dedi, – Marqo ilə kəbin kəsdirməyə ümid bəsləmək sizin tərəfinizdən özünə çox güvənməkdir. Siz ümitsizcəsinə düşkünleşmişsiniz, bir frankınız da yoxdur, heç nə qazana bilmirsiniz, bir işdən avaralanırsınız. Biz bacımızın sizə ərə getməyinə necə icazə verə bilərik?
 Vinsent cibindən qəlyanı çıxartdı, dərhal da yerinə qoydu.
 – Biz Marqo ilə bir-birimizi sevirik. O mənimlə xoşbəxt olacaqdır. Biz burada bir-iki il yaşayıb, sonra xaricə gedəcəyik, o məndən ancaq nəvaziş və məhəbbət görəcək.
 – Siz onu atacaqsınız! – bacılardan biri bərkdən qışqırdı. – O, tezliklə ürəyinizi vuracaq və siz Haaqadakına bənzər fahişələrdən birinin xatirinə onu atacaqsınız.
 – Siz axı Marqo ilə ancaq onun puluna görə evlənirsiniz! – o birisi dilləndi.
 – Ancaq siz bu pulları qulağınızın dibini görəndə görürsünüz, – üçüncü bildirdi. – Anam yenidən bu pulları daşımaz əmlakə xərcləyəcək.
 Marqonun gözlərindən yaş axdı. Vinsent ayağa qalxdı. Ona aydın idi ki, vaxtı belə ifritələrə sərif etməyin faydası yoxdur. Sadəcə olaraq Eyndxovendə Marqo ilə kəbin kəsdirib dərhal Parisə yola düşmək lazımdır. O, Brabantdan getmək istəmirdi, burda bir qədər də işləmək lazım idi. Ancaq Marqonu bu qartmış qızların səltənətində qoymaq olmazdı. Vinsent bunu düşünürkən sarsılırdı.
 Bütün həftəni Marqo özünə yer tapa bilmədi. Qar yağdığından Vinsent emalatxanada işləməyə məcbur idi. Bacıları Marqoya icazə vermirdilər ki, ona baş çəksin. Səhər tezdən axşamədək o, yatağında uzanır, özünü yatmış kimi göstərir. Vinsentin əleyhinə deyilmiş kinli sözlərə qulaq asmalı olurdu. O bu evdə qırx il yaşamışdı, Vinsenti isə cəmi bir neçə ay idi tanıyırdı. Onun həyatını korlayan bacılarını görməyə gözü yox idi, o bununla belə, başa düşürdü ki, nifrət – hərdən bir borc hissini gərginləşdirən gizli məhəbbətin qaranlıq təzahürlərindən biridir.

– Başa düşürəm, niyə mənimlə getmək istəmirsən, – Vinsent ona deyirdi. – Nəhayət, sən burada da onların razılığı olmadan mənə ərə gedə bilərsən.

– Onlar buna heç vaxt qol qoymazlar.

– Kim? Anan?

– Yox, bacılarımı. Anam da onların dedikləri ilə oturub-durur.

– Bacılarının sözüne qulaq asmağına dəyərmisən?

– Yadımdamı, mən sənə danışmışdım ki, hələ balaca qız ikən az qala bir oğlana aşiq olmuşdum?

– Bəli.

– Bizi bacılarım ayırdı. Heç özüm də bilmirəm niyə. Bütün həyatım boyu onlar istəyimi boğublar. Bir dəfə şəhərdəki qohumlarımla getməyə də qoymurlar. Əlimə bir kitab götürüb oxuyanda, evdəki bütün yaxşı kitabları yığırdılar. Bir kişini evə dəvət etsəydim, onlar elə qeybət qırırdılar ki, xəcalətimdən siçan deşiyi axtarırdım. Həyatda nəyə cəhd etdim – səfət bacısı olmaq istədim, musiqi ilə məşğul olmağa çalışdım, – qoymadılar. Onlar məni yalnız özləri kimi də yaşamağa məcbur ediblər.

– Bəs indi?

– İndi də, görmürsənmi, indi də sənə ərə getməyə qoymurlar.

Onun son günlərdəki şuxluğu əriyib yox olmuşdu. Dodaqları yenə də qurumuşdu, gözlərinin altından narın çillər görünürdü.

– Onlara fikir vermə, Marqo. Biz evlənəcəyik, vəssalam. Qardaşım dəfələrlə mənə Parisə köçməyi təklif edib. Biz Parisdə yaşayacağıq.

Marqo dillənmedi. O, çarpayının qırağında oturub küt baxışlarını döşəməyə zilləmişdi. Birdən onun çiyinləri öyildi. Vinsent qızın yanında oturdu və əlindən tutdu.

– Onların razılığı olmadan mənimlə evlənməyə qorxursanmı?

– Əsla! – onun səsində nə qüvvət, nə də inam vardı. – Onlar bizi ayırsalar mən özümü öldürəcəyəm, Vinsent. Mən buna dözə bilmərəm. Səni sevəndən sonra, bu mümkün deyil. Özümü öldürəcəyəm, vəssalam.

– Onlar xəbər tutmazlar. Əvvəlcə evlənerik, sonra sən hər şeyi açıb deyərsən.

– Onların iradəsinə qarşı çıxma bilmərəm. Onlar olduqca çoxdular. Onlarla mübarizəyə gücüm çatmaz!

– Mübarizə–filan lazım deyil. Mənə gəl, hər şey bitsin, getsin.

– Yox, bu son deyil, başlanğıc olacaq. Mənim bacılarımı tanıyırsan.

– Tanımaq da istəmirəm! Yaxşı, çalışsalar axşam onlarla bir də danışam.

O, qonaq otağına giren kimi başa düşdü ki, bu cəhdi də faydasızdır. Görünür o, bu evə hakim kəsilən buz kimi soyuqluğu unudubmuş.

– Bütün bunları, minxer Van Qoq, biz əvvəl də eşitmişik, – böyük bacı dedi, – ancaq bu bizə əsər etmir, bizi dilə tutmaq da lazım deyil. Qərarımızı çoxdan vermişik. Biz Marqonun xoşbəxtliyinə çalışırıq, onun öz həyatını puç etməsinə yol verə bilmərik. Bax, siz iki ildən sonra, onunla evlənməyə indiki kimi razı olacaqsınızsa, biz bu işə qol qoyarıq.

– İki ildən sonra! – Vinsent qışqırdı.

– İki ildən sonra mən artıq burada olmayacağam! – Marqo astaca dedi.

– Bəs sən harda olacaqsan?

– Mən öləcəyəm. Məni ona ərə getməyə qoymasınız, özümü öldürəcəyəm.

Qəzəbli sözlər, çığır-bağırılar dünyanı başına götürdü: “Belə şeylər danışmağa necə cürət edirsən!”, “Gör ondan nə öyrənib!” – Vinsent salondan çıxdı. Onun özgə bir çarəsi qalmamışdı.

Həyatın acı illəri Marqo üçün hədəf getmədi. Onun əsəbləri tamam korlanmış, sağlamlığı pozulmuşdu. Marqo azğınlaşmış beş qadının birgə hücumu qarşısında geri çəkilib, tamamilə ruhdan düşürdü. İyirmi yaşlı qız bu sınaqdan sağ-salamat çıxma bilirdi, ancaq Marqonun buna dözməyə nə mətanəti qalmışdı, nə də iradəsi. Sifətindəki qırıqların sayı artmışdı, gözlərində yenə də kədər yuva salmışdı, dərisi saralıb cədar-cədar olmuşdu. Ağzının sağ küncündəki qırıq daha kəskin gözə çarpırdı.

Vinsentin Marqoya olan bağlılığı da onun gözəlliyi ilə birlikdə əriyib itmişdi. Əslində, o, heç vaxt Marqonu sevməmişdi, onunla evlənmək də istəməirdi, indi isə o bunu həmişəkindən daha az istəyirdi. Bununla belə, o, öz qürurundan dönmür və Marqoya daha coşqun məhəbbət göstərməyə çalışırdı. Başa düşə bilmirdi ki, Marqo onun əsl hisslərini duya bilirmisən?

– Məgər sən onları məndən çox istəyirsən? – o fürsət taparaq emalatxanaya qaçıb gələn Marqodan soruşdu. Qız ona narazı və təcübüblü nəzərlə baxdı.

– Ah! Vinsent, sən nə danışırısan!

– Onda niyə məni atmaq istəyirsən?

Marqo yorğun uşaq kimi, onun qucağında dincəlirdi. Qızın səsi zəif və qemgin idi.

– Səni sevdiyim qədər mənə sevdiyinə əmin olsaydım, Vinsent, onda bütün dünyaya qarşı çıxardım. Ancaq bu, sənə üçün az əhəmiyyətə malikdir... onla üçün lap çox...

– Sən yanılırsan, Marqo, səni sevirəm...

– Yox, əzizim, yox, sən sevmək istərdin, ancaq bacarmırsan. Qoy bu, səni narahat etməsin. Mən istəyirəm, qoy mənim məhəbbətim sənəkindən güclü olsun.

– Niyə sən onlarla əlaqəni kəsməyə və öz ağan olmağa cürət etmirsen?

– Belə demək asandır. Sən güclüsən. Sən istədiyini adamla mübarizə apara bilərsən, mənim isə artıq qırx yaşım var... Mən kiçik yaşlarımdan Nyuenendə yaşayıram... Mən Eyndxovendən başqa heç yerdə olmamışam. Məgər sən görmürsən, əzizim, mən heç vaxt, heç kəslə və heç nə ilə əlaqəni kəsə bilmirəm.

– Doğrudan da.

– Sən bunu istəsəydin, mən bütün qüvvəmlə mübarizə aparardım. Axı tək-cə mən istəyirəm, mən... Eh, sonra, bütün bunlar elə gec gəldi ki, mənim həyatım artıq sona yetib...

İndi o, aram-aram, pıçılıtlı ilə danışdı. Vinsent onun çənəsindən tutdu və üzünə baxdı. Marqonun gözləri yaşla dolmuşdu.

– Mənim sevgilim! – o dedi. – Mənim əziz Marqom. Biz sənə ilə heç vaxt bir-birimizdən ayrılmayacağıq. Bunun üçün sən yalnız bir söz deməlisən. Bu gün gecə, evinizdə hamı yatandan sonra paltarlarını düyüncələ və pəncərədən mənə at. Biz Eyndxovenədək gedərik və səhər birinci qatarla Parisə yola düşərik.

– Yox, əzizim, bu faydasızdır. Mən onlara eyni tellərlə bağlıyam. Ancaq əvvəl-axır mən fikirləşdiyim kimi olacaq.

– Marqo, sənə necə bədbəxt olduğunı görəndə ürəyim partlayır.

Marqo onun üzünə baxdı. Göz yaşları dərhal qurudu. Gülümsədi.

– Yox, Vinsent, mən xoşbəxtəm. İndi istəyim həyata keçib, hər şey varımdır. Səni sevməkdən böyük xoşbəxtlik ola bilərmi?

O, Marqonu öpdü, yenidən yanaqlarından düşən göz yaşlarının duzlu dadını dodaqlarında duydu.

– Qar dayandı, – qız bir qədər susduqdan sonra soruşdu. – Sən səhər çələ işləməyə çıxmıyacaqsan?

– Hazırlaşırım, gedəcəyəm.

– Hara? Axşam sənə yanına gəlmək istərdim.

O birisi gün Vinsent qaş qaralanadək çöldə şəkil çəkdi, onun başında xəz papaq vardı, göy kətan köynəyinin yaxası boğazını bərk-bərk örtmüşdü. Axşamcağı göy üzünü qızılı-yasəmən rəngə çalırdı, sarı kolluqların fonunda evlərin tutqun kölgələri aydın seçilirdi. Uzaqda zərif, qara qovaq ağacları görünürdü, çölün yaşıl örtüyünün sanki boyası solmuşdu, bəzi yerlərdə qar vardı, ara-sıra bellənmiş torpaq ləkələri də qaralırdı, arxın kənarlarında sapsarı quru qamış boylanırdı.

Marqo tələsik çöllə gedirdi. Vinsent onu ilk dəfə görəndə geyindiyi ağ paltarını əynində idi, çiyinə də şərflə atmışdı. O, Marqonun yanaqlarındakı zəif qızartını hiss etdi. İndi o yenə də cəmisini bir neçə həftə bundan əvvəl məhəbbətin hərarəti ilə isinib pardaxlanan qadına oxşayırdı. Əlinə, içində tikmə olan səbət tutmuşdu.

Marqo onun boynuna sarıldı. O, Marqonun ürəyinin necə şiddətlə döyündüyünü hiss etdi. Vinsent onun başını əyib, qonur gözlərinin içinə baxdı. İndi bu gözlərdə qəm, kədər yox idi.

– Nə olub? – o soruşdu. – Söylə, bir şeyimi olub?

– Yox, yox! – o qışqırdı. – Sadəcə... sadəcə olaraq biz yenidən bir yerdə olduğumuza görə mən xoşbəxtəm.

– Bəs niyə belə nazik paltarda gəlmisən? O, bir anlığa susdu, sonra başqa tonla dedi:

– Vinsent, sən nə qədər uzağa getsən də, istəyirəm bircə şeyi yadında saxlayasan...

– Nəyi, Marqo?

– Səni sevdiyimi? Həmişə yadında saxla ki, bütün həyatı boyu heç bir qadın səni mənim qədər sevməyib.

– Sən niyə belə titrəyirsən?

– O-oo... boş şeydir. Məni buraxmırdılar. Ona görə də mən gecikdim. Sən qurtarırsanmı?

– Bəli, lap az qalıb.

– İcazə ver, sən işləyib qurtaranadək ilk görüşlərimizdə olduğu kimi yanında oturum. Bilirsən, əzizim, həmişə sənə mane olmamağa, yolunu kəsməməyə çalışmışam. Yolunun üstündə durub gözləməyə can atmışam. Səndən yalnız bir şey diləyirəm. Səni sevməyimə icazə ver.

– Hə, Marqo, – o bilmədi nə cavab versin.

– Mənim əzizim, başla işinə, qurtarandan sonra, evə birgə qayıdırıq.

Onu yenə də titrətmə tutdu, şərflə bərk-bərk bürünərək dedi:

– Nə qədər ki, işə başlamamısan, Vinsent məni bir də öp. Orada öpdüyün kimi öp... emalatxanada... bir-birimizin ağuşunda xoşbəxt vaxtlarımızdakı kimi.

Vinsent onu nəzakətlə öpdü. O, paltarının ətəyini düzəldib Vinsentin arxa tərəfində oturdu, günəş üfəqdə gizləndi, düzən qısa qış gününün alatoranına büründü. Çölün axşam sükutu Vinsentlə Marqonu uddu.

Qəfildən şüşə cingiltisi eşidildi, Marqo boğuş səslə qışqırdı, dizi üstə qalxdı, lakin dəhşətli qıç olub yerə sərildi.

Vinsent dərhal ona tərəf atıldı. Gözləri yumulmuşdu, acı təbəssümdən üzünün ifadəsi dəyişilmişdi. Ara vermədən qıvrılıb açılırdı, bir qədər sonra geri tullandı, dümdüz uzanaraq sanki quru ağaca döndü, əlləri qar kimi ağardı, bütün bədəni buz kimi soyudu. Vinsent qarın üstünə düşmüş şüşəni götürdü. Şüşənin lap ağzında azacıq ağappaq kristal maddə qalmışdı. Onun heç bir qoxusu yox idi.

Vinsent Marqonu qucağına alıb dəli kimi çöl boyu qaçmağa başladı. Nyuenenə qədər azı bir kilometr məsafə vardı. O qorxurdu ki, qəsbəyə çatana kimi Marqo ölə bilər. Şam vaxtı idi. Adamlar evlərinin yanında oturub dincəlirdilər. Vinsent Marqonu bütün qəsəbənin içərisindən keçirib aparmalı idi. O, Begemannların evinə qədər var gücü ilə qaçdı, qapını təkliklə vurub açdı, Marqonu qonaq otağına aparıb divana uzatdı. Onun anası ilə bacıları qaçıb gəldilər.

– Marqo zəhərlənib! – Vinsent qışqırdı. – Mən doktor dalınca gedirəm! Doktor şam edirdi, ancaq Vinsent onu süfrədən qaldırdı.

– Siz bunun strixnin olmasına əminsinizmi? – Doktor soruşdu.

– Bəli, strixninə daha çox oxşayır.

– Siz onu gətirəndə hələ sağ idi?

– Bəli.

Onlar otağa girəndə, Marqo hələ də qıvrılıraq divanda uzanmışdı. Doktor ona tərəf əyildi.

– Tamam doğrudur, bu strixnindir, – o dedi. Ancaq bundan başqa ağrıqəsmə dərmanı da içib. İyine görə, tiryək şirəsidir. O bilməyib ki, bu zəhərə qarşı təsir edəcək.

– Deməli, o sağ qalacaq, doktor? – anası soruşdu.

– Ümid var. Dərhal Utrextə aparmaq lazımdır. Ona daimi tibbi yardım gərəkdir.

– Siz Utrextə bizə xəstəxana məsləhət görə bilərsinizmi?

– Məncə, onu xəstəxanaya qoymaq yox, müvəqqəti olaraq sanatoriyaya göndərmək daha yaxşı olardı. Orada çox yaxşı bir sanatoriya ta-

nıyırım. Tez olun, atları qoşdurun. Biz Eyndxovendən gedən axırncı qatara çatmalıyıq.

Vinsent qonaq otağının qaranlıq bir küncündə sakitcə dayanmışdı. Fayton gəldi. Doktor Marqonu ədyala bükdü və küçəyə çıxartdı. Doktorun arxasınca Marqonun anası və dörd bacısı gedirdi. Vinsent də onların ardınca addımlayırdı. Van Qoqlar ailəsi də tökülüşüb küçəyə çıxmış, artırmının ağzında dayanmışdılar: Bütün kənd Begemannların evinə tərəf axışıb gəlmişdi. Doktor qucağında Marqo qapıdan çıxanda, camaat tamam səsinə kəsdi. Doktor Marqonu faytona qoydu, anası ilə bacıları da oturdular. Vinsent səssizcə yanda durmuşdu. Doktor cilovu əlinə aldı. Marqonun anası geri dönüb Vinsenti gördü və qışqırdı:

– Mənim qızımı sən öldürdün, sən!

Camaat qəzəblə Vinsentə baxdı. Doktor qamçını qaldırıb atları vurdu.

Fayton yerindən tərpəndi və gözdən itdi.

7

Anna-Korneliya ayağını sındırmamışdan qabaq Nyuenenin sakinləri Vinsenti sevmirdilər, çünki ona inanmırdılar, onun belə qərribə həyat keçirməsini də anlaya bilmirdilər. Lakin Vinsentdən zəhlələri getdiyini də açıqlamırdılar. İndi isə onlar gizlətmədən onun üzünə qayırdılar, Vinsent addımbaşı onların nifrətini hiss edirdi. Vinsent gələndə hamı ona arxasını çevirir, üzünə belə baxmırdılar. Heç kəs onunla kəlmə kəşib danışırdı. O, hamı tərəfindən rədd edilmişdi.

Bu, Vinsentin özünə təsir etmirdi, çünki toxucular və kəndlilər həmişəki kimi onu öz komalarında dost kimi qəbul edirdilər, lakin qonşular onlardan ayağını kəşib valideynlərinin yanına gəlməyəndə, Vinsent başa düşdü ki, buradan çıxıb getməlidir.

Vinsentə aydın idi ki, ən yaxşısı Brabantı birdəfəlik tərk etməli və valideynlərini rahat buraxmalıdır. Bəs hara getməli? Brabant onun vətəni idi. O ömrünün sonunadək burada qalıb yaşamaq istəyirdi. Kəndlilərin, toxucuların şəklini çəkmək arzusunda idi, öz işinin yeganə mənasını bunda görürdü. Qışda çöllərin qucağına sığmayan bəyaz qarın, payızın saralmış yarpaqlarının, yayda dən bağlamış kəhrəba sünbüllərin, yazda isə yamyaşıl otların arasında necə yaşamağı bilirdi, bilirdi ki, biçin vaxtı dəryazçılarla olmaq, gah yayda ucsuz-bucaqsız səmanın

qübbəsi altında kənd qızları ilə əylənmək, gah da qışda isti buxarı başında qızınmaq – əzəldən belə olub, əsrlərlə də belə olacağını dərk etmək, yaşamaq sevincini nə qədər artırır.

Vinsent belə hesab edirdi ki, Millenin ilahi şəkil olan “Anjelyus” əsəri insanın yaratıcı qüdrətinin heç bir başqa nümunəsi ilə müqayisə oluna bilməyən sənət incisidir. Sadə kəndli həyatı onun gözlərində dupduru təmiz həyatın əbədi vahid reallığı idi. O bu həyatı naturadan, ucsuz-bucaqsız düzlərdə çəkmək istəyirdi. Bəli, o, milçəklərlə də, qumla da, toz-torpaqla da barışmalı, öz tablosunu korlamalı və cızma-qaralar etməli, hasarlardan, çəpərlərdən aşaraq saatlarla dolaşmalı idi. Amma evə qayıdanda biləcək ki, indicə həyatla üz-üzə gəlib, ən azı, əvvəlki sadəliyinin ahəngini tutmaq ona nəsib olub. Onun kəndli tablolarından donuz ətinin iyi, bişən kartofun buğu, qoxusu duyulursa, nə etmək olar, – bunlar təbii qoxulardır. Əgər tövlədən peyin qoxusu gəlsə, deməli bura əsl tövlədir. Əgər çöldən yetişmiş buğdanın ətri duyulursa, quş peyininin və digər gübrələrini qoxusu gəlsə, – bu da, xüsusilə şəhər əhalisi üçün, təbii sayılmalıdır.

Vinsent vəziyyətdən asanlıqla çıxış yolu tapdı. Yolun qırağında katolik kilsəsi, onun da böyüründə gözetçinin evi vardı. Gözetçi İohann Shafrat dərzi idi, boş vaxtlarında öz işi ilə məşğul olurdu. Arvadı Adriana çox mehriban, güləris qadındı. O, Vinsentə iki otaq kirayə verdi və bütün qəsəbənin üz döndərdiyi adama qulluq göstərməkdən hətta böyük zövq aldığı gizlətmədi.

Shafratların evini tən ortadan böyük bir dəhliz bölürdü: girişdən sağda yaşayış otaqları, sol tərəfdə isə pəncərələri yola açılan qonaq otağı yerləşirdi, qonaq otağının dalında bir balaca otaq da vardı. Qonaq otağını Vinsent üçün emalatxana etdilər, arxadakı otaqda da öz şey-şüy-lərini yerbəyer etdilər. O, Shafratlar ailəsinin paltar qurutduğu çardaqda yatırdı. Burada küncdə, hündür çarpayı, bir də stul vardı. Gecə Vinsent soyunub paltarını bu stulun üstünə atır, çarpayıya uzanır, qəlyan çəkə-çəkə axşam şəfəqlərinin sönməsinə tamaşa edir və yuxulayırdı.

Qonaq otağının divarlarından öz akvarellərini, kömürlə və melle çəkdiyi şəkilləri asmışdı. Bu şəkillərdə zəncilərdə olduğu kimi, enli baş, azca dik burun, qabağa çıxmış yanaq sümüyü, iri qulaqları olan kişilər və qadınlar, toxucu fiqurları, toxucu dəzgahları, əlində məkik tutan arvadlar, kartof əkən kəndlilər təsvir olunurdu. O, qardaşı Kor ilə daha möhkəm dostlaşmışdı, onlar birlikdə qab-qacaq şkaflı düzəltdilər,

birlikdə otuzdan az olmayan müxtəlif quş yuvaları, cürbəcür mamırlar və bitkilər, toxucu məkikləri, cəhrələri, isidici cihazları, əkinçilik alətləri, köhnə papaq və şlyapalar, taxta başmaqlar, qab-qacaqlar, kənd həyatı ilə bağlı olan hər cür başqa şeyləri olan kolleksiya topla-mışdılar. Onlar emalatxananın arxa tərəfində, uzaq küncdə hətta balaca ağaclar əkdilər.

Vinsent işə girişdi. Aşkar etdi ki, rəssamların, demək olar, işlət-mədikləri bistr və bitum onun palitrasına xüsusi incəlik və hərarət verir. O kəşf etdi ki, sarı boyanı tabloda tamam canlandırmaq üçün sarı rəngə açıq bənövşəyi və yasəmən rəng qarışdırmaq lazımdır.

O həmçinin anladı ki, təklif qazamada olmaq kimi bir şeydir.

Mart ayında onun atası xeyli uzaqda, çölün o tərəfində yaşayan xəstə həmyerlisinə baş çəkməyə getdi və qayıdanda öz evinin pillə-sində yıxıldı. Anna-Korneliya özünü ona yetirəndə Teodor artıq keçinmişdi. Onu kilsənin yanındakı bağda dəfn etdilər. Ortancıl oğlu Teo da dəfn mərasiminə gəlib çıxmışdı. Axşam onlar Vinsentin ema-latxanasında oturub əvvəlco ailə işlərindən, sonra da öz işlərindən söhbət açdılar.

– Mənə Qupildən çıxıb başqa firmaya keçməyi təklif edirlər, ayda min frank boyun olurlar, – Teo dedi.

– Bəs sən necə, razılıq verdinmi?

– Yox, imtina etmək istəyirəm. Məncə bu firma ancaq qazanc məq-sədi güdür.

– Özün yazırdın ki, Qupildə də...

– Bəli, düzdür, “Mesye” də qazanc dalınca qaçır. Ancaq orada artıq on iki ildir xidmət edirəm. Axı niyə bir neçə franka görə Qupili tərk et-məliyəm? Bəlkə bir vaxt gəldi, filiallardan birinə rəhbərlik etmək mənə tapşırıldı. Onda mən impressionistləri satmağa başlayacağam.

– İmpressionistlər? Məncə bu sözü haradasa eşitmişəm, deyəsən qəzetdə. Onlar kimdir?

– Bunlar gənc Paris rəssamlarıdır – Eduard Mane, Deqa, Renuar, Klod Mone, Sisley, Kurbe, Lotrek, Qogen, Sezanni, Syöra.

– Bəs niyə onları belə adlandırırlar?

– Bu söz min səkkiz yüz yetmiş dördüncü ildə Nadaradakı sərgidən sonra meydana çıxıb. O vaxt Klod Mone “*İmpression; soleil levant*”¹

¹ Təəssürat. Günəşin batması (frans.)

adlanan tablosunu sərgiyə təqdim etmişdi. Tənqidçi Lui Lerua qəzetdə bu sərgini impressionistlər sərgisi adlandırmışdı, o vaxtdan da bu ad yayılmağa başladı.

– Onlar açıq, yoxsa tünd rənglə çəkirlər?

– Şübhəsiz, açıq! Tünd rəngdən onların zəhləsi gedir.

– Belə olan halda, mən onlarla işləyə bilməyəcəyimi fikirləşirəm.

Mən öz palitramı dəyişdirməyə hazırlaşırıdım, açıq rənglərin yerinə daha tünd boyalar axtarmaq istəyirdim.

– Güman edirəm, Parisə gələndən sonra, bu işə başqa cür baxacaqsınız.

– Ola bilsin. Bəs onların şekillərini alırlarmı?

– Düran-Rüel nadir hallarda Manenin şekillərini satır. Bununla da, əslində, hər şey məhdudlaşır.

– Onlar hansı vəsaitlə dolanırlar?

– Allah bilir. Bacardıqları kimi vəziyyətdən çıxırlar. Russo uşaqlara skripkadan dərs deyir, Qogen özünün köhnə birja dostlarından borc alır, Syöranı anası, Sezanni isə atası saxlayır. Qalanlarının necə yaşadığını ağılıma sığışdırı bilmirəm.

– Teo, sən onların hamısını tanıyırsan?

– Bəli, mən onların hamısı ilə yavaş-yavaş tanış oluram. Sahiblərimi inandırmağa çalışırdım ki, heç olmazsa onlara sərgi üçün balaca bir guşə ayırınsınlar, amma onlar impressionistləri heç top atəşi yaxınlığına buraxmaq istəmirlər.

– Çox güman mənə bu adamlarla görüşmək vacibdir. Teo, qulaq as, sən mənə rəssamlardan heç olmazsa birisi ilə tanış etmək üçün barmağını belə tərپətməmişən, halbuki, bu mənə hava və su kimi lazımdır.

Teo pəncərəyə yaxınlaşdı və gözətçinin evi ilə Eyndxovene gedən yolun arasındakı yaşıl çəmənliyə göz gəzdirdi.

– Onda Parisə köç, mənimlə yaşa. Əvvəl-axır, sən yaxanı bundan kənara çəkə bilməyəcəksən.

– Mən hələ hazır deyiləm. Əvvəlcə gerek bezi işlərimi qurtarım.

– Sən bu xəlvət yerdə yaşasan, onda rəssamlarla ünsiyyət barəsində danışmağına dəyməz.

– Bəlkə də belədir, Teo, ancaq bir şeyi başa düşə bilmirəm. İndiyədək mənə bir rəsmimi, yağlı boya ilə çəkdiyim bir şəklimi satmamısan, heç buna cəhd də etməmişən. – Doğrudur?

– Doğrudur, cəhd etməmişəm.

– Bəs niyə?

– Sənin işlərinə sənət bilicilərinə göstərmişəm. Onlar deyirlər ki...

– Ah, bu bilicilər! – Vinsent çiyinlərini çəkdi. – Mən onların necə bayağı, şit, məzmunuzsuz sözlər danışdığına yaxşı bələdəm. Teo sən, ki, başa düşürsən, onlar işi məziyyətinə görə qiymətləndirə bilmirlər.

– Hər halda, mən belə deməzdim. Satılmaq üçün sənin şekillərin də hələ azacıq çatışmazlıq var, lakin...

– Teo, Teo, sən mənə Etten qaralamalarım barədə də eyni sözləri yazmışdın!

– Düzdür, Vinsent, sən həmişə yetkinlik və kamillik astanasına yaxınlaşırsan. Sənin hər təzə etüdündən acgözlüklə, ikiəlli yapışırım, ümid edirəm, nəhayət, sən sənətkarlığa qovuşmusan. Ancaq hələ ki...

– Ancaq şekillərin satılıb satılmadığı barədə olan danışıqlar, – Vinsent onun sözünü kəsdi, qəlyanı peçə çırpıb təmizlədi, – bu köhnə bayatıdır, bir daha bunu eşitmək istəmirəm.

– Budur, sən özün deyirsən, hələ tamamlanmamış işlərim var. Onları tez qurtar. Nə qədər Parisə tez köçsən, bir o qədər sənin üçün yaxşı olar. Əgər istəyirsənsə, bu müddətdə şekillərindən nə isə satılsın, mənə etüdləri yox, şekilləri göndər. Etüdlərlə heç kim maraqlanmır.

– Bəli, amma etüdü harada qurtardığını, şeklin haradan başladığını demək çətindir. Yox, Teo, yaxşısı budur, bacardıqca daha yaxşı işləyəək, həm də öz ləyaqət və nöqsanlarımızla özlüyümüzə qalaq. Ona görə “biz” deyirəm ki, sənin çətinliklə qazandığın və mənə göndərdiyin pullar, mənə kimi sənə də hüquq verir özünü bu əsərlərin müəllifi sayasan.

– Bu artıq söhbətdir, – Teo otağın uzaq bir küncünə çəkilib ağacdən asılmış köhnə ləçəklə oynamağa başladı.

Vinsent atası sağ olanda, hərdən bir də olsa, pastor evinə baş çəkirdi. O buraya ya şam eləməyə, ya da sadəcə, söhbətə gəlirdi. Teodorun dəfnindən sonra bacısı Yelizaveta Vinsentə başa saldı ki, o bu evdə arzuolunmaz şəxsiyyətdir. Ailə cəmiyyətdə öz mövqeyini saxlamaq istəyirdi, Anna-Korneliya belə hesab edirdi ki, Vinsent öz-özünə cavabdehdir, ananın borcu isə qızlarının qayğısına qalmaqdır.

Vinsent Nyuenendə, demək olar, lap tek qalmışdı; adamlarla ünsiyyət əvəzinə o, ancaq təbiətlə ünsiyyət bağlayırdı. Vinsent təbiət predmetlərinin surətini canlandırmağa cəhd göstərirdisə də, müvəffəqiyyətsizliyə uğrayırdı, əlindən hər şey çox pis çıxırdı, nəhayət, o öz xüsusi palitrasından çıxaraq, düşünülmüş yaradıcılığı ilə, sakitcə məqsədinə doğru irəlilədikdə təbiət ona tabe olmağa başladı. Vinsent

Veysenbruxun emalatxanasında olan hay-küylü mübahisəni və ağzı xeyirə açılmayan ustanın əzab verən təriflərini xatırladı. Onun sadıq qaldığı Milledə tapdığı bir cümlə Veysenbruxun fəlsəfəsinin inandırıcı ifadəsini təsdiq edirdi: “Mən hətta əzabımı belə boğmaq istəmirəm, çünki məhz ağır-acı rəssamı tez-tez özünü daha artıq qüvvə ilə bürüzə verməyə məcbur edir”.

O, kəndli De Qrootun ailəsi ilə dostlaşdı. Bu ailə ana, ata, oğul və iki qızdan ibarət idi, onların hamısı da tarlada işləyirdilər. Brabant kəndlilərinin əksərinə bənzəməyən De Qrootları Borinaj kömürçixararları kimi “qarasifət” adlandırmaq olardı. Onların üzündə zəncilərə məxsus enli, açıq burun pərləri, xeyli irəli çıxmış burunları və sivri çənələri, iri qabarıq dodaqları, uzunsov, bucaqşəkilli qulaqları vardı. Alınları maili, başları kiçik, təpələri dik idi. Onlar yorğan-döşək yığmağa taxçası olan birotəqlı komada yaşayırdılar. Komanın ortasında stol, iki stul və bəzi yeşiklər qoyulmuşdu, yonulmamış tirlərdən qayrılmış tavandan lampa asılmışdı.

De Qrootlar kartofla dolanırdılar. Şam yeməyində onlar hərəsi bir fincan qara qəhvə içər, həftədə bir dəfə qurudulmuş ət parçası yeyirdilər. Onlar kartof əkib-becərir, kartof da yeyirdilər, bütün heyatlarını kartofla bağlamışdılar. Stin De Qroot on yeddi yaşlı məlahətli bir qız idi. O, ağ, enli ləçək bağlamış, bəyaz yaxalılıq qara kofta geymişdi. Vinsent hər axşam De Qrootgilə getməyə başladı. O, Stinlə tez-tez ürəkdən şənlenirdi.

– Ah, bir baxın! – o mızıldandı. – Görün mən necə də gözəl qadınam! Baxın, mənim şəklimi necə çəkirlər! Bəlkə sizin üçün təzə ləçək bağlayım, minxer?

– Lazım deyil, Stin, sən belə füsunkarsan.

– Mən füsunkaram!

Onun şən qəhqəhələri ətrafa yayıldı. Stinin iri gülümsəy yaraşılıq çöhrəsi vardı. Vinsent kəşf etmişdi ki, kartof yığarkən yerə əyiləndə, onun fiquru, hətta Keyin fiqurundan qəşəng görünür. Beləliklə, o başa düşdü ki, insan fiqurasını çəkərkən, başlıcası hərəkətə fikir verməkdir, keçmiş ustaların rəsmlərində böyük çatışmazlıq elə bundan ibarətdir, onlar statikdirlər, adamları əməkdə təsvir etməyiblər. O, De Qrootgilə tarlada, komada, stol arxasında, buğlanan kartof yeyəndə çəkmişdi, həmişə də Stin onun çiyindən baxır, onunla zarafatlaşırdı. Hərdən, bazar günləri, təmiz ləçəyini bağlayıb ağ yaxalılığını taxır, onunla çölü gəzməyə çıxırdı. Buradakı kəndlilərin başqa əyləncələri yox idi.

– Marqo Begemann sizi sevirdimi? – bir dəfə o soruşdu.

– Bəli, sevirdi.

– Onda nəyə görə özünü öldürmək istəyirdi?

– Ona görə ki, qohumları mənə gəlməsinə icazə vermirdilər.

– O sadəcə axmaqdır. Bilirsiniz, onun yerinə olsaydım, nə edərdim? Özümü zəhərləməzdim, sizi sevərdim!

Stin qəhqəhə çəkib düz onun üzünə güldü və şam meşəsinə tərəf yüyürdü. Bütün günü onlar oynaqlaşır, deyib-gülür, ağacların arasında veyllənirdilər. İkişər gəzən başqaları onları dəfələrlə görmüşdülər. Stin təbiətən güləyən idi, Vinsent nə deyirdisə, nə edirdisə, hər şey onda qarşısızalmaz gülüş doğururdu. Qız onunla əlbəyaxa qapışırdı və hər vasitə ilə onu yerə yıxmağa çalışırdı. Vinsentin onlarda çəkdiyi şəkillərdən hər hansı xoşuna gəlməsəydi, ya onların üstünə qəhvə əndərər, ya da ocağa atıb yandırardı. O, Vinsentin emalatxanasına ayaq açıb tez-tez gəlməyə başlamışdı, o çıxıb gedəndən sonra da hər şey otaqda təsəvvür edilməz səliqəsizliklə tökülüb qalırdı.

Yay, payız beləcə sovuşdu, yenidən qış gəldi. Güclü qar Vinsenti günlərlə emalatxanadan çıxmağa qoymurdu. Nyuenenin əhalisi rəssamın qarşısında pozaya durmağı xoşlamırdılar, əgər Vinsent onlara pul verməsəydi, onun bir dənə də canlı modeli olmazdı. Haaqada üç fiqurdan etüd tərtib etmək üçün o yüzdən artıq dəyişək tikən dərziləri qaralaması etmişdi. İndi də o, De Qrootları şam stolu arxasında, kartof yeyib qəhvə içərkən çəkmək istəyirdi, lakin şəklin daha inandırıcı çıxması üçün o belə hesab edirdi ki, gərək əvvəlcə ətrafda olan bütün kəndlilərin şəklini çəksin.

Katolik keşiş kilsə gözətçisinin otağını büt-pərəstə və xüsusilə rəsama verməsindən o qədər də razı deyildi, amma Vinsent özünü sakit və nəzakətli apardığından onu çıxarıb bayıra atmaq üçün bəhanə tapa bilmirdi. Bir dəfə Adriana Shafrat çox həyəcanlı halda emalatxanaya girdi.

– Pauvels ata sizi görmək istəyir!

Andreas Pauvels cüssəli, qırmızısifət kişi idi. O tez otağa nəzər saldı və öz-özünə fikirləşdi ki, ömründə belə bir qarmaqarışılıq hələ görməyib.

– Qulluğunuzda hazırım, mənim atam, – Vinsent mehribanlıqla dedi.

– Siz mənə heç bir şeylə qulluq göstərə bilməzsiniz! Ancaq mənim sizə xeyrim dəyə bilər. Əgər mənə qulaq assanız, bu işdə sizə kömək göstərəm.

– Siz hansı işdən danışsınız, möhtərəm ata?
– Axı o qız katolik, siz isə protestantsınız. Amma mən yepiskopdan sizin üçün xüsusi icazə almağa çalışaram. Hazırlaşın, iki-üç gündən sonra nikah mərasimi olacaq!

Vinsent keşişi daha yaxşı görmək üçün pəncərəyə tərəf yeridi.

– Qorxuram ki, sizi yaxşı başa düşməyim, mənim atam, – o dedi:
– Oho, siz hər şeyi çox gözəl başa düşürsünüz. Özünüzü bilməzliyə qoymayın, bu mənasızdır. Stin De Qoot hamilədir! Ailənin namusu gərək qorunsun.

– Ah, şeytan!

– Siz qızı nə istəseniz adlandırma bilərsiniz, hətta şeytan da. Burada, əslində şeytansız iş aşımayıb.

– Siz, əminsizmi bu belədir, mənim atam? Siz yanılmırsınız?

– Qəti dəlillər olmasa, mən heç vaxt adamları günahlandırmıram.

– Bəs Stinin özü... Doğrudanmı, o sizə dedi ki... bu mənəm?

– Yox, kişinin adını deməkdən imtina edir.

– Niyə bəs bu xidməti məhz mənə aid edirsiniz?

– Sizi dəfələrlə bir yerdə görüblər. Məgər o sizin emalatxananıza gəlmirdi?

– Gəlirdi.

– Məgər siz bazar günləri birlikdə gəzməyə çıxmırdınız?

– Bəli, çıxırdıq.

– Özgə hansı dəlillər lazımdır?

Vinsent bir anlığa susdu. Sonra sakitcə dedi:

– Bütün bunlar, əlbəttə, məni kədərləndirir, mənim atam, xüsusilə ona görə ki, bədbəxtlik dostum Stinin başına gəlib. Amma sizi inandıraram ki, mənim onunla münasibətim tamam təmizdir.

– Doğrudanmı, siz elə düşünürsünüz ki, mən sizə inanacağam?

– Yox, elə düşünməyirəm, – Vinsent cavab verdi.

Axşam Stin tarladan qayıdanda Vinsent onu komanın kandarında gözləyirdi. Bütün ailə şam süfrəsinə oturmuşdu, amma Stin komaya girmədən Vinsentlə yanaşı quru yerdə oturdu.

– Tezliklə, siz özgə bir nəfərin də şəklini çəkəcəksiniz, – o dedi.

– Stin, deməli bu düzdür?

– Əlbəttə, toxunmaq istəyirsinizmi?

O, Vinsentin əlini götürüb qarnının üstünə qoydu. Vinsent onun qarnının əməlli-başlı yumrulandığını hiss etdi.

– Pauvels ata mənə bu gün dedi ki, bu uşaq məndədir. Stin güldü.

– Mən istərdim ki, o sizdən olsun. Amma sizsə bunu heç vaxt istəməzdiniz, deyilmi?

Vinsent Stine, onun üzünün kobud, düzgün olmayan cizgilərinə, qalın burnuna, qalın dodaqlarına, tər hopmuş qarabuğdayı bədəninə nəzər saldı. Stin də ona baxdı və gülümsədi.

– Vicdanla desək, Stin, mən boyun qaçırmazdım.

– Deməli, Pauvels ata deyir ki, bu sizsiniz. Bu lap gülməlidir ki!

– Burada gülməli nə var?

– Əgər sizə desəm uşaq kimdəndir, məni satmazsınız ki?

– Söz verirəm.

– Onun kilsəsinin gözetçisindən!

Vinsent hətta fit çaldı.

– Valideynlərinizin bu işdən xəbəri varmı?

– Əlbəttə, yox! Mən onlara heç vaxt demərəm. Amma onlar bilirlər ki, bu siz deyilsiniz.

Vinsent komaya girdi. Orada hər şey qaydasında idi, elə bil heç bir şey olmamışdı. De Qrootlar Stinin hamiləliyinə elə laqeyd yanaşırdılar ki, elə bil bu onların qızı deyil, özgənin inəyidir. Onlar Vinsenti həmişəki kimi qarşıladılar və Vinsent anladı ki, De Qrootlar onu təqsirkar hesab etmirlər.

Qəsəbədə isə başqa cür fikirləşirdilər. Adriana Shafrat qapının arxasında durub Pauvels atanın Vinsentlə söhbətinə qulaq asmışdı. O elə həmin anda da bu söhbəti qonşulara danışdı. Bir saatdan sonra Nyuenenin bütün əhalisi bir nəfər kimi bildi ki, Stin De Qroot Vinsentdən hamilədir və Pauvels ata onların nikahlanmasını qəti qərara alıb.

Noyabr gəldi, əsl qışı da özü ilə gətirdi. Getmək vaxtı idi. Nyuenendə yaşamağın daha heç bir mənası qalmamışdı. O burada çəkilən şeylərin hamısını çəkmişdi, kəndli həyatı haqqında nəyi bilmək lazım idisə, hamısını öyrənmişdi. Yenidən ona qarşı kin oyanan kənddə daha qalmaq istəmirdi. Aydın idi ki, çıxıb getmək lazımdır. Ancaq hara?

– Minxer Van Qoq, – qabaqcadan qapını döyərək Adriana kədərlə dedi. – Pauvels ata deyir ki, siz bu gün mütləq bizim evdən getməlisiniz, haradasa başqa yerdə məskən salmalısınız.

– Nə olar, qoy belə olsun.

Vinsent emalatxanada gəzişərək öz işlərini nəzərdən keçirirdi. İki illik aramsız, əzəbli iş! Yüzlərlə etüd yaranmışdı – toxucular, onların arvadları, toxucu dəzgahları, çöllərdə işləyən kəndlilər, pastor evinin bağında bitən qovaqlar, milli kilsə, boş düzlər, qızmar günəş altında və saxtali qış toranlarında görünən çəpərlər.

Ona elə gəldi ki, birdən-birə üstünə dözülməz yük çökdü.

Bütün bu şəkillərin hamısı hələ tamamlanmamışdı, demək olar, yarımçıq qalmışdı. Bunlar hələ rabitesiz, fraqmentlərdən ibarət idi. Bu şəkillərdə Brabantda bütün gerçəkliyi və ilkinliyi ilə kəndli həyatından kiçik parçalar vardı, lakin kəndlini bütövlüklə, vahid koloritdə göstərən şəkillər – kənd koması və buğlanan kartofun ətrafa yayılan qoxusu ifadə edilmiş şəkillər hələ yaranmamışdı. Bəs onun Brabant “Anjelyusu” hamı? Onu yaratmamış buradan necə getmək olar?

Vinsent təqvimə nəzər saldı. O birisi ayın başlanmasına on iki gün qalırdı. O, Adrianı çağırırdı.

– Pavels ataya deyən ki, mən mənzil kirəsini ayın birinədək ödəmişəm və o vaxtadək heç yana gedən deyiləm.

O, rənglərini, kətan parçalarını, fırçalarını, molbertini götürdü və ağır-ağır De Qrootların komasına tərəf getdi. Orada heç kəs yox idi.

Vinsent onların otağının görünüşünü karandaşla çəkməyə başladı. Ailə çöldən evə qayıdanda o, şəkli çırdı. De Qrootlar buğlanan kartof, qaxac ət yeyib qara qəhvə içdilər. Vinsent ev sahibləri yatanadək kətan üzərində işlədi. Bütün gecəni yatmayıb öz emalatxanasında kətan üzərində işini tamamladı. Ancaq səhər açılanda yatağına uzandı. Yuxudan ayılıanda, Vinsent dəhşətə gəlib şəkli qəzəblə oda tulladı və yenidən De Qrootgilə yollandı.

Keçmiş holland rəssamlarından öyrənmişdi ki, şəkildə cizgi elementləri ilə rəng bir-birindən ayrılmazdır. De Qrootgil stolun arxasında bütün ömürləri boyu oturduqları kimi oturmuşdular. Vinsent asılmış lampanın işığında kartof yeyən bu adamların necə adamlar olduğunu mümkün qədər aydın göstərməyə çalışırdı, onlar hansı əl ilə yemək götürürdülərsə, həmin əl ilə də torpaq eşirdilər, o öz tablosunda ağır fiziki əməkdən, bu adamların öz gündəlik ruzilərini necə vicdanla qazandıqlarından söhbət açmaq istəyirdi.

– Bu gün Pauvels ata gəlmişdi, – De Qrootun arvadı dedi.

– Ona nə lazımdır? – Vinsent soruşdu.

– O bizə pul təklif etdi ki, sizin qarşınızda durub şəkil çəkdirməkdən imtina edək.

– Bəs siz?

– Biz ona dedik ki, siz dostumuzsunuz.

– O burada bütün evləri gəzdi, – Stin əlavə etdi. – Hamı da ona dedi ki, sizdən sədəqə almaqdansa, bir su müqabilində Vinsentin qarşısında durub şəkil çəkdirmək daha yaxşıdır.

Ertəsi gün səhər Vinsent yenə də çəkdiyi şəkli cırıb atdı. Qəzəb və gücsüzlük hissi onu bürümüşdü. İndi onun burada cəməsi on günü qalmışdı. O, Nyuenendən getməli idi, yaşamaq burada dözülməz olmuşdu. Lakin o, Milleyə verdiyi vədini yerinə yetirməmiş heç yere gedə bilməzdi.

Hər axşam o, De Qrootgilə gedirdi. Onlar stolun arxasında oturub yuxulayanadək Vinsent işləyirdi. Tez-tez rəng çalarları ilə rəng kütlesinin yeni ahəngini, yeni uyğunluğunu yoxlayır və hər dəfə də əmin olurdu ki, öz məqsədinə çatmayıb, onun tabloları hələ də tamamlanmayıb, yarımçıq qalıb. Ayın axırncı günü yetişdi. Yaratdığı şəkillər Vinsenti özündən çıxarmışdı. O, gecələr yatmırdı, demək olar, heç nə yemirdi. Ancaq əsəbi günlər keçirirdi. Hər bir yeni uğursuzluq ancaq onu qəmçiləyirdi. Vinsent De Qrootgilin komalarında oturub onların tarladan qayıtmasını gözləyirdi. Molbert lazımı yerdə qurulmuş, rənglər qarışdırılmış, kətan çərçivəyə salınmışdı. Onun axırncı gümanı qalmışdı. Sabah səhər o, Brabantı həmişəlik tərk etməli idi.

O, işdən ayrılmadan, saatlarla, fasiləsiz şəkil çəkirdi. De Qrootgil onun həyəcanını başa düşürdü. Şam yeməyindən sonra onlar stolun arxasından durmadan öz kəndli jarqonlarında sakitcə danışdılar. Vinsent özü də dəqiq ayırd edə bilmirdi ki, çəkdiyi nədir. O, əlinin nələr yaratdığını fikirləşmədən və uyğunlaşdırmadan rəngləri enli kətanın üzərində sürətlə o tərəf, bu tərəfə yayırdı. Saat onda De Qrootgil yuxusuzluğa artıq tab gətirə bilmədilər, Vinsent də axıra yaxın tamam əldən düşmüşdü. O, bacardığını etmişdi. Bütün şeylərini yığışdırdı, Stini öpdü, hamı ilə bir-bir vidalaşdı. Sonra qaranlıqda, sözüne baxmayan ayaqlarını sürüyə-sürüyə evə gəldi.

Emalatxanada o, kətanı stolun üstünə qoydu və qəlyanını alışırdı stolun qarşısında dayandı. Şəkil alınmamışdı. Yenidən uğursuzluğa düşər olmuşdu. Kəndin əsl ruhunu tuta bilməmişdi. Neçənci dəfə idi ki, qəzaya uğrayırdı. Brabantda iki illik ağır və gərgin əmək hədəf getmişdi.

O, qəlyanın axırncı qüllabını bütün qurtaranadək sümürdü. Sonra şeylərini yığışdırmağa başladı. O, diyardan, stolun üstündən bütün etüd və şəkillərini yığıb böyük bir yeşiyə qablaşdırdı. Sonra divana uzandı.

Nə qədər vaxt keçdiyini kəsdirə bilmədi. Divandan qalxanda çərçivədəki kətanı cırıb bir küncə tulladı və çərçivəyə yenisini geydirdi. Rəngləri qarışdırdı, oturub işləməyə başladı.

Təbiəti uğursuz köçürməyə başlasan, hər şey pis alınacaq, ancaq xüsusi palitrandan çıxan düşünülmüş yaradıcılıqla qurtaranda isə, təbiət sənə tabe olacaq, onu ram edə biləcəksən.

On croit j'imagine – ce nest pes vrai – je me souviens¹.

Bəli, bəli bunu ona Brüsseldə Pitsersen demişdi, o, naturaya çox yaxın oturmuşdu. Perspektivi tuta bilmirdi. O həmin vaxtlarda özünü naturanın yaradılmasına həsr etmişdi. İndi isə naturanı özü hiss etdiyi kimi verirdi.

O, kompozisiyanı kartof çalarında çəkmişdi, olduğu kimi, tozlu-torpaqlı, təmizlənməmiş təbii kartof. Stolun üstündə evdə toxunmuş çirkli süfrə, qurum basmış divar, yonulmamış tirdən asılmış lampa, atasına buğlanan kartof verən Stin, qara qəhvəni süzən ana, fincanı dodaqlarına yapışdıran qardaş – hamının simasında sakitlik, ümumi qaydaya uyğun daimi mütillik hökm sürür.

Erkən səhər günəşi ürək-ürək onun pəncərəsindən içeri boylandı. Vinsent kotildən qalxdı. Onun ürəyində dərin bir arxayınçılıq vardı. Tələtüm içərisində keçən ona iki həyəcanlı gün arxada qalmışdı. Vinsent öz işinə baxdı. Tablodan et qaxacı, tüstü və buğlanan kartofun iyi gəlirdi. O gülümsündü. Vinsent öz "Anjelyus"unu yaratmışdı. Mümkün olanlarda yaşayan mümkün olmayanları yaxşıca tutmuşdu. Brabant kəndlisi heç vaxt ölməyəcək.

O, şəkllə yumurta ağı çəkmişdi. Sonra içərisində şəkil və etüdlər olan yeşiklərini evə aparıb anasına verdi, onunla da vidalaşdı. Vinsent sonra emalatxanaya qayıdıb kətanın üstündə iki kəlmə söz yazdı: "Kartofyeyənlər" və bu şəkildə birlikdə öz yaxşı etüdlərindən bir neçəsini də götürüb Parisə yola düşdü.

¹ Elə bilirlər ki, mən özümdən uydururam, – yox, bu düz deyil – mən xatırlayıram (frans.)

BEŞİNCİ KİTAB

PARİS

1

Ertəsi gün səhər onlar bulka ilə qəhvə içəndə Teo Vinsentdən soruşdu: – Demək sən mənim axırıncı məktubumu almamısan?

– Yox, deyəsən almamışam, – Vinsent dedi. – Sən orada nə yazmışdın?

– Yazmışdım, mənə Qupilin yanında yenə böyüdüblər.

– Ah, Teo, nə üçün bu bərədə mənə dünən heç nə demədin?

– Qulaq asmağa sənə həymi qalmışdı, çox həyəcanlı idin. Mənə Monmartr bulvarındakı qalereyanı tapşırıblar.

– Bu qiyamətdir! Öz şəkil qalereyan olacaq!

– Bu, heç də mənim deyil, Vinsent. Mən Qupil firmasının siyasətinə ciddi əməl etməliyəm. Amma hər halda mənə, impressionistləri antresollarda nümayiş etdirməyə icazə veriblər, deməli...

– Kimin əsərlərini almısan?

– Mone, Deqa, Pissarro, bir də Maneni.

– Heç vaxt görməmişəm.

– Elə isə qalereyaya gəl, arxayın-arxayın, doyunca bax.

– Sən niyə bic-bic gülürsən, Teo? Bu nə deməkdir?

– Eh, heç nə demək deyil. Bir neçə dəqiqədən sonra getməliyik. Mən hər səhər oraya piyada gedirəm. Yenə qəhvə istəyirsənmi?

– Sağ ol. Yox, yox, ağzımacan doldurmaq lazım deyil, ancaq yarım fincan. Lənət şeytana, Teo, səninlə bir yerdə yemək mənə nə qədər xoşdur!

– Parisə gəlməyini çoxdan gözləyirdim. Bilirdim, əvvəl-axır gələcəksən. Bu, nə vaxtsa olmalıydı. Amma sən iyunadək dözə bilsən, mən Lepik küçəsinə köçməliyəm. Orada bizim üç geniş otağımız olacaq. Bura gördüyün kimi, işləmək üçün darısqaldır.

Vinsent ətrafa nəzər saldı. Teonun mənzili yaşayış otağından, kabinetdən və balaca mətbəxdən ibarət idi. Otaq Lui-Filipp üslubunda mebellər bəzədilmişdi, elə buna görə də burada tərpənmək mümkün deyildi.

– Əgər mən molberti bura qoysam, – Vinsent dedi, – onda əla mebelin bir hissəsini heyətə çıxartmalı olacağım.

– Özüm də görəəm, otaq əşya ilə doludur, amma bəxtim gətirib: bu, mebeli bir təsadüf nəticəsində almışam, istəyirəm, yeni mənzilə də məhz bu cür mebel düzüm. Tez ol, yığış görüm, Vinsent, səni bulvar boyu gəzdirəcəyəm – bu mənim xoşladığım yoldur. Səhər erkən bulvarı görməyən kəs, Parisi görməmiş kimidir.

Teo ağır qara paltosunu geydi, paltonun altından ağ kəpənəkli qalstuk görünürdü, axırncı dəfə şotka ilə tən ortadan ayrılmış saçlarının qıvrımına toxundu, bığını və saqqalını tumarladı. Sonra yumru təpəsi olan qara şlyapasını başına qoydu, əlcəklərini və əl ağacını götürüb qapıya sarı addımladı.

– Hə, Vinsent, hazırsanmı? Aman Allah, bu nə görkəmdir! Bu geyimdə başqa bir yerdə küçəyə çıxsan, dərhal səni dama basarlar!

– Doğrudan? – Vinsent təəccüblə özünə nəzər saldı. – Mən bu paltar, demək olar, iki il geymişəm, heç kim də bir söz deməyib.

Teo saqqanaq çəkdi.

– Yaxşı, özün bilərsən. Sənin kimilərə parisililər öyrəşiblər. Axşamüstü sənə abırlı bir şey alaram.

Onlar dolama pillələrlə aşağı endilər, qapının otağı yanından ötürüb Laval küçəsinə çıxdılar. Bura, dərmanlar, şəkillər üçün çərçivələr, hor cür qədim şeylər satılan böyük mağazaları olan geniş, dəbdəbəli küçə idi.

– Sən orada, bizim evin üçüncü mərtəbəsindəki gözəl xanımlara bir bax, – Teo dedi.

Vinsent başını qaldırdı və gipsdən hazırlanmış üç büst gördü. Birincinin altında “Heykəltəraşlıq”, ikinci büstün altında “Arxitektura”, üçüncüsünün altında isə “Rəssamlıq” yazılmışdı.

– Nə üçün onlar rəssamlığı belə mənfur fahişənin obrazında təsvir edirlər?

– Bunu demək çətindir, – Teo dedi. – Amma hər halda, sən ən mənasız evə düşməsən. Vinsent Teo “Köhnə Ruan” adlanan antikvar mağazasını dolandırdılar. Lui-Filipp mebelini də Teo buradan almışdı. Tezliklə onlar Monmartr küçəsinə, oradan da əyri-üyrü döngələrlə Klişi küçəsinə çıxdılar, Monmartr təpəsinə isə şəhərin mərkəzinə doğru uzanan küçəyə endilər. Küçə səhər günəşinin şüalarına qər q olmuş yuxudan oyanan Parisin iyine, qoxusuna bürünmüşdü, bütün kafələrdə buyuz şəklində qatlama bulka yeyir, qəhvə içirdilər, göyerti, ət və süd dükənləri da yavaş-yavaş açılırdı.

Burada çoxlu ticarət müəssisələri olan izdihamlı burjua məhəllələri yerləşirdi. Fəhlələr artıq küçələrdə idi. Alıcı qadınlar mağazaların taxtapuşlarına sərilməmiş malları ələşdirib baxır, satıcılarla qızgın sövdələşirdilər. Vinsent dərinə nəfəsini ötürdü.

– Paris! – bu söz onun sinəsindən qopdu. – Bütün bu uzun illərdən sonra!

– Bəli, Paris. Avropanın paytaxtı. Həm də rəngkarlığın paytaxtıdır!

Vinsent həyatın bu gur axınından, cazibədar Monmartrın seyrindən nəşələndi; arabir qarsonların qırmızı və qara gödəkçələri görünürdü; qadınlar qoltuqlarının altında, bükülməmiş uzunsov çövrələr aparırdılar, yolun kənarında əl arabaları durmuşdu, küçə qapılarında yumşaq məstlərdə ev qulluqçuları çıxırdılar, varlı işbazlar öz idarələrinə tələsirdilər. Sətsiz-hesabsız kolbasa, pirojni, bulka və camaşırxana müəssisələri, kafələr qurtaran yerdə Monmartr küçəsi təpənin ətəyinə dirənir və Şatoden meydanına qovuşurdu. Şatoden meydanı altı küçənin görüşdüüyü əyri-üyrü, kələ-kötür dairəyə oxşayırdı. Vinsentlə Teo bu meydanı keçib açıq mavi səmaya ucalan və idillik görkəm yaradan, damında üç pərinin yerləşdiyi kvadrat şəkili Notr Dam de Lorett kilsəsinin yanına çatdılar. Boz daşdan tikilmiş kilsənin görkəmi bir qədər kirlə idi. Vinsent qapı üzərindəki yazıya diqqətlə baxdı.

– Onlar özləri görəsən bu sözlərə inanırlarmı: *Liberte, Egalite, Fraternite*¹.

– Ola bilsin, inanırlar. Üçüncü respublika bəlkə də çox yaşadı. Royalistlər aradan götürüldü, amma sosialistlər qüvvəyə minirlər. Emil Zolya bu yaxınlarda mənə dedi ki, qarşıdakı inqilab krallara qarşı deyil, kapitalizmə qarşı yönələcək.

– Zolya! Teo, sən necə də xoşbəxtsən ki, Zolyanı tanıyırsan.

– Məni onunla Pol Sezann tanış edib. Hər həftə “Batinyol” kafesində görüşürük. Gələn dəfə ora birlikdə gedərik.

Şatoden meydanından sonra Monmartr küçəsi tamamilə başqa bir görkəm alırdı, bura daha əzəmətli görünürdü. Mağazalar daha dəbdəbəli, kafələr daha tənənəli idi, adamlar da şıq geyinmişdilər, evlərin gözəlliyinə söz ola bilməzdi. Səki boyunca konsert salonları, restoran və mehmanxanalar, səliqəli döşənmiş küçələrlə yük furqonları əvəzinə, minik faytonları şütüyürdü.

¹ Azadlıq, Bərabərlik, Qardaşlıq (*frans.*)

Qardaşlar iri və iti addımlarla irəliləyirdilər. Qış günəşinin soyuq şüaları altında onlar olduqlarından gümrah görünürdülər, xəfif meh zəngin paytaxt həyatının məstliyindən sanki söz açırdı.

– Bir halda ki, evdə işləyə bilmirsən, bəlkə Kormon studiyasına gedəsən, – Teo Vinsentə dedi.

– Bu Kormon kimdir?

– Bilirsən, əksər müəllimlərimiz kimi, o da akademikdir, əgər onun tənqidi mülahizələrini eşitmək istəmirsənsə, o sənə dəyib dolaşmaz.

– Bu, çox baha oturur?

Teo əl ağacı ilə Vinsentin ombasına yüngülcə vurdu.

– Vəzifəmi böyütdüklerini nə tez yadından çıxartdın? Tezliklə mən Zolyanın gələcək inqilabında məhv etməyə hazırlaşdığı plutokratlardan biri olacağam.

Nəhayət, Monmartr küçəsi nəhəng univerməq və üstüörtülü bazarları olan gözəl və geniş Monmartr bulvarına qovuşdu. Bir neçə məhəllədən sonra İtalyan bulvarı gəlirdi. Bu bulvar Opera meydanına aparıb çıxarır və şəhərin ən gur gediş-gəliş yeri sayılırdı, həm də bura mühüm nəqliyyat yollarından biri idi. Şəhərin erkən vaxtında buralarda az adam olmasına baxmayaraq mağaza xidmətçiləri öz müştərilərini qarşılamağa hazır idilər.

Teoya həvalə edilmiş qalereya Monmartr küçəsindən cəmi bir məhəllə aralı, 19-cu evdə yerləşirdi. Vinsentlə Teo geniş bulvarı keçib getdilər, qaz fanarının yanında ayaq saxlayıb ötən faytonları buraxdılar, sonra qalereyaya tərəf addımladılar.

Əla təlim görmüş mağaza xidmətçiləri Teo salona daxil olan kimi itaətlə təzim etdilər. Vinsent ani olaraq yadına saldı ki, xidmətçi olanda, o da Terstexlə Obaxa beləcə təzim edirdi. Həmin nəzakəti və itaətçiliyi buranın havasında da hiss etdi və ona elə gəldi ki, bunları lap çoxdan yadırgamışdır. Divarlarda Buqro, Enner və Delaroşun tabloları asılmışdı. Salonun qurtaracağındakı pillə dar antresola çıxırdı.

– Baxmaq istədiyin şəkillər antresollardadır, – Teo dedi. – Baxıb qurtarandan sonra, bura düş və fikrini söylə.

– Niyə belə müəmmalı gülürsən, Teo?

Teo daha da bərkədən güldü.

*A tout a l'heure*¹ – bu sözləri deyib suala cavab vermədən kabinətinin qapısının arxasında gözden itdi.

¹ Tezliklə görüşənədək (*frans.*)

“Doğrudanmı mən dəlixanadayam?”

Vinsent çaşqın halda antresoldakı yeganə kresloya yaxınlaşdı. Oturub gözlerini sildi. On iki yaşından o, təkə bir rəngkarlığı tanıyırdı – tutqun, bir qədər də kədərli. Orada isə rəng yaxımı hiss edilmirdi, orada kətan üzərində bütün detallar düzgün, tamamlanmış halda rəsm edilir, orada rənglərin bərabər zərif layları tədricən bir-birini əvəz edir.

Başı üstündə divardan asılmış şən, gülümsər rəsmi onun indiye qədər gördüyü şəkillərlə heç bir ümumiliyi yox idi. Hamar, incə rəng qatları yox olub getmişdi. Sentimentallıq və soyuqqanlı ciddilik sanki erimişdi. Bir neçə yüz il Avropa rəngkarlığını şöhrətləndirmiş əlavə qəhvəyi rəng yox olub. Burada gur günəş işığı hopdurulmuş şəkillər vardı. Her tərəfdə işıq və hava hökmrənlik edirdi. Səhnənin arxasında görünən rəqqasə fiqurları xalis qırmızı, yaşıl, mavi çalarla çəkilmişdi. O, imzaya nəzər saldı: Deqa.

Budur, axarlı-baxarlı, bütöv çay mənzərələri. Bu mənzərələrdə bürkülü, isti yay günlərində bol-bol işıq saçan günəş gözü qamaşdırırdı. Rəssamın familiyası Mone idi. Vinsent həyatında yüzlərlə şəklə baxmışdı, amma qarşısındakı tabloları işığın gücünü, parıltısını, şövqünü, rayihəsini görmək ona heç yerdə nəsib olmamışdı. Hətta Monenin əli ilə çəkilmiş ən tutqun rəng Hollandiya muzeylərində saxlanan bütün şəkillərdəki hər hansı açıq rəngli şəkillərin rəngindən on dəfə açıq idi. Rəng yaxımı aydın hiss olunur, gizlənmirdi, fırçanın hər dəfə kətana toxunması, onun hər vuruşu təsvir olunan naturanın ahənginə daxil olurdu. Qırmızı boya qatı, dərin, israfçı ləkə və yığınların tükürpərdən toplusu idi.

Vinsent üzərində mil-mil yun köynəkdə kişi təsvir olunan rəsmi qarşısında dayandı: qallara məxsus diqqətlə özünün kiçik yaxtasının sükanından tutmuşdu. Fransız, bazar günü nahardan sonrakı gəzintidən nəşələnirdi. Qadını əlləri dizlərinin üstündə onun yanında oturmuşdu. Vinsent rəssamın familiyasına nəzər saldı.

– Yene də Mone? – o ucadan dedi. – Lap möcüzədir! Çay mənzərələrinə zərər qədər də oxşamır.

O, imzaya bir də nəzər saldı və başa düşdü ki, yanılib. Mone yox, Mane idi. Elə buradaca o həmin rəssamın “Ot üzərində səhər yeməyi”, “Olimpiya” şəkillərinin taleyini xatırladı, camaat tabloları tüpür-

məsin və onları parçalamasın deyə, polis şəkilləri kəndirlə mühasirəyə almağa məcbur olmuşdu.

Vinsent bilmədi ki, nə üçün Manenin rəsmləri ona Emil Zolyanın kitablarını xatırlatdı. Ola bilsin, burada eyni ardıcıl həqiqət axtarırları, eyni cəsarətli fərsət, eyni etiqad özünü hər bir xarakterin gözəlliyində, cazibədar olmasında göstərirdi. Vinsent Manenin texnikasına heyran qalmışdı, – o, təmiz, qarışmayan, bir-birinə keçməyən, çalarsız rəngləri yığıb yan-yana düzmüşdü, detalların onda qarası çəkilmişdi, xətlər, işıq və kölgə təzadları dəqiq cizgilərsiz verilmişdi, amma onlar parçalana-raq və əriyərək bir-birinə qovuşmuşdu.

– Onun gözü təbiətdəkiləri məhz belə görür, – Vinsent dedi.

Elə bu an da o xəyalən Mauvenin səsini eşitdi: “Doğrudanmı, Vinsent, sən düzgün yol tapa bilmirsən?”

O yenidən kresloya oturdu, daxili aludəliklə bütün bu şəkillərə yenidən baxmağa başladı. Nə üçün, və nəyin bahasına rəssamlıqla belə qəti dönüş baş verdiyi tezliklə ona aydın oldu. Bu rəssamlar öz tablolarını hava ilə doldurmuşdular! Bu canlı, coşqun və gen-bol hava predmetlərin təsvirinə elə ciddi təsir edib ki, onlara baxan tamaşaçı havanın özünü də görmüş olur. Vinsent bilirdi ki, akademiklər üçün hava mövcud deyil, onlar üçün bu, olsa-olsa bərk, sabit cisimlərin yerləşdiyi boş məkandır.

Ax, bu yeni rəssamlar! Onlar havanı kəşf etmişlər! Onlar işığı və küleyi, atmosferi və günəşi kəşf etmişlər. Onlar gördülər ki, dünya bir-biri ilə əlaqəsi olan saysız-hesabsız tellərlə hörülüb, hava öz təbiiliyində daim coşub-daşır. Vinsent başa düşdü ki, keçmiş rəssamlıq öz dövrünü sürüb qurtarıb. Fotoaparatlar və akademiklər dəqiq köçürürlər, rəssamlar isə hər şeyə şəxsi qavrayış prizmasından, özlərinin altında yaşayıb işlədikləri günəş şüalarının hopduğu hava vasitəsilə baxırlar. Onu demək daha doğru olardı ki, bu adamlar hələ görünməmiş dərəcədə, tamamilə yeni sənət yaradıblar.

Vinsent büdrəyə-büdrəyə pillələrlə aşağı endi. Teo salonda idi. O, üzündə təbessüm Vinsentə tərəf döndü, diqqətlə ona baxdı, onun şəkillərdən aldığı təəssüratı anlamağa çalışdı.

– Necə oldu, Vinsent? – o soruşdu.

– Oh, Teo! – o ancaq bu sözü deyə bildi.

O nə isə demək istədi, ancaq bacarmadı. O yenidən yuxarıya, antresollara nəzər saldı. Sonra döndü və qalereyadan çıxdı.

O, geniş bulvarın içi ilə addımlayıb səkkizbucaqlı binanın yanına çatmamış buranın Opera olduğunu yəqin etdi. Uzaqda, böyük daş evlərin qurtaracağında körpü görünürdü. O asta-asta çaya doğru yönəldi, geri, lap suyun kənarına yaxınlaşdı, çöməldi, barmaqlarını Senaya saldı. Sonra, hətta tunc atlıya nəzər salmadan körpünü keçdi, dolanbac küçələrin arası ilə sol sahile yetişdi. O, inadla irəliləyir, get-gedə yuxarı qalxırdı. Qəbiristanın yanından ötüb sağa buruldu və özünü böyük vağzalın qarşısında gördü. Senanı keçdiyini unuduğundan, polis nəfərindən Laval küçəsinə necə getməyi soruşdu.

– Laval küçəsinə? – Polis nəfəri təəccübləndi. – Cənab, siz şəhərin o hissəsində deyilsiniz. Bura Monparnas küçəsidir. Siz aşağı enməlisiniz, Senanı keçib birbaşa Monmartr küçəsinə qalxmahsınız.

Vinsent hara getdiyinin fərqi varmadan, Parisin küçələrini xeyli dolaşdı. Onun yolunun ağzına səliqəli, zəngin mağazaları olan, geniş bulvarlar, miskin, çirkli döngələr, saysız-hesabsız şərbət dükənləri olan ticarət küçələri çıxırdı. Yenidən özünü Zəfər tağı uçan tepədə gördü. Buradan şərqbə doğru hər iki tərəfdən ağaclar əkilmiş ensiz yaşıl zolaqlı xiyaban uzanırdı, bulvar Misir daş abidələri olan iri meydanla birləşirdi. Vinsent qərbə tərəf baxanda sıx meşə gördü. Laval küçəsinə axtaranda artıq gec idi. O bərk yorulduğunu hiss etdi, daxilində küt ağrıqlar vardı. Elə həmin anda öz şəkil etüdlərini açıb yerə sərməyə başladı.

O uzun-uzadı öz tablolarına baxdı. Aman Allah! Onlar necə də tutqun, necə də kədərli. Necə də biçimsiz, cansız, ölüdürlər! Özü də hiss etmədən, sanki bu şəkilləri ötən əsrdə çəkmişdi.

Teo qayıdanda artıq qaranlıq düşmüşdü, o, Vinsenti döşəmədə kədərli halda oturan gördü. Teo, qardaşının yanında əyləşdi. Gündüz işığı- nın axırncı, son şüaları söndü, otağa qaranlıq çökdü. Teo bir dəqiqə susdu.

– Vinsent, – deyə o, sözə başladı. – Bilirəm, ürəyində nə var. Sən sarsılmışsan. Bu təkamüldür, elə deyilmi? Biz rəssamlıqda müqəddəs sayılan hər şeyi tullayırıq. Vinsent qıyıq və qızarmış gözləri ilə qardaşının baxışlarını tutdu.

– Teo, nə üçün sən susurdun? Nə üçün indiyə qədər mən heç nə anlamamışam? Nə üçün sən mənə evvəllər buraya gətirməmişən? Sənə görə mən altı ili əbəs yerə itirmişəm.

– Əbəs yerə itirmişən? Səfehələmə. Sən öz üslubunu yaratmışsan. Sən Vinsent Van Qoq kimi çəkirsən. Həyatda heç kimə bənzəməmişən.

Şəxsi üslubunu tapmamışdan əvvəl buraya gəlsəydin, Paris səni ram edib, öz ardınca aparacaqdı.

– Bəs indi nə etməliyəm? Sən bir bivecə bax! – Vinsent başmağının burnu ilə böyük, tutqun tablону çevirdi. – Bütün bunlar tamam ölüvaydır, Teo. Heç kimə də lazım deyil.

– Soruşursan ki, nə etməlisən? Bir qulaq as. İmpressionistlərdən işıq və kolorit öyrənməlisən. Bunu onlardan əxz etməlisən, bildin! Bundan özge sənə heç nə lazım deyil. Başa düşürsənmi? Sən təqlid etməməlisən. Elə etmə ki, səni elə salıb gülsünlər. Özünü Parisə tabe etdirib əzdirmə.

– Axı, Teo, mən yenidən öyrənməliyəm, mənim çəkdiqlərim düzgün deyil.

– Sənin etdiqlərinin hamısı düzgündür... Təkcə işıq və koloritdən başqa. Sən Borinajda əlinə karandaş götürdüyün gündən impressionist olmusan. Çəkdiyin şəkillərə bir bax! Rəng yaxmalarına bax! Maneyə qədər hələ heç kim, heç vaxt belə çəkməyib. Çəkdiyin xətlərə bax! Sən, demək olar, onları heç vaxt dəqiq müəyyənləşdirmirsən. Yaxşı bax, gör sən sifətləri, ağacları, çöldəki fiqurları necə rəsm edirsən! Onlar sərt və qaba olsalar da sənin qavrayışının prizmasından keçiblər. Bu isə impressionist olmaq deməkdir: başqaları çəkən kimi çəkmək, qayda və qanunlara qul kimi əməl etməmək sənin amalına çevrilib. Sən öz əsrinə mənsubsan, Vinsent, sən impressionistsən, xoşuna gəlib gəlməməyindən asılı olmayaraq, sən impressionist olmusan.

– Ah, Teo, əlbəttə xoşuma gəlir!

– Fikirləri ilə razılaşmaq lazım gələn gənc parislilə rəssamlar sənin işlərinlə tanışdırlar. Eh, elə bilmə ki, şəkillərinin müvəffəqiyyətlə satan rəssamları deyirəm, xeyr, mən qətiyyətlə yeni yollar axtaran rəssamları nəzərdə tuturam. Onlar səninlə tanış olmaq istəyirlər. Sən onlardan çox maraqlı şeylər öyrənəcəksən.

– Onlar mənim işlərimə bələddirlər? Gənc impressionistlər tanıyırlar məni?

Hələ də döşəmədə oturan Vinsent dizləri üstə dikəldi ki, Teonu aydın görsün. Teo isə Zyundertdə, uşaq ikən, bax, beləcə, döşəmədə, birlikdə oynadıqları keçən günləri xatırlayırdı.

– Əlbəttə, elədir. Sənə bütün bu illəri Parisdə boş-boşuna keçirmişəm? Onlar belə hesab edirdilər ki, sənin ağıllı gözlərin, bacarıqlı rəssam əlin var. Sənə indi ancaq öz palitranı işıqlı etmək, canlı, parlaq

hava çəkməyi öyrənmək lazımdır. Bu qədər vacib işlərin görüldüyü bir vaxtda yaşamaq gözəl deyilmi, Vinsent?

– Teo, sən sadəcə olaraq şeytansan, özün də qart şeytan! Sənə başqa ad vermək olmaz!

– Dur ayağa, işığı yandır. Gəl geyinək, yeməyə gedək. Səni “Bras-
seri-Yuniversal” restoranına aparacağam. Orada bütün Parisdə məşhur olan ən yaxşı şatobrian verirlər. Biz səninlə əsl banket düzəldərik. Bir şüşə şampanla, qoca, Vinsent Van Qoqun, nəhayət, Parislə görüşdük-
ləri böyük bayram edərik.

3

Ertəsi gün səhər Vinsent rəssamlıq ləvazimatını götürüb Kormonun yanına getdi. Studiya dördüncü mərtəbədə yerləşirdi, bura şimala açılan geniş pəncərəli böyük salon idi. Qapı ilə üzbəüz çıpaq modelçi dayanmışdı. Ətrafda otuza yaxın molbert qoyulmuşdu. Kormon Vinsentin adını qeyd etdi və ona işləmək üçün stul və molbert göstərdi.

Vinsent bir saatdan artıq idi işləyirdi ki, bir qadın qapını açıb salona daxil oldu. Onun başında sarğı vardı, bir əlilə də yanağını tutmuşdu. O, çıpaq kişiye hürkmüş nəzər salıb qışqırdı: “*Non Dieu!*”¹ – deyib bayıra çıxdı.

Vinsent arxada oturmuş şagirdə tərəf döndü.

– Sizcə ona nə olub?

– Oho, belə şeylər burada hər gün baş verir. O, studiya ilə yanaşı yaşayan diş həkimini axtarır. Çıpaq kişi görün kimi, onların diş ağrısı dərhal kəsir. Diş həkimi evini dəyişməsə, mütləq iflasa uğrayacaq. Siz isə, deyəsən, təzəsiniz?

– Bəli, mən cəmisə üç gündür Parisdəyəm.

– Adınız nedir?

– Van Qoq. Bəs sizin?

– Anri Tuluz-Lotrek. Siz Teo Van Qoqun qohumu deyilsiniz?

– Mən onun qardaşıyam.

– Belə çıxır ki, siz Vinsentsiniz! Şadam, sizinlə tanış olmağıma, çox şadam. Sizin qardaşınız Parisin ən yaxşı şəkil satıcısıdır. O, yeganə adamdır ki, cavanlara yol açır. Bundan əlavə, o bizim uğrumuzda müba-

¹ Aman Allah!

riyə edir. Bir vaxt Paris camaatı bizi tanısa, bunun üçün ancaq Teo Van Qoqa minnətdar olmalıyıq. Biz hamımız onu qoçaq adam hesab edirik.

– Mən də belə hesab edirəm. Vinsent həmsöhbətinə diqqətlə baxdı. Lotrekin yastı başı vardı, burunu, dodaqları və çənəsi xeyli irəli çıxmışdı. İri qara saqqalı biz-biz dururdu və sanki aşağı yox, yuxarı uzanırdı.

– Sizi bu ucqara, Kormonun yanına nə gətirib? – Lotrek soruşdu.
– Şəkil çəkməyə başqa yerim yoxdur. Bəs sizi bura gətirib çıxaran nədir?

– Vallah, heç özüm də bilmirəm. Tamam bir ay Monmartırda, fahişəxanada yaşadım. Qızların portretini çəkirdim. Bu, sizə deyim, əsl iş idi. Studiyada şəkil çəkmək isə uşaq oyunudur.

– Çox istərdim sizin çəkdiyiniz qızların portretlərinə baxım.
– Doğrudan?
– Əlbəttə. Niyə də yox?
– Çoxları mənə dəli hesab edir, çünki mən rəqqasələrin, təlxəklərin, fahişələrin şəklini çəkirəm. Əsl xarakter də elə onlarda vardır.

– Bilirəm, Haaqada özüm fahişəylə evlənmişdim.
– *Bien!*¹ Görürəm ki, Van-Qoqlar əsl insanlardır! İcazə versəydiniz, sizin bu modeli necə çəkdiyinizə baxardım.

– Buyurun, budur, mən dörd şəkil çəkmişəm.
Lotrek bir dəqiqə şəkillərə baxdı və dedi:
– Dostum, biz səninlə yola gedərik. Fikirlərimiz eynidir. Kormon bu şəkilləri görüb?

– Yox.
– O bunları görən kimi, sizin işiniz bitəcək. Hər şeyi tənqid edib küllünü göyə sovuracaq. Bu yaxınlarda o mənə dedi: “Lotrek, siz şişirdirsiniz, siz həmişə hər şeyi şişirdirsiniz. Sizin rəsmlərdə hər bir cizgi əsl karikaturadır”.

– Siz də, yəqin ona belə cavab verdiniz: “Bu, mənim əziz Kormonum, xarakterdir – karikatura yox, xarakterdir”.

Lotrekin iti iynə kimi görünən qara bəbəkləri maraqlandırdı.
– Demək, siz mənim qızlarıma portretlərinə baxmaq istəyirsiniz?
– Əlbəttə, istəyirəm.
– Onda gedək. Buradan lap meyitxana iyi gəlir.

Lotrekin kök, qısa boynu, güclü əlləri vardı. O, yerindən duranda Vinsent gördü ki, onun təzə dostu çolaqdır. Ayaq üstə Lotrek heç də

stulda oturduğundan hündür deyildi. Onun ağır gövdəsi qabağa əyilmişdi, ayaqları isə arıq və nazik idi.

Onlar Klişi bulvarına doğru addımlayırdılar. Lotrek güclə öz osasına söykənərək gedirdi. Hər beş dəqiqədən bir dincəlmək üçün dayanır, binaların memarlığına aid hər hansı bir gözəl cizgini göstərirdi. “Mulen Ruj” a bir məhəllə qalmış onlar yuxarı, Monmartra qalxmağa başladılar. Lotrek tez-tez dayanıb dincəlməli olurdu.

– Siz, Van Qoq, yəqin mənim ayaqlarıma nə olduğu ilə maraqlanırsınız? Demək olar, hamı maraqlandır. Yaxşı, mən sizə danışaram.

– Niyə danışırırsınız? Buna heç bir ehtiyac yoxdur!
– Di qulaq asın, – o, çiyini ilə osasına tezyiqlik edərək qıvrıldı. – Mən anadan çox kövrək sümüklü olmuşam. On iki yaşında təzə silinmiş döşəmədə sürüşmüşəm və sağ ayağımın baldır sümüyünü sındırmışam. Bir ildən sonra xəndəyə yıxılmışam, onda da sol ayağımı sındırmışam. O vaxtdan mənim ayaqlarım zərrə qədər də böyüməmişlər.

– Siz bunun üçün çoxmu əzab çəkirsiniz?
– Yox. Sağlam olsaydım, məndən heç vaxt rəssam çıxmazdı. Mənim atam qraf Tuluzski idi. Mən irsən onun titulu götürməli idim. İstəsəydim, mənə marşal əsası da təqdim edərdilər, Fransa kralı ilə yanaşı at sürərdim. Əlbəttə, Fransa kralı olsaydı. *Mais, sacrebleu!*¹ Bir halda ki, rəssam olmaq mümkündür, onda nəyə görə mən qraf olmalıyam? Bir də qorxuram ki, qrafların vaxtı keçmiş ola. Hə, niyə dayanmışıq, gedək? Bax, Deqanın emalatxanası orada, bu küçənin sonundadır. Deyirlər, guya mən Deqanı təqlid edirəm, çünki o da balet rəqqasələrinin şəklini çəkir, mən isə “Mulen Ruj” qızlarının. Qoy nə istəyirlər, danışsınlar. Hə, bu da mənim evim, Fonten küçəsi, on doqquzuncu bis. Yəqin sizə aydındır mən aşağı mərtəbədə yaşayıram.

O, qapını açdı və Vinsenti irəli buraxdı.
– Mən tək yaşayıram, – o dedi. – Əyləşin, əgər özünü yer tapsanız.

Vinsent ətrafına baxdı. Kətanlarla, çərçivələrlə, molbertlərlə, stullarla, nərdivanlarla, parça boğçalarla dolu emalatxanada iki enli stol da vardı. Stollardan birinin üstündə çoxlu bahalı şərab şüşələri, rəng-bərəng likör qrafları diqqəti cəlb edirdi. İkinci stolun üstünə isə balet başmaqları, pariklər, qədim kitablar, qadın paltarları, əlcəklər, corablar, ədəbsiz şəkillər və nadir yapon qravürlləri qoyulmuşdu. Belə qarışıqlıqda Lotrekin oturub işləməsi üçün çətin ki, yer qalardı.

¹ Çox yaxşı (frans.)

¹ Lənət şeytana (frans.)

– Nə olub, Van Qoq? – ev sahibi soruşdu. – Oturmağa yer tapmırsınız? Yerdəki zir-zibili bir kənara itələyin və stulunuzu pəncərəyə yaxın çəkin. O fahişəxanada iyirmi yeddi qız var idi. Mən, demək olar, onların hamısı ilə yatmışam. Yəqin ki, mənimlə razılaşırsınız, qadınlara yaxından bələd olmaq üçün mütləq onlarla yatmaq lazımdır.

– Razıyam.

– Bu da etüdlər. Onları Kaputsinok bulvarındakı şəkil alverçisinə aparmışdım. O dedi: “Lotrek, niyə siz həmişə yaramaz şeylər çəkirsiniz? Niyə siz həmişə ən çirkin, yolunu azmış adamları çəkirsiniz? Bu qadınlar mürdardırlar, sadəcə mürdardırlar. Sərxoşluq, əxlaqsızlıq sanki onların alınlarına yazılıb. Məgər yeni sənət yalnız belə yaramaz şeylərlə lovğalanmaqdan ibarətdir? Doğrudanmı, siz rəssamlar, gözəlliyə qarşı bu qədər korsunuz ki, ancaq rəzil şeyləri çəkirsiniz?” Mən isə ona dedim: “Üz istəyirəm. Ürəyim bulanır, amma sizin gözəl xalınıza qusmaq istəmirəm”.

İşıq sizə bəs edirmi, Van Qoq? İçmək istəmirsiniz? Deyin, nəyi xoşlayırsınız? Məndə nə istəsəniz var.

Lotrek otaqda stulların, stolların və boğçaların arası ilə tələsik, axsaya-axsaya yeriyərək qədəhi doldurdu və Vinsentə uzatdı.

– Gəl, eybəcərlik naminə içək, Van Qoq! – o dedi. – Qoy heç onun ruhu da Akademiyada qalmasın!

Vinsent şərabi qurtum-qurtum içir və Monmartrda fahişəxanadakı iyirmi yeddi qızın portretinə baxırdı. O başa düşdü ki, rəssam onları həyatda gördüyü kimi təsvir edib. Bunlar bezeksiz, məzəmmətə və tənqiddə ehtiyacı olmayan portretlər idi. Səfillik və iztirab, ürəksiz hissiyyat, kobud əxlaqsızlıq və mənəvi yoxsulluq sanki qızların sifətinə həkk olunmuşdu.

– Lotrek, kəndli portretləri xoşunuza gəlirmi? – Vinsent soruşdu.

– Bəli, əgər onlarda sentimentallıq yoxdursa.

– Bax, bu oldu. Mən kəndli portretləri çəkirəm, mənə heyretləndirən odur ki, bu qadınlar da kəndlilərdir. Necə deyirlər, uşaq becərənlərdirlər. Torpaq və insan, bunlar eyni substansiyanın müxtəlif formalarıdır, siz necə hesab edirsiniz? İnsanı həyat yaratmağa məcbur etmək üçün bu qadınlar bədən, insan bədənini becərirlər. Sizin yaxşı işləriniz var, Lotrek, siz nəşə yaxşı bir şey demək istəmişiniz.

– Sizcə, onlar biabırçı deyil?

– Burada hər şey əsl həyatla dərin uyğunluq təşkil edir. Məhz bu, gözəlliyin ən yüksək formasıdır, elə deyilmi? Siz qadınları ideallaş-

dırıb, onları sentimental çəksəydiniz, onda çox biabırçı olardılar, onda işiniz saxta olardı, qorxaqlıq adlanardı. Amma siz bütün həqiqəti, gördüyünüz kimi, ucadan deyirsiniz. Əsl gözəllik də budur, elə deyilmi?

– İlahi! Nəyə görə dünyada sizin kimi adamlar azdır? Gəlin, yenə də içək! Etüdlərə özünüz baxın. Hansını bəyənirsiniz, götürün. Vinsent rəsmlərdən birini işığa tərəf tutdu, bir an fikirləşdi, sonra qışqırdı:

– Domye! Bir görün, bu şəkil mənə kimi xatırladır.

Lotrek gülümsədi.

– He, Domyedir. Bu, ən böyük rəssamlardandır. Yeganə adamdır ki, mən ondan nə işə öyrənmişəm. İlahi! Bu adam nifrət etməyi necə də bacarırdı!

– Ancaq nifrət etdiyiniz şeyi çəkmək nəyə gərəkdir? Mən ancaq sevdiyim şeyləri çəkirəm.

– Hər bir dahi sənət, Van Qoq, nifrətdən törəyir. Oho, mən görürəm ki, mənim Qogenim sizi lap ovsunlayıb.

– Kim, kim? Siz dediniz bu kimin işidir?

– Pol Qogenin. Siz onu tanıyırsınız?

– Yox.

– Sizə onunla tanış olmaq lazımdır. Bu işə Martiniki adasından gəlmiş qadındır. Bir vaxt Qogen orda yaşayırdı. O sadəcə olaraq bəsit, sadə şeylərin dəlisidir, amma çox gözəl rəssamdır. Onun arvadı, üç uşağı vardır, birjada da vəziyyəti yaxşıdır, ildə otuz min frank gəlir götürür. O, on beş min franka Pissarronun, Manenin və Sisleyin rəsmlərini almışdı. Toy günü ərəfəsində öz arvadının portretini çəkmişdi. Arvadı da bunu nəcib bir hərəkət kimi qəbul etmişdi. Qogen, adətən, bazar günləri şəkil çəkirdi. Birja incəsənət klubu barəsində bir şey eşitmişinizmi? Bir gün Qogen öz işini Maneyə göstərir, o da deyir ki, çox yaxşı şəkildir. “Oho, – Qogen etiraz edir, – mən ancaq həvəskaram!” Yox əşi, – Mane deyir, – həvəskarlar pis şəkil çəkənlərdir”. Bu ifadə təmiz spirt kimi Qogeni kefləndirib sərxoş edir, o vaxtdan bəri Qogenin bir dəqiqə də olsun, başı ayılmayıb. Birjada işini atdı, qənaət edib, yığdığı pula öz ailəsi ilə bir il Ruanda yaşadı, sonra arvad-uşağını Stokholma, arvadının valideynlərinin yanına göndərdi. Bir sözlə, axırda başına hava gəldi.

– Maraqlıdır!

– Onunla görüşəndə ehtiyatlı olun, öz dostlarına əzab verməyi xoşlayır. Van Qoq, deyin görüm, sizə göstərdiyim “Mulen Ruj” və “Elize-Monmartr” barədə nə deyə bilərsiniz? Mən orada bütün qızları

tanıyram. Siz qadınları sevirsinizmi, Van Qoq? Mən demək istəyirəm, onlarla yatmağı xoşlayırsınız? Məsələn, mən xoşlayıram. Nə deyirsiniz, bəlkə, bu gecəni orada kefdək?

– Nə olar, məmnuniyyətlə.

– Əla. Amma qorxuram, yenidən Kormonun yanına getmək vaxtımız çatdır. Yolqabağı içəkmi? Bax belə. Özünü üçün, süzün, bu şüşəylə qurtaraq. Oho, beləliklə, stolu aşırırsınız. Eyb etməz, xidmətçi yığışdırar. Nəzərə alın tezliklə başqa mənzilə köçəcəyəm. Mən kalamam, Van Qoq. Tanınmış atam məni dünyaya belə çolaq gətirdiyinə görə, özünü günahkar sayır, buna görə də məndən heç nə əsirgəmir. Tezə evə köçəndə özümle işlərimdən savayı, heç nə götürmərim. Boş emalatxana tuturam və bütün ləvazimatı yenidən alıram. Vaxt gəlir, şeylər məni boğur, onda mən emalatxanayı yenidən atıram. Öz aramızdır, deyiniz görək, hansı qadınları xoşlayırsınız? Sarışın? Kürən? Tüpürün, canım, qapını heç bağlamağma da dəyməz. Bir baxın, Klişi bulvarı boyu dəmir damlar necə də üzür, elə bil qara okeandır. Eh, cəhənnəmə ki! Sizin qarşınızda əzilib-büzülməyə ehtiyacım yoxdur. Mən bu əsaya söykənirəm və sizə hər cür gözəl yerləri göstərirəm, çünki mən Allahın lənəyə gətirdiyi çolağam, çünki mən hər on addımdan bir dayanıb nəfəsimi dərməliyəm! Nə olsun ki, onsuz da biz hamımız bu və ya digər mənada çolağıq. Gedək!

4

İlk baxışda hər şey sadə görünürdü. O adət etdiyi boyalardan əl çəkməli, açıq rənglər almalı və impressionistlərin çəkdiyi kimi çəkməli idi. Lakin bir gün belə işlədikdən sonra, Vinsent özünü itirdi, hətta bir az hirsəndi də. İkinci gün onu heyəcan bürüdü. Sonra dilxorçuluq, qüسسə və qorxu heyəcanı əvəz etdi. Həftənin sonunda hirsindən özüne yer tapa bilmirdi. Uzun-uzadı kolorit axtarışından sonra, o hələ də özünü təzəbaşlayan hiss edirdi! Onun əsərləri tutqun, qeyri-şəffaf və sönük alınırdı. Kormonun evində Vinsentlə yanaşı oturan Lotrek onun necə əzab çəkdiyini, öz-özünə deyindiyini görürdü, lakin məsləhət verməkdən çəkinirdi.

Bu həftə Vinsent üçün nə qədər ağır keçsə də, Teo üçün ondan min dəfə artıq heyəcanlı keçdi. Teo özünün bütün hərəkətlərində utanacaq, yumşaq və nəzakətli idi. Hər şeydən baş çıxarırdı, geyimdən də,

davranışdan da, mənzil və iş kabinetinin avadanlıqlarının zövqlə seçilməsindən də. Təbiət ona Vinsentin malik olduğu sarsıdıcı həyatı gücün və enerjinin ancaq az bir hissəsini vermişdi. Laval küçəsindəki kiçik mənzil və onun Lui-Filipp üslubunda zərif mebeli yalnız Teo üçün kifayət idi. Bir həftənin içində Vinsent onu zibilxanaya döndərdi. O, evdəki şeylərin hamısını alt-üst etmiş, mebeli necə gəldi yerləşdirmiş, döşəməyə öz kətan, fırça və boş rəng qablarını atmış, divanı, stolun üstünü çirkli paltarlarla doldurmuş, qab-qacağı sındırmış, hər şeyi rəngə batırmış, – bir sözlə, Teonun söylə saxladığı ideal səliqəni pozmuşdu.

– Vinsent! Vinsent! – Teo qışqırdı. – Belə vəhşi olma!

Vinsent otaqda var-gəl edir, dodağının altında deyindir, dişləri ilə dırmaqlarını gəmirirdi. Sonra özünü ucadan yumşaq kresloya saldı.

– Heç nə çıxmıyacaq, – o inildədi. – Mən işləməyə çox gec başlamışam. Üslubumu dəyişmək çox gecdir, mənim yaşım çox keçib. Vallah, Teo, mən bütün qüvvəmlə çalışmışam. Bu həftə iyirmi yeni tablolu çəkmişəm. Mənim özümün texnikam var, hər şeyi yenidən başlamaq çox gecdir! Mən sənə deyirəm – mənim işim bitib. Axı burda gördüklərimdən sonra Hollandiyaya qayıdıb qoyun şəkli çəkə bilmərəm. Buraya isə çox gəlmişəm, yeni sənət yoluna keçməyə məndə taqət qalmayıb. Aman Allah, mən nə edim?

O, kreslodan sıçradı, səndələyə-səndələyə qapıya çatıb təmiz hava udmaq məqsədilə onu açdı, yenidən bağlayıb pəncərəyə tərəf, yüyürdü, onu da açdı, “Batay” restoranına baxdı, sonra pəncərəni elə çırpdı ki, az qaldı şüşələr çilik-çilik olsun, su içmək üçün mətbəxə qaçdı, çənəsindən su damcıları axa-axa Teonun yanına qayıtdı.

– Hə, bu işə nə deyirsən, Teo? Peşəmi atımmı? Onunla həmişəlik qurtarımı? Axı iş buna doğru gedir, düzdürmü?

– Vinsent, özünü lap uşaq kimi aparırsan. Bir dəqiqəliyə sakit ol, qulaq as, gör nə deyirəm. Yox, yox, otaqda gəzmə, əyləş! Sən oturma-yınca, danışa bilmərəm. Sən allah, bu ağır başmaqlarını çıxart, bir halda ki, zərli kreslonun yanından keçəndə hökmən onu təkidləmək istəyirsən, onda çəkmələrini çıxar.

– Qulaq as, Teo, düz altı il məni saxlamağma razılışırdım. Axırda sənənin qazancın nə oldu? Bir qalan ölü kətan, bir də boynunda oturan bədbəxt, uğursuz bir adam.

– Dostum, bir yadına sal, kəndlilərin şəklini çəkməyi qərara alanda, bu müdrikiyə bir həftə ərzindəmi çatdın? Yoxsa düz beş il sərəsər işlədin?

– Bəli, o vaxt mən təzə başlayırdım...

– İndi də kolorite yiyələnməyə yenidən başlayırsan! Bu da yəqin ki, səndən daha beş il qoparacaq.

– Bu işin sonu nə vaxt olacaq, Teo? Yoxsa mən bütün ömrüm boyu şagird olaraq qalacağam? Mənim artıq otuz üç yaşım var. Lənət şeytana, bəs mən nə vaxt yetkin rəssam olacağam?

– Qarşında duran sonuncu maneəni dəf etməlisən, Vinsent. Mən Avropada çəkilən hər şeyi görmüşəm; mənim antresolumdakı şəkillər rəssamlıqda yenilikdir. Sən öz palitranı işıqlandıran kimi...

– Ah, Teo, yeni sən doğrudanmı düşünürsən ki, mən bunun öhdəsindən gələm? Sən məni ən uğursuz bir adam hesab etmirsənmi?

– Ondansa, səni uzunqulaq hesab edərdim. Burada sənət tarixində böyük inqilab gedir, sənə hər şeyə bir həftədə nail olmaq istəyirsən! Gəlsənə, bir Monmartra gedək, bir az eynimiz açılsın. Əgər bu otaqda sənənlə beş dəqiqə də qalsam, hirsimdən bağrım çatlayar.

O birisi gün Vinsent axşama qədər Kormonun yanında işlədi, sonra Teonun dalınca qalereyaya getdi. Erkən aprel toranı düşürdü, sıraya düzülmiş altımərtəbəli daş evlər tündləşən açıq çəhrayı-sədəfi rəngə çalırdı. Bütün Paris *aperitiv*¹ içirdi. Monmartr küçəsindəki kafe şən, səslili-küylü müştərilərlə ağzınacan dolmuşdu. Qapı-pəncərələrdən axıb gələn musiqi sədaları parisililərin ruhunu oxşayırdı. Parislilər iş günündən sonra dincəlirdilər. Qaz fanarları yanırdı, restoranlarda qarsonlar stolları hazırlayırdı, mağaza xidmətçiləri univərmaq pəncərələrinin dəmir pərdələrini endirir və küçədən malları yığırdılar. Teo ilə Vinsent küçə ilə qayğısız addımlayırdılar. Onlar altı kəsişən küçə ilə miniklərin sel kimi fasiləsiz axıdığı Şatoden meydanını keçdilər, Notr-Dam-de Lorett kilsəsini ötür yuxarı Laval küçəsinə doğru qalxmağa başladılar.

– Apertiv içəkmə, Vinsent?

– Nə deyirəm. Gəl, elə oturaq ki, camaatı da görə bilek.

– Elə isə Abbatisa küçəsindəki “Batay”a gedək. Yəqin dostlarımdan bəziləri artıq oradadır.

“Batay” restoranına daha çox rəssamlar gəlirdilər. Ön salonda yalnız dörd-beş stol, arxada isə yaraşığı avadanlıqları olan iki geniş otaq vardı. Adətən, madam Batay rəssamları bir otağa, qalanları isə

¹ İçki növü

başqa bir otağa yönəldərdi, o ilk baxışdan müştərilərin hansı qrupa məxsus olduğunu səhvsiz ayırd edirdi.

– Qarson! – Teo qışqırdı. – Mənə *kyummel* eko iki *sifir*¹ gətirin.

– Yaxşı, bəs mənə nəyə qonaq edirsən, Teo?

– Kuantronun dadına bax. Bir şeyi seçməmişdən əvvəl, bir müddət sınaq keçirməlisən.

Xidmətçi onların qabağına üzərində qara hərflərlə qiyməti yazılmış boşqablarda gətirdiyi qədəhləri düzdü. Teo siqar, Vinsent qəlyan çəkdi. Şəkilərdə ütülü paltar yıqılmış səbəti böyürlərinə sıxan qara önlüklü paltaryuyan qadınlar, siyənək bəliqini quyruğundan tutaraq yellədə-yellədə aparən fəhlələr, çərçivəyə salınmış boş kətan aparən bluzalı rəssamlar, qara şlyapalı və dama-dama boz palto geymiş işbazlar, bir şüşə şərab və ya kağıza bükülmüş bir parça ət aparən parçadan çəkmə geymiş xidmətçi qadınlar, quş lələkləri ilə bəzəkli kiçik şlyapalarını alınlarına endirmiş uzun yubkaları yer süpürən incəbel, gözəl xanımlar keçirdilər.

– Gözəl nümayişdir, elə deyilmi, Teo?

– Əlbəttə. Paris, əslində *aperitiv* saatlarda ayılır.

– Mən həmişə düşünürəm... Görəsən, Parisi füsunkar edən nədir?

– Sözü düz, mən özüm də bilmirəm. Bu, əbədi sirdir. Məncə, əsas məsələ fransızların xarakterindədir. Azadlıq və dözümlülük hissi, həyata yüngül və şən münasibət onlara xasdır... Budur, səni tanış etmək istədiyim dostlarımdan biri gəlir. Axşamın xeyir, Pol. Necəsən?

– Çox yaxşı, Teo, təşəkkür edirəm.

– İcazənizlə, qardaşım Vinsent Van Qoqu sizə təqdim edim. Vinsent, bu Pol Qogendir. Pol, əyləş və özünün əvəzolunmaz *absentini*² iç.

Qogen qədəhini götürdü, *absenti* yaladı və dilinin ucunu damağında gəzdirdi.

– Paris xoşunuza gəldimi, cənab Van Qoq? – Vinsentə tərəf çevrilib soruşdu.

– Mənim çox, lap çox xoşuma gəlir.

*Tien! Cest curieux!*³ Adamlar var ki, Paris onların xoşuna gəlir. Mən isə onun nəhəng çirkab quyusundan başqa heç nəyə bənzətmi-rəm. Bütün mədəniyyət çirkab quyusudur.

¹ İçki növü

² Absent – yovşan arağı

³ Demək belə! Bu maraqlıdır (*frans.*)

– Teo, kuantro çox da xoşuma gəlmir. Mənə başqa bir şey təklif edə bilərsənmi?

– Cənab Van Qoq, absentin dadına baxın. – Qogen məsləhət gördü.

– Bu rəssamlara layiq yeganə içkidir.

– Sən necə bilirsən, Teo?

– Məndən niyə soruşursan? Özün bil. Qarson! Bir absent də gətir.

Pol, bu gün əla görkəmin var. Nə olub? Yoxsa şəkil satmısan?

– Ah, adi bir şeydir, Teo. Yox, bu gün səhər çox qeyri-adi bir iş olub.

Teo gizlincə Vinsentə göz vurdu.

– Danış bizə, Pol. Qarson! Cənab Qogen üçün yenə bir absent.

Qogen yenə dilinin ucunu absente toxundurub damağına sürtdü və danışmağa başladı.

– Siz, yəqin Forno küçəsindəki Frenye döngəsini tanıyırsınız? Demək belə, bu gün, səhər saat beşdə, sürücünün arvadı Furel ananın var gücü ilə bağıraraq haray saldığını eşitdim: “Kömək edin! Ərim özünü asıb!” Mən tez çarpayıcıdan sıçrayıb şalvarımı əynimə keçirdim (ədəb qaydaları hər şeydən vacibdir!) bıçağı götürüb aşağı qaçdım və kəndiri kəsdim. Sürücünün bədənini istəyirdim ki, onu aparıb çarpayıya uzadı. “Toxunma! – Furel ana qışqırdı. – Polisi gözləmək lazımdır!”

Evimin o tərəfində isə öz ləklərinin tərəvəzləri ilə alver edən bostançı yaşayır. “Sizdə yemiş tapılmaz?” – Mən ondan soruşdum. “Əlbəttə, cənab, lap dəymişini taparam”. Özünü asan adam barəsində qətiyyətlə fikirləşmədən, səhər-səhər bu yemişi yedim. Gördüyünüz kimi, həyatda hər şey o qədər də pis deyil. Zəhərdən başqa pədzəhrdə var. Mən səhər yeməyinə dəvət edilmişdim, buna görə də cəmiyyəti heyran qoymaq məqsədilə ən yaxşı köynəyimi geydim. Bu hadisəni oradakıların hamısına danışdım. Onlar qayğısız halda gülümsədilər və sürücünün özünü asdığı kəndirdən səadət üçün hərəsi bir qırıq istədi.

Vinsent diqqətlə Pol Qogeni nəzərdən keçirdi. Qogenin iri, kobud başında qapqara saçları vardı, ağızının cəhənginə sarı soldan sağa tərəf əyilmiş yekə burnu, iri badamı gözləri həmişə qəm və kədər ifadə edən qəddar sifəti diqqətdən yayınmırdı. Sümüklərində, qaşlarının üstündə, gözlərinin altında, uzun yanaqlarında və enli çənəsində dik sümüklər görünürdü. O, əsl nəhəngi xatırladırdı, onda çox böyük güc hiss olunurdu.

Teo yüngülcə gülümsədi:

– Pol, deyəsən, sən adam incidən zarafatlarından hədsiz dərəcədə zövq ala bilmək üçün onların təbii görünməsinə çalışırsan. Getmək vaxtıdır, mənə günorta yeməyinə dəvət ediblər. Vinsent, bəlkə bir yerdə gedək?

– Teo, qoy o mənimlə qalsın, – Qogen dedi. – Sənin qardaşınla yaxından tanış olmaq istəyirəm.

– Nə olar, çox yaxşı. Amma ona həddindən çox absent içirtmə. O buna alışmayıb. Qarson, nə qədər verməliyəm?

– Sizin qardaşınız yaxşı adamdır, Vinsent, – Qogen küçədə sözüne davam etdi. – O hələ gənc rəssamların işini nümayiş etdirməyə çəkinir, amma mənə elə gəlir ki, ona, ancaq Baladon mane olur.

– Antresolda Mone, Sisley, Pissarro və Mane nümayiş etdirilir.

– Düzdür. Bəs Syöra hardadır? Bəs Qogen hanı? Bəs Sezannala Tuluz-Lotrek? Axı bir parası qocalır, vaxt da yel kimi əsib keçir.

– Siz Tuluz-Lotreki tanıyırsınız?

– Anrini? Hə, əlbəttə! Onu kim tanımır! Çox maraqlı rəssamdır, amma tamam dəlidir. Elə bilir ki, beş min qadınla yatsa ona osl kişi deyər. Hər səhər yuxudan oyananda ayaqlarının dərini çəkir, bu eybəcərlik ona əzab verir, hər axşam o öz ağrılarını şərabla ovundurur, məhəbbət əyləncələri ilə başını qarışdırır. Amma səhərisi gün bütün əzabları yenidən başlanır. Anrinin səbi belə zəif olmasaydı, onda bizim gözəl rəssamlarımızdan biri ola bilərdi. Hə, biz bu döngəyə getməliyik. Mənim emalatxanam dördüncü mərtəbədə yerləşir. Pillekənlə qalxanda ehtiyatlı ol, pillənin biri qırıqdır.

Qogen mənzilinə birinci daxil oldu və lampanı yandırdı. Bura miskin bir mansarda idi, burada molbert, dəmir çarpayı, stol və stuldan başqa bir şey yox idi. Qapının yanındakı taxçada Vinsent bir neçə ədəbsiz fotosəkil gördü.

– Bu şəkillərə baxarkən, demək olar, sizin məhəbbətə olan baxışlarınız o qədər də ülvi deyil, – Vinsent dedi.

– Harada oturmaq istəyirsiniz, çarpayıda, yoxsa stulda? Stolun üstündə tütün var, qəlyanınızı doldura bilərsiniz. Məhəbbətə gəldikdə, dolu və əxlaqsız qadınları xoşlayıram. Qadınlar öz ağrılarını nümayiş etdirəndə darıxıram. Mən çoxdandır özümə hallıca-dulluca bir məşuqə tapmaq arzusunda yəm, lakin bu mənə heç vaxt müyəssər olmur. Elə bil, həyat qəsdən mənə gülür, qabağıma çıxanlar da həmişə hamilə olurlar. Gənc Mopassanın keçən ay çap olunmuş novellasını oxumusunuzmu? Zolya Mopassanın hamisidir. Deməli belə, orada danışılar

ki, kök qadınları xoşlayan bir nəfər milad günlərində iki adamlıq nahar hazırlatdıraraq özünə rəfiqə axtarmaq üçün küçəyə çıxır. Həmin adama zövqünü tamamilə oxşayan bir qadın rast gəlir, amma onlar stol arxasında oturur-oturmaz, qadın ona bir oğlan doğur.

– Bütün bunların sevgi ilə heç bir əlaqəsi yoxdur, Qogen.

Qogen əzələli qolunu başının altına qoyub çarpayığı uzandı, ağgözlüklə çəkdiyi qəlyanın tüstüsünü rənglənmemiş tavana püskürdü.

– Vinsent, siz elə fikirləşməyin ki, mən gözəlliyə qarşı həssas deyiləm, xeyr, sadəcə, onu həzm edə bilmirəm. Başa düşdüyünüz kimi, mən sevgini qəbul etmirəm. “Sizi sevirəm” demək mənim üçün ağlasığmazdır, dilim gəlməz. Lakin mən əsla şikayətlənmirəm. Mən Xristos kimi ərz edirəm: “Bədən bədəndir, ruh da ruh”. Bunun nəticəsində azacıq, sadə bir gəlir mənim bədənimin tələbatını ödəyir, ruhum da aləmdə yaşayır.

– Gördüyün kimi, bütün bunlar sizə asan başa gəlir!

– Yox, iş yatağa gəldikdə, bütün bunlar o qədər də asan deyil, nəşə alan qadıncadan mən iki dəfə artıq nəşə alıram. Öz hisslərimi sərf etməkdənsə, onanizmlə ovunaraq, onları şəkillərim üçün saxlayıram.

– Axır vaxtlar bu cür fikirlər mənim də başıma gəlirdi. Yox, yox, sağ olun, bir damcı da artıq absent içsəm, dözə bilmərəm. Siz isə mənə baxmayın, için. Qardaşım Teo sizin işlərinizə yüksək qiymət verir. Onlara baxmaq olarmı?

Qogen çöməlib oturdu, çarpayının altından bir yığın şəkil çıxartdı, onları bir-birinin ardınca stola düzdü və ağzını absent şüşəsinə dayadı. Vinsent özünü qeyri-adi bir şeyə baxmağa hazırlamışdı, gördükləri onda ancaq təəccüb doğurdu. Bu kətanların üzərində nə vardısı, hamısından günəş şüaları süzülürdü; burada heç bir botanikin müəyyən edə bilmədiyi elə ağaclar, elə heyvanlar vardı ki, onların varlığına hətta Kyuyvenin özü də şübhə edərdi; elə insanlar vardı ki, onları ancaq Qogen yarada bilərdi; vulkan ağzından püskürən dəniz vardı; onun yaratdığı səmada heç bir Allah mövcud ola bilməzdi. Burada heybətli, çiyinləri iti adamlar mövcud idi, onların uşaq tək məsum gözlərində sonsuzluğun səhrkar möcüzələri əks olunurdu, al-qırmızı, bənövşəyi və qırmızının sayrışan çalarlarında təcəssüm olunan fantaziyalar adamı ovsunlayırdı. Burada, bürkülü havada çox təmiz dekorativ kompozisiyalarla təsvir olunan flora ilə fauna günəşin parlaq şəfəqlərindən işıq əmirdi.

– Siz lap Lotrek kimisiniz, – Vinsent yavaşcadan dedi. – Siz nifrət edirsiniz. Ürəyinizin bütün gücü, qüvvəsi ilə nifrət edirsiniz.

Qogen güldü.

– Mənim şəkillərim barədə nə deyə bilərsiniz, Vinsent?

– Doğrusu, heç bilmirəm, nə edim. Fikirlərimi toplamaq üçün mənə vaxt verin. İcazə verin, sizə bir də gəlirəm və işlərinizə bir də baxım.

– Nə qədər istəyirsiniz gəlin. İndi Parisdə mənim kimi yaxşı çəkən bir gənc var – Jorj Syöra. O da mənim kimi bəsitdir. Parisin qalan səfehəri özlerini sivilizasiyaya can atan kimi göstərirlər.

– Jorj Syöra? – Vinsent soruşdu. – Deyəsən mən onun barəsində heç eşitməmişəm.

– Yəqin eşitməmişsiniz. Şəkil alverçilərindən heç kəs onun əsərlərini nümayiş etdirmək istəmir. Bununla belə, o, böyük sənətkardır.

– Mən onunla görüşmək istərdim, Qogen.

– Mən sizi onun yanına apararam. İndi mən sizi “Bryuan”a nahara dəvət etsəm, nə deyirsiniz? Pulunuz varmı? Məndə cəmi iki frank var. Bu butulkanı özümüzə götürsək yaxşı olar. Qabağa keçin. Siz düşənədek lampanı tutaram, yoxsa yıxılırsınız.

5

Onlar Syöranın evinə yaxınlaşanda təxminən gecə saat iki idi.

– Biz onu oyatmaq ki? – Vinsent soruşdu.

– İlahi, nə danışırırsınız! O bütün gecəni işləyir. Demək olar, bütün gündüzdü də. Məncə o, heç vaxt yatmır. Budur, onun evi. Bu ev onun anasının şəxsi mülküdür. Bir dəfə anası mənə dedi: “Oğlum, Jorj rəsamlıqla məşğul olmaq istəyir. Nə deyirəm, qoy məşğul olsun. Mənim o qədər pulum var ki, ikimizə də çatır. Təki xoşbəxt olsun”. Onun Jorju isə nümunəvi oğlandır. İçmir, çəkmir, söyüş söymür, gecələr avaralanmır, qadınların dalınca sürünmür, kətandan və rənglərdən başqa heç nəyə pul xərcləmir. Onun yalnız bir zəif cəhəti var – rəsamlıq. Deyirlər, bu yaxınlarda onun məşuqəsi yaşayır, ondan bir oğlu da var, ancaq özü onların barəsində heç vaxt bir kəlmə belə danışmır.

– Deyəsən, evdə işıq yanmır, – Vinsent dedi. – Ailə üzvlərini rahat etmədən içəri keçə bilərikmi?

– Jorjun bir mansardası var. O biri tərəfdən keçək, ola bilsin, orda işıq yanır. Pencərəsinə daş atırıq. Yox, yox, mən atacağam. Birdən siz

düz ata bilməzsiniz, üçüncü mərtəbənin pəncərəsinə deyər, anasını oyadarsınız.

Jorj Syöra aşağı düşdü, qapını açdı, barmağını dodaqlarına yaxınlaşdırıb, çonaqları yuxarıya apardı. O öz mansardasının qapısını örtərək Qogen dedi:

– Jorj, mən səni Teonun qardaşı Vinsent Van Qoqla tanış etmək istəyirəm. O, rəsmlərini hollandsayaq çəkir, amma qalan bütün işlərdə qi-yamət oğlandır. Syöranın mansardası çox böyük idi, uzununa az qala bütün mərtəbəni tuturdu. Divarlarda yanmış qalmış böyük şəkillər asılmışdı, onların altında isə səhnəyə bənzər hündür yer vardı. Asma qaz lampası üzərində nəm kətan olan hündür, dördkünc stolu işıqlandırır.

– Sizinlə tanış olmağıma çox şadam, cənab Van Qoq. Lütfən, mənə bağışlayın, bir neçə dəqiqə işləyim. Rənglər nə qədər ki, tamam qurumayıb, bir neçə yerdə yenidən, üstündən getmək lazımdır.

O, hündür kətilin üstünə çıxdı və əsərinin üzərinə əyildi. Qaz lampası bir bərabərdə sarımtıl işıq saçır. Rənglə dolu iyirmi qab stolun kənarı boyunca səliqə ilə düzülmüşdü. Syöra fırçanın ucunu rəngə batırdı – Vinsent heç vaxt belə, balaca fırça görməmişdi – riyazi dəqiqliklə kətanın üzərinə rəngli ləkələr vurmağa başladı. O rəvan, həyəcənsiz işləyirdi. Onun hərəkətləri ölçülüb-biçilmiş, maşınkı kimi ehtirassız idi. Nöqtə-nöqtə-nöqtə. O, fırçanı barmaqları arasında şaquli vəziyyətdə sıxaraq, rəngə yavaşcadan toxundurur, tuk-tuk-tuk – yüz defələrlə, cəldliklə kətanı döyəcləməyə başlayırdı.

Vinsent ağızını ayıraraq ona baxırdı. Nəhayət, Syöra onlara tərəf dönüb dedi:

– Hə, budur, axır ki, bu yeri ovdum.

– Sən Vinsentə işlərindən göstərsənmi, Jorj? – Qogen soruşdu.

– Axı o elə yerdə yaşayır ki, orada ancaq inəklərin, qoyunların şəkillərini çəkirlər. Yeni sə nətın mövcudluğunu o bir həftə olar ki, eşidib.

– Elə isə, xahiş edirəm, bu kətilin üstünə qalxın, cənab Van Qoq.

Vinsent kətilin üstünə çıxdı və qarşısında sərilməmiş lövhəyə baxdı. Bu vaxta qədər o nə incəsənətdə, nə də həyatda buna bənzər bir mənzərə görməmişdi. Şəkil Qrand-Jatt adalarını təsvir edirdi. Burada gotik kilsənin qüllələrinə, daha çox memarlıq tikililərinə bənzər, sonsuz miqdarda müxtəlif rəng ləkələrindən əmələ gəlmiş qərribə insan vüudları ucalırdı. Ot, çay, qayıqlar, ağaclar – hər şey sanki duman içərisində idi, hər şey rəngli ləkələrin mücərrəd yığını kimi görünürdü. Şəkil ən açıq çalarlarla çəkilmişdi. Hetta Mane, Deqa,

Qogen özü də belə işığa, belə parlaq rəngə qadir deyildilər. O, tamaşaçını, demək olar, ağlasığmaz, mücərrəd bir ahəngdarlığın hökm sürdüyü səltənətə aparırdı. Əgər bu həyatdırsa onda bu həyat xüsusidir, yer üzündə mövcud olmayan həyatdır. Hava şəfəq saçır, gətdikcə işıqlanırdı, amma onda külək qətiyyəən hiss olunmurdu. Bu elə bil bütün hərəkətləri sıxışdırılıb çıxarılmış canlı, titrək təbiətin natülmortları idi. Vinsentlə yanaşı dayanmış Qogen onun üzünün cizgilərini görüb bərkənd güldü.

– Eybi yoxdur, Vinsent, Jorjun tabloları ilk dəfədən sizi heyran etdiyi kimi, hamını heyran qoyur. Utanmayın! Onların haqqında nə fikirdəsiniz?

Vinsent üzr istəyirmiş kimi, Syöraya baxdı.

– Mənə bağışlayın, cənab Syöra, axır vaxtlar o qədər gözənilməz hadisələrlə rastlaşmışam ki, tarazlığımı tamam itirmişəm. Mən holland ənənələri ilə tərbiyələnməmişəm. İmpressionistlərin uğrunda mübarizə apardıqları şey mənim heç xəyalıma da gəlməyib. Amma indi təc-cüblə görürəm ki, bütün əvvəlki təsəvvürlərim məhv olub gedir.

– Başa düşürəm, – Syöra sakit cavab verdi. – Mənim metodum bütün rəngkarlıq sənətini alt-üst edir və ilk baxışdan bunu qəbul etmə-yi sizdən tələb etmək olmaz. Bilirsinizmi, cənab Van Qoq, indiyədək rəngkarlıq rəssamın şəxsi təcrübəsinə əsaslanırdı. Mən qarşıma məqsəd qoymuşam ki, onu mücərrəd elmə çevirəm. Biz öz hissələrimizin təsnifatını öyrənməli və burda riyazi dəqiqliyə nail olmalıyıq. Hər hansı bir insan hissiyyəti rəngdə, xətdə, çalarda mücərrəd ifadəyə yönəldilə bilər və yönəldilməlidir. Siz mənim stolumun üstündəki rəng dolu qabları görürsünüz mü?

– Bəli, dərhal gözümə sataşdı.

– Hər qabın içindəki rəng ayrı-ayrılıqda özündə hansısa insan hiss-lərini cəmləşdirir. Mənim formulama görə, hissi fabrikdə hazırlayıb aptekdə satmaq olar. Bizim palitrada rəngləri qarışdırmağımız kifayət-dir, təsadüflərə güvənən bu metod keçən əsrin nailiyyətidir. Bundan sonra qoy, rəssam aptekə gedib rənglə dolu qab alsın. Elm əsri gəlib çatıb və mən rəssamlığı elmə çevirmək fikrindəyəm. Şəxsiyyət yox olmaq üzrədir, rəssamlıq isə memarlıq kimi ciddi hesablamaya tabe ol-malıdır. Siz mənə başa düşürsünüz mü, cənab Van Qoq?

– Xeyr, – Vinsent dedi. – Qorxuram ki, ağılıma bir şey batmaya.

Qogen Vinsenti dirsəyi ilə itələdi.

– Qulaq as, Jorj, niyə sən inandırmağa çalışırsan ki, bu ancaq sənin metodundur. Sən hələ dünyaya gəlməmiş, Pissaro onu kəşf etmişdi.

– Bu ağ yalandır!

Syöranın üzü pördü. O, kətildən qalxıb tez pəncərəyə yaxınlaşdı, barmaqları ilə pəncərənin içini döyəclədi və Qogenin üstünə düşdü:

– Kim deyir, Pissaro bunu məndən əvvəl kəşf edib? Mən təsdiq edərim ki, bu mənim metodumdur. Bunu birinci mən tətbiq etmişəm. Pissaro puantilizmi məndən götürüb. İtaliya incəsənətinin ibtidaisindən tutmuş bütün incəsənət tarixini araşdırmışam və sizə deyirəm, mənəndək, bu, heç kimin ağına gəlməyib. Sən buna necə cürət edirsən...

O, qəzəblə alt dodağını dişlədi və donqar kürəyini qonaqlara çevirərək otağın o biri başına getdi.

Vinsent belə kəskin dəyişikliyə heyran qalmışdı. Bir dəqiqə bundan əvvəl, kətan üzərində əyilib sakitcə işləyən bu adamın üzündə nadir hallarda müşahidə olunan düzgün, ciddi, özünəməxsus kamillik cizgiləri vardı. Gözləri ehtirassız idi, onda öz tədqiqatlarına qapılmış təmkinli alim görkəmi vardı. Onun səsi də soyuq, demək olar, ibrətəməz idi. Bir dəqiqə bundan əvvəl, onun bütün simasında, tablolarında olduğu kimi, nəşə mücərrəd bir şey duyulurdu. İndi isə o, mansardanın küncündə dayanaraq, gur saqqalı arasından çıxmış kök qırmızı dodağını dişləri ilə gəmirir, səliqə ilə darlanmış tünd sarı, qıvrım saçlarını acıqlı-acıqlı qarışdırırdı.

– Bəsdir, Jorj! – Vinsentə göz vuraraq Qogen ona nəsihət verməyə başladı. – Hamıya məlumdur ki, bu sənin metodundur. Puantilizmin bünövrəsini sən qoymusan.

Syöra yumşaldı və stola yaxınlaşdı. Gözlərindəki qəzəb qığılcımları yavaş-yavaş öləzidi.

– Cənab Syöra, – Vinsent dilləndi. – Rəssamın şəxsiyyətinin ifadəsinin hər şeydən üstün olduğu bir şəraitdə, sənəti şəxsiyyətsiz düşünə bilərlikmi, onu konkret olmayan bir elmə çevirmək olarmı?

– Bir dəqiqə. İndi özünüz görəcəksiniz.

Syöra mizin üstündən rəngli xırda təbəşirlər olan qutunu götürdü və lap döşəmədə oturdu. Qaz lampası mansardanı bərabər işıqlandırırdı. Gecəyə məxsus sakitlik vardı. Syöranın bir böyüründə Vinsent, o biri böyüründə isə Qogen əyləşdi. Syöra hələ də həyəcanlı idi, səsi tez-tez tutulurdu.

– Zənnimcə, – o dedi, – rəssamlığa məxsus bütün təsir üsullarını müəyyən bir formula ilə ifadə etmək olar. Tutaq ki, mən sirk təsvir

etmək istəyirəm. Bax, bu çıpaq atın üstündə oturan qadın, bu məşqçi, bu da tamaşaçılardır. Mən qayğıdan tamam uzaq bir sevinc ifadə etmək istəyirəm. Bəs bizdə rəssamlığın üç ünsürü hansılardır? Xətt, çalar, bir də rəng. Çox gözəl. Sevinc ruhunu ifadə etmək üçün mən bütün xətləri üfqi aparıram, – bax belə. Mən ən parlaq işıqlı boyaları seçirəm, onlar məndə üstünlük təşkil edir, nəticədə isti çalar çox olur. Görürsünüzmü? Məgər bu sevincin mücərrədliliyi deyilmi?

– Doğrudur, – Vinsent razılaşdı. – Bu ola bilsin, bu sevincin mücərrədliliyidir, amma mən burada sevincin özünü görmürəm.

Hələ də çöməlib oturmuş Syöra Vinsentə baxdı. Onun üzünə kölgə düşmüşdü. Vinsent bu adamın necə də gözəl olduğunu indi lap aydın gördü.

– Mən sevincin özünü ifadə etməyə çalışmıram. Siz Platonun nəzəriyyəsi ilə tanışsınızmi, dostum?

– Tanışam.

– Bax belə, rəssam əşyanın özünü yox, onun mahiyyətini təsvir etməyi öyrənməlidir. Rəssam at şəklini çəkərkən bu sizin küçədə görüb tanıyacağınız konkret at olmamalıdır. Kamera fotosəkil yaradır; biz isə daha uzaqlara getməliyik. Biz, Platon atının mahiyyətini nəzərdə tutmalıyıq cənab Van Qoq, onun ən son təsvirində olan at ifadəsini anlamamalıyıq. Biz adam şəkli çəkərkən, bu hansısa burnu ziyilli qapıçını yox, bütün insanların ruhunu və varlığını təsvir etməlidir. Siz məni başa düşürsünüzmü, dostum?

– Başa düşürəm, – Vinsent cavab verdi. – Amma mən sizinlə razılaşa bilmirəm.

– Vaxt gələr, siz də mənimlə razılaşarsınız.

Syöra ayağa qalxdı və çəkdiyi şəkli xalatının ətəyi ilə sildi.

– İndi sakitliyi, rahatlığı necə təsvir etmək barədə danışaq, – o davam etdi. – Mən indi Qrand-Jatt adasını çəkirəm. Burada bütün xətləri üfqi verirəm, görürsünüzmü? Məndə isti və soyuq çalar arasında tarazlıq olacaq, bax, beləcə: tünd və açıq rənglər arasında tarazlıq isə – bax, belə. Başa düşürsünüzmü?

– Davam et, Jorj, axmaq suallar da vermə. – Qogen dedi.

– İndi də kədəri göstərim. Bütün xətləri aşağıya doğru çəkirik, – bax, belə, üstündən tünd rənglər vururuq. Baxın, kədər mahiyyəti budur! Bunun öhdəsindən uşaq da gələ bilər. Fəzanın kətan üzərində bölünməsinin riyazi formulasını balaca kitabçada yerləşdirmək mümkün olacaqdır. Mən artıq bu formulaları işləyib hazırlamışam. Rəssama

ancaq bu kitabı oxumaq, aptekə getmək, müxtəlif boyalar almaq, qaydalara sözsüz əməl etməkdən başqa bir şey qalmır. Bunlara əməl edənlər əsl alim, eyni zamanda kamil rəssam olacaq. Beləsi günəş işığında, yaxud qaz lampasının işığında işləyəcək, o, zahid də, pozğun da ola bilər, – neçə yaşındadır, yeddi, yoxsa yetmiş, – fərqi yoxdur, onun əlindən çıxan iş mütləq memar qabiliyyətinə layiq, şəxssiz və mü-kəmməl olacaq.

Vinsent cavabında ancaq gözlərini döydü. Qogen güldü:

– O belə fikirləşir ki, sən dəlisən, Jorj.

Syöra döşəmə üzərindəki axırncı ştrixi pozdu və xalatını otağın qaranlıq küncünə tulladı.

– Siz, doğrudanmı belə düşünürsünüz, cənab Van Qoq? – o soruşdu.

– Xeyr, xeyr, nə danışırsınız! – Vinsent etiraz etdi. – Mənim özüm mü çox tez-tez dəli adlandırılıblar ki, bu heç ağılıma gəlməz. Amma bununla belə, deyirəm ki, sizin nitqiniz çox qərribə səslənir!

– Görürsən, o demək istəyir ki, sən dəlisən, Jorj, – Qogen sakitləşmədi.

Bu anda qapı bərkədən və aramsız döyüldü.

Mon Dieu! – Qogen inildədi. – Biz yenə də sənə ananı oyatdıq! Axı o xəbərdarlıq etmişdi ki, bir də məni gecə vaxtı burada görsə, yaxşıca dərs verəcək.

Syöranın anası daxil oldu. Onun əynində xalat, başında gecə ləçəyi vardı.

– Jorj, mənə söz vermişdin, daha gecələr işləməyəcəksən. A-aa, bu sizsiniz, Pol? Siz niyə mənə mənzil kirəsi vermirsiniz? Onda mən sizin üçün burada yatacaq da düzəldərdim.

– Madam Syöra, məni öz evinizə buraxsaydınız, mənzil kirəsi verməkdən, ümumiyyətlə, canım qurtardı.

– Xeyr, a-aa, sağ olun evdə bir rəssam tamam kifayətdir. Sizə qəhvə və *brioş*¹ gətirmişəm. İşləmək istəyirsinizsə, onda heç olmazsa bir balaca kəmərin altını bərkitməlisiniz. Pol, aşağı düşüb sizə bir şüşə absent də gətirimm?

– Siz təsadüfən onu içməmişiniz, madam Syöra?

– Pol, yaddan çıxarmayın, sizə qulaqburması verəcəyimi vəd etmişdim.

Qaranlıq küncələri birindən Vinsent çıxdı.

– Ana, – Syöra dedi, – bu mənim təzə dostumdur, Vinsent Van Qoq. Syöranın anası ona əl verdi.

– Mən oğlumun dostlarını hətta səhər saat dördə belə görməyimə şadam. Siz nə içmək istəyirdiniz, cənab Van Qoq?

– Etiraz etmirsinizsə, mən Qogenin absentindən bir stəkan içərdim.

– Heç vaxt! – Qogen səsləndi. – Madam Syöra məni cirdədə saxlayır. Ayda bir şüşə. Başqa bir şey istəyin. Axı sizin basurman zövqünüz üçün fərqi yoxdur – absent, ya da zibil şartrez.

Üç rəssam və Syöranın anası qəhvə və brioş stolu arxasında oturub söhbət edirdilər, onların söhbəti sarı rənglə mansardanı işıqlandıran səhər günəşi pəncərədən boylananaqədək uzandı.

– Artıq geyinmək vaxtıdır, – Syöranın anası qeyd etdi. Vaxt tapıb bizə nahara gəlin, cənab Van Qoq. Sizin gəlişinizə Jorjla birlikdə şad olarıq. Vinsenti qapıya ötürərkən Syöra dedi:

– Qorxuram ki, mən öz metodumu sizə həddindən artıq bəsit izah etmiş oldum. İstədiyiniz vaxt yanıma gəlin, bir yerdə işləyirik. Siz mənim metodumu anlayanda özünüz görəcəksiniz ki, köhnə rəngkarlığın sonu çatıb. İndi qayıdım şəklimin yanına. Hələ bir yeri də qoparmaq lazımdır, sonra uzanıb yatacağam. Zəhmət olmazsa, qardaşınıza məndən salam söyləyin.

Vinsent və Qogen dərə-təpəli, daşlı küçələrlə keçib getdilər və Monmartra qalxdılar. Paris hələ yuxudan ayılmamışdı. Evlərin pəncərələri yaşıl pəncərə taxtaları ilə kip bağlanmışdı, mağazaların vitrinlərinə pərdələr salınmışdı, küçələrdə balaca kəndli arabalarının təkər səsləri eşidilirdi. Onlar tərəvəz, meyvə və gülləri bazarda boşaldıb evə qayıdırdılar.

– Gəl Monmartrın lap təpəsinə qalxaq, səhər günəşinin Parisi necə oyatdığına tamaşa edək, – Qogen təklif etdi.

– Oho, məmnuniyyətlə!

Klişi bulvarının böyüründən ötərək Mullen de la Qaletin yanından dolanıb keçən, burula-burula Monmartra qalxan Lepik küçəsi ilə getdilər. Burda evlər seyrək idi. Ətraf çəmənlilik, güllü-çiçəkli və çətirli ağaclıq idi. Lepik küçəsi birdən-birə kəsildi. Vinsentlə Qogen əyri-üyrü ciğirli balaca meşədən keçməli oldular.

– Açıgını deyin, Qogen, siz Syöra barəsində nə düşünürsünüz? – Vinsent xəbər aldı.

– Jorj barədə? Mən elə də bilirdim ki, siz onun barəsində soruşacaqsınız. Delakrua dövründən bəri heç kəs rəngi Jorj qədər hiss

¹ Brioş – yağlı ağ bulka

edə bilməmişdir. Lakin o, özünü hamıdan ağıllı göstərməyə çalışır, özündən nəzəriyyələr uydurur. Bu isə yaramaz. Rəssamlar etdikləri şey üzərində düşünməməlidirlər. Nəzəriyyə ilə qoy tənqidçilər məşğul olsunlar. Jorj sənətə özünün müəyyən töhfəsi ilə koloriti zənginləşdirəcək, qotik arxitekturası ilə yəqin ki, incəsənətin primitivizmə qayıtmasını tezləşdirəcək: Amma o delidir, həqiqətən də delidir, – siz özünüz də buna əmin ola bilərsiniz.

Getmək asan deyildi, amma hər ikisi zirvəyə qalxanda, bütün Paris onların gözləri qarşısında canlandı – səhər dumanında qara damlar, kilisə milləri dəniz kimi dalğalanırdı. Sena parlaq işıq lenti kimi qıvrılaraq şəhəri ikiye bölürdü. Evlər Monmartr yamaqları ilə aşağı enir, çayın vadisinə doğru uzanır, sonra yenə Monparnas təpələrində qalxırdı. Azca aşağıda, sanki günəşin qızılı şüalarından alışıb yanan Vinsen məşəsi parıldayırdı. Şəhərin o biri kənarında Bulon meşəsinin günəş şəfəqləri dəyməyən bitkiləri, otları mürgü döyürdü. Paytaxtın üç əsas əlaməti – mərkəzdə Opera, şərqdə Paris Notrdam kilsəsi və qərbdə Zəfər tağı – əlvan daşlarla bəzədilmiş nəhəng təpələr kimi şəhərin işığında sayrışaraq xumarlanırdı.

6

Laval küçəsindəki balaca evdə əmin-amanlıq idi. Rahatlığın dadını hiss edən Teo artıq öz taleyinə minnətdarlıq edirdi. Lakin çox çəkmədi ki, bu rahatlıq sona yetdi. Öz köhnə palitrasını təzələyib asta-asta, lakin təkidlə yeni yollar axtarmaq əvəzinə, Vinsent parisli dostlarını təqlid etməyə başladı. Qarşısalınmaz impressionist olmaq cəhdi ona əvvəllər nail olduqlarını da unutturdu. Onun tabloları indi Syöranın, Tuluz-Lotrekin və Qogenin şəkillərinin pis surətlərini xatırladırdı. Amma ona elə gəlirdi ki, işləri yağ kimi gedir.

– Qulaq as, qoca, – Teo bir axşam dedi. – Sənin adın nədir?

– Vinsent Van Qoq.

– Bəlkə sən Jorj Syöra, ya Pol Qogensən?

– Lənət şeytana, bu söhbət nəyə lazımdır, Teo?

– Bəlkə sən fikirləşirsən, həqiqətən də Jorj Syöra ola bilərsən?

Baş düş, dünya yaranan gündən yalnız bir Lotrek mövcuddur, ikincisi yoxdur. Şükür Allaha, Qogen də təkdir!.. Sənin onları təqlid etməyin axmaqlığıdır.

– Mən onları təqlid etmirəm. Onlardan öyrənirəm.

– Yox, təqlid edirsən. Axırıncı tablunu mənə göstər, sənin dünən onlardan kiminlə görüşdüyünü deyim.

– Mən gündən-günə təkmilləşirəm, Teo. Bax, gör, bu etüdlər əvvəlkilərdən nə qədər işıqlıdır.

– Sən getdikcə aşağı yuvarlanırsan. Sənin hər şəkildən sonra Vinsent Van Qoqdan az əsər-əlamət qalır. Yox, qoca, sənin əsas yolun bu deyil. Müsbət nəticə əldə etmək üçün səylə işləmək lazımdır, özü də bir il yox, bir neçə il işləməlisən. Doğrudanmı, sən o qədər zəifləsən ki, ancaq başqalarını təqlid etməlisən? Sən onlardan ancaq lazım olanı götürməyə qadir deyilsən?

– Teo, səni inandırırım ki, bu şəkillər yaxşıdır!

– Mənsə deyirəm, onlar çox pisdir!

Döyüş başlanmışdı.

Hər axşam, Teo qalereyadan yorğun-argın, əsəbi halda, evə qayıdarkən, yeni etüdlərini qardaşına göstərməyə tələsən Vinsent az qala özünü Teonun üstünə atır, şlyapasını çıxartmağa və paltarlarını soyunmağa ona macal vermirdi.

– Bir bax! Yoxsa, deyəcəksən, bu da zaydır? Məgər mənim palitram təkmilləşmir? Bax, gör, günəş neçədir... Bir bura bax...

Teo ancaq iki yoldan birini seçməli idi – ya yalan danışib axşamlar sən və özündən razı qardaşı ilə birlikdə nəşələnməli, ya da düzünü deyib, səhərəcən onunla höcətləşməli idi. Teo çox yorulmuşdu. O, həqiqəti deməməli idi. Lakin o, yalan da danışmaq istəmirdi.

– Sən axırıncı dəfə Düran-Rüelin yanında nə vaxt olmusan? – o yorğun halda soruşdu.

– Bunun nə əhəmiyyəti var?

– Yox, mənə cavab ver!

– Yaxşı, – Vinsent itaətlə razılaşdı. – Dünən axşam.

– Bilirsənmi, Vinsent, Parisdə Eduard Maneni təqlid etməyə çalışsan, demək olar, beş yüz rəssam var? Onların çoxu bunu səndən də uğurlu edir.

Hər iki rəqibin sağ-salamat qalması üçün döyüş meydanı darısqal idi: onlardan biri məğlub olmalı idi.

Vinsent sakitləşmişdi. Bir dəfə o, eynən bütün impressionistləri bir kətana yerləşdirdi.

– Çox gözəl! – Həmin axşam Teo dedi. – Biz bu etüdü “Nəticə” adlandırırıq. Kətanın ayrı-ayrı hissələri üzərinə yarıq yapışdırırıq.

Bax, bu ağac əsl, tamam Qogendir. Küncdəki qız, şübhəsiz, Tuluz-Lotrekdir. Çaydakı günəş zolaqlarından mən Sisleyi tanıdım, çalar Monedəki kimidir, yarpaqlar – Pissaronun, hava – Syöranın, mərkəzi fiqur isə Manenindir, lap özüdür ki, var, Mane.

Vinsent geri çəkilib təslim olmurdu. Bütün günü gergin işləyir, axşamlar isə, Teo qayıdanda, o, balaca uşaq kimi, məzəmmətləri dinləməyə məcbur olurdu. Teo qonaq otağında yatırdı, Vinsent isə gecələr orada işləyə bilmirdi. Teo ilə toqquşmalar onu hövsələdən çıxarırdı, o, yuxusuzluq xəstəliyinə tutulmuşdu. Saatlarla Teo ilə ağızlaşırdı. O biri isə tamam ələdən düşüb yuxuya gedənədək təslim olmurdu – bu müddətdə işıq yanır, Vinsent isə əl-qol ata-ata hey danışırdı. Teo bu heyatla ona görə razılaşırdı ki, o tezliklə qapısı möhkəm qıfıllı, ayrıca yataq otağı olan Lepik küçəsinə köçmək ümidində idi.

Öz şəxsi rəsmləri barədə mübahisə etmək Vinsenti yoranda, ümumiyyətlə, incəsənət haqqında, rəsmlərin satışı və lənətə gəlmiş rəssam gəliri barədə Teonun zəhləsini töküdü.

– Başa düşürəm, Teo, – o şikayətlənirdi. Bax, sən Parisdə ən böyük şəkil qalereyalarından birini idarə edirsən, ancaq öz qardaşının rəsmlərini sərgiyə qoymaq istəmirsən.

– Valadon icazə vermir.

– Heç şey göstərmisən?

– Min dəfə.

– Yaxşı, tutaq ki, mənim çəkdiklərim kifayət qədər yaxşı deyil.

Bəs Syöra? Bəs Qogen? Bəs Lotrek?

– Hər dəfə onlar öz işlərini yanıma gətirəndə, Valadondan onları antresoldan asmağa icazə istəyirəm.

– Yaxşı, bəs bu qalereyanı kim idarə edir, sən, ya bir başqası?

– Təəssüf ki, mən orada ancaq qulluq edirəm, xidmətçiyəm.

– Onda sən oradan çıxıb getməlisən. Bu ki, təhqirdir, ancaq təhqir. Mən buna dözməməzdim, Teo. Mən onların yanından çıxıb gedərdim.

– Gəl bu barədə səhər yeməyi zamanı danışaq, Vinsent. Bu günüm çox ağır keçib, yatıb dincəlmək istəyirəm.

– Mən isə bunu sabaha qoymaq istəmirəm. Bu barədə elə indi danışmaq lazımdır. Teo, təkcə Mane və Deqanı nümayiş etdirməyin nə mənası var? Onlar artıq tanınıblar. Onların əsərlərini almağa başlayırlar. Sən gənc rəssamlara yol açmalısən, onlar üçün döyüşməlisən.

– Vaxt ver! Bəlkə üç ildən sonra...

– Xeyr! Biz üç il gözləyə bilmərik. Biz indi fəaliyyət göstərməliyik. Ah, Teo, nə üçün sən öz qulluğunu atıb, şəxsi qalereyanı açmırsan? Bir yaxşı fikirləş, gör bu Valadonlar, Buqrolar, Ennyorlar nə karədir!

– Bunun üçün pul lazımdır. Mən isə heç bir santim yığmamışam.

– Biz pulu bir yerdən taparıq.

– Özün bilirsən, şəkil alveri yavaş-yavaş qaydasına düşür.

– Qoy yavaş-yavaş olsun. Biz gecə və gündüz çalışıb işi qaydasına salanadək, sənə kömək edərik.

– Bəs o vaxtadək necə yaşayarıq? Çörək barədə də fikirləşmək lazımdır.

– Sənin çörəyini yediyimi başıma qaxırsan?

– Allah xatirinə, Vinsent, get yat. Sən məni lap yordun.

– Mən yatmaq istəmirəm. İstəyirəm ki, mənə düzünü deyəsən. Nə üçün sən Qupilin yanından çıxıb getmirsən? Ancaq ona görə ki, məni saxlayasan? Hə, düzünü de. Elə bil, sənin boynunda dəyirman daşıyam. Səni suyun dibinə çəkirim. Səni öz işində qalmağa məcbur edirəm. Mən olmasaydım, sən azad olardın.

– Mən bir qədər sağlam və güclü olsaydım, səni yaxşıca kötəkləyərdim. Görünür, Qogeni çağırmaq olacağam, qoy səni yaxşıca əzişdirsin. Mənim borcum Qupilə xidmət etməkdir, Vinsent, özü də sədaqətlə, düzgün xidmət etməkdir. Sənin isə işin şəkil çəkməkdir, ömrünün axırınadək çəkmək. Mənim Qupildə olan işimin yarısı sənin-dir, sənin tablolarının yarısı da mənə məxsusdur. İndi isə dur mənim çarpayımından, qoy yatım, haydı, dur, yoxsa polis nəfəri çağıraram!

O biri gün Teo işdən qayıdanda, Vinsentə bir zərf uzatdı və dedi:

– Bu gün işin yoxdursa, mənimlə bu ziyafətə gedək.

– Kimdir bunu keçirən?

– Anri Russo. Dəvətnaməyə bax.

Orada iki sətir sadə şeir və əl ilə çəkilmiş güllər vardı.

– Bu kimdir?

– Biz onu Kömrükxanaçı çağırıraq. Qırx ilə yaxın o, haradasa uzaqlarda kömrük yığan olub. İstirahət günləri isə, Qogen kimi rəssamlıqla məşğul olurdu. Parisə bir neçə il bundan əvvəl gəlib və Bastiliya meydanı yaxınlığında fəhlə rayonunda məskən salıb. O heç yerdə oxumayıb, bir gün də olsa, halbuki şəkil çəkir, şeir yazır və musiqi bəstələyir, fəhlə uşaqlarına skripkadan dərs deyir, özü forte-pianoda çalır və iki qocaya şəkil çəkmək öyrədir.

– O nə çəkir?

– Əsas etibarilə vahiməli fantastik cəngəlliklərdəki fantastik heyvanların şəkillərini çəkir. Cəngəlliyi isə ancaq nəbatat bağında görüb. O, təbiətdən çox saf bir kəndlidir, Pol Qogen ona ələ salıb gülür.

– Bəs onun işləri barədə sənin fikrin nədir, Teo?

– Başa düşürsən, demək çətindir. Hamı onu ağıldan kəm hesab edir.

– Bəs sən nə fikirdəsən?

– Onda nə isə məsum körpə görkəmi var. Bax, bu gün gedərik mənə, hamısını öz gözlərinlə görürsən. Bütün tablolarını divardan asıb.

– Əgər o, ziyafət gecələri təşkil edirsə, onda yaxşı pulu var, kalandır.

– Yox, canım, mənə o, Parisdə ən kasıb rəssamdır, qəpiyə güllə atır. Dərs dediyi skripkamı belə, o, kirəyə götürür, pulu nə gəzir alsın. Ziyafətləri isə müəyyən məqsədlə keçirir. Səbir et, özün görürsən.

Russo fəhlələr məhəlləsində yaşayırdı. Onun otağı dördüncü mərtəbədə idi. Uşaqların səs-küyü küçəni başına götürmüşdü, mətbəxin, camaşırxananın və o biri zəruri yerin qarına-qarışıq qoxusu yenice içəri girən yad adamın burnuna güclü təsir edirdi.

Teo qapını döydü, Anri Russonun özü açdı. Bu, hündür olmayan, enlikürek bir adam idi, bədən quruluşuna görə Vinsentə çox oxşayırdı. Barmaqları gödək, yoğun, başı isə, demək olar, dördkünc idi. Burnu və çənəsi daş kimi bərk görünürdü, geniş açılmış gözlərindən süzülən baxışlar isə tamamilə günahsızdı.

– Cənab Van Qoq, siz gəlişinizlə mənə böyük ehtiram göstərmisiniz, – o, incə, mehriban səslə dedi.

Teo Vinsenti ona təqdim etdi. Russo stulları çəkib hörmətlə qonaqları otuzdurdu. Onun otağı şəkillərlə bəzədilmişdi. Hətta, şux görünürdü. Russo pəncərələrə ağ və qırmızı damalı cod parçadan pərdə salmışdı. Divarlar başdan ayağa vəhşi heyvanları, cəngəllikləri və ağlasığmaz, fantastik peyzajları təsvir edən sıx şəkillərlə örtülmüşdü.

Küncdə, köhnə, sınıq pianonun yanında, açıq-aşkar həyəcan keçirərək, əllərində skripka dörd oğlan uşağı dayanmışdı. Buxarı taxtasının üstündə Russonun öz əlinin məhsulu – evdə bişmiş üstü zirəli peçenyə vardı. Otaq boyu qonaqları gözləyən skamyalar və stullar düzülmüşdü.

– Siz birinci gəlmisiniz, cənab Van Qoq, – Russo Teoya müraciətlə dedi. – Tənqidçi Qiyom Pill söz verib, böyük bir dəstə ilə gəlib mənə məmnun etsin.

Küçədən səs gəldi – uşaqlar çığırışdılar, çay daşları üzərində faytonların təkərləri şappıltı saldı. Russo qapıya tərəf atıldı. Dəhlizdə cingiltili qadın səsləri eşidildi.

– Dayanmaq olmaz, dayanmaq olmaz! – Kişi səsi deyirdi. – Bir əlinlə sürəhdən tut, o biri ilə burnunu sıx!

Bu məzəli zarafatdan sonra qəhqəhələr ucaldı. Bütün bunları yaxşı eşidən Russo, üzündə təbəssüm Vinsentə tərəf döndü. Vinsentə ələ gəldi ki, o hələ heç bir kişidə belə aydın, belə bakirə gözlər görməyib, ələ duru gözlər ki, orada zərrə qədər də kin əlaməti yoxdur.

Otağa bir yığın adam dolmuşdu, on-on iki nəfər oldadı. Kişilər frak, qadınlar isə bezəkli paltar, zərif ayaqqabı, uzun ağ əlcək geymişdilər. Onlar özləri ilə bahalı ətirlərin, pudraların, ipək və qədim krujevaların rəyihəsini gətirmişdilər.

– Hə, Anri, – Qiyom Pill öz gur səsilə qışqırdı, – gördüyünüz kimi, biz geldik. Ancaq biz burada çox otura bilmərik. Biz şahzadə xanım de Broyun balına gedirik. Hələlik, siz mənim dostlarıma əyləndirməlisiniz.

– Ah, mən sizinlə tanış olmağa necə də can atırdım, – tünd-kürən saçlı, paltarlarının qabağında azca yarığı olan ampir geyimli incə bir qız səmimiyyətlə dedi. – Təsəvvür edin bütün Parisin haqqında danışdığı məşhur rəssam! Əlimi öpərsinizmi, cənab Russo?

– Ehtiyatlı ol, Blanş, – kimsə onu xəbərdar etdi. – Bilirsən... bu rəssamlar...

Russo gülümseyərək onun əlini öpdü. Vinsent küncə çəkildi. Pill və Teo söhbət edirdilər. Qalanları cüt-cüt otaqda gəzişir, Russonun rəsmlərini müzakirə edərək bərkdən gülüşür, pərdələri əlləri ilə yoxlayır, şeyləri araşdırır, zarafat və məzəli sözlər üçün yeni bəhanələr axtararaq künc-bucağa baxırdılar.

– Cənablar və xanımlar, buyurun əyləşin, – Russo onlara müraciət etdi. Orkestr sizin üçün əsərlərimdən birini ifa edəcək. Mən bu musiqi parçasını cənab Pillə həsr etmişəm. Əsər “Şanson Raval” adlanır.

– Bura, hamı bura! – Pill komanda verdi. – Russo tamaşa göstərmək istəyir. Jani! Blanş! Jak! Oturun görek. Bu, çox maraqlı olacaq.

Qorxudan titrəyən dörd oğlan yeganə püpitərə yaxınlaşdılar və skripkaları kökləməyə başladılar. Russo pianonun arxasında əyləşdi və gözlərini yumdu. Bir saniyədən sonra dedi: “Başladıq”, – və dilləri basdı. Onun əsəri sadə *pastoral*¹ xatırladırdı. Vinsent diqqətlə qulaq asmağa çalışırdı, lakin qonaqların sırtıq gülüşləri onun fikrini cəmləşdirməyə qoymurdu. Musiqi qurtaranda hamı səs-küylə əl çaldı. Blanş pianoya yaxınlaşdı, əllərini Russonun çiyinə qoyub dedi:

¹ Pastoral – çoban həyatını idilliyə şəklinə təsvir edən bədii yaxud musiqi əsəri

– Bu çox gözəl idi, cənab Russo, həddindən artıq gözəl idi! Həyatımda heç vaxt indiki kimi mütəəssir olmamışam.

– Siz mənə yaltaqlanırsınız, xanım.

Blanş qəşş etdi.

– Qiyom, eşidirsinizmi? O belə hesab edir ki, ona yaltaqlanıram!

– Mən indi sizə bir əsər də çalacağam, – Russo elan etdi.

– Bizə öz poemalarınızdan birini oxuyun, Anri. Axı sizin çoxlu poemanız var.

Russo uşaq sevinci ilə gülümsədi.

– Yaxşı, cənab Pill, ürəyiniz istəyirsə, sizə bir poema oxuyaram.

O, stola yaxınlaşdı, bir dəstə kağızı vərəqləyib içərisindən bir neçə akkord götürdü. Musiqi Vinsentin xoşuna gəldi. Tuta bildiyi şerin bir neçə sətəri də ona füsunkar göründü. Lakin ümumi təəssürat mənasız və gülməli idi. Hamı donub qalmışdı və uğuldayırdı. Qonaqlar Pille yaxınlaşır, onun çiyinini döyəcləyirdilər.

– Qiyom, sən necə də dəcəl, kələkbazsan!

Oxuyub qurtarandan sonra Russo mətbəxə getdi və bir neçə kobud, qalın fincanda qəhvə gətirdi. Qonaqlar peçnyenin üstündəki zirənin toxumlarını qoparıb bir-birinin fincanına atırdılar. Vinsent, künədə oturub dinməzəcə qəlyanını tüstülədirirdi.

– İndi isə, Anri, bizə yeni tablolarınızı göstərin. Əslində biz elə ondan ötəri gəlmişik. Nə qədər ki, Luvr alıb aparmayıb biz onlara burada, sizin emalatxananızda baxmaq istəyirik.

– Bəli, mənim bir neçə yeni, çox da pis olmayan tablom var, – Russo razılaşdı. – İndi onları divardan endirərəm.

Qonaqlar stolun arxasına toplaşdılar və kompliment deməkdə bir-birini ötüb keçməyə çalışdılar.

– Bu ilahi əsərdir, sadəcə ilahi əsərdir! – Blanş həyəcanla deyirdi.

– Mən bu şəkli öz *buduarımdan*¹ asmalıyam. Onsuz bir gün belə yaşamaram! Əziz metr, bu ölməz əsərin qiyməti nəçədir?

– İyirmi beş frank.

– İyirmi beş frank! Təsəvvür edin, incəsənətin şah əsərinə cəmi-cümlətəni iyirmi beş frank! Siz onu mənə bəxş etməzsiniz?

– Özümə şərəf bilərəm!

– Mən Fransuazaya söz vermişəm, ona bir şəkil alım, – Pill dedi.

O, nağılabenzer tropik cəngəllikdən boylanmış əsrarlı heyvan şəkli olan tablolu divardan götürdü. Qonaqların hamısı bir nəfər kimi, Pillin üstünə cumdular.

– Bu nədir?

– Bu şirdir.

– Yox, bu şir deyil, pələngdir!

– Mən isə deyirəm ki, bu mənim üçün paltaryuyan qızıdır, mən onu dərhal tanıdım.

– Bu tablolu əvvəlkindən bir qədər böyükdür, cənab Pill, – Russo mülayim surətdə izah etdi. – Onun qiyməti otuz frankdır.

– Bu qiymətə dəyər, Anri, doğrudan da dəyər. Vaxt gələcək nəvələrim bu gözəl tablolu lap otuz min franka satacaqlar!

– Mən də şəkli istəyirəm, mən də! – Qonaqlar bir-birinin sözünü kəsərək qışqırırdılar. – Mən onları dostlarıma bağışlamalıyam. Bu ki, indi mövsümün başlıca, örnək olan cəhətidir!

– Hə, getmək vaxtıdır, – Pill bildirdi. – Yoxsa, bala gecikərik. Tablolarınızı da götürün! Onları şahzadə xanım Broygildə görsələr, əsl gurultuya səbəb olacaq! Salamət qal, Anri, sizdə vaxtımızı çox gözəl keçirdik. Tezliklə yenə də belə bir gecə təşkil edin.

– Salamət qalın, əziz metr! – Blanş öz ətirli dəsmahını Russonun burununun yanında yelləyərək dedi. – Sizi heç vaxt unutmayacağam. Siz mənim yaddaşımda ömürlük qalacaqsınız.

– Ona toxunma, Blanş! – Kişilərdən kimsə ucadan dedi. – Yazıq bütün gecəni yata bilməz.

Onlar bir-birilə ucadan danışır, gülür, zarafat edir, dəhlizin ağır, kəşif qoxusuna qarışmış bahalı ətirin iyini arxada qoyaraq səs-küylə pillələrlə aşağı enirdilər.

Teo ilə Vinsent də getməyə hazırlaşdılar. Russo stolun yanında pul qalağına baxa-baxa qalmışdı.

– Bəlkə, sən evə tək gedəsən, Teo? – Vinsent astadan soruşdu. – Burda qalıb onunla söhbət etmək, yaxından tanış olmaq istəyirəm.

Teo çıxdı. Russo Vinsentin qapını necə bağlayıb divara söykəndiyini hiss etmədi. O hələ də stolun üstündəki pulları sayırdı.

– Səksən frank, doxsan frank, yüz, yüz beş.

O, başını qaldıraraq Vinsenti gördü. Onun gözlərində yenə uşaq sadələvhlüyü əmələ gəldi. O, pulları kənara itələdi və mənasız gülümsədi.

¹ Buduar – keçmişdə varlı qadınların qəbul otağı

– Maskanızı çıxarın, Russo, – Vinsent dilləndi. – Başa düşün, axı mən də kəndliyəm və rəssamam.

Russo stoldan aralanıb onun qabağına qaçdı və həərətlə əlini sıxdı.

– Teo holland kəndlilərinin həyatından çəkdiyiniz tabloları mənə göstərib. Onlar çox xoşuma gəlib. Onlar Millenin şəkillərindən yaxşıdır. Mən o şəkillərə dönə-dönə baxmışam. Siz mənə heyran etmişiniz, cənab Van Qoq!

– Onlar burda sarsaqalayanda, özlərini... axmaq yerinə qoyanda... Mən sizin rəsmlərinizə baxırdım, Russo. Mən də sizə heyran olmuşam.

– Təşəkkür edirəm. Buyurun, əyləşin. Tütün götürün, qəlyanınızı doldurun. Yüz beş frank, cənab Van Qoq, yüz beş frank! Mən indi həm tütün, həm yemək, həm də kətan ala bilərəm!

Onlar üzbəüz oturub dinməz söyləməz siqaret çəkərək fikrə dalmışdılar.

– Belə hesab edirəm ki, bu sizinçün sirr deyil, Russo, sizi dəli adlandırırlar?

– Hə, əlbəttə. Deyirlər ki, sizi də Haaqada dəli hesab edirmişlər.

– Bəli, doğrudur.

– Qoy, nə istəyirlər, desinlər. Bir vaxt gələcək, mənim tablolarım Lüksemburq muzeyindən asılacaq.

– Mənimkilərsə, Luvarda! – Vinsent onun sözüne qüvvət verdi.

Onlar bir-birinin gözünün içinə baxdılar və birdən bərkədən, lap ürəkədən gülüşdülər.

– Axı onlar haqlıdırlar, Anri, – Vinsent dedi. – Biz doğrudan da dəliyə!

– Gedib adama bir stəkan vursaq, necə olar? – Russo təklif etdi.

7

Qogen Van Qoqların mənzil qapısını çərşənbə günü, nahardan bir az qabaq döydü.

– Qardaşın xahiş edib ki, bu gün səni “Batinyol” kafesinə aparım. O, gecəyədək qalereyada işləyəcək. Aha, bax bu maraqlı tablolar! Olarmı, baxım?

– Əlbəttə. Birini Brabantda, qalanlarını isə Haaqada çəkmişəm.

Qogen çox diqqətlə, uzun-uzadı şəkillərə tamaşa etdi. Bir neçə dəfə o, əlini qaldırıb ağzını açdı, sanki nəşə demək istədi. Ancaq ona, görünür, öz fikirlərini ifadə etmək çətin idi.

– Açıq danışdığım üçün mənə bağışla, Vinsent, – axır ki, dilləndi. – Sən təsadüfən epileptik deyilsən?

Vinsentin əynində o vaxt Teonun çığır-bağırına baxmayaraq, nimdəş paltarlar satılan köşkdən aldığı və ondan heç vaxt ayrılmmaq istəmədiyi, qoyun derisindən gödəkçə vardı. O dönüb Qogenə dedi:

– Səncə, mən kiməm?

– Sualıma cavab ver, sən epileptik deyilsən ki? Sinir tutmaların yoxdur ki, tirtap özündən gedən adamlardan deyilsən ki?

– Yox. Başıma belə iş gəlməyib, yadıma düşmür. Nəyə görə sorursan, Qogen?

– Başa düşürsənmi... Sənin şəkillərin... elə bil ki, indicə partlayıb kətanı yandıracaq. Sənin işlərinə baxanda... bu birinci dəfə deyil... mən dəf etməyə qüvvəm çatmayan səbəbi coşqunluq hiss edirəm. Mənə elə gəlir ki, əgər şəkil partlamasa, mən özüm partlayacağam! Bilir-sənmi, sənin əsərlərin mənim haramda daha yaxşı əks olunur?

– Bilirəm. Haranda?

– Bağırsaqlarımda. Mənim bütün içəlatım bir-birinə qarışır. Elə sıxır, elə burur ki, özümü güclə saxlayıram.

– Bəlkə mən, əsərlərimi işlətmə dərmanı kimi satım? Belə şəkli ayaqyoluna asarsan və ona hər gün müəyyən saatlarda baxarsan.

– Ciddi desək, sənin şəkillərinin arasında çox çətin ki, yaşaya bilim, Vinsent. Onlar mənə bir həftənin içində dəli edərlər.

– Gəl, gedək?

Hər ikisi Monmartr küçəsi ilə Klişi bulvarına qalxdılar.

– Sən hələ nahar etməmişən? – Qogen xəbər aldı.

– Yox, bəs sən?

– Mən də yox. Bəlkə Batayın yanına gedək?

– Güzəl fikirdir. Pulun var?

– Bir santim də yoxdur. Bəs səndə?

– Həmişəki kimi, cibim boşdur. Fikirləşirdim ki, Teo mənə yedirib içirdəcək.

– Lənət şeytana! Onda, yəqin ki, biz bu gün ac qalacağıq.

– Hər halda girib baxaq, görək orada bu gün yeməyə nə var? Onlar Lepik küçəsi ilə qalxdılar, sonra sağa Abbatislər küçəsinə döndülər. Xanım Batayın kafesində giriş qapısının ağzında dayanan süni ağaclardan birinin üstündə mürəkkəblə yazılmış menyu asılmışdı.

– M-mm, – Vinsent miyoldadı, – göy noxudla dana əti. Mənim sevimli yeməyim.

– Zəhləm gedir dana ətindən, – Qogen dedi. – Mən burada nahar etməyəcəyimə həтта şadam.

– Cəfəngiyyatdır!

Onlar yollarına davam etdilər və tezliklə Monmartın ətəyindəki kiçik bağçaya çatdılar.

– Bax! – Qogen ucadan dedi. – Bir bax, Pol Sezann skamyada yatır. Görəsən, niyə bu gic yatanda başmaqlarını yastıq əvəzinə başının altına qoyur – ağılıma bir şey batmır. Gəl, onu oyadaq.

O, kəmərinə çıxarıb iki qatladı, yatanın yalın ayaqlarını şappıdatdı. Sezann ağrıdan çıxıb dik atıldı.

– Qogen, nə əzəzil adamsan! Bu nə səfeh zarafatdır? Vaxt gələcək, sənə başını özüm əzəcəyəm!

– Sənə hələ bu da azdır, yalın ayaqlarını sərgiyə qoyma. Nə üçün çirkli iylənmiş başmaqlarını yastıq əvəzinə başının altına qoyursan? Quru skamyada yatmaq bundan yaxşıdır: həm də rahatdır.

Sezann ovcu ilə ayaqlarını sildi, başmaqlarını geydi, donquldana donquldana dedi:

– Mən başmaqlarımı başımın altına yastıq əvəzinə qoymuram. Ona görə belə edirəm ki, yatanda oğurlamasınlar!

Qogen Vinsentə tərəf döndü:

– Ona qulaq asanda elə bil ki, qarşımızda ac-yalavac rəssam oturub, elə deyilmi? Atasının nə boyda bankı var, Provansda Eks şəhərinin, demək olar, hamısı ona məxsusdur. Pol, bu Teonun qardaşı Vinsent Van Qoqdur.

Sezannla Vinsent bir-birinin əlini sıxdı.

– Təəssüf ki, Sezann, sənə yarım saat əvvəl rast gəlməmişik, – Qogen dedi. – Sən bizimlə birlikdə nahar edərdin. Batayda bu gün elə gözəl dana əti var ki, noxudla, ömrümdə beləsini yeməmişdim.

– Doğrudanmı, deyirsən ləzzətli dana ətiydi, hə? – Sezann maraqlandı.

– Yaxşı? Yaxşı da sözdür? Əla idi! Elə deyilmi, Vinsent?

– Hə, söz ola bilməzdi!

– Onda gedib dadına baxmaq lazımdır. Mənimlə birlikdə gedərsinizmi?

– Bilmirəm, mən yenə yeyə bilərəmmi? Bəs sən, Vinsent?

– Doğrusu, çətin. Madam cənab Sezann təkid edir, nə söz ola bilər...

– Adam ol, Qogen! Bilirsən, mən tək yeməyi xoşlamıram. Siz dana ətindən doymusunuzsa, onda başqa bir şey sifariş edərsiniz.

– Yaxşı, ancaq sənənin xatirinə, Pol. Gedək, Vinsent.

Onlar yenidən Abbatisi küçəsinə qayıtdılar və “Batay” restoranına daxil oldular.

– Axşamınız xeyir, cənablar, – deyə xidmətçi onları salamladı. – Nə buyurursunuz?

– Üç hazır yemək gətirin, – Qogen dedi.

– Yaxşı. Bəs hansı şərəbdən?

– Şərabı isə, Sezann, özün seç. Sənənin başın belə şeydən daha yaxşı çıxır.

– Görürsən, buna bir şey demirəm, burada var: sent-estef, bordo, sotern, bon...

– Hec sən burada pommar içmişəmmi? – deyə Qogen çox sadələvləklə onun sözünü kəsdi. – Məncə, bu, “Batay”da ən yaxşı şərəbdır.

– Bizə bir şüşə pommar gətirin, – Sezann xidmətçiyə əmr etdi.

Qogen dana ətini bir dəqiqənin içində ötürdü, hələ qabağındakının yarısını yeməmiş Sezannla söhbətə girişdi.

– Öz aramızdır, Pol, – o dedi. – Eşitmişəm, Zolyanın “Yaradıcılıq” əsəri minlərlə nüsxə satılır.

Sezann ona qəzəbli bir nəzər saldı və qabını nifrətlə kənara itələdi.

– Bu kitabı oxumusunuzmu, Van Qoq? – Vinsentdən soruşdu.

– Hələ yox. “Jerminal”ı bu yaxınlarda qurtarmışam.

– “Yaradıcılıq” – çox pis, saxta kitabdır, – Sezann dedi. – Bundan başqa onu da deyim ki, bu, dostluq adı altında maskalanan ən pis satqınlıqdır. Bu roman rəssam haqqındadır, cənab Van Qoq. Mənim barəmədədir! Emil Zolya mənim köhnə dostumdur. Biz Eksdə bir yerdə böyümüşük. Məktəbdə bir yerdə oxumuşuq. Mən Parisə yalnız ona görə gəlmişəm ki, o burada idi. Biz Emille can bir qəlbə, qardaşdan da məhriban yaşamışıq. Gəncliyimizdə həmişə arzulayırdıq ki, bir yerdə çiyin-çiyinə irəli addımlayacaq və məşhur sənətkar olacağıq. İndi isə belə bir əclaflıq etmişdir!

– Onun sizə nə pislili keçib? – Vinsent soruşdu.

– Məni ələ salıb. Məsxərəyə qoyub. Məni bütün Parisdə gülüş hədəfi eləyib. Dəfələrlə ona öz işıq nəzəriyyəmi danışmışam, bərk cismi necə təsvir etməyi başa salmışam, palitranı kökündən yeniləşdirmək barədə fikirlərimi danışmışam, bərk cismi necə təsvir etməyi başa salmışam, palitranı kökündən yeniləşdirmək barədə fikirlərimi danışmışam, üzde mənə qulaq asıb, dediklərimi təsdiqləyib, əslində isə, sirlərimi

öyrənməyə çalışmış. Sən demə, bütün bu müddətdə o öz romanı üçün material toplayıb mənim necə axmaq olduğumu göstərmək istəyirmiş.

Sezann bir qədəh şərab içdi, yenidən Vinsentə tərəf döndü və nifrət dolu balaca tutqun gözlerini parıldadaraq sözüne davam etdi.

– Zolya öz əsərində üç adamı təsvir edib, cənab Van Qoq: məni, Bazili və Manenin emalatxanasını süpürən bədbəxt oğlanı. Oğlan rəssam olmaq istəyirdi, lakin axırda ümitsizliyə qapılaraq özünü asır. Zolya məni incəsənəti inqilablaşdıran və ümumiyyətlə, yaratmağa istedadı olmadığı üçün adı üsulda çəkməyi bacarmayan bədbəxt bir xəyalpərəst kimi təsvir etmişdir. Zolya məni dahi olmadığını, ağılsızlığımı, nəhayət, başa düşdüyüm üçün öz şah əsərimin altından asılmağa məcbur edir. Mənimlə yanaşı o, Eksdə yaşayan başqa bir adamı, bayağı, mücərrəd zir-zibil düzəldən sentimental bir heykəltəraş göstərmişdir, – o isə sən demə, böyük bir rəssam imiş!

– Bu, doğrudan da, gülməlidir, – Qogen dedi. – Eduard Manenin sənətdə yaratdığı dönüşə Zolyanın ilk tərəfdar çıxdığını xatırlasaq, bu, xüsusilə gülməli olar. Emil impressionist rəngkarlıq üçün dünyada hamıdan çox əlindən gələni etmişdir.

– Bəli, Zolya ona görə Maneyə pərəstləşirdi ki, Eduard akademikləri devirmişdi. Lakin impressionistlərdən irəli getmək üçün çalışdığımı görəndə o məni axmaq və ağılsız adlandırır. Sizə deyim ki, Emil çox da ağıllı olmayan etibarsız bir dostdur. Mən çoxdan onlara getmirəm. O, nifrətləyici bir burjua kimi yaşayır. Döşəmədə bahalı xalılar, buxarının üstündə vazalar, qulluqçular, üstündə şah əsərlərin yazdığı bəzəkli, oyma stol. Tfu! O ən adi bir burjuydur, Mane isə onun qarşısında sadəcə tuladır. Zolya və Mane – ikisi də bir-birindən dala qalan deyil, bir-birlərinə tay gəldikləri üçün də uzun müddətdir yola getmişlər. Yalnız ona görə ki, mən də Emil kimi həmin şəhərdənəm və o məni hələ uşaq ikən tanıyırdı, nə isə görkəmli bir şey yarada biləcəyimi ağılna getirmirdi.

– Eşitmişəm o, bir neçə il bundan əvvəl sizin Səfillər Salonunda olan əsərləriniz barədə bir kitabça yazıb. O kitabça nə oldu?

– Emil onu mətbəyə göndərəndə cırıb atdı.

– Axı niyə? – Vinsent soruşdu.

– O, tənqidçilərin, guya onun dostu olduğum üçün mənə himayədarlıq etdiyini düşüncələrindən ehtiyat etdi. Kitabça nəşr olunsaydı, mən əbədi şöhrət qazanacardım. Bunun əvəzinə isə o, “Yaradıcılıq” əsərini nəşr etdirdi. Bu da dostluq. Səfillər Salonunda

göstərilən əsərlərimə yüz adamdan doxsan doqquzu gülürdü. Dyuran-Ryuel Deqanı, Moneni və dostum Qiyomeni irəli çəkir, mənə isə öz divarlarında bir düyüm də yer ayırmır. Hətta qardaşınız, cənab Van Qoq, mənə antresolda yer verməkdən imtina etdi. Parisdə mənim əsərlərimi öz dükanının pəncərəsindən asmağa razılıq verən yeganə tacir Tangi atadır, ancaq bu bədbəxt ac milyonçuya bir tikə çörək də sata bilməzdi.

– Şüşədə bir az pommar qalıbmı, Sezann? – Qogen soruşdu. – Mənətdaram. Zolyanın əsərlərində məni ən çox əsəbiləşdirən odur ki, onun paltaryuyan qadınları həqiqi, canlı paltaryuyan qadınlar kimi danışırlar, lakin başqa adamlar barəsində yazmağa başlayanda, üslubu dəyişməyi unudur.

– Bəli, Paris mənim canımı boğazıma yığıb. Eksə qayıdacağam və ömrümün axırınadək orada yaşayacağam. Orada dərənin üstündə ucalan dağ var, o dağın başından hər tərəf görünür. Eh, Provansda günəş necə aydın, necə parlaqdır, necə kolorit var orada. Ah, necə kolorit! Orada, mən bilirəm, həmin dağda bir parça yer də var, satırlar. Orada küknar ağacları dünyanı başına götürüb. Mən orada özümə emalatxana tikəcəyəm, alma bağı salacağam. Sahəni daş-divarla hasarlayacağam. Divarın üstündən şüşə qırıntıları düzəcəyəm ki, heç kəs yanıma dırmaşmasın. Ömrüm boyu Provansı tərk etməyəcəyəm, heç vaxt!

– Tərki-dünya olacaqsan, hə? – Qogen dodaqlarını pommar dolu qədəhdən çəkmədən soruşdu.

– Bəli, tərki-dünya.

– Eksdən tərki-dünya olmuş. Əla səslənir. Ancaq indi yaxşısı budur, “Batinyol” kafesinə gedək. Yəqin artıq hamı yığışıb.

8

Doğrudan da, orada demək olar, hamı yığışmışdı. Lotrekin qarşısındakı nəlbəki dağ boyda qalaqlanmışdı, az qalırdı çənəsinə dəysin. Jorj Syöra impressionist tərzilə Yapon qravürləri üslubunu uyğunlaşdırmağa çalışan ariq uzundraz rəssam Anketenlə danışdı. Teo iki nəfər ifrat müasir parisli tənqidçi ilə qızgın mübahisə apardığı zaman Anri Russo özü hazırladığı peçenyeni cibindən çıxarıb südlü qəhvəyə batırırdı.

Keçmişdə Batinyol Klişi bulvarının lap başlanğıcında yerləşən qəsbə idi. Eduard Mane məhz burada özünün həmfikirilərini ətrafına toplamışdı. Nə qədər ki, o sağ idi, Batinyol məktəbinə məxsus rəssamlar

heftədə iki dəfə bu kafeyə yığışmağa adət etmişdilər: Leqro, Fanten-Latur, Kurbe, Renuar – onlar hamısı burada görüşür, öz sənət nəzəriyyələrini hazırlayırdılar, lakin indi onların yerini yeni, gənc nəsil tuturdu.

Emil Zolyanı görəni kimi Sezann arxadakı stola keçib qəhvə sifariş verdi və bir qədər kənarında təkə əyləşdi. Qogen Vinsenti Zolya ilə tanış etdi, Tuluz-Lotrekin yanında stulda oturdu, Zolya ilə Vinsent bir stolun arxasında ikilikdə qaldılar.

– Mən gördüm ki, siz Pol Sezannla birlikdə gəldiniz, cənab Van Qoq. Yəqin ki, o sizə mənim haqqında nə isə bir şey danışmış, eləmi?

– Danışmış.

– Nə?

– Məncə sizin kitabınız ona çox dərin yara vurub.

Zolya köksünü ötürdü, xaşal qarına yer etmək məqsədilə stolu dəri yastıqlı taxtdan araladı.

– Şveyninger müalicə üsulu barədə eşitmisinizmi? – o soruşdu. – Deyirlər, əgər yemək zamanı içməyi tamam dayandırsan, üç ay ərzində otuz funt arıqlayarsan.

– Xeyr, mən bu barədə heç nə eşitməmişəm.

– Pol Sezann barəsində kitab yazmaq mənə çox çətin idi, amma oradakı hər kəlmə, həqiqətdir. Bax, siz rəssamsınız. Dostunuzun xətrinə dəyməmək üçün, onun portretini təhrif etməyə razı olarsınızmi? Əlbəttə, yox. Pol əla oğlandır. Uzun illər o mənim ən yaxın ürək dostum olub. Lakin onun çəkdikləri gülüncüdür. Buna mənim ailəm bir təhər dözüür, lakin evimizə dostlarım gələndə inanım ki, bu şəkilləri ələ salmasınlar deyər, şkafda gizlətməyə məcbur oluram.

– Yəni onun bütün əsərləri siz dediyiniz qədər zayıdır?

– Bəli, hədsiz dərəcədə pisdür, əziz Van Qoq, çox pisdür! Siz heç onun işlərini görməmişsiniz? Elə bunun üçün də inanmırsınız. O, beş yaşlı uşaq kimi çəkir. Vicdanıma and olsun, deyəsən, o, ağılı tamam itirib.

– Qogen ona hörmət edir.

– Mənim ona heç bir ümidim qalmayıb, – Zolya davam etdi. Sezannın öz həyatını ağılsızcasına puç elədiyinə dözə bilmirəm. O, Ekse qayıdıb, bankda atasının yerini tutmalıdır. Onda həyatda nəşə qazana bilər. Lakin indi... nə etməli... görərsən, bir vaxt özünü asacaq... “Yaradıcılıq”da dediyim kimi. Bu romanı oxumusunuzmu?

– Xeyr, hələ oxumamışam. “Jerminal”ı təzəcə qurtarmışam.

– Doğrudan? “Jerminal” sizin xoşunuza gəldimi?

– Mən onu Balzakin vaxtından ən yaxşı əsər sayıram.

– Bəli, o mənim şah əsərimdir. Keçən il “Jil Blaze”də bu kitabın ayrı-ayrı fəsillərini çap etdirmişəm və çoxlu da pul qazanmışam. İndiyədək altmış min nüsxədən çox kitab satılıb. Əvvəllər heç vaxt mənim bu qədər gəlirim olmayıb. Mən Medandakı evimə yeni artırma tikməyə hazırlaşırım. Kitab artıq Fransanın şaxtaçı rayonlarında dörd tətilə səbəb olub. Bəli, “Jerminal” böyük bir inqilab törədəcək, bu inqilab da baş versə, onda əlvida, kapitalizm! Bəs, siz məhz nə yaradırsınız cənab... yadımdan çıxdı, Qogen sizin adınızı necə dedi?

– Vinsent. Vinsent Van Qoq. Teo Van Qoqun qardaşı.

Zolya daş mizinin üstündə nə isə yazdığı qələmi yerə qoydu və diqqətlə Vinsentə baxdı.

– Bu maraqlıdır, – o dedi.

– Nədir belə maraqlı olan?

– Sizin adınız. Mən onu haradasa eşitmişəm.

– Ola bilər, Teo yəqin ki, mənim barəmdə nəşə danışmış.

– Hə, danışmış, mən o barədə demirəm. Bir dəqiqə! Bu olmuşdu... bu olmuşdu... “Jerminal!” Siz heç kömür şaxtalarında olmusunuzmu?

– Olmuşam. Mən Borinajda, Belçikada iki il yaşamışam.

– Borinaj! Kiçik Vam! Markass! – Zolya iri gözlerini bərəltirdi, onun girdə, saqqallı sifəti heyrət ifadə edirdi. – Demək, bu sizsiniz... siz, həmin o ikinci Xristos sizsiniz!

– Başa düşürəm, siz nə barədə danışsınız. – Vinsent qızardı.

– Mən “Jerminal”a material toplayanda, Borinajda beş həftə yaşamışam. “Qarasifətlilər” mənə orada vaizlik edən dünyəvi Xristos barədə danışmışdılar.

– Xahiş edirəm, bir balaca yavaş danışın! Zolya əllərini xaşal qarınının üstünə qoydu, sanki onu gizlətmək istəyirdi.

– Siz utanmayın, – o, Vinsenti sakitləşdirdi. – Siz layiqli iş görməyə çalışmışınız. Ancaq siz düzgün yol seçməmişdiniz. Din heç vaxt insanı düz yola aparmır. Yalnız dilənçilər axirət dünyasında xoşbəxtlik qazanmaq üçün bu dünyada dilənçilik ruhunu qəbul edirlər.

– Bunu çox gec başa düşdüm.

– Vinsent, siz Borinajda iki il yaşamışınız. Siz yeməkdən, geyimdən özünüzdü məhrum etmişiniz, pul barədə düşünməmişiniz. Siz orada tamam yorulub əldən düşənəyə işləmişiniz. Bunun əvəzində nə qazanmışınız? Demək olar, heç nə. Sizi dəli kimi qələmə verdilər, kilsədən də qovdular. Siz geri qayıdanda da kömürçüxaranların həyatı ora gətirdiyiniz gün necə idisə, eləcə də qalmışdı.

– Daha da pisləşmişdi.

– Amma mənim yolum düzgün yoldur. Mətbu söz inqilab yaradır. Kitabımı Belçikanın, Fransanın bütün savadlı kömürçixaranları oxuyublar. Elə bir meyxana, elə bir koma tapa bilməzsən ki, orada “Jerminal”ı son nöqtəsində oxumasınlar. Yazı-pozu bilməyənlərə, başqaları ucadan oxuyurlar, dönə-dönə oxuyurlar. Bu kitab dörd tətillə səbəb olub. Hələ onlarca belə tətillər olacaq. Bütün ölkə ayağa qalxacaq. Sizin dininizin yarada bilmədiyi yeni cəmiyyəti “Jerminal” yaradacaq. Bilirsinizmi, mükafatı nə olacaq?

– Nə?

– Franklar. Min-min frank. Mənimlə içərsinizmi?

Lotrekin stolunun arxasında edilən mübahisələr getdikcə daha da qızıışdı və hamının diqqətini cəlb edirdi.

– Hə, Syöra, senin “yeni metodun” necədir? – Lotrek barmaqlarını saqqıldadaraq xəbər aldı.

Syöra sanki bu istehzaları heç eşitmirdi. Onun kübarlara məxsus, soyuq üz maska kimi dondu – bu canlı kişi sifəti deyil, kişi gözəlliyinin təcəssümü idi.

– Rənglərin əks etdirmə qanunu haqqında yeni kitab çıxıb, onu amerikalı Oqden Rud yazıb. Məncə, kitab Syupervillin əsəri kimi qiymətli olmasa da, Helmqolts və Şevreyldən sonra bir addım irəli atılmışdır. Sizə xeyri olsun deyə, özünüz oxuya bilərsiniz.

– Mən rəssamlığa aid kitabları oxumuram, – Lotrek dedi. – Qoyun onu həvəskarlar oxusunlar.

Syöra özünün dama-dama, ağ-qara rəngli gödəkəsini açdı və böyük, göy xalı qalstukunu düzəltdi.

– Siz özünüz də həvəskarsınız, – o dedi, – çünki hər dəfə kətanın üzərinə hansı rəngi çəkməyi falabaxanlar kimi axtarırsınız.

– Mən fəla baxmıram. Mən hisslərimlə müəyyən edirəm.

– Elm – metoddur, Jorj, – Qogen əlavə etdi. – Uzun illərin inadlı əməyi və təcrübəsi sayəsində biz koloritə elmi yanaşma yolu ilə axtarırlar aparırıq.

– Bu azdır, mənim dostum. Əsrimiz obyektivlik tələb edir. İlhamın, cəsarətin və uğursuzluğun vaxtı keçmiş ola.

– Mən də belə kitabları oxuya bilmirəm, – deyə Russo söhbətə qarışdı. – Onlar məndə baş ağrısı əmələ gətirir. Bu ağrıyı kəsmək üçün bütün günü firçanı əlimdən yerə qoymadan çəkməliyəm.

Hamı güllüşdü. Anketen Zolyaya tərəf dönüb ondan soruşdu:

– Siz bu günkü axşam qəzetində “Jerminal”a necə hücum etdiklərinizdən xəbərdarsınız?

– Yox, oxumamışam. Nə deyirlər ki?

– Tənqidçi sizi on doqquzuncu əsrin ən pozğun yazıçısı adlandırır.

– Bu, köhnə mahnıdır. Yeni bir şey tapmayıblar?

– Məncə, onlar düz deyirlər, Zolya, – Lotrek bildirdi. – Mənim fikrimcə, kitablarınızda şəhvətə, ədəbsizliyə həddindən artıq yer verirsiniz.

– Kim də, kim də olmasa, siz bu ədəbsizliyi ilk baxışdan görürsünüz!

– Lap gözdündən vurursunuz, Lotrek!

– Qarson! – Zolya qışqırdı, – hamıya birər qədəh şərab!

– Hə, cəncələ düşmədik, – Sezann Anketənə pıçıldadı. – Əgər Emil şərab sifariş edərsə, deməli, o sizə bir saatdan çox mühazirə oxuyacaq!

Xidmətçi şərab gətirdi. Rəssamlar qəlyanlarını çəkib qurtardılar və dostcasına daha sıx, mehriban oturdular. Qaz lampalarından işıq dalğa-dalğa süzülürdü. Qonşu stoldan gələn boğuş səs-küy onların söhbətinə demək olar, mane olmurdu.

– Onlar mənim kitabımı ədəbsiz adlandırırlar, – Zolya yenidən başladı, – həmin səbəblər üzündən sizin şəkillərinizi də tərbiyyəsiz adlandırırlar, Anri. Xalq başa düşə bilmir ki, sənətdə mənəvi ölçü yoxdur və ola da bilməz. İncəsənət də, həyat kimi mənəviyyatdan kənarıdır. Mənim üçün ləyaqətsiz şəkil və ya ləyaqətsiz kitab mövcud deyil, lakin axmaqcasına düşünülməyib, axmaqcasına yazılmış kitablar və şəkillər var. Tuluz Lotrekin fahişəsi lap əxlaqlıdır, çünki sənətkar bizə onun iyrenc zahiri görkəmi altında gizlənən gözəlliyi göstərir, Buqronun məsum kənd qızı isə əxlaqsızdır, çünki o qədər sırtıq və şitdir ki, baxanda adamın ürəyi bulanır!

– Bəli, bəli, bu doğrudan da belədir, – Teo başı ilə təsdiq etdi.

Vinsent görürdü ki, rəssamlar Zolyaya yalnız ona görə hörmət etmirlər ki, o müvəffəqiyyət qazanıb, öz-özlüyündə onlar müvəffəqiyyəti anlamağa nifrət edirdilər, – ona görə ki, onun işlədiyi sahə onlara sirli, əlçatmaz görünürdü. Rəssamlar onun sözüne diqqətlə qulaq asırdılar.

– İnsan adi beyinlə dualistcəsinə fikirləşir: işıq və qaranlıq, şirin və acı, xeyir və şər. Təbiətdə isə belə bir dualizm mövcud deyil. Dünyada nə şər, nə də xeyir var, yalnız həyat və əməl var. Biz hərəkəti təsvir edəndə həyatı təsvir edirik; sonra bu hərəkətə ad verəndə – məsələn, əxlaqsızlıq, ya ləyaqətsizlik, – subyektiv mənfi rəy sahəsinə daxil olur.

– Amma qulaq asın, Emil, – Teo razılaşmadı. – Məgər xalq standart əxlaqi ölçülər olmadan keçinə bilərmə?

– Əxlaq dinə oxşayır, – Tuluz Lotrek söhbətə qoşuldu. – Bu həyatın bayağılıqlarını görməmək üçün adamların gözünü bağlayan bir dərmandır.

– Sizin nəzərdə tutduğunuz əxlaqsızlıq, Zolya, anarxizmdən başqa bir şey deyil, – Syöra dedi. – Nihilist anarxizmdir. O artıq çoxdan sınaqdan keçirilmiş, lakin heç bir nəticə verməmişdir.

– Əlbəttə, biz müəyyən qaydaları gözləməliyik, – Zolya razılaşdı. – İctimai rifah şəxsi qurbanlar tələb edir. Mən əxlaqa qarşı çıxmıram, mən yalnız “Olimpiya”ya zəhərli tüpürcüklə tüpürənlərə və Mopassanın novellalarını qadağan etmək istəyən riyakar utancaqlığa etiraz edirəm. Sizi inandırırıram, bugünkü Fransada bütün əxlaq məsələləri cinsiyyət ətrafında cəmləşmişdir. Qoy adamlar kimlə istəyirlər yatsınlar! Əxlaq heç də bunda deyildir.

– Bu söhbət mənə, bir neçə il bundan əvvəl verdiyim qonaqlığı yadıma saldı, – Qogen başladı. – Dəvət olunanlardan biri mənə dedi: “Başa düşürsünüzmü, dostum, mən arvadımı sizin nahara gətirə bilmərəm, çünki məşuqəniz də oradadır”. – “Nə olar, – mən cavab verdim, – bu dəfə onu başqa bir yerə göndərəm”. Nahar qurtaranda və er-arvad evə qayıdanda bütün gecəni əsnəməklə keçirən bizim yüksək əxlaqlı xanım, axır ki, əsnəyini kəsib ərinə deyir: “Gəl nə işə ədəbsiz şeylərdən danışaq, sonra da bu işlə məşğul olaq”. Əri ona belə cavab verir: “Yox, biz bu barədə ancaq danışa bilərik, bununla da iş qurtarar. Bu gün naharda həddindən artıq yemişəm”.

– Bu da sizin üçün əxlaq! – Zolya qışqıraraq qəhqəhəsini güclə gizlətdi.

– Gəlin bir dəqiqəliyə əxlaqı buraxaq və incəsənətdə əxlaqsızlıq məsələsinə qayıdaq, – Vinsent dedi. – Heç kəs, heç vaxt mənim tablolarımı ədəbsiz adlandırmayıb, lakin mənə daim ondan da pis bir günah işdə təqsirləndirmişlər – biabırçılıqda.

– Siz düz hədəfi vurdunuz, Vinsent, – Tuluz-Lotrek dedi.

– Bəli, kütlə indi əxlaqsızlığın mahiyyətini elə bunda görür, – Qogen qeyd etdi. – Siz, “Mekur de Frans”ın bizi nədə təqsirləndirdiyini oxumusunuzmu? Biabırçılığa pərəstişdə.

– Həmin şeyləri tənqidçilər mənim ünvanıma da deyirlər, – Zolya dedi. – Bu yaxınlarda bir qrafinya mənə bildirdi. “Ah, əziz Zolya, belə

qeyri-adi istedadlı adam olduğunuz halda, nə üçün daşların altında eşələnən iyronc heşəratları görmək üçün həmişə o daşları tərpedirsiniz?”

Lotrek cibindən köhnə qəzet kəsiyini çıxartdı:

– Qulaq asın, görün tənqidçi mənim Müstəqillər salonunda qoyulmuş əsərlərim barəsində nə yazır: “Tuluz-Lotreki bayağı əyləncələrin, kobud şənliyin və “alçaq predmetlər”in dadına baxmaqda təqsirləndirmək lazımdır. Onu yəqin ki, nə bir insan sifətinin gözəllikləri, nə formanın zərifliyi, nə də hərəkətlərin incəliyi cəlb etmir. Doğrudur, o, əsl ilhamlı fırçası ilə eybəcər, yöndəmsiz, iyronc vücutları göstərir, lakin bizə belə bir pozğunluq lazımdır?”

– Frans Halsın kölgələri, – Vinsent mızıldandı.

– Neyləyək, tənqidçi səhv etmir, – Syöra səsini qaldırdı, – əgər, dostlar, pozğunluqda sizin günahımız yoxdursa, deməli, siz yanılırsınız. İncəsənətin işi elə abstrakt şeylərlə olmalıdır, – rənglə, xətlə, boyaların çalarları ilə. Bu sosial şəraitin yaxşılaşması, ya da hər hansı bir biabırçılığın ardınca qaçmaq vasitəsi ola bilməz. Rəssamlıq da musiqi kimi gündəlik gerçəklikdən uzaqlaşmalıdır.

– Viktor Hüqonun vəfatından cəmi bir il keçir, – Zolya dedi, – onunla birlikdə bütöv bir mədəniyyət ölmüşdür. Zərif hərəkətlər, romantik, məharətli yalan və utancaqlıqla susmaq mədəniyyəti. Mənim kitablarım əxlaqın buxovlamadığı eyni mədəniyyətə yol açır – iyirminci əsrin mədəniyyətinə. Həmin işi sizin rəsm əsərləriniz də edir. Buqro hələ də öz quru cəsədini Parisin küçələri ilə sürüyür, lakin o, Eduard Mane öz “Ot üzərində səhər yeməyi” tablosunu nümayiş etdirəndə azarladı, axırıncı dəfə Mane fırçası ilə “Olimpiya”ya toxunanda o, elə bil ki, diri-diri basdırıldı. Bəli, Mane artıq yoxdur, Domye də yoxdur, lakin onların işini davam etdirən Deqa da, Lotrek də, Qogen də hələ sağdır.

– Bu siyahıya Vinsent Van Qoqu da əlavə edin, – Tuluz-Lotrek dedi.

– Onun adını birinci çəkin! – Russo qışqırdı.

– Əla, Vinsent, – Zolya gülümsədi. – Siz biabırçılığa pərəstiş edənlərin siyahısına daxil oldunuz. Onun tərəfdarı olmağa razısınızmi?

– Ey hey, – Vinsent dedi, – görünür, bu pərəstişə mən anadan olduğum gündən tərəfdaram.

– Cənablar, gəlin biz öz manifestimizi qaydaya salaq, – Zolya təklif etdi. – Öncə deməliyik ki, iyronciliyindən asılı olmayaraq, bütün gerçəklik gözəldir. Biz istisnasız olaraq, təbiətdə nə varsa, hamısını qəbul edirik. Belə hesab edirik ki, acı həqiqətdə daha çox gözəllik

vardır, nəinki gözəl yalanda, kənd həyatında poeziya Parisin bütün salonlarında olduğundan daha çoxdur. Biz fikirləşirik ki, iztirab – xoşbəxtlikdir, çünki, bu, ən dərin insan hissləridir. Biz əminik ki, ehtirash məhəbbət çox gözəldir, qoy lap onu küçə fahişələri və sutenyorlar¹ təcəssüm etdirləsinlər, fərqi yoxdur. Biz belə hesab edirik ki, insan xarakteri biabırılıqdan ucadır, əzab zəriflikdən yüksəkdir, açıq sərt gerçəklik isə Fransanın bütün sərvətlərindən qiymətlidir. Biz həyatı bütün dolğunluğu ilə, bütün əxlaq ziddiyyətləri ilə qəbul edirik. Güman edirik ki, fahişə heç də qrafinyadan, qapıçı generaldan, kəndçi nazirdən pis deyil, çünki onların hamısı təbiətin bir hissəsidir, onların hamısı həyatın əsas məği ilə yoğrulub!

– Qədəhləri qaldıraç, cənablar! – Tuluz-Lotrek qışqırdı. – Əxlaqsızlığın və biabırılığa pərəstişin şərəfinə içək. Qoy bu pərəstiş dünyanı daha gözəl etsin, qoy onu yenidən yaratsın!

– Nə boş-boş uydurursan, – Sezann dedi.

– Boş sözdür, cəfəngiyyətdir! – Jorj Syöra təsdiq etdi.

9

İyunun əvvəlində Teo və Vinsent yeni mənzilə – Monmartırda, Lepik küçəsindəki 54 nömrəli evə köçdülər. Bura Laval küçəsinə lap yaxın idi, bir qədər Monmartır küçəsilə Klişi bulvarına tərəf qalxmaq, sonra da Mulen de la Qalettin yanından ötərək, əyri-üyrü Lepik küçəsi ilə təpənin, demək olar, kəndsayağı görkəmi olan hissəsinə keçmək lazım idi.

Mənzil dördüncü mərtəbədə yerləşirdi. Bu, üç otaqdan, kabinet və mətbəxdən ibarət idi. Teo özünün Lui-Filipp üslubundakı mebelini və Paris soyuqlarından qorunmaq üçün düzəltirdiyi böyük peçi yemək otağına qoydu. Mənzil bəzəməkdə Teonun xüsusi istedadı vardı. Xoşlayırdı ki, hər şey necə lazımsa, elə də olsun. Özü də yemək otağına yaxın otaqda yatırdı. Vinsent bir pəncərəli kiçik otağın – emalatxanasının qarşısındakı kabinetdə yatırdı.

– Bundan sonra sən Kormonun yanında işləməyəcəksən, Vinsent, – Teo dedi.

Qardaşlar yemək otağında mebelləri bir yerdən başqa bir yerə dəyişirdilər.

¹ Sutenyor – aşnağı etdiyi fahişənin xərciylə yaşayan kişi

– Hə, deməli, daha orada işləməli olmayacağam. Ancaq mənə orada hələ bir müddət çılpaq qadın bədənini çəkmək lazım gələcək, – Teo divanı çəpinə qoydu və onu tənqidi nəzərlərlə süzdü.

– Sən, deyəsən, son zamanlar bir şəkli belə axıradək tamamlamamısan? – o, Vinsentdən soruşdu.

– Yox.

– Niyə?

– Nə mənası var? Mən rəngləri lazımınca qarışdırmağı öyrənməyincə... Bu kreslonu sən hara qoymaq istəyirsən, Teo? Lampaanın altına, yoxsa pəncərənin qabağına? Bax, indi mənim öz emalatxanam olduqda...

Səhəri Vinsent günəşlə birlikdə oyandı, molberti qaydaya saldı, kətanı çərçivəyə çəkdi, Teonun aldığı təzə, bahalı palitramı hazırladı, fırçaları yudu və ovxalayıb yumşaltdı. Teonu oyatmaq vaxtı çatanda, o, qəhvə bişirdi və təzə, isti rojki almaq üçün şirniyyat mağazasına yollandı.

Teo stolun yanında Vinsentin necə əlləşdiyini yuxulu-yuxulu hiss edirdi.

– Hə, Vinsent, – o dedi, – budur, artıq üç aydır ki, sən məktəbdə-sən. Yox, yox, mən Kormon barəsində demirəm, mən Paris məktəbini nəzərdə tuturam! Sən burda olduğun vaxtda Avropada üç yüz il ərzində yaranmış ən gözəl rəngkarlıq nümunələrini gördün. İndi sən hazırsan...

Vinsent boşqabı kənara itələyib yerindən sıçradı.

– Onda mən indicə...

– Otur, otur. Yeməyini ye qurtar. Sənin vaxtın çoxdur. Narahat olma. Sənə nə qədər boya, kətan lazımdır alacağam, hər şeyin olacaq. Sən isə bu müddət ərzində dişlərinə müalicə etdir, mən səni sağlam görmək istəyirəm. Allah xatirinə, tələsmə, şəkilləri yavaş-yavaş, səylə çək!

– Boş-boş danışma, Teo. Mən nə vaxt asta-asta, səylə işləmişəm?

Axşam evə qayıdanda, Teo gördü ki, Vinsent özündə deyil, hirsindən az qalır partlasın. Bir gör o, öz məharətini uzun-uzadı, altı il ərzində son dərəcə ağır şəraitdə təkmilləşdirdiyi halda, indi hər şeyin hazırlama nail olduqda, o, acı, kədərli bir utancaqlılıqla öz gücsüzlüyünü hiss etməyə başlamışdır.

Teo yalnız saat ona yaxın Vinsenti ovundura bildi. Onlar nahar etməyə gətdilər və Vinsent özündə tədriclə yenidən inam hiss etməyə başladı. Teo solğun və yorğun görünürdü.

Sonrakı həftələr qardaşlar üçün, doğrudan da, ağırlı-acılı keçdi. Qalereyadan qayıdanda, Teo eyni vəziyyəti görürdü. Vinsentin ağzından od püskürürdü. Möhkəm cəftə də Teonun yataq otağını Vinsentdən xilas edə bilmədi. Qardaşı ilə höcətləşən Vinsent səhərə qədər onun çarpayısı yanında otururdu. Teo halsızlıqdan yuxuya gedən kimi, Vinsent onun çiyinlərindən yapışb silkələyir, insafsızcasına oyadırdı.

– Bəsdir otaqda var-gəl etdiyən, heç olmasa, bir dəqiqə otur, – belə axşamların birində Teo ona yalvardı. – Özü də bu lənətə gəlmiş absenti az iç. Qogen öz üslubunu, heç də absentin sayəsində qazanmayıb. Bir də, ay səfeh, sözlərimə yaxşı qulaq as; sənə öz tablolarına tənqidi yanaşmaqdan ötrü azı bir il vaxt lazımdır. Ayaq üstə dura bilməyəndən sonra, bunun bir mənası varmı? Get-gedə ariqlayırsan, əsəbiləşirsen. Məgər aydın deyilmi, belə vəziyyətdə yararlı bir şey çəke bilməzsən?

Parisdə isti yay günləri başladı. Günəş küçələri yandırır yaxırdı. Parislilər sərinləşdirici içkilər içir, öz sevimli küçə kafelərində gecə saat birə, hərdən də ikiyədək otururdular. Monmartrda əlvan güllər tamam pardaxlanır, alışıb yanırdı. Sena çayı gümüşü şəfəq saçaraq sərin və ətirli çəmənlərin, çətirli ağaclar bitmiş əyri-üyrü sahillərin arası ilə axırdı.

Hər səhər Vinsent öz ağır molbertini çiyinə alıb süjet axtarmağa gedirdi. O heç vaxt Hollandiyada bu cür qızmar günəş, bu cür dərin, təmiz kolorit görməmişdi. Demək olar, hər axşam işdən sonra Qupilin qalereyasının antresoluna baş çəkir, burada gedən qızgın mübahisəyə qoşulurdu.

Bir dəfə Qogen rəngləri qarışdırmağı öyrətmək üçün Vinsentin yanına gəldi.

– Sən bunları haradan alırsan? – tubikləri göstərərək Vinsentdən soruşdu.

– Bunların hamısını Teo haradansa bir yerdə alıb.

– Sən Tangi ata ilə əlaqə saxlamalısan. Bütün Parisdə ən ucuz rənglər onda olur, rəssam çətin vəziyyətə düşəndə ondan nisyə də ala bilir.

– Tangi ata kimdir? Bu adı səndən birinci dəfə deyil eşidirəm.

– Deməli siz indiyə kimi bir-birinizlə tanış deyilsiniz? Allah, gör iş hara gəlib çıxıb? Tanıdığım adamlardan bir sənin, bir də Tangi atanın təbiətində kommunist cürcətilərinin rüşeymi qoyulmuşdur. Gözəl dovşan dərisindən tikilmiş papağını qoy başına. Biz Klozel küçəsinə gedirik.

Onlar Lepik küçəsi ilə gedərkən Qogen Vinsentə Tangi ata barəsində danışdı.

– Parisə gəlməmişdən qabaq Tangi suvaqçı işləyirdi. Parisdə o əvvəlcə, Eduardın rənglərini həvəngdə əzib toz halına salırdı, sonra Monmartrda haradasa qapıçı durdu. Lakin onun əvəzinə arvadı işləyirdi, özü isə ayaq üstə rəng satırdı. O, Pissarro, Mone və Sezannla tanış oldu və onlar Tangi atanı sevdiklərinə görə biz də rəngləri ondan almağa başladıq. Sonuncu üsyan vaxtı o, kommunistlərə qoşuldu. Bir dəfə postda mürgüləyəndə versallıların quldur dəstəsi ona hücum etdi. Yazıq özünü adamlara atəş açmağa məcbur edə bilməmişdi. O, tufəngi yerə atmışdı. Xəyanətdə təqsirləndirib ona iki il iş kəsdilər. Brestdə qalereyaya sürgün etdilər, lakin biz onu oradan qurtara bildik.

O bir qədər pul yığıb Klozel küçəsində kiçik bir dükən açdı. Lotrek bu kiçik dükənin bütün fasadını mavi rəngə boyadı. Tangi ata buraya birinci Sezannın tablosunu qoydu. O vaxtdan bəri biz hamımız əsərlərimizi onun dükənində sərgiyə qoyuruq. Ona görə yox ki, Tangi ata onları satır, əsla yox! Sadəcə olaraq, Tangi ata incəsənətin ehtiraslı vurğunudur, ancaq o, kasıbdır, şəkil almağa imkanı yoxdur. Bax, ona görə də o, rəsmləri öz kiçik dükənində qoyur, günlərlə onlara baxmaqdan həzz alır, doymur.

– Sən demək istəyirsən, əgər yaxşı pul versələr, o, şəkilləri satmaz?

– Qetiyən razılaşmaz. Axı o yalnız xoşuna gələn şəkilləri götürür, onlara elə bağlanır ki, əldən çıxmasını ağına belə gətirmir. Bir dəfə mən onun yanında olanda, dükəna yaxşı geyinmiş bir kişi daxil oldu. Sezannla maraqlanıb, şəkil qiymətini soruşdu. Onun yerinə hansı tacir olsaydı, şəkil altmış franka göydə satardı. Tangi ata şəkllə uzun-uzadı baxıb, nəhayət, dedi: “Ah, bu! Bu qeyri-adi gözəl Sezandır. Mən onu altı yüz frankdan aşağı qiymətə verə bilmərəm”. Alıcı tez gözəndən itdi, Tangi ata isə şəkil divardan çıxarıb qarşısına qoydu və ağladı.

– Elə isə şəkilləri onun yanında qoymağın nə mənası var?

– Görürsənmi, Tangi ata qərribə adamdır. Onun sənət aləmindəki biliyi yalnız rəngləri necə oxlamağa gətirib çıxarır. Ancaq o səhv etmədən, öz hisslərilə əsl rəngkarlıq əsərini duya bilir. Bir vaxt sənin əsərlərini də istəsə, – tərəddüd etmədən ver ona. Bu sənin üçün Paris sənət məbədinə giriş olacaq. Bu da Klozel küçəsi, bir döngə də döngə kimi çatırıq.

Klozel küçəsi qısa idi, cəmi bir məhəlləni tuturdu. Martir küçəsini Anri Monye küçəsinə birləşdirirdi. Burada ağ rəngli pəncərə qapıları

olan iki-üç mərtəbəli yaşayış binalarının altında çoxlu kiçik dükən vardı. Qogenlə Vinsent qadın ibtidai məktəbini ötürək, küçəni çəpinə keçib Tangi atanın dükənina çatdılar.

Tangi ata stolun üzərinə əyilib o vaxtlar Parisdə təzəcə dəbə minən yapon qravürlerini gözden keçirirdi.

– Ata, mən sənənin yanına dostum Vinsent Van Qoqu gətirmişəm. O, təbiətən az qala kommunistdir.

– Sizi öz dükənimdə görməyimə çox şadam, – Tangi ata dedi. Onun səsi qadın səsi kimi yumşaq idi.

Bu sanki şişman üzü, itlərə məxsus dalğın və sevimli gözləri olan bəstəboy adam idi. Başında qaşının üstünədək basdığı enli, hesir şlyapa vardı. Qolları qısa, ovucları geniş, saqqalı cod və sərt idi. Sağ gözü həmişə qıyıldığından adama elə gəlirdi ki, sol gözündən iki dəfə kiçikdir.

– Siz, doğrudanmı kommunistsiniz, cənab Van Qoq? – Cəsarətsiz halda Vinsentdən soruşdu.

– Bilmirəm, Tangi ata, siz kommunizmi necə başa düşürsünüz.

– Mən belə hesab edirəm ki, hər kəs nə qədər gücü varsa, o qədər işləməlidir, üreyi istədiyi peşə ilə məşğul olmalıdır, bunun əvəzində isə nəyə ehtiyacı varsa, onunla təmin olunmalıdır.

– Görürsünüz, necə sadədir, – Qogen güldü.

– Ah, Pol, – Tangi ata dedi, – sən ki, birjada qulluq etmişən. Axı, pul insanı vəhşiləşdirir, elə deyilmi?

– Hə, elə pul olmayanda da eyni cürədir.

– Yox, pul yox, yemək və yaşamaq üçün lazım olan şeylər.

– Düzü, belədir, Tangi ata, – Vinsent təsdiq etdi.

– Bizim dostumuz Polun, – Tangi davam etdi, – pul qazanan adamlardan zəhləsi gedir, onun bizdən də zəhləsi gedir, ona görə ki, biz də pul qazana bilmirik. Amma mən axırıncılara aid olmağı üstün tuturam. Gündə özünə əlli santim xərcləyən adamı yaramaz hesab edirəm.

– Belədirsə, onda mən istər-istəməz ləyaqət nümunəsi ola bilərəm, – Qogen dedi. – Tangi ata, sən mənə bir az da nişyə rəng buraxa bilərsənmi? Düzdür, mən sənə onsuz da bir yığın pul borcluyam, amma mən işləyə bilmərəm, əgər...

– Yaxşı, Pol, mən sənə nişyə rəng buraxa bilərəm. Mən adamlara bir balaca az, sən isə bir balaca çox etibar etsəydik, biz ikimiz də yaxşı yaşaya bilərdik. Söz verdiyin təzə şəklin hamı? Bəlkə mən onu satıb sənənin canını borclardan qurtara bildim.

Qogen Vinsentə göz vurdu.

– Mən sənə bir yox, Tangi ata, iki şəkil gətirəcəyəm. Onları yanaşı asarsan. İndi isə mənə bir tubik qara, bir tubik sarı rəng versən...

– Əvvəlcə haqq-hesabı çürüt, sonra rəng istə!

Bu bağırmanı eşidən hər kəs geriyyə döndü. Qapını çırparaq arxa otaqdan dükənə madam Tangi daxil oldu, bu, sərt, anıq sifəti, kinli gözləri olan balacaboy, güclü qadın idi. O, qırğı kimi Qogenin üstünə cumdu.

– Bəlkə sən elə fikirləşirsən ki, bura xeyriyyə cəmiyyətidir? Səncə biz qarnımızı atanın kommunizmi ilə doldurmalıyıq? Haqq-hesabı çürüt, fırldaqçı, yoxsa polisə şikayət edərim!

Qogen valehedici bir gülüşlə madam Tanginin əlini öpdü:

– Ah, Ksantippa, siz bu gün necə də gözəlsiniz!

Madam Tangi başa düşə bilmirdi ki, bu gözəl, lakin sırtıq adam niyə həmişə onu Ksantippa adlandırır. Lakin çox gurultulu səslənən bu ad onun xoşuna gəlirdi, özündən razı salırdı.

– Avaranın biri avara, sən elə güman etmə ki, mənə aldada bilərsən. Mən bütün həyatımı bu yolda puç eləmişəm, ömrümü bu rəngləri sürtüb oxalamağa sərf etmişəm, bir də görürsən ki, yoldan ötənənin biri peyda olur və gözlərimin qabağında onları oğurlayır!

– Mənim əvəzedilməz Ksantippam, bu qədər qəddar olmayın! Axı sizdə rəssam qəlbi var. Bunu sizin füsunkar camalınız göstərir.

Madam Tangi önlüyünü üzünə tutdu, sanki sifətində rəssamlığı xatırladan nə varsa, hamısını silib atmaq istəyirdi.

– Tfu! – o tüpürdü. – Evdə bir rəssam kifayətdir! Yəqin o sənə deyib ki, gündə əlli santimlə yaşamağa hazırlaşır. Bəs mən bu əlli santimi qazanmasam, o, sənə bu pulları haradan alacaq?

– Bütün Paris sizin xeyirxahlığınızdan və istedadınızdan danışır, əziz Ksantippa.

Qogen yenidən başını əydi və dodaqları ilə madam Tanginin kobud, cadar-cadar olmuş əlinə toxundu. Bu dəfə onun qırışığı açıldı.

– Yaxşı, sən fırldaqçı da olsan, yaltaq da olsan, daha nə etmək, özünə bir az rəng götür. Ancaq, bax ha, haqq-hesab ödənilməlidir!

– Mənim əziz Ksantippam, bu xeyirxahlığınıza görə, sizin portretinizi çəkəcəyəm. Bir vaxt onu Luvrda nümayiş etdirərlər, bizim də adımız əbədiləşər.

Bu anda qapının zəngi çalındı. Yad bir adam içəri daxil oldu.

– Mən pəncərədə qoyulmuş şəkli istəyirəm, – o dedi. – Natürmort, alma natürmortunu. Kimindir o şəkil?

– Bu şəkil Pol Sezannındır.

– Sezannın? Bu rəssam haqqında heç eşitməmişəm. O satılır?

– Ah, yox, təəssüflər olsun ki, o artıq...

Madam Tangi önlüyünü aşağı saldı, ərini kənara itələdi, var gücü ilə alıcıya tərəf atıldı.

– Əlbəttə, o satılır. Çox gözəl natürmortdur, elə deyilmi, cənab? Siz ömrünüzdə belə gözəl almalar görmüsünüzmü? Xoşunuza gəlibsə, biz onu o qədər də baha satmırıq, cənab.

– Siz nə qədər istəyirsiniz?

– Biz nə qədər istəyirik, Tangi? – Madam hədələyici səsle ərindən soruşdu.

– Üç yüz... – Tangi ata uxdundu.

– Tangi!

– İki yüz.

– Tangi!

– Yaxşı yüz frank.

– Yüz frank? – Alıcı səsini uzada-uzada dedi. – Naməlum bir rəssamın əsərinə yüz frank? Qorxuram ki, bu çox baha ola. Mən ona iyirmi beş frank verə bilərəm.

Madam Tangi natürmortu pəncərədən çıxartdı.

– Bir baxın, cənab, bu çox böyük şəkildir. Burada dörd alma var. Dörd alma yüz frankdır. Siz ancaq iyirmi beş frank xərcləyirsiniz. Siz niyə bir alma almayasınız?

Alıcı şəklə baxdı, fikirləşib dedi:

– Nə etməli, razıyam. Bu almanı kətanın uzununa kəsin, mən onu alıram.

Madam Tangi öz otağına qaçdı, qayçı gətirdi, natürmortdan axırıncı almanı kəsib çıxartdı. Sonra o, kəsilmiş kətanı kağıza büküb alıcıya verdi və iyirmi beş frank aldı. Alıcı bağlamayı qoltuğunun altına qısıb getdi.

– Mənim qiymətli Sezannım! – Tangi ata inildədi. – Mən bu şəkli pəncərəyə ona görə qoymuşdum ki, camaat bir dəqiqə ona baxıb, yollarını uğurla davam etdirləsinlər.

Madam sıradan çıxmış kətanı piştaxtaya qoydu.

– Gələn dəfə kimse Sezannı soruşsa, pulu çatmasa, bir alma da ona satarsan. Neçəyə bacarsan, o qiymətə də sat. Sezann üçün bu almalar heç nədir, istəse yüzünü çəkə bilər! Sənsə, dişlərini ağartma, Qogen, bunların hamısı sənə də aiddir. Budur, mən sənənin tablolarını divardan çıxarıram, bu lüt bütperəst qadınların hər birini beş franka satacağam.

– Mənim əziz Ksantippam, – Qogen ona cavab verdi, – heyif ki, biz çox gec tanış olmuşuq! Yoxsa siz birjada mənim şərikim olardınız, onda biz bütün fransız banklarını öz əlimizə alardıq!

Xanım öz otağına gedəndən sonra Tangi ata yenə də Vinsentə üz tutdu.

– Cənab Van Qoq, axı siz rəssamsınız. Ümid edirəm, siz rəngləri məndən alacaqsınız, ola bilsin, əsərlərinizi də mənə göstərəcəksiniz?

– Sizə xidmət etməyə şad olaram. Ah, necə də gözəl yapon qravürləridir! Onlar satılır?

– Satılır. Qonkur qardaşları onların kolleksiyasına başlayandan sonra Parisdə dəbə miniblər. Sizi inandırırım, onlar bizim gənc rəsamlara çox güclü təsir edirlər.

– Bu ikisi, mənim, xüsusilə xoşuma gəlir. Mən onlarla məşğul olmaq istərdim. Siz bunlara nə qədər istəyirsiniz?

– Birinə üç frank.

– Mən onları götürürəm. Ah, tamam yadımdan çıxıb! Mən bu gün səhər axırıncı frankı xərcləmişəm. Qogen, sənə altı frank olmaz?

– Gülməli söz danışırısan, Vinsent.

Vinsent təəssüflə qravürləri piştaxtaya qoydu.

– Görünür, onları sizin yanınızda qoymaq lazımdır, Tangi ata.

Tangi ata qravürləri götürüb Vinsentin əlinə dürtüdü. O, Vinsentə baxır və utancaqlıqla, kədərlə gülümsəyirdi. Onun qırıq sifəti xeyirxahlıq saçırdı.

– Axı onlar sizə iş üçün lazımdır. Buyurun, götürün bunları, pulunu başqa bir vaxt ödəyirsiniz.

10

Teo əyləncə gecəsi düzəltməyi və Vinsentin dostlarını çağırmağı qərara aldı. Qardaşlar dörd düjün bərk yumurta bişirdilər, bir balaca çəllək pivə aldılar, briş və peçenyelərlə dolu podnosları stolun üstünə düzdülər. Tütün tüstüsü havada o qədər sıx idi ki, Qogenin nəhəng gövdəsi otağın bir küncündən o biri küncünə hərəkət edəndə, adama elə gəlirdi ki, okeanda gəmi duman pərdəsini yanır. Bir kənarda oturan Lotrek yumurtaları Teonun sevimli kreslosunun qoltuqaltına vurub sındırır, qabıqlarını xalının üstünə töküdü. Russo onunla görüşməyi arzulayan hansısa pərəstişkar qadından səhər-səhər aldığı ətirlənmiş

məktubdan sonra, heç cür özünə gələ bilmirdi. Heyrətlənmiş gözlərini geniş açaraq o bu qeyri-adi hadisədən danışdı. Syöra Sezanni pəncərəyə sıxaraq, təfsilatçı ilə ona özünün yeni nəzəriyyəsini izah edirdi. Vinsent çəlləkdən pivə süzür, Qogenin ədəbsiz lətifələrinə qəhqəhə çəkib gülür, Russoya məktub göndərən qadının kim ola biləcəyinə birlikdə təəccüb edir, işığın təsirini necə daha yaxşı vermək barədə – ləkələrlə və ya xətlərlə – Lotreklə mübahisə edirdi. Nəhayət, Sezanni amansız Syöranın əlindən xilas edə bildi.

Evdə hər şey titrəyirdi, qonaqlar həyəcanla səs-küy salırdılar. Bunlar ikona pərəstişkarlarına qarşı çıxan, son dərəcə orijinal, güclü, xudbin, ehtiraslı adamlar idilər. Teo onları manyaklar adlandırırdı. Onlar heç kəsə aman vermədən öz nöqteyi-nəzərlərini müdafiə etməyi, qalan hər şeyə lənət yağdırıb qızgın höcət etməyi, mübarizə etməyi xoşlayırdılar. Onların səsi gur, kobud idi, demək olar, hər şeyə, hər şeyə hücum edirdilər. Əgər Teonun qonaq otağı bundan iyirmi dəfə böyük olsaydı belə, o, bu davakar, hay-küylü rəssamların coşqun enerjiləri üçün darısqallıq edərdi.

Otaqda hökm sürən coşqunluq Vinsentə də sirayət etmişdi: o da əl-qolunu ölçür, ara vermədən danışdı. Bütün bu səs-küydən Teonun başı ağrıyırdı. Səs-küylü həyat, qızgınlıq onun təbiətinə yad idi. Onun mənzilinə toplaşan bu adamları o, bərk sevirdi. Məgər o, bunlardan ötrü firma sahibləri ilə sakit və aramsız mübarizə aparmırdımı? Bunu da hiss edirdi ki, onların kobud hərəkətləri, özlərindən çıxmaları və davakar coşqunluqları dözülməzdir. Teonun xarakterində sırf qadınlara məxsus çox şey vardı. Tuluz-Lotrek bir dəfə özünəməxsus istehzalı bir yumorla demişdi:

– Heyif ki, Teo Vinsentin qardaşıdır. Ondan Vinsentə yaxşı arvad olardı! Teo Buqronun şəkillərini satanda nifrət edirdi, əgər bu şəkilləri Vinsent çəkmiş olsaydı, yenə də eyni nifrəti hiss edəcəkdi. Məsələ burasında idi ki, o, Buqronu satanda Valadon ona Deqamı da çıxarıb ortalığa qoymağa icazə verirdi. Bir vaxt ola bilsin, Valadonu Sezannın işlərini də açıqlamağa razı saldı, sonra isə Qogen və Lotrekin, axırda Vinsent Van Qoqun...

Teo axırıncı dəfə səs-küylü, qızgın höcətləşmələr gedən tünd göy tüstü ilə dolu otağı nəzərdən keçirdi və hiss edilmədən Monmartrı görməyə çıxdı. O, Paris gecələrinin parlaq işıqlarına tamaşa edə-ədə, fikirli halda təkbaşına küçələri gəzirdi.

Qogen Sezannla dilləşirdi. O, bir əlində sıxdığı yumurta və briolla əl-qol atırdı, o biri əlində isə bir stəkan pivə tutmuşdu. O həm də bununla lovğalanırdı ki, Parisdə ağzından qelyanı çıxartmadan pivə içə bilən təkçə odur.

– Sənin tabloların soyuqdur, – o qışqırdı, – buz kimi soyuqdur! Mən onlara baxan kimi üşüyürəm. Sən neçə mil uzunluğu olan kətana yağlı boyalarla şəkil çəkmisən, ancaq onlara zərər qədər hissiyyat verməmişən!

– Mən hər hansı bir hissi təsvir etməyə çalışmamışam, – Sezann cavab verdi. – Bunu mən belletristlərə həvalə edirəm. Mən almalar, peyzajlar çəkirəm.

– Sən hissləri təsvir etmirsən, çünki buna gücün çatmır. Sən ancaq gözlərinlə çəkirən, sənin bədbəxtliyin də bundadır.

– Bağışla, bəs başqaları nə ilə çəkir?

– Mümkün olan hər şeylə! – Qogen buraya yığışanlara cəld nəzər saldı. – Lotrek dalağı ilə çəkir, Vinsentə – üreyi ilə. Syöra beyni ilə çəkir, bu da elə gözlərlə çəkmək qədər pisdir. Russo isə tənəyyüülü ilə yaradır.

– Qogen, maraqlıdır, bəs sən özün nə ilə çəkirən?

– Mən? Bilmirəm. Heç vaxt bu barədə fikirləşməmişəm.

– Mən sənə deyim, nə ilə çəkirən, – Lotrek dedi. – Sən öz kişiliyinlə çəkirən!

Lotrekin bu məzəli sözlərinə qopan gülüşmə kəsiləndə Syöra divanın dirşəyi üzərinə çökdü və qışqırdı:

– Beyinlə çəkən insanı ələ sala bilərsiniz, ancaq bu mənə bizim şəkillərimizin təsirliliyini iki dəfə artırmağın necə mümkün olduğunu kəşf etməyə imkan yaradıb.

– Yeni mən bu cəfəngiyyata yenə qulaq asmalıyam? – Sezann az qala yalvarırdı.

– Sezann, kəs səsini, Qogen, yerində otur, bütün otağı gövdənlə tutma! Russo, bəsdir, öz gözəlçəni gözümüze soxdun. Lotrek, mənə bir yumurta atın. Vinsent mənə briş verməzsiniz? İndi isə hamımız qulaq asın!

– Syöra, de görüm, bu gün sənin xətrinə kim dəyib? Səfillər salonunda həmin oğlan sənin çəkdiyən şəkəle tütürəndən sonra, sən belə həyəcanlı görünməmişdin!

– Bir qulaq asın da! Çağdaş rəssamlıq nə deməkdir? İşıq. Məhz hansı işıq? Dərəcələrə ayrılmış işıq. Bir-birinə qarışan rəng ləkələri.

– Sən dediyin rəngkarlıq deyil, əsl puantilizmdir!

– Allah xatirinə, Jorj, yəni sən öz ağlabatmaz mühakimələrinlə yenə bizi yormağ istəyirsən?

– Bir susun görün! Bax, siz növbəti əsərinizi tamamlayırsınız. Bunun ardınca siz nə edirsiniz? Tablonu axmağın birinə verirsiniz, o da onu qızıl suyuna çəkilmiş iyrenc bir çərçivəyə salır və bununla da sizin bütün söylərinizi məhv edir. Mən isə təklif edirəm, onu özünüz çərçivəyə salana və şəklin ayrılmaz hissəsi olsun deyə, çərçivəni rəngləyəndək əlinizdən buraxmayasınız.

– Axı bu heç də hamısı deyil, Syöra. Hər bir şəkil otaqda asılmalıdır. Əgər divarlar lazım olan rəngdə deyilsə, həm şəkil, həm də çərçivəni öldürür.

– Doğrudur! Niyə divarları elə rəngləyirsən ki, çərçivəyə uyğun gəlməsin?

– Əla fikirdir! – Syöra bərkədən dedi.

– Bəs otağın yerləşdiyi ev necə olsun?

– Evin yerləşdiyi şəhər necə olsun?

– Ah, Jorj, Jorj, bu axmaq fikirlər sənə başına haradan gəlir!

– Beyinlə çəkəndə, bax gör nə alınır!

– Bəs siz, ağıldankəmlər, beyinlə necə çəkəsiniz ki, onun sizdə heç adı, sorağı da yoxdur?

– Siz bir Syöraya baxın! Görürsünüz, bu alim necə qəzəblənib!

– Dostlar, tez-tez küsmək nəyinizə gərəkdir? – Vinsent soruşdu.

– Niyə siz əlbir işləməyi sınaqdan çıxarmırsınız?

– Bizim aramızda sən yeganə kommunistənsən, Vinsent, – Qogen dedi. – Bəlkə sən deyəsən, əlbir işləsək, nə qazanarıq?

– Nə olar, deyərəm, – Vinsent yumurta sarısını ağzına qoyaraq cavab verdi. – Mən daim çox da böyük olmayan bir layihə üzərində fikirləşirəm. İndi biz kimik? Heç kim, adsız-sansız adamlar. Əvəzimizə Mane, Deqa, Sisley hər şeyi ediblər. Onlar artıq tanınıblar, əsərləri qalereyalarda nümayiş etdirilir. Onlar Böyük Bulvarların rəssamları olublar. Biz isə, bir az kənardan, xəlvət küçələrdən gətməliyik. Biz Kiçik Bulvarlar rəssamıyıq. Nə üçün də biz öz əsərlərimizi kiçik restoranlarda, sadə küçələrdə, fəhlə kafələrində nümayiş etdirməyək? Deyək ki, hərəməz sərgiyə beş tablo qoyarıq. Hər axşam da başqa yere apararıq. Bu yolla biz öz əsərlərimizi fəhlələrin ala biləcəyi ucuz qiymətə satarıq. Beləliklə, öz tablolarımızı da camaata göstərər, həm

Parisin kasıb camaatına əsl incəsənətdən zövq almaq şəraiti yaradarıq, həm də onlar bu gözəl əsərləri ucuz qiymətə alarlar.

– Buna nə sözlün var! – Russo heyranlıqdan gözlərini geniş açaraq dedi. – Bu əladır!

– Şekli çəkmək üçün mən bir il vaxt sərf etməliyəm, – Syöra qaş-qabaqlı dedi. – Doğrudanmı, siz elə fikirləşirsiniz ki, onu qanmaz dülgərin birinə beş suya sataram, hə?

– Siz çox da böyük olmayan etüdlər çıxara bilərsiniz.

– Hə, fərz edək ki, restoran sahibi əsərlərimizi nümayiş etdirmək istəmədi?

– Necə yeni istəmədi? İstəyər!

– Niyə də yox? Bu, ona heç nəyə başa gələcək, salon isə şəkillərlə bəzənəcək.

– Amma bu işə necə başlayaq? Kim bizə restoran axtarıb tapacaq?

– Bütün bunları mən fikirləşmişəm. – Vinsent bildirdi. – Biz Tangi atanı səərəncəmçə edərək, O, restoran tapar, şəkilləri asar və pul işinə də baxar.

– Əla. Ondan yaxşı adam tapmaq çətindir.

– Russo, zəhmət olmasa, Tangi atanın yanına get, ona de ki, biz onunla vacib bir məsələ barəsində söhbət etmək istəyirik.

– Məni bura qatmaya bilərsiniz, – Sezann dedi.

– Niyə ki? – Qogen acıqla soruşdu. – Qorxursan ki, fəhlələr sənə qiymətsiz əsərlərini lənətləyərler?

– Heç də, yox. Ayın axırında Eksə yola düşürəm.

– Heç olmazsa özümüzü bir dəfə sınayaq, Sezann, – Vinsent onu dile tutdu. – Əgər heç nə alınmasa, bunun sizə bir ziyanı da dəyməyəcək.

– Qoy olsun, razıyam.

– Restoranlar bizi tənqə gətirəndə, biz fahişəxanalarda da sərgi açma bilərik, – Lotrek dedi. – Mən Monmartrdakı, demək olar, bütün fahişəxana saxlayanlarla tanışam. Oranın müştəriləri varlı adamlardır, mənə biz daha çox qazanarıq.

Tangi ata tənqənfəs, bərk həyəcanlanmış halda gəlib çıxdı. Russo yolda onu tələsik işdən ağah etsə də, hər şeyi ças-baş salmışdı. Tanginin həsir şlyapası böyrü üstə aşmışdı, koppuş balaca sifəti ilhamdan alışıb yanırdı. Vinsentin planını diqqətlə dinləyəndən sonra ucadan qışqırdı:

– Hə, hə, mən əlverişli yer tanıyıram! “Norven” restoranı, sahibi dostumdur. Restoranın divarları bom-boşdur, o razı olar. Başqa yere

dəyişmək lazım gələndə, mən sizi Pyer küçəsindəki başqa bir restorana apararam. Parisdə belə restoranlar minlərlədir!

– Bəs biz Kiçik Bulvarlar klubunun ilk sərgisini nə vaxt açırıq? – Qogen səbirsizliklə xəbər aldı.

– Axı niyə təxirə salırıq! – Vinsent öz fikrini söylədi. – Niyə günü səhərdən açmıyırsınız?

Tangi ata stuldan qalxdı, şlyapasını başından götürdü, sonra yenə də gözünün üstünə basdı.

– Əlbəttə, səhərdən şəkilləri mənə gətirin. Axşamcaqan mən onları “Norven” restoranının divarlarından asaram. Camaat yeməyə gələndə və bizim işlərimizi görəndə, bu əsl sensasiya olacaq! Biz şəkilləri pasxa şamları kimi satmağa başlayacağıq. Siz mənə üçün nə süzürsünüz? Pivəmi? Çox gözəl. Cənablar, içək Kiçik Bulvarın kommunist incəsənəti klubunun şərəfinə! Onun ilk sərgisinin müvəffəqiyyətləri şərəfinə!

11

Ertəsi gün günortaya yaxın Tangi ata Vinsentin yanına gəldi.

– Mən artıq hər şeyi qaydaya salmışam, hamı ilə razılaşmışam, – o bildirdi. – Biz “Norven”də bir şərtlə sərgi açmağa razıyıq, gərək orada nahar edək.

– Neynək, mən razı.

– Lap yaxşı. O birilər də razıdır. Beşin yarısında şəkilləri asmağa başlayacağıq. Saat dördə yaxın dükanımıza gələ bilərsinizmi? Hamımız oraya toplaşacağıq.

– Yaxşı, gələrim. Vinsent Klozel küçəsindəki balaca mavi dükanə yaxınlaşanda Tangi ata şəkilləri əl arabasına yığırdı. Rəssamlar dükanında oturub qəlyan çəkə-çəkə yapon qravürlerini müzakirə edirdilər.

– Budur! – Tangi ata qışqırdı. – Hər şey hazırdır!

– İzin verin, ata, arabanı aparmaqda sizə kömək edim, – Vinsent ona təklif etdi.

– Nə danışırsınız! Axı sərəncamçı mənəm!

O, arabanı küçənin ortasına çəkdi və yamac boyu yuxarı qalxmağa başladı. Rəssamlar Qoşa-qoşa onun ardınca gəlirdilər. Qabaqda Qogenlə Lotrek addımlayırdı. İkisi bir yerdə necə yöndəmsiz, gülməli

göründüklerini bilib-bilə, qəsdən yanaşı addımlayırdılar. Russo üreyini boşaldır, Syöra diqqətlə qulaq asırdı. Həmin gün ikinci ətirli məktub almış gömrükxana xidmətçisi son dərəcə həyəcanlı idi. Vinsent və Sezann axırda gedirdilər. Sezann bütün bunları ləyaqətsizlik və ədəbsizlik sayır, qaşqabağını tökərək donquldanırdı.

– Ey, Tangi ata! – Qogen bir azdan onu səslədi. – Yəqin ki, ağırdır, axı sən ölməz əsərləri aparırsan. Ver arabanı, bir az da mən dartım.

– Yox, yox nə danışırsan! – O, zarafatyana cavab verdi. – Axı inqilabımızın bayraqları mənəm! Birinci güllə açılanda, ilk yerə sərilən də mən olacağam.

Bu qəribə mənzərə idi. Görkəmindən bir-birinə oxşamayan, sıq geyimli kişilər küçənin ortası ilə, adi bir əl arabasının ardınca gedirdilər. Qabaqlarına çıxanlar onlara istehza ilə nəzər salırdılar, ancaq rəsamlar pert olurdular. Onlar qəhqəhə çəkib gülür, öz aralarında qızgın söhbət edirdilər.

– Vinsent! – Russo ucadan dedi. – Bilirsinizmi, bu gün məktub almışam. Yenə də ətirlənmiş. Elə həmin xanımdan!

O, Vinsentin bərabərinə yetişdi, əl-qolunu ölçərək, onuncu dəfə öz əhvalatını danışmağa başladı. Nəhayət, o susub Syöranın yanına qayıdan Lotrek Vinsentə dedi:

– Russonun pərəstişkarının kim olduğunu bilirsinizmi?

– Yox. Haradan bilirəm?

Lotrek kişnədi.

– Bu, Qogendir. O, Russoya bir məhəbbət kələyi qurub. Yazığın bu vaxta qədər bir qadını da olmayıb. Qogen iki ay sərasər onu ətirlənmiş məktublarla tənqədəcək, sonra da görüş təyin edəcək. Özü qadın paltarını geyinib Russo ilə Monmartrdə divarlarında dəşiklər olan otaqların birində görüşəcək. Biz hamımız Russonun ilk dəfə qadına necə yaxınlaşacağına tamaşa etməyə gedəcəyik. Qəzəb, aləm olacaq!

– Qogen, sən çox düşük adamsan!

– Hirsələnmə, Vinsent, – Qogen gülümsədi. – Məncə, bu, lap əla zarafatdır!

Nəhayət, araba “Norven” restoranına çatdı. Restoran şərab dükanı ilə sərraclıq malları anbarının arasına sıxılmış həddindən artıq sadə bina yerləşirdi. Eşik tərəfi parlaq sarı rənglə boyanmışdı, içəri divarlar solğun mavi rəngdə idi. Salonda üstünə qırmızı və ağ damalı süfrə salınmış on cüt stol vardı. Mətbəx qapısı ilə yanaşı arxa divarın qarşısına sahibkar üçün hündür kontorka qoyulmuşdu.

Düz bir saat rəssamlar hansı şəkli haradan asmaq üstündə deyirdilər. Tangi ata bu qayğılardan az qalmışdı ki, dəli olsun. Sahibkar donquldandır və hirsənirdi, çünki nahar vaxtı yaxınlaşırdı, restoranda isə səliqəsizlik hökm sürürdü, Syöra ümumiyyətlə, öz tablolarını asmaqdan tamam imtina edirdi, mavi divarlar guya onun şəkillərində səmanı udurdu. Sezann öz natürmortlarını Lotrekin "miskin afişaları" ilə yanaşı asmağa icazə vermirdi, əsərlərinin arxa divarda, mətbəxin yanında asılacağını bilən Russo isə əməlli-başlı incimişdi. Lotrek onun böyük tablolarının birini ayaqyolundan asmağa təkid edirdi.

– Adam heç yerdə orada olduğu kimi dərin xəyallara dalmır, – o, sübut etməyə çalışırdı.

Əli hər yerdən üzülmüş Tangi ata üzünü Vinsentə tutdu:

– Zəhmət olmazsa, bu iki frankı götürün, varsa üstünü də düzəldin və bunların hamısını aparın küçədəki şərab dükanına. On beşcə dəqiqə məni tərk buraxsalar, hər şeyi özüm yoluna qoyaram.

Hiylə baş tutdu. Rəssamlar restorana qayıdanda, artıq sərgi hazır idi. Onlar daha deyşirdilər, qapının yanındakı böyük stolun arxasında oturdular. Tangi ata divarlardan bildirişlər asırdı: *"Bu şəkillər ucuz qiymətə satılır, sahibinə müraciət edin"*.

Saat altının yarısı idi. Yemək ancaq altıda verilirdi. Rəssamlar şagirdlər kimi yerlərində qurdalanırdılar. Hər dəfə qapı açılarda onlar səbirsizliklə başlarını o tərəfə çevirirdilər. "Narven"ın müştəriləri düz saat altı tamamda gəlirdilər, – nə tez, nə də gec.

– Vinsentə bir bax, – Qogen Syöraya pıçıldadı. – Elə həyəcanlıdır ki, guya xanəndədir.

– Bilirsən, Pol, – Lotrek Qogenə dedi, – Mən bəri başdan səninlə bu günkü nahardan mərc gələm ki, əsərimi səndən tez satacağam.

– Yaxşı, mərc gələk!

– Sənə goldikdə isə, Sezanni, – Lotrek davam etdi, – üçünü birinə qarşı qoymağa hazırım!

Sezann incidi və pul kimi qızardı, yerdə qalanların hamısı bərkdən gülüşdü.

– Yaddan çıxartmayın ki, – Vinsent dedi, – satış barədə bütün danışıqları Tangi ata aparacaq. Bizlərdən heç kim alıcılarla qiymət kəsməyəcək.

– Görəsən, niyə gəlib çıxmırlar? – Russo kədərlə xəbər aldı. – Axı çoxdan vaxtıdır.

Divar saatının əqrəbləri altıya tərəf sürünürdü. Rəssamlar daha çox əsəbiləşirdilər. Bütün zarafatlar kəsilmişdi. Gözləməkdən cana doymuşdular, hamı gözlərini qırpmadan qapıya baxırdı.

– Heç Müstəqillər sərgisində də, Parisin bütün tənqidçiləri qarşısında mən belə sıxıntı keçirməmişdim, – Syöra pıçılı ilə boynuna aldı.

– Oraya bir baxın, – Russo dedi. – Orada, küçədəki o adamı görürsünüz. O, düz bura, restorana gəlir.

Gələn adam yan keçərək gözəndən itdi. Divar saati altını vurdu. Saatın axırncı zəngi ilə qapının açılması bir oldu, içəri bir fəhlə daxil oldu. Bu, kasıb geyinmiş bir adam idi. Əyilmiş çiyinləri və donqarı açıq-aydın onun necə yorğun olduğundan xəbər verirdi.

– Hə, – Vinsent dedi, – indi baxarıq.

Fəhlə ağır-ağır otağın o biri başındakı stola yaxınlaşdı, şapkasını asılqana atıb oturdu. Altı rəssam sinələrini irəli verib nəfəslərini dərmədən ona baxırdılar. Fəhlə diqqətlə xörəklərin adları yazılan siyahıya baxdı, hazır yeməklərdən birini sifariş verdi və artıq bir dəqiqə keçməmiş böyük qaşıqla şorbasını horuldadırdı. O bir dəfə də başını yuxarı qaldırmadı, bir dəfə də boşqabdan gözlərini ayırmadı.

– Əcəb ilişmədik! – Vinsent dedi. – Qərribə işə düşdük! İçəri iki tənəkəçi girdi. Sahibkar onlarla salamlaşdı, cavabında onlar nə isə mızıldandılar, qarşılarına çıxan ilk stolun arxasında öyləşdilər və öz işlərlə əlaqədar qəzəbli söyüşlər yağdırmağa başladılar.

Restoran yavaş-yavaş dolurdu. Daha bir neçə kişi və qadın gəldi. Hər kəs, görünür, həmişəki yerində, öz stolunun arxasında, öz yerini tuturdu. Hamı ilk növbədə xörək adları yazılmış siyahıya baxır, yeməklər veriləndən sonra heç kəs boşqabından ayrılmırdı. Yeməklərini qurtarandan sonra müştərilər qəlyan çəkir, söhbət edir, axşam qezetlərini açır və oxuyurdular.

– Cənablar, yemək gətirəkmi? – Saat yeddiyə yaxın xidmətçi rəssamlardan xəbər aldı.

Heç kəs ona cavab vermədi. Xidmətçi çəkilib getdi. Restorana bir kişi ilə bir qadın daxil oldu.

Şlyapasını asarkən kişinin gözüne Russonun tablosundakı tropik cəngəlliklərdən burnunu çıxaran pələng sataşdı. Kişi onu yanındakı qadına göstərdi. Rəssamlar nəfəslərini gizlətdilər. Russo azacıq dikəldi. Qadın yavaşcadan nə isə dedi, sonra bərkdən qəhqəhə çəkdi. Keçib stol arxasında öyləşdilər və baş-başa verib xörəklərin adlarını birlikdə nəzərdən keçirdilər.

Səkkizə on beş dəqiqə işləmiş xidmətçi icazə istəmədən rəssamlara şorba gətirdi. Heç kim ona toxunmadı. Şorba soyuyanda xidmətçi dinməz-söyləməz boşqabları apardı. Sonra o, ikinci xörəyi verdi. Lotrek çəngəl ilə sousda nə isə şəkil çəkməyə başladı. Təkcə Russo yeyirdi. Hamı, o cümlədən Syöra turşməzə qırmızı şərab qrafinini boşaltdı. Restoranda yemək iyi bütün günü günəşin altında işləyən adamların tər iyinə qarışmışdı. Müştərilər bir-birinin ardınca haqq-hesab çəkib saymazyanə sahibə "Salamat qalın" deyib keçirdilər.

– Üzr istəyirəm, cənablar, artıq doqquzun yarısıdır, – xidmətçi dedi. – Restoran bağlanır.

Tangi ata divardan şəkilləri çıxartdı, küçəyə apardı və yavaş-yavaş sıxlaşan toranlıqda arabasına yükləyib evə sürdü.

12

Qoca Qupilin və Vinsent Van Qoq əminin ruhu rəssamlıq qaleryalarında həmişəlik yox oldu. İndi orada şəkillərlə elə alver gedirdi ki, guya bunlar şəkil deyil, ayaqqabıya və siyenəyə bənzər mallar idi. Teo tamam yorulmuşdu: sahibkarlar gəliri çoxaltmaq, biabırçı tabloları satmaq naminə arasıkəsilməz tələbləri ilə onu cana getirmişdilər.

– Qulaq as, Teo, – Vinsent deyirdi, – sən nə üçün Qupilin yanından getmirsən?

– Başqa şəkil alverçiləri heç də ondan yaxşı deyillər – Teo yorğun-yorğun əlini yellədi. – Bir də ki, mən bu firmada çoxdan qulluq edirəm. Getməyin heç bir mənası yoxdur...

– Sən getməlisən. Mən tələb edirəm, sən gedəsən. Sənin işin günü-gündən ağırlaşır. Məndən nigaran qalma! Bir təhər dolanaram. Sən burada gənc şəkil alverçilərindən ən məşhuru, ən hörmətliyənsən, Teo, nəyə görə sən öz qalereyanı açmayasan?

– Aman Allah, yenə də köhnə mahnılar. Məgər biz bu barədə az danışmışıq?

– Qulaq as, Teo, mənim çox gözəl fikrim var. Biz qalereyanı kommunə əsasında açarıq. Biz tablolarımızın hamısını sənə verərik, onlardan alacağın pulu isə bərabər bölərik. Biz birlikdə kifayət qədər pul toplayarıq, Parisdə çox da böyük olmayan qalereya açarıq və haradasa, kənddə ev tutub hamımız da birlikdə yaşayıb işləyərək. Bu yaxınlarda

Portyerdə Lotrekin tablosunu alıblar, Tangi ata da Sezannın bir neçə əsərini satıb. İnanıram ki, biz şəkil alan gənc parislilərin diqqətini cəlb edəcəyik. Kənddə evi saxlamaq üçün bizə çox pul lazım olmayacaq. Biz Parisdə onlarca ev kiresi vermək əvəzinə bir yerdə yaşayacağıq.

– Başım çox bərk ağrıyır, Vinsent. Gedim bir az dincəlim.

– Eybi yox, bazar günü yatıb doyersən. Qulaq as, Teo... Hara belə? Di yaxşı, istəyirsən soyun, amma mən səninlə mütləq danışmalıyam. Yaxşı, mən burada oturaram, çarpayının qırağında. Deməli belə. Qupilin yanında sənin üçün ağırdırsa, Parisin bütün gənc rəssamları razılaşarlar və biz kiçik məbləği toplayarıq...

Ertəsi gün axşam Vinsent Tangi atanı və Lotreki öz yanına çağırdı, Teo ümid edirdi ki, Vinsent evdə olmayacaq. Tanginin kiçik gözləri həyəcədən hey səyriyirdi.

– Cənab Van Qoq, cənab Van Qoq, bu çox gözəl fikirdir! Siz mütləq razılaşmalısınız. Mən dükanımı atıb sizinlə kəndə gedərəm. Mən orada rəngləri oxalaram, kətan çəkib çərçivə düzəldərəm. Mənə yalnız bir tikə çörək, qalmağa bir yer lazımdır.

Teo köksünü ötürərək kitabı bir yana qoydu.

– Belə iş üçün pulu haradan tapacaqsınız? Qalereyanı açmaq üçün pulu, kənddə ev tutmaq üçün pulu, rəssamların yeməyi üçün pulu?

– Bax, bu da pul, mən getirmişəm! – Tangi ata həyəcənlə qışqırdı. – İki yüz iyirmi frank. Yığdığım pulların hamısını. Götürün onları, cənab Van Qoq! Başlanğıc üçün lazım olar.

– Lotrek, sən dərrakəli adamsan. Sən bu axmaq tədbirə necə baxırsan?

– Mən belə fikirləşirəm ki, bu son dərəcə gözəl tədbirdir. Axı indi biz nəinki bütün Parislə, həm də bir-birimizlə döyüşürük. Əgər biz bir cəbhədə çıxış edə bilsəydik...

– Çox gözəl. Bax, sən varlısan, – pulla bizə kömək edə bilərsənmi?

– Yox! Əgər koloniya yardım hesabına yaşayacağısa, o öz mənasını tamam itirəcək. Mən də iki yüz iyirmi frank qoyacağam, düz Tangi ata verən qədər.

– Bu ki ağılsızlıqdır! Siz heç olmazsa, bir az ticarətdən baş çıxara bilsəydiniz...

Tangi ata Teoya tərəf atıldı və onun əlindən yapışdı.

– Əziz cənab Van Qoq, yalvarıram sizə, bunu ağılsızlıq adlandırmayın. Bu çox gözəl ideyadır! Siz bunu etməlisiniz, mütləq etməlisiniz...

– İndi artıq imtina etmək gecdir, Teo, – Vinsent dedi. – Biz sənin əvəzinə hər şeyi qərara almışıq. Biz yenə də bir qədər pul yağın kimi səni müdir təyin edəcəyik. Sən Qupille vidalaşmalı olacaqsan. Sən öz sahibkarlarınla həmişəlik üzülüşməlisən. İndi sən rəssamlar kommunasını idarə edirsən.

Teo əllərini gözlərinin üstə qoydu.

– Bu, bir sürü vəhşi heyvanı idarə etmək kimi bir şeydir.

Ertəsi gün Teo işdən qayıdanda gördü ki, onun mənzili həyəcanlanmış və qəzəblənmiş rəssamlarla ağzınadək doludur. Göy duman havada heykəl kimi dururdu, ucadan danışqlar eşidilirdi. Otağın ortasında incə və zərif stolun üstündə baş təşrifat məmuru Vinsent oturmuşdu.

– Yox, yox! – o qışkırdı, – əməkhaqqı nədir! Heç bir şey! Biz bir neçə il pulun nə olduğunu tamam unutmalıyıq. Teo bizim əsərlərimizi satmağa başlayacaq, biz isə yemək, yatmaq vəsaiti və iş üçün material alacağıq.

– Bəs əsərləri satılmayan rəssamlar necə? – Syöra soruşdu. – Nə vaxta qədər biz onları saxlayacağıq.

– Onlar bizdə qalıb işləyəne qədər.

– Nə olar, çox gözəl, – Qogen mızıldandı, – bizə bütün Avropada yaramaz cızmaqaraçılar axışıb gələr!

– Bu da cənab Van Qoq, – Teonun yavaşca içəri girdiyini və qapıya söykəndiyini gören Tangi ata bildirdi. – Bizim müdirin şərəfinə, gəlın “Ura” qışkıraq!

– Ura, Teo! Ura, Teo! Ura, Teo! – Rəssamlar bir ağızdan qışkırdılar. Hamı son həddinədək həyəcanlanmışdı. Russo mütləq bilmək istəyirdi, o, koloniyada skripkadan dərs verə biləcəkmi? Anketen deyirdi ki, üç ayın kirayə pulunu ev sahibəsinə borclu qalıb və gecikmədən kənddə ev tapmaq daha yaxşı olardı. Sezann sübut edirdi ki, əgər kommuna üzvlərinin pulları varsa, onu xərcləməyə ixtiyarları var.

– Yox, bu bizim kommunanı dağıdar! – Vinsent razılaşmadı. – Biz hər şeyi hamıya eyni miqdarda bölməliyik.

Lotrek koloniyada qadınla yaşamağın mümkün olub-olmadığı ilə maraqlandı. Qogen təkid edirdi ki, kommuna üzvlərinin hərəsi ayda heç olmazsa iki şəkil çəksin.

– Onda mən koloniyaya getməyəcəyəm! – Syöra qışkırdı. – Mən ildə bir böyük şəkil çəkərəm!

– Bəs materiallar nə olsun? – Tangi ata soruşdu. – Hər rəssama bir həftəliyə eyni miqdarda rəng və kətan verməliyəm?

– Nə danışırsınız, nə danışırsınız, əlbəttə, yox! – Vinsentin səsi eşidildi. – Hamımız bizə lazım olan qədər material götürəcəyik, nə qədər lazımdırsa, nə az, nə çox. Dəqiq çörək kimi, yemək kimi.

– Bəs artıq qalan pulları nə edəcəyik? Sonra, şəkilləri satmağa başlayanda? Gəlir kimə çatacaq?

– Gəlir heç kimə çatmayacaq, – Vinsent onun sözünü kəsdi. – Bir az pulumuz yığılan kimi, Bretanda ikinci ev tutarıq. Sonra birini də – Provansda. Tezliklə ölkənin hər yerində evimiz olar, biz bir yerdən başqa yerə getməyə başlayarıq.

– Bəs yol xərcləri necə? Biz gəlir hesabına gəzəcəyik?

– Çoxmu gəzəcəyik? Bu işlərə kim baxacaq?

– Bir də gördün yaxşı mövsümdə bir evə həddindən artıq rəssam gəldi. Onda, deyın görək, oradan şimala işləməyə kim gedəcək?

– Teo, Teo, sən – müdirsən. Hər şeyi bizə bir-bir başa sal. Hamı kommunaya daxil ola bilərmə? Yoxsa üzvlərin sayı məhdud olacaq? Biz hər hansı bir vahid sistemdə çəkməliyikmi? Evimizdə modelçilər olacaqmı?

Rəssamlar yalnız hava işıqlananda dağılıdılar. Aşağı mərtəbədə yaşayanlar süpürge ilə tavanı döyəcəlməkdən yorulurdular. Teo saat dördə yaxın yatağa uzandı, amma Vinsent, Tangi ata və bir neçə coşqun təşəbbüskarlar Teonun çarpayısını dövrəyə aldılar və onu inandırmağa çalışdılar ki, işdən çıxmaq barədə gələn ayın birindən Qupille xəbərdarlıq etsin.

Ehtiras hər həftə artırdı. Paris rəssamları iki cəbhəyə ayrıldılar. Özlərinin vəziyyətini yaxşılaşdırırlar Van Qoq qardaşlarını dəli adlandırırldılar. Qalanları isə ancaq yeni eksperiment barəsində danışırdılar.

Vinsent yorulmaq bilmədən gecə və gündüz çalışırdı. Pulu haradan almaq, qalereyanı harada yerləşdirmək, şəklın qiymətini necə təyin etmək, koloniyaya kimi götürmək, kənddəki evə kimi müdir qoymaq və ona hansı hüquqları vermək kimi minlərlə işi axıra çatdırmaq lazım idi. Öz iradəsi əleyhinə olaraq, Teo da bu qızgın fealiyyətə cəlb edilmişdi. Lepik küçəsindəki mənzil hər axşam adamlarla dolu olurdu. Qəzet reportyorları xəbər dalınca bura qaçırldılar. Sənətsünaşlar və tənqidçilər rəssamlar arasındakı yeni hərəkətdən danışmaq üçün bura axışıb gəlirdilər. Parisdən getmiş rəssamlar yeni birliyə daxil olmaq üçün tələsik geri qayırdılar.

Teonu kral hesab etmək olardısı, onda Vinsent onun birinci naziri sayılmalı idi. O, sonsuz layihələr, konstitusiyalar, büdcələr, smetalar, məcəllələr, qaydalar, manifestlər işləyib hazırlayır, Avropa camaatını rəssamlar kommunasının məqsədləri ilə tanış etməkdən ötrü mətbuata məqalələr yazırdı.

O elə məşğul idi ki, öz tablolarını tamam yaddan çıxartmışdı.

Kommunanın kassasına üç min franka yaxın pul daxil olmuşdu. Rəssamlar əldə etdikləri nə varsa, ora getirirdilər. Klişi bulvarında yarmarka təşkil edilmişdi burada rəssamlar əsərlərini özləri satırdılar. Bütün Avropadan içinə bəzən hətta çirkli və əzik franklar qoyulmuş məktublar gəlirdi. Van Qoqların mənzilinə ümumi əhval-ruhiyyə ilə yoluxan çoxlu sənət həvəskarları gəlirdi, onlar getməzdən əvvəl, elə burada olan yeşik-daxıla bir neçə frank pul salırdılar. Vinsent katib və xəzinədar idi.

Teo belə hesab edirdi ki, azı beş min frank toplayandan sonra işə başlamaq olar. O, Tronşe küçəsində yararlı yer saydığı, böyük olmayan mağaza axtarıb tapdı. Vinsent isə Sen-Jerman-an-Le meşələrində çox gözəl, köhnə bir malikanə seçmişdi: onu demək olar, lap havayı almaq olardı. Kommunaya daxil olmaq istəyən rəssamların əsərləri fasiləsiz olaraq Lepik küçəsinə gətirilirdi, tezliklə Van Qoqların kiçik otaqlarında tərpenməyə yer qalmadı. Yüzlərlə adam buraya aramsız axışıb gəlirdi. Onlar səs salırdılar, mübahisə edirdilər, söyüşürdülər, yeyirdilər, içirdilər, hətta əl-qol atırdılar. Teoya xəbərdarlıq edilmişdi ki, əgər belə getse, ona evdən çıxmaq təklif olunacaq. Ayın axırına yaxın Lui-Filipp üslubunda olan mebelədən sınıq-salxaq bir şey qalmışdı.

Öz palitrasının təkmilləşməsi barədə fikirləşməyə Vinsentin vaxtı çatmırdı. Onu yazılmalı məktublar, söhbət edilməli adamlar, baxılmalı evlər, cəlb edilməli və ruhlandırılmalı rəssamlar və həvəskarlar gözləyirdi. Arası kəsilməyən danışıklardan onun hətta səsi də batmışdı. Gözlərində qızdırmalı parıltılar alışırdı. Nə vaxt düşdü, onda da yeyirdi, yuxu üçün güclə bir neçə saat ayırırdı. O daim tələsir, tələsir, tələsirdi.

Yaza qədər beş min frank yığılmışdı. Teo öz sahibkarlarını xəbərdar etdi ki, gələn aydan o, işdən çıxıb gedir. O, Tronşe küçəsində mağaza açmağı qərara almışdı. Vinsent Sen-Jermendəki malikanə üçün bir az beh də verdi. Lap əvvəldən koloniyada yaşamaq olacaq rəssamların siyahısı Teo, Vinsent, Tangi ata, Qogen və Lotrek tərəfindən tertib olunmuşdu. Mənzili dolduran bir yığın tabloda Teo özünün birinci sərgisi

üçün şəkillər seçdi. Russo ilə Anketen Teonun mağazasını kimin daxilədən, kiminsə xaricdən bəzəməsi üstündə bərk küsüşdülər. Teo artıq ona axşam yatmağa imkan verməyəndə hirsənib özündən çıxmırdı. İndi o da, kommunanın yaranmasının əvvəlində Vinsent kimi təşəbbüskar olmuşdu. O, koloniyanın yayda açılması üçün qabıqdan çıxırdı. O, kommuna üçün Atlantika sahillərində, yoxsa Aralıq dənizində – ikinci kənd evinin tapılması barədə Vinsentlə, daim mübahisə edirdi.

Bir dəfə səhər saat dördə yaxın yorulub əldən düşmüş Vinsent yatağına uzandı. Teo onu narahat etmədən öz işinin ardınca getdi. Vinsent günortayadək yatdı və yaxşı əhval-ruhiyyə ilə durdu. O öz emalatxanasına daxil oldu. Molbertin üstündəki kətan bir neçə həftə əvvəl başlanmışdı. Politrada rənglər quruyub çatlamışdı və tozla örtülmüşdü. Künclərdə tükük və rəngdən yuyulmadığından bərkimiş fırçalar tökülüb qalmışdı.

Daxili bir səs ona mülayim məzəmmətlə pıçıldadı: “Bir dəqiqə gözlə, Vinsent. Sən kimsən? Rəssam, yoxsa kommuna təşkilatçısı?”

Emalatxananı dolduran bütün özge şəkilləri Vinsent Teonun otağına keçirməyi qərara aldı və onları orada çarpayının üstünə yığıdı. Emalatxanada yalnız onun özünün çəkdiyi şəkillər qaldı. O, şəkilləri bir-birinin ardınca molbertin üstünə qoyur və dirnaqlarını gəmirərək onlara diqqətlə baxırdı.

Bəli, o, irəli getmişdi. Onun palitrası açıq olur, təmizlənir və yavaş-yavaş işıqlanırdı. Əvvəlki təqlid yox idi. Daha onun rəsmlərində bu və ya digər dostunun təsiri görünürdü. İlk dəfə hiss etdi ki, onun özünün fərdi texnikası emələ gəlir. Bu texnika onun həyatı boyu gördüyü heç bir nümunəyə bənzəmirdi. O özü də bilmirdi ki, buna necə nail olub.

O sanki impressionistləri öz fərdi prizmasından keçirib, demək olar, özünün şəxsi, orijinal ifadə vasitələrini tapmışdır. Sonra başqa bir əngəl çıxdı.

Vinsent molbertin üstünə lap bu yaxınlarda çəkdiyi işlərini qoydu. Elə buradaca dəhşətdən az qala qışqıracaqdı. O, nə isə, sanki bir şey tapmışdı! Tablolar onun özünün şəxsi metodunun yaranmasına və uzun qış müddətində möhkəmlətdiyi silahın artıq işə salınmasına şübhə yeri qoymurdu.

İşdə həftələrlə davam edən fasilə ona öz əsərlərinə kənardan baxmağa imkan vermişdi. Vinsent görmüşdü ki, o öz şəxsi üslubunda impressionist üsulunu inkişaf etdirir.

O, diqqətlə güzgüdə özünə baxdı. Saqqalını gödəltmək və saçını vurdurmaq lazım idi, köynəyi çirkli, şalvarı sanki çeynənmiş kimi əzik görünürdü. O, ütünü qızdırdı və kostyumunu ütülədi, Teonun köynəklərindən birini geydi, yeşikdən beş franklıq kağız pul götürüb bərbərxanaya getdi. Özünü səlqiyyəyə saldıqdan sonra yavaş-yavaş dərin fikirlər içərisində Monmartr bulvarına tərəf üz tutub, Qupilin qalereyasına getdi.

– Teo, – o dedi, – bir dəqiqəliyə çıxıb bilərsənmi?

– Nə olub?

– Zəhmət olmazsa, şlyapanı qoy başına. Yaxınlıqda elə bir kafe varmı ki, orada bizə heç kim mane olmasın?

Onlar xəlvət yerdə əyləşdikdən sonra, Teo dedi:

– Bilirənmi, Vinsent, biz ikilikdə bütün ay ərzində ilk dəfədir danışib söhbət edirik.

– Bilirəm Teo. Bütün bu vaxtda mən ən axırıncı axmaq olmuşam.

– Necə yəni?

– Mənə düzünü de, Teo, mən kiməm: rəssam, ya kommuna təşkilatçısı?

– Nəyə işarə edirsən?

– Kommunanın işləri ilə o qədər məşğul olmuşam ki, şəkil çəkməyə vaxt tapmamışam. Kənddə bu evi düzəltməyə başlayan gündən rəssamlıq üçün bir dəqiqə də vaxt ayıra bilməmişəm.

– Başa düşürəm.

– Teo, mən şəkil çəkmək istəyirəm! Yeddi il ona görə əmək sərf etmişəm ki, başqa rəssamlara ev müdiri olum? Rəngkarlıq üçün burnumun ucu göynəyir, elə göynəyir ki, ilk qatarla Parisdən qaçmağa hazırım.

– Bəs, Vinsent, bundan sonra biz artıq...

– Deyirəm sənə, özüm özümü səfeh vəziyyətinə salmışam. Mən sənə hər şeyi açıq etiraf edə bilərəmmi?

– Hə, əlbəttə.

– Bu rəssamların təkə sir-sifətlərini görəndə ürəyim bulanır. Onların söhbətlərindən, nəzəriyyələrindən, sonsuz deyişmələrindən yorulub tənə gəlmişəm. Ah, gülme, Teo, mən bilirəm, bu qalmaqalın yaranmasında az günahkar deyiləm. İş də elə bundadır. Yadındamı, Mauve nə deyirdi? “İnsan ya rəssamlıqla məşğul olmalı, ya da onun barəsində fikir yürütməlidir, amma eyni zamanda hər ikisini etmək olmaz”. Məgər sən mənə yeddi il ona görə yedirib-ıçirtmişən ki, hər hansı ideyalar barəsində boşboğazlıq etməyimi eşidəsən?

– Sən koloniya üçün çox şey etmişən, Vinsent.

– Amma indi, koloniyaya getmək vaxtı çatdıqda, başa düşmüşəm ki, bunu istəmirəm. Orada yaşasam, çətin ki, əlimə fırça alam. Bilmirəm, mənə başa düşürsənmi, Teo... Zənn edirəm, başa düşürsən. Brabantda və Haaqada tamamilə tək yaşayanda hiss edirdim ki, nəyə işə yarayıram. Mən bütöv ələmlə tək döyüşürdüm. Rəssam idim, bütün yer üzündə yeganə rəssam idim. Çəkdiyim hər şeyin qiyməti vardı. Bilirdim ki, istedadım var, vaxt gələcək adamlar deyəcəklər ki, “Bu, əla rəssamdır”.

– Bəs indi?

– Əfsus, indi mən ancaq çoxlarından biriyəm. Ətrafda yüzlərlə rəssam var, hara baxırsam, özümün karikaturamı görəəm. Kommuna-yaya daxil olmaq istəyənlərin otaqlarımızı doldurduqları biabırçı şəkilləri yadına sal. Axı onlar da fikirləşiblər ki, dahi rəssam olacaqlar. Nə olar, bəlkə mən də onlar kimiyəm. Nə bilim? İndi özümdə mətinliyi necə saxlayım? Parisə gəlməzdən əvvəl heç bilmirdim, dünyada özlərini bütün həyatları boyu illüziya ilə sakit edən belə ümitsiz axmaqlar var. İndi mən anlayıram. Bu mənim qəlbimi yəralayır.

– Burada sənlik nə var?

– Ola bilsin ki, mənlilik bir iş yoxdur. Amma mən bu şübhə toxumundan qurtara bilmərəm. Xəlvət yerdə, tək yaşayanda unudurdum ki, insanlar hər gün minlərlə şəkil yaradırlar. Düşünürdüm ki, mənim yaratdığım yeganədir, o dünyaya çox gözəl ərməğan olacaq. Hətta bilsəydim, mənim çəkdiqlərim çox pisdir, onda da işimi atmazdım... amma bunlar... bu rəssam illüziyaları... onlar kömək edirlər. Sən mənə başa düşürsənmi?

– Hə.

– Bundan başqa, mən şəhər rəssamı deyiləm. Burada yadam. Mən kənd rəssamıyam. Mən öz çöllərimə qayıtmaq istəyirəm. Yaratmaq arzusundan başqa, mənə hər şeyi yandıran günəşin görüşünə çıxmaq istəyirəm!

– Deməli, sən istəyirsən... Parisdən gədəsən?

– Bəli. Bu vacibdir.

– Bəs koloniya necə olsun?

– Mən ondan çıxıram. Amma sən işi davam etdirməlisən. Teo başını buladı.

– Yox, sənsiz mən də hər şeyi ataram.

– Niyə ki?
– Bilmirəm. Bunları mən sənə xatirinə edirdim... çünki sən bunu istəyirdin.

Bir neçə dəqiqə onlar susdular.

– Sən hələ iş yerinlə tamam üzülüşməmişən, Teo?

– Yox, mən ayın birindən getmək istəyirdim.

– Mən fikirləşirəm, görəsən, pulları sahiblərinə qaytara bilərikmi?

– Əlbəttə... Sən nə vaxt getmək fikrindəsən?

– Palitramı işıqlı edənə qədər buradayam.

– Başa düşürəm.

– Yəqin ki, Cənub tərəflərə gedəcəyəm. Ancaq hələ bilmirəm. Elə yerə getmək lazımdır ki, orda tək olum. Çəkmək, çəkmək, çəkmək. Tamam təklik, yalqızlıq olan yerə! Kobud görünə də, o çox incəliklə qardaşının çiynlərini qucaqladı.

– Teo, de ki, sən mənə nifrət etmirsen. Hər şeyi yarı yolda tullamaq lazımdır, özü də səni bu işə cəlb elədiyim bir vaxtda...

– Sənə nifrət etmək?

Teo sonsuz bir kədərlə gülümsədi. O, Vinsentin onun çiynində qalan əlini mehribanlıqla tumarladı.

– Yox... Yox, əlbəttə, yox. Mən hər şeyi başa düşürəm. Bəlkə də sən haqlısan. Nə etmək olar, qoca... Stəkanını iç qurtar, görək. Mən qalereyaya getməliyəm.

13

Vinsent bir ay da işlədi, onun palitrası da dostlarının palitrası kimi işıqlı və aydın idi, ancaq bu onu qane etmirdi, ona elə gəlirdi ki, istədiyi ifadə tərzini hələ də yaradıb təkmilləşdirməyib. Əvvəlcə, o elə fikirləşirdi ki, məsələ onun çəkdiyi şəklə kobudluğundadır və yavaş-yavaş, soyuq mühakimə ilə işləməyə çalışdı. Hər incəliyində hesablanmış, cəsarətsiz yaxmalarla çəkmək ona işgəncə kimi görünürdü, cəhdlərinin nəticələrinə baxmaq isə ondan da ağır idi. O səthi hamarlaşdırmaqla yaxmanı gizlətməyə, adət etdiyi bol axınla deyil, rəngləri nazik qatlarla yaxmağa çalışırdı. Hər şey faydasız idi. Bir daha, bir daha hiss edirdi ki, nəinki tamam orijinal olmalı, həm də istədiyi şeyi ifadə etməyə imkan verən bir üsul tapmalıdır. Lakin o axtarıb heç cür bu üsulu tapa bilmirdi.

– Deyəsən, lap yerinə düşdü, – o bir axşam emalatxanada burnunun altında deyindi. – Demək olar, yerinə düşdü, amma tamam yox! Anlaya bilsəydim ki, mənə nə mane olur...

– Deyəsən, mən anlayıram, – Teo şəkli Vinsentin əlindən alaraq dedi.

– Başa düşürsən? Onda de, nə?

– Paris.

– Paris?

– Hə Paris. O sənə üçün məktəb oldu. Nə qədər ki, buradasan, sən şagirdən başqa bir şey deyilsən. Hollandiyadakı məktəbimizi xatırlayırsanmı? Biz orada adamların şeyləri necə hazırladıqlarını və onları necə hazırlamaq lazım gəldiyini öyrənirdik, amma heç vaxt öz əllərimizlə bir şey eləmərdik.

– Sən demək istəyirsən ki, burada ürəyimə yatan mövzu tapa bilmirəm?

– Yox, mən demək istəyirəm ki, sən burada öz müəllimlərin təsirindən tamamilə azad ola bilmirsən. Sənsiz təklik mənə əsər edəcək, Vinsent, ancaq başa düşürəm, sənə getmək lazımdır. Dünyanın harasında, elə bir yer olmalıdır ki, orada sən tək qalasan. Bilmirəm, o yer haradır, onu deyəsən, sən özün axtarmalı olacaqsan. Amma sən məktəbi tərk etməlisən, – ancaq o zaman sən yetkinliyə nail ola bilərsən.

– Bilirsənmi, qoca, axır vaxtlar, mənə həmişə hansı ölkə haqqında fikirləşirəm?

– Yox, bilmirəm.

– Afrika barədə.

– Afrika barədə? Doğrudanmı?

– Hə, bütün bu uzun və dəhşətli soyuq qışı mən parlaq günəş arzulanmışam. Delakrua öz kaloritini günəş altında tapıb, bəlkə, mən də özümü günəş altında tapdım.

– Afrika çox uzaqdır, Vinsent, elə uzaqdır ki, – Teo fikirli-fikirli dedi.

– Mən günəş istəyirəm, Teo, Günəş – odlu, qızgın, əzəmətli günəş! Hiss edirdim ki, günəş nəhəng bir maqnit kimi, bütün qışı mənə cənuba çəkir. Nə qədər ki, Hollandiyada yaşayırdım, heç bilmirdim aləmdə günəş var. İndi isə anlayıram, günəşsiz rəssamlıq yoxdur. Yetkinliyə çatmaq üçün mənə yalnız isti günəş lazımdır. Paris qışı mənə iliklərimə qədər dondurub, mənə hətta elə gəlir ki, bu şaxtanın nəfəsi mənim firçalarım və rənglərimə də dəyib, onları dondurub. Mən o adamlardan

deyiləm, Teo, yarı yolda dayanım: əgər mən Afrika günəşinə düşsəm, o mənim canımdan bütün soyuğu çıxaracaq, öz odu ilə palitramı canlandıracaq...

– Hm-m – Teo mızıldandı, – əməlli-başlı götür-qoy etmək lazımdır. Bəlkə də sən haqlısan.

Pol Sezann bütün dostlarını vida məclisinə dəvət etdi. O, atasının vasitəsilə Eks yaxınlığında, dağda, torpaq sahəsi almaq barədə şərtləşmişdi və emalatxana tikmək üçün doğma yerlərə getməyə hazırlaşdı.

– Parisdən çıx get, Vinsent, – o deyirdi. – Provansa köç. Eksə yox, əlbəttə, – ora mənim malikanəmdir, yaxın yerlərdən birinə get. Bütün dünyada Provans günəşindən daha isti, daha təmiz günəş yoxdur. Orada elə işıqlı, elə şəffaf kolorit tapacaqsan ki, indi sən heç yuxuna da girmir. Mən ömrümün axırınadək orada yaşayacağam.

– Mən də tezliklə Parisdən gedəcəyəm. – Qogen dedi. – Tropiklərə qayıdacağam. Səncə Sezann, əsl günəş Provansdadır, deməli, Markiz adalarında olmamısan. Orada işıq da, rənglər də insanlar qədər primitivdir.

– Siz, dostlar, gərək həmişə günəşə sitayiş edəsiniz, – Syöra dedi.

– Mənə gəldikdə, – Vinsent bildirdi, – görünür, Afrikaya gedəcəyəm.

– Nə olar, pis deyil, – Lotrek acı-acı dedi, – bizim yeni balaca Delakruamız olar.

– Demək, sən doğrudan da gedirsən, Vinsent? – Qogen soruşdu.

– Hə, əlbəttə, birbaşa Afrikaya yox. Ola bilsin, mən Provansın harasında əylənib qalım, bir qədər günəşə alışıım.

– Marseldə dayana bilməzsən, – Syöra dedi. – O şəhər Montiçelliyə məxsusdur.

– Eksə də gedə bilmərəm, – Vinsent dedi. – Çünki ora da Sezanna məxsusdur, Mone Antibama sahib çıxıb, Marsel isə ömürlük Fadaya həsr olunub. Kim deyə bilər – mən hara gedim?

– Qulaq as! – Lotrek dedi. – Mən sənə ən münasib yer göstərəm. Sən heç Arl barəsində fikirləşmişən?

– Arl? Bu deyəsən, qədim romalıların məskənidir.

– Hə, hə, Ronada, Marseldən iki saatlıq yoldur. Mən bir dəfə orada olmuşam. O yerlərin elə koloriti var ki, Delakruanın Afrika peyzajları onun yanında solğun görünür.

– Doğrudanmı? Orada isti günəş var?

– Günəş? Lap istisindən adam dəli ola bilər. Sən bir Arl qadınlarını görəsən – yer üzündə onlardan gözəlini tapa bilməzsən. Onlar hələ də

yunan əcdadlarının təmiz, zərif cizgilərini saxlayırlar, bununla bərabər, onlarda Roma istilacılarından irsən keçmiş nə isə möhkəm, qüvvətli cəhətlər də vardır. Ən maraqlısı odur ki, onlarda Şərq duyulur: məcə səkkizinci əsr Saratsin başqınlarının nəticəsidir. Bilirsənmi, Vinsent, bir dəfə orada yerden əsl Venera tapmışdılar. Təsəvvür edirsənmi, o təmiz Arl tipində idi.

– Onda gərək ki, Arl qadınları çox cazibədar olsunlar.

– Şübhə etməyə bilərsən. Amma elə ki, mistral əsməyə başladı...

– O mistral nədir? – Vinsent soruşdu.

– Sağlıq olsun, özün görərsən, – istehza ilə gülümseyən Lotrek cavab verdi.

– Bəs orada yaşayış necədir? Ucuzluqdurmu?

– Orada pul xərcləməyə yer tapmırsan, təkçə yeməyə, bir də ev kiresinə verirsən, onlar isə baha deyil. Parisdən uzaqlaşmağa can atırsansa, niyə Arla getməyəsən?

– Arla? – Vinsent mızıldandı... – Arl... Arl qadınları. Belə bir qadının şəklini çəkəsən!

Paris Vinsenti tamam əldən salmışdı. O burada həddindən çox absent içmiş, həddindən çox tütün çəkmiş, həddindən çox vurnuxmuş və həyəcan keçirmişdi. O, xirdəyədək Parisdən doymuşdu. Onda güclü çıxıb getmək arzusu oyanmışdı. O sakit, tənha yaşayıb yaratmaq, qəlbinin bütün qüvvəsini rəssamlığa sərf etmək istəyirdi. Onun istedadının inkişaf edib çiçəklənməsi üçün yalnız isti günəş çatmırdı. Hiss edirdi ki, onun qalxmaq istədiyi ən yüksək zirvə səkkiz il uğrunda yaradıcı qüvvəsini sərf etdiyi şey artıq yaxındadır. Bu vaxta qədər yaratdıqlarının onun üçün heç bir qiyməti yox idi; ola bilsin ki, qabaqda kiçik bir aşırım da vardı, elə bu səbəbdən də o hələ həyatının əbəs keçmədiyini bildirən bir neçə şəkil də çəkə biləcəkdi.

Montiçelli necə deyib? “Biz gücümüzü qorumadan on il işləməliyik ki, axırda bir-iki əsl qiymətli portret yarada bilək”.

Parisdə o qayğısız həyatla, dostluqla, məhəbbətlə təmin olunmuşdu. Burada onun həmişə sığınacağı vardı. Qardaşı yol verməzdi ki, o, çöhrəsiz qalsın, gözləməzdi ki, o, kətan və rənglər üçün iki dəfə pul istəsin, məhəbbət və rəğbət bir yana qalsın, ona gücü çatdığı hər şeydə yox deməzdi.

Vinsent bilirdi ki, Parisdən gedən kimi, onun qayğıları başlayacaq. O, Teonun ona verdiyi pulları səriştə ilə xərcləyə bilmirdi. Ayın yarısı

sını ac dolanacaq. O, günlərlə rəng ala bilmədiyinə və yanında üreyini boşaldacaq bir dostun olmadığına görə sözləri ilişib boğazında qaldığını hiss etdiyindən biabırçı kafelərdə oturmalı olacaq.

– Arl sənə xoşuna gələcək, – Tuluz-Lotrek səhəri gün Vinsent dedi. – Ora sakitdir, heç kəs sənə mane olmayacaq. Ora istidir, amma havası qurudur, rənglər çox gözəldir – Avropada yeganə yerdir ki, sən ora da koloritin yapon aydınlığını və təmizliyini tapacaqsan. Rəngkar üçün ora əsl cənnətdir. Əgər Parisə bu qədər bağlı olmasaydım, mən özüm ora gedərdim.

Həmin axşam Teo ilə Vinsent Vaqnerin musiqisinə qulaq asmaq üçün konsertə getdilər. Onlar evə tez qayıtdılar və düz bir saat sakitcə Zyundertdə öz uşaqlıq çağları barədə danışdılar. Səhər Vinsent Teo üçün qəhvə hazırladı, qardaşı işə gedəndən sonra otağı yığışdırmağa başladı, onların buraya köçdükləri gündən bəri ilk dəfə belə səliqə-səhman yaratdı. O, divara özünün çəhrayı krevetlərlə natürmortunu, Tangi atanın həsir şlyapada portretini, Mula de la Qalet peyzajını, arxadan çəkilmiş çıpaq qadını və Yelisey düzü panoramını asdı.

Axşam Teo evə qayıdanda stolun üstündə məktub gördü.

“Əziz Teo!

Mən Arla getdim, ora çatan kimi sənə yazacağam.

Divara özümün bir neçə əsərimi asmışam ki, sən mənə unutmayasən. Fikrən əlini sıxıram.

Vinsent”.

ALTINCI KİTAB

ARL

1

Arl günəşi Vinsentin gözlərini qamaşdırdı, könlünün qapılarını taybatay açdı. Bu, açıq mavi göyün üzü ilə yeyin-yeyin dığırılan və kainatı öz nuruna qərq edib burum-burum qalxan, anlaşılmaz sarı limonu rəngdə alovdan tökülmüş bir küre idi. Havanın dözülməz istisi və fəvqəladə şəffaflığı dünyanı eyniləşdirir, adət edilməmiş dərəcədə gözəlləşdirirdi.

Vinsent səhər tezdən üçüncü dərəcəli vaqondan düşdü və əyri-üyrü yolla vağzalın bir tərəfindən, Rona çayının sahilı boyu uzanan, o biri tərəfində isə yoxsul mehmanxanaları və kafeləri olan Lamartin meydanına yollandı. Arl qabaqda idi, sanki daşyonanın külüngü ilə təpənin döşünə yapışdırılmış və qızmar cənub günəşinin şüaları altında mürğü döyürdü.

Harada yaşayacağı barədə Vinsent o qədər də fikirləşmirdi. O, meydana qarşısına çıxan ilk “Otel de la Qar” mehmanxanasına girdi və özünə otaq tutdu. Nömrədə əcaib mis çarpayı, çatlamış dolça, ləyən, çox pis kökdə bir stul vardı. Mehmanxana yiyəsi oraya rənglənməmiş bir taxta stol da sürüyüb gətirdi. Molberti qoymağa burada yer yox idi, lakin Vinsent günlərlə havada işləməyə hazırlaşdı.

O, çamadanını çarpayının üstünə tullayıb şəhərə gəzməyə çıxdı. Lamartin meydanından Arlın mərkəzinə iki yol vardı. Soldan şəhərin ətrafına dolanan işlək yol keçirdi, ilan kimi qıvrılan bu yol qədim Roma divanxanasının və amfiteatrının yanından ötərək dağın zirvəsinə qalxırdı. Vinsent çınqılla döşənmiş dar küçələrin labirintindən keçən daha qısa yol seçdi. Nəhayət, yoxuşla xeyli qalxdıqdan sonra, günəşin şiddətli istisinə qərq olmuş Meri meydanına yetişdi. Yolda o, sərində nəfəs alan daş heyətlərə rast gəlirdi – onlar sanki qədim Roma dövərindən bəri heç dəyişməmişdilər. Qızmar günəş dalanlara düşməsin

deyə, küçələr dar idi və Vinsent qollarını açsaydı, daş küçənin hər iki tərəfində evlərin divarlarına toxuna bilərdi. Şiddətli mistraldan qorunmaq üçün küçələr təpənin döşü istiqamətində çox qərribə tərzdə salınmışdı: hər on addımdan bir bu küçələr yana çönüb iti bucaqlar əmələ gətirirdi. Hara gəldi zir-zibil tökmüşdülər, evlərin yanında çirklə uşaqlar oynayırdı, ətrafda hər şey tutqun və ürəkbulandırıcı idi.

Vinsent Meri meydanını keçdi, qısa dalanla bazara apararı böyük yola çıxdı və balaca parka çatanda ehmalca Roma amfiteatrının səhnəsinə enməyə başladı. Keçi kimi skamyadan-skamyaya tullanan Vinsent lap yuxarı qalxdı. O, kələ-kötür bir daş parçasının üstündə oturub yerdən yüz funt hündürlükdən ayaqlarını salladı, qəlyanını yandırdı və özünü ağası və hökmdarı təyin etdiyi malikanəni xəyalən nəzərdən keçirtirdi.

Onun ayaqları altında salınmış şəhər uçarı daş seli kimi aşağıya doğru şütüyür, Ronanın sahilində dayanırdı. Evlərin damları elə bil zərif rəssam əli ilə bir-birinə geydirilmişdi. Bütün binalar kirəmitlə örtülmüşdü, nə vaxtsa bu kirəmitlər qırmızı rəngli olublar, lakin daim yandırır yaxarı günəşin şüaları onlarda bütün boyaların qərribə çalarları ilə naxışlar açmış, indi burada sarı-limonu və açıq-çəhrayıdan tutmuş tünd-bənövşəyi və qəhvəyi-torpaq rənginədək nə cür istəsən, boyalara rast gəlmək olar.

Enli, iti axarı Rona çayı Arlin yapışdığı təpənin ətəyinədək gəlib sərt dönüş edir və düz Aralıq dənizinə yönəlir. Çayın hər iki sahilini daşla döşənmişdi. Xeyli uzaqlarda elə bil qələmlə çəkilmiş kiçik Trenketay şəhəri görünürdü. Vinsentin arxasında isə sıra dağlar düzülmüşdü, zirvəsi aydın səmaya ucaları çox böyük sıra dağlar. Qarşıda isə geniş mənərə açılırdı – əkilmiş tarlalar, çiçəklənmiş bağlar, hündür Monmajur dağı və haradasa sonsuzluqda, bir nöqtədə birləşən minlərlə dərin sırımlar açıldığı münbit düzlər görünürdü.

Hara baxsan, göz işləyən yerlərdə elə rənglər parıldayırdı ki, hey-rətdən Vinsentin gözləri böyüyürdü. Səma o qədər gərgin, o qədər təmiz, o qədər mavi idi ki, maviliyin özü mavi görünmürdü – baxdıqca elə bil rəng əriyir, yox olurdu. Vinsentin ayaqları altına sərilmiş düzlərin otları isə özündə yaşıl rəngin özlüyünü, onun həqiqətən də ağlasığmaz saflığını əks etdirirdi. Yandıran limonu-sarı günəşi, qırmızı-qan rəngli torpağı, ağ Monmajurun başı üzərində gözqamaşdırıcı ağ buludu, hər yaz bağları bürüyən çəhrayı-pənbələri gərəni göz... bu

gerçəkliyi az qalardı inkar etsin. Bütün bunları çəkməkmi olardı! Görəsən onun fırçası bunları kətana köçürə bilsəydi, belə rənglərin həqiqətən mövcudluğuna bir kəsi inandırır bilərdimi? Limonu-sarı, mavi, yaşıl, qırmızı, çəhrayı – təbiət bu beş rəngi şiddətli təsiri ilə onu kəməndə salmışdı.

Vinsent işlək yolla Lamartin meydanına qayıtdı, molberti, palitranı və kətanı götürüb Rona boyunca getdi. Hər yerdə badam ağacı çiçəklənmişdi. Günəş əyilib suda elə işıq saçır, elə qığılcım oynadırdı ki, baxanda göz qamaşırdı. Vinsent şlyapasını yadımdan çıxarıb mehmanxanada qoymuşdu. Günəş onun kürəni başını yandırır, Parisin soyuğunu, paytaxt həyatının yorğunluğunu və zəhlətökənliyini qovub onun canından çıxarırdı.

Çayla üzülüşü bir kilometr gedəndən sonra Vinsent körpü gördü. Körpünün üstü ilə səmanın göy fonunda aydın gərəni balaca bir araba gedirdi. Çay bulaq suyu kimi tətəmiz, gömgöy idi, sahillər narıncı çalardı, bəzi yerlərdə isə yaşıl otlarla örtülmüşdü. Qısa koftalı, əlvən ləçəkli qadınlar tənha ağacın kölgəsində paltarları yaxalayır və döyəcəydilər. Vinsent molberti quraşdırdı, dərinə köksünü ötürdü və gözlərini yumdu. Həç kəs belə rəngləri gözünə xatirində saxlaya bilməzdi. Vinsent Syöranı da, onun elmi puantilizm bərəsindəki müləhizələrini də, Qogeni də, onun primitivliyin dekorativliyi bərəsindəki moizələrini də, bərk cisimlərin təsviri bərədə Sezannın fikirlərini də, Lotrekin qəzəb və nifrətlə ifa edilmiş xətlərini də tamam unutmuşdu.

İndi yalnız o – Vinsent mövcud idi.

Mehmanxanaya o, nahar vaxtı qayıdıb gəldi, balaca restoranda stol arxasında oturub, absent sifariş verdi. O, çox həyəcanlı görünürdü. Beyni zəngin təəssüratlarla o qədər yüklənmişdi ki, nə versələr yeyərdi. Qonşu stolda oturmuş bir kişi Vinsentin əllərində, üzündə və paltarında rəng ləkələrini gördü və onunla söhbətə girişdi.

– Mən Paris jurnalistiyəm, – özünü təqdim etdi. – Bu şəhərdə üç aydır ki, yaşayıram, Provansal şivələri bərədə kitab yazmaq üçün material toplayıram.

– Mən isə Parisdən elə bu gün səhər gəlmişəm, – Vinsent cavab verdi.

– Mən elə belə də düşünürdüm. Burada çoxmu yaşamaq fikrindəsiniz?

– Bəli, yəqin ki, çox.

– Mənim söhbətlərimə qulaq asın, gəlin bunu etməyin. Arl dünyasının ən miskin, səhhət üçün yararsız bir yeridir.

– Niyə sizə belə gəlir?

– Mənə belə gəlmir, mən bunu bilirəm. Buranın camaatına üç aydır fikir verirəm və sizə deyirəm, onlar hamısı anormaldır. Siz bir onlara fikir verin. Onların gözlərinə yaxşı–yaxşı baxın. Siz bütün Taraskon mahalında bir nəfər normal adam tapa bilməzsiniz!

– Bunu eşitmək qəribədir, – Vinsent qeyd etdi.

– Bir həftə keçməz ki, siz mənimlə razılaşarsınız. Arlın ətrafları bütün Provansda ən yararsız, ən iyrenc yerlərdir. Siz bu gün hiss etdiniz ki, buranın günəşi necədir. Təşəvvür edə bilərsinizmi, hər gün onların başına ələnən günəş bu adamları nə hala salır? Sizi inandıraram, onların beyni tamam yanıb: Hələ *mistral*¹ demirəm! Siz *mistral* görməmişiniz? Aman Allah, görəcəksiniz. *Mistral* bir fəlakətdir, şəhərin üzərində əsir və ildə iki yüz gün sakitləşmir. Əgər siz küçəni keçmək istəyirsinizsə, *mistral* sizi tullayıb evlərin divarlarına sıxacaq, əgər siz açıq çöldəsinizsə, o sizi taqətdən salacaq və torpağa göməcək. O sizin bütün bağırsaqlarınızı çevirəcək, – sizə elə gələcək ki, bu saat hər şeyə son qoyulacaq, dünyanın axırı olacaq. Mən bu dəhşətli küləyin pəncərələri çərçivələrindən, ağacları kökündən necə çıxardığını, çəpərləri dağıtdığını, adamları və heyvanları necə məhv etdiyini görmüşəm. Mən burda cəmi üç ay yaşamışam, hiss edirəm ki, özüm də bir qədər dəli kimiyəm. Sabah səhər mən gedirəm!

– Çox şişirtmişiniz ki? – Vinsent soruşdu. – Bu gün onları az görmüşəm, mənə arlılar tam normal adamlardır.

– Bir az gözləyin, tezliklə onlarla yaxından tanış olacaqsınız. Bilirsiniz, bu şəhər barədə mən nə fikirdəyəm?

– Yox, bilmirəm. Absent istəyirsiniz?

– Təşəkkür edirəm. Demək belə, mən fikirləşirəm ki, Arl lap epileptik kimidir. O, sözünü elə bir əsəbi halda gətirib çıxarır ki, bu saat ürəkkeçmədən tirtap yıxılacağını, ağzının köpüklənəcəyini, qıc halda vurnuxacağını gözləyirsen.

– Axı bu ürəkkeçmə nədən başlayır?

– Bilmirəm. Bu çox qəribədir. Şəhər həmişə ürəkkeçmə məqamındadır, amma bu tutma heç vaxt baş vermir. Mən burda inqilab baş verəcəyini və yaxud Meri meydanında vulkan püskürəcəyini üç aydır

gözləyirəm. Dəfələrlə fikirləşmişəm ki, adamlar birdən–birə dəli olacaq, bir–birinin xirtdəyini üzəcək! Ancaq həmin anda, fəlakətdən qaçıb qurtarmaq mümkün olmayan bir vaxtda, *mistral* iki günlüyə dayandı, günəş isə buludların arxasında gizləndi.

– Nə etmək olar, – Vinsent güldü. – Arlı heç vaxt ürəkkeçməsi tutmursa, onu epileptik saymaq olmaz, elə deyilmi?

– Olmaz, – jurnalist razılaşdı. – Lakin mən bu şəhəri epileptoid adlandırmaqda haqlıyam.

– Bu nədir belə?

– Mən bu mövzuda qəzetimizə məqalə yazıram. Mənə bu fikri bax, bu alman jurnalı verdi!

O, cibindən jurnalı çıxartdı və stolun üstündən Vinsent sarı tulladı.

– Həkimlər epilepsiyanı xatırladan sinir xəstəliyinə tutulmuş yüzlərlə adamı müayinə etmişlər, lakin bu xəstələrdə heç vaxt özündən getmə əlaməti olmamışdır. Diaqramlarla siz sinir sistemi xəstəliyinin necə inkişaf etdiyini izləyə bilərsiniz, doktorlar bunu növbələnən qızdırma adlandırırlar. Demək olar, bütün tədqiqatlar göstərir ki, xəstədə otuz beş–otuz səkkiz yaşına çatanadək qızdırmalı əsəbilik halları getdikcə artmış olur. Bir qayda olaraq, otuz altı yaşında xəstələrdə dəhşətli ürəkkeçmələr baş verir. Sonra daha beş–altı tutma olur və bir–iki ildən sonra ölüm baş verir.

– Bu çox erkən ölümdür, – Vinsent dedi. – İnsan yalnız bu yaşda təzəcə ağıllanır.

Yad adam jurnalı cibində gizlətdi.

– Siz bu mehmanxanada yaşamaq istəyirsiniz? – o soruşdu. – Mən məqaləmi, demək olar, qurtarmışam, o çapdan çıxan kimi, sizə göndərəcəyəm. Mənim baxışım belədir: Arl epileptoid şəhəridir. Onun nəbzi neçə yüz illərdir ki, çox vurur. Birinci tutma yaxınlaşmaqdadır. O labüddür. Onun başlamasına az qalıb. O baş verəndə, dəhşətli bir fəlakətin şahidi olacağıq. Qətlər, yanğınlar, zorakılıq, ümumi dağıntı baş verəcək! Şəhər daim, ildən–ilə davam edən belə, əzəblə qızdırmadan salamat çıxa bilməz. Nə isə baş verməlidir, bundan yaxa qurtarmaq olmaz. Nə qədər ki, camaat ağzında köpük özündən gedərək çabalamağa başlamayıb, mən bu şəhəri tərk edirəm. Sizə də getməyi məsləhət görürəm.

– Çox sağ olun, – Vinsent dedi. – Bura mənim xoşuma gəlir. İndi isə, icazənilə mən evə gedim. Sabah görüşəcəyikmi? Yox? Onda sizə yaxşı yol arzulayıram. Məqalənizi mənə göndərməyi unutmayın.

¹ *Mistral* – şimal–qərb küləyi

Hər səhər Vinsent hava işıqlaşmamışdan durur, geyinir, çay boyu bir neçə kilometr aşağı piyada gedir və ya mənzərəli yerlər axtararaq şəhər ətrafında gəzinirdi. Hər axşam o, hazır tablo ilə qayıdırdı, – hazır ona görə ki, Vinsentdə şəklə əlavə etməyə bir şey qalmırdı. Şam yeməyindən sonra dərhal yatağa girərdi.

O, kor, duyğusuz bir maşına çevrilmişdi – istirahət etmədən, hətta nə etdiyini anlamadan, bir tablolu o birinin ardınca çəkirdi. Meyvə bağları çiçək açmışdı. Vinsent çox güclü bir ehtirasla onları çəkir, dayanmaq nə olduğunu bilmirdi.

Öz şəkilləri barədə heç fikirləşmirdi. Ancaq çəkirdi. Gərgin əməyinin səkkiz ili indi onun yaradıcı enerjisinin qüdrətli axınında özünü göstərirdi. Bəzən üfünün ilk işartıları görünəndə çəkməyə başlayır, günortayadək tablo üzərində işini tamamlayırdı. O vaxt şəhərə qayıdır, bir fincan qəhvə içir və yenə təmiz kətanla, başqa bir tərəfə yollanırdı.

Onun çəkdiqlərinin yaxşı olub-olmaması barədə azacıq təsəvvürü belə yox idi. Bu onu narahat etmirdi. Boyalar onu sərxoş vəziyyətinə salmışdı.

Onunla heç kim danışmırdı. O da heç kimi dindirmirdi. Gərgin işdən sonra, qalan azacıq gücünü o, mistral ilə qovğaya sərf edirdi. Həftədə üç gündən az olmayaraq o, molberti torpağa sancılmış payalara bağlamalı olurdu. Külək kətanı kəndirə sərilmiş mələfə kimi belədən-belə çırpırdı. Axşama yaxın Vinsentin bütün bədənini ağır vuruşmadan sonra olduğu kimi, sızıldayırdı. Vinsent həmişə şlyapasız gəzirdi. Yaxıcı günəşdən onun təpəsinin ortasındakı lüklər get-gedə tökülməyə başladı. O, mehmanxanaya qayıdıb yatağına uzananda, ona elə gəlirdi ki, guya başına içi kömürle dolu manqal qoymuşlar. Günəş onu tamam kor eləmişdi. O, çöllərin otunu səmanın maviliyindən ayıra bilmirdi. Ancaq işini qurtarıb şəkli evə gətirəndə əmin olurdu ki, öz parlıtısını və şəfoqini təbiət özü onun kətanında əks etdirib.

Bir dəfə o, yasəməni torpağı, qırmızımtıl çəpəri və səmanın fonunda mavi rənglə çox gözəl çulğalaşdığı iki çəhrayı şaftalı ağacının olduğu bağda şəkil çəkirdi.

“Məncə, bu, çəkdiyim peyzajların ən yaxşısı olacaq” – Vinsent öz-özünə dedi.

Mehmanxanada onu Haaqadan, Anton Mauvenin ölüm xəbərini gətirən məktub gözləyirdi. Şaftalı ağacları çəkilmiş tabloda o belə bir yazı yazdı: “Mauvenin xatirəsinə. Vinsent və Teo” – Tablonu Eyleboomenndəki evə göndərdi.

Ertəsi gün Vinsent başdan-başa çiçək açmış gavalı bağına girdi. O çəkməyə başladı, amma güclü külək yenə də qalxdı, külək dəniz qasırgaları kimi fasilə ilə hücum edirdi. Sakitləşən dəqiqələrdə, günəş öz şüalarını bağın üzərinə çiləyirdi, ağ güllər günəşin parlaq şüalarında bərq vururdu. Külək hər dəqiqə molberti yıxmaq təhlükəsi doğururdu, lakin Vinsent hey çəkir və çəkirdi. Bu ona leysan yağışın, qum dumanının və duzlu dəniz damcılarının altında işlədiyi Sxevenningen dövrünü xatırladırdı. Tablodakı ağ rəng, sarı, mavi və yasəmən rənglərinin bütün çalarlarını canlandırırdu. O çəkib qurtaranda şəkildə, ifadə etməyi nəzərdə tutmadığı, fikirləşmədiyi bir şeyi – mistralı gördü.

– Camaat fikirləşəcək ki, mən bunu yəqin kefli havasına çəkmişəm, – Vinsent güldü.

Bir gün əvvəl Teodan aldığı məktubdan bir sətir yadına düşdü. Minxer Terstex Parisə gələndə Sisleyin tablosuna baxıb demişdi: “Məncə rəssam, bu şəkli yaxşıca içib dəmlənəndən sonra çəkib”.

“Əgər Terstex mənim Arldakı işlərimi görseydi, – Vinsent fikirləşdi, – o belə qərara gələrdi ki, mən ağ qızdırmaya tutulmuşam!”

Arlın sakinləri Vinsentdən qaçırdılar. Onlar molberti çiyinə ataraq çənəsini qətiyyətlə irəli uzadıb, gözlərində həyəcanlı parıltılar oynayan bu adamın sübh tezdən, başı açıq, şəhər kənarına necə tələsdiyini çox görmüşdülər. Vinsentin evə qayıtması da onların nəzərindən yayınmamışdı: çatılmış qaşları altındakı gözləri – alovlu iki kürəyə bənzəyirdi, əmgəyi yenicə kəsilmiş ət kimi qıpqırmızı görünürdü, yarımçıq qalmış kətanı qoltuğunun altında tutmuşdu... O, əl-qolunu ölçə-ölçə, burnunun altında öz-özünə nə isə mızıldanırdı. Ona bütün şəhərin bildiyi “Fu-Ru”¹ ləqəbi vermişdilər.

– Ola bilər, mən doğrudan da axmaq kürənəm, – o öz-özünə dedi, – amma nə etmək olar?

Mehmanxana sahibi fürsət düşən kimi Vinsenti həyasızcasına haqq-hesabda aldadırdı. Arlın camaatı həmişə evdə bəşirib-düşürdüklərindən, Vinsent heç yerdə əməlli-başlı bir şey yeyə bilmirdi. Restoranlarda

¹ Fou-Rou – axmaq kürən (frans.)

bahalıq idi. Vinsent bir dəfə restoranların, yeməxanaların hamısını gəzərək yağlı ət suyu istəmiş, hər yerdə rədd cavabı almışdı.

- Kartof qızartmaq da olmaz? – o, kiçik bir restoranda soruşmuşdu.
- Olmaz, cənab.
- Bəs düyü necə?
- Düyü ancaq sabah olacaq.
- Bəs makaron?
- Makaron bişirməyə plitəmiz çox balacadır.

Axır ki, o, yeməyinin qayğısına qala bilmədi, əlinə nə keçdi yedi. Mədəsinə qulluq göstərməsə də, qızmar günəş ona güc, qüvvət verirdi. Doyumlu yeməklər əvəzinə o absent içir, tütün çəkir və Dodenin “Tartaren” povestinin həzm edirdi. Molbert arxasında uzun-uzadı gördüyü işlər əsəblərini tarıma çəkirdi. O, içmək ehtiyacı hiss edirdi. Absent onu ertəsi günədək ruhlandırır, sonra mistral bu ehtirası vurub söndürür, günəş isə axıradək yandırır yaxırdı.

Yay get-gədə isti keçirdi, onun odlı nəfəsi hər şeyi yandırır. Vinsent özünün ətrafında istidən saralıb-solmuş, yaşımül-lacivərd səmanın kölgə saldığı köhnə qızıl, bürünc və mis rəng çalarlarını görürdü. Qızmar günəşdən hər şeyin üzərinə boz-sarı rəng çalarları çilənmişdi. Vinsent öz tablolarına açıq, parıldayan sarı rəngləri elə bil əndərirdi. O bilirdi ki, İntibah dövründən üzü bəri Avropa rəngkarlığında sarı rəngdən istifadə olunmayıb, elə bu da onu yolundan döndərə bilmirdi. Sarı rəng tübikləri bir-birinin ardınca boşalır, fırça onu kətana bolluca yaxırdı. Vinsentin çəkdiqləri günəşin göz qamaşdırıcı şəfəqlərinə bələdir, bol hava ilə dolurdu, sanki günəş bu tablolardan doğurdu.

Vinsent inanırdı ki, yaxşı şəkil yaratmaq heç də almaz və ya mirvari tapmaqdan asan deyildir. O özündən, fırçasının qüdrətilə yaranan hər şeydən narazı idi, lakin onun qəlbində asta-asta ümid çırağı yanırı, gec-tez o daha yaxşı çəkəcək. Bəzən bu ümid ona xəyal kimi görünüb yox olurdu. Yalnız iş başında Vinsent hiss edirdi ki, o yaşayır. Onun üçün başqa heyat yox idi. O, mexanizmə çevrilmiş, kor avtomat olmuşdu – səhərlər yeməyini yeyin-yeyin udur, qəhvəsini içir, rəngləri acgözlüklə qapır, onları kətana yaxır, axşamlar isə bitirdiyi şəkli darta-darta mehmanxanaya gətirirdi.

Nəyə görə? Satmaq üçünmü? Əlbəttə, yox! Yaxşı bilirdi ki, onun şəkillərini heç kim almayacaq. Bəs tələsmək nəyə gərəkdir. Görəsən özü-

nü niyə qovur, niyə tələsdirir. Köhnə dəmir çarpayısının altına qoymağa yer də qalmadığı halda bir-birinin ardınca onlarca şəkli niyə çəkir?

Vinsent müvəffəqiyyət də arzulamırdı. Ona görə işləyirdi ki, işləməyə bilmirdi, ondan öteri ki, iş onu ürək ağrılarından xilas edirdi, ağılı fəallaşdırırdı. O, arvad-uşaqsız, ev-əşiksiz keçinə bilirdi; sevgisiz, dostsuz ömrünü başa vura bilirdi, sağlamlığını itirər, gümrah olmaya bilirdi, şəraitətsizliyə də dözərdi, yemək-içməksiz də dolanardı, hətta allahsız da keçinə bilirdi. Amma həyatının mənası, məqsədi saydığı, özündən də yüksək hesab etdiyi bir şeysiz – yaradıcılıq odu olmadan, ilhamsız yaşaya bilməzdi.

3

Vinsent modelçi tutmağa çalışırdı, lakin arlılar inadla boyun qaçırdılar. Onlar belə hesab edirdilər ki, Vinsent onları eybəcərləşdirir. Arlı camaatına elə gəlirdi ki, tanışları onların portretlərinə güləcəklər. Vinsent başa düşürdü ki, əgər o da Buqro kimi yaltaqcasına çəksə, onda arlılar ona şəkil çəkdirməkdən utanmazlar. Buna görə də portret bərədəki fikirlərini bir kənara qoyub, yalnız peyzaj üzərində işləməyə üstünlük verdi.

Yayın qızgın çağı idi, çox gözəl isti, qızmar günlər keçirdi, külək tamam yatmışdı. Vinsentin tablolarında sarı çalarlar – kükürdü sarıdan tutmuş qızılyadək – üstünlük təşkil edirdi. O tez-tez Renuarı, onun təmiz, aydın xətlərini xatırlayırdı. Provansın şəffaf havasında, yapon qravürləri qabanırdı. Onun bütün görkəmində, məsum bədəninin hər cizgisində bu qızmar çöllərin izi hiss olunurdu. Qərribə görkəmi olan anası da onunla idi. Geyiminin kirli-sarı və tutqun-göy çalarları parlaq günəşin işığında buralarda boy atan ağ və limonu-sarı çiçəklərlə çox gözəl ahəngdarlıq yaradırdı. Qadınlar azca pul alıb şəkillərini çəkdirmək üçün bir neçə saat onun qarşısında durmağa razılıq vermişdilər.

Axşamçağı mehmanxanaya dönərkən, Vinsent, qəhvəyi dərilili qız haqqında düşünürdü. Həmin gecə gözünə heç cür yuxu getmədi. Bilirdi ki, Arlda fahişəxanalar var, oraya əsas etibarilə Arla hərbi təhsilə gətirilən afrikalı zuavlar gedir, giriş haqqı olaraq beş frank verirlər.

Bir neçə ay ərzində bir fincan qəhvə və ya bir qutu tütün istədiyi hallardan başqa, Vinsent bir qadınla belə danışmışdı. O elə indicə,

Marqonun ona necə nəvazişli sözlər dediyini, barmaqlarının ucunu onun üzündə gezdirdiyini, yeyin-yeyin, ehtirasla onu öpdüyünü yadına saldı.

O, cəld yatağından sıçradı, Lamartin meydanına qaçdı və qaranlıq küçələrin dolanbaclarına girdi. Bir neçə dəqiqədən sonra, təpə ilə üzüyuxarı qalxarkən, o irəlində qorxulu bir səs eşitdi. O, cəld götürüldü və tezliklə Rikolett küçəsinə gəlib çıxdı, fahişəxananın qapısı ağzında polislər kefli italyanların öldürdüyü iki zuavı arabaya qoyurdular. Zuavların qırmızı fəsləri küçə daşlarının üstü ilə axan qanın əmələ gətirdiyi gölməçəyə düşmüşdü. Başqa bir polis dəstəsi italyanları tutub basmarlayır, həbsxanaya sürüyürdülər, coşmuş kütlə onların arxasınca qışqırırdı:

– Onları rüsvay edin! Rüsvay edin!

Vinsent qarmaqarışlıqdan istifadə edib hiss olunmadan Rikollet küçəsindəki bir nömrəli fahişəxanaya soxuldu. Fahişəxananın sahibi Lui onu qarşılayıb stolun ətrafında bir neçə oğlan və qızın şərab içdiyi salondan sola, balaca bir otağa apardı.

– Məndə Raşel adlı gənc bir qız var, çox məlahətlidir, – Lui dedi.

– Cənab, onu istərdinizmi? O sizin xoşunuza gəlməyə, istədiyiniz başqa birisini seçə bilərsiniz.

– Ona baxmaq olarmı?

Vinsent stolda əyləşib qəlyanını alışırdı. Salondan gurultulu gülüş eşidildi və otağa bir qız daxil oldu. Qız elə bir yerimirdi, rəqs edirdi. O, Vinsentlə üz-büz kreslodə əyləşib onun üzünə gülümsədi.

– Mən Raşeləm, – o dedi.

– Doğrudan? – Vinsent dilləndi. – Axı sən lap uşaqsan.

– Mənim on altı yaşım var, – Raşel fəxrlə dedi.

– Sən çoxdan bu evdəsən?

– Luinin yanında? Bir ildir.

– Qoy sənə bir baxım.

Qaz lampası qızı arxadan işıqlandırır, üzünə kölgə düşürdü. O, başını divara söykədi və işığa tərəf döndü ki, Vinsent onu görə bilsin.

Onun girdə, dəyirmi sifəti, iri, ifadəsiz gözləri, ətli boyun-buxağı vardı. Narın daranmış qara saçları onun sifətini daha dəyirmi göstərirdi. Əynində yüngül çit paltar, ayağında səndəl vardı. Yumru döşlərinin gilələri şəhadət barmağı kimi düz Vinsentə tuşlanmışdı.

– Sən gözəlsən, Raşel, – dedi.

Qızın ifadəsiz gözlərində uşaqqasına şən təbəssüm oynadı. O yerində qalaraq fırlandı və Vinsentin əlindən tutdu.

– Nə yaxşı ki, xoşuna gəlirəm, – o dedi, – mən kişilərin xoşuna gəlməyi sevirəm. Onda hər şey daha gözəl olur, elə deyilmi?

– Əlbəttə. Bəs mən necə, sənə xoşuna gəlirəmmi?

– Məncə, sən çox gülməlisən, Fu-Ru.

– Fu-Ru! Demək sən məni tanıyırsan?

– Mən səni Lamartin meydanında görmüşəm. Nə üçün sən həmişə çiynində cürbəcür çərçivələr daşıyırsan? Niyə başına heç vaxt şlyapa qoymursan? Məgər günəş səni yandırır? Gör, gözlərin necə qızarıb. Səni incitmir?

Onun uşaq sadələvhliyi Vinsenti güldürdü.

– Sən necə də sevimlisən, Raşel. Sənə öz adımla desəm, məni adımla çağırırsanmı?

– Sənin adın nədir ki?

– Vinsent.

– Yox, Fu-Ru mənim daha çox xoşuma gəlir. Fu-Ru çağırısam, acığın tutmaz? Mənə bir şey içmək olarmı? Qoca Lui salondan məni izləyir.

Raşel barmaqları ilə boynuna əl gəzdirdi, Vinsent onun barmaqlarının yumşaq bədəndə necə batdığını gördü. Qız ifadəsiz mavi gözlərlə gülürdü, Vinsent başa düşürdü ki, qız öz xoşbəxtliyinin dadını qabaqcadan duyaraq gülür və Vinsentin də xoşbəxt olmasını istəyirdi. Bir az tutğun olmasına baxmayaraq, onun hamar və gözəl dişləri vardı, ətli alt dodağı bir az sallanır və demək olar, girdə çənəsindəki çökeyi örtürdü.

– Bir şüşə şərab sifariş ver, – Vinsent dedi. – Amma çox baha olmasın, pulum azdır.

Şərab verildə Raşel soruşdu:

– Mənim otağıma keçəkmə? Ora daha rahatdır.

– Nə olar, məmnuniyyətlə.

Hər ikisi daş pillələrlə qalxaraq Raşelin otağına girdilər. Orada ensiz çarpayı, paltar şkafları, stul vardı, ağardılmış divardan bir neçə yulian medalyonları asılmışdı. Vinsent şkafların üstündə iki köhnə, sınıq-salxaq kukla gördü.

– Mən onları öz evimizdən gətirmişəm, – Raşel dedi. – Onları götür, Fu-Ru. Bu Jakdır, bu isə Katerinadır. Mən onlarla ata-ana oyununu oynayıram. Oy, Fu-Ru, niyə belə gülməli sifətin var? Doğrudan da Vinsent otağın ortasında dayanmışdı və axmaqcasına gülümseyirdi, – hər əlində bir kukla tutmuşdu. Qız doyunca güləndən sonra, Vinsentin əlindən Jakı və Katerinayı da alıb şkafların üstündə oturdu, öz ayağından səndəlini çıxartdı və paltarını soyundu.

– Fu-Ru, zəhmət olmazsa, əyləş! – o dedi, – gəl ata-ana oyunu oynayaq. Sən ata olacaqsan, mən isə ana. Sən ata-ana oyununu xoşlayırsanmı?

O, alçaqboylu, enlikürək, qalın baldırlı, sağlam bədənli bir qız idi, dik döşləri keyli qabağa çıxmış, yumşaq və dəyirmi qarnı isə sərt aralıq üçbucağı altında gizlənirdi.

– Raşel, – Vinsent dedi, – sən mənə Fu-Ru, çağırırsan, mən də sənə bir ad qoyacağam.

Raşel əl çaldı və Vinsentin dizləri üstünə atıldı.

– Oy, de, de, o nə addır elə? Mənə təzə ad qoyanda xoşum gəlir.

– Mən səni Göyərçin çağıracağam.

Raşelin aydın gözələrində təəccüb və inciklik işıldadı.

– Ata, bəs niyə Göyərçin?

Vinsent ovcunu onun qızlara məxsus girdə qarnı üzərində yüngül-cə gəzdirdi.

– Çünki göyərçinə oxşayırsan. Sənin incə gözələrin, balaca, kök qarnın var.

– Göyərçin olmaq bəyəm yaxşıdır?

– Əlbəttə, göyərçinlər çox incə, çox zərifdir... sən də onlar kimi sən.

Raşel dodaqlarını yaxınlaşdırıb onun qulağından öpdü, sonra carpayıdan düşərək şərab üçün iki stəkan gətirdi.

– Sənin nə gülməli qulaqların var, Fu-Ru, – o, iki qurtum içərək dilləndi. O, burnunu stəkana soxaraq uşaq kimi içirdi.

– Qulaqlarım sənin xoşuna gəlir? – Vinsent soruşdu.

– Hə, onlar kiçik qulaqları kimi yumşaq və dəyirmidir.

– İndi ki, onlar xoşuna gəlir, götür.

Raşel ucadan güldü. Sonra stəkanı dodaqlarına apararkən Vinsentin zarafatını yadına saldı və yenidən güldü. Onun sol döşündən üzünə qırmızı şərab şırnağı süzülür və qarnı üstündə qıvrılaraq qara üçbucaqda yox olub gedirdi.

– Sən çox mehribansan, Fu-Ru, – o dedi. – Amma hamı deyir ki, sən bir balaca dəliləhərsən. Deyəsən bu düz deyil, eləmi?

Vinsent çiyinlərini çəkdi.

– Düzdür, dəliləhərəm, ancaq lap az, – o dedi.

– Sən mənim məşuqum olarsanmı? – Raşel soruşdu. – Bir aydan çoxdur ki, heç kimim yoxdur. Hər axşam yanıma gəlersənmi?

– Qorxuram hər axşam gələ bilməyim, Göyərçinim.

Raşel dodaqlarını büzdü.

– Niyə?

– Hər şeydən savayı deməliyəm, mənim pulum yoxdur. Başa düşürsən?

Raşel işveylə onun sağ qulağından çimdiklədi.

– Fu-Ru, əgər beş frankın yoxdursa, onda bəlkə qulağını kəsib mənə verəsen? Mən onu rəfin üstünə qoyub hər axşam oynadaram.

– Beş frank gətirsəm, sonra onu mənə qaytararsanmı?

– O-oo, Fu-Ru, sən necə də qəribə və mehribansan! Bura gələn bütün kişilər sənin kimi olsaydılar!

– Bura sənin xoşuna gəlir, Raşel?

– Əlbəttə, burada çox şən keçir... hamı xoşuma gəlir... zuavlardan başqa.

Raşel stəkanını stolun üstünə qoyub Vinsenti qucaqladı. Vinsent qızın yumşaq qarnının onun bədəninə necə yapışdığını hiss etdi, Raşelin dik döşləri də elə bil, onu yandırıb közə döndərirdi. Qız dodaqları ilə onun ağızından bərk-bərk yapışdı. Vinsent hiss etdi ki, qızın alt dodağının çox yumşaq olan iç üzünü əmir.

– Fu-Ru, mənim yanıma bir də gələcəksənmi? Sən mənə unudub başqa qızın yanına getməzsən ki?

– Mən sənin yanına gələcəyəm, Göyərçinim.

– İndi isə gəl bir az oyun oynayaq, yaxşımı? Ata-ana oyunu oynayacağıq.

Yarım saatdan sonra, Vinsent Raşelin yanından çıxanda susuzluq onu yandırır, yağısını söndürmək üçün o, bir neçə stəkan təmiz, soyuq su içdi.

Vinsent belə bir qənaətə gəlmişdi ki, rəng nə qədər narın döyülse, kətana yağla bir o qədər yaxşı hopar. Yağ boyağı ancaq həll edir, o buna bir o qədər də əhəmiyyət vermirdi, bir də ona görə ki, şəkildə çəkdiyi kobud faktura onu tamamilə qane edirdi. Parisdə daş üzərində, Allah bilir, neçə gün bundan əvvəl üyüdülmüş rənglər almaq əvəzinə, onları özü hazırlamağı qərara aldı. Tangi ata Teonun xahişi ilə Vinsentə üç müxtəlif xrom, malaxit, kinovar, narıncı qurğuşun rəngi, kobalt və

ultramarin göndərdi. Vinsent onları mehmanxanada üyütdü. İndi rənglər nəinki ona ucuz başa gəlirdi, həm də daha təzə və davamlı olurdu.

Sonralar, Vinsent başa düşüb təəssüfləndi ki, onun kətan rəngləri kifayət qədər canına çəkmir. Kətan üzərinə çəkilən nazik astar Vinsentin bolluca yaxdığı rəngləri canına tam hopdurmur. Teo ona bir rulon astarlanmamış kətan göndərdi. Vinsent axşamlar kiçik kasada astarlıq rəng hazırlayır, şəkil çəkəcəyi kətanları səhər tezdən bu rənglə boyayırdı.

Jorj Syöra ona hər şəkil üçün çərçivəni diqqətlə seçməyi öyrətmişdi. Arıda çəkdiyi ilk işlərini Parisə, Teoya göndərərək, Vinsent çərçivə üçün hansı ağacı seçmək və onu hansı rənglə boyamaq barədə dəqiq göstərişlər verirdi. Lakin o, yalnız öz əsərləri üçün çərçivə düzəltməyə başlayanda sakitləşdi. O, baqqaldan taxta tamasalar aldı, onları lazımi ölçüyə uyğunlaşdırıb göz oxşayan rənglə boyadı.

O özü üçün rəng üyütdür, çərçivələr qayırır, kətanları astarlayır, şəkil çəkir, haşiyə hazırlayır və onları rəngləyirdi.

– Heyif ki, mən özüm-özümdən şəkil ala bilmirəm, – Vinsent özünə deyirdi. Onda mən hərtərəfli təmin olunmuş olardım.

Mistral yenidən əsdi. Sanki təbiət qəzəblənib özündən çıxmışdı. Göy üzündə bir balaca da olsa, bulud yox idi. Günəş göydən od ələyirdi, göz çıxarırdı, dəhşətli quraqlıq keçirdi. Bürkünü qəfildən şiddətli soyuq əvəz etdi. Vinsent otaqda oturub natürmort çəkirdi: göy minalı qəhvədan, qırağı zərli açıq göy çini fincan, solğun-mavi dördbucaqlarla işlənmiş ağ südqabı, qırmızı, yaşıl və qəhvəyi naxışları olan göy kağız dolça, iki portağal, üç limon.

Külək yatanda Vinsent yenə də havaya çıxdı. Trengetayda dəmir körpünün altından keçən Ronanın mənzərəsini çəkdi – göy üzünü və çayı o absent tonunda verdi, sahili bənövşəyi rəngə boyadı, sürəhəyə dir-səklənən insan fiqurlarını, demək olar qara, körpünün özünü qatı göy rəngdə təsvir etdi, tünd fonu isə narıncı və parlaq malaxiti-yaşıl çalarlarla canlandırdı. Vinsent peyzajda tamaşaçının ürəyini sıxa bilən sonsuz həsrət ifadə etməyə çalışdı.

Gördüklərini yenidən dəqiq yaratmaq əvəzinə, Vinsent rəngləri elə seçirdi ki, onlarla özünü daha çox ifadə etmiş olsun. O, Pissarronun Parisdə ona dediyi sözlərin haqlı olduğuna inanmışdı: “Siz rənglərin bir-biri ilə uyğun gəlib-gəlmədiyinin verdikləri effekti cəsarətlə şirsirtməlisiniz”. Vinsent Mopassanın “Pyer və Jan” romanının müqədd-

diməsində buna bənzər bir fikir tapdı: “Realist, əgər o sənətkardırsa, çalışmayacaq ki, bizə həyatın bayağı, çeynənmiş, çürük, boş fotosunu göstərsin, ona can atacaq ki, gerçəkliyi özündən daha dolğun, daha cəlbedici, daha inandırıcı şəkildə yenidən yaratsın”.

O, çöldə, isti günəş altında belini düzəltmədən bütün günü inadla işlədi. Nəticədə belə bir tablo çəkdi: bənövşəyi torpaq qaymaları ilə üfüqə doğru uzanan geniş, şumlanmış tarla; göy və ağ çalarlarda səpinçi fiquru, uzaqda alçaq, yetişmiş taxıl zəmisini. Burada hər predmetin, hər fiqurun başı üzərində sarı günəşlə sarı səma görünür.

Paris tənqidçiləri deyirdilər ki, o çox yeyin işləyir. Amma Vinsent başqa cür düşünürdü. Məgər onun fırçası aşıb-daşan ehtirası, təbiətə sonsuz və səmimi heyranlığı hərəketə gətirmirdimi? Onun hissləri elə coşurdu ki, o, vaxtı unudaraq işləyirdi, boya yaxımı bir-birinin ardınca danışqdakı sözlər kimi asan və təbii yazılırdı, deməli, gün gələcək fırça onun əlindən düşəcək, onun ilhamı atını dördnala çapa bilməyəcək. Deməli demiri isti-isti döymək lazımdır, döymələr də göz qabağında olmalıdır.

Vinsent molbertini çiyinə atdı və Monmajur dağının yanından keçən yolla evə getdi. O elə yeyin addımlayırdı ki, tezliklə özündən qabaqda asta-asta gedən kişi ilə oğlana çatdı. Vinsent Arl poçtalyonu Rulen qocanı və onun kiçik oğlunu tanıdı. Vinsent Rulen ilə tez-tez kafedə oturardı, dəfələrlə onunla söhbət etmək istəmişdisə də əlverişli imkan olmamışdı.

– Gün aydın, cənab Rulen, – Vinsent dedi.

– Ah, cənab rəssam, sizsiniz! – Rulen cavab verdi. – Gün aydın. Budur, oğlumla gəzməyə çıxmışıq – axı bu gün bazar günüdür.

– Çox gözəl gündür, deyilmi?

– Doğrudan da gözəldir. Bu lənətə gəlmiş mistral axır ki, yatdı. Siz bu gün şəkil çəkdinizmi?

– Bəli, çəkdim.

– Mən sadə adamam, cənab rəssam, sənətdən qandığım bir şey yoxdur. Çəkdiyiniz şəkllə gözucu baxmağa icazə versəydiniz, yeri-göyü mənə bağışlamış olardınız.

– Məmnuniyyətlə.

Uşaq atıla-atıla, qabağa qaçdı. Vinsentlə Rulen yanaşı addımlayırdılar. Rulen kətana baxanadək Vinsent onun özünü diqqətlə süzdü. Rulenin başında göy formalı papağı vardı, mülayim və mehriban

baxışları hər şeylə maraqlandığını göstərirdi, uzun və dalğalı saqqalı isə tünd göy gödəkcəsinin üstünə düşərək boynunu və yaxalığını tamam örtürdü. Vinsent Tangi atada xoşuna gələn həlimliyi və xəyalpərəstliyi bu adamda da hiss etdi. O, çox rəğbət oyadan adam idi, gur qədim yunan saqqalı onun kəndli sifəti ilə qətiyyəni uyşurdu.

– Mən sadə adamam, – Rulen təkrar etdi, – nəyisə düz deməsəm, təvəqqe edirəm, günahımdan keçəsiniz. Çəkdiyiniz buğda elə xoşuma gəldi ki, elə bil eynilə keçdiyimiz zəmidəki kimidir, yaman oxşatmısınız, mən sizin oralarda necə işlədiyinizi görmüşəm.

– Demək, şəkil xoşunuza gəlir?

– Xeyr, xoşuma gəldiyini deyə bilmərəm. Yalnız hiss edirəm ki, buramda nə isə tərpendi.

O, əlini sinəsində gəzdirdi.

Onlar Monmajurun ətəyində bir dəqiqəliyə ayaq saxladılar. Qırmızı günəş qədim monastırın üzərindən enirdi, onun çəpəki şüaları qayaların arasında yüksələn şam ağaclarının gövdələrinə və çətirlərinə düşür, ağacları narıncı alova qərç edirdi; zərif yaşıl və mavi səmaya uzanan arxadakı şam ağacları isə sanki lacivərd Berlin rəngi ilə çəkilmişdi. Ağacların altındakı ağ daşlarla ağ qumları elə bil kimsə, ehməlcə göy rəngə boyamışdı.

– Bütün bunlar da elə bil lap canlıdır, eləmi, cənab rəssam? – Rulen soruşdu.

– Bəli, Rulen, biz bu dünyadan köçüb gedəndən sonra da onlar canlı qalacaq.

Onlar asta-asta, dostcasına söhbət edə-edə irəliləyirdilər. Rulen düşüncəli, sakit danışdı. Onun sadə ağı, eyni zamanda çox sadə, dərin düşüncəsi vardı. O, arvadı və dörd uşağı ilə ayda yüz otuz beş frankla dolanırdılar. Artıq iyirmi beş il idi ki, irəliyə çəkilmədən poçtalyonluq edirdi. Bu müddətdə onun maaşına azca əlavələr etmişdilər.

– Cavan olanda, – o deyirdi, – Allah bərəsində çox düşünərdim. Lakin illər ötdükcə, Allah mənim ürəyimdə əriyir, yox olurdu. Mən onu hələ Monmajur dağında qürub çağını çəkdiyiniz buğda zəmisində görə bilərəm, lakin insanlar bərədə fikirləşəndə... həm də onların qurduqları dünya haqqında...

– Bilirəm, Rulen, mən get-gədə daha çox inanıram ki, bizim dünyamızda Allahu mühakimə etməyə haqqımız yoxdur. Bu dünya yalnız uğursuz bir qaralamadır. Siz sevdiyiniz rəssamın emalatxanasında

onun uğursuz qaralamalarını görəndə nə edirsiniz? Siz tənqid etmərsiniz, dilinizi dinc qoyub susursunuz. Lakin siz nə isə yaxşı bir şey arzulamağa haqlısınız.

– Düzdür, – Rulen sevincle razılaşıdı, – nə isə bir şey, azacıq da olsa, yaxşı bir şey.

– Sənətkar haqqında mühakimə yürütmək üçün onun başqa işlərinə də nəzər salmaq lazımdır. Dünyamız, görünür, tələsik yaradılıb, özü də yaradanın aqlının dumanlandığı o qara günlərin birində.

Əyri-üyrü kənd yoluna toran düşürdü. Gecənin kobalt örtüyünü dəlib keçən ulduzların ilk işartıları səmada sezilirdi. Rulenin sadələvh gözləri düz Vinsentin üzünə dikilmişdi.

– Demək, siz belə güman edirsiniz ki, başqa ölçülər də mövcuddur?

– Bilmirəm, Rulen, mən sənətimlə məşğul olandan bəri bu bərədə fikirləşməyin daşını atmışam. Lakin həyatımız mənə haradasa yarımçıq, natamam görünür. Düzdürmü? Arabir mənə elə gəlir ki, qatarlar və faytonlar bizi bir yerdən başqa bir yerə aparıqları kimi, tif və vərəm də bizi bir dünyadan başqa bir dünyaya köçürürlər.

– Bəli, siz rəssamlar, çox şey haqqında düşünürsünüz!

– Rulen, lütfən siz mənim bir xahişimi yerinə yetirərsinizmi? İcazə verin, sizin şəklinizi çəkim. Arın sakinləri şəkillərini çəkməyimi istəmərlər.

– Siz mənə çox böyük xəcalət verirsiniz, cənab. Ancaq mənim şəklimi çəkmək sizin nəyinizə gərəkdir? Axı mən elə kifirəm ki...

– Rulen, əgər Allah mövcuddursa, mənə onun saqqalı da, gözləri də eynən sizinki kimidir.

– Siz mənə gülürsünüz!

– Əksinə, mən ciddi deyirəm.

– Zəhmət olmazsa, sabah bizə gəlin, birlikdə şam edirik. Yeməyimiz o qədər yaxşı olmasa da, gəlişinizə şad olarıq.

Rulenin ömür yoldaşı çox sadə kənd qadını idi, o, Vinsentə madam Denini xatırlatdı. Qırmızı-ağ dama-dama süfrə örtülmüş stolun üstündə buğlama otlə kartof, ev çörəyi, bir şüşə də turş şərbət vardı. Şamdan sonra Vinsent madam Rulenin şəklini çəkərək onun əri ilə danışdı.

– İnkilab dövründə mən respublikaçı idim, – Rulen deyirdi, – ancaq indi görürəm ki, biz heç bir şey əldə edə bilməmişik. Krallar, nazirlər bizi idarə edir-ətmir, deyə bilmərəm, biz yoxsullar əvvəlkindən zərre qədər də yaxşı yaşamırıq. Qabaqlar mən fikirləşirdim ki, əgər bizdə respublika olsa, hər şeyi bərəbər böləcəyik.

– Ah, Rulen, siz nə danışırırsınız!

– Bütün həyatım boyu, cənab Van Qoq, çalışıram, başa düşüm görüm, niyə birinə çox şey, o birinə isə az şey düşür, niyə bir adam gecəni gündüzə qatıb dəridən-qabıqdan çıxanadək işləyir, qonşusu isə əli qoynunda oturur. Bəlkə mən çox dərin düşüncə bilmirəm, bəlkə işin nə yerdə olduğunu başa düşmək üçün mən çox avamam. Sizcə, mən savadlı olsaydım, hər şeyi lap tez anlayardım, eləmi?

Vinsent bu arlı kişinin onu ələ salıb-salmadığını bilmək üçün ciddi baxışlarla Ruleni süzdü. Rulenin üzü günahsız, sadələvh ifadəsini dəyişməmişdi.

– Bəli, mənim dostum, bir çox savadlı adamlar elə görünür ki, hər şeyi tez başa düşürlər. Ancaq mən də sizin kimi avam adamam, beynimə də bir şey batmır və bütün bunlarla heç vaxt razılaşa bilmərəm.

5

O, səhər saat dördə durur, üç saata hər hansı bir mənzərəli yerə çatır, axşam düşənədək orada işləyirdi. Bu o qədər də xoşa gələn olmasa da, on və ya on iki kilometr çöllükdən keçib sürünə-sürünə evə qayıdarkən qoltuğundakı nəm tablo ona ruh yüksəkliyi verir, ağrı-acısını unuttururdu.

O, yeddi gün ərzində yeddi böyük şəkil çəkmişdi. Həftənin sonunda isə o, ölümcül yorğunluqdan ayaq üstə güclə dururdu. Yayın belə gözəl keçməsinə baxmayaraq o daha işləyə bilmirdi. Güclü mistralın qaldırdığı toz-dumandan ağaclar ağappaq görünürdü. Vinsent evdə oturmağa məcbur olmuşdu. O, bir üzü üstə on altı saat yatırdı.

Cibi bomboş idi, axırıncı santimi cümə axşamı xərcləmişdi. Teonun əlli frankla birlikdə göndərəcəyi məktub bazar ertəsi, nahar vaxtı gəlməli idi. Teonun bu işdə heç bir günahı yox idi. Hər on gündən bir o, Vinsentə materialları hesaba almadan əlli frank yollayırdı. Lakin Vinsent öz təzə şəkillərini çərçivəyə salmağa aludə olduğundan, o qədər sifariş verirdi ki, onun azca büdcəsi buna çatmırdı.

Bazar ertəsinədək qalan dörd günü o, iyirmi fincan qəhvə və çörəkçinin ona borc verdiyi bir kömbə çörəklə güc-bəla ilə keçirməli oldu.

İndi o öz işinə çox soyuq və qəzəblə baxırdı. Artıq ona elə gəlmirdi ki, çəkdiyi şəkillər Teonun onlara göstərdiyi fədakar xeyirxahlığa

layiqdir. O, xərclədiyi pulları qazanıb qardaşına qaytarmaq arzusunda idi. O, şəkillərə bir-bir baxır və əzab gətirən xəcalet hissi keçirir, fikirləşirdi ki, şəkillər onlara sərf olunan xərci qətiyyənlə doğrultmayacaq. Arabir xoşagəlimli bir şey alınırırsa, onun fikrincə, belə şəkli başqa-sından daha ucuz qiymətə almaq mümkün idi.

Bütün yayı Vinsenti, gizlicə narahat edən fikirlər, indi birdən-birə üzə çıxdı. Tam tək yaşamasına baxmayaraq öz fikirləri və hissləri ilə əməlli-başlı məşğul olmağa vaxt tapmamışdı. O həmişə irəliyə can atırdı. İndi isə onun beyni sıyıq kimi qıçqırınırdı, yaxşıca yeməyə, əylənməyə və ya Raşelin yanına getməyə bir frankı belə yox idi. O belə bir qərara gəlmişdi ki, bu ay çəkdiyi şəkillər heç nəyə yaramır.

“Hər necə olsa, – o öz-özünə dedi, – boyadığım kətan, hər halda təmiz kətandan baha olmalıdır. Bundan artığına heç iddia da etmirəm. Özümə onda haqq qazandıraram ki, çəkməyə, yaratmağa ixtiyarım çatır”.

Vinsent əmin idi ki, Arlda qalsa, o öz fərdi azadlığını qoruyub saxlayacaq. Ömür qısadır. O tez ötüb keçir. Madam o, rəssamdır, demək çəkib yaratmaqdan başqa bir yolu yoxdur. “Bu barmaqlar çox çevik, sözbəxan olublar, – deyə o fikirləşirdi, – onun bədəni təslim olsa, yaxud dağılıb məhv olsa belə, barmaqları əvvəlki kimi işləyəcəkdir”.

O, Teodan xahiş edəcəyi rənglərin uzun bir siyahısını tutdu. Siyahını nəzərdən keçirdikdə gördü ki, orada hollandların – Mauve, Maris və ya Veysenbruxun palitrasına daxil olan boyalardan heç biri yoxdur. Arl onu Hollandiya ənənələrindən tamam ayırmışdı.

Nəhayət, bazar ertəsi pul gəlib çatdıqda, o, bir franka yaxşı yemək yeri axtarırdı. Bu, zahiri təəccüb doğuran, tamam boz rəngdə kiçik bir restoran idi. Döşəmələri küçə döşəmələri kimi bomboz asfaltlanmışdı, divarlara boz kağız çəkilmiş, bayırdan toz keçməsin deyə həmişə bağlı olan bozuntul-yaşıl pəncərə taxtası vardı, hətta qapılarında pərdələri də bozuntul-yaşıl rəngə çahırdı. Günəşin nazik gözqamaşdıran şüaları xəncərin tiyəsi kimi pəncərə taxtasının aralarından keçirdi.

İşdən bir həftə dincələndən sonra Vinsent gecələr də çəkmək qərarına gəldi. O, boz restoranı müştərilər şam edəndə və xidmətçi qızlar stolların arxasında gəzişəndə çəkdi. Lamartin meydanında isə o, Provansın sayrışan ulduzlarını, tünd, isti, kobalt rəngli gecə səmasını çəkdi. Yolun kənarında oturub ay işığına qorq olmuş sərv ağaclarını təsvir etdi. Sonra o, səhərədək açıq olan gecə kafesinin şəklini çəkdi, – buraya ya yaşamağa pulları olmayan sərgərdanlar, ya da evə gedə bilməyən sərxoşlar toplaşırdılar.

Əvvəl o, kafenin bayır görünüşünü, o biri gecə isə içərisini çəkdi. O, qırmızı və yaşıl rənglərin köməyi ilə vəhşi insan ehtiraslarını ifadə etməyə çalışırdı. Kafenin içərisini o, tünd-qırmızı və tünd-sarı rənglərlə verdi və salonun tən ortasında yaşıl bilyard stolunu da təsvir etdi. Sarı-limon rəngli dörd lampa narıncı və yaşıl işıq saçdı. Qırmızı və yaşıl rəngin ən ziddiyyətli çalarları yatmış avaraların balaca fiqurları üzərində çarpazlaşdı. O göstərmək istəyirdi ki, kafe elə bir yerdir ki, orada insan özünə qəsd də edə bilər, dəli də ola bilər, hətta cinayət də törədə bilər.

Fu-Runun bütün gecəni küçədə işləyib gündüz yatması arlılara qəribə gəlirdi. Vinsentin hərəkətlərini onlar özləri üçün əyləncəyə çevirirdilər.

Aynı biri gələn çatanda mehmanxana sahibi nəinki qiyməti artırdı, həm də bildirdi ki, Vinsent öz tablolarını saxladığı zirzəmiyə görə də pul verməlidir. Sahibin xəsisliyindən hiddətlənmiş Vinsent mehmanxanaya nifrət etdi. Vinsentin nahar elədiyi kiçik boz restoran ona tamamilə əl verirdi, lakin ora getməyə onun pulu on gündə iki, ya üç dəfəyə güclə çatırdı. Qış qapını kəsdirirdi, amma işləmək üçün onun emalatxanası yox idi, mehmanxanada qaldığı nömrə çox tutqun idi, hətta orada yaşamağın özünü də Vinsent alçaqlıq hesab edirdi. Onun xırda restoranlarda tələsə-tələsə, çeynəmədən udduğu ucuz yeməklər, axırda mədəsini pozdu.

Daimi yaşayış yeri və əsl emalatxana tapmaq lazım idi.

Bir gecə o, qoca Rulenlə Lamartin meydanını gəzərkən belə bil elan oxudu: "Kirayə verilir". Ortasında həyəti olan bu evin iki eyvanı vardı. Vinsent ayaq saxlayıb fikirli halda evi nəzərdən keçirdi.

– Bir az böyük olmasaydı, – o, Rulənə dedi, – mən bu evə köçərdim.

– Bütün evi kirayə etməyə ehtiyac yoxdur, cənab Van Qoq. Siz evin yalnız sağ qanadını da kirayə götürə bilərsiniz.

– Düzdür! Sizcə, orada neçə otaq var? Bu mənə neçəyə başa gələ bilər?

– Deyəsən, orada üç və ya dörd otaq var. Onlar sizə mehmanxanadakı nömrədən ucuz, iki dəfə ucuz başa gələr. İstəyirsinizsə, sabah nahar vaxtı bura gələk, evlərə baxaq. Bəlkə sövdələşmədə sizə köməyim dəyər.

Səhəri Vinsent elə həyəcanlı idi ki, heç nədən yapışa bilmirdi, Lamartin meydanında gəzişir, firfıra kimi evin başına dolanırdı. Ev davamlı və çox işıqlı idi. Evi diqqətlə nəzərdən keçirən Vinsent gördü ki, orada iki ayrı-ayrı giriş var, sol tərəfi artıq tutulub.

Nahar vaxtı Rulen gəldi. Onlar birlikdə evin sağ tərəfinə daxil oldular. Dəhlizi adlayıb böyük otağa keçdilər, sonra başqasına, lap kiçiyinə də baxdılar. Divarlar təmiz ağardılmışdı. Dəhlizdəki döşəmə və ikinci mərtəbəyə aparən pillə hamar qırmızı kərpicdən döşənmişdi. Yuxarıda daha bir geniş otaq və anbar vardı. Otaqlarda döşəmələr qırmızı saxsıdan idi, ağappaq divarlarda günəş parıldaıyır, işıqlar oynayırdı. Yuxarıda onları Rulenin qabaqcadan məktubla xəbərdarlıq etdiyi ev sahibi gözleyirdi. Bir neçə dəqiqə o, Rulenlə Vinsentin başa düşmədiyi, cəld provansal şivəsində nəsə danışdı. Sonra Rulen Vinsentə dedi:

– O qəti bilmək istəyir, otağı neçə müddətə kirələmək istəyirsiniz?

– Ona deyın ki, həmişəlik.

– Siz, heç olmazsa, altı aylığa təminat verərsinizmi?

– O-oo, əlbəttə!

– O halda sizə otağı ayda on beş franka verir.

On beş frank! Demək olar, bütöv bir ev! Cəmi-cümlətani onun mehmanxanada bir nömrəyə xərclədiyi pulun üçdə bir hissəsi qədr! Hətta Haaqadakı emalatxana ona bundan baha başa gəlirdi. Həmişəlik, rahat bir mənzil üçün ayda on beş frank! O, tələsik cibindən pulları çıxartdı.

– Budur! Tez olun! Bunları verin ona. Ev tutulub!

– Sahib bilmək istəyir, bura nə vaxt yığısacaqsınız? – Rulen soruşdu.

– Bu gün. Elə bu saat.

– Cənab Van Qoq, axı sizin mebeliniz yoxdur. Siz burada necə yaşayacaqsınız?

– Mən döşək və stul alaram. Rulen, siz heç təsəvvür etməzsiniz, lənətə gəlmiş mehmanxanada yaşamaq nə deməkdir. Mən bura dərhal köçməliyəm.

– Nə olar, üreyiniz necə istəyir, elə də edin.

Sahib uzaqlaşdı. Rulen işə qayıtdı. Vinsent otaqdan-otağa dolaşdı, bir neçə dəfə pillələrlə qalxıb endi, dəfələrlə mülkünün hər küncünə baxdı. O, Teodan bir gün əvvəl əlli frank almışdı, pulun demək olar, otuz frankı hələ cibində qalırdı. O, küçəyə çıxdı, ucuz döşək və stul alıb evə gətirdi. Götür-qoy etdi, aşağı mərtəbəni özünə yataq otağı, yuxarını isə emalatxana götürdü. Döşəyi qırmızı və hamar saxsı tavaların üstünə tullaıdı, stulu emalatxanaya qaldırdı, axırıncı dəfə mehmanxanaya getdi.

Mehmanxana sahibi behanelərlə hesabı qırx frank da artırmışdı. Pulu almamış Vinsentə onun tablolarını verməkdən boyun qaçırdı.

Tabloları geri almaqdan ötrü, Vinsent polise müraciət etməli oldu, lakin bununla belə, sahibin tələb etdiyi pulun yarısını ondan aldılar.

Axşamçağı bir alverçi tapdı, sövdələşdilər, o, Vinsentə neft piletəsi, iki güvəc, lampa kirayə verməyə razı oldu. Vinsentin cəmi üç frankı qaldı. O, bir az qəhvə, çörək, kartof və şorba üçün bir parça ət aldı. Pulu tamam tükəndi. Aşağıdakı balaca otağı özünə mətbəx düzəltdi.

Lamartin meydanı gecənin zülmətinə bürünəndə, Vinsent neft piletəsinin üstündə özünə qəhvə və şorba hazırladı. Stolu olmadığından, döşəyin üstünə qəzet sərdi, yeməyini qoydu, döşəmədə bardaş qurub, şam yeməyinə oturdu. Bıçaq və çəngəl almağı unutmuşdu. Əti və kartofu güvəncdən firçanın dəstəyi ilə çıxarmalı olurdu. Bu səbəbdən də yemək bir ağ yağlı boya iyi verirdi.

O, yeməyini qurtarıb neft lampasını götürdü, qırmızı kərpic pillələrlə yuxarı qalxdı. Emalatxana çılpaq və boş idi, ay işığında otaqda tək-cə molbert görünürdü. Pəncərədən isə Lamartin meydanındakı bağ qaralırdı.

Vinsent döşəyin üstünə uzanıb yatdı. Səhər oyanıb pəncərəni açdı və bağdakı yaşıllığı, qalxan günəşi, şəhərə doğru gedən əyri-üyrü yolları gördü. Döşəmənin hamar qırmızı tavalarna, ağappaq, ləkəsiz divarlara, təəccüb doğuran geniş otaqlara nəzər yetirdi. Sonra qəhvə dəmlədi, əlində fincan mənzili necə səliqəyə salacağı, divarlardan hansı şəkilləri asacağı, bu gözəl evdə – öz evində necə xoşbəxt yaşayacağı barədə fikirləşə-fikirləşə var-gəl etdi.

Ertəsi gün Vinsent dostu Pol Qogendən məktub aldı; o, xəstələnmiş və tamam yoxsullaşmış, Bretanda, Pont-Avendə çirklə kafedə batıb qalmışdı. “Hey əlləşirəm, bu deşikdən canımı qurtara bilmirəm, – Qogen yazırdı, – ona görə ki, haqq-hesabı çürütməyə pulum yoxdur, kafe sahibi də mənim şəkillərimi qıfıl altında saxlayır. İnsanın bəxtinə düşən bütün bədbəxtliklərdən mənim pulsuzluq qədər heç nə hirsəndirib cin atına mindirmir. Mən özümü əbədi yoxsulluğa düşər olmuş hesab edirəm”.

Vinsent yer üzünün üzülüb əldən düşmüş xəstə, ehtiyac içində olan bütün rəssamları haqqında düşündü; hamı onlardan üz döndərüb qaçır, onları ələ salıb gülür, onlar ömürlərinin sonunadək səfalet içində yaşayırlar. Nəyə görə? Onların təqsiri nədir? Hansı günahlarına görə onlar səfil olmuşlar? Bu səfillər, hər yerdə sıxışdırılıb qovulan bu böyük qəlb sahibləri nə isə, gözəl bir şey yaratmaq üçün özlərində gücü haradan tapırlar? Gələcəyin rəssamı – ah, bu hələ yer üzünün görmədiyi

elə bir kolorit, elə bir insan olacaq ki!.. O bu miskin kafələrdə yaşama-yacaq və zuavların şuluq saldığı fahişəxanalara getməyəcək.

Zavallı Qogen. Bretanda, hansı kirli bir deşikdə, diri-diri məhv olur. O, xəstə, işləmək gücünü itirmiş, dostsuz, köməksiz qalmışdır, onun çörək almağa, yaxud həkim çağırmağa cibində bir santim yoxdur. Vinsent Qogeni böyük rəngkar və böyük insan sayırdı. Bəs Qogen ölsə? Yaxud o, işləməkdən əl çəksə? Bu, sənət üçün böyük faciə olar. Vinsent məktubu cibində dürtüdü, evdən çıxdı. Ronanın sahili ilə gəzməyə başladı. Kömürle yüklənən barj körpüyə yan alırdı. Yağışdan islanmış barj par-par parıldayırdı. Su sarımtıl-ağ və bomboz-mirvari rəngində idi. Qərbdə yasəmən rəngli göyün üzünü narınca çalırdı, elə bil şəhər də bənövşəyi rəngə boyanmışdı. Göy və ağ paltarda olan kirli yükçülər irəli və geri qaçaraq kömürü sahilə daşıyırdılar. Bu lap Xokusai idi. Vinsent Parisi, Tangi atanın balaca dükanındakı yapon qravürlerini xatırladı... Bütün dostları arasında hamıdan çox istədiyi Pol Qogen də yada düşdü.

İndi o nə etmək lazım gəldiyini bilirdi. Onun evi iki nəfər üçün kifayət qədər geniş idi. Onlardan hər biri özünə ayrıca yataq otağı və emalatxana düzəldə bilirdi. Onlar yeməklərini özləri hazırlasa, rəngləri özləri əzib üyütsələr, pula qənaət etsələr, onda bir ayda yüz əlli franka yaşaya bilərdilər. Axı mənzil kirəsi əvvəlki kimi qalacaq, yemək xərcləri isə lap az artacaqdı. Səninlə anladığın dildə danışan, sənətini anlayan rəssam dostunun yenə də səninlə birlikdə olması xoşbəxtlik deyilmə! Qogen rəngkarlıqda ona hansı möcüzələri öyrədə bilməzdi!

İndiyə qədər Vinsentin ağına gəlməmişdi ki, burada o, necə də təkdir. Onlar yüz əlli franka yaşaya bilməsələr, bəlkə onda, Teo əlli frank da əlavə göndərməyə razılıq verdi. Qogen isə buna görə hər ay ona bir şəkil göndərər.

Bəli, bəli! Qogen yubanmadan bura, Arla gəlməlidir. Provansın qızgın günəşi Vinsentin xəstəliklərini yandırdığı kimi, Qogenin də bütün xəstəliklərini yaxıb yandırar. Tezliklə onların emalatxanasındakı işləri tam sürətlə gedəcək. Bu, cənubi Fransada birinci emalatxana olacaq. Onlar Delakruanın və Montiçellinin ənənələrini davam etdirəcəklər. Onların əsərləri işıq və hava ilə dolacaq, Cənubun coşqun boyalarını görmək üçün insanların gözlərini açacaqdır.

Qogeni xilas etmək lazımdır!

Vinsent geri döndü, yorta-yorta Lamartin meydanına götürüldü. O, evinin qapısını açıb qırmızı kərpic pillələrlə yuxarı dırmaşdı, elə

oradaca öz aralarında otaqları necə bölmək barəsində götür-qoy etməyə başladı.

“Bizim burada, yuxarıda Pol ilə ayrı-ayrılıqda yataq otağımız olacaq. Alt otaqları emalatxana üçün ayırırıq. Mən çarpayı, döşək, yataq ağırları, stullar, stol alaram, bizim əsl evimiz olacaq. Mən onu bütün günəbaxan və çiçəkləyən ağaclarla bəzəyirəm.

Oh, Pol, Pol, xoşbəxtliyə bax, sən yenə mənimlə olacaqsan!”

6

Həqiqətdə isə hər şey Vinsentin fikirləşdiyi kimi deyildi. Teo ayda əlli frank da əlavə göndərməyə razı oldu, lakin Qogenin dəmir yolu ilə gəlmək pulunu ödəmək lazım idi, – bunun üçün nə Qogendə, nə də Teoda pul tapılmadı. Qogen elə xəstə idi ki, qəti hərəkət etməyə təqəti qalmamışdı, borcla elə yüklənmişdi ki, Pont Avendən canını qurtara bilmirdi, elə uğursuzluğa düçar olmuşdu ki, hər hansı bir planı cəsarətlə həyata keçirmək mümkün deyildi. Məktub məktub dalınca Arldan Parisə, Parisdən isə Pon Avenə və geriye uçurdu.

Vinsent öz evini dəlicəsinə sevirdi. Teonun göndərdiyi pula bir stol, bir də komod aldı.

“İlin axırına – o, qardaşına yazırdı – mən tamam başqa adam olacağam. Ağılna gəlməsin ki, mən yenə də harasa çıxıb gedəcəyəm. Heç vaxt. Qərara almışam ki, ömrümün qalan hissəsini Arlda yaşayım. Cənub rəssamı olacağam. Sən də həmişə yadında saxla ki, Arlda evin vardır. Mən çox istərdim, bu evi elə düzəldim ki, sən məzuniyyətdə buraya gələ biləsen”.

Gündəlik ehtiyaclara o, cüzi pul ayırırdı, qalanını isə avadanlığa xərcləyirdi. Demək olar, hər gün pulu hara sərf etmək barədə götür-qoy edirdi – özünəmi xərcləməli, yaxud evə bir şey almalıdır? Nahara etmi alsın, yoxsa xoşuna gələn kaşı qab? Təzə ayaqqabımı, yoxsa Qogenə əla sırımış yaşıl yorğan? Şökil üçün şam ağacından çərçivəmi sifariş etsin, yoxsa qamışdan hörülmüş stul alsın?

Həmişə ev onun nəzərində birinci yerdə dururdu.

Bütün bunlar Vinsentin ürəyində sakitlik, rahatlıq yaradırdı, çünki nə alınırırsa, hamısı ev üçün, gələcək üçün edilirdi. Bəsdir, onun yelkənsiz və sükansız azad dalğalar qoynunda üzduyü. Artıq o, yerindən

tərpənməyəcək. O, öləndə də hər hansı bir rəssam onun işini davam etdirəcək. O, emalatxananı həmişəlik düzəldəcək ki, orada rəssamlar nəsildən-nəsilə işləyə bilsinlər. Onlar Cənub rəngkarları olacaqlar. Evi bəzəmək fikri Vinsentdə elə bir iradə doğurdu ki, onun bu əməyi layiqli bir şey yaratmadığı illərdə, heç olmazsa ona sərf olunan xərcləri ödəyə bilsin.

Onun başı yenə də işə qarışdı. O bilirdi ki, zaman və şeylərə diqqətlə fikir verməsi onu yetkin etmiş və gerçəkliyi dərinədən başa düşməyi öyrətmişdir. O, azı əlli dəfə Monmajurun etəyindəki çölə getmiş, əlindəki fırçanı yerə qoymadan, uzun-uzadı ona baxmışdı. Mistral ona rahat işləməyə mane olurdu. O, hər yaxımdan həzz alır, mölbət isə küləkdən titreyirdi. Vinsent səhər saat yeddindən axşam saat altıyadək, qəddini açmadan işləyirdi. Hər gündə bir şəkil!

– Sabah bərk isti olacaq, – payızın son günlərinin birində axşamçağı Rulen dedi. Onlar Lamartin kafesində pivə içirdilər. – Bununla bərabər, qış qapını döyür.

– Arlda qış necə keçir? – Vinsent soruşdu.

– Yaman. Yağışın ardı-arası kəsilmir, külək nə külək, soyuq da adamın amanını qırır. Lakin bunların ömrü uzun sürmür. İki aydan çox olmur.

– Deməli, sabah bizim axırncı günəşli günümüz olacaq. Onda gerek mən çoxdan çəkmək istədiyim bir yerə gedəm. Rulen, təsəvvürünüze gətirin: payız meşəsi, butulka biçimində və tünd butulka rəngində iki sərv və yarpaqları narıncı, tütün yarpağı kimi, çox da hündür olmayan üç şabalıd ağacı. Hələ orada çətiri açıq limon rəngində, gövdəsi isə bənövşəyi rəngdə balaca qaraçöhrə ağacı və qan kimi qırmızı, tünd qırmızı və qıpqırmızı yarpaqları olan iki kol da var. Bir az qum, ot, bir də bir parça aydın səma.

– Ah, cənab Van Qoq, siz gördüklerinizi təsvir edəndə, mən hiss edərdim ki, bütün ömrüm boyu kor olmuşam!

Vinsent səhər günəşlə birgə oyandı. Onun ovqatı duru idi. Saqqalını qırıxdı, Arl günəşinin rəhm eləyib onun başında saxladığı saçını daradı, özünün yeganə, münasib kostyumunu və hələ Parisdən gətirdiyi dovşan dərisindən olan papağını başına qoydu.

Rulen qabaqcadan söylədiyində yanılmamışdı. Sapsarı od püskürən günəş küresi diyirlənib göyün üzünə qalmışdı. Dovşan dərisindən olan papağı Vinsentin başını möhkəmcə qoruyurdu, amma gözünü

günəşdən mühafizə etmirdi. Vinsentin vurulduğu meşəlik Taraskona gedən yolda, Arldan piyada, iki saatlıq məsafədə idi. Təpənin yamacı ilə yuxarı qalxan ağaclar bir-birinə sıxılmışdı. Vinsent molberti şumlanmış tarlaya, meşəyə tərəf çəpinə qoydu. O, dovşan dərisindən olan papağını yerə tulladı, gödəkəcini çıxartdı, molbertdə çərçivəni möhkəmlətdi. Hələ səhərin gözü yenicə açılmasına baxmayaraq, günəş onun təpəsini qızdırırdı, gözlərində isə elə bil çoxdan öyrəşdiyi və alışdığı od pərdəsi rəqs edirdi.

O, peyzaja diqqətlə nəzər saldı, özlüyündə onu təşkil edən rəng komponentlərini qeyd etdi, xətlərini izlədi. Peyzajı başa düşdüyünə əmin olandan sonra fırçanı övkələyib yumşaltdı, boya ilə dolu tübiki açdı və qalın yaxmaları hamarlayan bıçağı təmizlədi. O, meşəliyə bir də göz gəzdirdi, ağ kətan üzərində kömürlə bir neçə cizgi çəkdi, boyalarını palitrada qarışdırdı və fırçanı havaya qaldırdı.

– Vinsent, işə başlamağa belə tələsirsən? – arxadan səs eşidildi.

Vinsent sərt hərəkətlə arxaya çevrildi.

– Hələ çox tezdir, əzizim. Bütün gün hələ qabaqdadır.

Vinsent təəccüb içində naməlum qadımdan gözünü çəkmədi. O çox gənc də olsa, balaca qız deyildi. Onun Arl gecəsinin kobalt səması kimi gömgöy gözləri və çiyinlərinə tökülən günəş tək qatı limonusarı dalğalanan saçları vardı. Üzünün cizgiləri Key Vosda olduğundan da incə və zərif idi, lakin bu cizgilərdə cənub qadınlarna məxsus qızgın yetkinlik hiss olunurdu. Dərisi tünd qızılı rəngə çalırdı. Al-qırmızı şərab arxasından baxılısaydı belə, gülümsəyən dodaqlarının arasındakı oleandr çiçəyinə bənzəyən dişləri, yenə də ağappaq görünərdi. Onun əynində bədəninə kip tutan, yandan dördbucaq gümüş toqqa ilə sancaqlanmış, uzun ağ paltar vardı. Ayaqlarına geydiyi səndəllər çox sadə görünürdü. O, qadının möhkəm və güclü bədəninə öz odlu baxışları ilə süzürdü, bu baxışlar yavaş-yavaş, qadının qənirsiz və şəhvət doğuran döşlərindən tutmuş budlarına doğru üzürdü.

– Vinsent, mən səndən çoxdandı elə uzaqda olmuşam ki, – o dedi.

Qadın meşəliyin qabağını kəsərək ağ kətana söykənib Vinsentlə molbertin arasında durdu. Günəş onun limonu-sarı saçlarında şölələnərək, odlu dalğaları ilə kürəyinə doğru qıvrılırdı. O, Vinsentə elə incəliklə, elə məhəbbətlə gülümsünürdü ki, Vinsent özünün yuxu görmədiyinə və sayaqlamadığına inanmağa çalışaraq, əlini gözlərinə çəkdi.

– Sən məni başa düşürsən, mənim əzizim, mənim mehribanım, – qadın deyirdi. – Mən uzaqda olanda sən necə yaşayırdın?

– Sən kimsən?

– Mən sənə dostunam, Vinsent. Dünyada sənə ən yaxın dostun.

– Mənim adımı haradan bilirsen? Mən sənə heç vaxt görməmişəm.

– Bəli, amma mən sənə çox görmüşəm, lap çox.

– Sənə adın nədir?

– Mayya.

– Ancaq Mayya? Başqa heç nə yox?

– Sənə üçün, Vinsent, ancaq Mayyayam.

– Sən nə üçün mənim dalımcı bura, çölə gəlmişən?

– Elə onun üçün, sənə dalınca bütün Avropanı gəzməmişəm... ona görə ki, sənə birgə olum.

– Sən məni kiminləsə səhv salırsan. Mən dediyin adam deyiləm.

Qadın ağappaq sərən ovcunu onun yanmış kürək saçlarına toxundurdu və yüngül hərəkətlə onları dala itələdi. Qadının əllərinin sərənliyi və yumşaq, sakit səsi dərin və yamyaşıl bulağın saf suları kimi idi.

– Yer üzündə ancaq bir Vinsent Van Qoq var. Heç vaxt onu başqaları ilə səhv sala bilmərəm.

– Məni çoxdandı tanıyırsan?

– Səkkiz ildir, Vinsent.

– Lakin səkkiz il bundan əvvəl mən...

– ...Hə, əzizim, Borinajda idin.

– Məni onda tanıyırdın?

– Sənə ilk dəfə payızın axırları olardı, axşamçağı Markass şaxtası ilə üzbəüz, paslı dəmir çarxın üstündə oturduğun vaxt görmüşəm...

– ...Evlərinə dağılışan kömürçıxaranlara tamaşa edərkən!

– Bəli, birinci dəfə sənə baxanda, orada işsiz-gücsüz oturmuşdun. Mən yan keçmək istədim. Lakin sən cibindən əzilmiş zərf və karandaş çıxarıb çəkməyə başladın. Sənə çiyinin üstündən boylandım ki, görüm nə çəkirsən. Mən gördüm... sənə vuruldum.

– Vuruldun? Məni sevdin?

– Bəli, Vinsent, mənim əzizim, mənim əziz Vinsentim, mən sənə vuruldum.

– O vaxt yəqin çox da çirkin deyildin.

– Sənə onda indikininki qədər də gözəl deyildin.

– Sənə səs... Mayya... elə qəribədir ki. Ömrümdə yalnız bir dəfə bir qadın mənimlə belə incə səsle danışmışdır...

– ...Bu Marqo olub. O sənə sevir, Vinsent, mən də sənə sevirəm.

– Sən Marqonu tanıyırdın?

– Mən Brabantda iki il yaşamışam. Hər gün sənin ardınca çölləri gəzirdim. Sənin mətbəxin yanında, paltaryuyulan yerdə necə işlədiyinə baxırdım. Mən də xoşbəxt idim, ona görə ki, Marqo səni sevirdi.

– Deməli, sən onda məni sevmirdin?

O, sərin barmaqlarının ucu ilə mehribanlıqla Vinsentin gözlərinə toxundu.

– Ah, sən nə danışırsan, mən səni sevirdim. Mən səni ilk gündən sevməyə bilməzdim.

– Sən məni Marqoya qışqanırdın?

Qadın acı-acı gülümsədi. Onun üzündən sonsuz kədər və əzab kölgəsi keçdi. Vinsent Mendes də Kostanı xatırladı.

– Yox, mən Marqoya qışqanırdım. Onun məhəbbəti səni ruhlandırır, lakin sənin Keyə qarşı sevgin xoşuma gəlmirdi. O səni təhqir edirdi.

– Mən Ursulanı sevəndə də məni tanıyırdın?

– Yox, bu məndən əvvəl olub.

– Mən onda sənə xoşuna gəlməzdim.

– Yox.

– Mən axmaq olmuşam.

– İnsan müdrikiyə qovuşmaq üçün əvvəlcə hərdən bir gərək axmaq olsun.

– Əgər məni Brabantda sevirdinse, bəs niyə o vaxt yanıma gəlmədin?

– Sən hələ buna hazır deyildin, Vinsent.

– Bəs indi... Hazırammı?

– Hə.

– Məni hələ də sevirsen? Hətta indi... bu gün... lap elə bu dəqiqə?

– İndi... bu gün... bu dəqiqə... və əbədi.

– Məni necə sevmə bilərsən? Bax, dişlərimin dibindən qan axır. Dişlərim hamısı qoyulmadır. Başımın tükələri tökülüb, onları gün yandırdırıb. Gözlərim sifilisli adamın gözləri kimi qıpqırmızıdır. Sir-sifətimə bax – ordularım batıb, üzümün sür-sümükleri çıxıb. Eybəcər şəkə düşmüşəm. Dünyada məndən eybəcər tapılmaz. Əsəblərim pozulub, əfələşmiş bədənimdə şirə qalmayıb... dırnaqlarımın ucuna kimi zəhərlənmişəm. Sən belə bir adamı necə sevmə bilərsən?

– Bir dəqiqəliyə otur, Vinsent.

Vinsent özünün qatılma stulunda əyləşdi. Qadın tünd yumşaq gilin üstündə dizləri üstə çökdü.

– Nə edirsən? – Vinsent qışqırdı, – paltarını niyə batırırsan! İcazə ver, gödəkçəmi altına serim.

Qadın əlinin son dərəcə incə hərəkəti ilə onu kənar etdi.

– Mən dəfələrlə sənə arxanca gələndə, paltarımı çirkəndirmişəm, Vinsent, ancaq sonradan yenə təmiz olub.

Qadın qüvvətli ağ əlləri ilə Vinsentin başını qaldırdı, qulaqlarının ardında onun saçlarını sıgalladı.

– Sən eybəcər deyilsən, Vinsent. Sən gözəlsən. Sən qəlbini, ruhu- nu özündə yaşadan zavallı bədənini üzüb əldən salmışsan, ancaq sən məhz qəlbini məhv etməkdən acizsən. Axı mən də elə sənə qəlbinə vurğunam. Nə vaxtsa sən özünü öz coşğun işinlə məhv etsən də, bu qəlb yaşayacaq... Həmişəlik, əbədi. Mənim sənə olan məhəbbətim də onunla bərabər yaşayacaq.

Günəş öz odunu-əlovunu, istisini-bürküsünü Vinsentlə qadının üstünə ələyərək, səmada getdikcə daha yüksəklərə qalxırdı.

– Gəl, səni nisbətən sənə bir yere aparım, – Vinsent dedi. – Bax, orada, yaxınlıqda sərv ağacları ucalır. Kölgədə sənə üçün yaxşı olar.

– Mən sənə elə burada da xoşbəxtəm. Günəş mənə mane olmur. Mən ona uşaqlıqdan öyrəmişəm.

– Sən çoxdanmı Arldasan?

– Mən Parisdən bura sənə ardınca gəlmişəm.

Vinsent qəzəblə ayağa qalxdı və stulu aşdı.

– Sən sadəcə, yalançısan! Səni buraya göndərirlər ki, mənə gül-sünlən. Kimsə mənim keçmişim barədə danışsın, səni ələ alıb, – sən də məni axmaq yerinə qoymaq istəyirsən! Bu saat buranı tərk et. Mən sənə daha bir kəlmə kəsməyəcəyəm!

Qadın onun qəzəbli sözlərinə təbəssümlə cavab verdi.

– Yalançı deyiləm, əzizim. Mən sənə həyatında olan ən sədaqətli, ən etibarlı nə varsa oyam. Mənim sənə olan məhəbbətimi heç nə ilə məhv etmək olmaz.

– Bu yalandır! Sən məni sevmirsən. Məni ələ salırsan. İndicə bu oyuna son qoyaram.

O, kobud bir hərəkətlə qadını qollarının üstünə qaldırdı. Qadın mehribanlıqla ona sarıldı.

– Sən burdan çıxıb getməsən və mənə əzab verməkdən əl çəkmə- sən, onda özündən inciməlisən. Mən səni incidəcəyəm.

– Nə olar, elə qoy mən inciyim, Vinsent. Məni əvvəllər də incidirdin. Ağrıları sınınamamış sevmək olmaz.

– Yaxşı, onda al gəldi!

O, qadını bərk-bərk qucaqladı, dişləyə-dişləyə, öpə-öpə ağızını onun ağızına dayadı.

Qadın yumşaq, isti dodaqlarını araladı və ağızının şirinliyindən ona dadmaq imkanı yaratdı. Bütün bədəni ilə, bütün varlığı ilə ona qısılib özünü tamamilə Vinsentin ixtiyarına buraxdı.

Vinsent qəflətən onu əllərindən buraxdı, geri çəkildi və stuluna tərəf addımladı. Qadının onun yanındaca yerə çökdü, əlini onun dizinə qoyub çənəsini əlinə söykədi. Vinsent onun gur limonu-sarı saçlarını oxşadı.

– Hə, indi görürsən ki, düzünü deyirəm? – o soruşdu.

Bir dəqiqəlik sükutdan sonra Vinsent dedi:

– Arla mənim arxamca gəlmisən? Göyərçini tanıyırsanmı?

– Raşel gözəl uşaqdır.

– Sən heç nəyin əleyhinə deyilsən?

– Sən kişisən, Vinsent, sənə qadın gərəkdir. Nə qədər ki, mən sənənin yanına gəlib çıxmamışdım, sən istədiyini edə bilərdin. Lakin indi...

– İndi?

– İndi sənənin buna ehtiyacın yoxdur. Heç vaxt da olmayacaq.

– Demək istəyirsən ki, sən...

– Əlbəttə, əzizim, mən səni sevirəm...

– Nəyə görə məni sevirsən? Qadınlar həmişə mənə nifrət ediblər.

– Sən məhəbbət üçün yaranmısan. Sən iş üçün yaranmısan.

– İş? Boş şeydir! Mən ağılsız olmuşam! Bu qədər, yüzlərlə tablону yaratmağın nə faydası? Bunlar kimə gərəkdir? Onları kim alacaq? Kim mənə azacıq da olsa, tərifəlayiq bir söz deyəcək, kim təsdiq edəcək ki, mən təbiəti başa düşüb duymuşam, onun gözəlliyini vəsf edə bilmişəm?

– Gün gələcək, bütün dünya, bəşəriyyət bunu təsdiq edəcək, Vinsent.

– Gün gələcək... Bu, boş xəyaldır! Bu, həmin arzulara bənzəyir ki, nə vaxtsa mən sağalıb gümrah olacağam, evim-əşiyim, ailəm olacaq, yaratdıqlarım güzəranımı, yaşayışımı təmin edəcək. Mən bir ömür qədər uzun olan səkkiz ildir ki, şəkil çəkirəm. Bu müddətdə bir adam belə, məndən heç olmazsa, birçə şəkil də almaq istəməyib. Mən, doğrudan da, ağılsız olmuşam.

– Ancaq necə də gözəl ağılsız olmusan! Sən yer üzündə olmayan da, Vinsent, dünya sənənin nə demək istədiyini başa düşüb anlayacaq.

Bu gün yüz franka sata bilmədiyən əsərlərinin qiyməti milyonlar olacaq. Ah, sən gülürsən, ancaq mən sənə həqiqəti deyirəm. Sənənin əsərlərin Amsterdamın və Haaqanın, Parisin və Drezdenin, Münhenin və Berlinin, Moskvanın və Nyu-Yorkun muzeylərindən asılacaq. Onların qiyməti olmayacaq, çünki heç kim onları satmaq istəməyəcək. Sənənin sənətin haqqında Vinsent, bütöv kitablar yazılacaq, romanlardan və pyeslərdən adamlar sənənin həyatını öyrənəcəklər, heç olmazsa ikicə rəngkarlıq pərəstişkarınının toplaşdığı yerdə Vinsent Van Qoqun adı ehtiramla çəkiləcək.

– Əgər mən indiyə kimi sənənin dodaqlarının dadını duymasaydım, elə hesab edərdim ki, sərsəmləyirəm, ya da dəli oluram.

– Gəl yanımda otur, Vinsent. Əlini mənə ver.

Günəş düz onların başı üzərində dayanmışdı. Təpənin döşü və dəre kükürdə çalan sarımtıl dumana bürünmüşdü. Vinsent şırımın üstündə qadınla yanaşı oturmuşdu. O ötüb keçmiş altı ayın ərzində Raşel və Ruləndən başqa heç kimlə danışmamışdı. O, daxilən kükreyib coşur, danışmaq istəyirdi. Qadın onun gözlərinin içinə baxdı, Vinsent danışmağa başladı. O, qadına Ursula haqqında və Qupilin yanında xidmətçi işlədiyi vaxtlardan söhbət açdı. Özünün faydasız və səmərəsiz cəhdlərindən, ümidlərinin boşa çıxmasından, Keyə olan məhəbbətindən, öz arvadı kimi evinə gətirib Xristina ilə yaşamağa necə səy göstərməsindən danışdı. O öz əsərlərinə bəslədiyi ümidlərdən, hər tərəfdən olunan təhqirlərdən, taleyin ona endirdiyi zərbələrdən, nəyə görə şəkillərinin kobud yaxmalarının yüngül və keskin, koloritin isti, közərmiş olmasına can atmasından, rəssamlıq və rəssamlar üçün etmək istədiyi hər şeydən danışdı, ən axırda özünü necə tamam qüvvədən salması və xəstəliyə tutulması barəsində söz açdı. O nə qədər çox danışdırsa, bir o qədər çox həyəcanlanır və əsəbiləşirdi. Sözlər onun ağızında tübikdən tökülən rənglər kimi axırdı. Sözlərlə həmahəng olaraq bütün bədəni titrəyirdi. O, barmaqları ilə, əlləri, dirsəkləri, çiyinləri ilə danışdı. – Yerindən sıçrayıb ayağa qalxır, var-gəl edirdi. Onun bədəni tamam əsirdi. Ürəyi getdikcə daha yeyin döyünür, qanı sanki qaynayırdı, yandırıcı günəş onda coşqun, şiddətli enerji oyadırdı.

Qadın qımıldanmadan, bir sözü belə ötürmədən ona diqqətlə qulaq asırdı. Vinsent qadının gözlərindən görürdü ki, o hər şeyi başa düşür. Vinsentin dediklərini acgözlüklə, göydə tuturdu, bütün gücü ilə onun hissələrini dərk etməyə, onun qəlbindən gələn hər şeyi qəbul etməyə çalışaraq, hərisliklə, onun daha nə deyəcəyini gözləyirdi.

Birdən Vinsent susdu. O, həyəcandan tir-tir əsirdi. Sifəti və göz-
ləri qanla dolmuş, ayaqları zəifləmişdi. Qadın onu özünə tərəf çəkdi
və yanında oturdu.

– Öp məni, Vinsent, – o dedi.

Vinsent onun dodaqlarından öpdü. Bu dodaqlar artıq sərin deyildi.
Vinsent qadınla yanaşı yumşaq, qalın gilin üstünə uzandı. Qadın onun
gözlərindən, qulaqlarından, burun pərələrindən, üst dodağının künc-
lərindən öpürdü, öz şirin, zərif dili ilə onun dilinə və damağına toxunur-
du, titrək barmaqları ilə onun tük basmış boynunu və çiyinlərini oxşa-
yırdı, qoltuğunun altını sığallayırdı.

Onun öpüşləri Vinsentdə ömründə duymadığı əzablı ehtiras
oyatdı. Bütün bədəni ağrıyırdı, o, tək-cə şəhvətini söndürmək və özünü
sakitləşdirə bilmək iqtidarında olmayacağı küt ağrılarla sızıldayırdı.
Hələ heç bir qadın hərarətli məhəbbət öpüşləri ilə özünü onun ağuşu-
na belə atmamışdı. Vinsent onun zərif ağ paltarının altından damarlar-
ında isti qanın necə axdığını hiss etdikcə onu özünə sıxır, sıxırdı.

– Dayan, – qadın dedi.

O, belindəki gümüş kəmərinə açdı və paltarını soyundu. Qadının
bədəni də üzü kimi tünd qızılı rəngə çalırdı. Bu, əl dəyməmiş, bütün
toxumalarından tutmuş hüceyrələrinə kimi bakirə bir bədən idi. O heç
ağına gətirmirdi ki, qadın bədəni belə bir kamilliyə malik ola bilər.
O heç bilmirdi ki, ehtiras belə təmiz, belə ecəzkar olar, bu cür yandı-
rıb-yaxa bilər.

– Sən tamam əsirsən, əzizim, – qadın dedi. – Mənə bərk-bərk qısl.
Qorxma, əzizim, mənim məhribanım. Nə istəyirsənsə, mənimlə edə
bilərsən.

Günəş ən yüksək nöqtəsinə çatdı və üfüqə doğru əyilməyə başla-
dı. Odlu günəş şüalarının hərarətindən torpaq bir günün içində ocaq kimi
qızmışdı. Torpaq əkilmiş, böyümüş, yetişmiş, sonra da büzüşüb ye-
nidən məhv olmuş bir şeyin qoxusunu saçırdı. O, həyat qoxusu verdiyi
– yaratmağa hazır olan, fasiləsiz əmələ gələn və yenə də məhv olan
kəskin, tünd həyat qoxusu.

Vinsentin ehtirası getdikcə coşurdu. Bütün varlığı titrəyirdi və daxi-
lində, bədənin harasında, bir nöqtədə bu titrəmə onu kəskin ağrı ilə
dəlib keçirdi. Qadın bütün hərarətini ona verib onun kişi nəvazişini qəbul
edərək öz ağuşunu Vinsentə açmışdı. O, Vinsentin getdikcə çoxalan və
hər şeyə üstün gələn ehtirasını sorur, özünün incə ağuşu ilə, hərəkətləri
ilə, onu son anın yaradıcı tutulmalarının şirin unutulmuşluğuna aparırdı.

O, təqətsiz halda qadının sinəsində yuxuya getdi.

Vinsent yuxudan ayılanda artıq tək idi. Günəş üfüqün arxasına çə-
kilməmişdi. Vinsent üzüqoylu torpaqda uzandığı zaman yanağına yapış-
mış gil qırıntısı hələ də üzündən qopmamışdı. Torpaq sərinləmişdi,
ondan yarıçürümüş, məhv olmuş bitkilərin qoxusu duyulurdu. O, gö-
dəkçəsini və dovşan dərisindən olan papağını geyindi, molberti çiyini-
nə atdı, kətanı qoltuğuna vurdu. Qaranlıq yolla ağır-ağır evə qayıtdı.

Evinə gələndə molberti və tər-təmiz, işlənməmiş kətanı döşəyin
üstünə tulladı və haradasa, bir fincan qəhvə içmək üçün küçəyə çıxdı.
Soyuq daş stola dirseklənib üzünü ovucları arasında gizlədərək gün ər-
zində başına gələnləri fikrən yenidən yaşadı.

– Mayya, – o pıçıldadı, – Mayya... Bu adı nə vaxtsa eşitmişəmmi?..
Bunun mənası... bunun mənası... Bunun mənası nə deməkdir?

O daha bir fincan qəhvə sifariş verdi. Bir saatdan sonra Lamartin
meydanı ilə ağır-ağır evinə qayıtdı. Soyuq külək əsirdi. İndicə sel kimi
yağış yağacaqdı.

Saat yarım əvvəl yataq otağına girib molberti döşəyin üstünə atan-
da o heç neft lampasını da yandırmamışdı. O, kibrit çəkdi, çırağı yan-
dırıb stolun üstünə qoydu. Sarı alov otağı işıqlandırdı. Vinsent gözücü
döşəyin üstünə baxanda nəse rəngli parlaq bir şey gördü. O, heyrət-
lənmiş halda döşəməyə tərəf addımladı və bu gün özü ilə işləməyə
apardığı kətanı əlinə götürdü.

Onun qarşısında parlaq günəşin əzəməti duyulan payız meşəsi
canlanırdı, – yaşıl, butulka şüşəsi rəngində və butulka biçimində iki
sərf ağacı, yarpaqları tütün yarpağı kimi narıncıya çalan üç balaca şa-
balıd ağacı, açıq sarı çətirli və bənövşəyi gövdəli qaraçöhrə ağacı, qan
kimi qırmızı, tünd qırmızı və qıpqırmızı yarpaqlı iki kol, qarşıda bir az
qum, otlar və bunların da hamısının üzərində – açıq limonu alovdan
küre görünən gömgöy səma.

O, bir neçə dəqiqə yerində donmuş kimi dayanıb şəkə baxdı.
Sonra onu ehtiyatla divardan asdı. Döşəyə yaxınlaşdı, bardaş qurub
oturdu və istehza ilə gülümseyərək tabloya tamaşa etməyə başladı.

– Bu yaxşıdır, – o ucadan dedi. – Bu yaxşı işlənilib.

Qış gəldi. Vinsent günlərlə öz isti, rahat emalatxanasında otururdu. Teo yazırdı ki, bir günlüyə Parisə gələn Qogen ağır ruhi vəziyyətdə idi və Arla getməyə var qüvvəsi ilə müqavimət göstərdi. Vinsentin arzularında onun evi təkcə iki nəfər üçün sadəcə sığınacaq deyildi, həm də Cənubun bütün rəssamları üçün daimi emalatxana idi. O, Qogenlə birlikdə evdə yaşayış meydançasını necə genişləndirəcəkləri və işlərini necə qaydaya salacaqları barəsində planlar fikirləşirdi. Onlarla yaşamaq istəyən hər bir rəssam istəqli qonaq olacaq, sığınacaq üçün ödəncin əvəzinə o, Teoya ayda bir şəkil göndərməli olacaq. Teonun əlində impressionistlərin kifayət qədər tabloları toplanan kimi, o, Qupilin yanından gedər və Parisdə Müstəqillər qalereyası açar.

Öz məktublarında Vinsent aydın başa salırdı ki, Qogen emalatxanasının sərəncamçısı və burada işləmək istəyən bütün rəssamların başçısı olacaq. Vinsent hər frankın qədrini bilib onu qorumağa cəhd edirdi ki, öz yataq otağını yaxşıca qaydaya salsın. O, divarları açıq bənövşəyi boya ilə rənglədi. Döşəmə qırmızı tavalardan idi. O, nazik yaşımtilimon rəngli döşəkağılları və yastıq üzvləri, al-qırmızı ədyal aldı və taxta çarpayını, stulları təzə kərə yağı rəngində boyadı. Tualet stoluna narıncı, ləyənə mavi, qapıya isə bənövşəyi rəng çəkdi. Çəkdiyi şəkillərdən bir neçəsini divardan asdı, pəncərə taxtalarını açdı və otağı tabloda təsvir edib Teoya göndərdi ki, qardaşı onun necə rahat yataq otağı olduğunu bilsin. O, tablolu yapon qravürlərindəki kimi, yüngül şəffaf çalarla təsvir etdi. Qogenin otağında vəziyyət başqa cürə idi. Vinsent emalatxana müdirinin otağını ucuz, təsadüfi əşyalarla bəzəmək istəməirdi. Rulenin arvadı deyirdi ki, onun Qogen üçün almaq istədiyi qoz ağacından düzəldilmiş çarpayı üç yüz əlli frankdan ucuz başa gəlməyəcək, Vinsentdə isə bu qədər pul yox idi. Buna baxmayaraq o, dostunun otağı üçün daim kiçik əşyalar alırdı və bununla da öz büdcəsini getdikcə tükəndirirdi.

Vinsentin model üçün pulu olmayan günlərdə o, güzgü qabağında dayanıb dalbadal avtoportretlər çəkirdi. Rəşel də gəlib onun qarşısında istədiyi pozada dururdu; bir dəfə bazar günü axşam madam Rulen öz uşaqları ilə birlikdə onun yanına gəldi; Vinsentin həmişə getdiyi kafe sahibinin arvadı madam Jinu arlılara məxsus paltarını geyib onun qarşısında durdu. O, Jinunun portretini düz bir saata çəkdi. Vinsent fonu

solğun limon rəngində, üzü boz, paltar isə açıq göy ləkələri olan qara rəngdə çəkdi. Madam Jinu bu hadisə üçün xüsusi olaraq qonşulardan gətirilmiş narıncı ağac kresloda oturmuşdu, kreslo yaşıl stola söykənmişdi.

Üzündə narın cizgilər olan, öküz boynu və pələng gözləri ilə fərqlənən çox gənc zuav lap kiçik məbləğə Vinsentin qarşısında durub şəkil çəkdirməyə razılıq verdi. Vinsent onu qurşağadək, zuavların mavi-emal rəngi formasında, qırmızı-narıncı qaytanlarla və sinəsində iki solğun limon rəngli ulduzla çəkdi. O, bürünc pişiyə bənzər başçı-ğazına yanakı qırmızı fəs qoymuşdu, Vinsent portretdə fonu yaşıl çəkmişdi. Nəticədə bir-birinə qətiyyətlə uyğun gəlməyən rənglərin – sərt, kobud, haray salan rənglərin anlaşılmaz qarışığı yaranmışdı, lakin bu, zuavın xarakterini bütünlüklə əks etdirirdi.

Vinsent saatlarla əlində qələm və kağız pəncərənin qarşısında oturub şəkil çəkirdi, o istəyirdi ki, bir neçə ştrixlə kişinin, qadının, uşağın, atın və ya iti fiqurunu elə çəksin ki, baş, gövdə və ayaqlar vahid üzvi vəhdət təşkil etsin. O özünün yayda çəkdiyi bir çox şəkillərin surətini çıxarırdı, bu zaman fikrində götür-qoy edirdi ki, əgər ildə hər biri iki yüz franka əlli tablo satsaydı, utanıb qızarmadan yeyib içə bilərdi, buna onun tam hüququ çatardı.

Qış ərzində o özü üçün çoxlu heyrətəməz kəşflər etdi. O bilirdi ki, bədəni təsvir edərkən heç cür Berlin laciverdi işlətmək olmaz, çünki bu zaman bədən taxta kimi cansız, qupquru olur. O öyrəndi ki, onun tablolarındakı çalarlar indikindən daha sıx və sərt olmalıdır; yadına saldı ki, Cənubda ən mühüm rəngkarlıq üsürləri olan qırmızı və yaşıl bir-biri ilə təzad təşkil edir, o öz tabloları ilə adamlara musiqidə olduğu kimi nə isə təsəlli vermək istəyirdi, o, kişi və qadın obrazlarında ilahi bir şey yaratmağa – adətən insan başı ətrafında rəmz olaraq halə kimi bir şey yaratmağa can atırdı və bunu öz rənglərinin parıltısı və həyəcanı ilə ifadə etməyə çalışırdı; nəhayət, o başa düşdü ki, kim ana-dangəlmə yoxsuldu, kasıbçılıq kimin alınına yazılıbsa, elə ömürlük və onunla yol yoldaşı olacaq.

Van Qoqların əmilərindən biri vəfat etdi və Teoya kiçik miras qoydu. Vinsentin Qogenlə birgə yaşamasına böyük həvəs göstərdiyini bilən Teo bu mirasın yarısını Qogenin yataq otağının avadanlığına və onun Arla getməsinə sərf etməyi qərara aldı. Vinsent sevincindən özünü göyün yeddinci qatında hiss edirdi. O öz evini daha yaxşı bəzəmək barəsində fikirləşməyə başladı. Vinsent gözəl Arl günəbaxanlarını

təsvir edən bir düjün tablo çəkmək, mavi və sarı rənglərin simfoniya-sını yaratmaq istəyirdi.

Teonun puluna Arla getmək imkanı, görünür, Qogeni o qədər də sevindirmədi. Vinsent üçün anlaşılmaz səbəblərə görə, Qogen Pont Avendə veyllənməyi üstün tuturdu. Vinsent başçı gələndə emalat-xananın hazır olmasına, evi tez bir vaxtda daha yaxşı bəzəməyə tələsirdi. Yaz çağlaya-çağlaya gəlib çatdı. Arxa həyətdə oleandr kolları elə qərribə, elə heyranlıqla çiçək açırdı ki, Vinsent məəttəl qalmışdı. Yenice tökülmüş çiçəklərin yanında ağırlığından əyilmiş budaqlarda sarı və qırmızı ləçəklər də vardı, təzə budaqlar isə sanki yaşıl şırnaqlardan ətrafa sıçrayan su fəvvarəsi kimi çoxalıb tükənəz qüvvə ilə artırdı. Vinsent yenə molberti çiyinə atdı və yenə çölə yollandı – o çəkməyə hazırlaşdığı və əvvəlcədən düşündüyü on iki panno üçün günəbaxan axtarıb tapmaq istəyirdi. Şumlanmış torpaq çox yumşaq çalar yaradır, kəndlilərin geydikləri taxta başmaqların rəngini xatırladırdı, yaddaş çiçəyi kimi mavi səmada ağ bulud ləpələri üzürdü. Vinsent hələ səhər tezdən, çox qısa vaxtda, bir neçə günəbaxan şəkli çəkdi, onların bir hissəsini dərib evə gətirdi və yaşıl vazada çəkdi. Vinsent eşikdən evin divarlarını Lamartin meydanı sakinlərinin əyləncəsinə səbəb olan sarı rənglə boyadı.

Bütün işlər başa çatdıqda yay girdi. Özü ilə birlikdə yorucu, qızmar isti, inadçı mistral, havanın özünün yoluxduğu narahatlıq ətraf yamac-ların qayasına sığınmış şəhərciyin özünün əzab verən, darıxdırıcı, sönük mənzərəsini də gətirdi.

Bu zaman Qogen gəldi.

O, qatardan səhərin gözü açılmamış düşdü, səhərdəki kiçik gecə kafesində gözlədi. Kafenin sahibi ona nəzər saldı və heyətlə dedi:

– Siz ki, həmin o adamsınız! Mən sizi dərhal tanıdım.

– Lənət şeytana, sən kimdən danışsan?

– Cənab Van Qoq sizin göndərdiyiniz portreti mənə göstərmişdi.

Siz portretlərinin lap eynisiniz.

Qogen Vinsenti oyağa getdi. Onların görüşü hay-küylü, səmi-mi oldu. Vinsent evi Qogenə göstərdi, çamadanı boşaltmaqda ona kömək etdi, Paris yenilikləri barəsində soruşdu. Onlar ara vermədən bir neçə saat söhbət etdilər.

– Qogen bu gün işləyəcəksənmi?

– Yox, canım, mən elə belə soruşdum...

– Onda axmaq suallar vermə.

– Mən də bu gün bayram edəyəm... Gedək şəhəri sənə göstərim!

O, Qogeni təpədən, günəşin yandırıcı yaddığı Meri meydanından apardı, çox çəkmədi onlar izdihamlı yolda, şəhərciyin o başında idilər. Zuavlar öz qışları qarşısında təlim keçirdilər; onların qırmızı fəsləri gündə alışıb yanırdı. Təmiz hava udmağa çıxan Arl qızları tez-tez on-larla rastlaşırdılar. Vinsent onların necə gözəl olduqlarından heyətlə söz açdı.

– Hə, Qogen, sən bu Arl qızları barədə nə deyə bilərsən? – o ciddi soruşdu.

– Bilmək istəyirsənsə, mən onlara o qədər də valeh deyiləm.

– Sən formalarına baxma, onların dərisinin rənginə bax. Bir gör, günəş onlara necə kolorit verir.

– Vinsent, buralarda fahişəxana necə, varmı?

– Elə bir yaxşı şey yoxdur, yalnız zuavlar üçün beş franklıq evdən başqa.

Onlar evə qayıtdılar və yaşayış məsələlərini müzakirə etməyə baş-ladılar. Mətbəxdə divara qutu vurdular və nəqd pullarının yarısını qutuya qoydular: bir qədər tütünə, bir qədər nəzərdə tutulmayan xərc-lərə, bir qədər də mənzil kirəsinə ayırdılar. Götürülən hər bir frankı yazmaq üçün qutunun qapağına bir vərəq kağızla qələm qoyuldu. Onlar yemək üçün qalan pullarını digər qutuya qoyub onu dörd hissəyə böldülər – hər hissəsi bir həftə üçün.

– Sən yaxşı aşpazsan, elə deyilmi, Qogen?

– Əladan, əla! Dənizdə işləyəndə öyrənmişəm.

– Elə isə, sən özün bişirəcəksən. Lakin bu gün sənin gəlişin mü-nasibətilə mən tədarük görməliyəm.

Axşam Vinsent şorba gətirəndə Qogen onu yeyə bilmədi.

– Heç bilmirəm, belə dadsız xörəyi necə bişirmisən. Düzünü desəm, bu, çəkdiyin şəkillərdəki qarışıq rənglərə oxşayır.

– Şekillərimdə nədir xoşa gəlməyən?

– Mənim əzizim, sən hələ də neoimpressionizm dalğalarında üzür-sən. Bu metoddan uzaqlaşmaq lazımdır. O sənin təbiətinə yaddır.

Vinsent boşqabı özündən kənara itələdi.

– Sənin ilk baxışdan belə mühakimə yürütməyə cəsarətin çatırmı? Görürəm, sən yaman tənqidçisən!

– Sən özün bax. Axı sən kor deyilsən, düzdürmü? Məsələn, bu qədər sarı rəng olar, onlar tamamilə pərakəndədir. Vinsent pannosuna baxdı.

- Mənim günəbaxanlarım barədə deyəcəyin ancaq budur?
- Yox, əzizim, onlarda tənqid oluna biləcək şeylər hələ çoxdur.
- Məsələn, nə?
- Məsələn, onlarda ahəngdarlıq yoxdur. Onlar yeknəsəkdir, tamamlanmayıblar.
- Bu yalandır!
- Ah, Vinsent, xahiş edirəm, otur. Özü də mənə elə baxma, guya məni əzişdirməyə hazırlaşsın. Səndən xeyli yaşlıyam, baxışlarım daha yetkindir. Sən hələ də sınaqdan çıxarırsan, hələ də özünü axtarırsan. Məsələlərimə əməl et, onlar sənə fayda verir.
- Pol, məni bağışla. Mən çox istərdim sən mənə kömək edəsən.
- Hər şeydən əvvəl, sən hər cür boş fikri başından çıxarıb atmalsan. Sən bütün günü Meyssonye və Montiçellini xəyalına gətirib sayıqlayırsan. Onların hər ikisi heç nəyə yaramır. Nə qədər ki, bu cür rəssamlığa heyransan, sən bir tablo da çəkməyəcəksən.
- Montiçelli böyük rəssam idi. Müasirlərindən heç biri koloriti onun kimi başa düşmürdü.
- Sənin Montiçellin ağıldan kəm və içki düşkünü idi! Vinsent ayağa qalxdı və Qogenə kinli nəzər saldı. İçində şorba olan boşqab döşəmənin qırmızı tavaları üzərinə düşdü və qırıldı.
- Sən Fada haqqında belə deyə bilməzsən! Onu qardaşım qədər sevirdim! Onun içki düşkünü olması və ağılı itirməsi barədəki söhbətlər də acı böhtandır. Mən bu içki düşkünüün Montiçelli kimi necə şəkil çəkdiyini görmək istərdim! Altı əsas rəngi uyğunlaşdırmaq üçün gərgin iş, son dərəcə diqqətli olmaq, dəqiq hesablamalar, təxminən yarım saata min məsələ həll etmək bacarığı – düz, bu işləri görmək üçün çox sağlam ağıl lazımdır. Özü də tamamilə ayıq olmalısın! Sən isə, Fada barədə qeybətləri təkrar edərkən heç də qeybətqıran arvadlardan geri qalmırsan!
- Ay tapdın ha! Deyəsən sən məni axmaq yerinə qoymusan!
- Vinsent geriye sıçradı, sanki onun üzünə bir stəkan soyuq su atdılar. Haris onu boğurdu. O da öz qəzəbini boğmağa çalışırdı, ancaq bacarmırdı. Vinsent qapını cırparaq öz yataq otağına getdi.

Səhəri gün həcətləşmə yaddan çıxdı. Onlar birlikdə kofe içdilər və peyzaj üçün motivlər axtarmaqdan ötrü hərəsi bir tərəfə yollandı. Altı əsas rəngin uyğunluğu adlandırdığı şeydən yorulub əldən düşmüş Vinsent axşam evə qayıdarkən gördü ki, Qogen artıq neft plitəsində şam yeməyi hazırlayır. Onlar sakit və dinc söhbət etməyə başladılar; tezliklə söhbət rəssamlar və onların böyük marağ göstərdikləri, bu dünyada yeganə hədəf olan – rəngkarlıq üzərinə gəldi.

Deyişmə başladı.

Qogenin heyran qaldığı rəssamlara Vinsent nifrət edirdi. Vinsentin pərəstiş etdikləri Qogenin gözilərində cəhənnəm əntərləri idi. Sənətləri ilə bağlı hər şeydə onlar bir-birindən fərqlənirdilər. Söhbət onlar üçün ən əziz iş olan rəssamlıq barəsində gedənə qədər, hər hansı bir mövzuda olursa-olsun, sakit, dostcasına müzakirə ilə keçirdi. Rəngkarlığa keçəndə isə, hər biri yorulub əldən düşənədək, səsi batnadək öz mövqeyini qoruyub saxlamağa çalışırdı. Qogenin kobud fiziki qüvvəsi iki qat çox olsa da, Vinsentin tükenməz ehtirası bu döyüşlərdə onların imkanlarını bərabərləşdirirdi.

Hətta onlar fikir ayrılığı olmayan şeylər barəsində söhbət açanda da, onların dəlilləri həddindən artıq qəzəblə səslənirdi. Söhbətin axırında onların başları, döyüşdən sonra qızan top lülələri kimi qızırdı.

- Nə qədər ki, naturaya nəzər salaraq, emalatxanaya gedib tam soyuq qəlblə çəkməyə adət etməmişən, səndən rəssam çıxmıyacaq, – Qogen dedi:

- Mən soyuq qəlblə çəkmək istəmirəm! Yəni o qədər səfehənsən ki, bunu da başa düşürsən? Elə bundan ötrü də Arla gəlmişəm.

- Sənin bütün tabloların, naturanın ancaq kölə kimi təqlididir. Sən mücərrəd surətdə çəkməyi öyrənməmişən!

- Mücərrəd! Allah amandır!

- Daha bir məsələ haqqında: sən Syöraya daha hörmətlə yanaşmalısan. Rəngkarlıq mücərrədlikdir, mənim əzizim. Onda müxtəlif təmsillərə, burnuna tıxadığın öyüdlərə yer yoxdur.

- Mən burnuma öyüd tıxayıram? Sənin başına hava gəlib!

- Vinsent, əgər moizə oxumaq istəyirsənsə, qayıt kilsəyə. Rəngkarlıq – rəng, xətt, formadır, bildin, başqa bir şey deyil. Rəssam təbiətin gözəlliyini təkrar edə bilər – vəssalam.

– Gözəlliyin! – Vinsent mızıldandı. – Əgər təbiətdə ancaq gözəlliklər görmək istəyirsənsə, birjaya qayıt.

– Əgər mən birjaya qayıtsam, bazar günləri sənün moizələrini dinləməli olaram. Axı sən təbiətdə nəyi görməyi can atırsan, mənəim əziz komandirim?

– Hərəkət, Qogen, hərəkət və həyat ritmi.

– Axır ki, bir fikrə gəldin!

– Mən günəşi çəkərkən istəyirəm ki, tamaşaçılar onun son dərəcə sürətlə fırlandığını, böyük gücə malik işıq və isti dalğalar şüalandırıldığını hiss etsinlər! Mən taxıl zəmisini çəkərkən istəyirəm adamlar duysunlar ki, onun sünbüllərindəki hər bir atom üzə çıxmağa, yeni zoğ verməyə, açılmağa can atır. Almanı çəkərkən mənə lazımdır ki, tamaşaçı onun qabığı altından şirəyə necə dolduğunu, özəyindən çərdəyin necə çıxmağı istədiyini və özünə zəmin axtardığını görsün!

– Vinsent, sənə neçə dəfə demişəm ki, rəssam başını nəzəriyyələrlə doldurmamalıdır.

– Bu üzüm bağı peyzajını götürək, Qogen. Sən bir nəzər sal! Bu salxım indi partlamağa və şirəsini düz sənün üzünə sıçratmağa hazırdır. Yaxud bu yarğana bax. Mən yarğanın ucuqlarını yuyub apararı milyon tonlarla suyu tamaşaçılara göstərməyə çalışmışam. Mən insanı təsvir edəndə isə, onun həyatının bütün axınını, ömründə gördüyü hər şeyi, nəyə nail olduğunu, əzab-əziyyətlərini təsvir etməliyəm!

– Lənət şeytana, sən nəyə işarə edirsən?

– Qogen, bax mən buna işarə edirəm. Taxıl sünbülünə çevrilən zəmi, yarğanda təlatümə gələn su, üzüm şirəsi və insan ətrafında qaynayan həyat, – bütün bunlar, əslində, bir şeydir. Həyatın birliyi yalnız ritmin birliyidir. Həmin ritmin ki, hər şey ona tabedir: adamlar da, almlar da, yarğanlar da, şumlanmış tarlalar da, sünbüllər arasındakı arabalar da, evlər də, atlar da, günəş də. Qogen, sənün bədəninin sabah üzüm giləsində əsəcək, çünki sən və üzüm giləsi əslində eyni şeysiniz. Mən tarlada işləyən kəndlini çəkərkən çalışıram, bu şəkli elə yaradım ki, tabloya baxacaq adam aydın duysun ki, kəndli dən kimi torpağa basdırılacaq, torpaq isə yenidən kəndliyə çevriləcək. Mən adamlara demək istəyirəm ki, günəş kəndlidə də, şumda da, buğdada da, kotlanda da, atda da təcəssüm olunur, eləcə də onların hamısı günəşin özündə təcəssüm olunmuşdur. Rəssam yerdə hər şeyin tabe olduğu ritmi duymağa başlayan kimi, o, həyatı dərk etməyə başlayır. Allah da bunda, yalnız bundadır.

– Mənim komandirim, sən ki, kəlləsən!

Vinsent qızdırmalı adamlar tək təpədən dırnağa kimi titrəyirdi. Qogenin sözləri sille kimi onu tutmuşdu. O, maymaqçasına ağzını açaraq dayanmışdı və bir söz belə deyə bilmədi.

– Yox, mənə izah et, nə demək istəyirsən, bu nə deməkdir?

– Bu o deməkdir ki, kafeyə getmək və absent içmək vaxtıdır.

İki həftədən sonra Qogen dedi:

– Gəl bu gün axşam dediyin evə gedək. Bəlkə orada yaraşlıq, kök bir arvad tapa bildim.

– Ancaq bir xahişim var, Rəşelə dəyməyəsən, o mənəimkdir.

Onlar daş döşənmiş dolanbaclardan keçərək döngəyə buruldular və fahişəxanaya daxil oldular. Vinsentin səsini eşidən Rəşel tullana-tullana salondan çıxıb gəldi və onun boynuna atıldı. Vinsent Qogeni Lui ilə tanış etdi.

– Cənab Qogen, – Lui dedi, – axı siz rəssamsınız. Ötən il Parisdən aldığım iki yeni əsər barəsində fikrinizi söyləməzsinizmi?

– Məmmuniyyətlə. Siz onları, məhz, haradan almısınız?

– Qupildən, Opera meydanından. Onlar bax, burada, birinci qonaq otağındadır. Buyurun, cənab Qogen.

Rəşel Vinsenti soldakı balaca otağa apardı, onu stollardan birinin yanındakı kreslodə oturtdu, özü də çıxıb onun dizi üstündə əyləşdi.

– Mən artıq yarım ildir buraya gəlirəm, Lui bu əsərlər barəsində bir dəfə də fikrimi soruşmayıb, – Vinsent incik halda dilləndi.

– O səni rəssam hesab etmir, Fu-Ru.

– Nə demək olar, bəlkə də o haqlıdır.

– Sən daha məni sevmirsən? – Rəşel dodaqlarını irəli uzadaraq soruşdu.

– Nə üçün sən belə düşünürsən, Göyərçinim?

– Bir neçə həftədir, heç yanıma gəlmirsən.

– Çox məşğul idim, Göyərçinim, evi dostumun gəlişinə hazırlayırdım.

– Deməli, hətta yanıma gəlməyəndə də məni sevirsen?

– Lap gəlməyəndə də.

O, Vinsentin kiçik, dəyirmi qulaqlarını çimdiklədi və onları hər ikisini bir-birinin ardınca öpdü.

– Fu-Ru, öz məhəbbətini sübuta yetirmək üçün gülməli, kiçik qulaqlarını mənə ver. Axı sən vəd etməsən!

– Qulaqlarımı qopara bilsən, onlar sənin.

– O, Fu-Ru, onlar mənim kuklamın qulaqları kimi tikilmiş olsaydı.

Qonaq otağından səs-küy gəldi, orada kimsə zingildəyirdi – bu gülüşə də bənzəyirdi, ağrının doğurduğu qışqırığa da. Vinsent Raşeli dizləri üstündən itələdi, salondan keçib qonaq otağına tərəf cumdu.

Qogen qıvrılarak döşəmədə oturmuşdu və tir-tir əsirdi, onun yanaqlarından göz yaşları süzülürdü. Lui əlində lampa ona baxırdı və tamam özünü itirmişdi. Vinsent aşağıya əyildi və Qogenin çiyinlərindən yapışdı.

– Pol, Pol, sənə nə olub?

Qogen nəşə demək istəyirdi, ancaq danışa bilmirdi.

– Vinsent, – o bir dəqiqədən sonra boğula-boğula dedi, – Vinsent, nəhayət, bizdən... qisas alıblar... divara bax... iki şəkil... Lui onları öz fahişəxanasının qonaq otağı üçün Qupildən alıb. Bax, hər ikisi də Buqronun əsəridir!

Qogen ayağa qalxdı və qapıya tərəf atıldı.

– Bir dəqiqə gözlə! – onun ardınca qaçan Vinsent qışqırdı. – Hara gedirsən?

– Poçta. Mən bu barədə dərhal teleqrafla “Batinyol” klubuna xəbər verməliyəm.

Yayın qızgın çağı idi, istidən nəfəs almaq olmurdu. Aral ətraflarında tünd rənglər günəşdə göz qamaşdırırdı. Yaşıl və göy, sarı və qırmızı çalarlar çox kəskin görünür, gərgin baxılırdı, lap gözə sancılırdı. Günəş nəyə toxunurdusa, onun şüaları hər şeyi yandırır yaxırdı. Rona vadisi sanki qızmar dalğalar içində çalxalanırdı. Günəş aman vermədən iki rəssama hücum etmişdi, onları yandırır yaxmış, insan simasından çıxarmış, yorub əldən salmışdı. Mistral onların bədənini dəlib-deşir, qəlbinə dağıdır, başını çiyinlərindən ayırırdı, elə görünürdü ki, indicə külək onları parça-parça edəcək. Buna baxmayaraq onlar hər gün səhər tezdən evdən çıxır və gündüzün işığı gecənin zülmətinə qovuşanadək işləyirdilər. Vinsentlə Qogen arasında qəti döyüş yaxınlaşırdı, onlardan biri təhlükəli vulkan, digəri isə, yer qabığının altında çalxalanan dava axınına bənzəyirdi. Hədsiz əzginlikdən yata bilmədikləri və coşqunluqdan, əsəbilikdən sakit otura bilmədikləri gecələrdə isə, baxışlarını bir-birinə zilləyirdilər. Onların pulu azalırdı. Əylənmək üçün heç nələri yox idi. Onlar öz hisslərini gizlədə bilmir, daim bir-birlərinə sataşırdılar. Qogen Vinsenti hirsəndirmək üçün fürsəti fəvqə vermirdi, Vinsent cin atına mindikdə isə, ona deyirdi: “Mənim komandirim, görürəm ki, sən kəlləsən!”

– Vinsent, təəccüblü deyil ki, sən şəkil çəkə bilmirsən. Bir gör, sənəmə emalatxanan nə gündədir. Bir gör, sənəmə rəng qutunda necə qarışıqlıqdır. Aman Allah, sənəmə hollandlara məxsus beynin bu Dode və Monticellilərlə dolmasaydı, bəlkə də ağillanardın və öz həyatında, heç olmasa, bir qədər səlhiqə-sahman yaradardın.

– Bunun sənə dəxli yoxdur, Qogen. Bura mənəmə emalatxanamdır. Səlhiqə istəyirsən, özündə yarat.

– Bir halda ki, biz bu barədə danışmağa başladığ, deməliyəm, qutuda da xəşil var, başında da. Sən poçt markaları çəkdiyən sonuncu cızma-qarana heyran olmusan, heç ağına da gəlmir ki, Deqa...

– Deqa! Məgər o, Millenin əsərləri ilə yanaşı qoyula biləcək bir şəkil çəkibmi?

– Mille! Bu sentimental qanmaz, bu...

Qogenin Milleni necə biabır etdiyini eşidən Vinsent haldan çıxırdı: o, Milleni öz müəllimi və mənəvi atası hesab edirdi. Belə hallarda o, Qogenin üstünə atılır və onun arxasınca otaqdan-otağa qaçırdı. Qogen geri çəkiliirdi. Ev böyük deyildi. Vinsent qışqırır, danışanda ağızında tüpürçəyi ətrafa sıçrayırdı. Qogenin iri gövdəsi qarşısında yumruqlarını oynadırdı, bürkülü cənub gecəsinin dərin sükutu içərisində onların arasında qızgım deyişmələr başlanırdı.

Onların hər ikisi həddən çox işləyirdi, öz ürəklərindən tikan çıxarırdı və təbiətdən qurub yaratmaq həzzi alırdılar. Onlar hər gün özlərinin od kimi parlaq, şölələnən palitraları ilə vuruşur, gecələr isə bir-biri ilə döyüşürdülər. Hirsənlənib qəzəbli söyüşlər yağdırmadıqları axşamlarda onların dostcasına deyişmələri elə gərginlik yaradırdı ki, bu sözləşmələrdən sonra yatmaq mümkün olmurdu. Teodan pul gəldi. Onlar pulu dərhal tütünə və absentə xərclədilər. O qədər isti idi ki, yemək belə yada düşmürdü. Elə bilirdilər ki, absent onların əsəblərini sakitləşdirəcək. Əslində isə, absent onların əsəblərini daha da korlayırdı.

Zəhlətökən, şiddətli mistral əsməyə başladı. Külək Vinsentlə Qogeni evə yığışmağa məcbur etdi. Qogen işləyə bilmirdi. O, vaxtını keçirir, Vinsenti ələ salır və onu daim cin atına mindirirdi. O hələ ömründə heç vaxt görməmişdi ki, adam mücərrəd şeylər barəsində deyisəndə bu dərəcədə özündən çıxsın. Vinsentlə sözləşmək Qogen üçün yegane əyləncə idi. O, vicdan əzabı çəkmədən Vinsenti özündən çıxarmaq üçün hər cür imkandan istifadə edirdi.

– Vinsent, əgər sən belə özündən çıxmasaydın, sənəmə üçün daha yaxşı olardı, – mistralın altıncı günü o dedi. Qogen dostunu elə bir

vəziyyəyə çatdırmışdı ki, onların evində qopan fırtına ilə müqayisədə mistral xəfif yelə bənzəyirdi.

– Özünə bir yaxşı bax, Qogen.

– Bilirsənmi, Vinsent, mənimlə tez-tez bir yerdə olanlar, mənimlə adi mübahisə edənlər axırda dəli olurlar.

– Bu nə hədə-qorxudur?

– Yox, sadəcə xəbərdarlıqdır.

– Xəbərdarlığını özünçün saxlaya bilərsən.

– Yaxşı, yaxşı, bir şey olsa, özündən küs.

– Oh, Pol, Pol, söz güləşdirdiyimiz yetər. Bilirəm ki, məndən də istedadlısan. Bilirəm, mənə çox şey öyrədə bilərsən. Lakin istəmirəm mənə nifrət edəsən, eşidirsənmi? Mən kürek cezası almış adam kimi düz doqquz il işləmişəm, and olsun Allaha, bu lənətə gəlmiş rənglərlə çox şey deyə bilərəm! Məgər belə deyilmi? Cavab ver, Qogen!

– Mənim komandirim, sən ki kəlləsən!

Mistral yavaş-yavaş öləzidi. Arın sakinləri yenidən cəsarətlə küçəyə çıxmağa başladılar. Yenidən Günəş göydən cəhənnəm istisi töküldü. Havada nə isə bir titrəyiş, qarşısı alınmaz bir təlatüm vardı. Polisin işi artmışdı. – Hər yerdə zorakılıq və kobud cinayətlər başlamışdı. Küçədən keçib gedənlərin gözlərində narahatlıq sezilirdi. Heç kimin üzü gülmürdü. Heç kim dinib danışmırdı. Kirəmit damlar günəşin istisi altında əriyirdi. Lamartin meydanında dava-dalaş olur, bıçaqlar bərq saçır. Fəlakət yaxınlaşırdı. Arl boğulurdu, şəhərin bu gərginliyə davam gətirmək gücü qalmamışdı. Adama elə gəlirdi ki, Rona vadisi indicə partlayacaq və havaya milyonlarla qəlpə sıçrayacaqdır. Vinsent Paris jurnalistinin sözlərini yadına saldı.

“Nə olacaq? – o özündən soruşurdu. – Zəlzələ, yoxsa inqilab?”

Hər şeyin əksinə olaraq, o, əvvəlki tək çöldə, başı açıq işləyirdi. Ürəyini həyəcana salan ehtirasları söndürmək üçün bu gözqamaşdırıcı ağ isti ona lazım idi. Onun beyni sanki qıpqırmızı közərdilmiş tabloları bir-birinin ardınca əridən puta idi.

Hər yeni əsərdən sonra o, daha kəskin duyurdu ki, var qüvvəsini sərf etdiyi doqquz illik zəhmət yalnız indi, bu ağır hərəkətlərdə özünü göstərmiş, qısa vaxt ərzində onu qüdrətli və kamil rəngkar etmişdir. O, ötən yayda yaratdığından indi daha çox irəli getmişdi. Bəlkə də sonralar heç vaxt təbiətin məğzini belə tam əks etdirən tablolar çəke bilməyəcək!

O, səhər saat dördə axşamdan xeyli keçənədək, gözə görünən peyzajların üstünə toran öz pərdəsini örtənədək işləyirdi. O, gündə iki,

bəzən də üç şəkil çəkirdi. Onun ürək döyüntüsü ilə yaratdığı hər bir əsər həyatının bütöv bir ilini əhatə edirdi. Yer üzündə özünün nə qədər yaşayacağı Vinsenti əsla maraqlandırmırdı, ondan ötrü yalnız bir şey vacib idi ki, qalan günlərini bölüşdürüb ondan necə istifadə edəcək. Vaxt ondan ötrü təqvimdən qopardığı vərəqlərin sayı ilə yox, fırcasından çıxan poetik sənət nümunələri ilə ölçülürdü.

Vinsent başa düşürdü ki, onun sənəti ən yüksək çiçəklənmə dövrünə çatmışdır, onun həyatının zirvəsi, uzun illər ərzində can atdığı anlar başlamışdır. Bunun nə qədər çəkcəyini bilmirdi. O ancaq bir şeyi bilirdi – o yaratmalıdır və yenə yaratmalıdır, şəkil ardınca şəkil çəkməlidir... Həyatın bu zirvəsini, vaxt sonsuzluğunda bu qısa məqamı qoruyub saxlamaq, ürəyinin odunu-alovunu yaratdığı əsərlərə hopturana qədər vaxtı uzatmaq lazımdır.

Onlar yorulmaq bilmədən günlərlə çalışır, gecələr vuruşub küsüşür, yuxunun nə olduğunu bilmir, ən az yeməklə kifayətlənirdilər, bol-bol günəş işığı ilə, rənglərlə, həyəcanla, tütün tütüsü və absentlə vəcdə gəlirdilər, təbii çətinliklərdən və yaradıcılıq ehtiraslarından əziyyət çəkən, bir-birlərinə qarşı şiddətli və qəzəbli hücumlar edən dostlar getdikcə bir-birini daha görmək istəmirdilər.

Günəş onları yandırır. Mistral biçirdi. Rənglər gözlərini kor etmişdi. Absent də onların boş mədələrini doğrayırdı. Bürkülü, ağır gecədə fırtına qoparkən onların evi inildəyir, titrəyirdi.

Vinsent tarlada kotan şəkli çəkərkən Qogen də onun portretini çəkmişdi. Vinsent öz portretinə xeyli tamaşa etdi. Qogenin onun barəsində nə düşündüyünü ilk dəfə aydın başa düşdü.

– Bu, əlbəttə, mənəm, – o dedi, – mənəm, özü də lap dəli kimi yəm!

Axşam onlar kafeyə getdilər. Vinsent özünə yüngül absent sifariş verdi. Özünün ağzınadək dolu olan stəkanını qəfildən Qogenin üzünə atdı. Qogen kənara çəkildi. O, Vinsentdən yapışdı və onu əlləri üstünə qaldırdı, bütün Lamartin meydanından keçirib apardı. Vinsent çarpayıda özünə gəldi. Dərhal da yuxuya getdi.

– Əzizim Qogen, – səhəri sakit-sakit dedi, – dünən axşam səni təhqir etdiyimi dumanlı xatırlayıram.

– Mən ürəkdən səni bağışlayıram, – Qogen cavab verdi. – Lakin dünənki səhnə təkrar oluna bilər. Stəkan üzümə dəysəydi, özümü itirib səni boğa bilərdim. Ona görə də icazə ver, qardaşına yazım ki, mən buradan çıxıb gedirəm.

– Yox, yox! Pol, sən getməyəcəksən! Doğrudanmı, sən bizim evi tərk etmək istəyirsən? Mən burada nə etmişəmsə, ancaq sənin üçün etmişəm.

Bütün günü deyişdilər. Vinsent Qogenin qalması üçün onu dilə tuturdu. Qogen isə onun hər bir dəlilini rədd edirdi. Vinsent yalvarır, yaltaqlıq edir, söyür, hədələyir, hətta ağlayırdı. O bu dəfə də qələbə çaldı. Hiss edirdi ki, onun bütün həyatı dostunun bu evdə qalıb qalmayacağından asılıdır. Axşama yaxın Qogen lap taqətdən düşmüşdü, güclə ayaq üstə dururdu. Bir qədər nəfəsini dərməkdən ötrü o təslim oldu.

Bütün evə elektrik cərəyanı dolubmuş kimi hava səyriyirdi. Qogen yata bilmirdi. O, yalnız səhərə yaxın, dan yeri söküləndə mürgüledə.

Qərribə bir duyğu onu ayılmağa məcbur etdi. O, gözünü açıb gördü ki, Vinsent onun çarpayısının baş tərəfində dayanıb qaranlıqda diqqətlə ona baxır.

– Nə olub, Vinsent? – Qogen ciddiyyətlə soruşdu.

Vinsent otaqdan çıxdı, yatağına uzanıb dərin yuxuya daldı.

Ertəsi gün Qogen yenə həmin duyğu ilə gecə oyandı. Vinsent yenə onun çarpayısının yanında dayanıb qaranlıqda gözlərini ona dikmişdi.

– Vinsent! Get uzan!

Vinsent yenə də dönüb getdi.

Ertəsi gün şam yeməyi zamanı onlar şorbanın üstündə bərk diləşdilər.

– Rəngi bura sən endərdin? – Qogen qışqırdı.

Vinsent qəhqəhə çəkdi. O, divara yaxınlaşdı və təbəşiri əlinə götürüb yazdı:

*Je suis Saint Esprit,
Je suis sain desprit.¹*

Bir neçə gün o özünü çox sakit apardı. Çox yorğun, əzgin görünürdü. Qogenlə güclə danışırdı. Əlinə fırça götürmürdü. Kitab oxumurdu. O, stulda əyləşib gözlərini qarşısındakı boşluğa dikirdi.

Dördüncü gün güclü mistral əsəndə, o, Qogendən xahiş etdi ki, onunla gəzməyə çıxsın.

– Gedək parka, – o dedi, – mən sənə bir şey demək istəyirəm.

¹ Mən müqəddəs ruham,
Məndə sağlam ruh var.

– Məgər bunu evdə deyə bilməzsən. Bura bizim üçün daha rahatdır.
– Yox, mən dörd divar arasında oturub danışa bilmirəm. Bir qədər gəzməliyəm.

– Yaxşı, qoy sən deyən olsun.

Onlar şəhərin sol tərəfindəki yola çıxdılar. Bir addım atmaq üçün bütün bədənlərini irəli verməli və sanki nə isə, möhkəm elastiki bir şey kimi mistralı yarmalı olurdular. Külək parkdakı sərv ağaclarını demək olar, yerədek əyirdi.

– Sən nə demək istəyirdin? – Qogen soruşdu.

O, Vinsentin düz qulağına çığırmaqlı olurdu. Külək onun sözlərini elə tez sovurub aparırdı ki, Vinsent eşitməyə macal tapmırdı.

– Pol, bu son günlərdə həmişə düşünürdüm ki... Bilirsən, ağıma gözəl bir ideya gəlib.

– Bağışla, sənin gözəl ideyalarından bir balaca qorxuram.

– Biz hamımız öz rəngkarlığımızda çıxılmaz vəziyyətə düşmüşük. Bilirsənmi niyə?

– Nə? Nə? Bir kəlmə də eşitmirəm. Bərkəndə qulağıma de!

– Bilirsənmi, niyə biz hamımız öz rəngkarlığımızda çıxılmaz vəziyyətə düşmüşük?

– Yox. Niyə?

– Ona görə ki, biz təklikdə çəkirik!

– Boş şeydir!

– Bəzi şeyləri yaxşı çəkirik, bəzilərini pis. Təsəvvür et ki, biz gücümüzü bir tabloda birləşdirək.

– Mənim komandırım, mən sənə hər sözünü eşidirəm!

– Bot qardaşları yadımdadırmı? Holland rəngkarları? Biri peyzajı yaxşı çəkirdi, digəri insan fiquru təsvir etməkdə usta idi. Onlar birgə şəkil çəkirdilər. Biri peyzaj, digəri ona fiqurlar çəkirdi. Onlar əla da işləyirdilər.

– Müxtəsəri, sən nəyə işarə edirsən?

– Nə? Eşitmirəm. Yaxın gəl.

– Deyirəm ki, danış!

– Pol, biz də gərək belə edək. Sən, mən, Syöra, Sezann, Lotrek, Russo. Biz hamımız birlikdə, bir tablo üzərində işləməliyik. Bu, rəssamların əsl kommunası olar. Hər birimiz nəyə qadir olduğumuzu, ən yaxşı şeyləri şəklin gözə yaranmasına sərf edirik: Syöra – havanı, sən – peyzajı, Sezann – predmetləri, Lotrek – fiqurları, mən – günəşi, ay və ulduzları. Biz hamımız birlikdə dahi rəssam olarıq. Sən buna nə deyirsən?

– Ay tapdın ha! Deyəsən, məni axmaq yerinə qoymusan!

Qogenden xırıltılı, hiddətli qəhqəhə qopdu. Dəniz dalğaları köpüyü üfürdüyü kimi, külək də onun qəhqəhələrini düz Vinsentin üzünə çırpırdı.

– Komandır, – Qogen doyunca güldükdən sonra, nəhayət, nəfəsini dərib dedi. – Sənin bu nəhəng ideyanın bütün dünyada tayı-bərabəri varsa, qoy yerimdəcə gəbərəm! Hələlik sə məni bağışla, qoy bir az da gülüm.

O, qaqqanaq çəkdi, qarnını tutaraq qıvrıla-qıvrıla cıgırla getdi.

Vinsent yerindən tərpənmirdi.

Bir yığın qara quş sürətlə göydən Vinsentin üstünə şığıyırdı. Qaqqıltıları kəsilməyən minlərlə qara quş onun üstünə cumur, qanadları ilə onu döyəcəliyirdi. Onlar Vinsentin başı üstündə fırlanır, onu dimdikləyir, qaqqara qanadlarını gərərək, sıx və ağır buludlar kimi Vinsenti gizlədir, onun saçlarının arasına soxulur, qulaqlarına, gözlərinə, burun pərələrinə, ağızına girir, matəm kimi lap qara buludları xatırladan qanadları altına gömürdülər.

Qogen geri qayıtdı.

– Qulaq as, Vinsent, gəl buradan bir başa Luinin yanına gedək. Məncə sənin valehedici ideyanı qeyd etmək lazımdır.

Vinsent dinməz-söyləməz Qogenin ardınca ağır-ağır Rikolett küçəsinə yollandı.

Qogen qızlardan biri ilə yuxarı qalxdı.

Raşel elə salonda, Vinsentin dizləri üstündə oturdu.

– Sən mənim otağıma getməyəcəksən, Fu-Ru? – o soruşdu.

– Yox.

– Niyə?

– Mənim beş frankım yoxdur.

– Onda, bəlkə bunun əvəzində, qulağımı verəsən?

– Verərəm.

Qogen tez qayıtdı. Onlar yavaş-yavaş təpə ilə, üzü aşağı evlərinə tərəf yollandılar. Qogen şam yeməyini tələsik uddu. Sonra, bir söz demədən evdən çıxdı. Arxasınca ona tanış olan qısa, tələsən, dolaşiq addım səsləri eşidəndə, artıq, demək olar, Lamartin meydanını ötür keçmişdi.

O çevrilib baxdı.

Vinsent onu haqlamışdı, Vinsentin əlində açıq ülgüc vardı.

Qogen Vinsentdən gözünü çəkməyərək hərəkətsiz dayanmışdı.

Vinsent ondan iki addım aralı dayandı. Qaranlıqda Qogenə diqqətlə baxırdı. Sonra başını məyus halda aşağı saldı və geriye çevrilib evə tərəf götürüldü.

Qogen mehmanxanaya getdi, orada otaq tutdu, qapını kilidləyib yatağına uzandı.

Vinsent evə qayıtdı. Qırmızı kərpic pillələrlə yataq otağına qalxdı. Qarşısında durub dəfələrlə avtoportret çəkdiyi güzgünü əlinə aldı. Onu bezək stolunun üstünə qoyub divara söykədi.

O, güzgüdə özünün qırmızı, qanlı dolmuş gözlərini gördü.

Bu sındur. Onun həyatı keçmiş ola. O bunu öz bənizindən oxuyurdu.

Yaxşı olardı, hər şeylə haqq-hesabı elə indicə çürüdəydi.

O, ülgücü qaldırdı. İti poladın boğazına necə toxunduğunu hiss etdi.

Kiminsə səsi ona qeyri-adi, qəribə sözlər pıçıldayırdı.

Arl günəşi güzgü ilə onun gözləri arasında işıq dalğası sancdı.

Ülgücü bir dəfə endirməklə sağ qulağını kəsdi.

Başında qulağın ancaq mərcəyi hissəsi – sırgalıqın ensiz zolağı qaldı.

Ülgücü əlindən saldı. Başını dəsmalla sarıdı. Qan iri damcılarla döşəməyə düşürdü. O, kəsdiyi qulağını ləyəndən çıxartdı. Tərtəmiz yudu. Bir neçə kağız vərəqə бүkdü, sonra qəzetin arasına qoyub bürmələdi.

O, bask beretini sarınmış başına keçirdi. Pillələrlə qapıya tərəf endi. Lamartin meydanını keçdi, təpəyə qalxdı, qapının ağızında durub Pikolett küçəsindəki bir nömrəli evin zəngini çaldı.

Xidmətçi qadın qapını açdı.

– Raşeli mənim yanıma çağır.

Bir dəqiqədən sonra Raşel gəldi.

– Ah, bu sən sən, Fu-Ru! Nəyə lazımdır?

– Mən sənə bir şey gətirmişəm.

– Mənə? Hədiyyə?

– Bəli, hədiyyə.

– Bu sən tərəfdən lütfkarlıqdır, Fu-Ru.

– Bax ha, onu qoru. Bu hədiyyə məndən sənə yadigardır.

– Bu nədir ki?

– Açıq, görəəcəksən.

Raşel kağızı açdı. O, dəhşətlə gözlərini kəsilmiş qulağa zillədi. Sonra ölü kimi səkinin yastı daşı üstünə yığıldı.

Vinsent yavaş-yavaş uzaqlaşdı. O, yamacın enişi ilə aşağı gedirdi. Lamartin meydanını keçdi. Sonra arxasınca qapını örtüdü və çarpayıya uzandı.

Səhər Qogen səkkizin yarısında Vinsentin evinə tərəf gələndə, qapının ağzına yığışan camaatı gördü. Rulen ümitsizliklə əl-qol atırdı.

– Siz öz yoldaşınıza neyləmişiniz, cənab? – Başında yemişə oxşayan şlyapası olan bir adam Qogendən soruşdu. Onun sesinin tonu kəskin və kobud idi.

– Doğrusu, bilmirəm...

– Xeyr a-aa... Siz çox gözəl bilirsiniz... o ölüb.

Qogen özünə gəlib düşünmək qabiliyyətini bərpa edəndək xeyli vaxt keçdi. Camaatın ona dikilən baxışları, az qala onu didib-parçalayıyır, boğazını mənğənəyə salıb sıxırdı.

– Yuxarı qalxaq, cənab, – o hıqqına-hıqqına dedi. – Biz orada arxayın damışa bilərik.

Aşağı otaqlarda döşəməyə yaş dəsmallar serilmişdi. Vinsentin yataq otağına aparən pillələr çan ləkələrinə bulanmışdı. Vinsent mələfəyə möhkəm-möhkəm sarınmış tüfəng çaxmağı kimi çarpayıya uzanmışdı. Həyat sanki onu tərk etmişdi: Qogen ehtiyatla, çox ehtiyatla Vinsentin bədəninə toxundu. O, isti idi. Qogen əvvəlki qıvrıqlığın və enerjinin özünə necə qayıtdığını hiss etdi.

– Lütfən, cənab, – o, açıq, aydın və zəif səsle polis komissarına dedi, – bu adamı mümkün qədər ehtiyatla ayıldın. Əgər məni soruşsa, deyin ki, Parisə getmişəm. Mənimlə görüş onun üçün fəlakətli ola bilər.

Polis komissarı doktor və fayton dalınca adam göndərdi. Vinsenti xəstəxanaya apardılar. Rulen içini çəkərək onun yanınca gedirdi.

9

Arl xəstəxanasının gənc həkimi doktor Feliks Rey enlikürək, sivri çənəsi, cod qara saçları biz-biz duran, sifətinin sümükləri çıxmış pota bir adam idi. O, Vinsentin yarasını sarıdı, onu hücrəni xatırladan kiçik otaqda yerləşirdi və otaqdan bütün artıq şeyləri çıxartdırdı. Çıxıb gəndə o, qapını açarla kilidlədi.

Axşam o, Vinsentin nəbzini yoxlayanda xəstə oyandı. O, hərəkətsiz baxışlarla tavana, əhənglə ağardılmış divara, sonra da pəncərədə göy rəngə çalan axşam səmasına baxdı... Nəhayət, onun gözləri doktor Reyin sifətində dayandı.

– Salam, – o sakitcə dedi.

– Salam, – doktor Rey cavab verdi.

– Mən haradayam?

– Siz Arl xəstəxanasındasınız.

– Oh! Vinsentin ağrıdan sifətinin rəngi qaçdı. O, əlini sağ qulağına tərəf apardı. Doktor Rey onu saxladı.

– Əl dəymək olmaz, – dedi.

– Hə... Yadıma salıram... indi mən xatırlayıram.

– Sizin yarınız, dostum, yaxşı və təmizdir. Sizi bir neçə günə sağaldacağam.

– Bəs mənim dostum hanı?

– O, Parisə getdi.

– Başa düşürəm... Mənə qəlyan çəkmək olar?

– İndi yox, mənim dostum.

Doktor Rey yararı yudu və sarıdı.

– Bu tamamilə yüngül bir şeydir, – o dedi. İnsan xaricdən ona yarıdırılmış bu kələmlə eşitmə ki. Bu, eşitmə qabiliyyətinə təsir etməyəcək.

– Siz çox lütfkarsınız, doktor. Niyə bu otaq... belə boşdur.

– Sizi qorumaq üçün mən əmr etdim ki, bütün artıq şeyləri çıxart-sınlar.

– Məni qorumaq üçün? Kimdən?

– Özünüzdən.

– Bəli... başa düşürəm...

– Hə, mənim getmək vaxtımdır. Sizə xidmətçi ilə şam yeməyi göndərəcəyəm. Çalışın tamamilə sakit uzanasınız. Qan itkisi sizi çox zəiflədib.

Vinsent səhər yuxudan oyananda Teo onun çarpayısının yanında oturmuşdu. Teonun sifəti ağarmış, öyilmiş, gözləri qızarmışdı.

– Teo, – Vinsent dedi.

Teo öz stulundan sürüşüb düşdü, çarpayının yanında dizi üstə çökdü və Vinsentin əlini ovcuna aldı. Özünü saxlamağa çalışmadan, göz yaşlarını gizlətmədən və utanmadan ağladı.

– Teo... bax, həmişə belə... mən oyananda... sən mənə çox lazım-san... sən yanımdasan.

Teo ağzını açıb bir söz də deyə bilmədi.

– Səni belə uzağa qovmaq... bu insafsızlıqdır. Sən necə xəbər tutdun?

– Mən dünən Qogendən teleqram aldım. Axşam qatarına özümü çatdırıb bildim.

– Nahaq yerə Qogen səni belə xərcə salıb. Sən bütün gecəni burada oturmusan, Teo?

– Hə, Vinsent.

Onlar susdular.

– Mən doktor Reyle danışmışam, Vinsent. O deyir ki, səni gün vurub. Sən həmişə gündə, başaçıq işləmişən, Vinsent, düzdürmü?

– Hə.

– Görürsən, qoca, gərək belə etməyəydin. Bundan belə sən həmişə şlyapa qoymalısan. Burada, Arlda gün vurmağı adamlarda tez-tez olur.

Vinsent nəzakətlə qardaşının əlini sıxdı. Qəhər Teonu boğurdu. O heç cür onu uda bilmirdi.

– Məndə təzə xəbər var, Vinsent, amma fikirləşirəm, biz neçə gün də gözləsək yaxşı olar...

– Yaxşı xəbərdir, Teo?

– Güman edirəm sevinəcəksən.

Doktor Rey otağa daxil oldu.

– Hə, bu gün xəstə özünü necə hiss edir?

– Doktor, qardaşım mənə şad xəbər vermək istəyir. Olar?

– Zənnimcə, olar. Gözləyin bir dəqiqə, bir dəqiqə. İcazə verin, mən baxım. Hə, əladır, lap əladır. İndi yara tez yaxşılaşacaq.

Doktor çıxandan sonra, Vinsent Teodan təzə xəbəri söyləməyi xahiş etdi.

– Vinsent, – Teo dedi. – Mən... sənə necə deyim... mən bir qıza rast gəlmişəm.

– Doğrudan, Teo?

– Hə. Özü də holland qızıdır. İohanna Bonger. Anamıza çox oxşayır, Vinsent.

– Sən onu sevirsen?

– Hə. Mən sənə Parisdə tək idim, Vinsent. Övvəllər, sən Parisə gəlməmişdən qabaq, heç vaxt mənə ovqatım belə pis olmurdu, amma biz birlikdə bütöv bir il yaşayırdıq sonra...

– Mənimlə yaşamaq da asan olmayıb, Teo. Yəqin ki, mən sənə az əziyyət verməmişəm!

– Of, Vinsent! Əgər bilsəydin, mən Lepik küçəsindəki mənzildə olmağı, astanada yenidən sənin başmaqlarını görməyi, mənə çarpa-

yımda qurumamış kətanlara tamaşa etməyi necə tez-tez arzulayıram! Ancaq bəsdir, boşboğazlıq etdik. Sənə dincəlmək lazımdır. Mən yalnız sənin yanında əyləşəcəyəm – vəssalam.

Teo Arlda cəmi iki gün qaldı. Yalnız o vaxt getdi ki, doktor Rey Vinsentin tezliklə sağalacağına, onun qayğısına öz xəstəsi kimi yox, həm də dostu kimi qalacağına Teonu inandırdı.

Rulən hər axşam Vinsentə baş çəkirdi və gül gətirirdi. Gecələr qarabasmalar Vinsentə əziyyət verirdi: Vinsenti yuxusuzluqdan xilas etmək üçün doktor Rey onun yastığına və döşəyinə kamfora hopdurmuşdu.

Dördüncü gün doktor Vinsentin tamamilə sağlam olduğuna inanıldıqdan sonra, qapını daha bağlamadı və mebeli otağa daşımağı tapşırırdı.

– Mənə durub geyinmək olar, doktor? – Vinsent soruşdu.

– Əgər özünü kifayət qədər möhkəm hiss edirsinizsə, Vinsent. Gəzişəndən və bir az təmiz hava alandan sonra mənə kabinetimə gəl.

Arl xəstəxanası, həyətin ortasında çoxlu gözəl gülləri, qıjı kolları və xiyabanları çınqılla döşənmiş dördbucaq şəklində tikilmiş ikimərtəbə evdə yerləşirdi.

Vinsent həyətdə yavaş-yavaş gəzdi və bir neçə dəqiqədən sonra birinci mərtəbədə, doktor Reyin kabinetinə getdi.

– Hə, yataqdan durandan sonra, özünü necə hiss edirsiniz? – Doktor soruşdu.

– Çox yaxşı.

– Düzünü deyin, Vinsent, siz niyə belə hərəkət etdiniz?

Vinsent keyli susdu.

– Bilmirəm, – nəhayət, o cavab verdi.

– Siz bunu edəndə nə fikirləşirdiniz?

– Mən... mən fikirləşməmişdim, doktor.

Bir neçə gün keçdi, Vinsent sürətlə qüvvə toplayıb özünə gəlirdi. Bir səhər, Vinsent doktor Reyle onun kabinetində söhbət edəndə, əlüzuyuyandan ülgücü götürdü və onu açdı.

– Siz özünüzü qırxdırmamısınız, doktor, – o dedi. – İstəyirsiniz, mən sizin özünüzü elə indicə qırırım?

Doktor Rey küncə çəkildi və özünü əllərlə örtüdü.

– Yox, yox, lazım deyil! Ülgücü yerinə qoyun!

– Mən əla bərbərem, doktor. Mən sizi əla qırxaram.

– Vinsent! Ülgücü yerinə qoyun!

Vinsent güldü, ülgücü bağladı və onu əlüzuyuyanın üstünə qoydu.

– Qorxmayın, doktor. Bununla qurtarmışam.

İkinci həftənin axırında doktor Rey Vinsentə işləməyə icazə verdi. Xidmətçi onun evinə gedib molberti və kətanları gətirdi. Vinsent başını qarışdırmaq məqsədilə doktor Rey şəktini çəkməyə razılıq verdi. Vinsent onun şəklini aramla, gündə bir neçə dəqiqə çəkirdi. Portret hazır olanda Vinsent onu doktora təqdim etdi.

– Mən istəyirəm ki, siz onu məndən xətiyə saxlayasınız, doktor. Xeyrixahlığınızın əvəzində öz minnətdarlığımı bildirmək üçün mənə başqa imkanım yoxdur.

– Siz çox lütfkarsınız. Mən çox məmnun oldum.

Doktor portreti evinə apardı və onunla divardakı yarığın üstünü örttdü.

Vinsent xəstəxanada daha iki həftə qaldı. O, günəş şüasına qorq olmuş həyəti çəkdi. İndi o, enli, həsir şlyapada işləyirdi. Xəstəxananın güllü-çiçəkli həyəti bu iki həftədə işləmək üçün onu materiallarla təmin etdi.

– Siz hər gün mənə yanıma gəlməlisiniz, – doktor Rey xəstəxananın darvazası ağzında Vinsentin əlini sıxaraq dedi. – Yadımda saxlayın heç bir absent, heç bir həyəcan, gün altında şlyapasız heç bir iş...

– Sizə söz verirəm, doktor. Hər şeyə görə çox sağ olun.

– Mən sizin tamamilə sağaldığınızı qardaşınıza yazacağam. Vinsent öyrəndi ki, mənzil sahibi müqaviləni pozmaq və onun otağını kiməsə, tütün alverçisinə vermək fikrindədir. Vinsent bütün qəlbi ilə bu evə bağlı idi. Provans torpağında məhz burada kök salmışdı. O, evi xaricdən və daxildən axırıncı düymədək rəngləmişdi. O, evi yaşayış üçün yararlı etmişdi. Baş vermiş hadisələrə baxmayaraq o, bu evi ömürlük özünün hesab edirdi və onun uğrunda hər vasitə ilə, əzmlə mübarizə aparmağa hazır idi.

Əvvəlcə o, təklidə uzanıb yatmaqdan qorxurdu, belə ki, qarşısında kamforanın da aciz olduğu yuxusuzluq ona əzab verirdi. Onu dözülməz qarabasmalardan xilas etmək üçün doktor Rey Vinsentə bromlu kalium verdi. Nəhayət, gecə vahimələri vaxtı onun qulağına qeyri-adi, qəribə sözlər pıçıldayan səslər kəsildi.

O, hələ çox zəif idi və açıq havada işləməyə cəsarət etmirdi. Amma onun ağı yavaş-yavaş da olsa, məntiqi nəticə çıxarmağa nail olurdu. Damarlarındakı qan daha yeyin axmağa başlayır, iştahı artırdı. Vinsent Rulənlə məmnuniyyətlə restoranda nahar etdi, o yeni əzablarından qorxmayaraq zarafatlaşmış gülüdü. O, Rulənin arvadının hələ xə-

tələnməmişdən qabaq çəkməyə başladığı portreti üzərində işə başladı. Hərətli qırmızı çalarların onun tablolarında çəhraydan narıncıya keçməsi, sarı rəngin limon rənginə çalması, açıq-yaşıl və tünd-yaşıl boyaların necə yayılması onun xoşuna gəlirdi. Vinsentin səhəti yavaş-yavaş yaxşılaşır, iş daha sürətlə gedirdi. O bilirdi ki, ayağı ya əli sındıranda onu sağaltmaq olar, indi də başı və beyni müalicə etməyin mümkün olduğuna inandıqda, buna daha çox heyretlənirdi. Bir dəfə axşam Raşelin səhətidən xəbər tutmaq üçün onun yanına getdi.

– Mənim Göyərçinim, – o dedi, – çox təəssüflənirəm, sənə bu qədər əziyyət vermişəm.

– Boş şeydir, Fu-Ru, narahat olma. Bizim şəhərdə bu adi bir işdir.

Taşılar və dostlar da onu inandırırtdılar ki, Provanda hər kəs ya qızdırmadan, ya qarabasmadan əziyyət çəkir, ya da dəli olur.

– Burada heç bir qəribəlik yoxdur, Vinsent, – Rulən dedi. – Burada, Tartaren torpağında biz hamımız dəli kinliyik.

– Hə, – Vinsent cavab verdi, – deməli, biz bir-birimizi bir ailənin üzvləri kimi başa düşürük.

Bir neçə həftə də ötüb keçdi. Bütün günü öz emalatxanasında işləmək üçün Vinsent artıq kifayət qədər sağalmışdı. O, artıq nə dəlilik, nə də ölüm barədə fikirləşmirdi. O, özünü demək olar normal hiss edirdi.

Nəhayət, o, molbertini götürüb şəhərdən kənara çıxmağa cürət etdi.

Yetmiş buğda zəmisini amansız günəşin şüaları altında alıştıran ecəzkar sarı alovu xatırladırdı. Lakin Vinsent artıq bu çalarları tabloya verə bilmirdi. O, vaxtında yatağa uzanır, həyəcandan və güclü ruhi gərginlikdən özünü gözəlçirdi.

O, özünü o qədər normal hiss edirdi ki, şəkli çəkməyə bilmirdi.

– Siz əsəbisiniz, Vinsent, – doktor Rey ona deyirdi. – Siz heç vaxt normal olmamısınız... Bilirsiniz, normal rəssam yoxdur. Normal adam rəssam ola bilməz. Normal adamlar sənət əsəri yarada bilməzlər. Onlar yeyir, yatır, adi gündəlik işləri görür və ölürlər. Sizdə isə həyata və təbiətə hipertrofik hissiyyət güclüdür, buna görə də siz qalan adamlar üçün bunların şərhçisi olmağa qadirsiniz. Özünüzü qorumasınız, bu hissiyyət hipertrofiyası sizi yıxar. Elə gərginliyə çata bilər ki, ölümü dartıb gətirər. Vinsent bilirdi: onun Arlda çəkdiyi şəkildə üstünlük təşkil edən sarı rəngin son dərəcə yüksək çalarlarını, ahəngini duyub başa düşmək üçün daim uçurumdan sürüşmək, aramsız həyəcanlar keçirmək, bütün hissələrini, ağırlı-acılı duyumlarla gərginləşdirmək, hər bir siniri açıqlamaq lazımdır.

Əgər belə bir ruhi vəziyyətə nail ola bilsə, o, təzədən əvvəlki kimi gözəl çəkə bilər. Lakin bu yol onu ölmə, fəlakətə gətirib çıxaracaq.

– Rəssam, – bu, öz işini görməli olan istedad sahibidir, – Vinsent öz-özünə mızıldandı. – Əgər öz istədiyim kimi çəkə bilməsəm, həyatda yaşamağım nə qədər səfehlik olardı.

O, yenə də çöldə başı açıq gəzərək günəşin qüdrətini, gücünü canına çəkməyə başladı. Vinsent göy üzünün çox güclü rəng çalarlarından, sarı günəş küresindən, çöllərin yaşıllığından, açan güllərin əlvan boyalarından həzz alırdı. Mistral onu döyəcəyir, gecə səmasının qararılığı boğur, günəbxanlar onun beynini qızdırıb alovlandırır. Onun ehtirası çağladıqca iştahı küsürdü. O, yenə də təkçə qəhvə, absent və tütünlə dolanırdı. Bütün gecəni yatmır və ətrafdakı peyzajların dərin boyaları onun qan çəkmiş gözlərinin qabağından keçirdi. Nəhayət, o, yenə də molberti çiyinə atıb çölə yola düşürdü. Yaradıcılıq əzmi yenidən qayıtmışdı, – bütün təbiətin vahid ahəngini duymaq hissi, böyük tabloda tam mənası ilə bir neçə saata çəkmək və onu gözqamaşdırıcı, söhlələnən günəşlə hopdurmaq bacarığı yenidən oyanmışdı. Hər gün yeni bir şəkil yaranırdı. Hər gün də qızdırma onu əldən salırdı. O, nəfəsini dərmədən, fasiləsiz, demək olar, bir soluğa otuz yeddi şəkil çəkdi.

Bir dəfə o, tam ölgün vəziyyətdə ayıldı. İşləyə bilmirdi. Baxışlarını divara dirəyib qımıldanmadan stulda oturmuşdu. Bütün gün ərzində o heç tərənmədi. Yenə də qulaqlarında qərribə, qeyri-adi sözlər eşidirdi. Axsama yaxın o, boz restorana getdi, stol arxasında oturub özünə şorbə sifariş verdi. Xidmətçi qadın boşqabı onun qarşısına qoydu. Birdən onun qulağında kiminsə aydınca xəbərdarlıq səsi eşidildi. O, şorbayla dolu boşqabı döşəməyə tulaşdı. Boşqab çilik-çilik oldu.

– Siz məni zəhərləmək istəyirsiniz! – Vinsent zingildədi. – Siz şorbaya zəhər qatmışınız!

O, ayağa qalxdı və stolu yumruqları ilə döyəcləməyə başladı. Müştərilərdən bəziləri qapıya tərəf atıldılar, bəziləri də heyrətdən ağızlarını açaraq ona baxırdılar.

– Siz hamınız məni zəhərləmək istəyirsiniz! – o qışqırdı. Siz məni öldürmək istəyirsiniz! Sizin bu şorbaya zəhər qatdığınızı mən gördüm!

İki polis gəldi və Vinsenti əlləri üstündə xəstəxanaya apardılar.

Ertəsi gün o, artıq sakitləşmişdi, baş vermiş hadisəni doktor Reylə müzakirə edirdi. Hər gün az-az işləyir, şəhər kənarına gəzintiyyə çıxır, şam yeməyi vaxtı xəstəxanaya qayıdır və uzanıb yatırdı. Elə günlər

olurdu ki, bərk darıxırdı, hərdən ona elə gəlirdi ki, bütün əzablar və bəd-bəxtliklər, elə indicə bir göz qırpmında yox olub gedəcəkdir. Doktor Rey yenidən ona işləməyə icazə verdi. Vinsent Alpin fonunda, yolun qırağındakı şaftalı ağaclarını, yarpaqları solmuş gümüşü rənglə yaşıl və göy rəngin qarışığına çalan zeytun meşəsi, meşenin arxasında isə şumlanmış narıncı sahə çəkdi.

Üç həftədən sonra Vinsent öz evinə qayıtdı. İndi şəhərin bütün sakinləri, xüsusilə Lamartin meydanında yaşayanlar onun əleyhinə qalxmışdılar. Kəsilmiş qulaq və zəhərlənmiş şorbə əhvalatı Arl sakinlərini hiddətləndirmək üçün son dərəcə kifayət idi. Onlar qəti əmin olmuşdular ki, rəssamlıq adamı dəli edir. Vinsent küçə ilə gedəndə, hamı gözünü ona zilləyir, ucadan acı sözlər deyir, bəzən də onunla üz-büz gəlməmək üçün küçənin o biri tayına adlayırdılar.

Heç bir restorana onu ön qapıdan buraxmırdılar.

Uşaqlar dəstə ilə onun evinin pəncərəsi altına yığışır və Vinsenti lağa qoyur, tənqə gətirirdilər.

– Fu-Ru! Fu-Ru! – onlar qışqırırdılar. – İkinci qulağımı da kəs!

Vinsent pəncərələri möhkəm bağlayırdı. Amma uşaqların qışqırığı və gülüşləri onun otağına yayılırdı.

– Fu-Ru! Fu-Ru!

– Dəli! Dəli!

Onlar qoşduqları mahnını onun pəncərəsinin altında oxuyurdular:

Fu-Ru, Fu-Ru, ay Fu-Ru,

İsti etdi gicqulu.

Öz qulağımı kəsdi.

Eşitməyi əbədi.

Onlardan gizlənmək üçün Vinsent evdən gedirdi. Lakin ucadan deyil-gülən və oxuyan bu nadinc, şən uşaqlar bağıra-bağıra onun arxasınca düşərək addım-addım onu izləyirdilər. Gündən-günə uşaqların sayı çoxalırdı. Vinsent qulaqlarını pambıqla tıxayırdı. O, molbertin qabağında oturub işləyir, tablolarının üzünü köçürürdü. Uşaqların bağirtəsi divarların yarıqları arasından keçirdi. Onlar Vinsentin beyninə od vururdular. Uşaqlar gündən-günə sırtıqlaşırıdılar. Onlar meymun kimi novalçalarla yuxarı dırmaşır, pəncərələrin çərçivəsində oturur, üzlerini şüşəyə dayayaraq otağın içinə baxır, Vinsentin arxasınca qışqırırdılar:

– Fu-Ru, ikinci qulağını da kəs! İkinci qulağını bizə ver!

Lamartin meydanında həyəcan daha da artırdı. Oğlan uşaqları uzun taxtaları divara söykəyir və onların üstü ilə ikinci mərtəbəyə qalxırdılar. Onlar şüşələri sındırır, başlarını içəri soxur, Vinsentin üstünə nə desən atırdılar. Aşağı toplaşmış camaat uşaqlara qoşulur, mahnıların ritmini tutur, onları qızıqsıdırırdılar.

– İkinci qulağını bizə ver! İkinci qulağını bizə ver!

– Fu-Ru! Konfet istəyirsənmi? Ancaq bax ha, zəhərlidir!

– Fu-Ru! Şorba istəyirsənmi? Bax ha, zəhər qatılıb!

*Fu-Ru, Fu-Ru, ay Fu-Ru,
İsti etdi gicqulu.
Öz qulağını kəsdi,
Eşitməyi əbəsdil!*

Pəncərə içində oturan oğlan uşaqları şadyanılıqla dirijorluq edir, camaat da aşağıda xorla oxuyur. Mahnı getdikcə ucadan səslənirdi.

– Fu-Ru, Fu-Ru, qulağını bizə at, qulağını bizə at!

– Fu-Ru! Fu-Ru! Qulağını bizə at! Qulağını bizə at!

Vinsent səndələyərək molbertin arxasından qalxdı. Pəncərədə üç nadine uşaq oturmuşdu və var gücləri ilə oxuyurdu. O, yumruqla onların üstünə cumdu. Uşaqlar ildırım sürətilə taxtaların üstü ilə sürüşüb aşağı düşdülər. Camaat küçədə bağırırdı. Vinsent pəncərənin qabağında durub aşağı baxırdı.

Bir yığın qara quş sürətlə göyden Vinsentin başı üstünə şığırdı. Minlərlə qara quş Lamartin meydanını üstünü qara bulud kimi örtürdü, quşlar onun başı üstündə hərlənir, onu dimdikləyir, otağı doldurur, sıx və ağır qara buludlar kimi qapqara qanadlarını gərərek Vinsenti gizlədir, saçlarının arasına soxulur, qulaqlarına, gözlərinə, burun pərlərinə, ağızına girir, matəm kimi qara buludları xatırladan qanadları altına gömürdülər.

Vinsent pəncərəyə sıçradı.

– İtilin buradan! – o qışqırdı. – İtilin buradan, vəhşilər! Allah xatirine, mənə rahat buraxın!

– Fi-Ru! Fu-Ru! Qulağını bizə at, qulağını bizə at!

– Cəhənnəm olun! Əl çəkin! Eşidirsiniz, mənə rahat buraxın! O, əl-üzünü yuduğu leyeni stolun üstündən götürüb camaatın üstünə atdı. Leyən çaylaq daşlara dəyib cingildədi. Vinsent hirsli otaqda vurnuxur,

əlinə keçən hər şeyi Lamartin meydanına tozalayırdı: Stullar, molbert, güzgü, stol, ədyal və mələfələr, günəbaxan çəkilmiş pannolar – hamısı oğlan uşaqlarına tərəf atılırdı. Daş döşəməyə düşən hər şey onun beynində bu evdə günlərini necə keçirməsi – işləmək üçün ömrünün axırınadək yaşamaq niyyətində olduğu bu evi bezəmək üçün çətinliklə, az-az, yavaş-yavaş bütün bu sadə şəraiti yaratmaqdan ötrü nə kimi qurbanlar verməsi barədə xatirələr qaldırırdı.

Pəncərədən tulazlamağa bir şey qalmayanda o, gözlərini meydana dikib dayandı. Onun bütün sinirləri tarıma çəkilmişdi, həyəcandan damarları atırdı. O, sinəsi üstə pəncərənin içinə yıxıldı. Onun başı meydanın çaylaq daşlarına tərəf üzünə aşağı sallandı.

10

Yazılmış kütləvi ərizə Lamartin meydanını dərhal dolandı. Doxsan nəfər kişi və qadın onu imzaladı. Ərizədə yazılırdı;

“Şəhər rəisi Tardyeyə!

Biz aşağıda imza edən Arl sakinləri möhkəm əminik ki, Lamartin meydanındakı 2 nömrəli evdə yaşayan Vinsent Van Qoq dəli olub və azadlıqda saxlanıla bilməz.

Buna görə də, şəhərin rəisi kimi sizdən xahiş edirik, adını çəkdiyimiz dəlini qıfıl altında saxlatdırasınız”.

Arla tezlikdə seçkilər olmalı idi. Bələdiyyə rəisi Tardye heç də bu qədər səsi itirmək istəmirdi. O, Vinsenti həbs etməyi polis komissarına əmr etdi.

Polislər onu pəncərənin qabağında, döşəməyə sərilmiş vəziyyətdə tapdılar. Onlar Vinsenti həbsxanaya apardılar, kameraya saldılar. Qapının ağzında gözətçi qoyuldu.

Vinsent ayılan kimi, xahiş etdi onu doktor Reylə görüşdürsünlər. Xahişi rədd etdilər. Onda o, Teoya yazmaq üçün qələm və kağız istədi. Bu xahişi də rədd etdilər.

Nəhayət, doktor Rey Vinsentlə görüşə icazə ala bildi.

– Çalışın öz hiddətinizi saxlayın, Vinsent, – o dedi, – yoxsa onlar sizi təhlükəli dəli hesab edərlər, onda axırınızdır. Bundan əlavə, güclü həyəcan ancaq xəstəliyinizi şiddətləndirər. Mən sizin qardaşınıza yazaram, qoy bu, ancaq öz aramızda qalsın, biz sizi buradan xilas edərək.

– Xahiş edirəm, doktor, elə edin ki, Teo bura gəlməsin. O, evlənməyə hazırlaşdı. Bu, toyqabağı onu kədərləndirə bilər.

– Yazırım ki, gəlməsin. Mən deyəsən, burada sizinlə nə edəcəyimi fikirləşmişəm, mənə, pis tədbir tökməmişəm.

İki gündən sonra doktor Rey yenidən Vinsentin yanına gəldi. Hələ də onun yatdığı kameranın qapısı ağzında gözetçi dayanmışdı.

– Qulaq asın, Vinsent, – doktor Rey dedi, – mən indicə sizin şeylərinizi evdən necə çıxardıqlarını gördüm. Ev sahibi bütün mebeli bir kafenin zirzəmisinə tulladı, şəkilləri də kiçik anbara yığıb bağladı. Deyir ki, ev kirayəsini bütünlüklə ödəməyincə, onları verməyəcək.

Vinsent susurdu.

– Bir halda ki, siz evə qayıda bilməyəcəksiniz, zənn edirəm, mənim məsləhətlərimə qulaq assanız, daha yaxşı olar. Epilepsiya tutmalarının sizdə nə vaxtlar təkrar olunacağını demək çətindir. Siz sakit, dinc şəraitdə, həyəcanlanmadan yaşaya bilsəniz, ola bilsin, tamam sağalarsınız. Digər tərəfdən, ürəkkeçmələr hər ay və yaxud iki aydan bir təkrar oluna bilər. Buna görə də özünüzü və başqalarını təhlükədən qurtarmaq üçün... mənə ağıllı olardı...

– Dəlixanaya keçim?

– Bəli.

– Deməli, siz, belə hesab edirsiniz...

– Yox. Əziz Vinsentim, qətiyyən yox. Siz əmin ola bilərsiniz ki, mənim kimi siz də ağıl başında, normal adamsınız. Ancaq epilepsiya tutmaları qızdırma tutması kimi bir şeydir. İnsan ağılı itirir. Əsəb bəhrəni keçirəndə, o, təbii ki, ağılsız hərəkətlər edir. Bax buna görə də siz qulluq ediləcək müalicəxanada yaşamalısınız.

– Aydındır.

– Buradan cəmi iyirmi beş kilometr aralı, Sen-Remidə yaxşı bir yer var. Bu, müqəddəs Mavzoliyalı Pavel sığınacağıdır. Orada xəstələri birinci, ikinci və üçüncü şöbələrə qəbul edirlər. Üçüncü dərəcə ayda yüz franka başa gəlir. Buna sizin pulunuz çatar. Sığınacaq dağın ətəyində yerləşir, keçmişdə ora monastır olub. Oralar çox gözəldir, Vinsent, özü də sakitlikdir, ah, bilirsen necə sakitlikdir. Sizə həmişə kömək edə biləcək həkiminiz və şefqət bacımız olacaqdır. – Onlar sizin qayğınıza qalacaqlar. Orada xərəklər sadə və yaxşıdır. Siz orada tez sağalarsınız, yaxşılaşıb ayağa qalxarsınız.

– Bəs, orada şəkil çəkməyə mənə icazə verərlərmi?

– Əlbəttə, mənim əzizim. Nə istəsəniz onu da edə bilərsiniz... əgər sizin zərərinizə deyilsə. Bu, sanatoriyada müalicə olunmaq kimi bir şeydir. Siz orada bir il rahat və sakit yaşasanız, onda tamamilə sağala bilərsiniz.

– Bəs bu həbsxanadan necə çıxıb bilərəm?

– Mən polis komissarı ilə danışmışam. Mənimlə getsəniz, o, sizi müqəddəs Pavel sığınacağına buraxmağa razılaşar.

– Siz deyirsiniz, ora doğrudan da gözəl yerdir?

– Çox gözəl, Vinsent. Sizin rəngkarlığınız üçün orada saysız-hesabsız süjet var.

– Bax, bu yaxşıdır! Ayda yüz frank – bu o qədər də böyük pul deyil. Bəlkə də bir il sakit bir yerdə rahatlınsam, özümə gələ bilərəm, elə mənə də bu lazımdır.

– Əlbəttə! Mən qardaşınıza işlərin nə yerdə olduğu barədə xəbər vermişəm. Ona yazmışam ki, sizin səhhətinizin indiki vəziyyətində uzağa, özü də Parisə getmək lazım deyil. Bir də yazmışam ki, mənim fikrimcə, sizin üçün müqəddəs Pavel müalicəxanasından yaxşı yer tapmaq olmaz.

– Nə eybi, Teo razıdırsa... Nə cür olur-olsun, mən də razıyam, tək onun yenidən qanı qaralması...

– Mən ondan hər saat cavab gözləyirəm. Məktub alan kimi, dərhal sizin yanınıza gələcəyəm.

Teonun başqa yolu yox idi. O, razılaşmalı oldu. Qardaşının borclarını ödəmək üçün pul göndərdi. Doktor Rey Vinsenti vağzala apardı. Onlar Taraskon qatarına mindilər. Taraskondan Sen-Remiyə yola düşdülər, qatar əyri-üyrü dəmiryolu ilə irəliləyərək yaşıl, münbit vadi ilə yuxarı qalxırdı.

Müqəddəs Pavel sığınacağına çatmaq üçün mürgü döyən kiçik şəhərdən keçmək və dik dağla iki kilometr qalxmaq lazım idi. Vinsent və doktor Rey araba tutdular. Yol düz qara və çıpaq dağın qoluna tərəf gedirdi. Tezliklə Vinsent dağın ətəyindəki monastırın qəhvəyi-torpaq rəngli divarlarını gördü.

Araba dayandı. Vinsentlə doktor Rey arabadan düşdülər. Onların sağında Vest məbədi ilə Zəfər tağı ucalan açıq dəyirmi yaylaq vardı.

– Bunlar, görsən, burada haradan peyda olublar? – Vinsent təəcübləndi.

– Buralar romalıların böyük məskənləri olubmuş. Sizin aşağıda gördüyünüz çay haçansa bütün dərəni basırıq. O, sizin dayandığınız

bu yerdən axıb gedirmiş. Çay kiçildikcə şəhər böyüyür və dağın yamacı ilə aşağı enirmiş. O vaxtdan monastırdan və bu daş tikililərdən başqa bir şey qalmayıb.

– Maraqlıdır.

– Gedək, Vinsent, doktor Peyron bizi gözləyir.

Onlar yolu burulub kiçik şam meşəsindən keçərək monastırın darvazalarına çatdılar. Doktor Rey dəmir qulpdan darddı və heyətdə güclü zəng səsi eşidildi. Tezliklə darvaza açıldı və doktor Peyron çıxdı:

– Necəsiniz, doktor Peyron? – doktor Rey onu salamladı. – Mən sizə, şərtləşdiyimiz kimi, dostum Vinsent Van Qoqu gətirmişəm. Sizin ona çox diqqətlə qulluq göstərəcəyinizə qətiyyətlə şübhəm yoxdur.

– Bəli, doktor Rey, biz lazım olan diqqətimizi esirgəməyəcəyik.

– Məni bağışlayın, doktor, onda mən gedim. Taraskon qatarına çatmaq lazımdır, vaxtım isə lap azdır.

– Buyurun, doktor Rey. Mən sizi çox yaxşı başa düşürəm.

– Sağ olun, Vinsent, – doktor Rey dedi. – Xoşbəxt olun, sağalın! Mən sizə mümkün qədər tez-tez baş çəkəcəyəm. İnanıram ki, bir ildən sonra siz sap-sağlam olacaqsınız.

– Çox sağ olun, doktor. Siz çox xeyirxahsınız. Sağ olun.

– Salamət qalın, Vinsent.

Doktor Rey dönüb getdi və tezliklə şam ağacları arasında gözəndən itdi.

– Hə, gedək, Vinsent, – onu qabağa buraxan doktor Peyron dedi.

Vinsent doktorun yanından ötdü.

Ruhi xəstələr üçün müalicəxananın darvazası o dəqiqə onların arxasınca örtüldü.

YEDDİNCİ KİTAB

SEN-REMİ

1

Xəstələr yaşayan palata sərnəşinlər üçün hansısa ucqar bir stansiyanın üçüncü dərəcəli gözləmə salonunu xatırladırdı. Palatanın sakinləri harasa yola düşəcək adamlar kimi həmişə şlyapada, gözlükdə, əl ağacı ilə, yol plaşlarında idilər.

Tibb bacısı Deşanel Vinsenti uzun, dəhlizə oxşar otaqdan keçirdi və boş çarpayını ona göstərdi.

– Siz burada yatacağınız, cənab, – o dedi. – Gecələr bu pərdəni sala bilersiz. Doktor Peyron xahiş edir ki, yerbəyər olan kimi onun kabinetinə gedəsiniz.

Soyuq peçin ətrafında oturmuş on bir nəfər adam nə Vinsentə fikir verdi, nə də dinib-danışdı. Qara yaxalıqlı, nişastalanmış ağ xalat geymiş tibb bacısı Deşanel otaqdan çıxanda, qara bürüncək lovğa-lovğa onun arxasınca yırğalanırdı.

Vinsent çamadanı yerə qoyub ətrafa göz gəzdirdi. Palatanın divarı uzununu iki cərgə çarpayı qoyulmuş, çarpayıların baş tərəfləri qaldırılmış və hər çarpayının yuxarı tərəfində metal haşiyədən açıq-sarı rəngdə pərdə asılmışdı. Tavan yonulmamış tirlərdən tikilmiş, divarlar əhənglə ağardılmış, palatanın ortasında sol tərəfdə küncdə əymə borusu olan peç qoyulmuşdu. Bütün otaqda təkə bir lampa yanırdı, o da peçin üstündən asılmışdı.

Vinsent xəstələrin özlərini sakit aparmalarına təəccüb etdi. Onlar bir-birləri ilə danışmırdılar. Nə kitab oxuyur, nə də bir oyun oynayırdılar. Öz əl ağaclarına dirənərək peçin ətrafında oturub gözlərini alova zilləmişdilər.

Çarpayının baş tərəfində divara bir qutu mıxlanmışdı, Vinsent isə öz şeylərini çamadanda saxlamağı üstün tutdu. Qutuya ancaq öz qəlyanını, tütününü, kitabçasını qoydu, çamadanı çarpayının altına itələdi və bağa getdi. O, dəhlizlə boş, bağlı, qaranlıq hücrələrin yanıyla addımlayırdı.

Monastırın heyətində heç kim yox idi. Burada hündür şam ağacları boy atır, əl-ayaq dəyməmiş sıx otlar və gur alağ göyərirdi. Hər şey qızmar günəşin işığına qər q olmuşdu. Vinsent sola burulub doktor Peyronun öz ailəsi ilə yaşadığı evin qapısını döydü.

Doktor Peyron bir vaxtlar Marseldə dəniz həkimi, sonra göz həkimi işləmişdi. Amansız podaqra onu bu səssiz-səmirsiz, sakit ucqarda rahat yaşamaq üçün dəlilərin müalicəxanasında işləməyə məcbur etmişdi.

– Görürsünüzmü, Vinsent, – deyə doktor əllərini stolun kənarına qoydu, – əvvəllər mən bədəni müalicə edirdim, indi isə ruhları. Bunların hər ikisi elə eyni pəşədir.

– Doktor, siz sinir xəstəlikləri ilə məşğulsunuz. Siz mənə izah edə bilərsinizmi, niyə mən öz qulağımı kəsmişəm?

– Epileptiklərdə belə hallar olur, Vinsent. Mən iki dəfə buna oxşar hadisəylə rastlaşmışam. Eşitmə sinirləri gərginləşib həssaslanır, xəstəyə elə gəlir ki, əgər o, qulaq seyvanını kəssə, onda daha qarabasmalar olmaz.

– Belə... anlayıram. Bəs müalicə barəsində nə deyə bilərsiniz?

– Müalicə barədə? Nə etmək... deməli belə... siz həftədə iki dəfədən az olmayaraq isti vanna qəbul etməlisiniz. Bu sizə sakitləşdirici təsir göstərəcək.

– Daha nə etməliyəm, doktor?

– Siz tamam sakitliyinizi qorumalısınız. Həyəcan keçirmək yaramaz. İşləmək, oxumaq, dilləşmək olmaz, görə qan qaraldan şeylərdən qaçasınız.

– Bilirəm... İşləmək üçün çox zəifəm.

– Əgər siz sığınacağı dini heyatından kənar qalmağ istəyirsinizsə, tibb bacılarına tapşırıram, sizi məcbur etməsinlər. Sizə bir şey lazım olsa, mənim yanıma gəlin.

– Minnətdaram, doktor.

– Şam yeməyi saat beşdədir. Zəngin səsini eşidəcəksiniz. Buranın qaydalarına tezliklə alışmağa çalışın, Vinsent. Bu, sizin sağlamlığınıza kömək edər. Vinsent ot basmış bağı keçdi və üçüncü dərəcəli şöbənin yerləşdiyi yarıdağılmış daş qübbəyə girərək, boş, qaranlıq hücrələrin yanından ötüb keçdi. Öz palatasına çatdı və çarpayuya əyləşdi. On bir adam əvvəlki kimi gözlerini peçə zilləyib susurdu. Tezliklə qonşu otaqdan səs gəldi. On bir adam yerindən sıçradı və qaşqabaqlı halda otaqdan çıxdı. Vinsent də onların arxasınca yollandı. Yemək otağı

pəncərəsiz, torpaq döşəməli idi. Ortada yonulmamış taxtadan uzun stol və taxta skamyalar vardı. İçində yemək olan qabları tibb bacıları paylayırdılar. Pis pansionlarda olduğu kimi, yeməkdən kif iyi gəlirdi. Birinci qara çörəklə şorba gətirildi. Şorbanın içində mətbəx böcəklərini gören Vinsent həsrətlə Parisin restoranlarını yadına saldı. İkinci noxud, paxla və mərcidən hazırlanmış sıyıq verdilər. Xəstələr istahla yeyirdilər. Qara çörəyin qırıntılarını ovuclarına yığır, dilləri ilə yalayırdılar.

Şam yeməyindən sonra Vinsentin palatasındakı on bir adam peçin etrafında, həmin stullarda əyləşib fikrə dalaraq yediklərini həzm edirdi. Bir qədər oturdudan sonra, onlar bir-birinin ardınca yerindən qalxıb soyunur, pərdəni endirib yatağa uzanırdılar. Vinsent bütün bu müddət ərzində onların öz aralarında bir cə kəlmə belə kəsdiklərini eşitmedi.

Günəş qürub edirdi. Vinsent pəncərənin önündə dayanıb yaşıl dəreyə baxırdı. Səmanın ecazkar açıq-limon rəngli fonunda qəmgin şam ağaclarının şəkək kimi qaralan çətirləri aydın görünürdü. Vinsentin qəlbində heç bir şey tərənəmirdi, heç bir şey onda əlinə firça almaq arzusu oyatmadı.

O, pəncərənin qabağında o vaxtadək durdu ki, qalın cənub toranlığı göy üzünün açıq limon rəngli parıltısını silib bütün boyaları uddu. Palatanın lampasını heç kim yandırmadı. Ona ancaq yatağa uzanmaq və öz heyatı barədə düşünmək qalırdı.

Vinsent soyunub yatağına girdi. O, gözləri açıq halda uzanmış və tavanın kobud tirlərinə baxırdı. Çarpayının baş tərəfi hündür olduğundan hey aşağı sürüşürdü. Onun yadına düşdü ki, onda Delakruanın kitabı var. O, qutumu eşələyib kitabı tapdı və dəri cildi bağına basdı. Kitab onu ruhlandırtdı. O, xəstəxanada, dəlilər arasında deyildi, o, təskinlik verən ağıllı sözləri ilə qalın cildin arasından düz onun yorğun ürəyinə yol tapmış böyük bir rəssamın yanında idi.

Tezliklə Vinsent yuxuya getdi. Onu qonşu çarpaydakı boğuş inilti oyatdı. İnilti getdikcə artırdı, sonra gah qışqırıq, gah da rabitəsiz əsəbi danışığı bir-birini əvəz edirdi.

– Çəkil, çəkil! Sən niyə məni güdürsən? Niyə? Onu mən öldürməmişəm! Yox, sən məni aldada bilməzsən. Mən bilirəm, sən hansı yuvanın quşusan. Sən xəfiyyəsen! Neynək, nə qədər istəyirsən güde bilərsən. Mən bu pulları oğurlamamışam, o, çərşənbə günü özü-özünü öldürüb! Rədd ol! Məni sakit burax! Vinsent yerindən sıçradı və pərdəni kənara tulladı. Qışqıran açıqsaxlı, təxminən iyirmi üç yaxşı bir gənc

idi, o, dişləri ilə öz köynəyindən yapışıb çarpayıda çabalayırdı. Vinsenti *gören kimi əsəbi halda əllərini sındıra-sındıra dizi üstə düşdü.*

– Cənab Mune-Syulli, mənə buradan aparmayın! Sizi inandırırım ki, mənim günahım yoxdur! Mən uşaqbaz deyiləm! Mən hüquqşünasam! Mən sizin bütün işlərinizdə qalib gələm, cənab Mune-Syulli, birçə mənə hebs etməyin. Mən onu çərşənbə günü öldürə bilməzdim! Mənim, axı heç bir qepik pulum da qalmayıb. Baxın, mənə bir sum belə yoxdur! O, ədyalı üstündən atdı, dəhşətli ürəkkeçmə içərisində çabalamağa başladı, daim qışqıra-qışqıra gizli polis işlərinə və ona atılan böhtanlara etiraz edirdi. Vinsent bilmirdi nə etsin. Palatanın başqa sakinləri elə bil bərk yuxuda idilər. Vinsent yaxınlıqdakı çarpayıya tərəf əyildi, pərdəni qaldırıb yatana çiyindən silkələməyə başladı. O, gözünü açdı və döyüke-döyüke baxışlarını Vinsentə zillədi.

– Zəhmət olmazsa, qalxın, onu sakitləşdirməkdə mənə kömək edin, – Vinsent dedi. – Yoxsa qorxuram, özünə bir xətər yetirər. – Vinsentin oyatdığı adamın ağzından su axdı. Sonra, nə işə inilti ilə movuldu. – Bir söz belə başa düşmək mümkün *olmadı.*

– Cəld ol! – Vinsent onu tələsdirirdi. – İkilikdə onun öhdəsindən gələrək.

Birdən o hiss etdi ki, kimsə əlini onun çiyinə qoydu. O çöndü. Arxasında bir qoca dayanmışdı.

– Bu adamı oyatmağın xeyri yoxdur, – qoca dedi. – O səfehdir. Onu bura gətirən gündən, o, bir söz belə deməyib. Gedək, oğlanı biz sakitləşdirək.

Açıq saçlı gənc çömbəltmə oturaraq, dırnaqları ilə döşəyi yırtır, içindən samanı çıxarırdı. Vinsenti *gören kimi o, yenə də hüquq terminlərini yağdıra-yağdıra haray-heşir qopardı. O, müqavimət göstərir, Vinsenti sinəsindən itələyirdi.*

– Hə, hə, onu mən öldürmüşəm! Öldürmüşəm! Amma uşaqbazlığa görə yox! Yox, qəti ona görə yox, cənab Mune Syulli! Çərşənbə günü yox! Mən onu pula görə öldürmüşəm! Baxın! Onlar mənim buramdadır, hamısı da sağ-salamat! Mən pul kisəsini döşəyin *çində gizlətmisəm. Bu saat tapıb çıxardım. Təkcə qoy xəfiyyə mənə təqib etməsin! Onu mən öldürsəm də, azadlıqda qala bilərəm! İstəyirsinizsə, sübut gətirə bilərəm... Bax! Mən pul kisəsini bu döşəyin içindən çıxardaram!*

– Onun o biri əlindən tutun, – qoca Vinsentə dedi.

Onlar güclə cavan oğlanı çarpayıya uzatdılar, ancaq o hələ bir saat da sayıqladı və çabaladı. Nəhayət, o lap əldən düşdü, öz-özünə danı-

şığı *getdikcə daha anlaşılmaz oldu, ölgünləşdi, həyəcanlı, əsəbi vəziyyətdə də yuxuya getdi. Qoca Vinsentin çarpayısına oturdu.*

– Bu cavan oğlan oxuyub vəkil olmaq istəyirmiş, – o dedi. – Başını çox yorub. Belə tutmalar onda hər on gündən bir olur. Amma o bir dəfə də olsa, heç kimi incitməyib. Di yaxşı, gecəniz xeyrə qalsın, cənab.

Qoca öz çarpayısına uzandı və beş dəqiqədən sonra dərin yuxuya getdi. Vinsent yenə də pəncərəyə yaxınlaşdı. Buradan vadiyə gözəl mənzərə açılırdı. Günəşin doğmasına hələ çox vardı, qaranlıqda yalnız birçə dan ulduzu yanırdı. O, Dobinyinin həm dan ulduzu, həm kainatı bürümüş əbədi sakitlik ruhu, həm də bu ulduza vəcdlə baxan adamı bürümüş qüssəli təklilik hissi təsvir olunan tablosunu xatırladı.

2

Səhər yeməyindən sonra xəstələr bağa çıxdılar. Uzaqda divarın arxasında romalıların keçib getdiyi vaxtdan bəri, heç kimin ayağı döyməmiş boş və çıpaq dağ silsilələri yüksəlirdi. Vinsent xəstələrin tənbel-tənbel kroket oynamalarına tamaşa edirdi. O, daş skamyada oturub ətrafında cəzayir bənövşəsi boy atan sarmaşıqla sarınmış nəhəng ağacları gözdən keçirirdi. Müqəddəs İosif Obenski cəmiyyətinə mənsub tibb bacıları yavaş-yavaş qədim Roma kiçik kilsəsinə getdilər. Başdan-ayağa qara və ağ geyimdə, günahkar gözlərilə siçana oxşayan tibb bacıları təsbəh çevirir, dodaq altından səhər dualarını oxuyurdular.

Bir saatadək sakitcə oynadıqdan sonra, xəstələr soyuq palatalarına qayıtdılar. Peçin ətrafında əyləşdilər. Onların bu avarachılığı, Vinsenti heyretə gətirirdi. Başa düşə bilmirdi ki, niyə bu insanlar heç olmazsa qəzet oxumurlar. Bu mənzərə onu tənqə gətirəndə, Vinsent yenə də bağa çıxdı. Hətta müqəddəs Pavelin sığınacağına düşən günəş də ona ölgün görünürdü.

Qədim monastır ənənəvi dördkünc formada tikilmişdi: şimal tərəfdə üçüncü dərəcəli bölmə yerləşirdi; şərqdə – doktor Peyronun evi, kiçik kilsə və onuncu əsrin baş kilsəsi yerləşirdi; cənubda – birinci və ikinci dərəcəli bölmə; qərbdə – azğın dəlilər üçün həyət və bütöv kerpic divarlar uzanırdı. Yeganə darvaza həmişə kilidli idi. Heç bir çıxıntısı olmayan hamar divarlar metrə yarım hündürlüyə çatırdı, onları aşmaq mümkün deyildi.

Vinsent qayıdıb itburnu kolunun yanındakı daş skamyada oturdu. O istəyirdi ki, baş vermiş hadisəni araşdırsın və müqəddəs Pavelin sığınacağına necə düşdüyünü anlasın. Dərin iztirab və qorxu onun üreyni sıxdı, fikirlərini dolaşdırdı. Artıq onun qəlbində nə ümid vardı, nə də arzu. O ağır-ağır öz palatasına getdi. Qapı ağzında qəribə it zingiltisi canavar ulamasına çevrildi.

Vinsent palataya keçdi. Otağın ən uzaq küncündə üzü divara gecə qanmış olduğu qoca oturmuşdu. O, başını yuxarı qaldırmış, ciyərlərini hava ilə doldurub sifətindəki vəhşi ifadə ilə var qüvvəsi ilə ulayırdı. Sonra canavar ulaması cəngəlliklərdə eşidilə biləcək, ağla gəlməyən bir fəryadla, inilti ilə əvəz olundu. Bu qorxunc fəryad bütün palatayı başına götürdü.

“– Ay Allah, mənı hansı heyvanxanaya salmışlar!” – Vinsent öz-özünə ucadan dedi.

Palatanın sakinləri peçin ətrafında oturaraq qocaya fikir vermirdilər. Onun vəhşi fəryadı getdikcə daha da şiddətlənir, kədərlə və ümid-sizliklə səslənirdi.

– Nə isə etmək lazımdır, – Vinsent ucadan dedi.

Açıqsaçlı gənc onu saxladı.

– Ən yaxşısı, qocaya toxunmamaqdır, – o izah etdi. – Onunla danışsanız, quduzlaşacaq. Belədə isə o, bir-iki saat ulayıb sakitləşəcək.

Monastırın divarları qalın idi, buna baxmayaraq, ikinci səhər yeməyi zamanı dərin sükut içərisində bərkdən eşidilən bədbəxt insanın dəhşətli ulaması Vinsentə əzab verirdi. Vinsent bu vəhşi səslərdən uzaqlaşmağa çalışaraq bağıın xəlvət guşəsinə çəkildi.

Həmin axşam yemək vaxtı sol tərəfi tamam iflic olmuş cavan bir adam stolun üstündən bıçağı götürdü, ayaq üstə sıçradı və bıçağı üreynə dirədi.

– Vaxt çatmışdır! – o qışqırdı. – Mən özümü öldürürəm.

Ondan sağda oturmuş xəstə yorğun-yorğun ayağa durdu və onun əlini bıçaqla birlikdə kənara itələdi.

– Bu gün yox, Raymond, – o dedi. – Bu gün, axı bazar günüdür.

– Yox, yox, bu gün! Bu saat! Yaşamaq istəmirəm! Yaşamaqdan imtina edirəm! Əlimi burax! Mən özümü öldürmək istəyirəm!

– Sabah, Raymond, sabah. Bu gün əlverişli gün deyil.

– Burax! Mən istəyirəm, bu bıçağı üreymə sancam! Sənə deyirəm, mən özümü öldürmək qərarına gəlmişəm!

– Bilirəm, bilirəm, amma indi yox. Bu gün yox.

O, Raymond dan bıçağı aldı. Ağlayıb əldən düşmüş Raymond u palataya apardı.

Vinsent qonşusuna tərəf döndü və qızarmış gözləri ilə ona baxdı, o da əsən əlləri ilə bir qaşığı şorbani ağzına aparmağa çalışırdı.

– Ona nə olub? – Vinsent soruşdu.

Sifilis xəstəliyinə tutulmuş adam qaşığı aşağı saldı və cavab verdi:

– Bax, artıq bir ildir ki, hər gün Raymond özünə qəsd etməyə cəhd göstərir.

– Bəs o niyə bunu burada, stolun arxasında edir? – Vinsent təəccüb etdi. – Niyə o, bıçağı gizlədib gecə hamı yatdıqdan sonra üreynə sancmır?

– Yəqin, o ölmək istəmir, cənab.

Səhəri gün Vinsent yenə də heyətdə oturub xəstələrin necə kroket oynamasına baxırdı. Birdən onlardan biri yerə yıxıldı və dehşətli qıç vəziyyətində çırpınmağa başladı.

– Cəld! – kimsə qışqırdı. – Bu epilepsiya ürəkkeçməsidir!

– Onun əllərindən və ayaqlarından tutun!

Dörd nəfər epileptikin əlindən və ayağından yapışdı. O, elə dartınır və elə çırpınırdı ki, güman ələyirdin, gücü on qat artıb. Açıqsaçlı oğlan cibindən qaşığı çıxartdı və üreyni keçən adamın sıxılmış dişlərini aralamağa başladı.

– Ey, onun başını saxlayın! – o, Vinsentə qışqırdı.

Qıcolma güclənir, azalır və yazığa daha şiddətli əziyyət verərək yənidən güclənirdi. Xəstənin gözləri axdı və ağzının kənarlarından köpük daşlandı.

– Siz niyə qaşığı onun ağzına soxdunuz? – Vinsent soruşdu.

– Ona görə ki, dilini dişləməsin.

Yarım saatdan sonra epileptik huşunu itirdi. Vinsent iki nəfərlə onu çarpayıya uzatdı. Bununla da hər şey bitdi; heç kim daha epileptiki xatırlamadı.

İki həftə ərzində Vinsent bütün on bir xəstənin dəliliyinin bu və ya digər formasını, əlamətini diqqətlə izləyib öyrəndi: bəzisi quduzluq edir, azğınlaşır, paltarını cırır və gözüne görünən hər kəsin üstünə atılırdı; biri vəhşi heyvan tək ulayır, ikisi sifilise tutulmuşdu; Raymond həmişə özünü öldürmək barədə düşünürdü; iflicləri zaman-zaman dəhşətli qəzəb bürüyürdü; epileptik isə qıç olub çırpınır, ağrıdan göyə

çıxırdı; şizofreniya xəstə guya təqib olunduğundan əzab çəkirdi; ağsaçlı gənc isə xəfiyyədən bərk qorxurdu.

Hər gün kiminse ürəyi keçirdi. Hər gün Vinsenti xəstələrdən kimisə sakitləşdirməyə çağırırdılar. Üçüncü dərəcəli xəstələr bir-birləri üçün həm həkimi, həm də xəstə baxıcısını əvəz etməli olurdular. Peyron buraya həftədə bir dəfə baş çəkir, nəzarətçilər isə ancaq bir və ikinci dərəcəli xəstələrin qayğısına qalırdılar. Vinsentin palatasındakı xəstələr mehriban idilər, ürəkkeçmə vaxtı bir-birinə kömək edir, özlərini son dərəcə səbirli aparırdılar. Onların hər biri çox gözəl anlayırdı ki, qonşusunun köməyinə, qayğısına onun da ehtiyacı olacaq.

Bu, dəlilərin əsl birliyi idi.

Vinsent bu birliyə düşməsinə sevinirdi. Ruhi xəstələrin həyatını öz gözləri ilə gördükdən sonra o, dəlilik qarşısında artıq anlaşılmaz bir qorxu hiss etmirdi. Yavaş-yavaş o belə fikrə gəldi ki, elə bu xəstəliyin özü də başqa xəstəliklər kimidir. Üçüncü həftə isə başa düşdü ki, bu azar heç də vərəmdən və ya xərcəngdən qorxulu deyil.

Vinsent tez-tez danışmaq qabiliyyətini itirmiş bir səfehə söhbət edirdi. Həmsöhbəti Vinsentə böyürə-böyürə cavab verirdi, Vinsent isə hiss edirdi ki, bədbəxt onu başa düşür və bu danışmaq onu sevindirir. Tibb bacıları xəstələrlə ancaq lazım olanda danışırdılar. Hər həftə Vinsent doktor Peyronla beş dəqiqə söhbət edirdi və bununla da onun normal insanlarla ünsiyyəti qurtarmış olurdu.

– Mənə deyin, doktor, – Vinsent soruşdu, – nə üçün xəstələr bir-birilə danışmırlar? Onların bəzisi özlərini yaxşı hiss etdikdə, tamam ağıllı görünürlər.

– Onlar danışa bilmirlər, Vinsent. Elə ilk dəqiqədən onlar sözləşməyə başladılar, həyəcanlanırlar, coşurlar, sonra da tutmaları başlayır. Onlar başa düşürlər ki, bunların hamısından yaxa qurtarmağın yeganə yolu özünü sakit aparmaq və dinib-danışmamaqdır.

– Mənə elə gəlir ki, bu, ölümə bərabərdir.

Peyron çiyinlərini çəkdi.

– Amma əziz Vinsent, hər şeyə müxtəlif cür baxmaq olar.

– Bəs nə üçün onlar heç oxuyub eləmirlər? Mənə elə gəlir, kitablar...

– Kitab oxumaq onların beynini qıcıqlandırır, Vinsent, bu isə aydındır ki, axırda şiddətli ürəkkeçməsinə gətirib çıxarır. Yox, mənim dostum, onlar ancaq özlərinin daxili aləmi ilə yaşamağıdır. Onlara o qədər də yazığın gəlməsin. Draydenin yazdıqları yadıңызdadırımı? “Dəliliyin də öz sevinci var, onu ancaq dəlilərlər bilirlər”.

Bir ay keçdi. Vinsent bir dəfə də olsun, harasa çıxıb getmək arzusu düşmədi. Belə bir istəyi o, öz qonşularında da müşahidə etməmişdi. O bilirdi ki, bu, xarici mühitdə həyatı yaradan şüurun tam yarasız hala düşməyindən irəli gəlir.

Palatada adamlara pis təsir edən kəşif iy hökm sürürdü.

Vinsent çalışdı ruhdan düşməsin, işləmək qabiliyyətinin, arzusunun ona qayıdacağı günü gözləyirdi. Onun yoldaşları bütün günü veylələnərək, ancaq yemək barəsində düşünürdülər. Onların təsiri altına düşməmək və özünü ələ almaq üçün Vinsent iyələnmiş və hətta bir balaca köhnəlmiş yeməklərdən imtina edirdi. O, təkə qara çörək və şorba ilə keçinirdi. Teo ona Şekspirin bircildlik nəşrini göndərmişdi; o “II Riçard”, “IV Henrix” və “V Henrix” əsərlərini oxuyaraq, xəyalən özge zamanları və ölkələri gəzirdi.

O, qəm-qüsməyə qarşı dözümlə, mətanətlə döyüşür, onların bataqlıqdakı su kimi qəlbində qalmasına yol vermir.

Teo artıq o vaxtadək evlənmişdi. Vinsent qardaşından və onun arvadı İohannadan tez-tez məktub alırdı. Teonun səhhəti yaxşı deyildi. Vinsent özündən çox, qardaşının fikrini çəkirdi. Məktublarında o, İohannadan xahiş edirdi ki, Teonu güclü holland yeməkləri ilə yedizdirsən, axı o, on il ancaq restoranlarda yeyib içmişdi.

Vinsent bilirdi ki, iş onun fikrini dağıtmaq üçün ən yaxşı vasitədir, əgər o, bütün coşqunluğu ilə işə bağlana bilsə, yəqin tezliklə sağalar. Axı palatadakı bu adamların çürüməkdən və ölümdən xilas olmaları üçün heç bir şeyləri yox idi, onun isə rəssamlığı vardı – bu, onu dəlixanadan sağlam və xoşbəxt çıxara bilərdi!

Altıncı həftənin axırında doktor Peyron yeməxananın altındakı kiçik otağı Vinsent üçün emalatxana ayırdı. Bu balaca otaq boz-yaşıl divar kağızı ilə örtülmüşdü. Orada yaşıl dəniz suyu rəngində iki pərdə asılmış, pərdələrin üstündə basma solğun qızılgül naxışları vardı. Bu pərdələr və Monticellinin şəkillərini xatırladan açıq parçadan üz çəkilmiş köhnə kreslo burada keçinmiş bir varlı xəstədən qalmışdı. Pəncərədən dağ döşü ilə uzanan buğda zəmisini – azadlıq görünürdü. Amma pəncərəyə möhkəm qara barmaqlıq salınmışdı.

Vinsent qarşısında açılan bu mənzərəni birnəfəsə çəkdi. Ön planda bu yaxınlardakı tufandan sonra yere yatmış taxıl zəmisini dururdu. Dağ divar sədd yamac boyu üzünəşağı uzanırdı, onun arxasında zeytun ağaclarının boz yarpaqları, bir neçə koma və maviyə çalan dağlar görünürdü. Vinsent təmiz mavi səmada ağ haşiyəli iri boz bulud topası yaratdı.

O, palataya şam etməyə qayıdarkən sevinirdi. Onda yaradıcılıq ezmi hələ yaşayırdı. O yenə də təbiətlə görüşə dözdü. İşləmək həvəsi hələ onu tərk etməmişdi, o yenə də yaradacaqdır.

İndi o, bu xəstəxanada ölməyəcəkdi. O sağalmaq üzredir. Bir neçə aydan sonra buradan çıxıb gedəcək. İstəsə, o, lap Parisə, köhnə dostlarının yanına qayıda bilər. Onun həyatı yenidən başlanacaqdı. O, Teoya uzun-uzadı, həyəcanlı bir məktub yazaraq ondan kətan, fırça, rəng və yaxşı kitablar tələb etdi.

Səhərişi günəş çıxdı, sarı və qızmar bir günəş. Bağda cırcıramalar ötürdü, – onlarla bir sürü ocaq çayırtkəsi belə ayaqlaşa bilməzdi. Vinsent öz molbertini həyəətə çıxartdı və şam ağaclarını, kolların və cığırınların şəklini çəkdi. Palata qonşuları ona yaxınlaşıb, çiyini üstündən baxırdılar, amma hörmət edib susurdular.

Onların münasibəti Arl şəhərinin xeyirxah sakinlərinin hərəkətindən qat-qat yaxşı idi, – Vinsent gülümsəyərək öz-özünə danışdı.

Axşam o, doktor Peyronun yanına getdi.

– Doktor, mən özümü əla hiss edirəm, icazə verin, xəstəxananın divarlarından kənarında şəkil çəkim.

– Bəli, siz, şübhəsiz, yaxşı görünürsünüz, Vinsent. Vannalar və sakitlik sizə kömək eləyib. Amma əl güman etməyin ki, darvazadan kənara çıxmaq sizin üçün hələ təhlükəli deyil?

– Təhlükəli? Yox, niyə? Mən belə fikirleşmirəm.

– Hə, tutaq ki, siz... birdən sizdə ürəkçəmə baş verdi... çölün ortasında.

Vinsent güldü.

– Məndə daha heç vaxt, heç bir ürəkçəmə olmayacaq, doktor. Ürəkçəmə ilə qurtarmışam, Mən xəstələnməmişdən qabaqkından da sağlamam.

– Amma Vinsent, mən yenə də ehtiyat edirəm.

– Ah, doktor, inanın, mən istədiyim yerə gedib xoşuma gələnləri çəksəm, özümü daha yaxşı hiss edərdəm.

– Yaxşı, əgər siz hökmən işləmək istəyirsinizsə...

Beləliklə, Vinsentin qarşısında xəstəxananın darvazası taybatay açıldı. O, molberti çiyinə alıb çəkəcəyi şəkillər üçün süjetlər axtarmağa yollandı. O, günlərlə müqəddəs Pavelin sığınacağı ətrafındakı dağlarda gəzib-dolaşmağa başladı. Sen-Remi yaxınlığında bitən sərv ağacları onun diqqətini cəlb etdi. Vinsent onları qabaqlar günəbaxan-

ları çəkdiyi həvəslə çəkmək istəyirdi. O heyret edirdi ki, görsən niyə heç kim sərv ağaclarını indi onun gördüyü kimi çəke bilməmişdir? Bu ağacların ümumi cizgiləri və nisbəti ona günəşin fonunda tökülmüş qara damcılara bənzəyən Misir abidələri kimi çox gözəl görünürdü.

Ona əvvəlki Arl adətləri qayıtdı: hər səhər alaqaaranlıqda o təmiz kətan götürərək xəstəxanadan çıxırdı; günbatanadək kətan üzərində təbiətin bir hissəsi neqş olunurdu. Onun öz yaradıcılığında hər hansı bir tənəzzül baş versə də, Vinsent bunu hiss etmirdi. Əksinə, gündə-günə özünü daha möhkəm, daha həssas, təəssüratlarında özünü daha inamlı hiss edirdi.

İndi o, yenidən öz taleyinin sahibi olanda, artıq xəstəxana stolu arxasında yeməkdən çəkinmirdi. Orada nə verirdilərsə, hamısını, hətta mətbəx böcəkli şorbanı da axıradək acgözlüklə hortuladırdı. Var qüvvəsilə işləmək üçün ona yemək lazım idi. O, indi artıq heç nədən qorxmurdu. O, özünü əla idarə edirdi.

Vinsent üç ay Sen-Remi sığınacağında qalarkən onu bütün iztirab və qayğılardan azad edən sərv ağaclarında əl rəssamlıq motivləri tapdı ki, başına gələn ağırlı-acılı anları tamam unutdu. Sərv ağacları böyük və qüdrətli idilər. Ön planda alçaq böyütkən kolları görünürdü. Ağacların arxasından bənövşəyi dağlar ucalır, yaşıl və çəhrayı göy üzündə oraş şəkili nazik ay parıldayırdı. Vinsent ön planda olan böyütkən kollarını qığılcımı xatırladan – sarı, bənövşəyi və yaşıl boylarla vermişdi. Bu tabloya baxanda o başa düşdü ki, dərin uçurumdan dırmaşaraq tamam üzə çıxmış, günəşə nəzər salaraq yenə də möhkəm yerdə dayanmışdır.

Onun sevinci aşırıb-daşırırdı, o yenə də özünü azad görürdü.

Teo həmişəkindən bir az çox pul göndərmişdi, Vinsent öz rəsmlərini xilas etmək məqsədilə Arla getmək üçün icazə istədi. Lamartin meydanındakı adamlar onunla nəzakətlə rəftar etdilər, ancaq öz evini görəndə onun halı xarab oldu. Qorxurdu ki, bu dəqiqə ürəkçəməsi tutacaq. Əvvəlcədən fikirleşdiyini kimi, Rulenin və doktor Reyin yanına getmək əvəzinə, Vinsent şəkillərini saxlayan ev yiyəsini axtarmağa yollandı. Verdiyini vətən əksinə olaraq, həmin axşam Vinsent sığınacağına qayıtmadı. Ertəsi gün onu Taraskonla Sen-Remi arasında tapdılar, o, başını xəndəyə sallamış halda uzanmışdır.

Qızdırma tam üç həftə bulud kimi onun beynini bürüdü. Palata yoldaşları səbirlə ona qulluq edirdilər – axı o, özü də kimin ürəkkeçməsi tuturdusa, onun halına yanırı. Bir az sağalıb özünə gələndə keçənləri xatırlayıb öz-özünə deyirdi: “Bu dəhşətdir! Dəhşət!”

Üçüncü həftənin sonunda, Vinsent boş dəhlizə oxşar palatada gəzməyə başlayanda, tibb bacıları təzə xəstə gətirdilər. Təzə xəstə müti halda, ona göstərilmiş çarpayıya yaxınlaşdı, lakin tibb bacıları otaqdan çıxan kimi onu quduzluq tutdu. O, əyninə geydiyi paltarın hamısını çıxartdı və onları tikə-tikə etdi, özünə bir dəqiqə də olsun dinclik vermədən, dəhşətli səslə bağırı. O, dirnaqları ilə hiddətlə döşəyi cırmaqladı, başının üstündə vurulmuş qutunu divardan qopartdı, pərdəni çərçivəsi ilə birlikdə dartıb ayaq altına atdı, öz çamadanını isə tapdalayıb əzik-əzik etdi.

Xəstələr təzə gələnlərə heç vaxt barmaqları ilə də toxunmurdular. Nəhayət, iki qulluqçu gəldi və dəlini apardı. Onu ayrıca hücrəyə salıb ağzını bağladılar. O, orada düz iki həftə, vəhşi heyvan kimi bağırı. Vinsent bu böyürtünü gecə və gündüz eşidirdi. Sonra bağırıtı qəflətən kəsildi. Vinsent qulluqçuların bu zavallı balaca kilsənin arxasındakı kiçik qəbiristanda basdırdıqlarını gördü.

Vinsenti dəhşətli məyusluq bürüdü. Onun səhhəti möhkəmləndikcə, daha aydın və soyuqqanlıqla düşünürdü, gələcək işi ona daha səfeh və mənasız görünürdü, çünki bu ona çox baha başa gəlirdi və əvəzində heç nə vermirdi. Bununla belə, yaradıcılıqdan əl çəkşeydi, yaşaya bilməzdi.

Doktor Peyron ona öz stolundan azca şərab və ət göndərirdi, amma emalatxananın hündərinə yaxınlaşmağa icazə vermirdi. Vinsent nə qədər ki, zəif idi, bununla razılaşırdı, lakin əvvəlki qüvvəsi qayıtdıqda yoldaşları kimi, biabırçı bekarçılığa düşər olduğunu gördükdə, qiyam qaldırdı.

– Doktor Peyron, – o dedi, – sağalmağım üçün mən hökmən işləməliyəm. Siz məni bu dəlilər kimi, əli qoynunda oturmağa məcbur etməsəniz, tezliklə mən onlardan heç bir şeylə fərqlənməyəcəyəm.

– Mən bilirəm, Vinsent, məhz gərgin iş ürəkkeçməyə səbəb olur. Mən sizi həyəcanlardan qorumağa borcluyam.

– Xeyr, doktor, burada məsələ işdə deyil. Mən Arla getdiyim üçün yıxıldım. Lamartin meydanını və yaşadığım evi görəndək hər şey öz

qaydasında idi. Mən bir də ora getməsəm, ürəkkeçməm olmayacaq. Xahiş edirəm, məni emalatxanaya buraxın.

– Mən üzərimə belə məsuliyyət götürmək istəmirəm. Qardaşınıza yazaram. Əgər razılaşa, yenə sizə işləməyə icazə verərəm.

Teonun Vinsentə işləməyə icazə verməsini doktor Peyronun xahiş etdiyi məktubda sarsıdıcı xəbər də vardı. Teo ata olmalı idi. Vinsent özünü elə xoşbəxt, elə güclü hiss edirdi ki, sanki bu yaxınlarda onda ürəkkeçməsi olmamışdı. O dərhal stolun arxasında oturdu və Teoya sevinc dolu bir məktub yazdı.

“Bilirsənmi, mən nəyin arzusundayam, Teo? Təbiət – kəsikli torpaq, otlar, sarı taxıl sünbülləri və kəndlilər mənim üçün nədirsə, qoy ailən də sənin üçün elə olsun. İohannanın sənə bəxş edəcəyi körpə əsl mənada, sənin böyük şəhərdə başqa yolla duya bilməyəcəyin həqiqi gerçəkliyi duymağa məcbur edəcək. Sən hətta indinin özündə belə təbiətlə üz-üzə durmusan, çünki sənin sözüə görə, İohanna bətnində uşağın necə tərpendiyini artıq hiss edir”.

Vinsent yenə öz emalatxanasına qayıtdı və dəmir barmaqlı pəncərədən görünən peyzajı çəkdi: kiçik biçinçi fiquru görünən taxıl zəmisini və səmada parlayan nəhəng günəş. Yamac boyu üzəşəği uzanan sədd divardan, arxa planda başı bənövşəyi dumanla örtülmüş dağlardan başqa, kətanda hər şey sarı boyalarla verilmişdi.

Doktor Peyron Teonun təkidi ilə güzəştə getdi və Vinsentə sığınacağı divarlarından kənarında işləməyə icazə verdi. Vinsent sərv ağaclarını çəkirdi – onlar yerden fəvvarə kimi qalxaraq sanki günəşin sarı tavanına dirənirdilər. O, zeytun yığan qadınları çəkirdi. Torpaq ön planda bənövşəyi idi, arxa planda isə sarı oxra rəngində verilmişdi, zeytun ağaclarının gövdələri bürüncə çalır, yarpaqlar boz-yaşıl görünürdü. Səmanı və üç qadın fiqurunu o, tünd çəhrayı çalarla təsvir etmişdi.

Çiyində molbert gözib dolaşarkən Vinsent tez-tez dayanır və çöldə işləyən adamlarla söhbət edirdi. Şəxsi rəyində o, özünü bu kəndlilərdən çox-çox aşağı tuturdu.

– Bax, görürsünüz, – onlardan birinə deyirdi, – mən də şumlayıram, ancaq sizin kimi zəmini deyil, öz kətanlarımı.

Gecikmiş payız özünün bütün gözəlliyi ilə səfəq saçır. Provans torpağı bənövşəyi çalarların bütöv bir qammasına bürünmüş, bağda gün altında yanib pürşələnmiş otların arasında güllərin al-qırmızı ləçəkləri alov saçır, bütün çalarları özündə birləşdirən sarı yarpaqlar səmanın solğun yaşılığını nəzərə çarpdırır.

Bu payız günlərində Vinsentin istedadı özünün tam çiçəkləmə dövrünə qədəm qoymuşdu. O görürdü ki, yaratdıqları getdikcə kamilləşir. Onun beynində yenə də böyük fikirlər doğulur; onları kətan üzərində təcəssüm etdirdikdə, özünü xoşbəxt sayırdı. O, xeyli vaxt burada yaşadığından bu yerlərin özünəməxsusluğunu dərinlən duymağa başlamışdı. Buralar Arla az oxşayırdı. Dağlar vadini mistralın vəhşi zorundan qoruyurdu. Günəş bir o qədər də gözqamaşdırıcı deyildi. Sen-Remi ətrafının bütün gözəlliyini duyan Vinsent müalicəxananı tərk etmək istəmirdi. Bura düşdüyü ilk vaxtlar o, Allaha yalvarırdı ki, sığınacaqda yaşayacağı bir il ərzində ağlını itirməsin. İndi özünü bütünlüklə işə həsr etdiyi bir vaxtda, harada olduğunu – xəstəxanada mı, yaxud mehmanxanada, – o artıq dərk etmirdi. O, özünü tamamilə sağlam hiss etsə də, hara işə başqa bir yerə getmək və yeni landşaftların öyrənilməsinə daha bir altı ay sərf etmək ona mənasız görünürdü.

Parisdən gələn məktublar hər dəfə ona ruh verirdi. Teonun arvadı ərinə ev xöreləri bişirirdi, onun səhhəti sürətlə yaxşılaşırdı. İohannanın hamiləliyi ağrılar vermədən asan keçirdi. Hər həftə Teo qardaşına tütün, şokolad, rənglər, on və ya iyirmi franklıq əskinas göndərirdi.

Arla getdiyi vaxt baş vermiş ürəkkeçmə getdikcə onun xatirindən silinirdi. Vinsent həmişə özünü inandırmağa çalışırdı ki, bu lənətə gəlmiş şəhərə getməsaydı, tam altı ay canı saz olacaqdı. Onun sərv ağacları və zeytun bağları çəkilməmiş etüdləri yaxşıca quruduqdan sonra, onlardakı artıq yağları silmək üçün suya azacıq şerab qatıb yudu və Teoya göndərdi. Onun bir neçə işini Teonun Müstəqillər sergisinə qoymağı təklif etdiyi xəbərini aldıqda, Vinsentin kefi pozuldu: o hiss edirdi ki, onun əsl şah əsərləri hələ qabaqdadır. Ona görə də Vinsent texnikası təkmilləşməyincə ortalığa çıxmaq istəmirdi.

Teo öz məktublarında qardaşını inandırır ki, onun ustalığı sürətlə artır. Vinsent xəstəxanada bir il qaldıqdan sonra, özünə kiçik Sen-Remi şəhərində daldalanacaq tapmağı və Cənubda işə başlamağı düşünürdü. O, Qogen gələndə Arlda günəbaxanlar pannosunu çəkmək barədə fikirləşdiyi və keçirdiyi yaradıcılıq sevincini yenidən yaşayırdı.

Bir dəfə axşamçağı, sakitcə çöldə işləyərkən, hiss etdi ki, sayıqlamağa başlayır. Gecə xəstəxananın qulluqçuları onu molbertdən bir neçə kilometr aralıda tapdılar. O, sərv başına dolandıqdan sonra yorulub əldən düşmüş, üzüqoylu torpağa uzanmışdı.

Beşinci gün axşama yaxın o, tamam ayılıb özünə gəldi. Onun ən çox qanını qaraldıb kefini pozan o idi ki, başqa xəstələr bu yeni ürəkkeçməni nə işə labüd bir şey kimi qəbul edirdilər.

Qış gəldi. Çarpayından qalxmağa Vinsentin iradəsi çatmırdı. Palatanın ortasına qoyulmuş peç közərib qıpqırmızı olmuşdu. Səhərdən axşamədək buz kimi soyuq sükutu qoruyub saxlayan xəstələr yığışib peçin ətrafında otururdular. Palatanın işığı az buraxan pəncərələri dar və hündür idi. Peç közərdikcə havanı qızdırır, palataya kif iyi yayırdı. Tibb bacıları öz qara leçəklərini və başlıqlarını bir az da aşağı salaraq, palatalarda gəzişir və barmaqlarını xaçlardan çəkməyərək, pıçılı ilə dua oxuyurdular. Mənhus köllələr kimi dazlaşmış dağlar uzaqda daha da uca görünürdülər.

Vinsent gözünü qırpmadan öz çarpayısında uzanmışdı. Mauvenin "Sxeveningen" tablosu bir vaxt ona nə təlqin etmişdi? "*Savoir souffrir sans se plaindre*" – Şikayət etmədən əziyyət çəkməyi, dəhşətə gəlmədən məşəqqətlərə dözməyi öyrənmək... Adamın başı necə də asanlıqla gicəllənə bilermiş! Əgər o, bu ağrıya dözməsə, ümitsizliyə qapılsa, – bu, onu məhv edər. Hər adamın həyatında elə anlar olur ki, o ayağa qalxmalı, palçıq batmış plaş kimi çırpınıb öz ağrısını-acısını tökməli olur.

İki damcı su kimi, bir-birinə oxşayan günlər ötüb keçirdi. Vinsentin nə bir fikri vardı, nə də ümidi qalmışdı. O, tibb bacılarının onun məşğuliyyəti barədə mülahizələrinə qulaq asırdı; onlar müəyyən edə bilmirdilər ki, o, ağlını itirdiyinə görə şəkil çəkir, yoxsa şəkil çəkdiyinə görə ağlını itirib.

Qonşuluğundakı səfeh saatlarla Vinsentin çarpayısında oturur və qəmli-qəmli nə işə böyürürdü. Vinsent hiss edirdi ki, bu bədbəxt onu özünə nə işə dost bilir və ona görə yanından qovmurdu. Tez-tez o, özü də bu səfehə söhbət edirdi, çünki başqası ona heç qulaq asmazdı.

– Onlar elə bilirlər ki, rəssamlıq mənim başımı xarab edib, – bir dəfə o, keçib gedən tibb bacılarına işarə edərək yanındakı səfehə dedi, – mən bilirəm, əslində də elədir; rəssam–elə adamdır ki, gözünə görünən şeylərlə həddindən artıq məşğul olur, ona görə də bütün başqa işlərə özündə qüvvə tapa bilmir. Məgər bu, onu yaşamaq hüququndan məhrum edir?

Həmsöhbəti cavabında ancaq ağzının suyunu axıtdı.

Həmişə Delakruanın kitabını oxuyan Vinsenti bir sətir, nəhayət, özünü ələ almağa və yataqdan qalxmağa məcbur etdi. Delakrua yazırdı: "Mən rəssamlığa başlayanda nə dişlərim vardı, nə də sağlamlığım".

Bir neçə həftə Vinsentin heyətə, bağa çıxmağa azacıq da olsa, həvəsi olmadı. O, palatada peçin yanında oturub Teonun ona Parisdən göndərdiyi kitabları oxuyurdu. Bir dəfə qonşusunun ürəkçəkməsi başlayanda Vinsent hətta stuldan durmadı, başını qaldırıb onun üzünə belə baxmadı. Ağılsızlıq onun üçün təbii, qeyri-normallıq isə hal olmuşdu. Normal sağlam düşüncəli adamların cəmiyyətini tərk etdiyi vaxtdan bütöv bir əbədiyyət keçmişdi, – indi onun üçün normal adamlar palata yoldaşları olmuşdular.

– Çox heyfslənirəm, Vinsent, – doktor Peyron dedi, – ancaq mən daha sizi xəstəxananın darvazasından kənara buraxa bilmərəm. Siz həmişə burada olmalısınız.

– Bəs emalatxanada necə, işləyə bilərəmmi?

– Məsləhət görmürəm, bunu da eləməyin.

– Deməli, doktor, siz istəyirsiniz ki, mən intihar edim?

– Di yaxşı, olsun, emalatxanada işləyə bilərsiniz. Ancaq çox yox, gündə bir-iki saat.

Hətta molbertin və fırçaların görünüşü belə Vinsenti donub qaldığı vəziyyətdən kənara çıxara bilmirdi. O, Montaçellinin rəsmlərlə naxışlanan parçadan üz çəkilmiş kreslodə oturub küt baxışlarla demir barmaqlıqlar arasından boş çöllərə baxırdı.

Bir neçə gündən sonra Vinsenti doktor Peyronun kabinetinə çağırdılar, – sifarişli məktubu almağı barədə qol çəkmək lazım idi. Zərfi açıqda Vinsent öz adına yazılmış dörd yüz franklıq çek götürdü.

Ömrü boyu bir dəfə də olsun, belə böyük məbləğdə pulu olmamışdı. O anlaya bilmirdi ki, bu qədər pulu ona göndərmək Teonun ağılna haradan gəlib?

"Əziz Vinsent! Nəhayət, əsərlərindən biri dörd yüz franka satılıb! Bu, sənin keçən il yazda Arlda çəkdiyən "Qırmızı üzümlük" şəklidir. Onu holland rəssamının bacısı Anna Bok aldı.

Səni təbrik edirəm, qoca! Tezliklə mən sənin tablolarını bütün Avropada satacağam! Əgər doktor Peyron etiraz etməsə, bu pullardan istifadə edib Parisə qayıt.

Bu yaxınlarda mən çox gözəl bir insanla, doktor Qaşə ilə tanış olmuşam. Parisdən cəmi bir saatlıq məsafədə, Uaz sahilində olan Overdə evi var. Dobinyedən tutmuş bütün məşhur rəssamlar onun evində işləyiblər. O inandırır ki, sənin xəstəliyinin əlamətlərinə yaxşıca bələddir və sən Overə köçmək istədiyən hər hansı bir vaxt dərhal müalicənlə məşğul olacaq.

Sabah yenə də sənə yazaram.

Teo".

Vinsent məktubu doktor Peyrona və onun arvadına göstərdi. Peyron məktubu oxuyub fikrə getdi, çəkə toxundu. Sonra o, Vinsenti uğuruna görə təbrik etdi. Vinsent həyətdən keçərkən onun beyni yenə oyandı və qızgın surətdə işləməyə başladı. Həyətin ortasına çatanda gördü ki, əlində ancaq çeki tutub, Teonun məktubunu isə doktorun kabinetində yaddan çıxarıb. O, geriye döndü və Peyronun evinə tərəf sürətlə addımladı.

Elə əlini qaldırıb qapını döymək istəyirdi ki, içəridən öz adının çəkildiyini eşitdi. O bir an nə etmək lazım olduğunu kəsdirmədən, tərəddüd etdi.

– Sən bilən, o, niyə bunu edib? – Xanım Peyron soruşdu.

– Yəqin fikirləşib, bu qardeşinin xeyrinə olar.

– Bəli, əgər onun pulu azdırsa?..

– Mənə elə gəlir ki, o hər cür məhrumiyyətlərə hazırdır, tək Vinsent sağalsın.

– Deməli, sən əminsən ki, bunlar tamam yalandır?

– Bəs necə, əziz Mari? O qadın hətta guya hansı rəssamınsa bacısıdır. Bir fikirləş, məgər ağıllı adam belə şeylər edə bilərmi?..

Vinsent qapıdan uzaqlaşdı.

Şam yeməyi vaxtı o, Teodan teleqram aldı.

"Oğlana sənin adını qoyduq. İohanna və Vinsent özlərini ala hiss edirlər".

Şəklin satılması və Teodan aldığı sevinc dolu teleqram, bir gecəyə Vinsenti sapsağlam adam elədi. Səhər tezdən o, artıq emalatxanada idi, fırçaları yuyur, divara söykənmiş şəkilləri və etüdləri ayırırdı.

Delakrua rəssamlığa dişləri və sağlamlığı olmayanda başladığı halda mən nə dişlərim, nə də düşüncəm olmadıqda başlayıram".

O, səssiz-səmirsiz bir ehtirasla işə girişdi. O, Delakruanın “Xeyir-xah samaritiyalı”, Millenin “Səpinçi” və “Yerqazan” əkillərinin surətini çıxartdı. Bu yaxınlarda başına gələn bədbəxt hadisəni əsl şimallı kimi səbirlə, təmkinlə qəbul etməyi qərara aldı. Sənət havayı əldə edilmir, o, sənətkarı yeyir; o, bunu hələ rəngkarlıq yoluna qədəm qoyduğu ilk vaxtlarda anlamışdı. Bəs indi, bu qədər uzağa getdikdən sonra, şikayət etməyin nə mənası vardı?

Dörd yüz franklıq çeki alandan düz iki həftə sonra, gözlənilmədən, poçt ilə “Merkur de Frans” jurnalının yanvar nömrəsi gəldi. Vinsent gördü ki, Teo onun üçün mündəricatda “Yalqızlar” adlanan məqalənin adı altından xətt çəkib.

“Vinsent Van Qoqun, – o oxudu – bütün əsərləri üçün aşıb-daşan, güc, qüvvət və ifadə ehtiramı lığı xasdır. Onun götürülmüş obyektin xarakter və mahiyyətini israrla qeyd etməsində, çox vaxt həddindən artıq cəsarətlə formaları sadələşdirməsində, geniş açılmış gözlərlə günəşə baxmaq cürətində, rəsmlərinin və koloritinin gərginliyində, bir sözlə, hər yerdə qüdrətli bir əl, əsl kişi, bəzən vəhşi kimi kobud, bəzən də son dərəcə incə ruhlu bir igid görünür.

Van Qoqun rəngkarlığı öz kökləri ilə Frans Xalsın böyük sənətinə aparıb çıxarır. Onun realizmi sələflərinin – görkəmli holland ustalarının işlərində tapdığımız daha möhkəm, daha təmkinli həyat həqiqətini çox geridə qoyub. Onun əsərləri özlərində xarakteri açmaq və başa düşmək cəhdlərinin dərk edilmiş möhrünü, təsvir olunanı mahiyyətini ifadə etməyin söndürülməz yanğı möhrünü, təbiətə və həqiqətə dərin, demək olar, sadələvh uşaq məhəbbəti möhrünü daşıyırlar.

Bu güclü, qaynar ürəkli, həqiqi sənətkar, görəsən, bir vaxt geniş tamaşaçı tərəfindən alqışlanmaq sevincini dadacaqmı? Çox çətin. İndiki burjuaziyanın fikrincə, Van Qoq həddindən artıq çox sadə və eyni zamanda çox incədir. Həmkar rəssamlarından başqa heç kim, heç vaxt axıradək onu başa düşməyəcək.

J.Alber Orye”

Vinsent bu məqaləni doktor Peyrona göstərmədi.

Ona bütün yaradıcılıq qüvvəsi, yaşamaq yanğısı yenidən qayıtdı. O, yaşadığı palatanı təsvir etdi, xəstəxananın nəzarətçisinin və onun ar-

vadının şəklini çəkdi, Mille və Delakruanın əsərlərindən bir neçə surət çıxartdı. O, gecəni gündüzə qatıb qaynar yaradıcılıq ömrünü yaşayırdı.

Öz xəstəliyinin gedişini izləyib bütün təfərrüatı ilə yadına salanda aydın görürdü ki, dövrü xarakter daşıyan ürəkçəmə onda hər üç aydan bir təkrar olunur. Neyləmək olar, indi tutmalarının nə vaxt baş verəcəyi ona məlum idi və əvvəlcədən ehtiyat tədbirləri görə bilirdi. Yeni tutmanın vaxtı gələndə, o, işi saxlayar, çarpayıya uzanar, bu qısa kefsizliyi orada keçirməyə özünü hazırlayar, heç nə olmayıbmiş kimi yüngül soyuqdeymədən sonra durub gəzən azarlılar tək, o da bir neçə gündən sonra yenidən ayağa qalxar.

İndi Vinsenti esəbiləşdirən yeganə bir şey xəstəxanada hökm sürən dini ruh idi. Ona belə gəlirdi ki, qış günləri axşamın toranında tibb bacılarının özləri ürəkçəmədən əziyyət çəkməyə başlayırlar. Onların necə dua oxuduqlarını, ehtiramla xaçı öpdüklərini, təsbeh çəvirədiklərini, gözlərini Bibliyadan ayırmadan gəzindiklərini, gündə beş-altı dəfə kiçik kilşəyə ibadətə getdiklərini gördükdə Vinsent tez-tez təəccüblənirdi; görəsən, bu müalicəxanaya sağalmağa gələn kimdir, sağaldan kim? Vinsent Borinajda keçirdiyi həmin yaddaqalan günlərdən sonra, hər hansı dini çılgınlıq qarşısında dəhşətə gəlirdi. Elə dəqiqələr də olurdu ki, tibb bacılarının fanatizmi onu özündən çıxarırdı. O, qara başlıqlı və əli xaçlı bu mənhus fiqurları başından çıxarmağa çalışaraq, özünü daha artıq işə həsr edirdi.

Üçüncü ayın axırına iki gün qalmış Vinsent tam sağlam, ağı üstündə yatağına uzandı. Tibb bacılarının tez-tez təkrar etdikləri dini çılgınlıq ona mane olmamaq üçün, pərdəni aşağı saldı. Ürəkçəməsi başlayacaq gün gəlib çatdı. Vinsent onu səbirsizliklə, az qala sevinclə gözləyirdi. Saatlar bir-birini əvəz edir, vaxt uzanırdı. Amma heç bir ürəkçəmə baş vermirdi. Vinsent təəccübləndi, sonra işə məyus oldu. Daha bir gün keçdi. Vinsent özünü tamamilə sağlam hiss edirdi. Gözlədiyi üçün üçüncü günü də heç bir şey baş vermədikdə, o, öz-özünə güldü.

“Mən axmaqlıq etmişəm. O, axırıncı ürəkçəməm imiş, vəssalam. Doktor Peyron səhv edir. Bundan sonra qorxub eləmək lazım deyil... Mən yataqda uzana-uzana nə qədər vaxt itirmişəm. Sabah səhər durub gedirəm işləməyə”.

Gecə yarısı hamı bərk yuxuda ikən o, sakitcə öz çarpayısından düşdü. Ayaqyalın, palatanın daş döşəməsi ilə getdi. Qaranlıqda kömür

saxlanılan zirzəminin qapısına yaxınlaşdı. Dizi üstə çökdü, bir ovuc kömür tozu götürüb üzünə sürtdü.

– Madam Deni, siz görürsünüzmü? Onlar məni təsdiq etdilər! İndi mən də onlar kimiyəm. Onlar əvvəllər mənə inanmırdılar, indi mən də qara sifətlİYəm. Yəqin ki, indi kömürçixaranlar razı olarlar ki, mən onlara Allahın kəlamını çatdırım?

Qulluqçular onu dan söküləndən sonra zirzəmidə tapdılar. O, qırıq-qırıq dualar oxuyur, dini kitablardan təkrar-təkrar əlaqəsiz parçalar söyləyirdi. Onun qulağına qəribə, olmazın sözlər pıçıldayanlara hay verirdi.

Bu dini qarabasmalar bir neçə gün davam etdi. Qəribəliklər keçəndən və düşüncəsi ona qayıtdıqdan sonra, o, tibb bacılarından birini doktor Peyronun dalınca göndərdi.

– Mənə elə gəlir ki, doktor, – o dedi, – mən bu axmaq dini çilgınlığı görməsəydim, heç bir şey baş verməzdı.

Doktor Peyron çiyinlərini çəkib çarpayıya tərəf əyildi və arxasınca pərdəni aşağı saldı.

– Bəs mən neyləyə bilərəm, Vinsent? Burada belə qəbul olunub, bu, hər qış baş verir. Mən bunu alqışlamıram, ancaq qadağan da edə bil-mirəm. Nə deyirlər, desinlər, tibb bacıları faydalı işlə məşğul olurlar.

– Bütün bunlar, ola bilsin, elədir, – Vinsent razılaşdı, – ancaq hara baxırsan, yan-yörəsində delillərdir, üstəlik din sarsaqlarını da görəndə sağlam dərrakəni qorumaq çətindir! Məndə ürəkkeçmənin gözlenildi-yi vaxt da keçdi...

– Vinsent, özünüzü aldatmayın. Ürəkkeçmə olmalı idi. Sizin sinir sisteminiz hər üç aydan bir böhran keçirir. Əgər sizdə dini qarabasmalar olmasaydı, nə isə başqa bir şey olmalıydı.

– Məndə bir də belə şey olsa, doktor, onda qardaşımdan xahiş edə-cəyəm ki, məni buradan çıxartsın.

– Özünüz bitən məsləhətdir, Vinsent.

Vinsent yaz havası olan gözəl bir gündə emalatxanasında işə başladı. O, yenə pəncərəsindən görünən peyzajı işləyirdi, – kövşən-liklə örtülmüş zəminin şumlanan şəklini çəkirdi. Torpağın kotanla çevrilmiş çöhrayı layları onun tablosunda biçinin cod sarı parçaları ilə sərt təzad təşkil edirdi, uzaqda isə dağlar görünürdü. Hər yerdə badam gül açırdı, göy üzü isə, əvvəlki tək, qürubda solğun, açıq-sarı limonu rənglərlə işıq saçırdı.

Təbiətin əzəli oyanışı bu dəfə Vinsentin ilhamını artırıb ona güc vermədi. Sığınacaqda məskən saldığı vaxtdan ilk dəfə idi yoldaşlarının

gicbəsər danışıqları və onları əldən salan daimi ürəkkeçmələri, onun həyatına zəhər qatırdı. O, əyinlərinə ağıl-qaralı paltar geyirmiş, siçana oxşar, dualarını kəsməyən bu canlılardan heç cür qaçıb daldalana bil-mirdi. Onlar gözüne görünən kimi nifrətdən tükü ürpəşir, səksənirdi.

“Teo, – qardaşına yazırdı, – mən Sen-Remidən heç vaxt getmək istəməzdim, burada hələ həddindən artıq maraqlı işlər var. Əgər bir də dinin təsirindən ürəkkeçməmə baş verərsə, bil ki, buna günahkar mənim sinirlərim deyil, buradakı sığınacaqdır. Bu cür ürəkkeçmələrin ikisi-üçü kifayətdir ki, məni öldürsün. Nəzərə al ki, əgər məndə yenə də dini qarabasmalar baş versə, yataqdan qalxan kimi bir dəqiqə belə yuban-madan Parise gələcəyəm. Ola bilsin, şimala köçməyim mənə fayda versin, orada heç olmazsa, ruhi sağlamlığa güvənmək olar. – Sənin dediyin doktor Qaşə necədir? Məni sağaltmağa razılıq verirmi?”

Teo cavab verirdi ki, o, doktor Qaşə ilə yenə danışıb və ona Vinsent-in bəzi əsərlərini də göstərib. Doktor Vinsenti Overə dəvət edir və ona evində işləmək imkanı yaratmağa hazırdır.

“O təkə sinir xəstəlikləri mütəxəssisi deyil, həm də rəsm bilicisi-dir: Əminəm ki, ondan yaxşı həkim tapmaq çətindir. Bir qərara gələn kimi, mənə teleqram vur, o saat özümü Sen-Remiyə yetirərəm”.

Erkən yaz çağlarının ilk isti günləri başladı. Bağda cırcıramalar cı-rıldışırdı. Vinsent üçüncü dərəcəli bölmənin girişində sütunlu eyvanı, bağın cığırılarını, ağacları və güzgüdə istifadə edərək özünün portre-tini çəkdi. O, bir gözü ilə tabloya, o birisi ilə təqvimə baxaraq işləyirdi.

Növbəti ürəkkeçmə may ayında olmalı idi.

Boş dəhlizlərdə o, qulağının dibində ucalan bəzi səslər eşitdi. O, bu səslərə cavab verdi və səsinin əks-sədası taleyinin qəzəbli harayı kimi yenidən üstünə qayıtdı. Bu dəfə onu huşsuz halda, kiçik kilsədə tapdılar. Ağılı başından çıxardan, dini qarabasmalardan o, ancaq mayın ortalarında sağaldı.

Teo özü hökmən, Sen-Remiyə gəlib Vinsenti aparmaq istəyirdi. Ancaq Vinsent tək getməyi qərara almışdı, Taraskon qatarına onu nə-zərətcə mindirməli idi.

“Əziz Teo!

Mən hələ nə əlil, nə də ətrafdakılar üçün təhlükəli yırtıcı heyvan deyiləm. İcazə ver, özümə və sənə sübut edirəm ki, normal adamam. Əgər mən bu sığınacaqdan baxımsız, köməksiz ayaqlarımla çıxsam, Overdə

yeni həyata başlasam, bəlkə mən onda özümdə güc tapıb xəstəliyə qalib gələ bilərəm.

Bu son cəhd olacaq. Əminəm ki, bu dəlixanadan çıxan kimi mən yenə də ağıllı, normal insan olacağam. Sənin yazdıqlarından görünür ki, Over sakit və gözəl yerdir. Mən ehtiyatlı olsa və doktor Qaşenin nəzarəti altında yaşasam, onda, şübhəsiz, xəstəliyimə üstün gələ bilərəm.

Sənə teleqrafla qatarımın Taraskondan nə vaxt yola düşəcəyini xəbər verərəm. Məni Lion vağzalında qarşıla. Şənbə günü çıxmaq istəyirəm ki, bazar günümü evdə, səninlə, İohanna və körpə ilə birlikdə keçirim”.

SƏKKİZİNCİ KİTAB

OVER

1

Həyəcandan Teo bütün gecəni yatmadı. Vinsent minən qatarın gəlməyinə iki saat qalmış, artıq o Lion vağzalında idi. İohanna uşaqla evdə qalmalı olmuşdu. O, Site Piqalda, özlərinin dördüncü mərtəbədəki mənzilinin balkonunda durmuşdu və evin bütün ön tərəfini örtən tünd gövdəli ağacın yarpaqları arasından uzağa baxırdı. O, faytonun Piqal küçəsindən dönüb onların evinə tərəf gələcəyini səbirsizliklə gözləyirdi. Teogilin mənzilindən Lion vağzalınadək xeyli yol var idi. İohannaya elə gəlirdi ki, onun intizarının sonu olmayacaq. O, narahat olmağa başlamışdı; yolda Vinsentə bədbəxtlik üz verməmişdi ki? Budur, Piqal küçəsinin tinindən üstüaçıq fayton çıxdı, iki kişi ona tərəf mehribanlıqla gülür və əl edirdilər. İohanna Vinsenti səbirsizliklə görmək arzusunda idi.

Site Piqal həyatində ağaclar əkilmiş daş divarlı binanın bir tərəfinə dirənmiş kiçik bir dalan idi. Dalanan hər iki tərəfində iki böyük ev ucalırdı. Teo tindən ikinci, səkkiz nömrəli evdə yaşayırdı. Evin qabağında yamyaşıl bağça vardı, yaşılq boyu səki salınmışdı. Bir neçə dəqiqədən sonra fayton iri tünd gövdəli ağaca çatdı və küçə qapısında dayandı.

Vinsent pillə ilə yuxarı qaçdı, Teo ondan geri qalmırdı. İohanna şikəst adam görməyə hazırlaşmışdı, amma onu bağına basan kişinin üzünün çox gözəl rəngi, şən təbəssümü və açıq, cəsarətli baxışı vardı.

“O, tamam sağlam adamdır. Teodan da xeyli möhkəm görünür” – İohanna o dəqiqə fikirləşdi.

Lakin o, heç cür özünü Vinsentin qulağına baxmağa məcbur edə bilmirdi.

– Hə, Teo! – Vinsent İohannanın əllərindən tutub ona heyranlıqla baxa-baxa dedi. – Sən özünə çox gözəl arvad seçmişən!

– Sağ ol, Vinsent, – Teo gülərək dedi.

İohanna çox şeylərdə onların anasını xatırladırdı. Anna-Korneliyada olduğu kimi, nəvazişli, qonur gözləri, mülayim ədaləri, adamlara qarşı diqqətli və könül oxşayan münasibəti vardı. İndi onun uşağı olduğu üçün analıq da öz möhrünü onun üstünə vurmuşdu. Bu, oval şəkilli, demək olar, ehtirassız sifəti, holland qadınlarına məxsus geniş alnı, sadəcə olaraq səliqə ilə arxaya daranmış sıx, açıq şabalıdı saçları olan kök qadın idi. O, Teoya olan məhəbbətini Vinsentlə bölüşdürürdü.

Teo Vinsenti yataq otağına, kiçik çarpayıda yatan körpənin yanına dartıb apardı. Qardaşlar dinməzəcə ona baxırdılar, onların gözləri yaşla doldu. İohanna başa düşdü ki, onları tək buraxmaq daha yaxşı olar, o, sakitcə qapıya tərəf getdi. Lakin qapının dəstəyinə əlini uzatmamış Vinsent onu arxadan çağırırdı və naxışlı ilmələr salınmış ədyalı göstərərək təbəssümlə dedi.

– Körpəni bu cür bürümək olmaz, bacı.

İohanna qapını arxasınca astadan ördü. Uşağa yenidən baxıb həzz alan Vinsent, özündən sonra nəsil qoymayıb qisməti ölüm olan kimsəsiz, sonsuz kəndli həsrəti, dəhşətli sıxıntı hiss etdi.

Teo sanki onun fikirlərini oxudu.

– Sənin hələ vaxtın var, Vinsent. Günlərin birində özünə səni sevən və sənin həyatının bütün iztirablarını səninlə bölən həyat yoldaşı taparsan...

– Ah, yox, Teo, indi artıq gecdir!

– Lap bu yaxınlarda mən sənin boynuna yaraşan, elə bil sənin üçün yaranmış bir qadınla rastlaşmışam.

– Doğrudan? Bu qadın kimdir ki?

– Bu qız Turgenevin “Xam torpaq” romanındadır. O, sənin yadımdadır?

– Sən nihilistlərlə dostluq edib təhlükəli kağızları sərhəddən keçirən qızımı deyirsən?

– Özüdür ki, var. Sənin arvadın ona oxşamalıdır, Vinsent, sənin ömür yoldaşın həyatın bütün müsibətlərindən və bədbəxtliklərindən keçmiş qadın olmalıdır...

– Axı o məndə nə tapacaq? Tək qulaqlı adamda?

Balaca Vinsent yuxudan oyanıb gözlərini açdı və gülümsədi. Teo uşağı çarpayıdan götürüb Vinsentə verdi.

– O, elə yumşaq və istidir ki, elə bil küçükdür, – Vinsent uşağı sinəsinə basaraq dedi.

– Qulaq as, ayı, məgər uşağı belə tutarlar?

– Hə, qorxuram mən fırça və palitradan başqa heç nə tuta bilməyim.

Teo körpəni qucağına aldı və yanağını uşağın şabalıdı saçına toxunduraraq onu nəvazişlə çiyinə sıxdı. Vinsentə bir anlığa elə görründü ki, həm Teo, həm də uşaq bir daş parçasından yonulublar.

– Hə, Teo, – Vinsent köksünü ötürərək dedi, – hər adamın öz yolu var. Sən canlı varlıq yaratmışsan... mənə şəkil yaradıram.

– Hə, Vinsent, görünür, qismət beləymiş.

Elə həmin axşam Vinsentin dostları onun Parisə gəlməyi münasibətilə Teonun evinə yığışdılar. Birinci olaraq gözəl cavan oğlan Orye gəldi. Onun dalğavari saçları vardı, ortası qırılmış çənəsinin hər iki tərəfini saqqal örtmüşdü. Vinsent onu Teonun yataq otağına ötürdü, orda Monticellinin natürmortu – “Gül dəstəsi” asılmışdı.

– Cənab Orye, siz öz məqaləyinizdə yazırsınız ki, mən əşyaların korloritində metal səsləri, qiymətli daşların parlıtısını duyan yeganə rəssamam. Bu natürmorta baxın. Fəda buna mən Parisə gəlməmişdən çox-çox illər qabaq nail olmuşdur.

Amma Vinsent Orye ilə mübahisədən tezliklə əl çəkdi və məqaləyə görə təşəkkür əlaməti olaraq ona özünün Sen-Remidə çəkdiyi sərf ağacları əsərindən birini bağışladı.

Tezliklə, altıncı pillədən sonra tövsüyə, amma həmişəki kimi söhbətçil, istənilən dəqiqədə ortalığa şit zarafat qatmağa hazır olan Tuluz-Lotrek özünü içəri soxdu.

– Vinsent, – o, dostunun əlini sıxaraq qışqırdı. – Bilirsən, mən pillə üstündə tabut qayıran ustanı gördüm. Səncə, kimi gözləyir, səni, yoxsa, məni?

– Səni, Lotrek! Mənim cəsədimdən o, çox qazana bilməz.

– Kiçik bir mərc təklif edirəm, Vinsent. Mərc gələk ki, sənin adın onun mədaxil kitabına mənimkindən qabaq düşəcək.

– Oldu! Bəs nədən mərc gələk?

– “Afina” kafesində nahardan və Operaya biletədən.

– Mən sizdən xahiş edərdim, bir balaca şən zarafat edəsiniz, – Teo yüngülcə gülümsədi.

Naməlum bir şəxs içəri daxil oldu, Lotrekə baxdı və lap uzaq küncdə stulda oturdu. Hamı gözləyirdi ki, Lotrek onu təqdim edəcəkdir, lakin o, heç bir şey olmamış kimi, danışıqına davam etdi.

– Bizi öz dostunla tanış et, – Vinsent Lotrekə dedi.

– O, mənim dostum deyil, – Lotrek qəhqəhə ilə güldü. – Bu mənim gözətçimdir!

Otağa gərgin sakitlik çökdü.

– Məgər sən bilmirsən, Vinsent? Mən iki ay *non compos mentis*¹ olmuşam. Deyirlər çox spirtli içki içməkdən olub, onun üçün də mən indi ancaq süd içirəm. Sənə növbəti qonaqlığıma dəvətnamə göndərəcəyəm; onun üstündə sən maraqlı şəkil görəcəksən – mən inək sağır-am, ancaq inəyin əmcəkləri lazım olan yerində deyil.

İohanna yemək gətirdi. Bir-birinin sözünü kəsərək hamı birdən danışdı, havada bütün tüstüsü burum-burum burulurdu. Bu Vinsentə keçmiş Paris günlərini xatırlatdı.

– Bəs, Jorj Syöra necədir? – o, Lotrekdən soruşdu.

– Jorj! Məgər sən heç nədən xəbər yoxdur?

– Teo mənə onun barəsində yazmayıb, – Vinsent dedi. – Nə olub ki?

Jorj vərəmdən can verir. Doktor deyir ki, heç ad gününədək yaşaya bilməyəcək – tezliklə onun otuz bir yaşı tamam olmalıdır.

– Vərəmdən? Bu necə ola bilər, axı Jorj elə möhkəm idi! Lənət şeytana...

– O, həddindən artıq çox işləyirdi, Vinsent, – Teo izah etdi. – Sən, axı onu iki ildir görməmişən. Jorj öküz kimi işləyirdi. Gündə iki-üç saat yatırdı, qalan vaxtlarda hədsiz coşğunluqla çalışırdı. Hətta, onun xeyrixah anası belə, onu xilas etmək iqtidarında deyil.

– Deməli tezliklə Jorj olmayacaq, – Vinsent fikirli halda pıçıldadı.

Russo gəldi və öz peçenyəsindən Vinsentə bir torba gətirdi. Tangi ata elə həmin dəyirmi həsir şlyapada, yapon qravürünü Vinsentə təqdim etdi və Vinsenti Parisdə yenidən görməyə onların hamısının necə şad olduqlarını bildirən alovlu nitq söylədi.

Dostlarının etirazına baxmayaraq, saat onda Vinsent dükana gedib iri bir banka zeytun aldı. Hamını, hətta Lotreklə gələn naməlum adam da bu zeytundan yeməyə məcbur etdi.

– Əgər siz, heç olmazsa, bir dəfə görseydiniz ki, Provansda gümüşü-yaşıl zeytun meşəliyi necə də gözəldir, – o, fərəhlə danışdı.

– Doğrusu, siz ömrünüzün axırınadək zeytun yeyərdiniz!

– Yeri gəlmişkən, Vinsent, bir halda ki, söhbət zeytun meşəliklərinəndən gedir, – Lotrek dedi, – de görüm, Arl qızları necə, xoşuna gəldimi?

¹ Öz ağılında olmamaq (*lat.*)

Səhər Vinsent uşaq arabasını küçəyə çıxartdı və onu evin yanında qoydu ki, İohannanın nəzarəti ilə, körpə günün altında bir saat uzana bilsin. Sonra Vinsent mənzilə qayıtdı, pencəyini çıxartdı, xeyli ayaq üstə dayanıb divarlara göz gəzdirdi. Divarlar onun çəkdiyi şəkillərlə bəzədilmişdi. Yemək otağında, buxarının üstündə “Kartofyeyənlər”, qonaq otağında – “Arl ətrafında mənzərə” və “Rona gecə vaxtı”, yataq otağında – “Çiçəklənən meyvə bağı” tabloları asılmışdı. Qulluqçunun səliqəsizliyindən çarpayınım, divanın, bufetin altında, kiçik anbarda hələ çərçivəyə salınmamış bir yığın şəkil, nizamsız halda tökülüb qalmışdı.

Bir dəfə Vinsent Teonun yazı stolunda nə işə axtarırdı və ciyə ilə möhkəm sarınmış qalın bir dəst məktub gördü. Aşkar etdikdə gördü ki, bunlar onun məktublarıdır, o, buna çox heyrətləndi. Vinsent iyirmi il bundan qabaq Zyundertdən Haaqaya gedib Qupilin yanına işə girdiyi vaxtdan üzü bəri Teo qardaşının ona yazdığı məktublardan hər sətirini səliqə ilə qoruyub saxlamışdı. Üst-üstə yeddi yüz məktub yığılmışdı. Vinsent heyrətlənirdi: axı nəyin xətrinə qardaşı bu köhnə, saralmış və-rəqləri qoruyub saxlayırdı? Digər qutuda Vinsent son on ildə Teoya göndərdiyi rəsmləri tapdı, – onlar hamısı onun həyatının mərhələlərinə görə səliqə ilə yığılmışdı. Bu, Borinajın kömürçıxaranları, onların terril yığan arvadları, Etten yaxınlığındakı tarlalarda torpaqbecərənlər və toxumsəpənlər; bu, Haaqada çəkilmiş qocalar və qarılar; bu, Heyest yerqazanları; Sxeveningen baltıqçıları, Nyuenenin kartofyeyənləri və toxucuları, Parisin restoranları və küçə səhnələri; Arlın ilk günəbaxanları və meyvə bağlarının qaralamaları; bu işə Sen-Remi müalicəxanasında hündür ağaclarla bəzənmiş heyət.

– İndi mən öz şəxsi sərgimi açə bilərəm! – Vinsent dedi.

O, şəkillərin hamısını divardan götürdü, onları qarşısına düzdü, çarpayılardan və digər mebellərin altından bütün kətanları çıxartdı. O, işlərini diqqətlə dövrlərə, mərhələlərə görə böldü. Sonra təsvir olunmuş yerlərin nəfəsini daha doğru ifadə etməyə müvəffəq olduğu şəkilləri və tabloları seçdi.

Teonun yanına gələnlərin hər yerdən əvvəl ayaq qoyduğu dəhlizdə, Vinsent özünün otuz qədər erkən çəkdiyi etüdlərini asdı: Borinaj kömürçıxaranları saxta yanında, oval şəkilli balaca peçlərin önündə, acınacaqlı komalarında şam edənələr.

“Bura kömürlə işlənmiş şəkillər salonu olacaqdır”, – Vinsent öz-özünə elan etdi.

O, qalan otaqları gözden keçirdi və belə qərara gəldi ki, yaxşısı vanna otağından başlamaqdır. O, stulun üstünə çıxdı və dörd divarın hamısında Brabant kəndlilərini təsvir etdiyi Etten qaralamalarını sıra ilə asdı.

– Bu isə, bizdə dülgər karandaşı ilə çəkilmiş şəkillər salonu olacaqdır. Sonra Vinsent mətbəxə keçdi. O burada Haaqa və Sxeveningen etüdlərini, – emalatxana pəncərəsindən görünən odun anbarı, qum təpələri, balıqçıların sahile çıxardıqları barkaslar şəkillərini asdı.

– Üç nömrəli salon, – Vinsent elan etdi. – Akvarellər salonu.

O, kiçik anbarda özünün xeyrixah dostları De Qrootları təsvir edən “Kartofeyənlər” şəklini asdı; bu onun yağlı boya ilə işlənmiş və özünü ifadə edə bildiyi ilk tablosu idi. O, şəklin ətrafında çoxlu etüdlər yerləşdirdi: Nyuenen toxucuları, kəndlilər matəm paltarlarında, atasının kilsəsi arxasında qəbiristan, zərif işlənmiş nazik qülle milləri.

Vinsent öz otağını Arla getməmişdən qabaq, Lepik küçəsində Teonun evində asdığı, Parisdə yağlı boya ilə çəkilmiş tablolar üçün ayırdı. Qonaq otağında parlaq boyalarla şəfəq saçan Arl lövhələrini asdı. Teonun yataq otağını Sen-Remi sığınacağında çəkdiyi şəkillərlə bəzədi.

O, işini qurtarıb döşəməni süpürdü, paltosunu geydi və şlyapasını başına qoydu, pillələrlə aşağı düşdü və balaca adaşını Site-Piçalın gün düşən tərəfi ilə sürüb getdi. İohanna isə Vinsentin əlindən tutub onunla holland dilində danışa-danışa addımlayırdı.

Saat birə işləyəndə Piçal küçəsinin tinində Teo göründü, səadət içində gülə-gülə onlara əl etdi, uşaq arabasına tərəf qaçdı və ehmalca körpəni qucağına götürdü. Onlar uşaq arabasını qapıçının yanında qoydular və şirin söhbət edə-edə pillələrlə yuxarı qalxdılar. Mənzil qapısının ağzında Vinsent onları saxladı.

– İndi mən sizə Van Qoqun sərgisini göstərəcəyəm, – o dedi. – Teo və İo, özünüzü bu çətin imtahana hazırlayın.

– Nə sərgi, Vinsent? – Teo təəccübləndi. – Hanı sərgi?

– Gözlərinizi yumun! – Vinsent komanda verdi.

O, qapıları taybatay açdı və Van Qoqların üçü də dəhlizə daxil oldu. Teo və İohanna mat qalmış halda, dörd gözle baxırdılar.

– Mən Ettendə yaşayanda, – Vinsent deyirdi, – atam danışdı ki, şər xeyir doğura bilməz. Mən ona etiraz etdim ki, o, neinki doğura bilər, hətta xeyir doğurmalıdır, xüsusilə sənətdə. Əgər əleyhinə deyilsinizsə, mənim əziz qardaşım və bacım, mən sizə bacarıqsız uşaq kimi yön-

dəmsiz, kobud rəsmlərdən başlayan insanın həyat tarixini danışacağam və görün ki, on illik aramsız əməkdə o nəyə nail olub... bir sözle, özünüz nəyə nail olduğunuzu görecəksiniz.

Vinsent zaman ardıcılığına ciddi riayət edərək, onları otaqdan-otağa apardı. Onlar muzeydəki tamaşaçılar kimi tablolar qarşısında durub bütöv bir insan həyatının əməyinə baxırdılar. Onlar rəngkarın necə yavaş-yavaş, ağır zəhmət bahasına yetkinləşdiyini, onun kor-koranə, ifadə üçün necə düzgün və kamil yol axtardığını, Parisdə daxili çevriliş keçirdiyini, əvvəlki illərin əməyi özünü göstərən vaxt onun gur, qüdrətli səsinin Arlda necə ehtirasla eşidildiyini görürdülər... Sonra isə... bəla baş verirdi... Sen-Remidə çəkilmiş tablolar... yaradıcılıq ehtirasını saxlamağın ümitsiz cəhdləri və asta-asta tənəzzül... aşağı... aşağı...

Onlar sərgiyə təsadüfi tamaşaçı gözü ilə baxırdılar. Cəmi yarım saat ərzində onların gözləri qarşısından insanın bütün həyat yolu keçdi.

İohanna əsl Brabant yeməyi hazırladı. Vinsent yenidən məmnuniyyətlə holland yeməyinin dadına baxdı. İohanna süfrəni yığışdırdıqdan sonra, qardaşlar qəlyan çəkə-çəkə, söhbətə başladılar.

– Vinsent, sən hər şeydə doktor Qaşeyə qulaq asmalısan!

– Hə, Teo.

– Başa düşürsən, o, sinir xəstəlikləri mütəxəssisidir. Onun göstərişlərinə əməl etsən, birdəfəlik sağalarsan.

– Yaxşı, Teo.

– Ondan əlavə, Qaşə rəssamlıqla da məşğul olur. O, hər il öz işlərini P. van Reysel adı altında Müstəqillərdə nümayiş etdirir.

– Onun şəkilləri yaxşıdır mı, Teo?

– Yox, mən deməzdim. Lakin o, həqiqi istedadları duyan əsl istedadlı malik adamlardandır. İyirmi yaşında gənc ikən o, Parisə, təbabəti öyrənməyə gəlmiş və Kurbe, Mürje, Şanfleri və Prudonla dostlaşmışdır. O tez-tez “Yeni Afina” kafesinə gedir və tezliklə Mane, Renuar, Deqa, Düran və Klod Mone ilə dostlaşır. Dobinyi və Domye onun evində, hələ impressionizm meydana gəlməmişdən çox qabaq işləyirdilər.

– Doğrudan?

– Onun yiyələndiyi bütün tablolar, demək olar, ya onun bağında və yaxud qonaq otağında çəkilmişdir. Pissarro, Qoyomen, Sisley, Delakrua – onlar hamısı Overdə Qaşenin yanında işləyir və yaşayırdılar. Sən onun evində Sezannın, Lotrekin və Syöranın da tablolarını görecəksən. İnan ki, Vinsent, bu əsrin ortalarında elə bir istedadlı rəssam olmayıb ki, doktor Qaşə ilə dostluq etməmiş olsun.

– Doğrudan? Bəsdür, Teo, sən mənə lap qorxutdun! Axı mən bu gözəl nəslə mənsub deyiləm. Bəs o heç olmazsa, mənim bir tablomu görübümü?

– Sən lap axmaqсан! Bəs sənə, niyə o elə istəyir ki, sən Overə gələsən?

– Allah mənə öldürsün, əgər xəbərim varsa.

– Ona görə, o, belə hesab edir ki, Müstəqillərin axıncı sərgisində göstərilən sənənin Arl gecələri tabloların oradakı şəkillərin ən yaxşısıdır. Canına and olsun, mən Arlda Qogen üçün çəkdiyən günəbaxan pannolarını ona göstərəndə gözləri yaşardı. O, mənə baxdı və dedi: “Cənab Van Qoq, sizin qardaşınız böyük rəssamdır. Bütün rəssamlıq tarixində günəbaxanlardakı bu cür sarı rəngi hələ heç kəs tapa bilməyib. Təkcə bu şəkillər sizin qardaşınızın adını ölməz edəcəkdir”.

Vinsent peysərini qaşdı və utancaqlılıqla gülümsədi.

– Yaxşı, – o dedi, – madam doktor Qaşə günəbaxanların barəsində belə fikirdədir, demək, biz onunla dil tapa bilərik.

2

Doktor Qaşə Teo ilə Vinsenti stansiyada qarşıladı. Bu daim vurnuxan, əsəbi, gözlərində həyəcanlı kədər duyulan, balacaboy adam idi. O, hərərətlə Vinsentin əlini sıxdı.

– Bəli, bəli, bizim yerlər rəssam üçün sadəcə olaraq xəzinədir. Buralar sizin xoşunuza gələcəkdir. Görürəm, özünüzlə molbert də götürmüşünüz. Bəs rəng necə, kifayət qədər götürmüşünüzmü? Vaxt itirmədən sizə işə girişmək lazımdır. Bu gün mənim evimdə nahar edəcəksiniz. Yeni tablolarınızdan gətirmisinizmi? Qorxuram bizdə siz Arlın sarı çalarlarını tapa bilməyəsiz, əvəzində isə bir para başqa şey var, bəli, bəli, bəzi başqa şey. Siz mənim evimdə çəkməlisiniz. Sizə Dobnyidən Lotrekədək bütün rəssamların çəkdiyi vazanı və stolları göstərəcəyəm. Özünüzlə necə hiss edirsiniz? Sizin görkəminiz əladır. Hə, bura xoşunuza gəlirmi? Bəli, bəli, biz sizinlə məşğul olacağıq. Biz sizi tamam–kamal sağaldacağıq!

Hələ demiryol platformasından Vinsent yamyaşıl ormanı gördü. Münbit dərə boyu axan yaşıl Uaza meşənin böyüründən keçirdi. O, gözləri ilə mənzərəni daha yaxşı müşahidə etmək üçün, hətta, bir az kənara da çəkildi. Teo astadan doktor Qaşə ilə danışdı.

– Xahiş edirəm, qardaşımı bacardıqca gözəndə qoymayın, diqqət yetirin, – o dedi. – Əgər hiss etsəniz ki, xəstəliyinin böhranı yaxınlaşır, dərhal mənə teleqrafla xəbər verin. Mən onun yanında olmalıyam, haçan o... ona icazə vermək olmaz ki... deyirlər, o...

– Yaxşı, yaxşı! – Doktor Qaşə yerində ayaqlarını oynadaraq özünün keçi saqqalını dartışdırıb onun sözünü kəsdi. – Söz yox, o, dəlidir. Bəs siz nə istəyirsiniz? Bütün rəssamlar dəlidir. Bu, onlarda ən yaxşı xüsusiyyətdir. Mən bunu çox yüksək qiymətləndirirəm. Bəzən mən özüm də dəli olmaq istəyirəm. “Heç bir nəcib ürək dəlilik qismətindən məhrum deyildir”. Bilirsinizmi, bunu kim deyib? Aristotel!

– Çox gözəl, doktor, – Teo dedi. Amma Vinsent hələ cavandır, onun cəmi otuz yeddi yaşı var. Həyatının yaxşı illəri qabaqdadır.

Doktor Qaşə başından gülməli ağ furajkasını çıxartdı, lüzum olmadan bir neçə dəfə barmaqları ilə saçlarını şanaladı.

– Hər şeyi mənim öhdəmə buraxın. Rəssamlarla necə rəftar etmək lazım olduğunu mən bilirəm. Bir aydan sonra o, mənim yanımda sağlam adam olacaq. Mən onu işləməyə məcbur edəyəm. Bu da onun sağlamlığını sürətləndirir. Mən ona portretimi çəkməyi təklif edəyəyəm. Elə indicə. Dərhal nahardan sonra. Mən onun beynini sağaldacağam, arxayın ola bilərsiniz.

Vinsent təmiz kənd havasını sinəsinə çəkərək, onlara yaxınlaşdı.

– Teo, sən İo ilə birlikdə körpəni də buraya gətirməlisən. Uşaqları şəhərdə saxlamaq cinayətdir.

– Hə, hə, siz bazar günü buraya gəlib bütün günü bizimlə keçirməlisiniz! – Qaşə ucadan dedi.

– Sağ olun, sağ olun. Bu çox gözəl olar. Bu da mənim qatarım. Salamət qalın, doktor Qaşə, qardaşımın qayğısına qaldığınıza görə sizə təşəkkür edirəm. Vinsent, mənə hər gün məktub yaz.

Yol yoldaşının dirşəyindən tutub özü ilə aparmaq doktor Qaşədə köhnə verdiş idi. Vinsenti qabağa itələyərək o, elə hey üyüdüb tökür, bir mövzudan o birinə keçir, özü öz suallarına cavab verirdi, hər dəfə də kəskin və güclü səsle uzun monoloq söyləyirdi.

– Bax, o uzun və düz yol qəsəbəyə aparır, – Qaşə dedi. – Amma indi mən, sizi tərənin zirvəsinə başqa yolla aparacağam, oradan bütün ətraf görünür. Eybi yoxdur ki, molbert aparırsınız? Sizə ağır deyil? Odur, bax, orada, solda, katolik kilsəsidir. Siz fikir vermisinizmi, katoliklər yaxşı görünsün deyər, kilsəni həmişə tərələrde tikirlər. Ax, ulu

tanrı, deyəsen axı qocalıram, bu dik ildən-ile mənə daha yoxuş görünür. Görürsünüzmü, burda necə taxıl zəmiləri var? Overi başdan-başa taxıl zəmisini tutub. Siz bu yerləri hökmən çəkməlisiniz. Əlbəttə, onlar Provansdakı kimi o qədər də sarı deyil... orada isə sağda – qəbiristanıdır... təpənin lap kəlləsindədir, çayın üstündə, bütün vadinin üstündə... siz necə güman edirsiniz, məgər öləndən sonra harada basdırılmağın fərqi varmı?.. Biz isə, o rəhmətliklərə Uaza vadisi boyunca ən yaxşı yer ayırmışıq. Bəlkə, oraya gedək? Qəbiristandan görünən kimi heç yerdən çay o qədər yaxşı görünür... axı orada Pontuazacan hər şeyi görərsən... hə, hə, darvazalar bağlı deyil, onları yalnız itələmək lazımdır... bax, belə... hə, məgər bura hədsiz gözəl deyilmə? Bu hündür divarları biz küləkdən qorunmaq üçün çəkmişik... biz burada həm katolikləri, həm də protestantları dəfn edirik...

Vinsent çiyindən molberti çıxartdı və doktor Qaşenin danışqlarından dincəlmək üçün bir az qabağa keçdi. Qəbiristan kvadrat şəklində idi və təkcə təpənin zirvəsini yox, həm də yamacın bir hissəsini tutmuşdu. Vinsent arxa divara yaxınlaşdı. Aşağıda açılan Uaza vadisi çox gözəl görünürdü. Çayın soyuq və yaşıl zolağı zümrüd sahillər arasında gözəl qıvrılırdı. Sağdan hansı bir kəndinsə qamış damları gözə çarpırdı, bir az uzaqda isə digər təpə – qədim qəsr ucalırdı. Sıx yaz çiçəkləri qalxan qəbiristana parlaq may günəşinin şəfəqləri səpələnirdi. Zərif-mavi göy qübbəsi parlaq işıq saçaraq onların üstünə gərilmişdi. Bura son dərəcə, demək olar, cənnət qədər gözəl və rahat idi.

– Bilirsiniz doktor Qaşə, – Vinsent dedi, – çox yaxşı ki, mən cənnətdə olmuşam. Bu mənə şimalı daha yaxşı görmək imkanı verir. Bir baxın, çayın o biri, uzaq sahilində günəş şüasının dəymədiyi otlar necə də bənövşəyi rəngə çalır.

– Bəli, bəli, bənövşəyidir, əsil bənövşəyidir, başqa cür də ola bilməz.

– Buradan necə də sağlamlıq qoxusu gəlir, – Vinsent fikirli halda davam etdi. – Burada necə də dinclik, necə də sakitlik var.

Onlar təpədən endilər, buğda zəmilərinin və kilsənin yanından ötürüb qəsəbəyə gedən düz yola çıxdılar.

– Mən, doğrusu, təəssüflənirəm, sizi öz evimdə yerləşdirə bilmirəm, – doktor Qaşə dedi, – hayıf ki, bizdə bircə də olsun boş otaq yoxdur. Sizə yaxşı bir mehmanxana nişan verəcəyəm, siz hər gün mənim yanıma gəlib şəkil çəkəcək və özünüzdəki kimi hiss edəcəksiniz.

Doktor Vinsentin dirseyindən yapışdı və onu bələdiyyə idarəsinin yanından keçirib yay mehmanxanası yerləşən çaya tərəf apardı. Sahib-

karla danışdı, o da otağı və yeməyi günü altı franka Vinsentə verməyə razı oldu.

– Hə, içəri keçin, şeylərinizi yerbəyer edin, – Qaşə sevincək dedi, – Saat birdə yanıma nahara gəlin. Molbertinizi və boyalarınızı da gətirin. Siz mənim portretimi çəkməlisiniz. Bir də təzə işlərinizi də göstərmək üçün özünüzlə götürün. Biz orada doyunca danışib söhbət edərək Oldumu?

Doktor gözdən itən kimi, Vinsent avadanlığını götürüb qapıya tərəf ağır-ağır addımladı.

– Dayanın! – sahibkar onu səslədi. – Hara belə?

– Mən kapitalist yox, fəhləyəm, – Vinsent ona cavab verdi.

– Sizə gündə altı frank verə bilmərəm.

O, meydana qayıtdı və elə bələdiyyə idarəsinin qarşısında kiçik kafe axtarıb tapdı. Kafe sahibinin ailəsi ilə – Ravu adlanırdı, elə orada Vinsent danışib otağa və yeməyə gündə üç frank yarım razılığa gəldi.

Ravu kafesi Over yaxınlığında yaşayan fəhlə və kəndlilərin sevimli görüş yeri idi. Vinsent ora girəndə sağ tərəfdə kiçik dirək gözüne sataşdı, qaranlıq və qəmgin görünən salonun qalan sahəsi yonulmamış taxta stol və skamyalarla doldurulmuşdu. Kündə, dirəyin arxasında kirli və cırıq yaşıl mahud parçalı bilyard stolu görünürdü. Bu stol kafenin iftixarı və bəzəyi sayılırdı. Salonun qurtaracağımda mətbəxə qapı açılır, qapının arxasından isə dərhal yuxarıya dolama pille qalxırdı. Burada isə çarpayılı olan üç kiçik otaq vardı. Vinsent öz pəncərəsindən katolik kilsəsinin milini və qəbiristan divarının bir hissəsini görürdü, – Over günəşinin zəif işığında onun qəhvəyi çaları saf və zərif idi. Vinsent molberti, boyaları, fırçaları və aralı qızın portretini götürüb Qaşenin evini axtarmağa yollandı. Stansiyadan Ravu kafesinə aparan həmin yol meydandan birdən-birə qərbə dönür və yamac boyu yuxarı dırmanırdı. Tezliklə, Vinsent yolayrıcında durdu. Sağ yol qəsr yerləşən təpəyə qalxırdı, sol yol isə noxud əkilmiş sahədən keçib çaya tərəf uzanırdı. Qaşə ona təpənin yanından ötərək düz getməyi tapşırmışdı. Vinsent yavaş-yavaş gedir və Teonun tapşırığı ilə ona qayğı göstərən doktor barəsində fikirləşirdi. O fikir verib gördü ki, damı qamışlı evləri qəşəng imarətlər əvəz edir və qəsəbə tamamilə başqa görkəm alır. Vinsent hündür daş divardan görünən zəngin mis dəstəyini dartdı. Zınqırovun səsinə Qaşə çıxdı. O, Vinsenti dolama daş pillələrlə qarşısında çiçəklik salınmış eyvana apardı. Ev üçmərtəbəli, möhkəm, rahat və

gözəl idi. Doktor Vinsentin qoltuğuna girdi və onu ördəklər, toyuqlar, hinduşkalar, tovuz quşları və çoxlu pişik saxlanılan arxa heyətə apardı.

– İndi də qonaq otağına gedək, Vinsent, – hər bir quşun tarixçəsini bütün təfərrüatı ilə Vinsentə nağıl edən Qaşə dedi.

Evin qabaq hissəsini tutan qonaq otağı geniş, hündür tavanlı idi, amma otaqda bağa baxan cəmi iki balaca pəncərə vardı. Bu cür böyük otaq mebellə, nadir tapılan antikvar şeylərlə, hər cür qədim əşyalarla o qədər doldurulmuşdu ki, ortada duran stolun arxasında oturmağa yer iki nəfərə ancaq çatırdı. Pəncərələrdən çox az işıq düşdüyündən Vinsentə qonaq otağındakı bütün əşyalar qara görünürdü.

Qaşə otaqda vurnuxur, nəsə bir şey götürüb Vinsentə verir, o baxmağa macal tapmamış, dartıb əlindən alırdı.

– Baxın. O şəkildəki gül dəmətinə görürsünüzmü? Delakrua gülləri, bax, bu güldə saxlayırdı. Ona toxuna bilərsiniz. Məgər siz hiss etmisinizmi, bu həmin şeydir? Bu kreslonu görürsünüzmü? Kurbe mənim bağımı çəkəndə pəncərənin qabağında bu kreslodə oturmuşdu. Bəs bu gözəl qab-qacağı? Demulən onları mənə Yaponiyadan getirib. Bu nimmçələrdən birini Klod Mone öz natürmortu üçün götürmüşdü. Natürmort yuxarıdadır. Gedək, göstərim.

Nahar vaxtı Vinsent Qaşenin on beş yaşlı qoçaq və gözəl oğlu Pol ilə tanış oldu. Mədəsinin ağrısına baxmayaraq, Qaşenin naharı beş cürə xörəkdən ibarət idi. Vinsent Sen-Remidə yalnız mərciyə və bir də qara çörəyə vərdiş etdiyindən üçüncü xörəkdən sonra yeməkdən çəkildi.

– İndi isə gəl işləyək! – Doktor ucadan dedi. – Siz mənim portretimi çəkəcəksiniz, Vinsent, belə oturduğum kimi, yaxşı?

– Mən əvvəlcə sizi yaxından tanımalıyam, doktor, yoxsa, qorxuram ki, portret çox səthi alınar.

– Nə olar, bəlkə də, siz haqlısınız, bəlkə də haqlısınız. Deyəsən, siz axı nə isə çəkirsiniz? İcazə verin, baxım görüm, siz necə işləyirsiniz. Çox görmək istəyirəm!

– Mən bağda ələ yer görmüşəm ki, oranı çəkməyə dəyər.

– Çox gözəl! Çox gözəl! Bu dəqiqə molberti oraya qoyarıq. Pol, molberti cənab Vinsent üçün bağa apar. Siz mənə həmin yeri göstərin, rəsamlardan orada şəkil çəkən olub-olmadığını deyim.

Vinsent işləyən zaman doktor əllərini yellədir, sevincini, dəhşətini, təəccübünü gizlətməyərək, onun dövrəsində o yan-bu yana qaçır-
dı. Vinsent arxadan deyilən min cürə məsləhət, haray-həşir və mümkün olan öyüd-nəsihətləri eşidirdi.

– Belə, belə, bu sizdə yaxşı alınıb. Budur, budur, qırmızı boya. Ehtiyatlı olun! Siz bütün ağacları korlayarsınız. Aha, indi lap vaxtdır... Yox, yox! Kobalta toxunmayın. Bura sizin üçün Provans deyil. İndi, mənə, yaxşıdır. Bəli, bəli, bax bura. Hər şey necə də dərhal canlanır, oynadır! Doğrudan da, sizin həyatverici firçanız var. Yox, yox! Yalvarıram sizə, lazım deyil! Yüngül, yüngül! Belə qızgın surətdə yox. Hə, hə, indi mən başa düşdüm. *Merveilleux!*¹

Vinsent var gücünü toplayıb, doktorun əzilib-büzülməsinə və boşboğazlığına dözdü. Sonra üzünü ona çevirib dedi:

– Əziz dost, sizə ələ gəlmirmi ki, belə həyəcan sağlamlığınıza zərərli təsir göstərir? Siz təbibsiz və bilməlisiniz ki, özünüzü ələ alıb həyəcan keçirməmək çox vacibdir.

Lakin Qaşenin gözləri qarşısında şəkil çəkildə, doktor həyəcanlanmaya bilmirdi.

Etüdü qurtaran kimi, Vinsent doktor Qaşə ilə birlikdə evə qayıtdı və gətirdiyi arılı qız portretini ona göstərdi. Doktor bir gözünü qıyaraq tabloya istehza ilə baxdı. O, portretin dəyəri və nöqsanları barədə öz-özünə nə isə xeyli mızıldandı və nəhayət, dilləndi:

– Yox, yox, bunu qəbul edə bilmərəm. Bununla heç razılaşa bilmərəm. Bu portretə nə demək istədiyinizi anlamıram.

– Mən heç bir şey deməyə çalışmamışam, – Vinsent dedi. – Bu, əgər bilmək istəyirsinizsə, Arl qadınlarının ümumiləşdirilmiş portretidir. Mən sadəcə olaraq, arlıların xarakterini boyalarla təsvir etmək istəmişəm.

– Hayıf, – doktor kədərli tonda söylədi. – Mən onunla tamamilə razılaşa bilmərəm.

– Mən sizin kolleksiyınıza baxsam, etiraz etməzsiniz?

– Əlbəttə, əlbəttə, nə qədər istəyirsiniz baxın. Mən isə o vaxtadək bu xanımın yanında oturub fikirləşim, görüm, onu qəbul edə bilərəmmi?

Qabağa düşüb qulluq göstərən Polun müşayiəti ilə Vinsent bir saat otaqlarda dolandı. O, Qiyomenin toz basmış, küncdə atılıb qalan tablosu ilə rastlaşdı: çıpaq bir qadın çarpayıda uzanmışdı. Baxımsız qalmış bu şəklin rəngləri çatlamağa başlamışdı. Vinsent ona baxanadək doktor Qaşə həyəcan içində yüyürüb otağa girdi və Vinsentə arılı qıza dair suallar yağdırdı.

– Doğrudanmı, siz bu vaxtadək ona baxırdınız? – Vinsent təəccüb-
ləndi.

¹ Əla (frans.)

– Bəli, bəli, yavaş-yavaş o, mənə çatır, mən onu başa düşürəm, mən artıq onu hiss etməyə başlayıram.

– Doktor Qaşə, yersiz məsləhətimə görə, sizdən üzr istəyirəm, axı bu Qiyomen çox gözəldir. Əgər siz onu çərçivəyə salmasanız, məhv olub gedəcək.

Qaşə heç Vinsenti eşitmədi.

– Siz deyirsiniz ki, şəkildə Qogenin yolu ilə gedirsiniz... Mən sizinlə razılaşa bilmirəm... kəskin çalar ziddiyyətləri... Onun bütün qadın incəliyini öldürür... yox, belə yox ki, öldürsünlər, amma... qoy gedim, ona bir də baxım... o hələ yavaş-yavaş çatır... tədricən... sanki elə indicə tablodan enib aşağı düşəcək!

Günün bütün qalan vaxtında Qaşə arılı qız tablosunun yanında vurnuxur, ona barmaqlarının ucu ilə toxunur, əllərini bir-birinə sürtür, dayanmadan mızıldanır, öz-özünə saysız-hesabsız suallar verir, cavablar alır, yeni-yeni pozalarda dururdu. Axşam düşəndə artıq arılı qız tamamilə onun ürəyini fəth etmişdi. Doktorun gözləri gülürdü.

– Ah, sadəlik – o nə qədər də çətindir, – portretin qarşısında yorğun-yorğun, sakitcə dayanıb danışırdı.

– Bəli, çətindir.

– Bu qadın isə çox gözəldir, çox gözəl! Heç vaxt xarakteri bu cür dərinəndən hiss etməmişəm.

– Doktor, əgər o, sizin xoşunuza gəlirsə, – deməli sizindir. Bu gün bağda çəkdiyim etüd də sizindir.

– Axı niyə siz şəkilləri mənə bağışlayırsınız, Vinsent? Bunlar axı sərvətdir.

– Bəlkə, tezliklə mənə qayğı göstərməli, mənə müalicə etməli oldunuz. Sizə verməyə pulum olmayacaq. Pulun əvəzini sizə tablolarla ödəyim.

– Mən pul xatirinə sizi müalicə etmək istəmirəm, Vinsent. Mən bunu sizinlə dostluğun xatirinə edəcəyəm.

– Deməli... yaxşı, qoy belə olsun! Mən də dostluğumuza görə şəkilləri sizə bağışlayıram.

Beləliklə, Vinsent yenidən rəssamlıq yoluna qədəm qoydu. O, Ravu kafesi lampasının tutqun işığında fəhlələrin necə bilyard oynadıqlarına doyunca baxdıqdan sonra, saat doqquzda uzanıb yatdı. Səhər beşdə durdu. Hava çox gözəl idi, günəş yeni işıqlanır, dərə təzə yaşıl rəngə boyanırdı. Uzunsürən xəstəlik və müqəddəs Pavelin sığınacağındakı məcburi bekarçılıq öz təsirini göstərirdi: fırça Vinsentin barmaqları arasından sürüşürdü.

Vinsent Teodan xahiş etdi ki, şəkillərin üzünü köçürmək üçün Barqın kitabını ona göndərsin, qorxurdu ki, yenə ara vermədən çılpaq bədənin mütənəsbibliyini öyrənməyə, bu, ona baha başa gələcək. Vinsent gözdə-qulaqda idi, görəsən, Overdə elə kiçik bir ev taparmı ki, həmişəlik orada yaşaya bilsin. Bu fikir ona rahatlıq vermirdi: “Bəlkə Teo düz deyir, haradasa yer üzündə öz taleyini onunla bağlayan elə bir qadın var”. O, özünün Sen-Remidə çəkdiyi bir neçə yerinə gəzdirdi.

Lakin bu gözlənilməz enerji odu tezliklə söndü – bu, hələ dağılmağa davam gətirə bilən həddən artıq möhkəm orqanizmin ancaq refleksi idi.

İndi, müalicəxanada uzunmüddətli dustaq həyatından sonrakı günlərin hər biri Vinsentə bir həftə kimi görünürdü. O, səhərdən axşama-dək şəkil çəkmədiyinə görə bilmirdi ki, boş günlərini nə ilə doldursun. Onda artıq elə bir həvəs də qalmamışdı. Nə qədər ki, Arlda bədbəxtlik üz verməmişdi, işləmək üçün günlər ona çatmırdı, indi isə günlər sonsuz dərəcədə uzanırdı.

Onu gördüklərindən çox az şey fırçadan yapışmağa vadar edirdi, ancaq işə başlayanda çox qərribə arxayınçılıq, demək olar, laqeydlik hissi keçirirdi. Vinsent artıq həmişəki kimi coşqun ehtirasla, hər dəqiqə qaynar və fədakarcasına yaratmaq hissi keçirmirdi. İndi o, elə bil, vaxtı öldürmək üçün işləyirdi. Axşamədək şəkli tamamlamasaydı, həyəcanlanmırdı... heç vecinə də gəlmirdi.

Doktor Qaşə Overdə əvvəlki kimi onun yeganə dostu idi. Bütün günlərini Parisdəki öz müalicə kabinetində keçirən Qaşə yeni tablolarla baxmaq üçün axşamlar tez-tez Ravu kafesinə baş çəkirdi. Vinsent Qaşenin gözlərindəki dərin, əlacsiz kədəri sezerkən tez-tez fikrə dalırdı.

– Nədən siz belə bədbəxtsiniz, doktor Qaşə? – o soruşdu.

– Ah, Vinsent, mən neçə illərdir ki, çalışıram... amma yaxşı iş az görmüşəm. Həkim ancaq iztirab görür, iztirab və iztirab...

– Mən məmnuniyyətlə sizinlə öz peşəmi dəyişdirərdim, – Vinsent dedi.

Qaşenin qəmgin gözləri heyrət ifadə etdi.

– Ah, siz nə danışsınız, Vinsent, rəngkarlıq istedadı dünyada ən gözəl vergidir. Ömrüm boyu rəssam olmaq istəmişəm... amma ona çox nadir halda, artıq vaxtım olanda fikir vermişəm... bəzən ətrafımda müalicəsi vacib olan, mənə ehtiyac duyan o qədər xəstə var ki.

Doktor Qaşə dizi üstə çökdü və Vinsentin çarpayısının altından bir yıgın tablo çıxartdı. O, qarşısına alovlanan sarı günəbaxan şəklini qoydu.

– Mən, heç olmazsa, birçə belə tablo yaratmış olsaydım, Vinsent, hesab edərdim ki, həyatım hədə keçməyib. Mən insanların iztirablarını yüngülləşdirmək üçün uzun illər itirmişəm... amma insanlar əvvəlxaxır onsuz da ölürlər... bunun bir mənası varmı? bu günəbaxanlar... insanların ürək ağrısından və kədərdən sağaldacaqlar... onlar insanlara sevinc gətirəcəklər... əsrlərlə... bax buna görə sizin həyatınız hədə getmir... bax, buna görə də siz xoşbəxt adamsınız.

Bir neçə gündən sonra Vinsent doktorun şəklini təmiz kobalt fonda, ağ furajkada tünd mavi gödəkçədə çəkib qurtardı. Doktorun sifəti çox gözəl, açıq çalarda təsvir edilmişdi, əlləri də açıq rəngdə idi. Doktor Qaşə qırmızı stula dirsəklənərək oturmuşdu. Stolun üstündə sarı kitab və bənövşəyi güllü üskükotu vardı. Portret hazır olanda, Vinsent ona təəccübləndi ki, bu şəkil son dərəcə onun Arlda, Qogen gəlməmişdən qabaq yaratdığı avtoportreti xatırladır.

Doktor portrete dəlicəsinə vurulmuşdu. Hələ heç vaxt Vinsent bu qədər hərəkətli təriflər və məftunedici sözlər eşitməmişdi. Qaşə təkid edirdi ki, Vinsent onun üçün şəklin üzünü çıxartsın. Vinsent razılıq verdikdə, doktorun sevincinin həddi olmadı.

– Siz mənim çap dəzgahımdan istifadə etməlisiniz, Vinsent, – doktor qızgın surətdə dedi, – Biz Parisdən sizin bütün tablolarınızı gətirdərik. Onların litoqrafiya ilə üzünü çıxardırıq. Bu, sizə heç bir santimə də başa gəlməyəcək. Gedəyin, mənim çapxanama baxın.

Onlar nərdivanla yuxarı qalxdılar, lükü açıb çardağa çıxdılar. Qaşenin emalatxanası o qədər sirli, fantastik alətlərlə dolu idi, Vinsentə elə gəldi ki, o, orta əsrlər kimyagərinin laboratoriyasına düşüb.

Aşağı enərkən Vinsent gördü ki, Qiyomenin çılpaq qadını hələ də baxımsız atılıb qalmışdır.

– Doktor Qaşə, – o dedi, – mən bir də təkid edərdim, siz bu şəkli çərçivəyə salasınız. Siz şah əsəri məhv edirsiniz.

– Bəli, bəli, çoxdan onun üçün çərçivə sifariş vermək istəyirəm. Bəs nə vaxt Parise, sizin tablolarınızın dalısınca gedəcəyik? Siz litoqrafiyalari istənilən sayda çap edə bilərsiniz. Mən sizə bütün materialları verərəm.

May hiss olunmadan keçdi, iyun girdi. Vinsent təpənin üstündəki katoliklərin kilsəsini çəkdi. Axşama yaxın o, bərk yoruldu və tablonu qurtarmadan yarımçıq saxladı. Böyük iradə qüvvəsi hesabına o özünü buğda zəmilərini çəkməyə məcbur etdi; o, zəmini uzanan yerdə çəkdi, demək olar, başını taxıl zəmisinə soxmuşdu. Bundan əlavə, o, böyük kəndə xanım Dobinyinin evinin şəklini tamamladı; gecə səması fonunda pəncərələrindən narıncı işıq düşən daha bir ağ ev təsvir etdi, evin ətrafında tünd yaşıl ağaclar və otlar çökəlmişdi – bunların hamısına çəhrayının minor çalarları hopdurulmuşdu; axşam motivləri başqa bir etüddə də duyulurdu – iki qapqara armud ağacı arxasından sarımtıl göy üzü görünürdü.

Amma rəssamlıq artıq ona sevinc gətirmirdi. Vinsent vərmiş hesabına işləyirdi, çünki onun görsəsi başqa bir işi yox idi. On illik əməyin qüvvətli ətaləti hələ onu irəli çəkirdi. Əvvəllər o, canlı təbiətin önündə coşurdusa, indi ona qarşı soyuq və laqeyd olmuşdu.

– Mən bunu neçə dəfə çəkmişəm, – o, çiyində molbert, mövzu axtara-axtara yol ilə addımlayarkən, burnu altında mızıldanırdı. – Mənim buna daha heç bir əlavəm yoxdur. Niyə özümü təkrar etməliyəm? Mille ata haqlı idi: “Mən özümü zəif ifadə etməkdənsə, heç nə yaratmamacağı üstün tutmalıyam”.

Bununla belə, onun təbiətə vurğunluğu hələ ölməmişdi – onda sadəcə olaraq, qarşısında açılmış peyzajın üstünə acgözlüklə atılıb bu mənzərəni kəndə yaratmaq hissini şiddəti, alovu sönmüşdü. O, artıq yanıb qurtarmışdı. Bütün iyun ayı ərzində yalnız beş tablo çəkmişdi. Bu müddətdə Vinsent yorulub əldən düşmüşdü, o, özünü tabsızlaşmış, gücsüzlənmiş, düşkünleşmiş hesab edirdi – sanki son on ildə birinin ardınca əlindən çıxmış yüzlərlə rəsm və şəkillərin hər biri onun həyat işartısını söndürmüşdü.

O, indi uzun illərdən bəri Teonun göndərdiyi pul yardımını ödəmək üçün özünü borclu hesab etdiyinə görə işləyirdi. Bununla belə, bir dəfə o, növbəti etüdü yarısınadək çəkəndə anladı ki, Teonun otağında tığlanmış tabloları satmağa heç on insan ömrü çatmaz, yüngül ürəkbulanma onun boğazına tıxandı və o, nifrətlə molberti itələdi. Vinsent bilirdi ki, növbəti ürəkçəkmə əvvəlkindən üç ay sonra, iyul ayında olacaq.

O, çox qorxurdu ki, xəstəliyi tutanda nə isə bir vəhşilik etsin və bütün qəsbə camaatını üstünə qaldırsın. Parisdən gedərkən o, Teo ilə pul bərəsində şərtləşməmişdi və indi ancaq fal açırdı ki, görən qardaşı ayda ona neçə frank göndərəcək. Qaşenin gözlərində bəzən gizlənən tükenməz kədər, bəzən də alovlanan sevinc onu daha da əsəbiləşdirirdi.

Axırda da Teonun uşağı xəstələndi.

Vinsent adaşı üçün keçirdiyi narahatlıqdan başını lap itirmişdi. O, bəcardığı qədər özünü möhkəm saxlamağa çalışdı, sonra dözməyib Parisə getdi. Onun qəfildən Site-Piçalda peyda olması evdə çaxnaşmanı ancaq artırdı. Teo arıqlamışdı, sağlam görünmürdü. Vinsent var gücü ilə çalışırdı ki, onu ruhlandırсын.

– Məni tək körpə narahat etmir, Vinsent, – nəhayət, o, boynuna aldı.

– Daha kim, Teo?

– Valadon. O, məni işdən qovmaqla hədələyir.

– Onun nə haqqı var, Teo? Sən ki, Qupilin yanında on altı ildir qulluq edirsən!

– Bilirəm. O deyir ki, impressionistlərə meyl edəndən bəri öz vəzifəmə xor baxıram. Mən isə onları çox az satıram, həmişə də ucuz qiymətə. Valadon bildirir ki, mənim qalereyam son illərdə ancaq zərər getirir.

– O, səni doğrudan da qova bilər?

– Niyə qovmur? Van Qoqların payları çoxdan satılıb qurtarıb.

– Onda sən neyləyəcəksən, Teo? Şəxsi qalereyamı açacaqsan?

– Haradan! Az-maz qənaət edib yığmışdım, hamısını arvad-uşağa xərclədim.

– Bax, əgər boş yerə mənə min frank xərcləməseydin.

– Qurtar, xahiş edirəm, qurtar, Vinsent. Bunun işə heç bir dəxli yoxdur. Sən bilirsən ki, mən...

– Bəs indi necə olacaq, Teo? Sənin axı İonun və körpən vardır.

– Bəli, düzdür. Nə olsun ki... doğrusu, mən bilmirəm... indi məni hər şeydən çox körpə narahat edir.

Vinsent Parisdə bir neçə gün yaşadı. Uşağı narahat etməmək üçün çalışırdı ki, evdə az olsun. Paris və köhnə dostları onu rahat buraxmırdılar. Hiss edirdi ki, xəstəliyi gizli-gizli ona yaxınlaşır. Kiçik Vinsent yavaş-yavaş bir qədər sağalmağa başladığında, o, qatara oturub sakit Overo yola düşdü. Amma Overdəki sakitlik ona şəfa gətirmədi. Qayğılar Vinsenti üzmüşdü. Teo işini itirsə, onun axırı nə olacaq? Doğrudanmı, o, sonuncu dilənçi kimi küçədə qalacaq? Bəs İo körpəsi

ilə neyləyəcək? Uşaq ölsə necə? O bilirdi ki, Teo kövrək sağlamlığı ilə bu zərbəyə tab gətirməyəcək. Teo yeni iş tapanadək onları kim yedizdirəcək? Kandarları çıxartmaq üçün o, özündə güc tapa biləcəkmidi? Vinsent Ravu kafesinin qaranlıq salonunda saatlarla otururdu. Burada ona hər şey – qıvcırmış pive, acı və tütün qoxusu verən Lamartin meydanındaki kafeni xatırladırdı. O, bilyard ağacı ilə sürtülüb didilmiş şarları stolun üstündə süst halda, həvəssiz qovurdu. Onun içməyə pulu qalmamışdı. Nə rəngə, nə də ki, kətana pulu yox idi. Belə bir çətin vaxtda Teodan bir santim də istəyə bilməzdi. O, iyul ayında ürəkçəməsinin baş verəcəyini, ağılsızlıqdan nə edəcəyini və Teonu yeni ezablara və xərcə sala biləcəyini fikirləşəndə qorxudan əsirdi.

O çalışırdı ki, işləsin, amma bu ona yüngüllük gətirmədi. O, nə çəkmək lazım idisə, artıq hamısını çəkmişdi. O nə demək istəyirdisə, artıq hamısını demişdi. Artıq təbiət onda yaradıcılıq ehtirasları oyatmırdı və bilirdi ki, onda olan bütün yaxşı nə vardisa, hamısı ölüb qurtarıb.

Günlər bir-birini əvəz edirdi. İyul ayının ortaları idi. Yay özü ilə bürkü və qızmar isti gətirmişdi. Hər an bir parça çöreyi itirmək qorxusu ilə yaşayan, uşaq üçün iztirab çəkən, hesabları ilə həkimlər tərəfindən tənqə gətirilən Teo bir qədər qənaət edib yığdığı əlli frankı qardaşına göndərdi. Vinsent bu pula Ravu ilə hesablaşdı. İndi o, burada iyulun axırnadək yaşaya bilərdi. Bəs sonra... sonra nə olsun? O, daha Teonun köməyinə bel bağlaya bilməzdi.

O, düz günəş qızdıran yerdə, qəbiristanın yaxınlığındakı buğda zəmisində, arxası üstə xeyli uzandı. Vinsent Uazanın sahillərində dolaşaraq soyuq suyun və çaybasar otların ətri ilə nəfəs alırdı. Nahar etməyə Qaşenin yanına gedir, qarnını dadını hiss etmədiyi və həzm edə bilmədiyi xörəklə doldururdu. Doktor onun tablolarına heyranlıqla tamaşa edərkən, Vinsent düşünürdü:

“O, mənim haqqımda danışmır. Bu şəkillər ola bilər ki, heç mənim də deyil. Bəlkə heç vaxt, heç bir tablo çəkməmişəm. Hətta öz qolumu da kətanda anıqdıra bilmirəm. Bu kətanlara fırça ilə toxunduğum heç yadıma gəlmir. Yəqin, onları kimse başqası çəkmişdir!”

O, qaranlıq otağında uzanaraq, öz-özünə deyirdi: “Deyək ki, Teo işdən çıxarılmayacaq. Tutalım o, ayda mənə yüz əlli frank göndərə bilər. Onda mən nə etməliyəm? Bütün bu ağır illərə ona görə tab gətirmişəm ki, mən çəkməliydim, ürəyimdə alışıb-yanan və məni alovlandıran şeyi ifadə etməliydim. Lakin indi məndə hər şey sönüb. İndi mən içi boş çanaqdan başqa bir şey deyiləm. Məgər, müqəddəs Pavel sığınacağındakı

hemin o bədbəxtlər kimi işsiz, mənasız həyat sürməyə və hər hansı bir təsadüfün məni yer üzündən siləcəyi günü gözləməyə deyərmi?"

Elə günlər olmurdu ki, Vinsent ancaq Teo, İohanna və körpədən nigaran qalırdı:

"Hətta qoy lap gücüm özümə qayıtsın, ruhum möhkəmlənsin, şəkil çəkmək arzum yenidən oyansın. İohanna ilə körpənin ehtiyacına lazım olduğu halda, Teodan necə pul istəyə bilərəm? O mənə görə dilənçi kökünə düşməməlidir. O, öz ailəsini kəndə göndərməlidir, uşaq orada sağlam və gümrah böyüyər. Onsuz da on ildir sərəsər Teonun boynuna yükəm. Məgər bu azdır? Teonun öz gələcəyini düşünməsi üçün onu bu ağır yükədən qurtarmağın vaxtı çatmayıbmı? Yox, mən qəti qərara almışam: indi hər şey körpəyə məxsus olmalıdır!"

Bütün bu fikirlərin qaynağında epilepsiyanın başlanması kimi ağır qorxu hissi də yatırdı. İndi onun ağılı tamamilə özündə idi və öz həyatının qeydinə qala bilərdi. Birdən növbəti ürəkkeçmə onu təzədən dəliyə, ağılsıza döndərsə? Birdən beyin gərginliyə dözməsə? Birdən o, köməksiz, ağzının suyu axan səfəhə çevrilsə? Onda yazıq Teo neyləyəcək? O, ümitsiz xəstələrin sığındığı müalicəxanayamı düşməlidir?

O, doktor Qaşeyə daha iki tablo gətirdi və ondan heqiqəti öyrənməyə çalışdı:

– Yox, Vinsent, – doktor dedi, – sizdə daha ürəkkeçmə olmayacaq. Siz sapsağlam adamsınız. Epileptiklərin heç də hamısı belə xoşbəxt olmur.

– Doktor, bəs onların axırı nə olur?

– Əgər ürəkkeçmələr bir-birinin ardınca baş verirsə, onlar ağıllarını birdəfəlik itirirlər.

– Daha heç cür sağala bilmirlər?

– Keyr. Bu, onların axırındır. Doğrudur, bu və ya digər müalicə ocağında onlar bir necə il də vaxt keçirə bilərlər, amma ağılları bir də özlərinə qayıtmır.

– Doktor, bəs necə müəyyən etmək olar ki, onlar hər dəfə növbəti ürəkkeçmədən sonra sağalırlar, yoxsa getdikcə ağıllarını itirib dəli olurlar?

– Onu müəyyən etmək mümkün deyil, Vinsent. Bura bax, bizə nə olub ki, belə kədərli şeylərdən danışırıq? Gəlin emalatxanaya qalxaq və bir neçə litoqrafiya çap edək.

Növbəti dörd günü Vinsent öz otağından çıxmadı. Madam Ravu hər axşam ona şam yeməyi gətirirdi.

"İndi mən tamam sağlamam, ağılım da başımdadır, – o, özünü inanırdı. – Mən öz taleyimim ağasıyam. Amma bu ürəkkeçmə başlayanda... ağılım başımdan çıxacaq... mən onda elə hala düşəcəyəm ki, özümü də öldürə bilməyəcəyəm... bu da – sonu, diri-diri ölüm. Ah, Teo, Teo, mən neyləyim?"

Dördüncü gün nahardan sonra o, doktor Qaşenin yanına getdi. Doktor qonaq otağında idi. Vinsent düz bir neçə gün əvvəl Qiyomenin çıpaq qadınını qoyub getdiyi kabinetə tərəf üz tutdu. O, tablolu əlinə götürdü.

– Mən sizə dedim axı, bu şəkli çərçivəyə salmaq lazımdır, – o, doktora müraciət etdi.

Doktor Qaşə təəccüblə ona baxdı.

– Əlbəttə, Vinsent. Gələn həftə buradakı dülgərə taxta çərçivə sifariş edəcəyəm.

– Onu elə indicə çərçivəyə salmaq lazımdır! Bu gün! Bu dəqiqə! – Vinsent, Vinsent, boş-boş danışmayın! Vinsent qəzəblə doktora baxdı, hədələyici görkəmlə ona tərəf addımladı və əlini gödəkçənin cibinə saldı. Doktora elə gəldi ki, Vinsentin cibində tapança var, özünü də gödəkçədən düz onun sinəsini nişan alıb.

– Vinsent! – o qışqırdı.

Vinsent səksəndi. O, gözlərini aşağı dikdi, əlini cibindən çıxartdı və yerindən sıçrayıb qaça-qaça oradan uzaqlaşdı.

Səhəri o, molberti və kətanlarını götürdü, stansiyaya apararıq uzun yola çıxdı, katoliklər kilsəsinin arxasındakı təpəyə qalxdı və qəbiristanla üzbəüz sarı buğda zəmisinin arasında oturub şəkil çəkməyə başladı.

Günorta üstü şiddətli günəş Vinsentin təpəsini amansızcasına döyəndə qəfildən bir yığın qara quş sürətlə göydən şığıdı. Quşlar göy üzünü tutdular, günəşin qabağını kəsdilər, Vinsenti zülmət pərdəsinə bürüdü. Quşlar qanadlarını gərərek boğanaq yaradan sıx qara buludlar altında onu basmarlayıb saçlarının arasına girir, qulaqlarına, gözlərinə, burun pərəklərinə və ağzına soxulurdular.

Vinsent əlini işdən çəkmədi. O, sarı buğda zəmisini üstündə qaynaşan bu qara quşları çəkirdi. Nə qədər vaxt ötdüyünü kəsdirə bilmədi, çəkib qurtarandan sonra, şəklin küncündə belə bir qeyd etdi: "Qarğalar buğda zəmisini üzərində", molberti çiyinə atıb özünü Ravu kafesinə çatdırdı, çarpayının eninə, arxası üstə düşdü və yuxuya getdi.

Ertəsi gün nahardan sonra o, yenə də evdən çıxdı, ancaq Meri meydanında başqa səmtə yollandı. Qəsri dolanıb təpəyə qalxdı. Onun ağacda necə oturduğunu bir kəndli görmüşdü.

– Bu mümkün olan iş deyil! Mən daha dözə bilmirəm! – Kendli onun bu sözlərini eşitmişdi.

Bir qəder keçdikdən sonra, Vinsent ağacdan düşdü və qəsrin arxa tərəfində şumlanmış tarlaya çıxdı. Artıq bu, son idi. O, bunu hələ ilk dəfə, Arlda olanda bilmişdi, ürəyinə damanda ki, özündə nə isə xoşagəlməz bir şey baş verir, onda gücünü, qüvvəsini toplayıb özü ilə birdəfəlik haqq-hesabı çürüdə bilməmişdi.

O, bütün dünyadan halallıq istəyirdi. Sitemlərinə baxmayaraq, bu, hər-halda, gözəl dünyadır. Qogenin dediyi kimi: “Zəhəri varsa, pad zəhəri də vardır”. İndi bu dünyanı tərk edərkən Vinsent onunla vidalaşmaq istəyirdi, ona öz yolunu tapmaqda kömək etmiş bütün dostları ilə vidalaşmaq istəyirdi, – nifrəti adı həyatla əlaqəni qırmağa və səfil olmağa onu vadar etmiş Ursula ilə vidalaşmaq istəyirdi, onun gec-tez özünü tapa biləcəyinə, həyatda özünü təsdiq edə biləcəyinə, inamı təlqin edən Mendes da Kosta ilə, “Yox, heç vaxt! heç vaxt!” deyən sözləri qəlbinin dərinliklərində kök salan Key Vosla; yoxsulları və kimsəsizləri sevməyi ona öyrədən madam Deni, Jak Verney və Anri Dekrukla; Vinsentin nə pırtlaşmış saçlarından, nə də kəndçi kobudluğundan təşvişə düşməyən xeyirxahlıq simvolu möhtərəm Piteresen ilə; onu bacardıqları qəder sevməyə çalışan valideynləri ilə; xeyirxah tələyin bəxş etdiyi yeganə arvadı Xristina ilə; ilk rəssam dostları Veysenbrux və De Bokla; onu Van Qoqlar ailəsində qotur keçdi adlandırılan Vinsent dayı, Yan, Kornelis Marinyus və Strikkerlə; onu sevən və bu sevginin yolunda özünü öldürmək istəyən yeganə qadın Marqo ilə; Parisdəki rəssam dostları ilə; indi artıq ömrünün axırınadək təzədən xəstəxanaya salınmış Lotreklə; otuz bir yaşında, həddindən artıq yorğunluqdan ölmüş Jorj Syöra ilə; Bretanda dilənçi ömrü yaşamış Pol Qogenlə; Bastiliya meydanı yaxınlığındakı daxmada diri-diri çürüyən Russo ilə; Eks təpələrindən, xəlvətə çəkilib amansız tərkidünya etmiş Sezannla; ona sadə qəlblərin gözəlliyini açan Tangi ata və Rulenlə; Raşel ilə, onun ehtiyaclarını öz xeyirxahlıqları ilə isidən doktor Reylo; onu böyük rəngkar sayan yeganə adamlarla – Orye və doktor Qaşə ilə; və nəhayət, onun yolunda ən çox əziyyət çəkmiş, onu ən çox sevən, dünyada bütün qardaşların ən yaxşısı, ən zərifi, əziz qardaşı Teo ilə vidalaşmaq istəyirdi.

Lakin Vinsent öz hisslərini heç vaxt sözlə ifadə edə bilmirdi. O öz “vida” sözlərini rənglərlə demək istəyirdi.

Lakin boyaların dili ilə bunu deyə bilmək heç kəsə nəsib olmayıb.

O, başını qaldırıb günəşə baxdı. Tapançanı böyrünə sıxdı. Tətiyi çəkdi. O, üzüstə, qalın, yaz qoxulu torpağa yığıldı. Elə bil o, altında nənnyə dönen yumşaq torpağa gömülür, sanki təzədən ana bətninə qayıdırdı.

Dörd saatdan sonra o, səndələyərək kafenin qaranlıq salonuna keçdi. Madam Ravu qapıyadək xəlvətə onu pusdu və gödəkçəsində qan ləkəsi gördü. O, dərhal doktor Qaşenin dalınca qaçdı.

– Of, Vinsent, Vinsent, siz neyləmişiniz! – yüyürək otağa girən Qaşə inildedi.

– Mənə elə gəlir ki, öz işimi pis görmüşəm. Düzdürmü?

Qaşə yaranı gözdən keçirdi.

– Of, Vinsent, mənim zavallı dostum, gör siz nə vəziyyətə düşmüşünüz ki, bu işə qol qoymusunuz! Niyə siz mənə bir şey demirdiniz? Sizi belə çox sevdiyimiz halda, niyə bizi tərk etmək istəyirsiniz? Sizi yenə də çəkib, yaradıb dünyaya bəxş edəcəyiniz gözəl şəkillər barəsində fikirləşin!

– Lütfən, qəlyanımı mənə verməzsinizmi, gödəkçənin cibindədir.

– Hə, elbəttə, mənim dostum.

O, qəlyanı tütünlə doldurub Vinsentin dişləri arasına qoydu.

– Yandırın, zəhmət olmazsa, yandırın.

– Bu dəqiqə, mənim dostum.

Vinsent sakitcə qəlyanı sümürdü.

– Vinsent, bu gün bazardır, qardaşınız da işdə deyil. Mənə onun ünvanını verin.

– Elə onu verməyəcəyəm.

– Yox, Vinsent, verməlisiniz! Biz onunla, mümkün qədər tez görüşməliyik!

– Teonu bazar günü narahat etmək olmaz. O yorulub, özünün də o qədər dərdisəri var ki. Ona dincəlmək vacibdir.

Vinsent heç cür razılığa gəlmirdi, heç kimi eşitmirdi, elə bil kar olmuşdu və Site Piqaldakı evin ünvanını demədi ki, demədi. Doktor Qaşə gecəyarıyadək Vinsentin yanında oturub yaranın vəziyyətini izlədi. Sonra Vinsenti oğluna tapşırıb evə – dincəlməyə getdi.

Vinsent Pola bir kəlmə də kəsmədən, bütün gecəni gözüaçıq uzandı. O, elə hey qəlyan doldurub ara vermədən sümürürdü.

Teo bazar ertəsi işə gələndə, onu Qaşenin göndərdiyi teleqram gözləyirdi. O, elə Pontuaza gedən ilk qatara oturdu, sonra da təkatlı faytonda Overə yetişdi.

– Görürsən də, Teo... – Vinsent ancaq bunu deyə bildi.

Teo dizi üstə çökdü və Vinsenti körpə uşaq kimi qolları üstünə götürdü. O, bir kəlmə də danışa bilmədi.

Doktor gələndə, Teo onun dirsəyinə toxunub qapıdan çıxartdı. Qaşə kədərlə başını yırğaladı.

– Mənim dostum, ümid yoxdur, yaranı yarib gülləni çıxarda bilmərəm. O çox zəifdir. Onun bədəni dəmir kimiymiş, yoxsa elə çöldə canını tapşırırdı.

Bütün günü Teo Vinsentin əlindən tutub onun çarpayısının yanını kəsirdi. Qardaşlar yalqız qaldıqda bütün gecəni sakitcə Brabantda keçirdikləri uşaqlıq illərindən danışdılar.

– Vinsent, Reysveykdəki dəyirman yadındadırımı?

– Necə də qəribə köhnə dəyirman idi, düzdürmü, Teo?

– Biz elə hey orada, bəndin yanındakı cığırda veyllənirdik və gələcəkdə necə yaşayacağımızı götür-qoy edirdik.

– Yayda çovdar zəmisində oynayanda – çovlar da hündür idi – sən həmişə beləcə, indiki kimi, mənim əlimdən tuturdun. Yadındadırımı, Teo?

– Yadındadır, Vinsent.

– Mən Arlda xəstəxanada yatanda, Zyunderti tez-tez xatırlayırdım. Bizim uşaqlığımız yaxşı keçib, Teo. Hər dənbir mətbəxin arxasındakı bağda, akasiyaların altında oynayırdıq, anamız bizə səhər yeməyinə puding hazırlayırdı.

– Bu əhvalatlar lap çoxdan olub, Vinsent.

– Çoxdan... nə olsun ki... həyat sonsuzdur. Teo, qulaq as, Allah xatirinə, özünü qoru. Sağlamlığının qayğısına qal. Sən İo və körpə barəsində fikirləşməlisən. Onları bir yana – kəndə göndər, qoy bərkiyib möhkəmlənsinlər. Qupilin yanından da çıx get, Teo. Sahiblərin sənə bütün həyatını əlindən alıblar... əvəzində heç nə verməyiblər.

– Mən çox da böyük olmayan öz qalereyanı açmaq istəyirəm, Vinsent. Hər şeydən əvvəl, orada bir fərdin sərgisini anacağam. Vinsent Van Qoqun bütün işlərini... eynilə sənə bizim mənzildə etdiyini kimi... öz əllərimlə.

– Hə, mənim işim... Mən onların xətrinə bütün həyatımı qurban verdim... demək olar, ağlımı da itirdim.

Otağa Over gecəsinin dərin sükutu çökdü.

İkiyə işləmiş Vinsent başını yüngülcə çevirdi və pıçıldadı:

– İndi işə mən ölmək istərdim, Teo.

Bir neçə dəqiqədən sonra o, gözlerini yumdu.

Teo hiss edirdi ki, qardaşı onu tərk edir, həmişəlik tərk edir.

Dəfn mərasiminə Parisdən Russo, Tangi ata, Orye və Emil Bernar gəlmişdilər.

Ravu kafesinin qapıları bağlanmışdı, pəncərələrin qəfəsələri endirilmişdi. Küçə qapısı ağzında qara atlar qoşulmuş cənəzə arabası gözləyirdi.

Vinsentin tabutu bilyard stolunun üstünə qoyulmuşdu.

Teo, doktor Qaşə, Russo, Tangi ata, Orye, Bernar və Ravu tabutun ətrafında səssizcə durmuşdular. Onlar bir-birinin gözlərinə baxa bilmirdilər.

Keşişi çağırmaq heç kimin yadına düşməmişdi.

Sürücü arabadan düşdü və qapını döydü.

– Daha vaxtdır, cənablar, – o dedi.

– İlahi, məgər onu bu cürmü yola salmaq lazımdır! – Qaşə ucadan dedi.

O, yuxarı, Vinsentin otağına qalxdı və oradan onun bütün tablolarını endirdi, sonra oğlu Polu qalan şəkillərin dalınca, evinə göndərdi. Altı nəfər şəkilləri kafenin divarlarından asmağa başladı.

Teo tabutun yanında tək dayanmışdı.

Vinsentin günəşli tabloları tutqun-qəhvəyi, kədərli kafeni sanki parlaq kafedral kilsəsinə çevirdi.

Onlar təzədən bilyard stolunun ətrafına yığışdılar. Təkcə Qaşə özünü toplayıb vida niqti söylədi.

– Biz, Vinsentin dostları, ümitsizliyə qapılmamalıyıq, Vinsent ölməmişdir. O, heç vaxt ölməyəcəkdir. Onun məhəbbəti, onun dühası, onun yaratdığı ülvə gözəllik həmişə yaşayacaq, dünyanı zینətləndirəcəkdir. Elə gün olmur, onun tablolarına saatlarla baxmayım, bu tablolar mənə yeni ilham, həyatın yeni mənasını aşılayır. O, nəhəng... dahi rəssam... böyük filosof idi. O, öz sənətinə bəslədiyi böyük məhəbbətin qurbanı oldu.

Teo ona təşəkkür etməyə cəhd göstərdi.

– Mən... mən...

Qəhər onu boğurdu, danışa bilmədi.

Vinsentin tabutunu qapaqla örtüdülər...

Altı dostu tabutu bilyard stolunun üstündən qaldırdı. Onlar tabutu kiçik kafeden çıxartdılar, ehtiyatla qara cənazə arabasına qoydular.

Onlar günəşin şüası düşən yolla, yavaş-yavaş cənazə arabasının arxasınca gedirdilər. Onlar damları qamışla örtülmüş kiçik və seyrək imarətlərin yanından ötüb keçdilər.

Cənazə arabası stansiyanın qabağında sola döndü təpənin yamacı ilə yuxarı qalxmağa başladı. Budur, katolik kilsəsi artıq arxada qaldı, yol sarı buğda zəmilərinin arası ilə burulurdu.

Qara cənazə arabası stansiyanın qabağında sola dönüb təpənin yamacı ilə yuxarı qalxmağa başladı. Budur, katolik kilsəsi artıq arxada qaldı, yol sarı buğda zəmilərinin arası ilə burulurdu.

Qara cənazə arabası qəbiristanın qapısında dayandı.

Altı nəfər tabutu əlləri üstündə qəbirə tərəf apardı. Teo arxada tək gəldi.

Doktor Qaşə Vinsentin əbədi istirahəti üçün, birinci gün durub Uazanın axdığı yaşıl dərəyə baxdıqları yeri seçmişdi.

Teo danışmağa bir də cəhd etdi. Lakin ağzını açıb bir kəlmə də deyə bilmədi.

Onlar tabutu qəbirə saldılar, üstünü örtüdülər və torpağı Bellə dö-yəclədilər. Sonra yeddi nəfərin hamısı dönüb, qəbiristan hasarından kənara çıxaraq, yamacla enməyə başladı.

Bir neçə gündən sonra, doktor Qaşə yenə də qəbiristana gəldi və məzarın ətrafına günəbaxanlar ekdi.

Teo Parisə getdi. Dərd gecə-gündüz ara vermədən onu üzür, hər an köksünü parçalayırdı.

Onun ağı bu gərginliyə tab gətirmədi.

İohanna onu Utrextə, bir vaxtlar Marqonu qoyduqları həmin ağıl-dankəmlər evinə apardı. Vinsent öldükdən düz yarım il sonra, qardaşı Teo da həmin gün canını tapşırırdı. Onu Utrextə basdırdılar.

İohanna təskinlik üçün Bibliyada oxuduğu "Axirət dünyası"nı xatırladı:

"Onlar öz ölümləri ilə də bir-birindən ayrılmadılar".

O, ərinin cənazəsini Overə gətirdi və onu Vinsentin yanında dəfn etdi.

Overin isti günəşi buğda zəmiləri arasında güclə nəzərə çarpan qəbiristanı öz şüaları ilə qızdıranda, Teo Vinsentin sıx günəbaxanları-nın serin kölgəsində rahat uyuyur.

MÜƏLLİFDƏN

Oxucu ola bilsin, bu povestin həqiqətə nə qədər uyğun olub-olmadığını öyrənmək istədi. Deməliyəm ki, bütün dialoqları uydurmali ol-muşam; kitabda tamam uydurma da var, məsələn, Mayya ilə ona səhnə, – bunu oxucu özü də, heç bir çətinlik çəkmədən müəyyən edə bilər; bir-iki yerdə mən həqiqiliyinə əmin olduğum, baxmayaraq ki, bunu sənədlərlə sübut edə bilmərəm, kiçik epizodlar təsvir etmişəm, – mə-sələn, Parisdə Van Qoqun Sezannla qısa görüşü. Bəzi yerlərdə mən qəsdən sadələşdirməyə əl atmışam – beləliklə, Vinsentin Avropanı dolanmasını təsvir edərkən hər yerdə tək bircə pul vahidi götürmüşəm – frank. Bundan əlavə, mən Van Qoqun həyatının bəzi az əhəmiyyətli hadisələrinin üstündən keçmişəm. Bu belletristik sərbəstlikləri nəzərə almasaq, qalan şeylərdə kitab tamamilə faktlara uyğun gəlir.

Mənim üçün baş qaynaq Vinsent Van Qoqun qardaşı Teoya yazdığı məktublarnın üç cildlik nəşri olmuşdur (*Houghton, Mifflin* 1927–1930). Materialların çox hissəsini mən Hollandiyada, Belçikada və Fransada Vinsentin olduğu yerləri dolaşa-dolaşa yığmışam.

Van Qoqun Avropadakı perəstişkarlarına və çoxlu dostlarına öz minnətdarlığımı bildirməsəm, bu nankorluq olar, – onlar ürekdən, so-xavətlə öz vaxtlarını mənə sərf edir, material toplamaqda kömək gös-tərirdilər. Onların arasında "Qaaqşe post"dan Kolin van Oss və Lui Bron; Haaqada Qupil qalereyasından İohann Terstex; Sxeveningəndən Anton Mauvenin ailəsi; Kiçik Vamdan cənab və xanım Jan-Batist Deni; Nyuenəndən Xofke ailəsi; Amsterdamdan J.Bart de la Fay; Arldan doktor Feliks Rey; müqəddəs Mavzoliyski Pavel sığınacağından doktor Edqar Lerua; indi də Avropada Vinsentin ən sadıq dostu olaraq qalan Uaza sahilindəki Overdən Pol Qaşə.

Lon Moska, Alisa və Rey Braunlar və Jan Faktora kitabın nəşrinə kömək etdiklərinə görə çox minnətdaram. Nəhayət, mən bu kitabı əl-yazması şəklində ilk oxuyan Ruf Aleyə öz dərin təşəkkürümü bildir-mək istədim.

İ.S.

6 iyun 1934-cü il

KİTABDAKILAR

Ön söz	4
<i>Proloq</i> , London	9
<i>Birinci kitab</i> . Borinaj	32
<i>İkinci kitab</i> . Etten	108
<i>Üçüncü kitab</i> . Haaqa	149
<i>Dördüncü kitab</i> . Nyuenen	228
<i>Beşinci kitab</i> . Paris	267
<i>Altıncı kitab</i> . Arl	343
<i>Yeddinci kitab</i> . Sen-Remi	407
<i>Səkkizinci kitab</i> . Over	427
Müəllifdən	454

Buraxılışa məsul: *Umud Rəhimoğlu*

Texniki redaktor: *Mübariz Piri*

Kompyuter operatoru: *Ruhəngiz Arazqızı*

Kompyuter səhifələyicisi: *İslam Rzayev*

Korrektor: *Tofiq Qaraqaya*

Yığılmağa verilmişdir 20.06.2006. Çapa imzalanmışdır 02.08.2006.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 28,5. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 104.

Kitab “Şərq-Qərb” mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17.